శ్రీరస్తు.

శ్రీభారద్వాజకులజలధికౌస్తుభ

మహాకవినీలకంఠదీక్షితవిరచితం

రసికజనహృదయరంజకవిలక్షణ

పదపదార్థసందర్భగర్భితం

నీలకంఠవిజయాఖ్యంచంపుకావ్యం

భారద్వాజవేల్లాలమహాదేవసూరివిరచిత

విబుధానందాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితం.

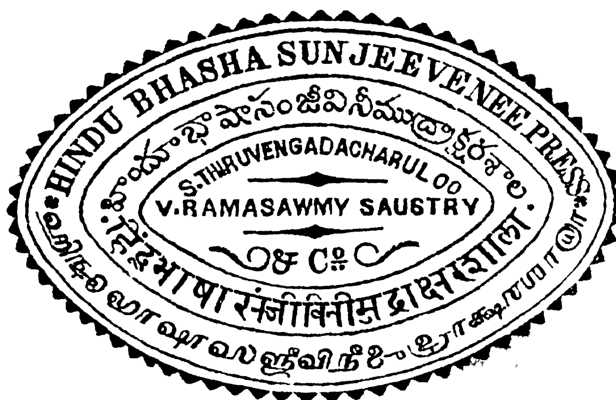
పండితైస్సమ్యక్పరిష్కృత్య.

వ్యుత్పత్త్యపేక్షిజనోపయోగాయ

హిందూభాషాసంజీవినీముద్రాక్షరశాలాయాం

తదధికారిభిః,

ముద్రాపితంచసద్విజయతేతరాం.

౧౮౭౪ సం - ఫిబ్రవరి.

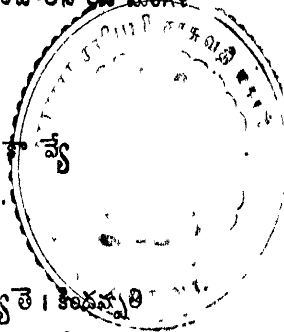
நீலகண்டவிஜயம்.

శ్రీగణాధిపతయేనమః

శ్రీనీలకంఠవిజయే - ప్రథమాశ్వాస
వ్యాఖ్యానప్రారంభః

యత్కృపాలవమాత్రేణ మాదృశోపి బుధాయతే। తాంవందే కంజనయనాం వాణీం వైధసుందరీమ్। వెల్లాలకులసంభూతమహాదేవేనసూరిణా। వివృతిశ్శ్రీనీలకంఠవిజయస్యవిరచ్యతే॥ ఇహఖలుగురుముఖావగతనిఖిలశ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసరహస్య స్సంపరిశీలిత వైయ్యాసకన్యాయనిచయోమహాన్నీలకంఠదీక్షితకవిశ్శివపారమ్యంవివక్షుః వస్తుతశ్శివోత్కర్షకథనప్రవృత్తానాం స్వకార్యేంతరాయాసంభవాదంతరాయనివర్తకోపాయస్యఅఫలత్వేపిశిష్టాచారపరిపాలనాయమంగళ

శ్రీ మోమాగిర్భ్యోనమః

నీలకంఠవిజయాఖ్యచమ్పూకావ్యే
ప్రథమాశ్వాసప్రారంభః

వందేవాంఛితలాభాయ కర్మకింతన్నకథ్యతే। కిందన్వ్యతిమనుతిష్ఠత్స్వేష్టదేవతామవాఙ్మానసగోచరముమామహేశ్వరాత్మకంనతికర్మపరంబ్రహ్మశబ్దానభిధేయత్వేననిర్దిశతి॥ వందఇతి॥ వాంఛితలాభాయవాంఛితానామిష్టార్థానాంలాభాయప్రాప్త్యై- వందేఅభివాదయే-నతికర్మపరంబ్రహ్మగమ్యతయాస్పష్టనోచ్యతఇత్యాహ॥కర్మేతి॥కర్మనమనకర్మకిమితిచేత్॥ ని॥ కింపృచ్ఛాయాంజుగుప్సనఇత్యమరః- తత్కర్మనకథ్యతేస్పష్టంనోచ్యతఇత్యర్థః-నను వదిధాతోస్సకర్మకత్వాత్తత్సమభివ్యాహారేకర్మాభిధానేవశ్యకర్తవ్యేపితదనభిధానంతఇతిచేత్ దంపతిశబ్దస్యాపభ్రంశేనద్వితీయాంతతాఖ్యానేనదంప

తిమిత్యనేకకర్మనిర్దేశోనసంభవతి * నమ్లేచ్ఛితవై నాపభాషితవా ఇ
త్యాదినానిషిద్ధత్వాద్ధేయబ్రహ్మణోర్ధపుంలక్షణేనఅద్వితీయత్వాద్వి
భిన్నస్త్రీపుంసద్వయవాచకదంపతీఇత్యనేకకర్మనిర్దేశో నసంభవతీ
త్యాహ- దంపతిమితి- బ్రూయాంకింవక్తవ్యంవా-ఉతాహోఅథవా॥
ని॥ఆహోఉతాహోకిముతేత్యమరః- దంపతీఇతిబ్రూయాంకింవక్త
వ్యంవా - ఉభయథాపితయోఃపూర్వస్యాపభ్రంశతయా ఉత్తరస్యా
ద్వితీయవాచకత్వాభావేనకర్మనిర్దేశోనసంభవతీతిభావః॥ ౧॥

అవతారికా॥పూర్వశ్లోకేమంగళత్వేనసకర్మకంవందనమభిధాయ- క
ర్మణోవిశేషనిర్దేశస్తునసంభవతి- మంగళాస్పదత్వేనవందనార్హ
స్యేశ్వరస్య-అపృథక్సిద్ధమిథునరూపత్వాన్మిథునాభిలాపకదంపతిశబ్దస్యై
కవచనరాహిత్యేనద్వివచనార్థస్యచైకస్మిన్బాధితత్వేనేత్యుక్తంభవ

మితిబ్రూయాముతాహోదమ్పతీఇతి॥౧॥ దృష్ట్వాకౌస్తు
భమప్సరోగణమపిప్రక్రాంతవాదామిథోగీర్వాణాఃక
తివానసంతిభువనేభారాదివఃకేవలమ్। నిష్క్రాంతేగర

తి-యద్యపి -ఉమామహేశ్వరాత్మకమిథునస్యఅపృథక్సిద్ధత్వేన ఏకత్వా
ద్ద్వివచనాంతశబ్దేననిర్దేశోనసంభవతి- మిథునత్వాదేవఏకవచనాంత
శబ్దేనాపి-తథాపీశ్వరవ్యూహాంతఃపాతినాంలక్ష్మీనారాయణాదీనాంపృ
థక్సిద్ధమిథునరూపత్వాత్ -ఖండశఏక వచనాంతశబ్దేనవాసముదాయతో
ద్వివచనాంతశబ్దేనవానిర్దేశార్హత్వాత్తత్తో వందనకర్మ విశేష
తోనిర్దేశంనైవక్షమతేఇత్యాశంక్య -శివాదన్యేషాంతేషాంచ దేవా
నాంతచ్ఛక్త్యుద్బలితస్వశక్తికత్వేన-అనీశ్వరత్వంమనసినిధాయావతా
రవిశేషే సర్వాతిశాయిశక్తిప్రతిపాదనేన - అపృథక్సిద్ధ మిథునా
త్మకస్యైవశివస్యసర్వోత్తమత్వం తస్మాత్ స్తుతిపాత్రత్వంచ ప్రతి
పాదయతి॥దృష్ట్వేతి॥ కౌస్తుభంరత్నం - అప్సరోగణందేవగణికానికరం
చ-దృష్ట్వా - మిథఃపరస్పరం - ప్రక్రాంతవాదాః - ప్రక్రాంతాఃఆర
బ్ధాఃవాదాఃమమేదంమమేయమిత్యాదివివాదాయైస్తేతథోక్తాః - దివః
స్వర్గస్య- కేవలమత్యంతం-భారాఃభారభూతాః - గీర్వాణాఃదేవాః

భువనేజగతి - కతివానసంతి-అనేకసంఖ్యాకాస్సంత్యేవేత్యర్థః - ఏతేన యద్యపి బహవోగీర్వాణాస్సంతితథాపి తేషామనాప్తకామత్వాన్నపర మేశ్వరత్వమిత్యుక్తంభవతిఉక్తం తేషామనీశ్వరత్వంభీతిమత్వకథనేనా పిద్రఢయన్ సకలజగదభయదానకథనేనఅపృథక్సిద్ధమిథునాత్మకస్వరూప స్యైశ్వరస్యసర్వోత్తమత్వాత్ తస్యైవస్తుతింప్రతిజానన్ స్తవ్యస్యైవవం ద్యత్వంస్వాభిమతం- స్వాభిమతవంద్యస్వరూపస్యచయథానన్నిర్దేశాద్గ్రహ తాతథాప్రాగేవాభ్యధాయీతిప్రథమశ్లోకేవందనకమర్మత్వేనాభిప్రే తస్యశివస్యసర్వోత్తమత్వంప్రతిపాదయతినిహ్రాదింతఇత్యాదినా॥ గర ళేహాలాహలే-నిహ్రాదింతేసాగరాదుద్గతేసతి-సురగణేదేవసమూహే మర్దితేపలాయితేసతి- విష్టపేసమస్తేపిజగతి-నిశ్చేష్టితేసతిచేష్టాశూన్యే సతి-యోదేవః-మాభైష్టేతిగిరాసహ-భయంనాప్నువతేతివాచాసాకం

శ్లో॥ తేసురగణేనిశ్చేష్టితేవిష్టపే మాభైష్టేతిగిరావి

రాసధురియోదేవస్తమేవస్తుమః॥౩॥ అపిచ ॥ ప॥ లీఢా

లీఢపురాణసూక్తిశకలావష్టంభసమ్భావనాపర్యస్తశ్రు

తిసేతుభిఃకతిపయైర్నీతేకలౌసాంద్రతామ్। శ్రీకంఠోప

ధుర్యగ్రే-ఆవిరాసఆవిర్బభూవ-గిరాసహఆవిరాసేత్యుక్త్యాభగవతస్సర్వ శక్తిత్వంప్రఖ్యాప్యతే-ఇతరథా - భయహేతుమననుసంధాయాభయ దానానౌచిత్యాత్ -తంశివమేవస్తుమఃస్తుతికర్మతయాగృహ్ణీమః - ఏవ కారేణాన్యేషాంబహూనాంసత్త్వేపితేషాంస్తుతికర్మతయాఅవివక్షిత త్వంప్రతిపాద్యతే-తేనకర్మతయావివక్షితస్యైశ్వరస్య-అర్ధనారీనర మూర్తేరేవసకలనిగమాగమప్రసిద్ధతయాకిందంపతిమిత్యాదిప్రాగు క్తంసమంజసమిత్యనుసంధేయం॥ ... ...

౩॥ అ ॥ ఇత్థంసోపపత్తికంమంగళమారచయ్యేదానీంస్వగ్రంథప్రతి పాద్యస్యశివాద్వైతస్యకలౌప్రథమప్రవర్తకం శ్రీమదప్పయదీక్షిత మాచార్యంసంభావయన్ తస్యేశ్వరావతారత్వప్రతిపాదనేన తత్స్మ రణేత్యంతమంగళబుద్ధిమత్వాద్యస్వశిష్యానపిప్రవర్తయన్ * యదా యదాహిధర్మస్యగ్లానిర్భవతిభారత। అభ్యుత్థానమధర్మస్యతదా

త్మానం సృజామ్యహమితీశ్వరోక్త్యనురోధేన- అనేకపాషండైర్వేదేవి
ప్లావితేసతితదుద్ధరణాయభగవాన్ శ్రీశంకరగురుః - అప్పయదీక్షితరూ
పేణావతతారేతిప్రతిపాదయన్- ఈశ్వరావతారరూపస్యాప్పయదీక్షి
తస్యసర్వోత్కర్షం సర్వవేదాంత సిద్ధాంతశాస్త్రాత్మకశివవిద్యాగురుత్వే
నాపిప్రతిపాదయతి ॥ లీఢాలీఢేత్యాదినా॥శివవిద్యాయాస్సర్వవేదాంత
శాస్త్రాత్వం॥పురుషోవై రుద్రస్సన్మహోనమోనమఇత్యాదినానుసంధే
యం- కలౌకలియుగే-కతిపయైఃవస్తుతోమూఢైఃపండితాభాసైఃకతిభిశ్చి
త్-సాంద్రతాంనిబిడతాంనీతేప్రాపితేసతి-తదుపచయస్యశ్రుతిపర్యాస
హేతుతాంద్రఢయన్ తేషాంశ్రుత్యర్థసమ్యక్జ్ఞానాభావమాహలీఢాలీఢే
తివిశేషణేన-లీఢాఃస్థూలరూపేణజ్ఞాతాః - అలీఢాఃసూక్ష్మరూపేణాజ్ఞా
తాఃయాఃపురాణసూక్తయఃవేదవాచఃతాసాంయానిశకలాన్యంశాఃతే
షామవష్టంభఃతన్మాత్రపరత్వంతస్యయాసంభావనాతద్విషేవ్యకసామం

తతారయస్య వపుషాకల్క్యాత్మనేవాచ్యుతశ్శ్రీమాన

ప్పయదీక్షితస్సజయతిశ్రీకంఠవిద్యాగురుః ॥ ...

జనబుద్ధిఃతయాపర్యస్తావిపర్యాసితాఃశ్రుతయఎవసేతవోయైస్తైస్తథోక్తైః
అత్రశ్రుతీనాంసేతుత్వవ్యపదేశః- ఇదమదోలోకాసంభేదప్రయోజక
త్వాదితిజ్ఞేయః-ఏవంలోకే- పాషండప్రచురేసతి-శ్రీకంఠః కైలాసనా
యకః- అచ్యుతఃనారాయణః-కల్క్యాత్మనేవకల్కి-శరీరేణైవ - పాషం
డోద్ధూతాయేతిభావః - యస్యవపుషాఅవతతార- యన్నామసంజ్ఞికవపు
ష్మాన్లోకేస్వాత్మానందర్శయామాస-సఃశ్రీకంఠ విద్యాగురుః శివ
విద్యాగురుః- శ్రీమాన్ - సత్యవిద్యాప్ర తిపాదకత్వేనసర్వాదరణీ
యతయాశ్రీమత్త్వవ్యపదేశః-అప్పయదీతః,అప్పయదీక్షితనామమహాన్
కవిః-జయతి- సర్వోత్కర్షేణవర్తతే - ఇత్థంచస్వగ్రంథప్రతి పా
ద్యశివోత్కర్షప్రథమప్రవర్తకస్య సర్వోత్కర్షప్రతి పాదనేన
శివోత్కర్షప్రతిపాదకస్యస్వగ్రంథస్యాప్యన్యగ్రంథాదధికో త్క
ర్షఉక్తోభవతి- ... ...

౩॥ అ॥ స్వాభిమతంకవింప్రస్తుత్యకుకవినిందామాహ॥ యఇతి॥ దుష్ట-వీనాంఅవిద్వత్క-వీనాం - కృతివిరచనె గ్రంథరచనే-అభేద్యః ప రైరనివారణీయః-యస్సంరంభః ప్రయత్నః-యచ్చచిత్తవృత్తైః-తదుచిత పదాన్వేషణెస్వాభిమతగ్రంథనిర్మాణోచితసుప్తిజంతగవేషణె-ఐకా త్న్యంఅవ్యభిచారఃతదుభయమపి-అంతతః గ్రంథసమాప్తిసన్ని కృష్టకా లెత్రీణ్యహాని-అథవాఅంతతోగత్వాత్రీణివాఅహాని-తేషాంకవయతాం లభ్యంచేత్ -ఏవంప్రకృతకాలఇవ-సరసకవితారాజ్యేసరసకవితా తా దాత్మ్యధ్యాసితరాజ్యే-దుర్భిక్షయోగఃఅభావాధ్యాసిత తూమసం వత్తిః స్యాత్క-ంనస్యాదెవేత్యర్థః-ఏవంచ - కుకవీనాంస్వగ్రంథేషు దైవాత్ప్రమాదాఇత్యాదిప్రలాపాః స్వచిత్తానైకాగ్ర్యాదిభాదనా ర్థాః ఇతిపర్యవసితం॥ ... ...

౩॥ప॥ యస్సంరంభఃకృతివిరచనే దుష్ట-వీనామభేద్యో
యచ్చైకాంత్యంతదుచితపదాన్వేషణేచిత్తవృత్తేః । ల
భ్యంతచ్చేదపికవయతామం తతస్త్రీణ్య హానిస్యాదేవ
జ్ఞ-ంసరసకవితారాజ్యదుర్భిక్షయోగః॥౪॥౫॥ అథవా
కిమితిస్మరామిదుష్ట-వీనధునా॥ ౫॥ ప ॥ సకలభువనైక
మంగళశంకరగుణవర్ణనప్రవృత్తేన।నస్మరణీయాః కుధి

౪ ॥ అ ॥ మతాంతరమాశ్రిత్యకుకవినిందాయాః గ్రంథానుపయో గితయాతత్సందర్భే ప్రవృత్తమాత్మానమపిజుగుప్సన్ పారమార్థికస్వ గ్రంథేనిందార్థంవాకుకవీనాం స్మరణమయుక్తమిత్యభి ప్రేత్యాహ॥ అథవేతి ॥అధునాభగవద్గుణాభివర్ణనకాలె-దుష్ట-వీన్-కిమితికింసాధనీ యమితి-స్మరామిస్మరణవిషయాన్క-రోమి॥ ...

౫॥అ॥ ప్రత్యుతకుకవిస్మరణంతాదృశగ్రంథరచనేప్రవృత్తస్య స్వస్యాయుక్తమిత్యపిసదృష్టాంతమాహ-సకలభువనేత్యాదినా॥ సకలే తి॥ వ్రతస్థేనసత్క-ర్మణినిష్ఠేన-లోకాయతికాఇవనాస్తికాఇవ- సకలభు వనైకమంగళశంకరగుణవర్ణనప్రవృత్తేన - సకలభువనేషు - ఏకంము ఖ్యం - మంగళంయత్ శంకరగుణానాంవిషభక్షణవిబుధపరిపాలనాదీ

నాంవర్ణనం-తత్రప్రవృత్తేన- మయేతి శేషః-కుధియఃకుత్సితజ్ఞానాః దు ష్కవయః-నస్మరణీయాఃనస్మర్తవ్యాఇత్యర్థః॥ ...

౮॥అ॥ ననుబహుషుసుకవిప్రణీతేషుగ్రంథేషుసత్సు అపూర్వ గ్రంథనిర్మాణేకిన్నిమిత్తమతఆహ॥కతీతి॥కతికవయస్సంతి- కతికృతయ స్సంతి-గమ్యతయాసంతీత్యస్యాధ్యాహారః॥కవయఃకృతయశ్చకతిలుప్తా వినష్టాఆసన్- కవయః కృతయశ్చకతిచరంతిప్రాచుర్యేణస్వాధ్యాయ ప్రవచనాభ్యాంప్రవర్తంతే-కతిశిథిలాఃజీర్ణప్రాయావర్తంతే- త దపితథాపి- శంకరపారమ్యసంకథాలోభః శంకరస్యపారమ్యంపరమం భావస్సర్వోత్కర్షఇతియావత్ -తస్యసంకథాకథనం- తస్యాంలోభ ఆసక్తిః-మాంప్రవర్తయతి-ప్రవృత్తంకరోతి॥ ...

యోలోకాయతికాఇవప్రతస్థేన॥ ౮॥ కతికవయఃకతికృ తయఃకతిలుప్తాఃకతిచరంతికతిశిథిలాః।తదపిప్రవర్తయ తిమాంశంకరపారమ్యసంకథాలోభః॥౯॥ప॥దేవానా మపిదైవతం గురుమపిప్రాచాంగురూణా మిహశ్రీమం తంమదనాంతకంకథమపిస్తోతుంకృతోనిశ్చయః। తేన

౯॥అ॥ ఉదరభరణైకఫలేకేవలనరవర్ణనేప్రవృత్తస్య సరస్వ త్యనుగ్రహాభావాదిత్యామపిశివగుణైకవర్ణనేప్రవృత్తేస్వస్మిన్నితాంత కృపావతీమపివాచందేవీంత్వరణప్రసాదాదిభిర్మయికోపః అనుగ్ర హత్యాగశ్చనకార్యఇతిప్రార్థయతే॥దేవానామితి॥దేవానామింద్రా దీనామపి-దైవతంపూజ్యం-ప్రాచాంప్రాచీనానాంగురూణా మపిబ్ర హ్మసూర్యాదీనామపి-గురుంతత్త్వోపదేష్టారం॥శ్రు॥యోబ్రహ్మాణంవి దధాతిపూర్వంయోవై వేదాంశ్చప్రహిణోతితస్మా ఇతిశ్రుతేః॥ఇమం వివస్వతేయోగంప్రోక్తవానహమితి-స్మృతేశ్చ-శ్రీమంతంశ్రీరణిమా దివిభూతిరస్యాస్తీతిశ్రీమాన్- తదస్యాస్త్యస్మిన్నితిమతుప్ప్రత్యయః- తం-మదనాంతకంమదనస్యమన్మథస్య-అంతకఃనాశకఃతంశివం-కథమపి కృచ్ఛ్రేణ-స్తోతుంయద్యతః-నిశ్చయఉద్యోగః వ్యవసాయఃకృతః- మయేతి శేషః- తేనకారణేన-హేభారతివాగ్దేవి- త్వాంత్వరయామిప్రోత్సాహ

యామి-యద్వాత్వరయామిసంభ్రమయామీత్యర్థః-జిత్వరాసంభ్రమః ఇతిచౌరాదికాణ్ణిచ్-దుష్టేవికటాక్షరబంధపారుష్యాదిదోషవతి- పథి కావ్యమార్గే-బలాద్బలాత్కారతఃకృష్టాపిమయేతిశేషః- ఆకృష్టాపీత్యర్థః-ప్రాసేన-ప్రాసఃవృత్త్యనుప్రాసాదిస్సఏవప్రాసఃఆయుధవిశేషః తేనఉపహతాపిసంతాడితాపి- కుపితాసతీకోపవతీసతీ మయీతిశేషః- జాతు-కదాచిత్-ప్రసాదమనుగ్రహం-మాస్మత్యజఃమావిముంచేత్యర్థః-త్యజవిసర్గఇతిధాతోస్స్మోత్తరేలఙ్చేతిచాత్కర్తరిలుఙ్ - భవత్పాదావలంబినంమాం గ్రంథనిర్మాణచతురంకుర్విత్యాశయః॥

౮॥అ॥ ననుగురువందనవత్సాంప్రదాయిక కవివందనస్యాపిగ్రంథాదావావశ్యకత్వాత్తత్కుతోనకృతమితిచేద్భువనేషుకవయో బహవః దేవేషుగురుశుక్రాదయఃఋషిషువాల్మీక్యాదయఃమనుష్యేషుకాళి

త్వాంత్వరయామిభారతిబలాత్కృష్టాపి దుష్టేపథిప్రా
సేనోపహతాపిజాతుకుపితామాస్మప్రసాదంత్యజః॥౮॥

ప॥ నంతవ్యాఃకవయః కతీహబహుమంతవ్యారసజ్ఞాఃక
తీత్యేతావత్యలసఃకరోమికవయోహృష్యంతురుష్యంతు

దాసాదయఃతేషాంప్రత్యేకమేకైకంప్రత్యేకేనపుంసానమనం కర్తుమశక్యంతథాపిఉత్తమాధమయోస్సమపూజాయాంప్రత్యవాయశ్రవణాత్సంఘనమనస్యాకర్తవ్యత్వేననిఖిలకవీనాంవిద్యాసుకౌశలంయదనుగ్రహాద్భవతితామేకాంవాగ్దేవీమేవనౌమీత్యాశయేనాహ ॥ నంతవ్యాఇతి॥ఇహాస్మిన్భువనే-నంతవ్యాఃనమనార్హాఃకవయఃకాళిదాసాదయః-కతికియంతః-బహుమంతవ్యాఃబహుమంతుంయోగ్యాఃబహుపూర్వాన్మనుతేస్తవ్యత్తవ్యానీయరఇతితవ్యప్రత్యయః - రసజ్ఞాస్సారజ్ఞాః పెద్దిభట్టాదయః-ఆతోనుపసర్గేకఇత్యవబోధనార్థాత్ జ్ఞాధాతోఃకప్రత్యయః-కతికియంతః- కీర్తిశరీరాఃబహవః కవయఃమేవర్తంతే తేషాంనమనాదికంనకరోమీతిభావః - అలసఃజడః- అహం-ఏతావదేతావన్మాత్రంకరోమి-కవయఃకవయితారః-హృష్యంతుసంతుష్యంతు అథవారుష్యంతుకుప్యంతు-తేభ్యోనబిభేమీతిభావః॥ననుతర్హితవకర్తవ్యం కి

మితిచేదతఆహ॥ఆవాత్స్యాయనేతి॥వాత్స్యాయనేనఋషిణా ప్రణీతం శాస్త్రంవాత్స్యాయనతంత్రంతత ఆరభ్య ఆవాత్స్యాయనతంత్రం-శ్రుతీనాంశిరాంసిఉపనిషదఃతేషాంసిద్ధాంతాఃనిష్కృష్టార్థాః తానభివ్యాప్యఆశ్రుతిశిరస్సిద్ధాంతం-ఉభయత్రాఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరితిసమాసః-ఉచ్చావచాఃఅనేకవిధాః-విద్యాఃవేదవేదాంగాదయః - యత్ప్రభవాఃయాసరస్వతీప్రభవః కారణంయాసాంతాః యజ్జన్యాస్సత్యోభువిజయంతిసర్వోత్కర్షేణవర్తంతే- తాంగిరాందేవతాంవాచామధీశ్వరీం-వందేనమస్కరోమి- వాచోదేవ్యాస్సర్వవిద్యాప్రసూతిత్వేనతదేకసమవేక్ష్యతేతజ్జన్యవిద్యానిమిత్తపూజాభాజనభూతానాంకవీనాంనమనంకృతప్రాయమేవేతిభావః॥ ... ...

వా॥ ఆవాత్స్యాయన తంత్రమాశ్రుతిశిరస్సిద్ధాంతము
చ్చావచావిద్యాయత్ప్రభవాజయంతి భువితాంవందేగి
రాందేవతామ్॥౯॥ప॥ చౌర్యేణప్రణయేనచాపహరతఃప
ల్లీషుగవ్యాన్యపిస్త్ర్యయంతేచరితానిచేతఃకవికులోద్గీతా
నిగాథాశతైః। త్రైలోక్యోద్ఘటకాలకూటకబలీకార

౯ ॥ అ ॥ మనుష్యేషుముహుర్ముహురవతీర్ణస్యమనుష్యలీలాంకృతవతఃహరేఃప్రచరితానిప్రాచీనైఃకవిభిర్జయతయావర్ణితాని ఆధునికైఃకవిభిర్దురూహతయా నవర్ణ్యంతే తేషాంశివ చరితానాంవర్ణనేఅస్మాకంస్వరూపయోగ్యతైవనాస్తీత్యాహ॥చౌర్యేణేతి॥పల్లీషు ఆభీరగ్రామేషు- చౌర్యేణచోరకర్మణా- ప్రణయేనచస్నేహేనచ-గవ్యానిదుగ్ధాని-గోపయసోర్యదితియత్ ప్రత్యయః- వాంతోయిప్రత్యయఇత్యవాదేశః- అపహరతఃఅపహారిణః- శ్రీహరేఃకృష్ణావతారఇతిశేషః-గాథాశతైఃగాథానాంగ్రంథానాంశతానితైః-గాథృప్రతిష్ఠాలిప్సయోర్గ్రంథేచఅస్మాత్పచాదిత్వాదచ్ తతోదంతలక్షణష్టాప్ - కవికులోద్గీతైఃకవీనాంకులానిసంఘాః-తైరుద్గీతానివర్ణితాని-చరితాని-స్త్ర్యయంతేప్రత్యంతే-ష్ట్యైసంఘాతఇతిధాతోఃకర్మణియత్ - భావకర్మణోరిత్యాత్మనేపదం- అభిధీయంతగ్రంథైర్వర్ణ్యంతఇతియావత్ - తథాపి

శివస్యేతి శేషః-త్రైలోక్యోద్భటకాలకూటకబళీకారప్రకారం పునః త్రయశ్చ తే లోకాశ్చ త్రిలోకాః- త ఏవ త్రైలోక్యం- స్వార్థే ష్యఞ్ తస్మిన్నుద్భటః మస్సహః-యద్వా త్రైలోక్యస్య ఉద్భటః దుర్ధరః-యః కాలకూటః విషరాజః-తస్య కబళీకారః కబళీకరణం తస్మిన్-ప్రకారం చాతుర్యం-స్తోతుం పునః-కే నామ కవయః కే వా కవయః-ప్రథమే శ్రేష్ఠాః - న కోపీత్యర్థః-న స్తు అస్మాకం తు-అధికారస్సామర్థ్యం- దూరే దూరతః- యథా కథంచిత్సంపాదితస్య మృదుతరస్య నవనీతస్య నవనీతభక్షణస్య చ దృష్టప్రాతస్వీకరూపేణానుభూయమానత్వాచ్ఛివచరితాని విషభక్షణాదీని సాకల్యేన వర్ణయితుం సామర్థ్యం నాస్తి-అస్మాకం తు తద్వర్ణనే స్వరూపయోగ్యతైవ నాస్తీతి కిము వక్తవ్యమితి భావః॥ ...

ప్రకారమ్పునస్తోతుం కే వా ప్రథమేపి నామ కవయో దూరే
ధికారస్తు నః॥౧౦॥వ॥ అష్టత్రింశదుపస్కృతసప్తశతాధి
కచతుస్సహస్రేషు కలివర్షేషు గతేషు గ్రథితః కిలనీల
కంఠవిజయోయమ్॥౧౧॥ గ॥ అస్తి కిల సమస్తసురాసుర

౧౦॥అ॥కవిః స్వస్య కాలాంతికసిద్ధాంతపరిశీలనమస్తీతి బోధయితుం గ్రంథనిర్మాణకాలశకాదికం కథయన్ యశో నిమిత్తభూతం గ్రంథస్య నామ నిర్దిశతి॥అష్టేతి॥అష్టభిరధికా త్రింశత్ అష్టత్రింశత్ - తయా ఉపస్కృతాని మిశ్రితాని సంఘటితానీతి యావత్ - తాని చ యాని సప్తభిరధికాని శతాని చ-తైరధికాని చ తాని యాని చత్వారి సహస్రాణి చ- తేషు-అంకానాం వామగత్యనురోధేన(౪౭౩౮) అష్టత్రింశదుత్తరసప్తశతాధికచతుస్సహస్రసంఖ్యాకేష్విత్యర్థః-కలివర్షేషు కలియుగస్యవత్సరేషు - గతేషు అతీతేషు సత్సు- అయం నీలకంఠవిజయః తన్నామకకృతివిశేషః-గ్రథితః కిల నిర్మితః ఖలు-మయేతి శేషః - బుద్ధిస్థత్వాదయమితి సిద్ధవన్నిర్దేశ ఇతి భావః॥ ... ...

౧౧॥అ॥వక్ష్యమాణసముద్రమథనోపయోగినీం కథాం ప్రస్తౌతి॥అస్తీతి॥సమస్తాశ్చ తే సురాశ్చాసురాశ్చ సురాసురాః నిఖిలదేవరాక్షసాః తేషాం-స్తోమస్సంఘః తేన-వందితే చరణారవిందే యస్య తథాభూతస్య-భగ

వతోమహేంద్ర స్య-స్థానంరక్షణీయంస్థానం-అమృతంఅంధః అన్నంయే షాం తేఅమృతాంధసః తేషాం దేవానాం॥ని॥భిస్సాస్త్రీభక్తమంధోన్నమి త్యమరః- ఆస్థానంఆలయమాత్రం-నిరుపసర్గస్య స్థానశబ్దస్యరక్షణీయస్థా నమర్థః-ఆఙ్ పూర్వస్యస్థానశబ్దస్యఆలయమాత్ర మర్థః- శబ్దశక్తిస్వా భావ్యాత్ -ఆశ్చర్యాణాంవిచిత్రాణాంఆయతనంనివాసః- రత్నానాం శ్రేష్ఠవస్తూనామాకరఃఖనిః॥ని॥ఖనిఃస్త్రియామాకరస్స్యాదిత్యమరః- వి షయాశ్శబ్దాదయః తేభ్యఆగతః ప్రాప్తః వైషయికః సచాసావానందశ్చ తస్యసుఖవిశేషస్య-అవధిఃమర్యాదాస్థానం-గిరాంపదమత్యంతమగోచ రఃఅవిషయః-అమరావతీనామేతిప్రసిద్ధా-నగరీ-అస్తీతిసంబంధః॥

స్తోమవందితచరణారవిందస్య భగవతో మహేంద్రస్య
స్థానమాస్థానమమృతాంధసామాయతనమాశ్చర్యాణా
మాకరోరత్నానామవధిర్వైషయికానందస్యకిమ్పరమ
గోచరోగిరామమరావతీనామనగరీ॥౧౨॥ తత్రచనిరా
లమ్బేనభసివర్తమానతయాసర్వపథీనద్వారతయాచ
పునరనపేక్షితమూలశిలానివేశనాయాసమనాకాంక్షి

౧౨॥అ॥నన్వమరావత్యావైషయికానందావధిత్వంతదాస్యాత్ యది కాశ్యయోధ్యాదిపూర్భ్యఃనిర్మాణతఃప్రాసాదతఃవిపణితఃపౌరతశ్చవా అమరావత్యాఃవైలక్షణ్యంతదేవనాస్తీతిచేదతఆహ॥నిరాలంబఇతి॥నిరా లంబేనిరాస్పదే-నభసి-వర్తమానతయావిద్యమానతయా- సర్వేచతేపం థానశ్చసర్వపథాః-తాన్ వ్యాప్నువంతీతిసర్వపథీనాః - తత్సర్వాదేఃప థ్యంగకర్మపత్రపాత్రంవ్యాప్నోతీతిఖః- తానిద్వారాణియస్యతస్యభావ స్తత్తాతయాసర్వపథీనద్వారతయాసర్వ మార్గవ్యాపిద్వారవత్వేనచే త్యర్థః-అనపేక్షితఃమూలశిలానాంనివేశనేనసన్నివేశేనయఆయాసః- సయస్మిన్ కర్మణితత్తథా-అనాకాంక్షితఃప్రతీహారాణాంద్వారాణాం॥ ని॥ద్వారంప్రతీహారఇత్యమరః-రచనానిర్మాణం-తత్రయఆయాసఃప్ర యాసోయస్మిన్ కర్మణితత్తథా-అసంపాదితఃఅనాసాదితః-శృంగాణాం శిఖరాణాంసంబాధస్సంబంధోయస్మిన్ కర్మణితత్తథా॥ని॥కూటోస్త్రీశిఖ

రంశృంగమిత్యమరః-అసంభావితఃఅతర్కితః పరితఃఘాతాపరమాతస్యా మండలంవలయోయస్మిన్సర్కమ్మితత్తథా-ఆచారఃకేవలమితి-పురస్యకేన చిత్సాలేనభవితవ్యమితిసంప్రదాయమాత్రంరాజ్ఞః యయాకయావా రాజధాన్యాభవితవ్యమితిసంప్రదాయమాత్రం-నవఃనూతనః-ప్రాకా రస్సాలః-అభినిర్వర్తితః-వైజయంత ఇతిప్రసిద్ధః-ప్రాసాదఃపునఃప్రా సాదస్తు-అభూమిఃఅవిద్యమానాభూమిర్యస్యసతథాభూతః-పాతాంతరే గిరామగోచరఇత్యర్థః- ఆరుహ్యతేనేనేత్యారోహణంనిశ్రేణ్యాదికం- తేనయఃఉపయోగః- తద్విధురః తద్రహితశ్చసన్నస్తివర్తతే-సర్వతో ప్రతిహతఃఅబాధితఃఅనిరుద్ధఃచారస్సంచారోయేషాంతేషాం- అవ్రాతా

తప్రతిహారవచనప్రయాసమసంపాదితశృఙ్గసమ్బాధ
మసమ్బాధితపరిఘామండలమాచార ఇతికేవలమభినిర్వ
ర్తితోనవఃప్రాకారః-ప్రాసాదఃపునరస్తివైజయంతఇ
త్యభూమిరారోహణోపయోగవిధురశ్చ సర్వతోప్రతి
హతచారాణాంపౌరాణామవ్రాతాస్వాదసుహితానా
మభ్యవహారేణకిమ్పునర్యోజనమపిచపునరభిలషితమణి
కనకభూషణాంబరదాతృషుమందారాదిశాఖిషు-నకించి
దస్తికేతవ్యంవికేతవ్యంచేతిసంజ్ఞామాత్రశరణ్యాః ప
ణ్యవీథికాః-కించనిరంతరశివధ్యాననిర్ధూతకల్మషాః నిర

స్వాదేనసుహితానాంతృప్తానాం- పౌరాణామభ్యవహారేణాహారేణ- కింప్రయోజనంనకిమపీత్యర్థః-మందారాదిశాఖిషుకల్పవృక్షేషుపునః- అభిలషితానియానిమణికనకభూషణాం బరాణితేషాందాతృషుసత్సు- కించితేతవ్యంకేయంనాస్తి-అతఏవవికేతవ్యంచనాస్తి॥ ని॥ క్రయే ప్రసారితంక్రయ్యంకేయంకేతవ్యమాత్రకే।విక్రేయంపణితవ్యంచే త్యమరః-ఇత్థం-పణ్యవీధికాఃవిపణయః-సంజ్ఞైవసంజ్ఞామాత్రంనామమా త్రం-తస్యశరణ్యాఃరక్షకాః-కించ-నిరంతరంసంతతంశివధ్యానంశివాకా రబుద్ధివృత్తిః- తేననిర్ధూతానిక్షాళితాని-కల్మషాణిదుష్కృతానియేషాం

తేతత్రోక్తాః-నిరతిశయఃసర్వోత్కృష్టఃయస్తపోవిశేషఃతత్తదాశ్రమోచి తస్వాధ్యాయభిక్షాటనదానాతిథిసత్కారాదిః తేనశోషితాః కర్శితాఃని స్సారతాంప్రాపితాఇత్యర్థః-వీతాఃగతాఃరాగఃవిషయాభిలాషఃసచ-భయంశీతోష్ణాదిభీతిఃతచ్చక్రోధఃపరజిఘాంసాసచమత్సరఃపరోత్కర్షా సహనంసచతేయేషాంతే-విషయేభ్యఃస్రక్చందనాదిభ్యః పరాఙ్ముఖాః వినివృత్తాః-భువిపరమర్షయఇతిప్రథాంప్రసిద్ధిమాగతాః-పండితా ఏవ వివేకినఏవవారమృగీదృశాంప్రణయినఃవల్లభాః-ప్రేమభాజనానీతియా వత్ -అశ్వస్యమేధావిశసనంయస్మిన్ సోశ్వమేధః తేన ఇష్టవంతః అశ్వ మేధయాజినః-అశ్వమేధక్రతుకృతఇతియావత్ - అగ్నించితవంత ఇత్య

తిశయతపోవిశేషశోషితవీత రాగభయక్రోధమత్సరాః
విషయపరాఙ్ముఖాః- భువిపరమర్షయఇతిప్రథామాగ
తాఃపండితాఏవవారమృగీదృశాప్రణయినఃఅశ్వమేధ
యాజినఇత్యగ్నిచితఇతిమాసోపవాసినఇతిమాంసవర్జిన
ఇతిరాజసూయయాజిన ఇతిరణదుర్మదా ఇత్యన్నదావ
యమభయదాఇతిశంసద్భిరపదానాని సత్సుతద్భిరిత స్త
తోప్యజ్ఞాతముఖైర్జాతుచిదవనివాసిభిర్జనైర్బలాదపహ్రి
యమాణేషు విమానేష్వాక్రమ్యమాణేషు మందిరేషు

గ్నిచితః-చయనకృతఇతియావత్ · మాసం ఉపవస్తుంశీలంయేషాంతే మా సోపవాసినః-మాసమభోజినఇతియావత్ -మాంసవర్జినఃమాంసత్యాగిన ఇతి-లతాత్మకసోమోరాజాసూయతేస్మిన్నితిరాజసూయః తేనఇష్టవం తఃరాజసూయయాజినః-రాజసూయకృతఇతియావత్ - రణదుర్మదావీ రాఇతి-వయమన్నదాఇతి-వయమభయదాఇతి-వయమిత్యస్యఅత్రత్యై స్సర్వప్రథమాబహువచనాంతైస్సంబంధః-అపదానానిస్వానుష్ఠితసచ్చ రిత్రాణి॥ని॥అపదానంకర్మవృత్తమిత్యమరః-శంసద్భిఃవదద్భిరిత్యర్థః-ఇత స్తతోపిసంపతద్భిః-ఆగచ్ఛద్భిఃఅతఏవజాతుకదాచిదపి- అజ్ఞాతముఖైఃఅ దృష్టముఖైరిత్యర్థః-అవనివాసిభిర్జనైః-బలాద్బలాత్కారతః-విమానేష్వప హ్రియమాణేషుస్వీక్రియమాణేషుసత్సుమందిరేషు ఆక్రమ్యమాణేషు

సత్సు అధిష్ఠీయమానేషుసత్సు-అప్సరసాంగణేచ ఆకృష్యమాణేసతిస్త్రగ్రా హంగృహీతేసతి-కశ్చిదపినగరవాసీజనః-మందిరాణివిమానానిమణిభూషణాని-కళత్రాణివా- మమేదమితిమదీయమితి- నాభిమన్యతే నాభిమను తే॥కించ॥తత్రభవాః చతుష్పాదఇతి శేషః అదేవతయా దేవత్వాభావేన- సుధాశనాన-అమృతాశనాన-అలాభాదేవఅప్రాప్తైరేవతృణాశనాన- రిశేషాత్ స్థలజాత్యుదితయోర్ముఖ్యయోస్సుధాతృణాశనయోరభావేనా వశిష్టత్వాదేవ-పవనాశనాః వాయ్వాహారాః- తథాపిగావః - కామదుఘాః కామావాందోగ్ధ్ర్యః-గజాఃపరాక్రమిణః- వాజినోశ్వాః వాతస్యే

ఆకృష్యమాణేచ బలా దప్సరోగణే-నకశ్చిదభిమన్యతేమ మేదమితిమందిరాణి విమానాని మణిభూషణానికళత్రా ణివా నగరవాసీజనః - కిఞ్చైదమపరమ దేవతయానసు ధాశనాఅలాభాదేవనతృణాశనాః పవనాశనాఏవ పరి శేషా తా-మధుఘాగావః- పరాక్రమిణోగజాః- వా తరంహసశ్చవాజిన ఇతిసకలపురవిలక్షణం లక్షణమ్ ॥

౧౩॥అపిచ॥ ప ॥ మూల్యంతత్ర-లవేశ్మనాంద్విజముఖేభ క్త్యాత్రియద్దీయతే వేశ్యానాంచపణస్సపవసవనేయాద వరంహోవేగో యేషాంతే - వాతరంహసశ్చేతీదమ పరం లక్షణంది హ్నాం - సకలపురవిలక్షణవ్యావర్తకమిదంలక్షణమమరావత్యామేవనా స్యత్రేతిభావః॥ ... ...

౧౩॥ అ॥ ననువైషయికానందస్యవిత్తసాధ్యగృహవనితాదసాపేక్ష త్వాద్విత్తాద్యభావాత్తత్రామరావత్యాంవైషయికానందోన సంభవ తీతిచేదతఆహ॥ మూల్యమితి॥ అత్రకర్మభూమౌ-ద్విజముఖేద్విజానాం సత్పాత్రాణాంముఖే-భక్త్యాయద్వస్తుదీయతే-తత్ర-లతదేవ- తత్రవే శ్మనాంగృహాణాం-మూల్యంక్రయద్రవ్యం-అత్రసవనేయాగే-ఋత్వి జాంవిషయే-యాదక్షిణాదీయతేసైవతత్రవేశ్యానాంగణికానాంపణఃద్ర వ్యంచభవతి- అత్రభూలోకేతీర్థాణాంభసాంయాపద్యావర్తతే-సైవ-త

త్రిగృహాప్రాప్తా-విశంకటావిపులావిస్తృతేతియావత్ - పద్యాసరణి
రిత్యర్థః- విధేయంవిధాతుంవిషమేభ్యోనిగృహీతుంయోగ్యం- యత్ నృ
ణాంకరణద్వారంఇంద్రియమేవద్వారంవర్తతే - తదేవత్రిగృహేషు
ద్వారంప్రతీహారః - జాత్యాఖ్యాయామేకవచనం - ఏవంచశమదమతీ
ర్థాటనసహితసత్కర్మైకసాధ్యోయంస్వర్గలోకభోగఇతిభావః॥ ...

౧౪ ॥ అ ॥ నన్వానందనిష్ప్రయామరావతీతత్రత్యానాందేవానా
మింద్రస్యైవఅనాయాసస్థితిస్స్యాదితిచేత్తత్రాపిప్రాప్తిరబ్ధస్యదుస్త్య
జత్వాన్నైత్యాశయేనాహ॥అస్తీతి॥ నభశ్చారిణాందేవానాం- స్వాదయి
తుంఆస్వాదయితుం-ష్వదఆస్వాదనఇతిధాతోస్తుమున్ - సుధాఅమృతం -
అస్తి-వసితుమాచ్ఛాదయితుం-వసఆచ్ఛాదనఇతిధాతోస్తుమున్-వాసఃవ
స్త్రం- అస్తి-ధర్తుంబిభర్తుం- భూషణానిశతశఃఅనేకాని - బహ్వల్పార్థా
చ్ఛస్కారకాదన్యతరస్యామితి శస్ప్రత్యయః - సంతివర్తంతే-తథాపి

క్షీణాఋత్విజాఘః । పద్యాసైవవిశఙ్కటా భవతియా
పద్యాత్రిప్తీర్థాంభసాంద్వారం తత్రచ తద్యదత్రికరణ
ద్వారంవిధేయంనృణామ్॥౧౪॥ప॥అస్తిస్వాదయితుంసు
ధాస్తివసితుంవాసోనభశ్చారిణాంధర్తుం సంతిచభూ
షణానిశతశోనత్వస్తిధీర్జీవితుమ్। యేనాన్యానుపజీవ్యస

తిశేషః- జీవితుంసుఖేనేతిశేషః- ధీఃబుద్ధిః- నాస్తి - యేనకారణేన-అన్యా
నుపజీవ్యసర్వవిభవేఉపజీవితుంయోగ్యాఃఉపజీవ్యాః - సంపాదనీయా
ఇత్యర్థః - సోపసర్గస్యధాతోరనేకార్థత్వాత్ - నఉపజీవ్యాః అనుపజీ
వ్యాః అన్యేభ్యః ఉపజీవ్యాఃసర్వేవిభవాఅభ్యుదయాయస్మిన్ తత్తథా
భూతేపి- యద్వాఅన్యానుపజీవ్యేతిపదద్వయం- కర్మైకలభ్యే కర్మణా
ఏకేనలభ్యేకర్మణైవప్రాప్యేఇత్యర్థః - ఏవంవిధేపిదేవృద్ధైవవేతవాది
కంవిహాయైవ-స్వామీతిఅయంమమస్వామీతి- సేవకఇతిభృత్యఇతి-దుష్టా
మేధాయేషాంతేదుర్మేధసః - నిత్యమసిచ్ప్రజామేధయోరిత్యసిచ్ప్ర
త్యయః - దుర్బుద్ధయఇతియావత్ - ఆయాస్యంతిక్లిశ్నంతి - తత్రాపి

ప్రారబ్ధస్యాపరిహార్యత్వాద్బుధ్ధేః కర్మానుసారిత్వేనదుర్మేధస్త్వందు
స్త్యజమితిభావః॥ ... ...

౧౫॥ అ ॥ మహాత్మనాంచేతాంసిఉచితజ్ఞతాంచదివ్యాఅపివిషయా
అన్యధాకర్తుంత్యజయితుంసమర్థానభవంతీత్యాశయేనతత్రవసతాంశీల
ముత్ప్రేక్ష్యవర్ణయితుమారభతే॥ఇదమితి॥ తస్యామమరావత్యాం - ఇ
దంవక్ష్యమాణం - పరమాద్భుతండుత్ప్రేక్షితంసంభావితం - వివిధానిత
పాంసికృఛ్రచాంద్రాయణాదీనితేషాంప్రబంధఃఅవిఛ్ఛేదః- తత్రనిస్తం
ద్రాజాగరూకాః తేషాంభావస్తత్తాతయా- విస్మృతానిఅధ్యాతానిలో
కతంత్రాణిలోకవ్యాపారాయైస్తేషు-చిరవిధృతంయద్బ్రహ్మచర్యము
పస్థేంద్రియనిగ్రహః- అథవాఅష్టాంగమైథునత్యాగశ్చతదుక్తం - స్మర

ర్వవిభవేకమైకకలభ్యేపదేప్యాయాస్యంతివృద్ధైవసేవ
కఇతిస్వామీతి దుర్మేధసః ॥ ౧౫ ॥ గ ॥ ఇదంచపరమా
ద్భుతముత్ప్రేక్షితంతస్యాంయతికులవివిధతపఃప్రబన్ధని
స్తంద్రతయావిస్మృతలోకతంత్రేషుచిరవిధృతబ్రహ్మ
చర్యజీర్ణతయాకాలమృత్యుషు కందర్పస్యబ్రహ్మర్షిహ
తకేషుభూతలాదాగత్యప్రసక్తేషుక్రీడితు మప్సరోభిః
పర్ణశాలాస్వి పిశామఇతిప్రవిశత్సు కేళీగృహంవిస్రం

ణంకీర్తనంకేళిఃప్రేక్షణంగుహ్యభాషణం । సంకల్పోధ్యవసాయశ్చక్రి
యానిర్వృత్తిరేవచ। ఏతన్మైథునమష్టాంగంప్రవదంతిమనీషిణః । విపరీ
తంబ్రహ్మచర్యమేతదేవాష్టలక్షణమితి॥ తేన-జీర్ణతయాశుపితయావనవ
యస్కతయా- కందర్పస్యమన్మథస్య - కాలమృత్యుషుప్రళయకాలమృ
త్యుతుల్యేషు-హతకాశ్చతేబ్రహ్మర్షయశ్చేతివిశేషణోత్తరపదోయంస
మాసఃమారీచసీచఇతివత్ హతకశబ్దఃకుత్సావాచిహతవిధిరితివత్ -తథా
చకుత్సితబ్రహ్మర్షిష్విత్యర్థః-భూతలాదాగత్య అప్సరోభిస్సహక్రీడితుం
ప్రసక్తేషుఉపక్రాంతేషుసత్సు-కర్తరిక్తఃప్రాక్తనవాసనాయాదు
స్త్యజత్వాత్తద్వశాదేవ-పర్ణశాలాంప్రవిశామఇతికథయత్స్వేవకేళీగృ

కాంప్రవిశత్సు-జటాంవిస్రంసయవిమోచయేతికథయత్స్వేవ వేణీమాలం
బమానేషుగృహ్ణాత్సుసత్సు-వల్కలమపనయఅపసారయత్యజేతియావత్
ఇతికథయత్స్వేవకుచమకూలాని స్తనాంశుకాని-అపనేతుకామేషుఅపనినీ
షత్సుసత్సు-తుంకామమనసోరపీతిమకారలోపః- లోహితమస్త్రం - న
కుర్యాత్ నపాతయేదితినఖక్షతానినిషేధత్సువారయత్సుసత్సు-ఆఃఖేదే
నిపాతః - అయంవాత్స్యాయనతంత్రసిద్ధశ్చుంబనాదిర్బంధాదిశ్చ-శిష్టా
నాం వేదవిదామసమ్మతఃపంథాఃఅనభిమతోమార్గః- వైదికైరగంతవ్య ఇ
తిభావః - ఇతిచుంబనభేదాః చుంబనవిశేషాః తేషాంప్రస్తావనా కథాత
స్యాం- ప్రవృత్తాయామితి శేషః - పిహితకర్ణేషుతిరోహితశ్రోత్రేషుస
త్సు- హస్తాభ్యామిత్యస్యగమ్యమానత్వాదప్రయోగః - నీవ్యాఃవస్త్ర

గ్రంథేఃవిమోచనావసరఏవతత్సనుకాలఏవ - నివీతస్యధారణం నివీతం
యథాస్యాత్తథాధారణమిత్యర్థః॥ ని॥ నివీతంకంఠలంబితమిత్యమరః- త
త్రవ్యగ్రేషుజాగరూకేషుసత్సు*ఋష్యర్చనేనివీతంస్యాత్తథావస్త్ర
స్యధారణే। రేతస్సేకేతథామూత్రపురీషోత్సర్గయోరపీతి శాస్త్రాదితి
భావః- మణితస్యరతికూజితస్య-అవసరేసమయే - మంత్రాణాంజపః
స్పష్టంకథనం-జపవ్యక్తాయాంవాచీతిధాతోరూపం తేనముఖరేషునదత్సు
సత్సు- ఆఇతిఖేదేనిపాతః-స్మృతఅధ్యాతః - అద్యవ్యతీపాతః తస్నాను
కఃపంచాంగయోగఇతిఅంతరాత్యంతరాలగంతుకామేషు బహిరితి శే
షః- ఆర్తదినాని- ఋతోరిమానిఆర్తవాని- తస్యేదమిత్యణ్ప్రత్యయః
ఋతుసంబంధీనిదినాని-శపథఃపూర్వఃయస్మిన్కర్మణితత్తథాశపథపూ
ర్వంసనమయంయథాభవతితథేత్యర్థః - అనుయుంజానేషుపృచ్ఛత్సు

సయజటామితివేణీమాలంబమానేషు- అపనయవల్కల
మిత్యవనేతుకామేషుకుచదుకూలాని - నలోహితఙ్కు
ర్యాదితినిషేధత్సునఖక్షతాని-ఆఃకష్టమసమ్మతోయమ్ప
థాశ్శిష్టానామితి పిహితకర్ణేషు చుమ్బనభేదప్రస్తావనా
యాం- నివీతధారణవ్యగ్రేషునీవీమోచనావసరే- మం
త్రజపముఖరేషుమణితావసరే - అస్మృతమద్యవ్యతీ

సత్సు- నిషేకఃగర్భాధానంతదర్థంలగ్నంనిర్ణీతనిర్దుష్టలక్షణః- అ
తిక్రామతిఅతిగచ్ఛతీతిబాహ్యాః- యేసురతవ్యాపారాః స్తనగ్రహణా
దయఃతైర్విలంబంకాలక్షేపంఅసహమానేషుసోఢుమపారిణేషుపురుషా
యితముపరతిసంజ్ఞికక్రీడావిశేషం-అవధీరయత్సుతిరస్కుర్వత్సుసత్సు-
బంధభేదాన్బంధఃకామశాస్త్రప్రసిద్ధకుక్కుటబంధాదయఃతేషాంభేదాన్
ప్రభేదాన్అసంమన్యమానేషుఅనంగీకుర్వాణేషుసత్సు-వీటికోపసేవన
మపితాంబూలచర్వణమపి-అయంనిశీథాత్పరఃకాలఃసమయః- అనుచితః
భక్షణానర్హ ఇతివిగాయత్సునిందత్సు-ఆనందమూర్ఛారత్యనంతరభావినీ
స్వాపావస్థాకల్పాకాచనఅవస్థా-తస్యాః అవసరేసమయఏవ-లింగ్యం

షాతఇత్యంతరాగంతుకామేషు-అనుయుంజానేషుపునః
పునరావర్తవదినానిశపథపూర్వకమతిక్రామతినిషేకల
గ్నమిత్యసహమానేషుబాహ్యసురతవ్యాపారవిళంబం-
అవధీరయత్సు పురుషాయిత మసమ్మన్యమానేషుబన్ధభే
దాన్విగాయత్సువీటికోపసేవనమప్యనుచితోయంకాల ఇ
త్యానందమూర్ఛావసర ఏవనిభృత మనుసందధానేషు
మంత్రలిఙ్గాని-పరవశరతాంతనిద్రావసర ఏవయావత్స
న్నిపాతస్సహ శయ్యేతిపరిహరత్సుపర్యఙ్కశాయికాం-
ద్వితీయసురతావసరఏవదేహిమేకమండలుమితిత్వరమా

తేజ్ఞాయంతఇతిలింగాని-గత్యర్థానాంజ్ఞానార్థకత్వాన్మంత్రాణాం
లింగానిఅర్థాన్నిభృతంనిశ్చలంయథాతథాఅనుసందధానేషు ధ్యాయి
షుసత్సు-పరవశఃఅస్వాధీనః రతాంతేయానిద్రాతస్యాః అవసరః సమ
యఃతస్మిన్నేవయావత్సన్నిపాతఃసంశ్లేషః-అథవాసన్నిపాతఃరేతసఃపత
నం-తావత్కాలంసహశయ్యా సహశయనమితిపర్యంకశాయికాంపర్యంక
శయనంపరిహరత్సుపరిత్యజత్సుసత్సుద్వితీయసురతావసర ఏవద్వితీయం
యత్సురతంరతిఃతత్సమయఏవమందాకినీగమనాయస్నానార్థ మితి శే
షః-కమండలుంకుండీం॥ని॥అస్త్రీకమండలుఃకుండీత్యమరః- మేమహ్యం
దేహీతిత్వరమాణేషుఅన్విష్యత్సుసత్సు-రంభాదిమేనకాంతాః రంభాప్ర

ముఖమేనకాచరమాః దేవవారస్త్రియః-విహసంతి కేవలం ఛాందసా ఇతి హేతోః-విషీదంతి క్రీడాయాఅనిర్వృత్తకా ఇతిఖిద్యంతి విలజ్జంతే క్రీడాయాం త్యక్తవస్త్రా ఇతి-విస్మయంతే విషయసన్నిధానపివిరక్తా ఇతి- దివ్యవిషయాఃవిమోహకాఅపినిగృహీతచిత్తేషు ఉచితజ్ఞేషు ఫల్గవ ఇతి భావః॥ ౧౬॥అ॥ నను భూమిసంబంధరహితాయామమరావత్యాం రథ్యాసమీకరణాదికం కథం సంభవతీతి చేదత ఆహ॥ ప్రసజతీతి ॥ పవనసమయే పవనప్రచురే-వాయుబద్ధ ఇతియావత్ - తత్ర అమరావత్యాం- మహోత్సవే జయంతివర్ధంత్యాదికే-అథవా అసురనిరసనరూపే-ప్రసజతి ప్రసక్తే సతి-అథవా శక్రే దేవేంద్రే-రథ్యాసువీథీషు-ప్రచలతి నిర్గచ్ఛతి సతి- తాళవృంతానాం పవనేన వాయునా నిమ్నాని నిమ్నస్థలాని పూరయంతే సమం కుర్వ

ణేషు మందాకినీగమనాయ విహసంతి విషీదంతి విలజ్జంతే
విస్మయంతే చరమ్యాది మేనకాంతా దేవవారకాంతాః ॥
౧౬॥ ప॥ ప్రసజతి మహోత్సవే వా ప్రచలతి రథ్యాసుత
త్ర శక్రే వా। నిమ్నాని పూరయంతే పవనమయే తాళవృం
తపవనేన॥౧౭॥ కింబహునా॥ప॥ దుఃఖానాం క్షతిరిత్యబోధ
హతిరిత్యానందవిస్ఫూర్తి-రిత్యంతర్వాణి వికల్పజాలజటి

త్తి-తత్ర వసతాం దేవానాం రథ్యాదికరణం సులభోపాయ సాధ్యత్వాదతిసుకరమితి భావః॥౧౭॥ అ॥ నన్వమరావత్యా నిరతిశయ సౌందర్యమస్తి యది ద్వారకాదేస్సౌందర్యం మాఘాదిభిరివ ఆధునికైః కవిభిః కుతో నవర్ణ్యత ఇతి చేన్మోక్షాదపి జ్యాయస్త్వాదిత్యాహ॥ దుఃఖానామితి ॥ దుఃఖానామేకవింశతిసంఖ్యాకానాం-క్షతిః ధ్వంసః మోక్ష ఇతి కాణాదాః-అబోధస్యావిద్యాయా హతిః ధ్వంసః మోక్ష ఇతి వేదాంతినః॥ * ॥ అవిద్యాస్తమయో మోక్షస్సా చ బంధ ఉదాహృత ఇత్యుక్తేః-ఆనందవిస్ఫూర్తిరానందావిర్భావః మోక్ష ఇతి కేచిత్ -ఇత్యేవం ప్రకారేణ-అంతర్వాణయో విద్వాంసః॥ని ॥ అంతర్వాణిస్తు శాస్త్రవిదిత్యమరః-తేషాం వికల్పాః వివిధకల్పనాః తేషాం జాలైః నికరైః జటిలాన్మోక్షాదపి జ్యాయసీ శ్రీస్తా- అవి
పతిపన్న కల్పనాస్సదంయత్సౌఖ్యం స్వర్గసౌఖ్యం తస్య లహరీ ప్ర

వాహాః పరంపరేతి యావత్ తస్యాస్సంపాతస్సంపతనం తత్సంపాదినీ తజ్జనికేత్యర్థః - యైషా అమరావతీ - తస్యా అమరావత్యా యత్సౌందర్యం రామణీయకం తద్వివేచనే వర్ణనే విషయే - హ్రీమతాం లజ్జావతాం - భూమ్నిమతుప్ కవయతాం కవీనాం - మౌనం తూష్ణీంభావః - క్షమం అర్హం - మోహాతిశయత్వాదమరావత్యాస్తద్వర్ణనం దుశ్శకమితి భావః॥

౧౮॥ అ॥ స్వర్గసుఖస్య సాత్త్వికసుఖత్వోపపాదనాయ విమానచారిణాం పథికానాం స్వర్గసుఖప్రాప్తేః - పూర్వకాలికం భయాదికం విషమివ దుస్సహమిత్యాహ॥ ఆసీతా ఇతి॥ తస్యామమరావత్యాం హరేరింద్రస్య॥ ని॥ యమానిలేంద్ర చంద్రార్క - విష్ణుసింహాంశు వాజిషు। శుకాహి కపి భేకేషు హరిర్నా కపిలే త్రిష్విత్యమరః - శాసనాత్ - ఆజ్ఞావశాత్ - వసుధాతలాదానీ

లాన్మోహాదపి జ్యాయసీ। యైషా విప్రతిపన్నసౌఖ్యలహ
రీ సమ్పాతసమ్పాదినీ తత్సౌందర్య వివేచనే కవయతా
మ్మౌనం క్షమం హ్రీమతామ్॥౧౮॥ అపిచ॥ ఆనీతా వసు
ధాతలాత్సుకృతినస్తస్యాం హరేశ్శాసనా దున్మీలన్మణి కి

తాః కింకణైరితి శేషః - ఉన్మీలన్తః సముద్భవన్తః మణిఖచితాః యాః కింకిణ్యః యాః క్షుద్రఘంటికాః॥ ని॥ కింకిణీ క్షుద్రఘంటికేత్యమరః - తాసాం యః కల కలస్వానః కలకలేతి ధ్వనిః॥ ని॥ కోలాహలః కలకల ఇత్యమరః - సయస్యతత్తథాభూతే విమానే స్థితాః వర్తమానాః - సుకృతినః పుణ్యవంతః॥ ని॥ సుకృతీ పుణ్యవాం ధన్య ఇత్యమరః - నిరాస్పదం నిరధిష్ఠానం వ్యోమ దృష్ట్వా సచకితవ్యాఘూర్ణమానేక్షణాః చకితాని భీతాని అతఏవ వ్యాఘూర్ణమానాని భ్రమణస్వభావాని యానీక్షణాని తైస్సహ వర్తంత ఇతి తథాభూతాస్సంతః - స్థాతుం విమానే స్థితిం కర్తుం ప్రాగల్భ్యం నైపుణ్యం - నాబిభ్రతే న దధతే - తతో విమానాదవతరితుమవరోఢుం చ వా ప్రాగల్భ్యం ప్రౌఢత్వం - నాబిభ్రతే న దధత ఇత్యర్థః - సత్కర్మానుష్ఠానజన్య పూర్వంతు యా వక్ష్యలానుభవభావిత్వేన కర్మణి కృతే సతి ఏముక్తేషు యాదవష్ఫలమత్ర రాదుర్నిరోధమితి భావః - సాత్త్విక రాజస తామస భేదేన త్రిధా విభజ్య సాత్త్వికసుఖస్వరూపముక్తం భగవతా ॥ * ॥ యత్తదగ్రే విషమివ పరిణా

మేమృతోపమమ్।తత్సుఖంసాత్వికంప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజమితి- అ
తస్స్వర్గసుఖస్యపూర్వమీమాంసార్థకాండసాధ్యనైర్మల్యవద్దేవమా
హాత్మ్యబుద్ధిపూర్వకసత్కర్మాయత్తత్వేనసాత్వికత్వాత్సుఖప్రాప్తేః
పూర్వవిమానవర్తినామపికించిద్భయకంపాదికంభవేదితిహృదయం॥

౧౯॥అ॥స్వర్వాసినీనాంవాసకసజ్జికానాంప్రయత్నంవినాపిమండ
నాదికంసిధ్యతీత్యాహ॥మందేతి॥యస్యాంమందానిలఃమందపవనః తస్య
వ్యతికరస్సంబంధః తేనచ్యుతాఃస్ఖలితాఃపల్లవాయేషాం తేషు॥ని॥ పల్లవో
స్త్రీకిసలయమిత్యమరః- మందారస్యకల్పకవృక్షవిశేషస్యమూలేమూల
తలేయాలవలీలతాతత్పీఠిః తేషుమండపేషుజనాశ్రయభూమిషు- మడి
భూషాయామితిధాతోర్ఘ్నవేషుఙ్‌-మండంమండనంపిబంతిపాంతీతివా

జిర్ణీకలకలస్వానే విమానేస్థితామ్ । దృష్ట్వావ్యోమని
రాస్పదంసచకితవ్యాఘూర్ణమానేక్షణానస్థాతున్నచ
వాతతోవతరితుంప్రాగల్భ్యనాబిభ్రతే॥౧౯॥ ప॥మం
దానిలవ్యతికరచ్యుతపల్లవేషుమందారమూలలవలీయుత
మండపేషు । పుష్పాణివేణివలయేషుగళంతితస్యాంసా
హ్యాంవహంతిసురవాసకసజ్జికానామ్॥౨౦॥ కించ॥ ప॥
గాయంతిచాటుకథయంతిపదాస్పృశంతిపశ్యంతిగాఢమ

తేష్విత్యర్థః॥ ని ॥మండపోస్త్రీజనాశ్రయఇత్యమరః-స్థితానాంవా
సకసజ్జికానాం॥ *॥ప్రియాగమనవేళాయాంమండయంతీముహుర్ము
హుః । కేళీగృహంతథాత్మానంయాస్యాద్వాసకసజ్జికేత్యుక్తలక్షణా
నాం-వేణీవలయేషుకచబంధనవలయేషు॥ ని॥ వేణీతుకచబంధనమిత్యమ
రః-గళంతిస్ఖలంతి- పుష్పాణి-సాహ్యంసహాయకర్మ-వహంతినిర్వర్తయం
తి-క్లేశమంతరైవఅమర్త్యాఃక్రీడోపకరణానిప్రాప్నువంతీతిభావః॥

౨౦॥ అ॥ వాసకసజ్జికావృత్తాంతేనస్మృతానాంవిప్రలబ్ధానాయికా
నాంవృత్తాంతమాహ ॥ గాయంతీతి॥ తత్రఅమరావత్యాం-ముగ్ధాః నా
యికావిశేషాః-తదుక్తం॥ఉదయద్యౌవనాముగ్ధేతి- చిరంవిప్రలబ్ధా వంచి
తాఃచిరవిప్రలబ్ధాః-ఏతాఅపినాయికావిశేషాః-తథోక్తం॥క్వచిత్సంకేత

మావేద్యదయితే నాథవంచితా। స్మరార్తా విప్రలబ్ధేతి కలావిద్భిః ప్రకీర్తి
తేతి-అల్పద్రుమానపీత్యత్ర అపిశబ్దో భిన్నక్రమః-తథాచోక్తోభయవిధా
స్సపర్వకాంతా అపి దేవసుందర్యోపి-తదితరైః తస్మాత్పూర్వశ్లోకోక్తవా
సకసజ్జికాసహకారిభూతాన్మందారాదిభిః యేసంతానాదయః తైస్త్రిభిః
ద్రుమైః మందారైః పారిజాతైశ్చ కల్పవృక్షైశ్చ భూషితమిత్యాదివచనా
త్కల్పవృక్షజాతీయానాం బహుత్వం-సహితాః కల్పవృక్షాః సమేత్య
ఉపగమ్య॥ని॥ పంచైతే దేవతరవో మందారః పారిజాతకః। సంతానః కల్ప
వృక్షశ్చ పుంసి వా హరిచందన మిత్యమరః-గాయంతి గానంకుర్వంతి-గై శ
బ్ద ఇతి ధాతోర్లట్-చాటుచాటూక్తీః-కథయంతి- పదాపాదేన-స్పృశం
తిస్పర్శనంకుర్వంతి-పశ్యంతి దర్శనంకుర్వంతి-గాఢం దృఢం॥ని॥ గాఢబాఢ
దృఢాసచేత్యమరః- పరిష్వజంతే శ్లిష్యంతి-పరినివిభ్య ఇతి షత్వం॥ * ॥గా
నాత్సంభాషణాచ్చాపి సంస్పర్శాత్పాదజాస్త్రియాః। దర్శనాలింగనా

పిత త్ర పరిష్వజంతే। కల్పద్రుమానపి సమేత్య సుపర్వకా
న్తాముగ్ధాద్రుమైస్తదితరైశ్చిరవిప్రలబ్ధాః॥౨౧॥ X॥ అ
స్తి చ తామధివసన్వసంత ఇవర్తూనాం వాసుకిరివ ఫణాభృ

ఙ్యాంచ పుష్ప్యంతి చ ఫలంతి చ। క్రమాత్పున్నాగవకుళాశోకాః కురవక
స్తథా। శింశుపా చేతి విఖ్యాతాస్సంత్యన్యే బహవో నగా ఇతి శాస్త్రాద్వృ
క్షాంతరేషు దోహళత్వేన ప్రసిద్ధానపి గానాలింగనాదిః వాసక సజ్జికా
సుమందారకృతోపకారం దృష్ట్వా స్త్రీ స్వభావసులభేన క్రోధేన యూయ
మస్మాకం సహాయా భవతేతి కల్పవృక్షాదిష్వేవ కుర్వంతీతి భావః॥
౨౧॥అ॥నన్వమరావతీ నామ రాజధానీ చేదాజ్ఞాభవితవ్యం తత్ర వర్తమా
నో రాజా కింవిధ ఇతి చేదత ఆహ॥అస్తి చేతి॥ తాంతస్యామమరావత్యాం
ఉపాన్వధ్యాఙ్వస ఇతి వసతేరాధారస్య కర్మత్వం కర్మణి ద్వితీయేతి ద్వితీ
యా-అధివసన్ వర్తమానః - ఋతూనాం షణ్ణాం వసంత ఇవ సర్వస్పృ
హణీయః - ఫణాభృతాం సర్పాణాం వాసుకిరివ శివప్రియః - యద్వా స
ముద్రమథనే వాసుకిర్యథా ఇంద్రోపి తథా - వృక్షాణాం తరూణాం హరి
చందన ఇవ శ్రీగంధ ఇవ స యథా తథా మంగళకరః - ఋక్షాణాం నక్ష

త్రాణాం చంద్రమా ఇవసయథా ప్రథమగణనీయః అయమపితథేత్య ర్థః-ఉక్తాస్సర్వా అపిషష్ఠ్యోనిర్ధారణే-ఇతఃపరంస్వస్వామిభావే-సుపర్వ ణాందేవానాం-రాజారంజకఃఆహ్లాదకఇతియావత్ - ప్రాణిమాత్రరం జకత్వేపిఅత్యంతంసాక్షాద్దేవదేవరంజకత్వాత్తథోక్తం - త్రివిష్టపస్య స్వర్గస్యరాజానియమేనస్వర్గ ఏవావస్థానాత్తథోక్తిః - యథాకృత్స్న కోసలాధిపతావపిరామేఅయోధ్యాధిపతిరితివత్ - అతోనోత్తరేణపౌన రుక్త్యం- త్రయాణాంజగతాంలోకానాంరాజాఅధికారానురోధాత్త థోక్తిః-విధ్యండమండలస్యబ్రహ్మాండమండలస్యరాజానాథః-అయమిం ద్రఃబ్రహ్మముఖాదాగతనిఖిలవేదార్థఃబ్రహ్మవిచ్ఛ-బ్రహ్మవిద్భిర్హ్మై

తాంచందన ఇవవృక్షాణాం చంద్రమాఇవఋక్షాణాం-
రాజాసుపర్వణాం రాజాత్రివిష్ట పస్య రాజాత్రయా
ణాంజగతాంరాజావిధ్యండమండలస్య కర్తాశతాశ్వమే
ధానాంసంహర్తావృత్రాసురస్యరమ్భాదివివిధరమ్భోరు
సంసదహంప్రథమికాసం భుజ్యమాననవయావనశ్రీః-
అపర్యుషితయావనోన్మేషసమ్భావనీయ మదనమదా

వభవతీతిశ్రుత్వా పరబ్రహ్మైకతయాపరబ్రహ్మణో జగన్నాథత్వా త్తథోక్తిః-శతాశ్వమేధానాంశతసంఖ్యానామశ్వమేధానాంకర్తాఅను ష్ఠాతా-తత్పదప్రాప్తౌతావద్యజ్ఞానుష్ఠానస్యనిమిత్తత్వాత్తథోక్తిః- వృ త్రాసురస్యసంహర్తాహంతా - ఉభయత్రకర్తృకర్మణోరితికర్మణిష ష్ఠీ - రంభాఆదిర్యాసాంతావివిధరంభోర్వశ్చవివిధస్త్రియఃతాసాంసం సత్ సంఘఃతస్యాః అహంప్రథమికాఅహంప్రథమంభుజేఅహంప్రథమ మితీచ్ఛాతయాసంభుజ్యమానాఅనుభూయమానానవయావనశ్రీర్యస్య సః-పర్యుషితఃప్రాచీనఃసనభవతీత్యపర్యుషితః నూతనః యః యావన స్యోన్మేషఃవికాసఃతేనసంభావనీయా శ్లాఘనీయామదనమదారంభస్య మన్మథకృతమదోపమక్రమస్యసీమామర్యాదాయస్యాస్సాతథాభూతా యాశ్శచీదేవ్యాః సదాకౌమారస్యబాల్యాత్పరిభూతవయస్సఃహరాఅప

హర్తా-యద్వా అపూర్వపతిం కుమారీముపపన్నః కౌమారః సచాసౌహర
శ్చేతికర్మధారయసమాసః-మనోహరాపూర్వపతిరితిసముదితార్థః కౌ
మారాపూర్వవచనఇతినిపాతనాత్సాధుః-కావ్యాగమః - ఆగమ్యతేజ్ఞా
యతేనేనశృంగారాదిరిత్యాగమః-కవేఃకర్మ కావ్యమితివిగ్రహే కావ్యశ
బ్దఃకవినిర్మితపరః-తథాచకవినిర్మితశృంగారాదిప్రతిపాదకంశాస్త్రంకా
వ్యాగమః-సచభరతంభరతశాస్త్రం- తచ్చతానికావ్యాగమభరతగాం
ధర్వాణి తేషాం-యానిరహస్యానిదుర్జ్ఞేయార్థజాలాని తేషాం-సర్వం
కషం సర్వకూలాభ్రకరీషేషుకషఇతిముమాగమః- సర్వసంస్పర్శిమనీ
షావిశేషఃబుద్ధివిశేషోయస్యసతథాభూతః నిరవద్యవిద్యాధరీలోకః నిర్దు
ష్టవిద్యాధరీజనః తస్యనఖముఖైఃనఖాగ్రైఃముఖరితానాదితాయావిపం

రమ్భసీమాయాః - కౌమారహతాఽసదాశచీదేవ్యాః-
కావ్యాగమభరతగాంధర్వరహస్యసర్వంకషమనీషావి
శేషనిరవద్యవిద్యాధరీలోకనఖ ముఖముఖరితపిఞ్చికాని
నాదప్రపంచితోదార నిజభుజాపదానసమాకర్ణనస
ముద్గీర్ణపులకనిర్వర్ణనజనితామర్షజల్పాకనిఖిలదిక్పా
లవదనావలోకనసఫలీకృతసహస్రలోచనః- చతుర్ము
ఖవలయవిహారిభారతీపరిగృహీతవైతాళికాధికారః- ప

చికాతస్యానినాదేనధ్వనినాప్రపంచితంవిస్తృతంఉదారముత్కృష్టంయ
న్నిజభుజాపదానంనిజభుజనిర్వర్తితవృత్రవధాదిరూపంకర్మ ॥ని॥ అపదా
నంకర్మవృత్తమిత్యమరః-తస్యసమాకర్ణనంశ్రవణం తేన సముద్గీర్ణాని
సముద్భూతానియానిపులకానిరోమాంచాని తేషాం నిర్వర్ణనం దర్శనంని
ధ్యానంవా ॥ ని ॥ నిర్వర్ణనంతునిధ్యానమిత్యమరః తేనజనితఃఉత్పాదితః
యోఽమర్షఃకోపః॥ని॥కోపక్రోధామర్షరోషఇత్యమరః తస్యజల్పాకానివ
క్తౄణి॥*॥వ్యక్తవాగ్వాచకాజ్జల్పధాతోర్జల్పభిక్షకుట్టలుంటవృజష్వాక
న్నితిషాకన్ప్రత్యయః యానినిఖిలదిక్పతీనాంవదనాని తేషాం యదవలోక
నందర్శనం తేనసఫలీకృతానిసహస్రంలోచనాని సహస్రసంఖ్యాకాని
నేత్రాణియస్యస్తౌనికస్థాతః - చతుర్ముఖస్యబ్రహ్మణోముఖవలయం

ముఖమండలంతత్ర విహారిణీవిహారణశీలా ॥*॥ విపూర్వాద్ధరతేస్తాచ్ఛీలి కేణినిప్రత్యయేనాంతలక్షణ జీప్ప్రత్యయః విహారిణీచసాభారతీచేతి విగ్రహేపుంవత్కర్మధారయేతి పుంవద్భావేభవతివిహారిభారతీతి శబ్దరూపంతయా (త్రయీవాణ్యా) పరిగృహీతః వైతాళికానాంమాగధానామధికారోయస్యసతథాభూతః ॥ని॥ వైతాళికామాగధాస్యురిత్యమరశేషః పక్షపాతస్యదురభిమానస్యఅసహిష్ణుత్వంతాతస్యభావస్తత్తాతయేవ-అన్యత్ర పక్షపాతస్య పక్షాభ్యాం గమనస్యఅసహిష్ణుః అతితిక్షుఃపరిహృతంభిన్నంశైలేంద్రాణాంమండలంయేనసః - చంద్రచూడస్యచంద్రశేఖరస్య చరణారవిందయోర్యత్పరిచరణంపూజాతేన యదానందసామ్రాజ్యంతస్యధురంధరఃధూరేవధురా * ఆపంచైవహలంతానామితివచనాట్టాప్ప్రత్యయః తాంధారయతీతిధురంధరఃసంజ్ఞాయాంభృతృవృజీత్యాదినాఖచ్ప్రత్యయఃఖత్యనయస్యేతిహ్రస్వఃఅరుద్విషదిత్యాతు

పాతాసహిష్ణుతయేవపరిహృతశైలేంద్రపక్షమండలః-చంద్రచూడచరణారవింద పరిచరణానందసామ్రాజ్యధురంధరఃపురందరోనామ॥ ౨౭ ॥ శ్లథేనీవీబంధేసతి రహసియత్పాణివలనాన్నవోఢాఃపాణిభ్యామపిపిహిత సప్రాప్తనయనాః। సహస్రస్యాప్యక్ష్ణాం యుగపదపిధా

దినామనాగమః-ఆనందసామ్రాజ్యస్యధురంధరః॥ని॥ధూర్వహేధుర్యధౌరేయధురీణాస్సధురంధరాఇత్యమరఃవోఢతియావత్ -పురందరోనామప్రసిద్ధఃరాజా-అస్తీత్యన్వయః॥ ౨౭ ॥ అ॥ ఇంద్రస్యదక్షిణనాయకత్వంస్ఫుటీకర్తుంతదీయానాంలజ్జామన్మథమధ్యస్థామధ్యమోదితయావనాఇత్యుక్తలక్షణానాంమధ్యానాంక్రీడాకాలికచాతుర్యమాహ॥ శ్లథేతి॥రహసిపకాంతే - యస్యేంద్రస్యపాణ్యోర్వలనాత్సంబంధాత్ - యద్వా-పాణిభ్యాంవలనాద్విమోచనాన్నీవీబంధేవస్త్రగ్రంథౌ- శ్లథగళితేసతి-యానవోఢాః - నాయికాః - పాణి[illegible]పిపిహితానిస్థగితానిసప్రాప్తచనయనానియాసాంతాః- [illegible]ఆసన్నితిశేషః నవోఢతిఅపిదఛౌత్యేకవచనాంతోప్యే [illegible]భూతసదేకదా- అక్ష్ణాం

సహస్రస్యఅపిధానాత్మతయా - పునస్తాభ్యాం(హస్తాభ్యాం)తాః స్వమేవ స్వీయమేవ-లోచనయుగం-అపిదధతె-ఆచ్ఛాదయంతి-సపురందరః-అస్తీత్యన్వయః-సకదాచిదిత్యుత్తరేణవాన్వయః-ఇంద్రస్య-అనేకనవోఢానాయికాసుసమతయావస్థానాద్దక్షిణనాయకత్వం-తుల్యోనేకత్ర దక్షిణఇతిలక్షణాత్ ॥ ౨౩॥ అ॥ ఇంద్రస్యైవబ్రహ్మవిష్ణురుద్రేభ్య ఉత్కృష్టోభోగఇతికథయితుంతత్తల్లోకపదార్థేభ్యశ్లాఘ్యానివస్తూన్యమరావత్యామేవసంతీత్యాహ ॥ లభ్యంతఇతి ॥ వేధసః బ్రహ్మణఃస్థానే సత్యలోకే॥ ని॥ పదంవ్యవసితత్రాణస్థానేత్యాద్యమరః- శ్రుతీనాంవేదానాంపాఠేనపూతానిపవిత్రాణివదనానియేషాంతె తథాభూతావిప్రాః

నాత్మతయాపునస్తాభ్యామేవ స్వమపిదధతె లోచనయుగమ్॥౨౩॥ అపిచ॥ప॥లభ్యంతేశ్రుతిపాఠశుద్ధవదనావిప్రాఃపదె వేధసోవైకుంఠేతులసీవనానిసులభాన్యాద్రాక్షాణిశుద్ధానిచ। ప్రేతాభూతగణాశ్చసంతిశతశస్థానేభవానీపతేరత్నాన్యప్సరసస్సుధేతిచ పదేయస్యైవలబ్ధుంక్షమమ్॥ ౨౪॥ కించ॥ప॥విధాతుఃకర్మాణివ్యవసితవతీయత్పదఫలాన్యసూయాద్ధామఘ్న్యేశ్రుతిర

లభ్యంతే- వైకుంఠేవిష్ణులోకె అద్రాక్షాణిద్రవసహితాని సరసానీతియావత్-శుద్ధానిసీరసానితులసీవనాని-సులభానిసుప్రాపాని-భవానీపతేఃరుద్రస్యస్థానె-శతశః అనేకె- బహ్వల్పార్థాచ్ఛసితిశస్ప్రత్యయః-ప్రేతాఃభూతానాంప్రమథానాంపిశాచానాంవాగణాశ్చసంతి-యస్యేంద్రస్య-ఎవకారోభిన్నక్రమః-పదఎవ-రత్నానిచింతామణ్యాదీని- అప్సరసోరంభాదయః-సుధేతిచ-వస్తుజాలమితిశేషః- లబ్ధుంప్రాప్తుంక్షమం-సపురందరఃఅస్తీతియోజనా-ఇంద్రస్యైవేతరేభ్యోపి శ్లాఘ్యమూల్యవిషయసంపత్త్యాఉత్కృష్టోభోగఇతిభావః॥౨౪॥ అ॥ స్వర్గేఽని రతిశయసుఖాస్పదంప్రాప్యయితుమేవసకరుణామాతేవయాశ్రుతిహితముపదిశంతీసాశ్రుతిరపీతరేషాంస్వర్గసుఖమసహమానేవపూర్వకాండేశతశఃస్వర్గఫలకానికర్మాణివిధాయాప్యుత్తరకాండేబహుధా కర్మఫ

లత్యాగమేవప్రకటయాంచకారేత్యాహ॥విధాతుమితి॥ యస్యేంద్రస్య పదంస్థానంఫలంఉద్దేశ్యంయేషాంతానితథాభూతానికర్మాణి- విధాతుం అనుష్ఠాపయితుం- వ్యవసితవతీనిశ్చయవతీ- భగవచ్ఛ్రుతిరపి వేదోపి- మధ్యేకానిచిత్కర్మాణివిధాయాంతరాలే-అసూయయా అనిత్యత్వారోపేణేత్యర్థః॥ ని॥ అసూయాతుదోషారోపోగుణేష్వపీత్యమరః- అంధాత్యక్తతత్కర్మమార్గా-ఆసీదిత్యుత్ప్రేక్షా - యద్యస్మాత్స్వర్గాఖ్యంఫలమనభిసంధాయఅనుద్దిశ్య-యజ్ఞాదికర్మఅనుష్ఠేయంకర్తవ్యమిత్యనుపదంపురతఏవాయంనిష్కామోవంధ్యఅఫలః ॥ ని॥ వంధ్యోఫలోవకేశీచేత్యమరః- పంథామార్గఃస్వయమిత్యవ్యయం- స్వయాశ్రుత్యేత్యర్థః॥ని॥ అర్వాగామేవంస్వయమాత్మానఇత్యమరః -ప్రకటితఃప్రకటీ

పికిమాదస్భిగవతీ।అనుష్ఠేయంకర్మస్వయమనభి సంధా
యఫలమిత్యయంవంధ్యః పంథాయ దనుపదమేవప్రకటి
తః॥౨౫॥కింబహునా॥ప॥లబ్ధుంతత్పదమూర్జితంశతమ
ఖీతస్యైవక్షణాలమ్బవేద్ద్రిష్టుంతద్దయితా జ నందశశతీత

కృతః-సకదాచిదిత్యుత్తరేణాన్వయః - తేనస్వర్గవాసినామానందఃబ్రహ్మానందాతిశాయీతివ్యజ్యతఇతిభావః॥౨౫॥కింబహునా॥అ॥యేతుపరాననుగృహీతుంసమర్థాః ఇంద్రగుర్వాదయః- తేపియత్పదసౌభాగ్యం సంపాదయితుంద్రష్టుమంతః కథయితుం వానశక్నువంతి తదనుగ్రహకాంక్షిభిరస్మాభిస్తత్స్వర్గసౌభాగ్యవర్ణనంకర్తుంకథంశక్యమిత్యాశయేనాహ॥లబ్ధుమితి॥తస్యేంద్రస్య-ఏవకారోభిన్నక్రమః-శతమఖ్యేవశతానాంమఖానాంసమాహారశ్శతమఖీ తద్ధితార్థేత్యాదినా సమాసః సంఖ్యాపూర్వోద్విగురితిద్విగుసంజ్ఞా-అకారాంతోత్తరపదోద్విగు స్త్రియామిష్టఇతిస్త్రీత్వేద్విగోరితిఙీప్- ఊర్జితముత్కృష్టంతత్పదమింద్రపదం-లబ్ధుంప్రాప్తుం-నాలన్నపర్యాప్తంభవేదిత్యర్థః- శతంమఖాఅపి తత్పదఫలాననుగుణప్రయోజకాఇతిభావః-తద్దయితాజనంఇంద్రదయితాజనం-ద్రష్టుంతస్యఇంద్రస్యదృశాందృష్టీనాందశశత్యేవ - పూర్వవత్సమాసఃఙీపాదశశతాసీత్యర్థః-అలంపర్యాప్తం॥ ని॥ అలంభూషణపర్యా

ప్తిష్విత్యభిధానాత్-నభవేత్ నస్యాత్-అఖిలంసమస్తం- తత్పదే ఇం
ద్రపదె-భోగాఃసుఖసాధనాఃవిషయాః తేషాంభాగ్యంభోగ ప్రాపకా
దృష్టం-శోకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః-వక్తుంకథయితుం - తస్యేంద్ర
స్యగురురేవబృహస్పతిరపినాలంనశక్తః-మమకవేఃచేతోగతంమనోగ
తం-అద్భుతమాశ్చర్యం॥ని॥విస్మయోద్భుతమాశ్చర్యమిత్యమరః- కథయి
తుంమమఉక్తయఏవవచాంస్యేవ-నాలంనపర్యాప్తాభవేయురిత్యర్థః-
అత్రశతమఖ్యాయింద్రపదప్రయోజకత్వాదిసంబంధేప్యసంబంధోక్తే
రతిశయోక్తిః-యోగేప్యయోగసంబంధాతిశయోక్తిరితిలక్షణాత్॥

నైవనాలందృశామ్।వక్తుంతత్పురభోగ భాగ్యమఖిలం
తస్యైవనాలఙ్గురు ర్మచ్చేతోగత మద్భుతజట-థయితుం
నాలంమమైవోక్తయః॥ ౨౬॥ గ ॥ సకదాచిదస్వప్నో
పాచారఇతిబోధితఃప్రాతరమరవైతాళికైరాలోక్య
నిర్మలమ్పాలోమీకపోల దర్పణమభ్యర్చ్య కామధేను
మాసాద్యవివిధవిద్యాధరీవిలాసపిశునకుసుమశయనీయ
లతామందిరనిరంతరోపాంతభువమధః పరివర్తమానవిక

౨౬॥అ॥ తాదృశవిషయసమృద్ధిసంపన్నోపిదేవేంద్రశ్శిష్టాచారమవ
లంబ్యస్నానేశ్వరోపాసనాదికంకుర్వన్నాస్తఇత్యాహ॥సఇతి॥ కదాచి
దేకదా-అస్వప్నోపిస్వాపరహితోపినిర్నిమేషత్వాదితిభావః-సఇంద్రః
ప్రాతఃఉషఃకాలె-ఆచారఇతిరాజ్ఞాంప్రాతరుత్థానేసంప్రదాయఇత్య
మరవైతాళికైరమరమాగధైఃబోధితఃఉత్థాపితః-స్తుతిభిరితిశేషః- నిర్మ
లంవిమలం-పౌలోమ్యాఃశచ్యాఃకపోలఎవదర్పణఃముకురఃతమాలోక్య అ
వలోక్య॥*॥రోచనంచందనంహేమమృదంగమణిదర్పణాః। గామగ్నిం
చైవసూర్యంచప్రాతఃపశ్యేత్సదాబుధఇతిశాస్త్రాదితిభావః-కామధేను
మభ్యర్చ్యపూజయిత్వా-ప్రదక్షిణీకృత్యేతియావత్-వివిధాఅనేకవిధా
శ్చతావిద్యాధర్యశ్చతాసాంవిలాసఃకేళిఃతస్యపిశునంసూచకం॥ని॥పిశు
నౌఖలసూచకావిత్యమరః- బోధకఇతియావత్ - యత్కుసుమశయనీ
యంస్పృహణీయం-లుభగాధ్యై ఇతిధాతోస్తవ్యత్తవ్యానీయరఇత్య

నీయరప్రత్యయః-యానిలతామందిరాణిలతాసదనాని తైర్నిరంతరానిర
వకాశాః॥ని॥అంతరమవకాశావధిపరిధానాంతర్ధిభేదతాదర్థ్యే ఇత్యమ
రః-ఉపాంతభూస్సమీపభూమిర్యస్యాస్తాం-అధఃఅధఃప్రదేశే- పరివర్త
మానంసంచరణశీలంయద్వికర్తనబింబంసూర్యమండలం॥ని॥వికర్తనార్క
మార్తాండేత్యమరః-తస్మాన్నిరర్గళంనిర్నిరోధంయథాతథా॥ని॥అబాధం
తునిరర్గళమిత్యమరఃనిర్గళన్తఃనిర్గచ్ఛంతఃఊర్ధ్వముఖాఃఊర్ధ్వప్రసారి
ణోయేమయూఖాఃకిరణాః॥ని॥ కిరణోస్రమయూఖేత్యమరః- తేషాంసం
సర్గస్సంబంధఃతేనకదుష్ణీకృతంఈషదుష్ణీకృతం॥ని॥ మందోష్ణంకదుష్ణం
త్రిష్వితద్వతీత్యమరః-అంతరమభ్యంతరంయస్యాస్సాతాం- ఉపర్యుపరి

ర్తనబిమ్బనిర్గళదూర్ధ్వముఖమయూఖసంసర్గాదుష్ణీ
కృతామంతరంతరుపర్యుపరిశీతలాంభూతలాసంస్పర్శేపి
పురాణపురుషచరణారవిందసంబంధాదేవభువనపావనీ
మమరధునీం - నిర్వర్తితనియమాభిషేచనసిద్ధచారణగ
న్ధర్వసేవితేసైకతేతస్యాః-దహరాకాశపరిపూజితదివ్య
లిఙ్గాకృతింప్రతిష్ఠాప్యచిన్తామణిమయంకిమపిపారమేశ్వ

ఊర్ధ్వమూర్ధ్వంశీతలాంశీతస్పర్శవతీంభూతలస్యభూతలేనవాఅసం
స్పర్శేఅసంబంధేపిభూతలసంబంధరాహిత్యేపీతియావత్ -పురాణపు
రుషస్యనారాయణస్య-చరణారవిందయోఃపాదకమలయోస్సంబంధా
దేవసంపర్కాత్-దేవ-భువనస్యలోకస్యపావనీంశోధినీంపావయిత్రీమిత్య
ర్థః-అమరధునీందేవగంగాం-ఆసాద్యప్రాప్య-నిర్వర్తితఃకృతఃపంచాం
గానుష్ఠానలక్షణనియమపూర్వకఃఅభిషేకఃఅవగాహఃయేనసతథోక్తః-
స్నానాంగానిధర్మశాస్త్రే॥*॥ సంకల్పస్సూక్తపఠనంమార్జనంచాఘమ
ర్షణం।దేవాదితర్పణఞ్చైవపంచాంగంస్నానముచ్యతఇతి - సిద్ధచారణ
గంధర్వైఃదేవయోనివిశేషైః-సేవితేవ్యాప్తేపరివృతఇతియావత్ - త
స్యాగంగాయాః-సైకతేపులినే-దహరాకాశఃహృదయాకాశః॥శ్రు॥అ
థయదిదమస్మిన్బ్రహ్మపురేదహరంపుండరీకంవేశ్మదహరోఽస్మిన్నంతరా
కాశఇతి॥శ్రుతేః-తస్మిన్పూజితంమానసికైరుపచారైరభ్యర్చితం-యద్ది

వ్యలింగంతస్యఆకృతిరాకారఇవ ఆకారో యస్యతత్తథోక్తం- శివస్యని
ర్వాచ్యం - చింతామణిమయంచిన్తామణిస్వరూపం ॥ * ॥ చిన్తామణౌశి
వంధ్యాత్వా సర్వాన్ మానవాప్నుయాదితిశాస్త్రాదితిభావః- పార
మేశ్వరంశైవంలింగంప్రతిష్ఠాప్యమంత్రపూర్వకంస్థాప్యేత్యర్థః- త
త్రలింగేనఖవిలిఖితంనఖచిహ్నంనఖరేఖేతియావత్ -తత్సదృశశ్చాసౌశ
రచ్చంద్రశ్చేతిశాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః-అతికృశఇతివావక్రఇతి
వ ... స్త్ర ... ఇత్యర్థః-తస్యచంద్రికాజ్యోత్స్నా తస్యాఆసారఃప్రసారః
రం ... తియావత్ తేనసుందరందర్శనీయం-మదనస్యకామస్య-అం
తకర ... శకం-భగవంతంషడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నం-భగవంతముమాకాంత
మనుసంధాయధ్యాత్వా-దివ్యాపగాయాగంగాయాస్సలిలైరుదకైరభి

రంలిఙ్గమనుసంధాయతత్రనఖలిఖితశరచ్చంద్రచంద్రి
కాసారసుందరంభగవంతంభగవతంమదనాంతకమభిషి
చ్యదివ్యాపగాసలిలైరనులిప్యరోహిణీరమణహారిణమద
పఙ్కానుషఙ్గిణాహరిచందనేనసమభ్యర్చ్య-గాఙ్గేయవి
కచగాఙ్గేయపంకజైరారాధ్యసురభీఘృతధారానుబంధి
నాదివ్యధూపేననిసర్గచలితరశ్మిమాలాకలాపేనరత్నదీ

పిచ్యఅభిషేకంకృత్వా-రోహిణీరమణశ్చంద్రఃతస్మిన్ మోహారిణఃమృ
గఃతస్యమదపంకంమదకర్దమంకస్తూరీతియావత్ -యద్వారోహిణీ రమ
ణఃకర్పూరం॥ని॥ ఘనసారశ్చంద్రసంజ్ఞఇత్యమరః-తస్యహారిణమదః క
స్తూరీచతస్యానుషంగినాసంబంధినాహరిచందనేన శ్రీగంధేన అనులిప్య
లేపనంకృత్వా-గాంగేయానిగంగోత్పన్నాని-వికసితానిగాంగేయపంక
జానిసువర్ణపద్మాని॥ని॥ తపనీయంశాతకుంభంగాంగేయంభర్మకర్బురమి
త్యమరః-తైరభ్యర్చ్యపూజయిత్వా-సురభేఃకామధేనోర్యాఘృతధారా
తదనుబంధినాతత్సంబంధినాదివ్యేనశ్లాఘ్యేనధూపేన-నిసర్గాత్ స్వభా
వాత్ చలితఃప్రసృతఃరశ్మీనాంకిరణానాంయామాలాతస్యాఃకలాపాయ
స్యసతథాభూతేన-రత్నమేవదీపస్తేనచ-ఆరాధ్యప్రసేవ్య-షాంగాయదు
ర్గాగణపత్యాద్యంగదేవతాసహితాయ-యద్వాఅంగైఃపంచముఖసీలశ్రీ

వదశభుజాదిలక్షణై రవయవై స్సహితాయ-సాయుధాయఆయుధై స్త్రి
శూలపరశుటంకాదిభి స్సహితాయ-సావరణాయఆవరణైర్ధర్మజ్ఞానవైరా
గ్యైశ్వర్యాదిలక్షణావరణదేవతైస్సహితాయ-సాభరణాయ ఆభరణై
శ్చంద్రావతంసశేషకుండలవాసుకికంకణాది లక్షణై స్సహితాయ- పర
మేశ్వరాయేతి శేషః- సద్యస్తత్కాలం సమాహృతమానీతం నిష్పీడితం
యదా కేందుమండలంతస్మాన్నిష్యంద మానానినిస్సరంతి అపర్యుషితా
నినూతనానిఅమృతానిపీయూషాణిని వేద్యనివేదనాంకృత్వా-
త్యర్థః-ప్రదక్షిణీకృత్యప్రదక్షిణంకృత్వా- ప్రణిపత్య నమ[redacted]
త్వా-పంచభిఃప్రసూనాంజలిభిఃపంచసంఖ్యాకైఃపుష్పాంజలిభిరిత్యర్థః-

పేనచసాఙ్గాయసాయుధాయ సావరణాయ సాభరణా
యచ నివేద్యసద్యస్సమాహృత నిష్పీడితేందు మండలని
ష్యందనాడపర్యుషితాన్యమృతానిప్రదక్షిణీకృత్య- ప్ర
ణిపత్య- ప్రసాద్యపంచభిఃప్రసూనాఞ్జలిభిః-స్తుత్వాశ్రు
తిశిరోభిః-కృత్వావిసర్జనమథస్మృత్వాచిరంతనమాత్మని-
విలాసవీథీవిహారకౌతూహలేననిర్గత్యబహిస్తతోనిరంత

ప్రసాద్యక్షమాపయిత్వేత్యర్థః॥*॥ఆవాహనంనజానామినజానామి విసర్జ
నం।పూజావిధింనజానామిక్షమస్వపరమేశ్వరేతిరీత్యేతిభావః-శ్రుతిశిరో
భిరుపనిషద్భిః-స్తుత్వాస్తుతింకృత్వా-విసర్జనముద్వాసనంకృత్వా-అథవిస
ర్జనానంతరం-ఆత్మనిస్వస్మిన్-చిరంతనంపరమేశ్వరం-ఆగత్యస్థితంస్మృ
త్వాధ్యాత్వా-విలాసార్థంవీథ్యాంవిహారస్సంచారఃభ్రమణమితియా
వత్॥ని॥ విహారోభ్రమణేస్కంధేలీలాయాంసుగతాలయఇతివిశ్వః-సో
పసర్గస్యహరతేర్నానార్థత్వాత్ - తత్ర కౌతూహలేనకుతుకేన॥ ని॥
కౌతూహలంకౌతుకంచకుతుకంచకుతూహలమిత్యమరః బహిఃతీరాద్బ
హిః-నిర్గత్యనిర్గమ్య-ఇత స్తతఃపరితః నిరంతరంఅంతరాళం అవకాశో
యస్మిన్కర్మణితత్తథామిళన్తఃసంక్షుభవంతః-ఆశీర్వచోభిః స్వస్తివచ
నైఃముఖరాఃనదన్తఃయోగీర్వాణమునయఃనారదాద్యాస్సురర్షయఃతేషాం

సంఘేనసంకులం-అతికోమలాఃఅకట్ట్యాఃఅంగుళిదళానాంఅంగుళ్యగ్రాణాం॥ని॥దళంఖండేదళంపర్ణ ఇతినానార్థమాలా-తేషామాఘాతేన తాడనేనశోధితస్యసుష్ఠుకృతస్యమృదంగస్యమర్దళస్యనాదభంగ్యాః నాదపరంపరాయాసాస్తాభిః అధరేనివేశితాశ్చతేఅపనీతాశ్చేతిస్నాతానులిప్తవత్పూర్వకాలసమాసః-అధరవిన్యస్తత్యక్తావేణవః ధ్వనద్వంశాయాసాస్తాభిః-ఆస్ఫాలితానాదితాః ఆకృష్టవీణాగుణాః సమీకృతవీణాతంతవోయాభిస్తాభిః॥ని॥ గుణస్త్వావృత్తిశబ్దాదిజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్వితమరః-ద్విత్రిః ద్విత్రివారంఆస్ఫాలితఃవిలిఖితఃకర్తరిక్తఃయః సవ్యచరణఃవామపాదః॥ని॥ వామంశరీరేసవ్యంస్యాదిత్యమరః-తస్యమృదురణి

రాళమిళదాశీర్వచోముఖరగీర్వాణ మునిసంఘసంకుల
మతికోమలాఙ్గుళిదళాఘాతశోధితమృదంగనాదసంగిభి
రధరనివేశితాపనీతవేణుభిః - ఆస్ఫాలితాకృష్టవీణాగు
ణాభిఃద్విత్రిశాస్ఫాలితసవ్యచరణమృదురణిత మంజీర
మంజుళాభిరప్సరోభి రారప్స్యమానతౌ ర్యత్రికమత్యు
ద్భటవేత్రి వేత్రలతాఘాతవిదారితవీథీభవద మరమం
డలమభితోపిదృష్టిగోచరసన్నిధాపితకరితురగ పర్యంకి-

తంఅకటుధ్వనిఃతద్విశిష్టోయోమంజీరఃపాదకటకః॥ని॥ మంజీరోనూపురోస్త్రియామిత్యమరః-తేనమంజుళాభిఃరమణీయాభిః-అప్సరోభిః అప్సరస్త్రీభిః-ఆరప్స్యమానంఉపక్రమిష్యమాణం-తౌర్యత్రికంనాట్యగీతవాద్యలక్షణాంగత్రయోపేతనాట్యంయస్మింతత్ ॥ని॥తౌర్యత్రికంనృత్తగీతవాద్యన్నాట్యమిదంత్రయమిత్యమరః- అత్యుద్భటఃఅతిదుస్సహాఃయఃవేత్రిణాంవేత్రసంజ్ఞికదండహస్తానాంవేత్రలతయాకళాకల్పయాఘాతస్తాడనంతేనవిదారితానినిసార్య సితానివీథీభవంతిపఙ్క్తిభవంతి ॥ ని॥ వీథ్యాళిరావళిఃపఙ్క్తిరిత్యమరః-అమరాణాందేవానాంమండలాని యస్మింతత్ ॥ని॥మండలంచక్రవాళకమిత్యమరః- అభితోపిసర్వతోపిదృష్టిగోచరఃదృష్టివిషయఃసన్నిధాపితఃసమీపంప్రాపితః కరితురగపర్యంకికా

దీనాంగజాశ్వచతురంగయానాదీనాంనానావిధానామనేకేషాంవాహ
నానాంగ్రామస్సమూహోయస్మిన్తత్తథాభూతం- సేనాముఖంనా
నీరమాలోక్యదృష్ట్వా-ఆలోకమాత్రేణదర్శనమాత్రేణ॥ని॥ఆలోకాదర్శ
నోద్యోతావిత్యమరః-విదితంజ్ఞాతంఇంగితంతాత్పర్యంయైస్తైః-ఆధోరణ
వృద్ధాఃవృద్ధాధోరణాస్తైరిత్యర్థః ॥ని॥ నికారోపిప్రకారస్స్యాదాకార
స్త్వింగఇంగితం-ఆధోరణాహస్తిపకాఇత్యుభయత్రాప్యమరః-ఉపస్థాపి
తంఆనీతంసమీపంప్రాపితమిత్యర్థః-అర్ణవేనిమగ్నైఃనిమజ్జ్యస్థితైః మై
నాకైఃతస్యపక్షరక్షోః గరుతోఃరక్షణంపాలనంతస్యఅభ్యర్థనాయప్రా
ర్థనార్థం-ఆగతంసమీపంప్రతీతిశేషః-ఉన్నతంప్రాంశుంహిమవం
తమివస్థితంతత్తుల్యమిత్యర్థః-అవదాతంశుభ్రం॥ని॥అవదాతస్సితోగౌరఇ

కాదినానావిధవాహనగ్రామమాలోక్యసేనాముఖమా
లోకమాత్రవిదితేఙ్గితైరాధోరణైరుపస్థాపితమర్ణవని
మగ్నమైనాకపక్షరక్షణాభ్యర్థనాయాగతంహిమవం
తమివోన్నతమవదాతఙ్కఞ్చిదారుహ్య మతఙ్గజమఙ్గ
రాజస్యసౌభాగ్యదేవతయేవశరీరిణ్యా తాంబూలకరండ
ధారిణ్యా మేనకయామదనమదకదుష్ణసౌవర్గీకామినీక
టాక్షసంసర్గనివారణాయేవ చామరోపవీజన కుశలా

త్యమరః-కంచనమతంగజంఏకంగజమారుహ్య-శరీరిణ్యాశరీరవత్యాఅం
గజస్యమదనస్యరాజ్యసౌభాగ్యసామ్రాజ్య మాహాత్మ్యతదభిమానినీ
యాదేవతాతయేవస్థితయా-తాంబూలకరండస్య తాంబూలపాత్రస్య
ధారిణ్యాతద్ధారయంత్యా మేనకయానామాప్సరసా- మదనమదేనమన్మ
థకృతమత్తతయాకదుష్ణాఃఈషదుష్ణాఃకదంచోష్ణఇతిచకారాత్ కుదాదే
శః తేచతేసౌవర్గీణాంస్వర్గేభవానాంకామినీనాంకాముకీనాం కటా
క్షాఃతత్సంసర్గస్యతత్సంబంధస్యవారణాయేవనివారణార్థమివచామ
రస్యఉపవీజనేకుశలఃశ్రమాప్రాప్తిలక్షణః ఆరంభఉపక్రమఃయస్యా
స్తయారంభయాచ-సవిలాసంసహావం-అధ్యాసితఆక్రాంతః చరమ
భాగాంపృష్ఠభాగోయస్యసః- పురోభాగేపురఃప్రదేశే చలత్ మందం

గచ్ఛత్-అలఘుజంఘాలం వేగవత్తరం॥ * ॥ పాణిశిష్ఠాదాతోలజన్యతర స్యామితిలచ్ ప్రత్యయః-కరిణశ్చతురగాశ్చకరితురగం-ద్వంద్వశ్చ ప్రాణితూర్య సేనాంగానామిత్యాద్యేకవద్భావః - తస్యజంఘాజవేన వేగే న॥ని॥జంఘాలోతిజవస్తుల్యౌజంఘాకరికజాంఘికావిత్యమరః - ద్రవంతః ధావంతఃయేఅమరాణాంభటాః తేషాంకోట్యఃశతలక్షాః తాసాం సంమర్దస్సంఘర్షః తేనశిథిలాఃత్రుటితాఃయేహారాః తేషాంమర్దనం నాశః తేనజనితాఉత్పాదితాఃయేముక్తానాంపరాగాఃధూళయస్తేషాం సంబంధాదివ-ధవళీకృతేనశుభ్రీకృతేన-ససంభ్రమం-సత్వరం॥ని॥ సంభ్రమో త్వాదరేభీతౌ వేగేఇతిభాస్కరః - యద్ధావలంతఃచలంతఃయేంబరచరని

రంభయారంభయాచ సవిలాసమధ్యాసితచరమభాగః పురోభాగచలదలఘుజంఘాలకరితురగ జంఘాజవద్రవదమరభటాకోటి సంమర్ద శిథిల హార మర్దనజనిత ముక్తాపరాగ సంబంధాదివ ధవళీకృతేన ససంభ్రమ వలదమ్బర చర నితమ్బి నీలోక వికీర్యమాణ మన్దారకుసుమ బృందనిస్సరన్మ కరం దధారా నిరాసాయేవ - మకుట ముపర్యుపరి ధార్య మాణేన సర్వతః ప్రాలంబి ముక్తాసర కదంబ శాలితయా - సమంతతోనిహితకుపిత విధుం తుద వికట దంతక్షతవి వరక్షర దమృతధారా

తంబినీలోకాః దేవస్త్రీజనాః॥ ని ॥ లోకస్తుభువనేజనఇత్యమరః-వైర్విక్ర్యమాణానియానిమందారకుసుమాని తేషాంబృందం సంఘఃతస్మాన్నిస్సరంత్యః యామకరందధారాః తాసాం నిరాసాయేవ నివారణాయేవ-మకుట ముపర్యుపరి కిరీటస్య సమీపోర్ధ్వ భాగఇత్యర్థః ॥ * ॥ ఉభసర్వతసోః కార్యాధిసుపర్యాదిషుత్రిషు। ద్వితీయామ్రేడితాంతేషు తతోన్యత్రాపిదృశ్యతఇతిశాస్త్రాన్మకుటమిత్యత్రద్వితీయా- ధార్యమాణేనకారితేనవా-సర్వతస్సమంతతః-ప్రాలంబఃలంబమానఃముక్తాసరాణాంముక్తాహారాణాంకదంబఃతచ్ఛాలితయా-సమంతతోపిసర్వతోపి-నిహితావిన్యస్తాఃఖాతా ఇతియావత్- యేకుపితస్యవిధుంతుదస్య రా

హాః-విధ్వరుషోస్తుదఇతిఖశ్-అరుది ర్వషదిత్యాదినాముమ్॥ని॥సైం
హికేయోవిధుంతుదఇత్యమరః- వికటాఃనిష్ఠురాఃయేదంతాః తత్కృతా
నియానిక్షతానివ్రణానితద్వివరేభ్యఃతచ్ఛిద్రేభ్యఃక్షరంత్యః యాఅసృ
తధారాఃతాసాంసహస్రేణమండితేనఅలంకృతేన- శశాంకస్యచంద్ర
స్యమండలేనేవస్థితేనమహతాఆతపత్రేణ - అంభోజసంభవస్యబ్రహ్మ
ణః-నవిద్యమానానిమిషానిమేషా యాసాం తాసాందృష్టీనాం సృష్టింని
ర్మాణం-సఫలయన్ సఫలంకుర్వన్ - తత్ర రోతీతిణ్యంతాల్లటశ్శత్రాదే
శః- గంధర్వకులైర్వాద్యమానానినాదితానియానిబహువిధాని అనేకవి
ధానిఆతోద్యానివంశతాళమృదంగవీణాలక్షణానితేషాం నినదేననాదేన
కబళీకృతః ఆశానాందిశామవకాశోయస్య సతస్యభావస్తత్తాతయేవ

సహస్రమండితేనమండలేనేవశశాఙ్కస్యమహతాతప
త్రేణసఫలయన్ననిమిషదృష్టిసృష్టిమంభోజసంభవస్య
గన్ధర్వకులవాద్యమాన బహువిధాతోద్య నినాదకబళీకృ
తాశావకాశతయేవ సరకులచలితసేనాసంఘసంకటో
న్ముక్తసింహనాదధారాపథేనిర్జగామతారాపథే॥ ౨౭॥
ప॥ మంజీరైర్నటనార్భటీముఖరితైస్స్వర్వార వామ
భ్రువాంమంద్రస్నిగ్ధరవైశ్చకిన్నరకరవ్యాపారితైర్మర్ద

సంకులంతుములంయథాతథాచలితాః యాఃసేనాః తాసాంసంఘేన
సంకటేనసంబాధేన ॥ని॥ సంకటంనాతుసంబాధఇత్యమరః - ఉన్ముక్త
స్త్యక్తఃసింహనాదస్యధారాయాఃపరంపరాయాః పంథాయస్యతథా
భూతే-తారాపథేనక్షత్రమార్గే-నిర్జగామయయౌ-గమేఃకర్తరిలిట్॥
౨౭॥అ॥ తదాసీంసకలమపిఇంద్రసేనాముఖన్నాదమయంబ్రహ్మేవస
మజనీత్యాహ॥మంజీరైరితి॥నటనస్యతాండవస్య ॥ని॥ తాండవంనటనమి
త్యమరః-ఆర్భటీప్రక్రమఃతస్యాంముఖరితైఃనాదితైః-స్వర్వారవామ
భ్రువాంస్వర్వేశ్యానాంమంజీరైఃపాదకటకైః ॥ని॥ మంజీరోనూపురో
స్త్రియామిత్యమరః-కిన్నరకరైఃవ్యాపారితైఃధ్వనితైఃతాడితైరితివా

అతపవమంద్రాఃగంభీరాః స్నిగ్ధాఃరమణీయారవాః యేషాంతైర్మర్ద
లైఃపణవైః॥ని॥మర్దలఃపణవో న్యేచేత్యమరః - చారణానాందేవయోనివి
శేషాణాంగణేనపోషిద్ధీయమానైః-శ్లాఘాస్తుతిః॥* ॥ శ్లాఘృకత్థనఇతిధా
తోఃపచాదిత్వాదచ్ప్రత్యయః-తతోదంతలతుణష్టాప్ - శ్లాఘరూపాయే
శ్లోకాఃపద్యాని॥ని॥పద్యేయశసిచశ్లోకఇత్యమరః- తేషాంశతైరనేకైశ్చ
తత్రకాలె- హరేరింద్రస్య-నాసీరసీమా సేనాముఖభాగః॥ * ॥ డాబు
భ్యామన్యతరస్యామితిసీమన్శబ్దాద్వైకల్పికోడాప్ప్రత్యయః - నాదబ్ర
హ్మమయీవశబ్దబ్రహ్మరూపేవప్రాచుర్యేమయట్- రురుచేచకాసే॥
రుచదీప్తావిత్యస్మాత్కర్తరిలిట్॥౫॥ అ॥ఇంద్రస్యహసాక్షుతయాస
ర్వతఃప్రసృతచక్షురపిదేవాస్సస్మితచక్షుఃప్రసరణమేవకేవలందదృశు

లైః॥శ్లాఘాశ్లోకశతైశ్చచారణగణపోద్గీయమానైస్త
దానాదబ్రహ్మమయీవ తత్రరురుచేనాసీరసీమాహ
రేః॥౫॥అపిచ॥ప॥ అగ్రేపశ్చాదుభయత ఇతిత్యక్తలో
కవ్యవస్థైర్దృష్ట్యాతస్మిన్నపి పరిణతేసర్వతస్సంముఖీనే ।
సభ్రూభఙ్గం నయనవలనం సస్మితంద్రష్టుకామా భూ
యోప్యగ్రేసురపరివృఢాస్తస్యపుంజీబభూవుః॥౬॥గ॥
గచ్ఛన్నేవసనభసిభసితావకుంఠిత సర్వాఙ్గసఙ్గలబ్ధపర

వఃతస్యపురోభాగఏవసంఘీబభూవురిత్యాహ॥అగ్ర ఇతి ॥ అత్రేదంబో
ధ్యం-జంగమాజంగమభేదేనలోకోద్వివిధః - తత్ర కేచనఅగ్రేదృష్టయః
యథామానవాః - కేనపశ్చాద్దృష్టయఃయథాసర్పవిశేషాః వ్యాళగ్రా
హిభిరానీతేషుదృష్టప్రసిద్ధాః- కేచనఉభయతోదృష్టయఃఅసురవిశేషా
ఇతిహాసపురాణాదిప్రసిద్ధాః - కేచనసర్వతోప్యదృష్టయఃనగవృక్షాద
యః- అగ్రె అగ్రభాగే-అయమింద్రస్తుపార్శ్వాభ్యాంసర్వతోదృష్టిరితి
వస్తుస్థితిః-పశ్చాత్పశ్చాద్భాగే-ఉభయతఃఅగ్రపృష్ఠభాగయోర్ద్వయో
శ్చేతిదృష్ట్యాదర్శనేన- త్యక్తలోకవ్యవస్థేఉత్సృష్టలోకమర్యాదే॥ ని॥
సీమావ్యవస్థామర్యాదేతియాదవః-దిష్ట్యేతిపాఠాంతరం-తత్రాపేఅగ్రే

పురోభాగఇతి-పశ్చాద్భాగఇతి-ఉభయతఇతి-వ్యక్తలోకవ్యవస్థాపరిణతే సంజ్ఞాతేఇత్యర్థః- తస్మిన్నింద్రే-దిష్ట్యాసుఖేన- దిష్ట్యాశబ్దఃసుఖానందప రిణామేష్వితిభాస్కరః- అతఏవసత్వతస్సమ్ముఖీనేసతి-అవశిష్టంసమ్యక్ పరిణతేసంపన్నే-తస్మిన్నింద్రే-సర్వతఃపరితః-సంముఖీనే-సమ్ముఖంసా ధావపిఅభిముఖేసత్యపీత్యర్థః- భ్రువోఃభంగఃఉత్పాతనం తేనసహితంస స్మితంస్మితేనసహితంనయనవలనమపి-దర్శనచాతుర్యమితియావత్ -భూ యఃఅధికం- పునర్దృష్టుకామాఃదిదృక్షవః- సురపరివృఢాఃప్రభౌపరివృఢ ఇతినిపాతనాత్సాధుః-అధికారకాస్సురాఇత్యర్థః-అగ్రేపిపుంజీబభూవుః॥ సంఘీబభూవురిత్యర్థః-రమణీయవస్తుదర్శనేకోవానప్రయతతఇతిభావః॥

౨౯॥ అ ॥ విద్యాధరీహస్తాద్దూర్వాససాసమాదాయదత్తస్యశాలికా

భాగభాసురాభిరభివ్యాప్యహృదయ మధికతయా బహి
ర్నిర్గమిష్యతఃకోపానలస్యజ్వాలాభిరివపాటలాభిర్జటా
భిరభివేష్టితమభిభవంతమివతటిత్వంతమభినవంశారదా
మ్భోదమపిచ త్రిభువనమునిలోక వైలక్షణ్య బోధిన్యా -
శాపమూలతపోలాభసమ్భవయాకీర్త్యేవ త్రిపుండ్రరే
ఖయా-పరికర్మితలలాటమండలమతి ప్రచండకోపానల
జ్వాలాపరిప్లోషమలినితైః-ప్రతిశాపాత్రైరివపారికాం

ప్రసాదలబ్ధనిర్మాల్యస్య-అనాదరస్పర్ధోపేంద్రస్యామృతప్రాప్తామూల హేతురితిమనసినిధాయతత్సంగతిత్వేనశివపూజానంతరం మధ్యమార్గం శివభక్తిధురంధరందుర్వాససందదర్శేత్యాహ॥ సఇతి॥ సఇంద్రః-గచ్ఛ న్నేవపరిక్రామన్నేవ-నభసి-భసితేనభస్మనా- అవకుంఠితానిచన్నానిస ర్వాణియాన్యంగానితేషాంసంగేనలబ్ధయఃపరభాగోవర్ణోత్కర్షః॥౬॥ పరభాగస్థాసౌధశ్యంచాకచక్యమితిత్రయం। వర్ణోత్కర్షఇతిప్రాహు రితిమేదినీ- తేనభాసురాభిఃప్రకాశమానాభిః- హృదయమభివ్యాప్యఆ పూర్య-అధికతయాఆధిక్యేన - బహిఃనిర్గమిష్యతః కోపానలస్యకోపా గ్నేఃపాటలాభిఃజ్వాలాభిరివస్థితాభిర్జటాభిరభివేష్టితంఆవృతమతసవత

టిత్వంతంవిద్యుజ్జ్వాలినం-అభినవంయంశారదంశరత్కాలికమంభోదం మేఘంతమభ్యభిభవంతమివతిరస్కుర్వంతమివ.త్రిభువనైకమునిలోకాః మునిజనాః॥ని॥ భోకస్తుభువనేజనఇత్యమరః- తేభ్యోయద్వైలక్షణ్యంవిశేషవైజాత్యమితియావత్ తస్యబోధికావ్యాబోధికయాసూచకయేతియావత్ -శాపమూలకోపకారణకఃయస్తపోలాభఃతత్సంభవయాతదుత్పన్నయా కీర్త్యేవస్థితయా*మునేర్ధూర్వాసపోన్యత్రతపోనశ్యతిశాపతః॥దూర్వాసస్తుతపసో వృద్ధిరిత్యాహురాస్తికాఇత్యుక్తేః - త్రిపుండ్రరేఖయాపరికల్పితమలంకృతః లలాటమండలంయస్యతం - అతిప్రచండఃఅత్యుల్బణఃయః కోపానలఃతస్యజ్వాలాభిః పరిప్లోషోమ్లానతాతేన మలినచైః-పారికాంక్షిణాంతాపసానాం॥ని॥ పారికాంక్షీవాచంయమోముని

క్షిణాం-రుద్రాక్షమణిభిరభివేష్టితం సోదరశశాఙ్క సన్దేశహారికాభిస్తారకాభిరివకర్ణపుటాభ్యర్ణలగ్నాభి స్స్ఫటికాఙ్గులికాభిరభిశోభితమగృహీతోత్తరాసఙ్గ మంగీకృతకౌపీనమాత్రపరిధానమాస్ఫోటయంతమనుపద మవరున్ధంతమధ్వానిమిళంతిసిద్ధవధూకులానిత్రాసయంత మివనాసీరభటానపి- గర్జంతమివగాయంతమివనృత్య న్తమివస్ఖలంతమివహసంతమివహృదయారవిందకుహర

రిత్యమరః- ప్రతిశాపస్యప్రతిబింబీభూతశాపస్యప్రతికూల శాపస్యేతియావత్ -అక్షురైర్వర్ణైరివస్థితైః రుద్రాక్షైరేవమణిభిరభివేష్టితం- వలయితం- సోదరోయశ్శశాంకఃతస్యసందేశస్యహారికాభిఃవక్త్రీభిః॥ని॥ సందేశవాగ్వాచికంస్యాదిత్యమరః- తారకాభిరివ॥ని॥ తారకాప్యుడువాస్త్రియామిత్యమరః - తద్వత్స్థితాభిరితియావత్ - కర్ణపుటస్యాభ్యర్ణాండుపకంఠంతత్రలగ్నాభిఃస్ఫటికాక్షైరేవగులికాభిః - అభిశోభితంఅగృహీతంఅస్వీకృతముత్తరాసంగంపరిధానంయేనస తథాభూతం అంగీకృతకౌపీనంపురుషలింగం తదాచ్ఛాదనమపిఉపచారాత్కౌపీనమిత్యుచ్యతేతదేవతన్మాత్రం॥ని॥మాత్రంకార్త్స్న్యేవధారణ ఇత్యమర

పరిధానంయస్యసతథోక్తం- అనుపదంప్రతిపదం- వీప్సాయామవ్యయీభావః-ఆస్ఫోటయంతంఅంగుళీస్ఫోటంకుర్వంతంఅధ్వని మిళంతిసంఘీభవంతిసిద్ధవధూకులానిఅవరుంధంతం-నాసీరభటాన్||ని|| సేనాముఖంతు నాసీరమిత్యమరః-త్రాసయంతంత్రాసంకుర్వంతం||*|| బ్రహ్మనిష్ఠశ్చరేన్నిత్యంబాలోన్మత్తపిశాచవదితిశాస్త్రాదితిభావః-గర్జంతమివనదంతమివ- గాయంతమివ-నృత్యంతమివ-స్ఖలంతమివ - హసంతమివ-హృదయారవిందకుహరేహృత్కమలాకాశేవిహారతఃఉన్మత్తనామకం కుసుమంశేఖరంయస్యసతథాభూతస్య - అన్యత్రభ్రాంతశిరోమణేరిత్యర్థః * శ్వేతార్కంశ్వేతదూర్వాచబిల్వమున్మత్తకంతథా। శివప్రియాణిచైతాని ద్రోణనీలోత్పలేతథేతిశివసహస్రనామ భాష్యోక్తేః - తస్యభావనాసో

విహారదున్మత్తశేఖరభావనానైరంతర్యాదున్మత్త మివ
లోచనావతారమప్యత్రిలోచనావతారసోదరమనసూ
యాగర్భసమ్భవమప్యత్యంతకోపనమతికఠినతపో విశేష
పరితోషితగౌరీప్రసాద సమాసాదితావపి కయాపి వి
ద్యాధరకన్యయాప్రార్థనామాత్ర దేవశాప భీతయా
ప్రణిపత్యసమర్పితాజ్ఞా మపికనకార విందమయీమా

హమిత్యనుసంధానంతస్యానైరంతర్యాత్ - ఉన్మత్తమివ- త్రిలోచనాదవతారోజన్మయస్యసతథాభూతోపి- అత్రిలోచనావతారసోదరంత్రిలోచనా వతారస్య సోదరోయస్తద్భిన్నఇత్యుక్తేర్విరోధః - ఆభాసస్తు- అత్రిమునేఃలోచనాదవతారోయస్యసతథాభూతః చంద్రఃతస్య సోదరం - అవిద్యమానాఅసూయా యస్యాస్తస్యాఃగర్భ సంభవోపిఅత్యంతకోపనఇత్యుక్తేర్విరోధః - కుతఇత్యుక్తే- అసూయాదిఘటితాఃకేచనగుణాఃమాతృతఃపుత్రేసంక్రమంతి-అసీహాత్వాదయః కేచనగుణాః పితృతఇతి లోకప్రసిద్ధేరితిబోధ్యం - అన్యత్రఅనసూయయా అత్రిపత్న్యాగర్భాత్సంభవం-అత్యంతకోపనం||ని||చండస్త్వత్యంతకోపనఇత్యమరః - అతికఠినంఅనశనప్రాణాయామపూర్వకధ్యానలక్షణః యస్త

షోవిశేషః- తేనపరితోషితాయాగౌర్యాప్రసాదేనసమాసాదితాంప్రా
ప్తాం- కయాపివిద్యాధరకన్యకయాచిత్రవసుపుత్ర్యా-ప్రార్థనామా
త్రాదేవయాచనామాత్రాదేవ-శాపాద్భీతయా-ప్రణిపత్యనమస్కృత్య
సమర్పితాందత్తాం-కనకారవిందమయీంసువర్ణపద్మప్రచురాం-అతఏవ
అమ్లానకుసుమమాలికామానయంతంకరఇతిశేషః - అగ్రతఏవ-అభిమం
త్ర్యమంత్రముచ్చార్య-ముక్తంప్రయుక్తం-పాశుపతంపశుపతిదేవతాకం
అస్త్రమివ-నిరర్గళంనిర్నిరోధఃయథాతథా॥ని॥అబాధంతునిరర్గళమిత్యమ
రః-ఆపతంతమాగచ్ఛంతం-అనతిక్రమణీయమనుల్లంఘనీయం తేజస్సా
మర్థ్యంయస్యసతథాభూతంశరమివస్థితందుర్వాససన్నామప్రసిద్ధతా
పసం-అద్రాక్షీత్ - దృష్టవాన్-దృశేర్లుఙ్॥ ... ...

మ్లానమాలికామానయంతమాపతంతమగ్రతఏవ నిరర్గళ
మభిమంత్ర్యముక్తమివపాశుపతం - శరమివాతిలఙ్ఘనీ
యతేజసం-దుర్వాససమద్రాక్షీత్ ॥ ౩౦ ॥ గ॥జానన్న
పితమనతిక్రమణీయతేజసంజగదేవనిఖిలమ్మపితుమన్యథ
యితుఞ్చనైపుణ్యంబ్రాహ్మణస్యాస్తీతి-జానన్నపి ముని
జనన్యకారపరిణతాంగతింనహుషస్య - శిష్యోపిబృహ
స్పతేర్నిశ్శీలితమర్మాపిధర్మశాస్త్రేషు-పరిచర్యారతోపి

౩౦॥అ॥బుద్ధిమానపిదేవేంద్రోభవితవ్యతాయాఅపరిహార్యత్వాత్త
దానీంప్రమాదేత్యాశయేనాహ ॥ జానన్నితి ॥ తందుర్వాససంఅనతి
క్రమణీయం అనభిభావ్యంతేజస్సామర్థ్యంయస్యతథాభూతం జానన్న
పివిదన్నపి- నిఖిలంజగదేవసర్వదృశ్యప్రపంచమేవఅపలపితుం నాస్తీతివ
క్తుం-అన్యథయితుంచ-సంతమపిసముద్రాదికంఅసంకతుంచ-బ్రాహ్మ
ణస్యజాత్యాఖ్యాయామేకవచనం - నైపుణ్యం సామర్థ్యంఅస్తీతిజాన
న్నపి-మునిజనానాంన్యకారేణతిరస్కారేణపరిణతాంపర్యవసన్నాం॥
ససర్పసర్పసర్పేతిత్రిరుక్త్వాసర్పతాంగతః।నహుషోబ్రహ్మణాంశాపా
దితిపౌరాణికావిదురిత్యాదినా - నహుషస్యగతిందశాం॥ని॥ గతిర్మార్గేద

శాయాం చేతి పర్వః-వివసన్నపి - బృహస్పతేశ్శిష్యోపి ॥ మహాదనుశిష్టోమ హార్ఘవేదితి న్యాయాదితి భావః- ధర్మశాస్త్రేషుశీలితం పరిశీలితం మర్మ రహస్యం యేన స తథాభూతోపి॥ బ్రహ్మతేజో బలంబలం|తిరస్కారాద్బ్రాహ్మణానామీశ్వరోపి పతత్యధః ఇతిజ్ఞాత్వాపీతి భావః- నిసర్గతః స్వతఏవ-బ్రాహ్మణానాంపరిచర్యాపరోపి॥ని॥పరిచర్యాతుశుశ్రూషేత్యమరః॥శ్రీ॥ యే కేచాస్మచ్ఛ్రేయాంసో బ్రాహ్మణాః- తేషాం త్వయాసనేన ప్రశ్వసితవ్యమిత్యాదిశ్రుతేః॥*॥ఊర్ధ్వం ప్రాణాహ్యుత్క్రామంతి యూనస్స్థవిర ఆగతే। ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాం పునస్తాన్ప్రతిపద్యత ఇత్యాది స్మృతేశ్చ-బుధ్వాపీతి భావః- ఆచతురాననాద్బ్రహ్మణ ఆరభ్యేత్యర్థః

నిసర్గత ఏవ బ్రాహ్మణానామాచతురాననాదాచ కీటప
తఙ్గేభ్యస్తుల్యవదేవ ప్రభవంత్యా భగవత్యా భవితవ్యతా
యా విలాసేనేవ త్రిభువనాధిపత్యమదాన్ధీకృతరోచ
మో ధీమానపి సహస్రలోచనః-నతమప్రత్యవరురోహాని
తరాముపచచార గిరా నతం-నతంచ ప్రణనామ- కేవలంత
మవజజ్ఞే॥౩౧॥ గ॥ అపితుపునరసమ్భావితేనాపి తేనవి

ఆచకీటపతంగేభ్యః పతంగాః పశువంతః క్రిమివిశేషాః- తాన్యభివ్యాప్యేత్యర్థః-తుల్యవత్ తుల్యేష్వివ- తత్ర తస్యేవేతి సప్తమ్యంతాద్వతి ప్రత్యయః ఏకరీత్యా ప్రభవంత్యాః ప్రసారంత్యాః- భగవంత్యా మాహాత్మ్యవంత్యాః॥ ని ॥ భగశ్శ్రీకామమాహాత్మ్యేత్యమరః- భవితవ్యతా యానియతేర్విలాసేనైవ-త్రిభువనస్యఆధిపత్యేనయోమదః తేన అన్ధీకృతం దర్శనానుగుణీకృతం లోచనం యస్య స తథాభూతః- ధీమానపి ప్రశస్తబుద్ధిరపి-సహస్రలోచనః అనేకాక్షః ఇంద్రః- తం ప్రతిమునిముద్దిశ్య నావరురోహ యానాదితి శేషః-తం మునిం గిరా నోపచచార ఉపచారం న కృతవాన్ తం న ప్రణనామ ప్రణతిం నాకరోత్ - కేవలం తమవజజ్ఞే - దుర్దశాయాం శిరస్థాయాం ముదితంకస్య భాసత ఇతి భావః॥ ... ...

౩౧॥ అ॥ మునిమివమునిక్రుతం మహాంతమనుగ్రహమపి దుర్దశావశా

దేవనబహుమేనఇత్యాహ ॥ అపిత్వితి ॥ అసంభావితేనాపి అసత్కృతే నాపిమునినా-వితీర్యమాణాందత్తాం- మాలికాంపూర్వోక్తామేకేనపాణి నా-సావజ్ఞంయథాతథాసావమానమిత్యర్థః॥ని॥ అవజ్ఞావహేళనమసూ ర్క్షణమిత్యమరః-పశ్యతఏవమహర్షేః-పశ్యంతంమహర్షిమనాదృత్యే త్యర్థః - షష్ఠీచానాదరఇతిషష్ఠీ-మకుటతటంశిరఃప్రదేశం-అనుపనీయఅ ప్రాపయ్య-అంతతఃఅంతే-సార్వవిభక్తికస్తసిః-అనాఘ్రాయఅఘ్రా ణమకృత్వా-సింధురస్యగజస్య-స్కంధఏవభుజశిరస్యేవ-నివేశయామా సప్రతిక్షిపేత్యర్థః-విధిప్రాతికూల్యేతాదృశోపిప్రమాద్యతీతిభావః॥**

౩౨॥అ॥సాత్వికతమస్యేంద్రస్యైవప్రమాదేసతితామసతమస్య గ జస్యప్రమాదఃకియానిత్యాశయేనతత్కృతందౌశ్శీల్యమాహ॥ నివేశితేతి॥

తీర్యమాణామాదాయ సావజ్ఞమేకేనపాణినామాలికా
మ్పశ్యతఏవమహర్షేరనుపనీయమకుటతటమనాఘ్రాయ
చాన్తతఃస్కంధఏవసింధురస్యనివేశయామాస॥౩౨॥
గ॥నివేశితమాత్రాచసా - నిసర్గనిరవగ్రహేణవేదణ్డేన
శుణ్డయాకృష్యనిష్పిపిషే॥౩౩॥ప॥ పశ్యతఃపదాగ్రమృది
తాంమహతాగ్గజేనమాలామ్ప్రసాదపరిపాక మయీం

నివేశమాత్రా పిన్యస్తమాత్రాచ- సామాలా- నిసర్గాత్స్వభావాదన వగ్రహేణదుర్నిరోధేనవేదండేనగజేన- శుండయాకరేణ-ఆకృష్యనిష్పి పిషే॥*॥పిషేఃకర్మణిలిట్॥ ... ...

౩౩॥ అ॥ స్వాపరాధంసహమానోపిమునిఃకాలికాపరాధంనసేహఇ త్యాహ॥పశ్యన్నితి॥మహతాగజేన- పదాగ్రేణ-మృదితాంచూర్ణితాంమా లాంమ్మృడాన్యాః॥ని॥మృడానీచండికేత్యమరః- ఇంద్రవారణేత్యాదినా ఆనుక్ జీష్ప్రత్యయశ్చ- ప్రసాదస్యపరిణామమయీంపరిపాకమయీం పశ్యన్‌జానన్నిత్యనవరతంకోపోయస్యసతథాభూతః॥ని॥ నిత్యానవరతా జస్రమిత్యమరః - సమునిహస్తేనహస్తమభిహత్యసంతాడ్య-కోపేనా రుణంతామ్రం- అక్షికోణందృగంచలం- అధారయత్ ధృతవాన్-ధరతే ర్ణ్యంతాత్కర్తరిలఙ్-అప్రియకారిణంప్రతికోపానకుప్యతీతిభావః॥**

౩౪॥అ॥కోపలింగస్య నేత్రారుణస్యధారణమాత్రాదేవఇంద్రస్తత్త్వ
వివేకీసంవృత్తఇత్యాహ॥ వీరేతి॥వీరమాహేశ్వరేవీరశైవే - మునౌవీర
భద్రేదక్షయజ్ఞాంతకఇవ - క్రుద్ధేక్రోధవతివీరభద్రఇవస్థితేసతీతి వా
ర్థః- దేవతాఃఇతికర్తవ్యతాయాంయథోచితవ్యాపారే-మూఢంఅజ్ఞం॥
ని॥అజ్ఞేమూఢయథాజాతఇత్యమరః ఐక్షంతదృష్టవంతః- ఈక్షతేఃకర్త
రిలఙ్- నిషిద్ధకారిణఃకస్యవాసముచితంభాసతఇతిభావః॥ ...*

౩౫॥అ॥యావదాత్మబలంతావత్స్వామితుష్ట్యైభటోత్తమైరితిన్యా
యాదితిభావఃస్వామ్యర్థంమునిసాంత్వనేప్రయతమానానాందేవానాం
సత్వరగమనాదికంఫలాయనాభూదిత్యాశయేనాహ॥ నిలింపాఇతి ॥ ని
లింపాస్సురాః-సాంత్వయితుంసమాధాతుం- తస్యమునేరంతికభువంస

మృడాన్యాఃహస్తేనహస్తమభిహత్యసనిత్యకోపఃకోపా
రుణంమునిరధారయదక్షికోణమ్॥౩౪॥వ॥వీరభద్రఇవక్రు
ద్ధవీరమాహేశ్వరేమునౌ। ఇతికర్తవ్యతామూఢమింద్ర
మైక్షంతదేవతాః॥౩౫॥తదనుచ॥వ॥ యావత్సాంత్వయి
తుంతమంతికభువస్తావంతిమందీభవత్కాకువ్యాకులగద్గద
స్తుతివచోగుమ్ఫానిలిమ్పాఃస్వయమ్। తావద్దేవపతింశశా
పకుటిలక్రూరభ్రమత్తారకభ్రూభఙ్గవ్యతిషఙ్గదత్తభువ

నాపద్భూమిం॥ని॥ఉపకంఠాంతికాభ్యర్ణాభ్యగ్రా ఇత్యమరః- కాక్వాభ
యోత్పన్నవికారధ్వనినా॥ని॥కాకుస్స్త్రియాంవికారోయశ్శోకభీత్యాది
భిర్ధ్వనేరిత్యమరః- వ్యాకులానిసందర్భరహితానియానిగద్గదానిఅవిస్ప
ష్టాక్షరాణిస్తుతిరూపాణివచాంసితేషాంగుంభోగ్రథనంయేషాంతే-య
ద్వా- సర్వంగుంభవిశేషణం-సతథాభూతస్సంతః-యావద్గావంతిగంతా
రః-యావత్పురానిపాతయోర్లభవిష్యదర్థేలట్- కుటిలేక్రూరే-భ్రమతీ
మేతారకేయస్యభ్రూభంగయోఃభ్రూశకలయోః॥ ని ॥ భంగఃఖండేప
రాజయఇతినానార్థమాలా-వ్యతిషంగోగ్రంథిఃతేనదత్తంభువనస్యాతం
కం॥ని॥రుక్తాపశంకాస్స్వాతంకఇత్యమరః-భయంయస్యతథాభూతః-శాం
కరఃశివభక్తః- మునిః - దేవపతిమింద్రం-శశాపఅశపత్- శపతేఃకర్తరి

లిట్-శక్తఃకఃపుమానపరాధినంసనిగృహ్ణాతీతిభావః॥ ...

३८॥అ॥శాపప్రకారమేవాహ॥ యేతి॥యేయంప్రసిద్ధా - త్రైలో
క్యస్యత్రిభువనస్యరాజ్యేనాధిపత్యేనవర్తమానాశ్రీః- త్వమేవఆలంబః
ఆధారఃతేనచేష్టతేవర్తతే- సైవశ్రీః-అద్యత్వదమిత్రాణాంతవశత్రూ
ణాంఅసురాణాం-వశంస్వీయత్వం॥ ని ॥ స్వీయతాయాంవశఃపుంసివశా
తుకరిణీస్త్రియామితినిఘంటుసారే-ఆపద్యతాంప్రాప్నోతు-ఇత్యపరా
ధానుగుణోదండఇతిశాస్త్రాణీతిభావః॥ ...

३९॥ అ॥ తదనుప్రణిపతనప్రార్థనాదిభిఃప్రసన్నో భగవాన్ముని
రింద్రమనుజగ్రాహేత్యాహ॥అలంబ్యేతి॥ తతస్తువతాస్తుతింకుర్వతా-

నాతజోఽనుమునిశ్చాజరాః॥३८॥ ప ॥ యేయంత్రైలో
క్యరాజ్యశ్రీస్త్వదాలమ్బాన చేష్టతే । సైవాద్యత్వదమి
త్రాణాంవశమాపద్యతామితి॥తగసు॥ ३९॥పు॥అలమ్బ్య
దైన్యమసకృత్పదయోర్నిపత్యసమ్ప్రార్థితోమఘవతా
స్తువతాతతోయమ్।శాపాంతమాహకథయన్నివ లోకరీ
త్యాగోవిందపవకుశలానికరిష్యతీతి॥४०॥ గ ॥ తదనుయ
థాగతజ్ఞతేదూర్వాసపితావతావైభవేన- వినిర్గతోప్యత
ఠిఠోపనతతదీయశాపసముత్సాదితోత్సాహస్సనుగ్ర
మఘవతాఇంద్రేణ- దైన్యందీనత్వమాలంబ్య- అసకృత్పదయోర్నిపత్య
నిపతనంకృత్వా-సంప్రార్థితోయంమునిః- లోకరీత్యాకుశలంకథయన్ని
వ-గోవిందఎవకుశలానిక్షేమాని॥ని॥కుశలంక్షేమమస్త్రియామిత్యమరః-
కరిష్యతీతి- శాపాంతంశాపస్యఅంతమవసానం- ఆహఆచఖ్యౌ- కోవా
సాధుర్దీనందుఃఖితవ్నానుగృహ్ణాతీతిభావః॥ ... ..

४०॥అ॥ దూర్వాసాయేనప్రకారేణాగతస్తేనప్రకారేణైవస్వావాసంగ
తఇంద్రస్తునతథేత్యాహ॥తదన్వితి॥తదను-దూర్వాససియథాగతంస్వాగ
మనమనతిక్రమ్యగతేప్రస్థితేసతి- తావతాపూర్వాపీతేనకృత్స్నేన వై
భవేనఉత్సవేన - ఐశ్వర్యేణవా - నిష్కాంతఃనిర్గతః-గంగాతీరాదితిశే
షః- తథాభూతోపి- అతర్కితంఅశంకితంయథాతథాఉపనతఃప్రాప్తః

యస్తదీయశాపః- తేనోత్సారితః నిష్కాసితః ఉత్సాహో యస్య సః-
అతఏవ సమగ్రమండలేన రాహుముఖపతితః- నిర్జిహానః వినిర్గతః- రాకా
శశాంక ఇవ పూర్ణిమాచంద్ర ఇవ స్థితః- సురపతిః- ప్రసార్యమాణాః ప్ర
సారితా యే విషాదమందాక్షాభ్యాం వ్యసనలజ్జాభ్యాం కబళాః మిశ్రాః క
టాక్షాః తేషాం సహసేన నియమితః నిగృహీతః వ్యాపారో యస్య తత్ -
అతఏవ అముఖరః అధ్వనన్- మురజో మృదంగో యస్య తత్తథోక్తం-అనా
హతః అతాడితః పటహో ఢక్కా యస్య తత్తథోక్తం అక్వణితం అస్వని
తం వీణా వాదిత్రం ఆతోద్యం యస్మిన్ తత్తథాభూతం॥ని॥ వాదిత్రాతోద్య
నామకమిత్యమరః- అవసన్నం శాంతం కిన్నరీగానం యస్మిన్ తత్ -అప్ర
వృత్తః అప్రసక్తః రంభాదినృత్తసంరంభః త్వరాపక్రమో వా యస్య తత్

మణ్డలేన నిర్జిహానో రాకాశశాఙ్క ఇవ రాహుముఖపతిత
స్సురపతిరభితః ప్రసార్యమాణ విషాదమందాక్ష శబళక
టాక్ష సహప్రనియమితవ్యాపారం- అముఖరమురజమ
నాహతపటహమక్వణితవీణాది వాదిత్రమవసన్నకిన్నరీ
గానమప్రవృత్తరమ్భాదినృత్తసంరమ్భమవసిత వైతా
ళికకోలాహలమప్రసక్తవేత్రిహాహారవమనాశంసితభ
టసింహనాదమస్తఙ్గతాన్యోన్యసఙ్కథమసమ్భావితపీఠ
మర్దవిదూషకాలాపమశ్వాహేషితేపి సాతఙ్కసాది కుల

అవసితః శాంతః వైతాళికానాం వందినాం కోలాహలో యస్మిన్ తత్తథా
భూతం- అప్రసక్తః వేత్రిణాం కశాహస్తానాం హాహారవో యస్మిన్ తత్త
థాభూతం-అనాశంసితః అనపేక్షితః భటానాం సింహనాదో యస్మిన్ తత్త
థాభూతం- అస్తంగతా అన్యోన్యస్య కథాప్రస్తావో యస్మిన్ తత్తథా
భూతం- అసంభావితః అబహుమానితః పీఠమర్దవిదూషకయోః పీఠమర్దవి
దూషకలక్షణం తు విద్యానాథేనోక్తం ॥ కించిదూనః పీఠమర్దో హాస్య
ప్రాయో విదూషక ఇతి హాస్యైకజీవినోః ప్రభుసమీపచారిణోః ఆలా
పో వచః యస్మిన్ తత్తథాభూతం-అశ్వానాం హేషితే పిధ్వనావపి- ఆతం
కేన భయేన వర్తంత ఇతి సాతంకాని సాదినాం అశ్వారోహాణాం కులాని య

స్మింస్తథాభూతం- అంఘ్రీణాంవిన్యాసేనయశ్శబ్దఃతస్మిన్నపి॥ ని॥ పదం ఘ్రిశ్చరణోస్త్రియామిత్యమరః- అపరాధేనసహవర్తంతఇతితథాభూతాఃసావిదల్లాపవజనాఃయస్మింస్తథాభూతం॥ని॥ సౌవిదల్లాఃకంచుకిన ఇత్యమరః-అపనీతామాతంగానాంఘంటావలయాయస్మిన్తత్ ॥ని॥ కటకంవలయోస్త్రియామిత్యమరః- అతఏవబద్ధమివ- మూకమివఅనభ్యస్తవచనమివ-బధిరమివప్రతిబద్ధశ్రోత్రమివ-ముగ్ధమివమూఢమివ॥ ని॥ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితికోశాత్ -ప్రసుప్తమివశయితమివ-వికలమివఅంగరహితమివ-శూన్యమివశూన్యతుల్యమివ - వర్తమానమితిశేషః-చిత్రఫలకేవిన్యస్తమివస్థితం-నిఖిలంవిబుధబలమపి-ఆకర్ణ్యైవకేవలంసర్వేషాం

మఙ్ఘ్రివిన్యాసశబ్దేపిసాపరాధసౌవిదల్లజనమపనీతమాత
ఙ్గఘంటావలయం- బద్ధమివమూకమివబధిరమివముగ్ధమి
వప్రసుప్తమివవికలమివశూన్యమివవిన్యస్తమివచిత్రఫల
కే-నిఖిలమపివిబుధబలమాకర్ణ్యైవకేవలమాగత్య పున
ర్నగరమావేద్య వృత్తమిమఙ్గురవేంతః పురమ్ప్రవిశ్య -
దురంతచింతానుబంధనియంత్రితశ్శయనాగారఏవజజా
గారతాంరజనీమ్॥౩౯॥౧ ॥ అథతదానీమేవగూఢనిహిత
చారనివేదిత తాపసశాపవృత్తాంత సమాకర్ణనలబ్ధాంత

జంఘాబలాభావాదితిభావః-నగరంప్రత్యాగత్య-ఇమంవృత్తంనిష్పన్నార్థంగురవేనివేద్య॥*॥సర్వంవృత్తంప్రభుర్ధీమాన్మంత్రిణేవినివేదయేదితిశాస్త్రాదితిభావః అంతఃపురంప్రవిశ్య- దురంతాదుఃఖోదర్కాయాచింతాతస్యాఃఅనుబంధేననియంత్రితఃనిగళితస్సన్ - శయనాగారేశయనసదనఏవ-తాంరజనీంతస్యాంరజన్యామిత్యర్థః-కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగఇతిద్వితీయా-జజాగార-జాగృనిద్రాక్షయేఅస్మాల్లిట్ - ననిద్రావిత్యర్థః-అకార్యకారిణోవాస్వస్థచిత్తోభవతీతిభావః ॥౩౯॥ ....*

అ॥పీరమాహేశ్వరస్యదుర్వాససోవచనంసఫలయితుమాగతేనకాలేన ప్రేరితాశ్చారముఖాదింద్రంవ్యసనినంజ్ఞాత్వాభార్గవముఖాచ్చ॥*॥స్త్రీమోథపానంమృగయాతథాక్షాద్యైవోపఘాతశ్చబహుప్రకారః॥ఇతిప్ర

విష్టంవ్యసనంస్వాతేన సమన్వితస్స్వవ్యసనినుగవ్యః । పరస్యవ్యసనేకేచి
త్స్వకస్యాభ్యుదయేతథా|యానంప్రశంసంతిబుధాస్స్వబలస్యోర్థతాత
థత్యాదిశాస్త్రంతత్త్వతోవబుధ్యతత్కాలంస్వానుకూలం యానకాలం
మవ్యానాః బాణాదయోరాక్షసాస్సైన్యైస్సహమహతేయుద్ధాయసన్న
ద్ధాస్సంత స్తదానీమేవనిర్గత్యామరపురీమావవ్రురిత్యాది వక్తుంతదీయని
ర్గమప్రకారంవర్ణయితుమారభతే॥ అథేతి॥ అథదూర్వాససోనిర్గమనా
నంతరంతదానీమేవ-గూఢాః వేషాంతరచ్ఛన్నాః॥ ని॥సంవృతౌగూఢగూ
హితావితినిఘంటుసారే-నిహితాఃవర్తమానాఃయేచారాస్తైర్నివేదితః
యస్తాపసశావవృత్తాంతస్తత్సమాకర్ణనేనలబ్ధంఅంతరమవకాశః-రంధ్ర
మితియావత్ యస్యసః తేన- మంత్రిణాభార్గవేణశుక్రేణ-సమాదిష్టాః-

రేణమంత్రిణాభార్గవేణసమాదిష్టాహృష్టాశ్చ చిరనిరీక్షి
తరంధ్రలాభేన - దర్శయిష్యంతోదృఢపరిచితానిసమర
కౌశలాని-సఫలయిష్యంతస్సాధితానిమహాస్త్రాణి-సము
ల్లిఖంతోవైరనిర్యాతనప్రకారానపనేష్యంత శ్చిరనిరూ
ఢమయశోమాలిన్యమభినందంతో దూర్వాససమావేద
యంతః పరస్పరమభ్యగ్రదృష్టానిశుభనిమిత్తాని - వివృ

చిరాత్ప్రభృతినిరీక్షితంఅవేక్షితంయద్రంధ్రంస్వప్రయాణబీజంతల్లా
భేనహృష్టాశ్చ-దృఢమత్యంతంపరిచితాని ॥ని॥గాఢబాఢదృఢానిచేత్యమ
రః-సమరేషుకౌశలానిచాతుర్యాణిదర్శయిష్యంతః-సాధితానిమహాస్త్రా
ణిసఫలయిష్యంతస్సఫలానికరిష్యంతః- సఫలశబ్దాత్తత్కరోతీతిణిజంతా
ల్లృటస్సద్వేతిశత్రాదేశః-వైరస్యవిరోధస్యనిర్యాతనంనిష్కాసనంత
స్యప్రకారాన్॥ని॥నిర్యాతనంవైరశుద్ధౌదానేన్యాసార్పణేపిచ - ప్రకా
రాభేదసాదృశ్యఇత్యుభయత్రాప్యమరః- సముల్లిఖంతః-వికల్పయానాః
చిరనిరూఢంచిరాదుద్భూతం-రుహేఃకర్తరిక్తః-అయశోమాలిన్యం - అప
నేష్యంతఃనాశయిష్యంతః- దూర్వాససంఅభినందంతః - అభ్యగ్రంఅభి
ముఖం-సమీపేవా॥ని॥ఉపకంఠాంతికాభ్యర్ణాభ్యగ్రా ఇత్యమరః - దృ
ష్టానిశుభనిమిత్తానిగరుడదర్శనభుజస్ఫురణాదీని-పరస్పరమావేదయంతః-

పరేషామితి శేషః- వీరవాదాం స్తుఅహమేకాన్నిహమ్మీతివాహమేకాన్ని పాతయేఇత్యాకారికాః యుద్ధయాత్రాయాం ప్రసిద్ధాస్తాన్వివృణ్వాంతః వివరణవతః కృణ్వంతః-విస్తరీకుర్వంత ఇతి వార్థః- సైనికానాం స్వీయానా మితి శేషః-ప్రతిసైన్యాని ప్రతిపక్షసేనాః- విభజంతః అగ్నేయసేనాః కే షాంచిద్వసుసేనాః కేషాంచిత్సార సేనాః కేషాంచి జ్జైత్రవ్యాఇత్యేవవిభా గంకుర్వంతః- చారజనానాం సంచారం అవరుంధంతః - ఆ_ప్తవర్గేషుకేవ లంముఖ్యంగమ్యంగమనోద్దేశ్యంపదంస్థానం-అసూచయంతః అస్పష్టమిమ షదోబ్ధయంతః॥ని॥ ఆజీవదర్థేభిర్వ్యాప్తావిత్యమరః - అనేకాభ్యాంముఖ శుండాభ్యాంపిబంతీత్యనేకపాః తేషాంఘంటానాం అపనయనంవిమోచ

నం- అశ్వోరసానాం శ్రేష్ఠాశ్వానాం-గ్రాహ్యఖ్యాయాంమురసఇతిసమా సాంతోచ్ఛ్రిత్యయః-అంగదానాం కేయూరాణాం॥ని॥ కేయూరమంగదం తుల్యఇత్యమరః-అసంఘట్టనమసంశ్లేషణం-ధ్వజానాంపతాకానాం- అ నుచ్ఛ్రయణం అనూర్ధ్వక్షేపణం-వాదిత్రాణాంవాద్యానాం - అవాద నం-యోధానాంభటానామత్యుత్సవనమనట్టహాసంచ - ఆదిశంతస్సంతః- పురోధసంభార్గవమభివంద్య ప్రణమ్య-యోధముఖ్యాననుమాన్య సంమా న్య-సంమతింకృత్వేత్యర్థః-గురుజనంమాత్రాదీన్- ఆమంత్ర్య ఆపృచ్ఛ్య మాహూర్తికాన్మహూర్తవేదినః॥ని॥ స్యుర్మౌహూర్తికమౌహూర్తే త్యమరః-అనుజ్ఞాప్యపృష్ట్వేత్యర్థః- ప్రాచీనాన్ పూర్వవద్మాదీన్ మహాసు రాన్- ఖ్యాపయంతః ధ్యాయంతః - తేషాం ప్రాచీనాసురాణామేవ-ప్ర

ణ్వంతోవీరవాదాన్విభజంతః ప్రతిసైన్యాని- సైనికానా
మవరుంధంతశ్చారజనసంచారమాసూచయంతోగమ్య
పదమాప్తవర్గేషు కేవలమాదిశంతశ్చ ఘంటాపనయనమ
నేకపానామఙ్గదానామసఙ్ఘట్టనమశ్వోరసానమను చ్ఛ్ర
యణం ధ్వజానామవాదనం వాదిత్రాణామత్యుత్సవనశ్చ
యోధానామభివంద్యపురోధస మనుమాన్య యోధము
ఖ్యానామంత్ర్య - గురుజనమనుజ్ఞాప్య మౌహూర్తికా
న్ఖ్యాపయంతః ప్రాచీనాన్మహాసురాన్- పతంతశ్చ తేషా

చండాని-దుస్సహాని వేదాపహరణవసుధానిమజ్జనాదీని,చరిత్రమండలాని చపలతంతః-దానవాః ప్రస్థాయప్రస్థాపనంకృత్వా- కేచిదతిచిరోపరుద్ధం-నిరుద్ధంకండూలానాంకండూశాలినాందోష్ణాం బాహూనాం మండలం యేషాం తేషాం భావ స్తత్తాతయా - కాలవి శేషేణపచేళిమయా పరిక్వ యాశ క్తిమ త్తయాచ-అంగులీనాంస్ఫోటేనశబ్దేనభూధరాన్పర్యవసితుం నిరసితుమివ-స ప్తసాగరాః-ముఖమారుతేన-పరిక్షేప్తుంవికిరితుమివ- స మూలంపాతాళమేవఉన్మూలయితుమివ - అంతరిక్షందూరమూర్ధ్వము

మేవప్రచండాని వేదాపహరణవసుధానిమజ్జనాదీని చరి
త్రమండలాని-ప్రస్థాయదానవాః - కేచిదతిచిరోపరుద్ధ
కండూలదోర్మణ్డలతయాకాలవిశేషపచేళిమయాశక్తిమ
త్తయాచ-పర్యవసితుమివభూధరానఙ్గుళిస్ఫోటేన - పరి
క్షేప్తుమివముఖమారుతేన సప్తసాగరానున్మూలయితు
మివసమూలమేవ పాతాళముత్క్షేప్తుమివ దూరమంతరి
క్షంవ్యత్యాసయితుమివవిధ్యణ్డమణ్డలం- నిర్వాపయితు
మివచంద్రార్క-దీపికాన్దగ్ధుమివదహనమపి-భఙ్క్తు-మివ
ప్రభంజనమపి- బద్ధుమివపాశినమపి-హంతుమివమద్దాం
తమంతకమపి - సన్నహ్యంత్యాకదాచిదప్యజ్ఞాతకార్య
విశేషతయా మహామాత్ర కరచలనమాత్ర పరిజ్ఞాత
గంతవ్యదిశా - గగనపవనిత్యవాసేనకదాప్యనాగతాం

త్క్షేప్తుమివ- విధ్యండమండలంవ్యత్యాసయితుమివవ్యత్యాసంకర్తుమివ-చంద్రార్క-దీపికాంనిర్వాపయితుంశమితుమివదహనమపిదగ్ధుమివ- ప్రభంజనంవాయుమపిభఙ్క్తు-మివ-పాశినంవరుణమపిబద్ధుమివ - దుర్దాంతమంతకమపిహంతుమివ- సన్నహ్యంత్యాకదాచిదప్యజ్ఞాతఃకార్యవిశేషో యయాసాతస్యాభావ స్తత్తాతయా-మహామాత్రస్యప్రధానస్య॥ని॥మహామాత్రాఃప్రధానానీత్యమరః- మహామాత్రోహస్తిపకేసచివేత్రిషుతూన్నతఇతిరత్నమాలా- కరచలనమాత్రేణకరసంజ్ఞామాత్రేణపరిజ్ఞాతాగంతవ్యాగమనోద్దేశ్యాదిక్ యస్యాస్సా - గగనపవనిత్యవాసేన-

అనాగతాంకజాప్యనాగతాం-స్వమితి శేషః - మందాకినీంవియద్గంగాం-సంభావయితుంబహుమంతుం - ఆపతతా ఆగచ్ఛతా- వాహినీనాంనదీనాం॥ని॥ సేనానద్యోస్తు వాహినీతివిశ్వః-పత్యేవస్థితయా-మహత్యా సేనయా సాకమమరావత్యాః శాఖానగరంఉపగాత్రుం॥ని॥ యన్మూలనగరాత్పురం। శచ్ఛాఖానగరం వేశ ఇత్యమరః-ఆగత్య-యుగపదేకదా - ఆహన్యమానాని తాడ్యమానానిబహువిధాని యానిపటహాది వాద్యాని తేషాంనిఘోషేణపరిపోషితానిఉపచితానియానికరిలోకబృంహితాని॥ని॥ బృంహితంకరిగర్జితమిత్యమరః- తైరుపబృంహితాః అభివర్ధితాయేభటకోటీనాంసింహనాదాః తేషాంకోలాహలేనకలకలేన॥ని॥ కోలాహలఃకలకల ఇత్యమరః-అనాశంకితఃఅనుత్ప్రేక్షితఃపరిభవేనతిరస్కారేణఆతంకఃమ

మందాకినీం సంభావయితుమాపతతాపత్యేవ స్థితయా
వాహినీనాం - మహత్యా సేనయా సాకమాగత్య శాఖాన
గరమమరావత్యాయుగపదాహన్యమాన బహువిధపటా
హాదివాద్యనిఘోషపోషితకరిలోక బృంహితో పబృం
హితభటకోటిసింహనాదకోలాహలేన బోధయామాసు
రనాశఙ్కితపరిభవాతఙ్కసుఖశయితానమృతాశనాన్॥
౪౦॥ప॥ కుప్యద్దానవయోధనిర్దయ కరవ్యామర్దభీమధ్వ
ననానాతోద్యనినాద కాతరపరిక్రంద ద్దిగంతద్విపమ్ ।
జాతమ్రాత్రతరతరిరస్కారాగతమహాతఙ్కప్రసఙ్గక్షణప్ర

నఃపీడామైస్తేతథాపిథాశ్చ తేసుఖశయితాశ్చేతికర్మధారయఃసుఖశయితాః అనాకులాఇతి తాత్పర్యార్థః-తథాభూతానమృతాశనాన్- బోధయామాసుః ప్రబోధయామాసుః వ్యాకులయామాసురితియావత్ -౪౦

థాత్రిన్వేషికోవారంధ్రిలాభేఉపక్షే తేతిభావః॥ ...

౪౦ ॥ అ॥ ప్రథమమేవ తాపసశాపాద్భీతమమరపురంతదానీమతీవతరళంసమజనీత్యాహ॥ కుప్యదితి॥ కోపవిశిష్టాఃయేదానవాః తేషాంనిర్దయం యథాతథా కరవ్యామర్దః కరైస్సంతాడనం తేనభీమంయథాతథాధ్వనంతియానినానాతోద్యానివాదిత్రాణితన్నినాదేనకాతరాఃఅధీరాః॥ ని ॥ అధీరేకాతరస్త్రస్నుభీరుభీరుకభీలుకాఇత్యమరః-అతఏవపరిక్రందంతఃప్రలపంతఃదిగంతద్విపాః దిగ్గజాఃయస్మింతత్ -పాత్రితఃఅతర్కితఃఅనుత్ప్రేక్షితస్సన్ ఆగతోయోమహాతంకఃమనఃపీడాతస్యాఃప్ర

సంగఃప్రసక్తిఃతస్యక్షుణఏవప్రత్యక్షుభ్యత్ క్షోభవిశిష్టం-ఐంద్రంపురం-పునః- ఉద్భటాఉద్ధతాయాఅమరచమూఃతయానీరంధ్రంసాంద్రం-జాతంఅజని-శంకితఃకోవాపరేభ్యోనబిభేతీతిభావః॥ ...

౭౧॥అ॥ తదానీంగళితాధికారాణాంఅనధికారాణాంచప్రజానాంకుకల్పనాబహువిధాజాతేత్యాహ॥సంరుంధంతీతి॥ద్విషంతశ్శత్రవః॥ ని॥ రిపౌవైరిసపత్నారిద్విషద్ద్వేషణదుర్హృదఇత్యమరః-నగరంసంరుంధంతిఆవృణ్వంతీతి-రుష్టాఃకుపితాస్సంతః- పథిసమాయాంతీతి ఆగచ్ఛంతీతి-ప్రాకారస్యాంతఃప్రవిష్టాఇతిచ-సంప్రతిదారుణఃభయంకరః-రణశ్చలతిప్రసక్తోభవతీతిచ-సురపతిరింద్రః-జీవగ్రాహంజీవేనసహగృహీతఇతిప్రజానాంసంఘేసంఘేప్రతిసంఘమిత్యర్థః-వీప్సాయాంద్విర్భావః

క్షుభ్యత్పునరుద్భటామరచమూనీరంధ్రమైంద్రం పురమ్॥౭౧॥అపిచ॥ ప ॥ సంరుంధంతిద్విషంతోనగరమితి సమాయాంతిరుష్టాఃపథీతిప్రాకారాంతః ప్రవిష్టా ఇతి చ లతిరణోదారుణస్సంప్రతీతి। జీవగ్రాహగృహీతస్సురపతిరితిచస్వైరమజ్ఞాతమూలాస్సఙ్ఘేసఙ్ఘేప్రజానాంనవనవమభవన్భిన్నభిన్నాఃప్రవాదాః॥ ౭౨॥ గ॥ తత్క్షణంచ యుగవిగమసమయసంభిద్యమాన సప్తార్ణవీనినాదశఙ్కావహేనకోలాహలేననాగరాణా మవబుధ్యవిద్విషామభి

స్వైరంస్వేచ్ఛానుసరణం॥ని॥మందస్వచ్ఛందయోస్స్వైర ఇత్యమరః-తద్యథాతథా-నవనవంయథాతథా-అజ్ఞాతమూలాఃఅపరిజ్ఞాతమూలకారణకాః-భిన్నభిన్నాఃఅనేకవిధా- బహుప్రకారాఇతియావత్ -ప్రవాదాఃవృత్తాంతాః-అభవన్బభూవురిత్యర్థః-భవతేఃకర్తరిలఙ్ -అపరిజ్ఞాతకారణమర్థంకోవాసమ్యగ్బ్రూయాదితిభావః॥ ...

౭౨॥ అ॥భగవానిందోఽపియుద్ధాయసన్నాహేతివక్తుంతదీయయుద్ధయాత్రాక్రమమేవవర్ణయితుమారభతే॥ తత్క్షణమితి॥ తత్క్షణంతస్మిన్సమయే-నాగరాణాంపురజనానాం-యుగవిగమఃయుగవిపర్యయఃప్రళయఇతియావత్ తస్యసమయేసంభిద్యమానాఉత్సృష్టవేలాయాసప్తార్ణవీసప్తసముద్రాఅథవాయుగవిగమేనప్రసంభిద్యమానాసంకలితేత్యర్థఃతస్యానినాదఇతిశంకావహేనసందేహజనకేనకోలాహలేనకలకలేనవిద్విషాంఅభిషేణనంసేనయాసహాగమనం॥ని॥యాత్సేనయాభిగమనమ

రౌతదభిషేణనమిత్యమరః.అవబుధ్య-జ్ఞాత్వా-అనుల్లంఘనీయఃఅనతిక్రమ
ణీయఃయస్తాపసశాపఃతదనుసంధానాద్ధ్యానాత్కుంఠీకృతఃవికలీకృతః.ఉ
ద్యమఃఉద్యోగఃయేనసతథాభూతోపి-కరిబృంహితేనగర్జితేన-కంఠీరవఇ
వపరిజ్వలితఃప్రజ్వలితఃమన్యుఃక్రోధోయస్యసతథాభూతః-శతంమన్యవః
క్రతవోయస్యసఃఇంద్రః॥ని॥మన్యుర్దైన్యేక్రతౌక్రుధీత్యమరః-శయనీ
యాత్ శయనాత్ఉత్థాయ-ఉత్ప్రేక్షితఃఊహితః సమరసంరంభోయు
ద్ధోపక్రమఃయయాతయా-శచీదేవ్యా-సంభ్రమః త్వరాచస్నేహశ్చ
సాధ్వసంభయంచఉద్వేగశ్చైతైస్సహవర్తనం-యస్మిన్కర్మణితత్త
థా॥ని॥ఉద్వేగౌతువ్యథాకంపావితిభాస్కరః- ఉపసృత్యసమీపమాగ
త్య-స్త్రీస్వభావేనసులభేన-కాతర్యేణఅధైర్యేణ-హేమానదమమే

షేణనమనుల్లఙ్ఘనీయతాపసశాపానుసన్ధానకుంఠీకృతో
ద్యమోపికంఠీరవఇవకరిలోక బృంహితేన-పరిజ్వలితమ
న్యుశ్శతమన్యురుత్థాయశయనీయాదుత్ప్రేక్షిత సమర
సంరంభయా శచీదేవ్యాస్ససంభ్రమస్నేహ సాధ్వసో
ద్వేగముపసృత్యస్త్రీస్వభావసులభేన కాతర్యేణమాన
దమాకురుసాహసమేవంవిధం - ప్రేష్యంతాంమ్మేప్రేషణీ
యాఇత్యభ్యర్థ్యమానోపితామవధూయపరిజన కరోద
స్తవిస్రంసమానసంవ్యానపల్లవస్సంరమ్భ శిథిలపదక్ర
మస్సమాగమ్యచకిత సముద్బద్ధదౌవారిక జనోద్ఘాట్య
మాన కవాటికామూల పుంజీభవదనుక్షణాయాతామ

తిశేషః- సౌమంగల్యప్రయుక్తపూజాప్రదపవంవిధంసాహసంవ్యాపా
రం-మాకురు-త్వయాకర్తవ్యంనభవతీతిభావః॥ ని॥ సాహసంతుదమో
దణ్డఇత్యమరః-ప్రేషణీయాఃభృత్యాః-ప్రేష్యంతాం-ఇత్యభ్యర్థ్యమా
నోపిప్రార్థ్యమానోపి-తాంశచీమవధూయతిరస్కృత్య- పరిజనకరా
భ్యాముదస్తముత్క్షిప్తంవిస్రంసమానస్యలంబమానస్యసంవ్యానస్య ఉ
త్తరీయస్యపల్లవమగ్రంయస్యసః॥ని॥ సంవ్యానముత్తరీయం స్యాదిత్య
మరః- సంరంభేణసత్వరగమనేనశిథిలఃస్ఖలత్పదక్రమఃపదప్రక్షేపః య
స్యసః-చకితాఃభీతాః-సముద్బద్ధాఃయేదౌవారికజనాఃద్వారపాలాః- తై
రుద్ఘాట్యమానేవివ్రియమాణే యేకవాటికేతయోర్మూలేపుంజీభవం
తఃఅనుక్షణంప్రతిక్షణం ఆయాతాః యేచామరాః తేషాంయేవృత్తాం

తాః-తత్సమావేదనే సన్నహ్యంతః ప్రయతమానాః యే చ కుబ్జాః యే చ వామనజనాః॥ ని॥ కుబ్జస్స గ్రంథిపృష్ఠస్స్యాత్ -ఖర్వో హ్రస్వశ్చ వామన ఇతి నానార్థమాలామరౌ-తైర్నిరంతరం సాంద్రః అళిందః ద్వారప్రకోష్ఠభాగో యస్య తత్తథా॥ ని॥ ప్రఘాణప్రఘణాళిందా బహిర్ద్వారప్రకోష్ఠక ఇత్యమరః-అంతఃపురద్వారం సమాగమ్య- కింకరాణాం కరాలంబనం హస్తసంశ్రయణమప్యనాదృత్య - అగ్రతో నిహితాం నిక్షిప్తామపి-మణిమయీం పాదుకామనాలోక్య సైనికానాం సేనారక్షకాణాం॥ ని॥ సేనారక్షాస్తు సైనికా ఇత్యమరః-ఆగమనం సహాయానామాగమనమనాదిశ్య- వైనీతకస్య పరంపరావాహనస్య-రథాదేరితి యావత్ ఆనయనమపి॥ ని॥ పరంపరావాహనం యత్తద్వైనీతకమస్త్రియామిత్యమరః-అనాకాంక్ష్య- అం

రవృత్తాంతసమావేదనసన్నహ్యత్కుబ్జవామనజననిరం
తరాళిందమంతఃపురద్వారమనాదృత్య కింకరకరావల
మ్బనమనాలోక్య నిహితామప్యగ్రతో మణిపాదుకామ
నాదిశ్య సైనికాగమనమనాకాంక్ష్య వైనీతకానయనమం
ఘ్రిభ్యామేవ పరిక్రామన్నాకర్ణయన్నివృత్తివిజ్ఞాప
నాన్యధ్వనిమిళతాం సైనికానామాకుంచితాభ్యాం భ్రూల
తాభ్యామాకుంచితేన చ ముఖేన కేవలమాకర్ణయన్వచనా
ని చారాణాం సింహపోతమివాతిసంభ్రమోపసృత్వర
మనివర్త్యసమరసంరంభమగ్రత ఏవ చలంతమాత్మజం జ
యంతమవరుధ్య శపథశతైరంతఃపురరక్షణాయ నివేశ

ఘ్రిభ్యామేవ పరిక్రామన్-అధ్వని మిళతాం పుంజీభవతాం నివృత్తిఫలకాని-విజ్ఞాపనాని ప్రార్థనాః అనాకర్ణయన్- ఆకుంచితాభ్యాం గ్రంథితాభ్యాం భ్రూలతాభ్యాం ఆకుంచితేనేషన్నమితేన ముఖేనోపలక్షితః- చారణానాం కేవలం తేషామేవేత్యర్థః- వచనాని ఆకర్ణయన్ - సింహపోతమివ-అతిసంభ్రమేణ అతిత్వరయా ఉపసృత్వరం సమీపం ప్రత్యాగతం- అనివర్త్యః అనివార్యః సమరే సంరంభః ఉద్యోగో యస్య స తథాభూతం- అగ్రత ఏవ-చలంతం-గచ్ఛంతమాత్మజం పుత్రం-జయంతం-శపథాస్సమయబంధాః తేషాం శతైః- అవరుధ్య నిరుధ్యేత్యర్థః - అంతఃపురరక్షణాయ-ద్వారి ద్వారే॥ ని॥ స్త్రీ ద్వార్ద్వారం ప్రతీహార ఇత్యమరః-నివేశయన్ స్థాపయన్-తతోపి బహిర్నిస్సరన్ గచ్ఛన్- ఆలయస్య గృహస్య బాహ్యే

యాంకక్ష్యాయాం అళిందనామ్ని ద్వారప్రకోష్ఠభాగే-సమానీతాం- కక్ష్యాంకచ్ఛపుటాపరపర్యాయాం కాంచీం॥ని॥ కక్ష్యాప్రకోష్ఠే హర్మ్యాదేః కాంచ్యాం మధ్యేభబంధన ఇతి నానార్థేఽమరః-అతిత్వరితం క్షిప్రం-ఆబధ్య మధ్యప్రదేశమావేష్ట్యేత్యర్థః ఆద్యవీథీముఖే ఉపనీతాం దంభోళిం వజ్రమాదాయ- అర్ధపథే అర్ధమార్గే ఉపనీతం-వారవాణం కంచుకమవముచ్య ధృత్వా॥ని॥ కంచుకో వారవాణోఽస్త్రీత్యమరః- అధిగోపురసదేశం పురద్వారసమీపప్రదేశే॥ని॥ పురద్వారంతు గోపురం। సదేశాభ్యాశసవిధసన్నికృష్టా ఇతిచామరః-ఉపనీయమానమానీయమానం.మాతలినా సనాథం సహితం రథమారుహ్య సంకులం అవిరళం యథాతథాచలంతః

యద్ద్వారిత్వరితస్సన్నపి బహిస్తతోఽతిత్వరితమాలయా బా
హ్యకక్ష్యాం సమానీతామాబధ్య కక్ష్యామాద్యవీథీము
ఖోపనీతామాదాయ దమ్భోళిమర్ధపథోపనీతమవము
చ్య వారవాణమధిగోపురసదేశమానీయమానమారుహ్య
మాతలిసనాథం రథమతిలఙ్ఘ్య సఙ్కులచలదమరభటస
ఙ్ఘసఙ్కటం దుర్గమఙ్గోపురద్వారమతిక్రమ్య నిజమపి
నాసీరమవగాహమానో దానవచమూమలఙ్ఘనీయవ
చనైరహంప్రథమికా ప్రతిజ్ఞాతవిజయైర్దిక్పతిభిర్నిరు
ధ్యమానశ్ఛందోదయారమ్భసముజ్జృమ్భితస్సాగర ఇవ
వేలాని యన్త్రితః క్షణాదుద్గ్రీవికాభిలక్ష్యమాణ దుర్ని

యే అసురా ఏవ భటాః యోధాః తేషాం సంఘేన సంకటం సంబాధం ॥ని॥ సంకటం నాతు సంబాధ ఇత్యమరః అత ఏవ దుర్గమం దుఃఖేన గమ్యం- గోపురం పురద్వారం-అతిలంఘ్య-నిజం నాసీరమపి॥ని॥ సేనాముఖం తు నాసీరమిత్యమరః-అతిక్రమ్య-దానవానాం చమూం సేనామవగాహమానః ప్రవిశన్ సన్నిత్యర్థః-అలంఘనీయాని అనతిక్రమణీయాని వచనాని యేషాం తైః-అహం ప్రథమికయా అహం ప్రథమం జయాని అహం ప్రథమం జయానీతి చ ప్రతిజ్ఞాతః విజయః యైస్తైః - దిక్పతిభిర్నిరుధ్యమానః-అత ఏవ చందోదయారంభేణ సముజ్జృంభితః వర్ధితః-వేలాభిర్నియంత్రితః నిరుద్ధః-సాగర ఇవ స్థితః-ఉత్క్షిప్తా గ్రీవా యస్యాం సా ఉద్గ్రీవికా తయా స్వస్వపరస్య సేనయేత్యర్థః-అభిలక్ష్యమాణః దృశ్యమానః-దుర్నిగ్రహః మన్నివా

రః-సమరాగ్రే ఘోరో యస్య స ఇతి బహువ్రీహిగర్భో ఽయం కర్మధారయః- సేనాముఖే - శరీరేణ కేవలం తన్మాత్రేణేత్యర్థః-అవాతిష్ఠత తస్థౌ - కో వా తేజస్వీ పరాభిభవం సహమానో యత్నమకుర్వాణః సతత ముదాస్తే ఇతి భావః॥ ... ...

౮౩ ॥ అ ॥ దేవబలమసురబలం చేత్యుభయం పరస్పరం సముచిత ప్రతిపక్షులాభాద్యుద్ధాయ సన్నాహేత్యాహ॥ భీమమితి॥ అథ ఇంద్రోద్యమనానంతరం తస్యేంద్రస్య- భీమం భయంకరం- సైన్యం కర్తృ-విద్విషాం భీమేన భయంకరేణ॥ ని॥ ఘోరం భీమం భయానకమిత్యమరః- సైన్యేన సహ-కల్పాంతే కల్పావసానే-సముపస్థితే సాగరః పూర్వః- పశ్చిమేన- దక్షిణః ఉత్తరేణ సాగరేణేవ- సమాగచ్ఛత సమఘటత- సమాశ్లిష్యదితి

గ్రహసమరాగ్రహశ్శరీరేణ కేవలమవాతిష్ఠత సేనాము
ఖే ॥ ౮౩ ॥ ప ॥ భీమమ్భీమేన తస్యాథ సైన్యం సైన్యేన వి
ద్విషామ్।సమగచ్ఛత కల్పాన్తే సాగరేణేవ సాగరః॥ ౮౪॥
కించ ॥ ప ॥ యావజ్జ్యావలయావలీఢశిఖరకౄరప్రకా
రధ్వనచ్చాపవ్యాపృతపాణిభిస్స్ఫుటితం నాసీరమాసీద్భ
టైః। తావద్దేవపతిః క్వ దానవపతిః క్వేతి ప్రవృత్తైః క్రుధా సే
నారక్షిభిరేవ తత్ర మహతే యుద్ధాయ బద్ధా మతిః॥ ౮౫॥
గ ॥ తదనుశు నాసీర ఏవ స్వనాసీరముపేయుషి చిరభుక్త
యావత్ - యోద్ధుకామశ్శస్త్రపాణిర్జీవనో ఽపి వా భటః రణమూర్ధని తూర్ణం వర్తతేతి భావః॥ ... ...

౮౪॥ అ॥ తదానీముభయత్ర తు బహుషు యోధేషు సత్స్వపి ప్రథమం సురదైత్యేంద్రావేవ అన్వేషితవంత ఇత్యాహ॥ యావదితి॥ జ్యావలయేన మౌర్వీవలయేన- అవలీఢమాక్రాంతం శిఖరం - యస్య స తథాభూతశ్చాసౌ కౄరప్రకారః కౄరజాతీయః ధ్వనంశ్చ యశ్చాపః తేషు వ్యాపృతాః సంజితాః పాణయో యేషాం తైః-భటైః - నాసీరం స్ఫుటితం వ్యత్యస్తం- యావదాసీత్ -తావ దేవ దేవపతిః క్వ- దానవపతిః క్వ- ఇతి ప్రవృత్తైః- సేనారక్షిభిః సేనాపతిభిరేవ- మహతే యుద్ధాయ -క్రుధా-మతిః బద్ధాసీదిత్యన్వయః-పతిముఖ్యకోపాముఖ్యాన్వేషణం కుర్యాదిత్యర్థః॥౮౫॥

అ॥ స్వామినో దేవేంద్రస్య భృత్యసత్తా సాఫల్యద్యోతనార్థం దేవ

నటాం అసురభటాన్ పాతయితుమారేభిర ఇత్యాహ॥ తదన్వితి ॥ తదనుశు నాసీరే దేవేంద్రే-స్వస్య నాసీరం సేనాముఖం-ఉపేయుష్యేవ గతవత్యే వ-చిరం భుక్తం యద్భర్తృపిండం కర్తుః రిక్థం ద్రవ్యమితి యావత్ ॥ని॥ రిక్థం ండము భేస మే ఇతి యాదవః-తస్య యదానృణ్యం ఋణాపనయనం - తస్య సంపాదనం తస్య అవసరః సమయః తస్య లాభః ప్రాప్తిః తేన సంభావితః ప్రాప్తః ఉత్సాహస్సామర్థ్యం యేషాం తేషాం భావస్తత్తా తయా విముక్తానాం విద్విషాం బలానీవ - స్వజీవితాన్యపి తృణీకృత్య తృణం మత్వేతి తాత్పర్యార్థః-సమరాధ్వయం చ వికోశాని విగతావరణకాని శస్త్రాస్త్రమండలానీవ- విధూయ ప్రకంప్య కాదాచిత్కైః భర్తుః ఇందా ప్రద్విమాననా అసం

భర్తృపిణ్డానృణ్య సమ్పాదనావసరలాభ సమ్భావితో
త్సాహతయా తృణీకృత్య జీవితాని విముక్తబలానీవ - విధూ
య సమరభయఞ్చ వికోశానీవ శస్త్రాస్త్ర మణ్డలాని- వి
స్మృత్య భర్తృవిమాననాః కాదాచిత్కాః పుత్రదార పరిభ
వానివ- మనాగప్యనపేక్ష్య జయశ్రియ మనుపతన్తీమివ
మిత్రవరూథినీం- హోష్యన్తశ్శరానలార్చిషి శరీరాణి
చేష్యన్తశ్శరదిన్దుసున్దరాణి యశఃకన్దళాని- మహిషానివ
మతఙ్గజాన్- సారమేయానివ సైన్ధవాన్- పాంసుకణాని
వ పదాతిగణాన్ - మశకానివ మహారథికాన్ - కుసుమవి
హారానివ కున్తతోమరముద్గరప్రహారాన్ - పటవాసవృ

భావనాశ్చ పుత్రదారైః పరిభవానివ విస్మృత్య అనుపతంతీం ఆగచ్ఛంతీం-మిత్రవరూథినీమివ జయశ్రియం-మనాగప్యనపేక్ష్య - శరానలస్యార్చిషి జ్వాలాయాం శరీరాణి హోష్యంతః హోమం కరిష్యంతః- శరదిందురివ సుందరాణి యశసాం కందళాని నవాంకురాణీత్యర్థః॥ని॥ కదళీవృక్షమృగయోః కందళం తు నవాంకుర ఇతి నానార్థరత్నమాలా - చేష్యంతః పోష్యంతః - వర్ధయిష్యంత ఇత్యేకః పాఠః - మతంగజాన్ మహిషానివ- సైంధవాన్ హయాన్॥ని॥ హయసైంధవసప్తయ ఇత్యమరః-సారమేయానివ శునకానివ॥ని॥ కౌలేయకస్సారమేయః కుక్కురో మృగదంశక ఇత్యమరః - పదాతీనాం గణాన్ పాంసూనాం కణానివ॥ని॥ లవలేశకణాణవ ఇత్యమరః-మహారథికాన్॥*॥ ఆత్మానం సారథించాశ్వాన్ రక్షన్ యుధ్యేత యో నరః। స మహారథసంజ్ఞస్స్యాదిత్యాహుర్యుద్ధకోవిదః- మశకానివ-కుంతైః

ముద్గరైః తోమరైశ్చ- ప్రహారాః తాడనాని-కుసుమానాంవిహారాః వి
కిరణానివ-బాణానాంవృష్టింపటవాసస్యగంధచూర్ణస్యవృష్టిమివ॥ని॥పిష్టా
తః పటవాసక ఇత్యమరః మన్యమానా మానావ్యానాః హన్యమానా అపి తాడ్య
మానా అపి హర్షాట్టహాసేనముఖరాః హరిణార్భకేషు మృగశిశుషు నఖరా
యుధా ఇవ సింహా ఇవ॥ని॥సింహస్తు నఖరాయుధ ఇతియాదవః-రాజిలేషు
జలసర్పేషు॥ని॥ అలగర్దో జలవ్యాళస్సమౌ రాజిలడుండుభావిత్యమరః-
నాగాంతకా ఇవ గరుడా ఇవ॥ని॥నాగాంతకో విష్ణురథ ఇత్యమరః - కదళీ
నాంవనేషు దంతావళా మదగజా ఇవ జీర్ణశాల్మలీ జరత్తరుణం పాకః తస్యాగు
ల్మేషుకక్షేషు॥ని॥పిచ్ఛిలాపూరణీమోచాస్థిరాయుశ్శాల్మలిర్ద్వయోరిత్య
మరః-దవానలా ఇవ॥ని॥దవో వనహుతాశన ఇత్యమరః-దానవేషు నిశ్శంకం

ష్టిమివ బాణవృష్టిమపి మన్యమానాః - హన్యమానా అపి
హర్షాట్టహాసముఖరా నఖరాయుధా ఇవ హరిణార్భకే
షు - నాగాన్తకా ఇవ రాజిలేషు-దన్తావళా ఇవ కదళీవనే
షు- దవానలా ఇవ జీర్ణశల్మలీగుల్మేషు-నిశ్శఙ్కమవగా
హమానా దానవేషు - ప్రహరన్తః పరశ్వధైః కృన్తన్తః
కున్తైర్నిపాతయన్తః కృపాణికాభిరభిఘ్నన్తశ్శతఘ్నీ
భిః ఖండయన్తో భిణ్డివాలైరవకిరన్తశ్శరజాలైరపవిధ్యన్త
శ్శక్తిశూలైః క్షిణ్వన్తః క్షేపణికాభిరవబధ్నన్తః పాశైర
మృధ్నన్తః పరిఘైరాకర్షయన్తో లాఙ్గలైరావిధ్యన్తో

నిర్భయం యథాతథా అవగాహమానాః పరాక్రమమాణాః పరశ్వధైః ప
రశుభిః ప్రహరంతః కుంతైః కృంతంతః ఛిందంతః- కృపాణికాభిః అసిభిః ని
పాతయంతః-శతఘ్నీభిః లోహయంత్రైః అభిఘ్నంతః భిండివాలైః దా
త్రైః ఖండయంతః శకలయంతః- శరజాలైరవకిరంతః ప్రవిక్షిపంతః శక్తి
శూలైరపవిధ్యంతః వినిఘ్నంతః క్షేపణికాభిః నౌకాదండైః॥ని॥ నౌకాదం
డః క్షేపణీస్యాదిత్యమరః- యద్వా క్షేపణికాభిః లోష్ఠప్రహరణోపయో
గిభిః జాలభేదైః॥ని॥ నౌకాదండే కాలభేదే క్షేపణీతి నానార్థరత్నమాలా-
క్షిణ్వంతః వినాశయంతః - పాశైః రజ్జుభిః అవబధ్నంతః - పరిఘైః అవమృ
ధ్నంతః ఘాతయంతః - లాంగలైః హలైరాకర్షయంతః - ముసలైరావి
ధ్యంతః అభిఘ్నంతః-జయధ్వజానపహరంతో వారవాణాః కంచుకాః-

ని॥ కంచుకో వారవాణో(స్త్రీ)త్యమరః - అవభిందంతః విదారయంతః - ధ
నుషాం గుణాః మౌర్వీః ॥ని॥ మౌర్వీ జ్యా శింజినీ గుణ ఇత్యమరః - విచ్ఛిం
దంతః - సారథీన్విస్రంసయంతః - అధః పాతయంతః - రక్తవాహినీః ర
క్తనదీః - ప్రవర్తయంతః ఉత్పాదయంతః - కటపూతనాః పిశాచవిశే
షాః ॥ని॥ భైరవీ శాకినీ డాకిన్య(స్త్రీ) పాకటపూతనేతి హలాయుధః - యద్వా
కటశ్శవః - తద్భక్షకాశ్చ తాః పూతనాశ్చేతి శాకపార్థివాదిత్వాత్సమా
సః ॥ని॥ (శ్రో)ణ్యాంబుసేకలింగే గజగండే శవవరదేశ వేచ కటః ॥ పూతనా
రాక్షసీ పత్యేతి చరత్నమాలా - పరితోషయంతస్సంతోషయంతః - రక్త
ధారాభిః శరీరాణి లింపంతః - కంఠేషు కరేష్వి త్యేకః పాఠః - ఆంత్రా
ణ్యేవ బృహన్నాడ్య ఏవ మాలికాః ॥ని॥ ఆంత్రపురీతద్గుల్మస్త్వ్రిత్యమరః -

ముసలై రపహరన్తో జయధ్వజా నవభిన్దన్తో వారవా
ణా న్విచ్ఛిన్దన్తో ధనుర్గుణా న్విస్రంసయన్తస్సారథీ
న్ప్రవర్తయన్తో-రక్తవాహినీః - పరితోషయన్తః-కట
పూతనా-లిమ్పన్తశ్శరీరాణి రక్తధారాభి రావేష్టయన్తః
కరేష్వాన్త్ర మాలికాః - పరిక్రామన్తో ముండమం
డలేషు - పరిస్ఖలన్తః కబన్ధేషు-అపశ్యన్తః పుత్రానపిర
ణేహతా నతృప్యన్తో యూథంయూథమపి నిపాత్యా
ప్రతిభటా విబుధ-భటా స్సాఫల్య మన్వైషురక్షి సాహస్ర
మమరపతేః ॥ ౫ ॥ ఆదిశ్యచ తతశ్శతమన్యు రన్తక

ఆవేష్టయంతః ఆవేష్టనం కుర్వంతః - ముండానాం కరోటీనాం మండలేషు
ని॥ శిరోస్థిని తు కరోటిః(స్త్రీ) కపాలం ముండమ(స్త్రీ)యామిత్యమరభాష్యకారౌ
పరిక్రామంతః చలంతః - కబంధేషు అపమూర్ధకళేబరేషు ॥ని॥ కబం
ధో(స్త్రీ) క్రియాయుక్తమపమూర్ధకళేబరమిత్యమరః - రణేషు హతాన్
పుత్రానప్యపశ్యంతః - ప్రతిభటాన్ ప్రతిపక్షయోధాన్ యూథంయూ
థం సంఘం సంఘం * వీప్సాయాం ద్విర్భావః - నిపాత్య - అప్రతిభటాః అప్ర
తిద్వంద్వినః విబుధభటాః - అమరపతేః అక్షిసాహస్రం సాఫల్యం సార్థ
క్యం - అన్వైషుః నిన్యుః * నయతేర్ద్విహాదిత్వాద్ద్వికర్మకత్వం - నయతేః కర్త
రి లుఙ్ - నితాంతముపకృతః కో వా శూరః భర్తృసన్నిధౌ పరాక్రమం న
ప్రకాశయేదితి భావః ॥ ౬ ॥ సేనాసన్నివేశమేవ వర్ణయతి ॥ ఆదిశ్యేతి

తతశ్చ తస్య ఇంద్రః సేనాముఖే నాసీరే - అగ్రతః అంతకం - అస్యాం
తకస్య సేనాముఖస్య వా - పార్శ్వయోః - పవనపావకౌ వాయ్వగ్నీ
అస్య పృష్ఠతః పృష్ఠభాగే చ - పుణ్యజనేశ్వరం నిర్‌ఋతిం - అంతికే సమీ
పే చ - ఆహవఘోరాన్న భాజయితుం బహుమంతుం ధనదం - విద్విషాం శ
త్రూణాం ॥ ని ॥ ద్విడ్విపక్షాహితామిత్రదస్యుశాత్రవశత్రవ ఇత్యమరః -
అధ్వని అపాంపతిం వరుణం ॥ ని ॥ ప్రచేతా వరుణః పాశీ యాదసాంపతిరప్ప
తిరిత్యమరః - శిబిరే సేనాసన్నివేశే ॥ ఆయుధక్షతార్తభిషజితుం ది
కిత్సితుమాశ్వినేయావశ్వినౌ - నిశీథిన్యాం యోద్ధుం శీలం యా
సాం తాసాం - వైరివరూథినీనాం వైరిసేనానాం - నిశైవ మాభూది
తి సంతతం వాసరస్య అహ్నః భావాయ వర్తనాయ ॥ ని ॥ భావస్తా
స్వభావయోరితి నానార్థమాలా - అభితస్సర్వతః ప్రకాశయితుం స

మగ్రతస్సేనాముఖే పార్శ్వయోరస్య పవనపావకౌ పృ
ష్ఠతోస్య పుణ్యజనేశ్వర మన్తికపథ ధనదమాహవఘోరా
న్నభాజయితు మధ్వని శిబిరే చ విద్విషామపాంపతి మా
యుధక్షతార్త భిషజితుమాశ్వినేయా నిశీథినీయోధినీ
నాం వైరివరూథినీనాం నిశైవ మాభూదితి సన్తతవాసర
భావాయ సహస్రభాను మప్యాదిశ్యాభితః ప్రకాశయి
తు మప్రతీక్షమాణో విజయశ్రియమప్పరిశఙ్కమానశ్చే
త సి తా ప స శా ప వి పా క మా క స్మి క జర
మప్యలీకస్సన్నభోవిభాగసీమాధిపత్యలక్షణాం లక్ష్మీముద్దిశ్య

హసన్ భానుమప్యాదిశ్య - విజయశ్రియం ప్రతీక్షమాణో వీక్షమాణః చే
తసి తాపసస్య దుర్వాససశ్శాపస్య విపాకమాకస్మికం పరిశంకమానః బిభ్యత్
కిమప్యలీకం అనృతం ॥ ని ॥ అలీకంత్వప్రియేఽనృత ఇత్యమరః - యన్నభో
విభాగస్య సీమాయాః ఆధిపత్యం తల్లక్షణాం తత్స్వరూపాం లక్ష్మీముద్దిశ్య
కలహాయమానయోః యుధ్యంత్యోః అమరాసురవాహిన్యోః దేవాసుర
సేనయోః ॥ ని ॥ సేనానద్యోస్తు వాహినీత్యమరశేషః - అజ్ఞానేన విజృంభి
తః ప్రసక్త ఉపాలంభః నిందా తజ్జం - తద్భవం ఉద్భూతం - పాఠాంతరే
తజ్జ్ఞానవిజృంభితం - భావేక్తః - అజ్ఞానస్య విజృంభణమిత్యర్థః - తస్య
ఉపలంభః అనుభవస్తస్మాత్సంభవముత్పన్నమిత్యర్థః - పరమేష్ఠినః పి

తామహాస్యఅట్టహాసంతస్యోల్లసితమివస్థితం - అనభ్రే మేఘరహితే దేశవి
శేషః - కాలేగగన ఇతివా - దారుణంభయంకరం ; ఆకస్మికమ
జ్ఞాతహేతుకమిత్యర్థః - ఘనస్తనితంఘనగర్జనం - అశృణోత్ శ్రు
తవాన్ * శృణోతేః కర్తరిలఙ్ - మహదపరాధీకో వాభయానప్రా
ప్నుయాదితి భావః ॥ ౮ ॥ తదాసీమింద్రస్య దుశ్శకునంజాత మిత్యా
హద్వాభ్యాంవాక్యాభ్యాం॥ ప్రహితఇతి॥ సేనాముఖే ప్రహితోపి ప్రేరి
తోపిపవనః - పదేపదే ప్రతిపదం*పిష్టాయాంద్విర్భావః - ఆవేద్యం జ్ఞా
ప్యం ఆవేదయితుంనివేదయితుంఆపవ్యతే ఆజగామేతియత్ - తదేవపవనా
గమనమేవ-తస్యేంద్రస్యప్రతికూలపవనలక్షణంమూర్ధ్నిమిత్తం దుశ్శకునం
పరిణామే పరిణతంబభూవ - ప్రతికూలపవనస్యమూర్ధ్నిమిత్తత్వం శాకునశా

కలహాయమానయోరమరాసుర వాహిన్యో ర్జ్ఞానవి
జృమ్భితో పాలక్ష్మసన్నపనట్టహాసమివ పరిమేఘితో ఘ
నస్తనితనానభ్రేప్యదారుణ మశృణోత్ ॥ ౯ ॥ ప్రహి
తోపి సేనాముఖే పవనః పదేపదే యదావేద్యమావేదయి
తుమాపవ్యతే తదేవతస్యప్రతికూలపవనలక్షణం మూర్ధ్ని
మిత్తంపరిణామే - అప్రంసత చకరాటస్యదంభోళిస్తద
స్యాయుధమప్రంసనమాశ నిపతనం చేతి ద్వేధా బభూవ
దుశ్శకునం ॥ ౧౦ ॥ ప॥ అత్రాన్తరేరణహతో భయసైన్య
యోఘనిర్భిన్నమండలతయాతపనస్సముంతాత్ । ఉద్గాము

స్తే ప్రసిద్ధం ॥శ్లో॥ రజస్వలాచపిశ్వస్తాసంముఖీపవన స్తథా॥ అప్రం
సతేతి॥ అస్యకరాద్దంభోళిఃపతిః॥స॥ దంభోళిరశనిర్ద్వయోరిత్యమరః-
అప్రంసత అపతదితియత్ తదేకమాయుధస్యాపి ప్రంసనం స్ఖలనం అశనిప
తనంవప్రపాతశ్చేతి ద్వేధా ద్విప్రకారం దుశ్శకునం మూర్ధ్ని మిత్తం బభూవ
శ్లో॥ మార్జార అగతశ్చాన్యకుంభోపిగతనాసికః అభ్రభ్రంశో వజ్రపా
తః ప్రయాణే హానిదాయకా ఇతి శాకునశాస్త్రే ప్రతీతి భావః॥౧౦॥ ॥౮॥ సై
వప్రాతికూల్యాత్స్వయోపిపరకీయవద్భవతీ ... సేనానాహ ॥ అత్రాం
తరఇతి॥ అత్రాంతరే అస్మిన్ సమయే రణే హతాః యేఉభయసైన్యయో
ర్యోధాః తైర్నిర్భిన్నంమండలం యస్యతస్యభావస్తత్తయా॥శ్లో॥ ద్వావి
మౌపురుషౌలోకే సూర్యమండలభేదినౌ - పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చరణేచా

భిముఖోహంతఇతిశాస్త్రే ఇదితిభావః - సమంతాత్పరితః-ఉద్దామాఃబలా
ధికాః॥ని॥ ఉద్దామస్తుబలాధికఇతిహైమః - యేదానవాః తేషాంధనుర్భ్యః
నిర్గళంతః నిస్సరంతః ఉత్కృష్టః ప్రబంధః పతుసంబంధో యేషాంతథావి
ధాయేనారాచాబాణవిశేషాః ॥ని॥ ప్రక్ష్వేళనాస్తునారాచాఃపత్రీవా
జస్త్రిషూత్తరఇత్యమరః - తైర్దారితతయాభిన్నతయాచతపనః శనైస్తి
రోభూత్ అంతర్దధే-ప్రతికూలవిధిఃకథంవామిత్రంనవిఘటయేదితిభావః
౫౬॥అ॥తదానీమసురాణామనుకూలస్సమయస్సంప్రాప్తఇత్యాహ॥
అతీతి॥అకాండేఅసమయే ద్యుమణేస్సూర్యస్యఅపక్రమాదంతర్ధానాత్
ఇషుజాలస్యబాణసంఘస్యవృష్టేః ॥ని॥ పత్రీరోపఇషుర్ద్వయోరిత్య
మరః-అతిప్రబంధాదత్యంతావిచ్ఛేదాత్ - నతుత్రాణాంప్రకాశో నా
స్తీతిభావః రిపూణాంసురద్విషాంతమిస్రారాత్రిః ॥ని॥ తమిస్రాతా

దానవధనుర్గళదుత్ప్రబంధ నారాచదారితతయాచశ
నైస్తిరోభూత్ ॥౫౬॥వ॥అతిప్రబంధాదిషుజాలవృష్టేర
పక్రమాచ్చద్యుమణేరకాండే । ఆసీత్తమిస్రాజయదా
రిపూణాంపచేళిమాభాగ్యపరంపరేవ॥౫౭॥గ॥తత్ క్షణం
చపునరనుక్షణోపచీయమానమమరబలమపక్షీయమాణ
మాత్మబలంచనిరీక్షితుమప్యతితిక్షవస్తరక్షవ ఇవబుభుక్షి
తాదండశూకాఇవదండఘట్టితాబలిబాణశంబరజంభన
ముచివిరోచన ముఖామహాసురాస్సరభస మవముచ్య

మసీరాత్రిరిత్యమరః పచేళిమాఫలోన్ముఖా*పచతేః కేళిమత్ప్రత్యయః
ఆదంతలక్షణష్టాప్ - భాగ్యస్యఅనుకూల దైవస్య॥ని॥ భాగ్యంస్త్రీనియ
తిర్విధిరిత్యమరః - పరంపరేవపఙ్క్తిరివ॥ని॥ రేఖాళిరావలిర్వీథీశ్రేణిప
ఙ్క్తిపరంపరాఇతిరభసః - జయదావిజయప్రదాఆసీత్॥అభవత్ స్వ
ప్రతిపక్షమిత్రభేదే స్వానుకూలకాలేకోవా జయంనప్రాప్నుయాదితి
భావః॥౫౭॥అ॥జయప్రకారమేవవర్ణయతి॥తత్క్షణమితి॥తత్క్షణంచపునః
అనుక్షణంప్రతిక్షణం * వీప్సాయామవ్యయీభావః ఉపచీయమానం
స్వయమేవవృద్ధింప్రాప్యమాణం * కర్మకర్తరిశానచ్ అపక్షీయ
మాణమాత్మబలంచవీక్షితుంఅతితిక్షవః అసహమానాః ॥ని॥ తితిక్షుఃక్ష
మితాక్షమీత్యమరః - క్షుధితాఃక్షుత్పీడితాః ॥ ని॥బుభుక్షితస్స్యాత్క్షుధి

తఇత్యమరః - రుష్టాఇతిభావః - బల్యాదయోమహారాక్షసాః సరభసం సత్వరంయథాతథా వారవాణంకంచుకం లోహమయం అవముచ్యధృత్వా గోధాతిర్యగ్జంతువిశేషః తచ్చర్మనిర్మితంఅంగుళిత్రాణంకవచం - యద్వాగోధాసంజ్ఞికంచతదంగుళిత్రాణంచేతి కర్మధారయః ॥ని॥ కోటిరస్యాటిస్సీగోధాతలంజ్యాఘాతవారణ ఇత్యమరః - అవబధ్య అక్షుమైరక్షీణైశ్శరైఃపూరితఃఉత్సంగస్సమీపప్రదేశోయస్యసతథావిధం॥ ని॥అంగస్సమీపఉత్సంగఇత్యమరః - నిషంగంతూణీరం॥ని॥తూణోపాసంగతూణీరనిషంగాఇషుధిర్ద్వయోరిత్యమరః - సంనహ్యఅవబధ్య ఆయోజితాఃబద్ధాఃఖరాఃఅశ్వతర్యఃతురగాయస్యసతథావిధంశతాంగం రథం॥ని॥ శతాంగస్స్యందనోరథఇత్యమరః-అధిరుహ్యానిటిలేషుఫాలేషు భ్రుకుటీవిభంగంభ్రూశకలం॥ని॥తంద్రీప్రమీలాభ్రుకుటిర్భ్రుకుటిభ్రూకుటిస్త్రియామిత్యమరః-ఆబధ్యసంబద్ధంకృత్వా వీరపాణంయుద్ధప్రా-

వారవాణమవబధ్య గోధాంగుళిత్రాణమపి సంనహ్య
నిషంగమక్షయశరపూరితోత్సంగ మధిరుహ్య శతాంగ
మాయోజితఖరతురంగ మాబధ్యనిటిలేషు భ్రుకుటీ వి
భంగ మాసేవ్యవీరపాణ మాలఃబ్యసంశప్తకవ్రత మ
నుజ్ఞాప్యపరస్పరమాపూరయంతో దిఙ్ముఖాని గుణధ్వని
భి రవభ్రంశయంతోగగనతలాదుడూన్యట్టహాసైర్విసం

క్కాలికంమాదకద్రవ్యసేవనం॥ని॥ వీరపాణంతుయత్పానంవృత్తేభావినివారణఇత్యమరః - ఆసేవ్యకృత్వాసంశప్తకానామసురవిశేషాణాం-యద్వాసంశప్తకాఃయుద్ధాదనివర్తినఇత్యర్థః ॥ని॥ సంశప్తకాస్తుసమయాత్సంగ్రామాదనివర్తిన ఇత్యమరః - వ్రతంనియమంఆలంబ్య పరస్పరమనుజ్ఞాప్య దిశాంముఖాని గుణస్యమౌర్వ్యాః ధ్వనిభిః ॥ని॥ మౌర్వీజ్యాశింజినీగుణఇత్యమరః - ఆపూరయంతః గగనతలాదుడూన్యపితారకాఅపి॥ని॥తారకాప్యుడువాస్త్రియామిత్యమరః - అట్టహాసైఃఅవభ్రంశయంతఃపాతయంతః వీక్షితుమాగతాన్సిద్ధానాంచారణానాం దేవయోనివిశేషాణాంమండలాని ఖడ్గానాంకంపనేన విసంజ్ఞయంతః మూర్ఛాంప్రాపయంతః సమరస్యసంరంభేణఉద్యోగేనైవ కలహేనరణేన ॥ని॥ రణాఃకలహవిగ్రహాఇత్యమరః- అనుందితుంశీలంయస్యస

తథావిధం కర్మందినం భిక్షుం నారదమితియావత్ ॥ని॥ భిక్షుఃపరివ్రా ట్కర్మందీత్యమరః-విస్మాపయంతః ఆశ్చర్యం ప్రాపయంతః ఊరువేగేన పాదాతం పత్తిసమూహం ॥ని॥ పాదాతంపత్తిసంహతిరిత్యమరః - ఉత్సారయంతః నిస్సారయంతః పరిఘానామాయుధవిశేషాణాం, ఆఘాతైస్తాడనైః ॥ని॥ పరిఘః పరిఘాతన ఇత్యమరః - రథాన్ పరిచూర్ణయంతః శకలయంతః * చూర్ణశబ్దాత్ తత్కరోతీతిణిజంతాల్లటశ్శత్రాదేశః-కరాణాం తాళికాభిః తాడనైః హయాన్విద్రావయంతః నిష్కాసయంతః అంగుళీభిః యంత్రణేన పీడనేన-గ్రహణేనవా - అథనా అంగుళీనాం యంత్రణేన స్ఫోటేన మతంగజాన్ విఘూర్ణయంతః భ్రామయంతః సంవర్తే ప్రళయే యో మారుతః తేనావర్తితః భ్రామితః యస్సాగరః తత్రవర్తః

> ఙ్ఞయంతః ఖడ్గవిచ్ఛురణేన వీక్షితుమాగతాన్ సిద్ధచారణ
> మండలాని విస్మాపయంతస్సమరసంరంభేణైవ కర్మంది
> నమపి కలహోనందిన ముత్సారయంతః పాదాగమూరు
> వేగేన, పరిచూర్ణయంతో రథాన్పరిఘాభిఘాతైర్వి
> ద్రావయంతో హయాన్కరతాళికాభిర్విఘూర్ణయం
> తో మతంగజానంగుళీయంత్రణేన సంవర్తమారుతావ
> ర్తితసాగరగర్తమదర్శవక్త్రవివరోల్లసల్లేలిహాన
> నిజరసనావలోకనసాధ్వససధ్వస్తచేతనమాసాద్య సేనా
> ముఖేనివిష్టమంతక మపహృత్య తదయ్యామేవ కాలదండము
> మోఘమభిహత్య తేనైవ తమాదిమం జయమాపేదిరే ॥౨౫॥

తద్వద్దుర్దర్శే వక్త్రవివరే వదనబిలే ఉల్లసంతీ లేలిహానాస్సృక్కలేహనంకుర్వాణా యా నిజరసనా - యద్వా లేలిహానస్సర్పః తత్సదృశీ రసనా జిహ్వా ॥ని॥ లేలిహానో ద్విరసనో వ్యాళః కుంభీనస ఇత్యమరః - తదవలోకనాజ్జనితేన సాధ్వసేన భయేన ధ్వస్తాః నష్టాః చేతనాః ప్రాణినో యస్య సః ॥ని॥ ప్రాణీతు చేతనో జన్మీత్యమరః - సేనాముఖే నివిష్టం ఉపవిష్టం అంతకం యమం ॥ని॥ వైవస్వతోంతక ఇత్యమరః - తదియ్యామమోఘం కాలదండ మపహృత్య కరాద్గృహీత్వా తేన దండేనైవ తమభిహత్య ఆదిమం ప్రాథమికం జయం ఆపేదిరే ప్రాపుః * ఆఙ్పూర్వాత్పదేః కర్తరి లిట్ - ఇంద్రనిగ్రహకారిముని పాశుపతేస్వామగ్రా

హ కే సతి దానవాః కథం జయం న ప్రాప్నుయురితి భావః॥ ౨౬ ॥ అ॥ తత్ర మృ
త్యురపి మరణవేదనామాపేత్యాహ ॥ కాలేతి ॥ యద్యతః హతం తాడితం
అంతకం నేతుం మృత్యోః స్థానం ప్రాపయితుం అన్యః స్వవ్యతిరిక్తోంత
కః న విద్యతే తతః కాలదండహతస్య అస్యాంతకస్య కంఠే ప్రాణా జుఘూ
ర్ణిరే బభ్రముః ఇత్యర్థః * ఘూర్ణ భ్రమణే అస్మాత్పరోక్షే కర్తరి లి
ట్ - స్వస్య ప్రాణేన్యైః నైవ హ్రియంతే ఆత్మహత్యాస్యాదితి భయాత్స్వ
ప్రాణహరణాంతరస్యాభావాదంతకోపి సంకటమాపేతి భావః॥
౨౭ ॥ అ॥ అగ్నిరప్యతీవ పీడామాపేత్యాహ ॥ పార్శ్వేతి ॥ తస్య సేనాముఖ
స్య పార్శ్వతః పార్శ్వే * సార్వవిభక్తికస్తసిః - పరే యమపీడాకరేభ్యః
అన్యే కేచిదసురభటాః అతిచిరం ఉపరోధః తారకాది ప్రాచీనాసురకృ

ప॥ కాలదండహతస్యాస్య కంఠే ప్రాణా జుఘూర్ణిరే॥
అంతికం యద్గతం నేతుమంతకోన్యో న విద్యతే ॥ ౨౭ ॥ ౫ ॥
పార్శ్వతస్తస్య పరే కేచిదతిచిరోపరోధనం వర్ధితప్రతి
ఘూనలవ్యతికరవిశేషభీషణజ్వాలాకలాపదురాపమపి ప
రివృత్య జాతవేదసం ప్రశమయ్య పరుషహుంకారభయం
కరైర్ముఖమారుతైరస్య దుస్సహం జ్యోతిరపకృష్య వా
హనం మేషమగ్రచరణగ్రాహమాహృత్య శక్తిమపి బ
లాదస్య హస్తతలాదరే రే లబ్ధోయమన్నహరః క్రతుభు

తః మహానసేనరోధః - అయమర్థః శంకరసంహితాయాం ప్రసి
ద్ధః - తేన సంవర్ధితః వృద్ధిం ప్రాపితః ప్రతిఘుపవరోపపవ అనలః ॥ని॥ ప్ర
తిఘూరుద్ముభ్రౌష్ట్రియామిత్యమరః - తస్య వ్యతికరేణ సంబంధేన విశే
షభీషణో యో జ్వాలాకలాపస్సంఘః తేన దురాపం దుర్గ్రహమపి జాత
వేదసం పరివృత్య ఆవృత్య అస్య అగ్నేః దుస్సహం జ్యోతిస్తేజః రోషేణ ము
హుంకారాః తైర్భయంకరైః ముఖమారుతైః ప్రశమయ్య శాంతిం ప్రాప
య్య అస్యాగ్నేర్వాహనం మేషం అగ్రచరణగ్రాహం అగ్రే చరణ
యోర్గృహీత్వా అస్యాగ్నేః హస్తతలాచ్ఛక్తిమాయుధం బలాదపహృ
త్య - అరే అన్నహరః అన్నహర్తా హవ్యం హుతం వహతీతి హవ్యవాహః ఇ
తి నామప్రసిద్ధః నిర్జరాణామపశదః నీచః ॥ని॥ నిహీనోపశదో జాల్మ ఇత్యమ
రః- లబ్ధః గృహీతః- తత్తతః ద్యవినమగ్నిముదకుంభైర్నిర్వాపయత శమ

యత మహానసేషు పాకగృహేషు ॥ని॥ సమానౌ రసవత్యాం తు పాకస్థానం
మహానసమిత్యమరః - అపూపికానాం భక్ష్యకారిణాం ॥ని॥ అపూపికః కాంద
కో భక్ష్యకార ఇమే త్రిష్విత్యమరః - వశే కామే విషయే* వశకాం తావితి
...ః పచాదిత్వాదచ్ప్రత్యయః - ఏనమగ్నిం నిక్షిపత నివేశయత మైవం మై
వం న కార్యమిత్యర్థః - ఉదితైః ప్రజ్వలనానుకూలైః ముఖమారుతైః రే
గ్నిముద్బోధయత ప్రజ్వలయత - అమరావతీమద్యైవ దగ్ధుమేనమ
హాస్తైకురుత - రేరే బాలిశాః మూర్ఖాః ॥ని॥ హీనసంబోధనే తు రే ఇత్య
మరః - అజ్ఞే మూఢయథాజాతమూర్ఖ వైధేయ బాలిశా ఇతి చ - అయమే
ష బాడబః బ్రాహ్మణః బడబాసంబంధీ చ ॥ని॥ ద్విజాత్యగ్రజన్మభూదేవ
బాడబా ఇత్యమరః - శిఖాం చూడాం అర్చిశ్చ ప్రదర్శయతి పరిత్యజత వి
సర్జయత ఇతి పరిహసంతః శ్లేషభంగ్యా పరిహాసం కుర్వంతః పరిక్షిపంతః

జూంహవ్యవాహో నామ నిర్జరాపశదః తదద్య నిర్వా
పయతైనముదకుంభైః నిక్షిపతైన మాపూపికానాం వ
శేను మహానసేషు మైవం మైవ ముద్బోధయతైన ముదితై
ర్ముఖమారుతైః హాస్తైకురుత చైనమద్యైవ దగ్ధుమమరా
వతీం పరిత్యజత రే బాలిశా బాడబోయం శిఖాం ప్రదర్శ
యతీతి పరిహసంతః పరిక్షిపంత స్తర్జయంత స్తాడయంత
శ్చపలాయయామాసురసురభటాః ॥ ౯ ॥ తతస్సమిత్యా
హితమసురభటైస్తదత్యాహితమాలక్ష్య సఖ్యురాశుశు

ఆస్కందయంతః తర్జయంతః భర్త్సయంతః తాడయంతః ప్రహరంత
శ్చాసురభటాః ఏనమగ్నిం పలాయయామాసుః ప్రధావయామాసురి
త్యర్థః * పరేర్వ్యుపసర్గాత్పరస్య గత్యర్థా యథా తో హేతుమణ్ణిజం
తస్య యో రేఫః తస్యోపసర్గస్యాయతావితి లత్వే రూపం - శత్రుకరగృ
హీతః కో వా పీడాం న ప్రాప్నుయాదితి భావః ॥ ౮ ॥ స్వమిత్రస్యాగ్నేర
సురకృతాం పీడామసహమానో వాయుః స్వమిత్రాపరాధినస్తాన
సురాన్బాధితుం ప్రళయోచితం రూపమాదాయ వవావిత్యాహ ॥ తత ఇతి
తతస్సమితి యుద్ధే ॥ని॥ సమవాయ స్త్రియాం సంయత్సమిత్యాజిసమిద్యు
ధ ఇత్యమరః - అసురభటైరాహితం అనుష్ఠితం కృతమితి యావత్ -
సఖ్యుః ఆశుశుక్షణేరగ్నేః ॥ని॥ శిఖావానాశుశుక్షణిరిత్యమరః - అత్యా

హితంభయమాలత్య ॥ని॥ అత్యాహితంమహాభీతిరిత్యమరః - తుణేనతు ణాత్ *విభక్తిప్రతిరూపకమవ్యయం - అధికేనవేగేనసజ్జీభూయసన్నద్ధోభూత్వా సవ్యాపసవ్యాని దక్షిణోత్తరాణి మండలానివలయాన్ సంచరన్ చండమతిదుస్సహం వేగంశైఘ్ర్యంయస్మిన్కర్మణి తత్తథా చండలాఘవంయథాతథాఉత్క్షిప్తఃఊర్ధ్వదేశంప్రాపితః తరూణాం కాండానాంస్కంధాపరపర్యాయప్రకాండానాంషండంసంఘోయస్మిన్కర్మణితత్తథా ఆహిండమానాః * ఆఙ్పూర్వకస్యహిడిగతావితి ధాతోఃకర్తరిలటశ్శానచ్ - వలమానాఃసంచరణస్వభావాః యేఉపలాః తత్ఖండానాంశకలానాంతాండవేననర్తనేనఉద్దండందుస్సహంయథాతథాఅతిసంభ్రమేణ త్వరయాభ్రామితాని విఘూర్ణితానియాని పాంసుభిర్మాంసలానితృణానాంపూలానిరజ్జుసంవేష్టితపుంజాని- పాతా

తుణెః తుణేన సజ్జీభూయ భూయసావేగేన సవ్యాప
సవ్యానిసంచరన్మండలాని చండలాఘవోత్క్షిప్తతరుకాం
డషండ మాహిండమానోపలఖండ తాండవోద్దండ మ
తిసంభ్రమభ్రమిత పాంసు మాంసలతృణపూలసంఘ
సంగతకంకగృధ్రవాయసాదివిహంగ మతివిశంకటశం
కరశిరోఘటితవికటజటాజూట భ్రమదభ్రసరిజ్జలనిర్ఝ
రఝుళఝుళ ఘోషభీషణఝూంకార ముఖరితనభోవిభా

త్తరేతృణానిపర్ణానిచ- అథవాతృణానిపూలానికార్పాసవస్త్రాణిచ ॥ని॥ పూలంసీథోపకరణేకార్పాస వసనేప్యథేతినానార్థమాలా - తేషాంసంఘేనసంగతాఃకంకగృధ్రవాయసాదయఃవిహంగమాః యస్మిన్కర్మణితత్తథా-అతివిశంకటంఅతిపృథు ॥ని॥ విశంకటంపృథుబృహదిత్యమరః - శంకరశిరసి ఘటితం గ్రథితం వికటంఅమృదులంయజ్జటాజూటం జటావలయంతస్మిన్ సంకటేనసంబాధేనభ్రమంతి యానిఅభ్రసరిజ్జలాని దేవగంగోదకాని తెషాంనిర్ఝరఃప్రవాహఃతస్యఝుళఝుళేతియోఘోషః ధ్వనిః తద్వద్భీషణేనఝుంకారేణ ముఖరితఃశబ్దితః నభసోవిభాగోయస్మిన్కర్మణితత్తథా-యుగవిగమస్య యుగాత్యయస్యఉచితమనురూపంరూపంస్వభావః॥ని॥రూపంస్వభావేసదృశ్తావిత్యమరః-ఆలంబ్యఆశ్రిత్యఆపన్నంవిపదంప్రాప్తం॥ని॥ఆపన్నఆపత్ప్రాప్తస్స్యాదిత్యమరః-యత్తు

రాణాంబలంతస్మిన్ అశ్వీయం అశ్వసమూహం ॥ ని ॥ బృందేత్వశ్వీయ మాశ్వవదిత్యమరః జీర్ణపర్ణమివజరచ్ఛుష్కపత్రమివదిక్షువిదిక్షు దిఙ్మధ్యేషు ॥ని॥ దిశోఽగ్నిమధ్యేవిదిక్స్త్రియామిత్యమరః - విఘూర్ణయన్ భ్రామయన్ ఆరణ్యకమరణ్యేభవం* అరణ్యాణ్ణ్వాఇతివుఞ్ప్రత్యయః - తరుకాండానాం ప్రకాండానాంషండంసంఘమివరథానాంషండంసంఘం॥ ని॥షండంక్లీబేసమూహేచేతివిశ్వః - విఘూర్ణయన్ భ్రామయన్ మదోద్దండాన్మదోత్కటాన్ వేతండాన్గజాన్ ఉపలానాంప్రస్తరాణాంఖండానిశకలానీవ అవకిరన్విక్షిపన్ * కృ్యాదిత్వాదుపఇత్యస్మాద్ధాతోర్లటశ్శత్రాదేశః ఉగిదచామితినుమ్ - పదాతీనాంజాతంసంఘం అంధీకుర్వన్అంధంకుర్వన్ సేనాపతీన్ సేనాధ్యక్షాన్ పరావర్తయన్ని

౮ మాలంబ్యాయుగవిగమోదితం రూప మాపన్నసురబ
లేవిఘూర్ణయన్జీర్ణపర్ణ మివదిక్షువిదిక్షుచాశ్వీ
య మావచూర్ణయన్రథషండమారణ్యకమివతరుకాండ
మావకిరన్నుపలఖండానివ మదోచ్చండానపి వేతండా
నంధీకుర్వన్పదాతిజాత మవరుంధన్ సేనాపతీన్పరావ
ర్తయన్నస్త్రశస్త్రాణి ప్రభంజయన్నంజసైవజయ
ధ్వజాన్పరిస్ఖలయన్మహాసురానపి సంవర్తఇవమారుత
స్సమరసీమని సర్వతోప్యక్రమేణ పరాచక్రమే ॥ ౮ ॥

వర్తయన్ అస్త్రాణిచ శస్త్రాణి ఆయుధాని ॥ ని ॥ ఆయుధంతు ప్రహరణంశస్త్రమస్త్రమథాస్త్రియామిత్యమరః - అంజసార్జుడిత్యేవ॥ ని॥ ద్రాగ్ఝడిత్యంజసాహ్నాయేత్యమరః-జయధ్వజాంశ్చప్రభంజయన్ భగ్నాన్కుర్వన్ మహాసురానపిపరిస్ఖలయన్ పాతయన్ సంవర్తఇవప్రళయఇవ ॥ని॥సంవర్తఃప్రళయఃకల్పక్షయఇత్యమరః - సమరసీమనియుద్ధాంకణే సర్వతఃపదతోపి అక్రమేణక్రమంవిహాయేతితాత్పర్యార్థః పరాచక్రమే సంచచారేత్యర్థః పరాక్రమంచకారేతివా * పరాపూర్వాత్క్రమునుతేః కర్తరిపరోపౌలిట్ - యస్మిన్ సతిసర్వోపిజంతుస్సంచరితుంసమర్థోభవతిస్స సంచారే తస్యసామర్థ్యంకియదితి వక్తవ్యమితిభావః ॥అ॥ ఏవంసమరోద్యోగినమాలోక్యవాయుమసురాజహసురిత్యాశయేనాహ ॥యావదితి॥ గంధవహః పవనః యావదిత్థంఅస్పందతపర్యచే

ష్టత తావదావర్తితాని సర్వతో విన్యస్తాని ఘూర్ణితాని వాలోచనాని యేన సః విరోచనః అసురః సంగ్రామేష్వకాముఖ్యారుచిర్యస్య సః నముచిః యద్వా సంగ్రామే ఏకస్మిన్ రుచిరభిరతిర్యస్య సతథాభూతః అసురః నముచిః ప్రకటితః ఆడంబరః బృంహితం తూర్యరవో వా యస్య స తథోక్తః ॥ ని ॥ ఆడంబరస్తూర్యరవే గజేంద్రాణాంచ గర్జితే ఇత్యమరః - శంబరః అసుర సేనాధ్యక్షః సావష్టంభః సగర్వః ॥ ని ॥ దర్పోవలేపోవష్టంభ ఇతి విశ్వః - జంభః జంభాసురః మదేనోల్బణః స్ఫుటః ప్రసిద్ధ ఇతి యావత్ ॥ ని ॥ స్ఫుటం ప్రవ్యక్తముల్బణమిత్యమరః - అతిబలీ బలిశ్చ పరస్పరం వక్త్రాణి ఆలక్ష్య ఈషదల్పం స్మయమానాః స్మితం కుర్వాణా ఇవ విబుధానాం వాయ్వాదీనాం పరాక్రమైర్విస్మయమానాః ఆశ్చర్యం ప్రాప్నువంతః సంతః ఇవం వక్ష్యమాణమూచిరే జగదుః * వచ పరిభాషణే ఇతి ధాతోః కర్తరి లిట్ వచిస్వపీత్యాది

యావద్విఘూర్ణితగంధవహాస్తావదావర్తితలోచనోపి
రోచనః ప్రకటితసమరాడంబరశ్శంబరస్సావష్టంభో జంభ
స్సమరమదోల్బణో బాణస్సంగ్రామైకరుచిర్నముచిర
తిబలీ చ బలిరాలక్ష్య వక్త్రాణి పరస్పరమీషదిపస్మయ
మానా విస్మయమానాః పరాక్రమే విబుధానామిదమూ
చిరే ॥ క ॥ హంత కథమసురా అపి పరాక్రమంతే - తేషు చ
మాత్యోచిత సంచారమంథర శ్శ్వసనాతరిశ్వా ॥ ౨౬ ॥
ప్రసంయంథతే నిభృతమంతః పిద్విజా యన్నం యమా

నాసంప్రసారణం - శాపగ్రస్తస్యామీభ్యస్త్యా అపిసురాః పరాక్రమం తె చేత్తస్య వాన విస్మయ ఇతి భావః ॥ హంతేతి ॥ హంతేత్యాశ్చర్యే అమరా అపిపరాక్రమంతే పరాక్రమం కుర్వంతి * ఉపపరాభ్యామితి క్రమేరాత్మనేపదం - తేషు అసురేషు మాతరిశ్వా చ వాయుస్తు మాతస్య భావో దౌర్బల్యం * దూతస్య భావకర్మణోరితి యత్ప్రత్యయః ॥ ని ॥ స్యాస్సందేశహరోదూతో దౌత్యం తద్భావకర్మణోరిత్యమరః తస్య ఉచితః అనురూపః యస్సంచారః తేన మంథరః మాంసలః శ్వాపరాక్రమత ఇతి పిపరిణామేనాస్య యః తతపవ సర్వతో గచ్ఛన్ ప్రహ్రియత ఇతి భావః ॥ ౨౬ ॥ అ ॥ సామాన్య తస్సురేషు పాణిగుక్తం పామరత్వం వాయోః ప్రథయితుం తస్య జనిలయ ప్రకారమాహ ॥ సంయంథత ఇతి ॥ ద్విజా అపి అంతః హృదయే నిభృతం నిశ్చ

లం యథా తథాయం వాయుం సంరుంధతే నిబధ్నంతి - ప్రాణాయామాది నేతి భావః - కీటానాం క్రిమీణాం ॥ని॥ క్రిమయః కీటా ఇతి హలాయుధః సరీసృపాణాం సర్పాణామపి ॥ని॥ చక్రీ వ్యాళస్సరీసృప ఇత్యమరః - యమన్నమాహుః - బ్రువంతి * బ్రువః పంచానామాదితఆహో బ్రువ ఇతి బ్రూతేరాహాదేశః - యః గంధవాహః ॥ని॥ గంధవాహోనిలాశుగా ఇత్యమరః - శిథిలాని యాని జీర్ణాని శూర్పాణి ప్రస్ఫోటనాని వేణునిర్మితానీ రంధ్రాః కటపి శేషా ఇత్యర్థః ॥ని॥ ప్రస్ఫోటనం శూర్పమస్త్రీ త్యమరః. తేషాం పరిభ్రమైః వీజనైః యోజాయతే - అసావపి వాయుః కథం ఓజాయతే ఓజస్వీవాచరతి - ఆయుధమాత్రరహితద్విజనియమ్యస్య ఉపాయమాత్రానభిజ్ఞ సర్పకీటాదిగ్రాసయోగ్యస్యాపి వాయోః పరాక్రమే కోవాచిత్రం నాప్నుయాదితి భావః ॥౪౮॥ అ॥ అస్మదనుకూలే వాయావాగ్ర

హుకపికీటసరీసృపాణాం। యోజాయతే శిథిలశూర్పపరి
భ్రమైరప్యోజాయతే కథమసావపి గంధవాహః ॥ ౪౮ ॥
గ॥ అథవా నైతావదభినివేష్టవ్యమస్మాభిరనుకూలపవఖ
ల్వయమస్మాకమాశుగానలజ్వాలాసంధుక్షణే సర్వథా
పి॥౪౯॥ప॥ యశ్చైష్టతేవకాశేషు యేచాప్యేనం సమాశ్రి
తాః ॥ నిరుంధీమహి తాన్సర్వాన్నీరంధ్రే శరపంజరే॥

హోనకార్య ఇత్యాశయేనాహ ॥ అథవేతి ॥ అథవా ఏతస్మిన్మరుతి అస్మాభిరేతావన్నాభినివేష్టవ్యం ఆగ్రహో న కార్యః అయమస్మాకం సర్వథాపి సర్వప్రకారైరపి ఆశుగేషు శరేషు ॥ని॥ ఆశుగౌ వాయువిశిఖావిత్యమరః - అనలజ్వాలానాం సంధుక్షణే సంయోజనే అనుకూలః ప్రయోజకః ఖలు - సంగ్రహే నావసీదతీతి శాస్త్రాదితి భావః ॥౪౯॥ అ॥ సదాగమనశీలస్య వాయోర్నిరోధః క్రియత ఇత్యాహ ॥ యశ్చేతి॥ అవకాశేషు అనావృతప్రదేశేషు ఛిద్రేషు వా యః పవనశ్చేష్టతే వాతి యే చ వా ఏనం వాయుం సమాశ్రితాస్సంతో వర్తంత ఇతి శేషః - నీరంధ్రే నిరవకాశే ఛిద్రరహిత ఇతి యావత్ శరపంజరే తాన్ సర్వానపి నిరుంధీమహి నిరోధం కుర్మః * నిపూర్వాద్రుంధతేర్లిఙ్ - ఉపాయవిదామస్మాకం కస్యవా నిగ్రహో న సుకర ఇతి భావః ॥౫౦॥ ....

అ॥ఏతస్మిన్నవసరేకేచనతత్రత్యాదైత్యాః వాయుంబబాధిరఇత్యాహ ॥ఇ
తీతి॥ ఇతీత్థంకతిపయేకేచనదైత్యాఃదితిపుత్రాః * దిత్యదిత్యాదిత్యపత్యు
త్తరపదాణ్ణ్యఇతి ణ్యప్రత్యయః - వాతానాంసమూహావాత్యా*
పాశాదిభ్యోయఇతియప్రత్యయః ॥ ని.॥ వాత్యావాతసమూహేస్యా
ద్ధూమ్యాస్యాద్ధూమసంహతావిత్యమరసుధాయాం । తస్యానిబర్హణే
నిగ్రహే కౌతుకాత్ కుతూహలాత్ ॥ ని॥ కౌతూహలంకౌతుకంచకుతు
కంచకుతూహలమిత్యమరః- జ్యావల్లిభిః-జ్యాః-మౌర్వ్యఃవల్ల్యఃలతా ఇ
వేతి*ఉపమితంవ్యాఘ్రాదిభిరితిసమాసః ని ॥ మౌర్వీజ్యా శింజినీగుణః।
వల్లీతుప్రతతిర్లతేతిచామరః - తాభిస్సహధనుఃఅనుగతఃగుణశ్శబ్దఃయ
స్మిన్కర్మణితత్తథా॥ని॥గుణస్త్వావృత్తిశబ్దాదావితివిశ్వః । యావద్యుంజ
తేఘటయంతే తావద్దిశిదిశి ప్రతిదిశం అభితఃపరితః ప్రసభంబలాత్కా
రం జగత్ప్రాణస్య సమీరణస్య ప్రాణాన్ భిందంతీతితథా * భిదిర్ వి

౫౦ ॥ ప ॥ ఇతికతిపయేదైత్యావాత్యానిబర్హణకౌతు
కాద్ధనురనుగుణంయావజ్జ్యావల్లిభిస్సహాయుంజతే । ప్ర
సభమభితస్తావత్సావజ్ఞదైత్యభటోజ్ఝితా దిశిదిశి జ
గత్ప్రాణప్రాణచ్ఛిదోన్యపతన్ శరాః॥ ౫౧॥ వాయ్వ
ర్కశక్రవరుణానలదైవతాన్యప్యస్త్రాణినిర్జరవరైరభి

దారణఇతిధాతోఃక్విప్-సావజ్ఞంసహేళనంయథాతథా।ని।అవజ్ఞావహే
ళనమసూర్క్షణమిత్యమరః- దైత్యానాంభటైరుజ్ఝితాః ఉన్ముక్తాఃశ
రాన్యపతన్ నిపేతుః-నిపూర్వాత్పద్ల్ గతావితిధాతోర్లఙ్ -కోవాబలీ
సమీపవర్తినంరిపుంనప్రహరేదితిభావః॥౫౧ ॥ భ్రష్టరాజ్యస్యనృపస్య
ప్రజాసుశాసనమివసురవినిర్ముక్తాస్త్రాదికమసురేషువృథాసమజనీత్యా
హ॥వాయ్వితి ॥ వాయ్వర్కశక్రవరుణానిలాఃదైవతాని అభిమానిదేవ
తాయేషాంతాని ద్వంద్వాంతేశ్రుతోదైవతశబ్దః - ద్వంద్వావయవై
ర్వాయ్వాదిభిస్సంబధ్యతే తథాచవాయుదైవతానీత్యర్థలాభః తాన్యపి
నిర్జరవరైఃసురశ్రేష్ఠైరభిమంత్రితాని లక్షణయాఅభిమంత్ర్య వినిర్ము
క్తానీత్యర్థః-అస్త్రాణి అసురేషురాజ్యాత్ప్రభవాత్ చ్యుతస్య భ్రష్ట
స్యనృపతేశ్శాసనానిఆజ్ఞాశ్శిక్షావా నాగరేషుపౌరేష్వివనైశాంబభూ
వుః- సమర్థానినబభూవురిత్యర్థః * ఈశఐశ్వర్యఇతిధాతోర్లిజాదేశ్వగు

రుసుతోऽనృచ్ఛణిత్యామ్ - తతఃకృఞ్చానుప్రయుజ్యతే లిటీతి భూధాతోర
నుప్రయోగః-తతఃకర్తరిలిట్- యద్దేవాభిమానాదస్త్రాణాంపరపీడా
కరత్వంస్యాత్తేదేవాఏవ పరాభూతాశ్చేత్తర్హితస్త్రాణాంతద్దైవతకా
స్త్రాణాంపరపరాభవసామర్థ్యమితిభావః॥ ౫౭ ॥ అ॥ ప్రళయకాలిక
మృత్యుభయాదపితాత్కాలిక మసురేభ్యోభయం సురాణాందుస్సహ
మిత్యాశయేనాహ ॥ తదన్వితి ॥ తదనుదనుజానామసురాణాంభుజైః
పాణిభిః*భుజన్యుబ్జౌపాణ్యుపతాపయోరితి సూత్రాద్భుజశబ్దస్యపా
ణిపరత్వంసాధుత్వంచబోధ్యం-వికృష్టాఃఆకృష్టాః యేకోదండదండాః ధ
నుర్దండాః॥౯॥ ధనుశ్చాపౌధన్వశరాసనకోదండకార్ముక మిత్యమరః-
తేభ్యఉపసంపాతుకాః సమీపంప్రత్యాగచ్ఛంతః * లషపతేత్యాదినాఉ
కఞ్ప్రత్యయః-యేజ్వలతఃఅనలస్యజ్వాలాభిర్దురాపాః దుష్ప్రాపాః
*ఈషద్దుస్సుష్విత్యాదినాఆప్నోతేః ఖల్ప్రత్యయః- నారాచాః సపతు

షంత్రితాని। ఈశాంబభూవురసురేషునశాసనాని రా
జ్యచ్యుతస్యనృపతేరివనాగరేషు॥౫౭॥ప॥ తదనుదనుజభు
జవికృష్టకోదండదండోపసంపాతుకజ్వలదనలదురాపనా
రాచధారాసమీరాహతాః । యుగవిగమసముచ్ఛల
చ్చండచండీశభూషోరగప్రతిభయముఖవాతజాతాండ

బాణాః॥ని॥ ప్రక్ష్వేడనాస్తునారాచాఇత్యమరః-తేషాంధారాయాః- ప
రంపరాయాః సమీరేణా హతాః ప్రహృతాః నిర్జరాః అసురాః యుగ
స్యవిగమోవసానం ప్రళయఇతియావత్ తస్మిన్ సముచ్ఛలతః నర్తనం
కుర్వతః చండస్యఅతికోపనస్య॥౯॥ చండస్త్వత్యంత కోపనఇత్యమరః-
చండీశస్యచండీపతేః-చండీస్వరూపముక్తంవాసిష్ఠరామాయణే ॥ శ్లో॥
చండీచతురసంచారాసర్వమాతృగణావృతా । సంసారవనవిన్యస్తావ్యా
ఘ్రీభూతౌఘఘూతికీతి॥చండీశస్వరూపంతత్రైవ॥శ్లో ॥ అలాబువీణాను
ధురఃక్వణన్వ్యోమామలచ్ఛవిః। దేవఃకిలమహాకాలో లీలాకోకిలబాల
కః।నర్తనోపయోగితదాభరణంచతత్రైవ॥శ్లో ॥ యస్యాభూషణమం
గేషుదేవలోకాంతరావలిః।నరకాళీచమంజీరమాలాకలకలోజ్జ్వలా । ఏ
కస్మిన్ శ్రవణేదీర్ఘాహిమవానస్థిముద్రికా।అపరోపిమహామేరుః కాం
తాకాంచనకర్ణికేత్యాది ॥ లిఖితాదవశిష్టంతత్రైవజ్ఞేయం- అత్రతు

గ్రంథవిస్తరభయాన్న లిఖ్యతే-భూషాభూతస్యోరగస్య సంబంధీ ప్రతి
భయఃభయంకరః॥ని॥భయంకరం ప్రతిభయమిత్యమరః - మో ముఖవా
యుః నిశ్వాసపవనః తస్మాజ్జాతాముత్పన్నాం దశామవస్థాముజ్జగుః శ
శ్లాఘిరే*ఉత్పూర్వాత్ గై శబ్దఇతిధాతోర్లిట్॥బహ్వంతాతాత్కాలికీం
పీడామనుభవన్తోఽపి వాజనః ఇదల్పాం పీడాం నబహుమనుతే ఇతిభావః॥
౫౩॥ తదానీంవరుణస్యస్వభృత్యాఅపిసమీపవర్తినోనబభూవురిత్యా
హ॥ గతఇతి॥ తతఃప్రచండే దుస్సహేపవమానేవలతి వాతిసతి వారి
దేషుమేఘేషుతూలవత్ తూలేన కార్పాసేనతుల్యం * తేనతుల్యమి
త్యాదినావతి ప్రత్యయః - నిస్సార్యమాణేషు నిరస్తేషుసత్సుసాగరానపి
శోషయతస్తస్య- పవనస్యవేగేనయాదసాంజలజంతూనాంగణేషు ॥ని॥
యాదాంసిజలజంతవఇత్యమరః- సనీడంసమీపం ప్రతి॥ని॥ సన్నికృష్టస
నీడవదిత్యమరః●ఆగంతుమాయాతుంఆప్తుంవాఅనీహమానేష్వసమర్థేషు

శాముజ్జగుర్నిర్జరాః॥౫౪॥ప్రచండేచవలతిపవమానే
తూలవదుత్సార్యమాణేషుదూరతఏవవారిధరేషు సాగ
రానపిశోషయతి స్తస్యసనీడమాగంతుమనీహమానేషు
చయాదోగణేషుస్వాత్మైక శేషతయాభగ్నచేతాః ప్ర
చేతాఃప్రాకృత లోకసాధారణ స్తటస్థఏవ బహిరవత
స్థే॥౫॥ అపిచ ॥ రిపుచమూసమూహాసముత్సృజ్యమా

షుసత్సు - స్వస్యఆత్మనాఏకేనశరీరమాత్రేణేత్యర్థః॥ని॥ ఆత్మాయ
త్నోధృతిర్బుద్ధిస్స్వభావోబ్రహ్మవర్ష్మచేత్యమరః- శేషతయాశిష్టతయా
భగ్నందుఃఖితంచేతోయస్యసతథాభూతః- అతఏవప్రాకృతలోకః పా
మరజరః॥ని॥ వివర్ణఃపామరోనీచః ప్రాకృతశ్చపృథగ్జనఇత్యమరః- లో
కస్తుభువనేజనఇతిచ- తేనసాధారణస్సమానః॥ని॥ సాధారణస్సమానేపీ
త్యమరః-ప్రచేతాఃవరుణః-తటస్థఃఉదాసీనః॥ని॥ఉదాసీనస్తటస్థస్స్యా
దిత్యమరాధికపాఠః- బహిరేవ- నాసీరాదితిశేషః అవతస్థే అవ
పూర్వాత్తిష్ఠతేర్లిట్- సమవప్రవిభ్యస్థఇత్యాత్మనేపదం-లోకోవాస్వ
శక్తిముల్లంఘ్యయతేనేతిభావః॥ అ॥ కమర్ణదేవాస్తదానీంనాసీరముప
హాయప్రగతాఇత్యాహ॥అపిచేతి॥ వర్మసుకవచేషు॥ని॥ తనుత్రంవర్మ
దంశనమిత్యమరః- రిపూణాంచమ్వస్సేనాః తాసాంసమూహైస్సము

స్సృజ్యమానైశ్శరైః- ధర్షితేషుభిన్నేషుసత్సు - మర్మసుసంధిస్థానేషు॥ని॥ సంధిస్థానానిమర్మాణిముఖమూలంచకందకమితిబాహాటః-భిద్యమానేషువిదార్యమాణేషుసత్సు- కర్మణాదేవాః యాగాదిభిస్తపోభిః ప్రాప్తదేవత్వాఇత్యర్థః - దేవాద్వివిధాః ఆజానదేవాః కర్మదేవాఇతి- తత్రాజానదేవాగవాదిసృష్టేఃప్రాగేవబ్రహ్మణాసృష్టాదేవాః- తాఏవదేవతాస్సృష్టాఇతిశ్రుతేః॥ శ్లో॥ ఆజానదేవాస్తేప్రోక్తాః కల్పాదౌయేస్వయంభువా । సృష్టాస్సూర్యాదయోదేవాముక్తకల్పాధికారిణఇతివచనాచ్చ- ఆజానదేవానామధికారసమాప్తౌముక్తిరేవ- మనుష్యలోకప్రవేశోనాస్తీతి* యావదధికారపరిసమాప్తిస్తావదాధికారికాణామిత్యధికరణె తత్సూత్రవ్యాఖ్యాతృభిస్స్పష్టముక్తం- యజేతస్వర్గకామఇతిశ్రుత్యాయజ్వనాంస్వర్గప్రాప్తేరభిధానాద్యథావిధ్యనుష్ఠితకర్మభిః యేబ్రాహ్మణాక్షత్రియావాదేవభూయంగతాః తేకర్మ

నశరవర్షధర్షితేషు వర్మసు భిద్యమానేషుచర్మ
సు కర్మదేవాః కస్మాదయమాకస్మికోబుద్ధివిపర్యయః
కస్మైవయమసురైర్యుధ్యామహే కస్యహేతోర్యుధ్యా
మహే బుధ్యామహే నహేతుమస్మిన్నాయాసె కేనో
దేవాః కేచనోదానవాస్సంభృత్యతపాంసిదుశ్చరాణి
సంప్రాప్తావయమమరపదం కేనశక్యానిగృహీతుంకే

దేవాః- ఏషాంమనుష్యలోకప్రవేశోస్త్యేవ* యావత్సంపాతముషిత్వాపునరావర్తంతఇతిశ్రుతేః॥ శ్లో ॥ క్షీణేపుణ్యేమర్త్యలోకంవిశంతీతిస్మృతేశ్చేతివివేకః-అస్మాకమయంబుద్ధేః విపర్యయోభ్రంశః కస్మాత్కుతః ఆకస్మికః అజ్ఞాతహేతుకః - వయంకస్మైప్రయోజనాయేత్యస్యాగమ్యమానత్వాదప్రయోగః- అసురైస్సమంయుధ్యామహే యుద్ధంకుర్మహే- యద్వా అసురైర్యుధ్యామహే తాడ్యామహే- కస్యహేతోః కింనిమిత్తం- అన్నస్యహేతోర్వసతీతివత్ షష్ఠీ - వయంబధ్యామహే పాశాదిభిరితిశేషః ఆయాసేప్రయత్నసాధ్యే అస్మిన్కర్మణి హేతుం న బుధ్యామహే నజానీమహే - కేనః దేవాదానవాశ్చకే దుశ్చరాణికృచ్ఛ్రసాధ్యానితపాంసిచాంద్రాయణాదీని సంభృత్య అనుష్ఠాయఅమరాణాంపదంస్థానం॥ని॥పదంవ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తుష్వితత్యమ

రః॥ ప్రాప్తాః వయం కేననిగృహీతుం శక్యాః కేనవా అనుగృహీతుం శక్యాః దేవో దానవో వాయః స్వర్గమధిష్ఠాస్యతి స్వర్గేస్థాస్యతీత్యర్థః * అధిశీఙ్ స్థాసాంకర్మేత్యధిపూర్వస్యతిష్ఠతే రాధారస్యకర్మత్వం కర్మణిద్వితీయేతిద్వితీయా । తస్యవయకుతిధయోభవామః । అతిథిలక్షణం తూక్తంధర్మశాస్త్రే ॥శ్లో॥సంప్రాప్తో వైశ్వదేవాంతే సోతిథిస్స్వర్గసంక్రమ ఇతి । ఇతిపరస్పరమన్యోన్యం -సంమంత్ర్య ఆలోచ్యకృతనిశ్చయాః కృతః నిశ్చయః నిర్ణయః వ్యవస్థా వాయై స్తథావిధాస్సంతః - సంఘశః సంఘీభూయ * బహ్వల్పార్థాత్ శస్కారిత్యాదినాశస్ప్రత్యయః । సమరస్యముఖాత్ * ల్యబ్లోపేకర్మణ్యధికరణే చేతిపంచమీ - యుద్ధముఖభాగంవిహాయేత్యర్థః - సమంతతః అపచక్రముః ప్రతస్థిరే । అన్యతరజయేనాపి ప్రసిద్ధాసత్యాంకో వా సమరముఖంగత్వా ప్రాణాన్ త్యజతీతిభావః॥అ॥

నిశక్యా అనుగృహీతు మధిష్ఠాస్యతియస్స్వర్గమతిథయస్త
స్యవయంభవామ ఇతికృతనిశ్చయాస్సంమంత్ర్యపరస్ప
రంసంఘశోపచక్రముస్సమంతతోపిసమరముఖాత్ ॥

॥౫॥ అథయే కేచిదాహవమఖే హుతశరీరాదనుజవీరా
దేవభావమాపద్యదివమారుఢా గూఢాభిసంధయస్తేకిల
సహృదయా ఇవ కందితాకాలమహృదయా ఏవవిక్రమస్య

ఆహవమరణాద్దేవభూయంగతానామసురాణామసురదేవానాం వ్యాపారమాహ ॥అథే॥ యేదనుజవీరాః ఆహవః యుద్ధమేవమఖో యాగః॥ని॥ సప్తతంతుర్మఖః క్రతురిత్యమరః-తస్మిన్ హుతం ప్రక్షిప్తం శరీరం యైస్తే త్యక్తశరీరా ఇతియావత్ దేవభావం దేవత్వమాపద్య దివం స్వర్గమారూఢాః ప్రాప్తాః వర్తంత ఇతిశేషః - తేకిల కేచిద్దైత్యదేవాః అప్రశస్తం హృదయం యేషాం తే అహృదయాః * శాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః- అతఏవ నిగూఢః నిగూహితః అభిసంధిః దేవనిగ్రహాభిప్రాయో యైస్తథాభూతాస్సంతోపి - ఏవకారోప్యర్థః ॥ ని॥ అభిసంధిరభిప్రాయ కామయోరితివిశ్వః - కందితాకాలం క్వచిత్కాలే * కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగ ఇతిద్వితీయా - సహృదయాః సహృదయాః శివ ఇవ సుహృదః ఇవేతి యా

వత్ ॥ ని. ॥ హృదయాళుస్సుహృదయ ఇత్యమరః । పరిక్రమ్య చరిత్వా పరిజ్ఞాతాని మర్మాణి రహస్యాని యైస్తే ॥ని॥ మర్మ గోప్యం రహస్యం చేత్యమరసుధాయాం హేమచంద్రః - అతర్కితాః శత్రుతయా అసంభావితా ఏవ అమరబలం నిర్వాపయామాసుః శమయామాసుః ॥ రహస్యజ్ఞాః కేపీరాః శత్రూన్ నాశయంతీతి భావః ॥ అ ॥ సురయోధాస్తత్క్షణమవిదితజయోపాయాస్సంతః చిత్రలిఖితా ఇవ తూష్ణీమవస్థాయ కంచిత్కాలం ప్రతస్థిర ఇత్యాహ ॥ అపేతి ॥ అపసరతః అపగచ్ఛతః కర్మదేవాన్ అభిఘ్నతః ప్రహరతః దైత్యదేవాన్ దృష్టిషు విషం గరళం యేషాం తథావిధాన్ ఆశీవిషాన్ సర్పానివస్థితాన్ ॥ని॥ ఆశీవిషో విషధర ఇత్యమరః - ఆప తతః సమీపం ప్రత్యాగచ్ఛతః శరాన్ ఉల్లంఘితాః ఉత్సృష్టా వేలా మర్యా

పరిజ్ఞాతమర్మాణస్సర్వతో నిర్వాపయామాసురితర్కితా
ఏవ గీర్వాణబలం ॥౫॥ అపసరతః కర్మదేవా న్నభిఘ్న
తో దైత్యదేవానాపతతశ్శరానాశీవిషానివదృష్టివిషాను
త్సర్పతో విశృంఖలాసురభటానుల్లంఘితవేలానివకల్లో
లాన్మహోదధే రప్రభవతి సేనాపతీన ప్రతిపత్తిమూ
ఢమపి పశ్యంత స్స్వామిన మపశ్యంతస్త్రాతార మవశా

దాః అబ్ధ్యంబువికృతిర్వా యైస్తథావిధాః ॥ని॥ అబ్ధ్యంబువికృతౌ వేలా కాలమర్యాదయోరపీత్యమరః - అతఏవ విశృంఖలం నిర్నిరోధం యథాతథా ఉత్సర్పతః ఉద్గచ్ఛతః మహోదధేః కల్లోలానివ స్థితాన్ అసురాణాం భటాన్ తాన్ అప్రభవతః అసమర్థాన్ సేనానాంపతయో నాయకాః తాన్ అవిద్యమానా ప్రతిపత్తిః ప్రజ్ఞా యస్యాస్తాం మూర్ఛితామిత్యర్థః తాం చ మూఢాం సేనామపి పశ్యంతః త్రాతారం రక్షకం స్వామినమపశ్యంతః※ సాయుధాః ఆయుధైస్సహితాః సవాహనాః విబుధానాం భటాః అవశా ఇత్యాదీని విధేయభూతాని విశేషణాని - అవశాః అస్వతంత్రాః దేవమురా

※॥ స్వామినమింద్రం ప్రతిపత్తిమూఢత్వేన పశ్యంతః - త్రాతారం తదతిరిక్తం రక్షకమపశ్యంత ఇతి విద్యమానమూలపాఠానుసార్యన్వయః - వ్యాఖ్యాంతరానుసారిమూలపాఠస్తు న దృశ్యతే న స్వరసశ్చ॥

ర్దుర్వాససశ్శాపేనైవ తేజసా హృదయాని ప్రవిశ్య ప్రక్షోభ్యమాణాః క్షోభ్యమాణాః, ఏష్ఠితాః స్తబ్ధా నిశ్చలా ఇవ ముగ్ధా ఇవ మూఢా ఇవ ॥ ని ॥ ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితి విశ్వః - విషానలైర్దగ్ధా ఇవ మోహనం ప్రజ్ఞాశైథిల్యసంపాదకం చూర్ణం భస్మ తేన దిగ్ధా ఇవ ఉద్ధూళితా ఇవ జీవితేషు పరం జీవనేష్వేవ లుబ్ధా ఆసక్తాః ॥ ని ॥ లుబ్ధోఽభిలాషుక ఇత్యమరః - చిరాత్ ఈషద్వివేకస్య సారాసారకలనస్య సునియంత్రణేన సంబంధేన ॥ ని ॥ నియంత్రణం స్యాత్సంబంధ ఇతి హేమః - లబ్ధాం జయశ్రియమపి క్షణికేన తాత్కాలికేన దుర్మంత్రణం దురాలోచనం తేన వినాశయంతః నాశం ప్రాపయంతః - పశ్యంతోఽప్యచక్షుషః అవిద్యమానచక్షుషః - ఇత్యుక్తే విరోధః తత్పరిహారస్తు చక్షుషః క్షికార్యస్య తద్వ్యక్తిత్వనియ్యా రూపతత్త్వైజాత్యవిషయకచాక్షుషరహితా ఇత్యర్థాశ్రయణేన బోధ్యః శృణ్వం

దేవముని శాపతేజసా ప్రవిశ్య హృదయాని ప్రక్షోభ్యమా
ణాః స్తబ్ధా ఇవ ముగ్ధా ఇవ దగ్ధా ఇవ విషానలైర్దిగ్ధా ఇవ మో
హనచూర్ణేన లుబ్ధాః పరం జీవితేషు లబ్ధామపి జయశ్రి
యం చిరాదీషద్వివేకసునియంత్రణేన క్షణికదుర్మంత్ర
ణేన వినాశయంతః పశ్యంతోఽప్యచక్షుషః శృణ్వంతోఽపి బ
ధిరాః జానంతోఽపి జడాః పరిగృహీతా ఇవ దుర్యశసా పరి
ష్వక్తా ఇవ భాగ్యవిపర్యయేన విస్మృత్య కులశీలాని విస్మృ

తోఽపి బధిరాః నష్టశ్రోత్రేంద్రియాః ఇత్యుక్తే విరోధః పరిహారస్తు తత్తదీయశబ్దవైజాత్యవిషయక శ్రావణప్రత్యక్షరహితా ఇత్యర్థాశ్రయణేన జ్ఞేయః - జానంతోఽపి జ్ఞానాశ్రయా అపి జడాః జ్ఞానానాశ్రయా ఇతి విరోధః తత్పరిహారస్తు ప్రాణిత్వప్రయుక్తయత్కించిజ్జ్ఞానాశ్రయా అపి పరిచితసన్నిహితతత్తద్విషయకవిశేషజ్ఞానరహితా ఇత్యర్థాశ్రయణేన బోధ్యః దుర్యశసా అకీర్త్యా పరిగృహీతా ఇవ భాగ్యస్య విపర్యయః వ్యత్యయః ప్రపంచ అభాగ్యేనేత్యర్థః పరిష్వక్తాః సంసక్తా ఇవ * ష్వజే సంగ ఇతి ధాతోః కర్మణి క్తః - కులం కశ్యపస్య బ్రహ్మణ స్సంతతిం తచ్చ - శీలాని ప్రాక్తనాసురవిజయచాతుర్యాణి చ విస్మృత్య పర్యాలోచ్య - నిశ్శేషం నిరవశేషం అప

త్రపాంలజ్జాంవిసృజ్యనిషంగంఇషుధింఅవరోప్య ఉత్క్షిప్యపృష్ఠతః పృష్ఠభాగే * సార్వవిభక్తికస్తసిః బుద్ధింఆవేశయంతః వినివేశయంతఇత్యర్థః-పలాయనేచ్ఛామేతియావత్ జయసంపాదకాని ఆయుధానిప్రహరణానిశాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః - ఆవముచ్యత్యక్త్వా భిక్షార్థంకపాలానిమృతాస్థిపాత్రాణి ॥ని॥ స్యాత్కర్పరః కపాలోస్త్రీకీకసంకుల్యమస్థిచేత్యమరః - ఆదదానాఃస్వీకుర్వాణాః ఆసర్గాత్సృష్టిసమయమారభ్యేత్యర్థః - ఆచమహాప్రళయాత్ మహాప్రళయమవధీకృతేత్యర్థః - ద్విజన్మనామధ్వరేషుయాగేషుయాసహవీంషితైరేవ అవిశ్రాంతంసంతతంపరిపుష్టానాంభావఃపరిపుష్టతాతయా - స్థూలత

జ్యనిశ్శేషమపత్రపా మవరోప్యనిషంగ మావేశయంతః
పృష్ఠతో బుద్ధి మవముచ్యజయాయుధా న్యాదదానాభి
క్షాకపాలానిపాణిభి రాసర్గాదాచమహాప్రళయాద
ధ్వరహవిర్భిరేవద్విజన్మనామవిశ్రాంతపరిపుష్టతయై
వ సాయుధాశ్చసవాహనాశ్చసైకతా ఇవ సేతవ స్సర్వ
తోపివిజఘటిరేవిబుధభటాః॥౭౮॥ప॥ ధావద్దైవతయోధ

యాధవదవీసంరోధకౌతూహలక్రాంతమడ్డామరఘోర

మవేత్యర్థః-సైకతాస్సికతామయాస్సేతవఇవ సర్వతఃపరితోపివిజఘటిరేచస్ఖలుః-పరశ్శతభటసాధ్యకార్యేబహవోభయద్రుతాశ్చేదవశిష్టాభటాఃఉపాయతఃస్ఖలనమంతరాకింకరిష్యంతీతిభావః॥౭౮॥అ॥ అగ్న్యాదిదిక్పతయోపిభీతాస్సంతోదిగంతాన్ప్రతిదధావిరఇత్యాహ ॥ ధావదితి॥ధావంతఃపలాయమానాఃదైవతాన్యేవయోధాః భటాస్తేషాంయూథానిసంఘాః తేషాంయాఃపదవ్యఃతాసాంసంరోధేనిరోధే కౌతూహలేనకౌతుకేన ॥ని॥ కౌతూహలంకౌతుకంచేత్యమరః - క్రామంతఃప్రసరంతఃమడమరాఏవడామరాఃవిప్లవాః * ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేణ్ప్రత్యయః-ఉపద్రవాఇత్యర్థః - యద్వా డామరాఃభయహేతుసింహనాదాదయోధ్వనివిశేషాఇత్యర్థః॥ని॥ముష్టిబంధస్తుసంగ్రాహోడింబేడమరవిప్లవావిత్యమరః - డింబశబ్దార్థమాహరభసః - భయధ్వనౌ

పుల్క - సేఫిడింబఃప్లీహానివిప్లవఇతి - డామరశబ్దఃఅశస్త్రకలహస్యనా మేతిక్షీరస్వామీ - ఈతిపాస్యదతివృష్ట్యాదిషడ్ డింబప్రవాసయోరి తిభాస్కరః - ఏవంకౌతూహలేన క్రామంతఃప్రసరంతఃయేడామరా స్సిహ్మనాదాఃతైర్ఘోరంభీమం యద్వైరిపరిషదఃశత్రుసంఘస్య వాసీర సీమ తత్రోద్భుతైః నిర్నిరోధైఃమర్శ్మ వైరితివార్థః - పాఠాంతరేతు ద్ధువైరుత్పన్నైరిత్యర్థః - అథవా క్రామంతీసంచరంతీయాడామర ఘోరవైరివరిషదితివిశేషణవిశేష్యభావః - అమర్త్యనగర్యాఃఅమరా వత్యాస్సంవర్తస్యప్రళయస్య మాహూర్తికైః ముహూర్తవిద్భిఃదైవ జ్ఞైరిత్యర్థః ॥ ని॥ స్యుర్మౌహూర్తికమాహూర్తజ్ఞానికార్తాంతికా అపీత్యమరః - ఆవేదకైరితియావత్ - భేరీణాం ఝాంకరణైఃధ్వని భిరిత్యర్థః సంభ్రాంతాః అనవస్థితాః చవలాఇతియావత్ - అత్ర

వైరిపరిషన్నీరసీ మోద్ధువైః - భేరీఝాంకరణైరమ
ర్త్యనగరీ సంవర్తమాహూర్తికైస్సంభ్రాంతాఃప్రతి
పేదిరేయుధిని వృత్తాశాదిగీశాదిశః॥ ౫౮॥ప॥వల్మీకేష్వ
హయోవసంతి మునయో ఘోరాస్సమీరాశనాఃకాం
తారేషుచకందరేషులవణౌసింధౌక్వవాసుస్థితిః-ఆక్రాం

ఏవ నివృత్తాప్రగతా ఆశాజయేచ్ఛా యేషాంతేతథావిధాః దిగీశా ఃదిక్పతయః అగ్న్యాదయఃదిశః ప్రపేదిరే ప్రాపురిత్యర్థః - యేరా ద్ధుమసమర్థాః జిజీవిషవః కేవా నపలాయంతఇతిభావః ॥౫౮॥ అ॥ దిక్పతిష్వేకో వాయుస్సార్వదైశికశత్రుకతయా అన్యత్రగమనమనీ హమానస్సశత్రుప్రయుక్తబాణాన్ స్వనామసామ్యాత్స్వమిత్రాణీ తిజ్ఞాత్వాతానేవప్రవివేశేత్యాహ ॥ వల్మీకేష్వితి ॥ వల్మీకేషునాకుషు॥ ని॥ వామలూరుశ్చనాకుశ్చవల్మీకంపుంనపుంసకమిత్యమరః - అహయః సర్పాః॥ని॥అహిర్వృత్రాసురేశత్రౌసర్పేచేతివిశ్వః మునయశ్చవసం తి-కాంతారేషుదుర్గేషుకందరేషుదరీషులవణౌసింధౌసముద్రేచఘోరాః భయంకరాఃసమీరాశనావాయుభక్షకాఃఅజగరాఇతిశేషః వసంతిక్వ వాసుస్థితిఃసుఖస్థితిస్స్యాత్ -పరైశ్శత్రుభిః॥ని॥పరోరిపరమాత్మనోరితి

విశ్వః భువనేలోకేఆక్రాంతేసతితృణమపిస్ప్రష్టుంస్పర్శనంకర్తుంమ
యానశక్యంకింకర్తవ్యమితీవఆశుగోవాయుఃదైత్యానాంఆశుగేషుఆశు
గత్వజాతివిశిష్టేషు ॥సి॥ఆశుగౌవాయువిశిఖావిత్యమరః- వ్యలీయ్యతగూ
ఢమనుప్రవివేశేత్యర్థః-పరపరిభవదశాయాంకోవాన్యస్సహాయోభవ
తీతిభావః॥*॥౨౫॥అ॥ కాందిశీకయోధసంఘందృష్ట్వాఇంద్రశ్చింతయా
మాసేత్యాహ॥అనంతరమితి॥అతర్కితమనుత్ప్రేక్షితంయథాతథా-అని
మిత్తంఅజ్ఞాతనిమిత్తంయథాతథేత్యర్థః - అపధ్వంసమానంచ్యుతమి
త్యర్థః- భువినిపత్యాఽభితోపివిప్రకీర్ణంగగనతలమివస్థితం నిర్మర్యా
దావస్థితత్వాదితిభావః భిన్నాన్యాక్రాంతామర్యాదావేలా యస్మిన్కర్మణిత
ద్యథాతథాపరివహత్ ప్రవహత్ అర్ణవస్యస్రోతః అంబుసరణమివస్థి
తం నిర్నిరోధత్వాదితిభావః॥సి॥ స్రోతోంబుసరణంస్వతఇత్యమరః- ప

తేభువనేపరైస్తృణమపి స్ప్రష్టుంనశక్యంమయా కింక
ర్తవ్యమితివ్యలీయతజవాద్దైత్యాశుగేష్వాశుగః॥౨౫॥౫॥

అనంతరమిద్ధమతర్కితమనిమిత్తమపధ్వంస మానమసు
రబలమభితోపివిప్రకీర్ణమివ భువినిపత్యగగనతలం పరి
వహదివ భిన్నమర్యాదమర్ణవస్రోత శ్శనైశ్శః పరీక్షిత

వంభూతమసురాణాంబలం సౌహార్దవిషయే శతశఃబహుశః * బహ్వ
ల్పార్థాదిత్యాదినాశస్ప్రత్యయః । పరీక్షితందృష్టమపి సమరస్యాసంమ
ర్దేప్రఘుష్టకేసంబంధేసహప్రశః - పూర్వవత్ప్రత్యయః॥గృహీతస్సం
పాదితోజయఃయేనతత్తథాభూతమపి కదాపిఅశిక్షితంఅనభ్యస్తం ఆ
యుధానాంగ్రహణంస్వీకారో యేనతత్తథాభూతమివ అనాకర్ణితా
అశ్రుతాసంగ్రామస్యకథాప్రస్తావోయేనతత్తథాభూతమివ వాయ
సానాంకులంయూథమివ వానరాణామనీకంసేనేవ కేరళానాంకేరళ

---

*॥వల్మీకేష్వహయోవసంతి-ఘోరామునయఃకాంతారేషుకందరేషుచ
వసంతి-సమీరాశనాఇత్యహిమున్యుభయ విశేషణంలవణఇతిహేతుగ
ర్భంవిశేషణం- తాదృశేసింధౌ-స్వవాకస్మిన్ప్రదేశేవాసుస్థితిఃసుఖస్థి
తిః-లవణోపశీర్ణవాదితిభావః-ఏవమన్వయేనవ్యాఖ్యానసక్లిష్టంప్రతిభాతి॥

దేశీయానాం సైన్యం సేనేవ - యుద్ధయాత్రాయాం ॥శ్లో॥ కేరళాశ్చపలారుష్టాహన్యుస్స్వస్వామినం ప్రియమితి యోధాధమత్వేన కేరళానాముక్తత్వాదితి భావః - గ్రామపాలానాం ఖండభూపతీనాం శునాంవా జాలమివ సమూహమివ కరతాళికామాత్రేణ కరతాడనమాత్రేణ కాతరం అధీరం ॥ని॥ అధీరే కాతరత్రస్నుభీరుభీరుకభీలుకా ఇత్యమరః । అమర్త్యానాం బలం సైన్యమపి ॥ని॥ సైన్యాస్థిదర్పరేతశ్శక్తిస్థౌల్యేషు చేద్బలం క్లీబ ఇతి నానార్థమాలా। వాసవస్స్వయమేవ దశభిశ్శతైస్సహస్రేణేత్యర్థః - అక్షిభిరాలోకయన్ పశ్యన్ సన్నేవమాలోచయామాస సచింతయామాస । బలరహితః కో వా స్వామినం త్వాం నభజేతేతి భావః ॥

మపి సాహోద్రే సహస్రశో గృహీతజయమపి నమరసంమ
ర్దే కదాప్యశిక్షితా యుధగ్రహమివా నాకర్ణిత సం
గ్రామసంకథమివ వాయసయూథమివ వానరానీక
మివ కేరళసైన్యమివ గ్రామపాలకజాలమివ కరతా
ళికామాత్ర కాతరమమర్త్యబలమప్యాలోకయన్నక్షిభి
ర్దశభిశ్శతైర్వాసవస్స్వయమేవమాలోచయామాస ॥
౫ ॥ అహో దుర్వాససో బ్రాహ్మణ్యమహో నిగ
మాగమప్రామాణ్యమహో కర్మపరిణతేః ప్రాబ
ల్యమహో దేహిషు శ్రియశ్చాంచల్యమహో పురు

అ ॥ ఆలోచనప్రకారమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ దుర్వాససో మునేర్బ్రాహ్మణ్యం అహో విస్మయావహం యతస్తదేకబలమవలంబ్య సర్వం యథాకామం కరోతీతి భావః - నిగమః వేదః ఆగమశ్శాస్త్రం తయోః ॥ తస్మాదాత్మజ్ఞం హ్యర్చయేద్భూతికామ ఇత్యాది శ్రుతిః ॥ శ్లో ॥ సమాగతం బ్రహ్మనిష్ఠం నావమన్యేత కర్హిచిత్ । బ్రహ్మతేజోవధానస్య కారణం నేష్టనాశన ఇతి స్మృతిః। ఏవంరూపయోరిత్యర్థః - ప్రామాణ్యం యథార్థబోధకత్వం - అహో ఇత్యాశ్చర్యార్థస్సర్వత్ర - అన్యథా కదాచిదేవం న భవతీతి భావః - కర్మణాం పరిణతేః పరిపాకస్య ప్రాబల్యం ఫలాభిముఖ్యం అహో - దేహిషు ప్రాణిషు శ్రియశ్చాంచల్యం తారళ్యం అ

హౌ-పురుషస్యకారః కృతిః ప్రయత్నఇతియావత్ తస్యవైఫల్యం నై రర్థక్యంఅహౌ - బలవత్సంబంధ్యపికాలవిశేషేనఫలతీతిభావః | పర మేష్ఠినః కౌశల్యంచాతుర్యమహౌ- యతః నీచానుత్తమయతి ఉత్తమా న్నీచయతీతిభావః | పాశుపతేషుపశుపతేశ్శివస్యభక్తేషుమాహాత్మ్యం సత్యవచనత్వాదికంఅహౌ - కదాచిదప్యన్యథానభవతీతిభావః | దు ర్నిమిత్తేషు ప్రాగుక్తప్రతికూలపవనాదిషు యాథార్థ్యం అన్యూనాన తిరిక్తశాస్త్రోక్తఫలిసంపాదకత్వంఅహౌ - ఆహవోరణః నామప్ర సిద్ధః అయమసురైస్సహకలహః కియాన్ కింమహాన్ - అసురానామప్ర సిద్ధా ఇమేపురోవర్తినః కియంతః కింశూరాః - కీదృశాః కథంభూతాః పరా క్రమం తేయుద్ధ్యంతి - కీదృశాః కథంభూతాః పలాయంతే ప్రధావంతేబం

షకారస్యవైఫల్య మహౌపరమేష్ఠినః కౌశలస్యమ
హౌపాశుపతేషుమాహాత్మ్య మహౌదుర్నిమిత్తే
షుయాథార్థ్య మాహవోనామకియానయ మసురానా
మకియంతఇమే కీదృశాః పరాక్రమంతే కిం బంధుభిః కిం
బలేనకింధనేనకిమనేనదంభోళినాకిమంతతోపిమయా
కథందృశ్యాదారాః కథందృశ్యాః పౌరాః - కిమితోనిహి
తేనజీవితేన - కింకరిష్యతివిపరీతోవిధిరితోపి - నదిక్ష్గా

ధుభిః రక్తసంబంధిభిః కింనకిమపిప్రయోజనమితిభావః | సదివైర్మంత్రి భిర్వాకింనకిమపీతిభావః | బలేనసామర్థ్యేనకింధనేనకిందంభోళినావ జ్రేణవాకిం |అంతతః అవసానే * సార్వవిభక్తికస్తసిః |మయాపివాకిం కిమపిసాధ్యంనాస్తీతిభావః - దారాశ్చకీకథందృశ్యాః ద్రష్టవ్యాః ప్రా క్తదగ్రేవీరవాదానాంకథనాదితిభావః - పౌరాః పురజనాః కథందృశ్యాః తాన్ ప్రతిభయంత్యజతయుష్మానహం పాలయిష్యామీత్యభిధానాదితి భావః | ఇతః-పరమితిశేషః - నిహతేన * భావేక్తః |మరణేనకిం -జీవితేన జీవనేనకిం - ఉభయధాపిఅమరావతీమర్లభేతిభావః | యద్వా * కర్తరి క్తః నిహతేనసంహృతేనమయాకిం - జీవితేనజీవతాకిం - యథామృతా న్మృతః పుత్రదారాదీనాంప్రయోజనం నాస్తితథావిద్యమానాదపిమత్త

ఇతి భావః । అథవానిహతేనసంహృతప్రాణేనజీవితేనజీవతా జీవచ్ఛవేనేతియావత్ ✻ విపరీతః ప్రతికూలః విధిః దైవం ॥ని॥ విధిర్విధానేదైవేపీత్యమరః । ఇతోపివిద్యమానదురవస్థాతోపి - కిమవస్థాంతరంకరిష్యతి - స్వర్గస్యేదంసౌవర్గం । స్వర్గసంబంధీత్యర్థః - ఆధిపత్యంప్రభుత్వం - నదిక్ష్వామికర్తుంనేచ్ఛామీత్యర్థః - దానవానామాధ్యత్వం నజిహాస్యామిఅపహర్తుం నేచ్ఛామీత్యర్థః - యావదీదృశఃప వంభూతః అహంకస్యచిద్దృగ్గోచరేదృగ్విశేన పతేయంయస్యకస్యచిద్దృగ్విషయోనభవేయమిత్యర్థః । తావదస్మిన్నేవసమరేరణరంగే తనుం త్యజామివిసృజామీతి సన్నహ్యసన్నద్ధోభూత్వా పురశ్చరణసంచరణ ✻✻ శచీపతిరింద్రః అంతరిక్షంగచ్ఛతిభజతీత్యంతరిక్షగా తాంవాణీంవాచమశృణోత్ శుశ్రావ ✻ శ్రుశ్రవణఇత్యతోఙ్ । భీతంభక్తంభగవా

మిసౌవర్గాధిమాపత్యం - నజిహాస్యాపిదానవానామాధ్యత్వం - యావదీదృశోహమథకస్యచిద్దృగ్గోచరేనపతేయంతావదస్మిన్నేవసమరేతనుంత్యజామీతిసన్నహ్యపురశ్చరణాశచీపతిరశృణోదంతరిక్షగాంవాణీం॥౪౯॥వ॥అహోశక్రధీమాంద్యమగ్రేభావ్యంకిలాన్యథా।అంత

ర్హితఃకదానోద్ధరతీతిభావః॥౪౯॥అ॥వాగానుపూర్వీప్రకారమాహ॥అహోఇతి ॥ హేశక్రఇంద్రతేతవధియోమాంద్యంకార్యాకార్యాగ్రహణాచాతుర్యమహోవిస్మయావహం । బృహస్పతిపరిశిక్షితస్యాపితవకథంప్రమాదఇతి భావః । అగ్రేఉత్తరకాలే అన్యథాప్రకారాంతరేణ భావ్యంభవితవ్యంపర్తిష్యతే । త్వదీయైస్సహితవైవామృతలాభాదికంభవేదితి భావః । అస్మాద్రణాత్ఫలహీత్ ✻ల్యబ్లోపేకర్మణిపంచమీ-

---

✻॥ఇహప్రాణార్థకజీవితపదవిశేషణత్వాతాత్పర్యకస్యభృతేనేత్యర్థకస్యనిహితేనేతిపదస్యైవమూలకోశేషుదర్శనాత్పాఠాంతరానుసారివ్యాఖ్యానవికల్పక్లేశోనావశ్యకఇతిప్రతిభాతి॥

✻✻॥ పురశ్చరణా పురశ్చరణంకుర్వాణా-పురశ్చరణంనామమంత్రసిద్ధ్యావయిక్రోవ్యాపారవిశేషఇతిమంత్రశాస్త్రేప్రసిద్ధం॥

రణం విహాయేత్యర్థః అంతర్ధేహి అదర్శనం వ్రజ - నిగూఢస్సన్నపసరేత్య
ర్థః। మద్గిరం మదుదీరితాం వాచం అంతర్మనసి ధేహి నిధేహి క్షిపేతి యా
వత్। ఆత్మనాశే సంప్రాప్తే ప్రాప్తేతో వా బుద్ధిమాన్ సర్వం సంత్యజతీతి భావః॥౪౬
॥అ॥ ఆకాశవాణీం శ్రుత్వాపి ఝడితి గం తుం సందిదేహ ఇత్యాహ ఇత్యే
ఇతీతి॥ఏవం ప్రకారయా ఆకాశగిరా - క్రూరయా ముమూర్ష్వాజనికయా
స్వయా మత్వా బుద్ధ్వా చ - యావత్ డోలాయతే డోలేవానవస్థానం లే
భే - తావద్గురుః బృహస్పతిరాగత్య అబోధయత్। అవశిష్టం వక్తవ్యమితి
శేషః॥ఉపదిదేశేత్యర్థః। శూరతమః కో వా రథికః భీరురివ పలాయితుము
త్సహత ఇతి భావః॥౪౭॥అ॥ బోధనప్రకారమేవాహ త్రిభిర్గద్యైః॥హంతే
తి॥అమరాణాం పతేశ్శ్రేష్ఠస్య*ధీమతోపి ప్రశస్తబుద్ధిశాలినోపి*ప్రశం

ధేహి రణాదస్మాదంతర్ధేహి చ మద్గిరం॥౪౬॥ప॥ ఇత్యాకా
శగిరా శ్రోష్యత్వా చ క్రూరయా స్వయా- యావద్డో
ళాయతే తావదాగత్యాబోధయద్గురుః॥౪౭॥గ॥హంతక
థమేతదమరపతే ధీమతోపి తే మర్వ్యవసితమవిదితం న తే
వేదితవ్యమవశేషితం వా గురూణాముపాసనం కిం న జా
నాసి భవితవ్యతాం కిం వాభిమన్యసే జయశ్రియో నై

సాయాం నమతుప్। తే తవ మర్వ్యవసితం మత్ప్యవసాయః మత్బుద్ధిరితి యా
వత్।పత్రత్రి-o। తే తవ వేదితవ్యం వేదితుం యోగ్యం సత్ అవిదితమజ్ఞాతం
నాస్తీత్యర్థః। త్వం విదితవేద్యోసీతి భావః।గురూణాం విద్యాగురూణాము
పాసనం పర్యుపాసనమవశేషితం కిం। నకిలేత్యర్థః। పర్యుపాసితైర్గురు
భిస్తుభ్యం గహ్యస్యాపి ఉపదిష్టమేవేతి భావః। భవితవ్యతాం కర్మాయత్త
సుఖదుఃఖాదివైచిత్ర్యం - న జానాసి కిం జానాస్యేవేత్యర్థః। సర్వస్యవే
ద్యస్య గురుభిరుపదిష్టత్వాదితి భావః ॥ కిం వేతి ॥ మహత్యధికే మాలిసు
మాలిభ్యాం తన్నామకాసురాభ్యాం భ్రాతృభ్యాం సహ సంగరే వరివర్త

---

*॥ అమరపతేరితి షష్ఠ్యంతవిశేషణస్యానతిప్రయోజనకతయా అమరప
త ఇతి సంబోధనాంతపాఠపవసమీచీనః - తదా సంబోద్ధ్యాభిముఖీకరణ
ప్రయోజనసిద్ధేరితిబోద్ధవ్యం॥... ... ...

మానే ప్రవర్తమానే సతి - పతగపతౌ గరుడే పరాచీనే నివృత్తే సతి - భగవ
తా గోవిందేనాపి పరావృత్తే వినివృత్తే ఇతి యత్ ప్రధావితుం పశ్చాద్ద్ర
ష్టినా అభావీతి యదిత్యర్థః । తత్పురాణేషు భవతా శ్రూయత ఏవ । వా
శారోఖిన్నక్రమః జయశ్రీ యోజయలక్ష్మ్యాః నైయత్యం పక్షావస్థా
నం - అచాంచల్యమితి యావత్ ।కింకిమర్థమభిమన్యసే అభిజానాసీత్య
ర్థః ॥శ్లో॥ ఆపదః క్షణమాయాంతి క్షణమాయాంతి సంపదః । క్షణంజ
న్మాపి మరణం మునే కిమిహ న క్షణం । అనూరేణ హాత్రసూ్రరపకేనాపిహ
తం శతం । ప్రాకృతాః ప్రభుతాం యాతాః సర్వమావర్తతే జగదిత్యా
దిపురాణాని శ్రుతవతా త్వయా శ్రీనైయత్యాన్నాభిమంతవ్యమితి భావః ॥
అ ॥ వక్తవ్యముక్త్వా ఈశోపదిష్టమర్థమనువర్తయితుమింద్రం ప్రో
త్సాహయతి ॥ అథే ॥ ఇదం త్రైలోక్యం త్రిభువనం కేనకిల కేన వా అధిష్ఠి

యత్వం శ్రూయతే పురాణేషు భవతా యతికాలమాలి
సుమాలిసంగరే ముహాతి పరివర్తమానే ప రాచీనే పతగప
తౌ భగవతాపి పరావృతే ॥గ॥ అథవ కేనకిలేదమధిష్ఠితం
త్రైలోక్యం విధ్యండాన్యేవ కియంతి విజితాని రథాక్షేణ త
దలమనుస్మర శాపాంతవచనమత్యాశ్రమస్య మునేర్భ
వేయురపి కదాచిదన్యథా భాషితాని మహేశ్వరస్య జా
తు న తు మాహేశ్వరాణాం ॥ యత్పురోదితం గోవిందపద

తమధ్యుషితం ఆశ్రితమితి వార్థః । తారకేణ శూరపద్మానుజేన కియం
తి కతి విధ్యండాని బ్రహ్మాండాని జితాన్యాసన్ । తత్తతః అలంక్షేదం ప్రా
ప్యేత్యాదిః - ఆశ్రమాన్ బ్రహ్మచర్యాదీనతిక్రాంతః అత్యాశ్రమః - త
స్య అవధూతస్యేత్యర్థః । మునేర్మహర్షేర్దుర్వాససస్సంబంధి శాపాంతస్య
శాపావధేర్వచనం ఉక్తిం । అనుస్మర । మహేశ్వరస్య భాషణాని
నాని కదాచిదన్యథా ప్రకారాంతరేణ భవంతి । మాహేశ్వరాణాం
శివభక్తానాం భాషణాని అన్యథా ప్రకారాంతరేణ న భవేయురేవ ।
కణ్ణపిపీలికాది ప్రార్థనావసరే ప్రయుక్తస్య శివవచనస్య
రేవిపరీతత్వాదితి భావః ॥ యదితి ॥ పురా మహర్షిణా దుర్వాససా ॥ గౌ

వింద్యపవకుశలానికరిష్యతీతి - యద్వదదుదితంఅథునాతద్వచనంపరమే
ష్ఠినాబ్రహ్మణా అత్ర భావ్యంకిలాన్యథేత్యనేనానూదితం పునర్భాషి
తంతద్వచనాదన్యదిదమాకాశవచనమితినజానీహీతిభావః॥ అ॥ఇంద్రం
ప్రోత్సాహ్యతేనసహగురురంతరధాదిత్యాహ ॥ తదితి ॥ తత్రతఃపహ్య
గచ్ఛ - కందితాఃలం * కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగేద్వితీయా -
కస్మింశ్చిత్కాలఇత్యర్థః - అంతర్హితాఏవకేనచిదనవలోకితాఏవ -
ఆవసామఃతిష్ఠామః । ఇతిశిష్యమింద్రమనుశిష్యశిక్షాంకృత్వాస్వస్య
యోగమాయయాయోగశక్త్యా - శిష్యమంతర్ధాప్యఅంతర్ధానంప్రా
పయ్య - దేవతానాందేవానాం - దేశికోగురుః - బృహస్పతిస్స్వయమ
పితిరోదధేఅంతరధాదిత్యర్థః। లఘునోపాయేనభావిఫలావశ్యంభా

కుశలానికరిష్యతీతి తదనూదితమత్రభవితవ్యమన్యథే
త్యథునాపరమేష్ఠినా- తదంతర్హితాఏవక్వచిదావసామ
ఇత్యనుశిష్యశిష్యమంతర్ధాప్యస్వయోగ మాయయాతి
రోదధేస్వయమపిదేశికోదేవతానాం॥౭౦॥ వ॥విద్రా
ణేవరుణేగతేహుతవహేవైవస్వతేమూర్ఛితేసద్యోలో
చనగోచ రాదపగతే సంక్రందనస్యందనే-సంవర్తవ్య

వవేదికోవాబుద్ధిమాన్గురుప్రయత్నేనాపిదుస్సాధఫలేయుద్ధే అస్యత్రా
పిగత్వాప్రాణాంస్త్యజతీతిభావః॥౭౦ అ॥దేవసేనాధ్యక్షేషుప్రస్థితేషు
లబ్ధవిజయాదైత్యాస్సింహనాదంచక్రురిత్యాహ। విద్రాణఇతి ॥ వరు
ణేవిద్రాణేవిద్రుతేసతి - హుతంవహతీతిహుతవహఃతస్మింగతేనిర్గ
తేసతి - వైవస్వతేయమే॥ని॥శ్రాద్ధదేవోవైవస్వతోంతకఇత్యమరః॥
మూర్ఛాఅస్యసంజాతామూర్ఛితః తస్మిన్సతి *తదస్యసంజాతంతా
రకాదిభ్యఇతజితీతచ్ప్రత్యయః। సద్యస్తత్క్షణంసంక్రందనస్యఇంద్ర
స్యస్యందనేరథే - లోచనానాంగోచరోదేశఃతస్మాత్తమపహాయేత్య
ర్థః * ల్యబ్లోపేకర్మణిపంచమీ । యద్వాలోచనానాంగోచరఃవిష
యఃతస్మాత్ లోచనవిషయేఅనవస్థాయేత్యర్థః * ల్యబ్లోపేఅధికరణే
పంచమీ। ఉపగతేసతి- దానవానాంబలే-సంవర్తైప్రళయైవ్యతిషక్తాను

ళితాఃయేసప్తజలధయఃతేషాంస్రోతసఇవప్రవాహాస్యేవప్రభూతోమ
హార్ణవోధ్వనిఃతేనస్ఫారఃఅభివృద్ధః - కోపిఅవర్ణనీయః - హాస్తై
ణకృతస్యాట్టహాసస్యామ్రేడితస్యధ్వనిః - బభూవ। శత్రుముపలాయితే
షుసత్సుప్రాప్తజయాః కేవాయోధాః హర్షవశాదట్టహాసాదికంనకు
ర్వంతీతిభావః ॥ ౫౮॥అ॥ దైత్యబలమవసర్పందనైకలోలుపంసత్తస్థావి
త్యాహ॥చకితేతి॥చకితాఃభీతాః అతఏవపలాయితాఃప్రధావితాః అతఏ
వస్ఖలితాఃస్ఖలనపతితాః అతఏవమూర్ఛాఏషాం సంజాతామూర్ఛి
తాఃనిశ్వసితాఃజీవనాదృష్టవశాదాశ్వసితాః✻తుతాఃతాడితాః✻ఏతత్స
మాసేప్రథమంక్తాంతానాం సర్వేషాం పరస్పరంస్నాతా నులిప్తవత్స
మాసః-పశ్చాద్విబుధశబ్దేనకర్మధారయః। ఏవంచఇత్థంభూతాదేవా

తిషి క్తసప్తజలధిస్రోతఃప్రభూతధ్వనిస్ఫారః కోపిబ
భూవదానవబలేహస్తాట్టహాసధ్వనిః ॥ ౫౮॥ప॥ చకితప
లాయితస్ఖలితమూర్ఛితనిశ్వసితతు తవిబుధానుధావనని
షేధిమహారథికం-విజహిజహీహిపాహినిగృహాణగృహా
ణహారేత్యేవంతనాదమేదురమవర్తతదైత్యబలం॥౫౯॥

నమసృత్యధావనం తోప్రగమనం స్వభటకర్తృకం తన్నిషేధతఇతిత
న్నిషేద్ధుంశీలం యేషాంతఇతివా తన్నిషేధినః - మహారథికాఃయస్మిం
తత్ । భీతానాంతాడనస్యచవీరాణామసంభావితత్వాదితిభావః । దై
త్యానాంబలంసైన్యం ॥ని॥ స్థౌల్యసామర్థ్యసైన్యేషుబలంనాకాకసీరిణో
రిత్యమరః - విజహి జహీహి-పస్పజేత్యర్థః । పాహిపాలయ-నిగృహా
ణనిగ్రహంకురు - గృహాణతమితిశేషః - హరఅపహర అరిమితిశేషః॥ఇ
త్యేవముపదితేనఃభివృద్ధేన - నాదేనధ్వనినా - మేదురంవ్యాప్తంసత్ -
అవర్తతతస్థౌ । సైనికానాంభిన్నచిత్తకత్వాత్కేచనఅనుజగృహుఃకే
చననిజగృహురితిభావః॥౫౯॥అ॥ అథయావదాశ్వాససమాప్త్యవసరం
దనప్రకారమేవాహ ॥-ఆవృత్యేతి ॥ అసురాఃదిశిదిశిప్రతిదిశం - తురగా

✻॥ ఇహాన్యపస్పష్టస్యశ్వసితేరాశ్వాసార్థకత్వా సంభవాన్నిశ్వసి
తశబ్దస్యసజ్ఞాతస్యాశ్వాసార్థకత్వంశాక్తం॥

నావృత్యపరివృత్య --సర్వతఃపరివార్యేతియావత్ । ఆవర్తయంతః స్వస్వైస్యం ప్రతివినివర్తయంతః - వారణాన్గజాన్ వారయంతోఽసివారయంతః - భూషణానిముష్ణంతః అపహరంతః - అభిసృత్య ఆగత్య ప్రసభం బలాత్కారం ఆయుధాన్యాహరంతః సంగృహ్ణంతః - పథిపథి ప్రతిమార్గం * వీప్సాయాం ద్విః ।ముక్తాః విముక్తాః కేశాః లతుణయాంత్యస్త్రీభిరమావైస్తాన్విబుధాన్ - లబ్ధానితి శేషః । ఘ్నంతః ప్రహరంతః - సంతర్జయంతః ధిక్కుర్వంతః - అసురాదైత్యాః-నిర్విశంకం నిర్భయం యథా తథా- దిగీశాన్ ది క్పతీన భ్యేత్యాగత్య-యుద్ధాయేతి శేషః ఆమంత్రయంతః ఆహ్వానం కుర్వంతస్సంతః- ప్రజహసుః హాసం చక్రుః। ప్రభూన్ప్రసర్వస్స్వామిసమీపే దీనం జనం కేవాహంకారిణో న హసంతీతి భావః ॥౬౦॥ అ॥ అవస ంవసనసమయేఽమరపురం అతీవ సాతంకం బభూవేత్యాహ॥ అపి చేతి॥ నిజరాణాం సురాణాం

అపిచ॥ ప॥ ఆవృత్యావర్తయంతో దిశిదిశి తురగాన్వారణా
న్వారయంతో ముష్ణంతో భూషణాని ప్రసభమభిసృత్య
యుధాన్యాహరంతః। ఘ్నంతస్సంతర్జయంతః పథిపథివి
బుధాన్ముక్తకేశాన్దిగీశానభ్యేత్యామంత్రయంతః ప్రజ
హసురసురాస్సర్వతో నిర్విశంకం॥౬౦॥ కించ॥ ప॥ శస్త్రా
శస్త్రిక్షతపతిసుతాలోకశోకావలుప్తప్రాణస్త్రీణప్ర

జరూర్జరంగళితరామణీయకం నగరం పురం-శస్త్రాశస్త్రీత్యాది ప్రథమాంతత్రయం విధేయవిశేషణమితి బోధ్యం । శస్త్రైశ్చ శస్త్రైశ్చ ప్రహృత్యేదం యుద్ధం ప్రవృత్తం శస్త్రాశస్త్రి - తేనక్షతానాం హతానాం పతీనాం సుతానాం చాలోకాద్దర్శనాత్ ॥ని॥ ఆలోకో దర్శనోద్యోతావిత్యమరః। యశ్శోకస్సంతాపః - తేనావలుప్తాః నష్టాః ప్రాణా యస్య స తథాభూతః-యః స్త్రీణామయం స్త్రైణః స్త్రీసంబంధీ * స్త్రీపుంసాభ్యాం నఞ్స్నఞౌ భవనాదితి నఞ్ప్రత్యయః । ప్రజస్సమూహో యస్మిన్ తత్ ॥ని॥ సమూహనివహవ్యూహేత్యమరః। నవిద్యంతే శరణాని రక్షకాః గృహావా యస్య యస్మిన్వా ॥ని॥ శరణం గృహరక్షిత్రోరిత్యమరః। అత ఏవ ధ్వస్తః ప్రస్తః - అతపవలుప్తః ఆపణానాం పణ్యవీధీనాం అంతః స్వరూపం

యస్మిన్తత్ ... అంతోస్త్రీ నిశ్చయేనాత్రే స్వర్యూపే గ్రంథికేకరణి తి భాస్కరః । ధావంతః పలాయమానాః దేవానాం ప్రవరాః శ్రేష్ఠాయ స్మాత్తథావిధం। యత్సమరం యుద్ధం తస్యోదంతః వృత్తాంతః ॥ని॥ వార్తాప్రవృత్తిర్వృత్తాంత ఉదంత ఇత్యమరః । తస్య యద్యాథార్థ్యం ప్రామాణ్యం తస్య బోధః వేదనం తస్మై భ్రామ్యంతః విఘూర్ణాః పౌరా యస్మిన్ తత్తథాభూతమభవత్ - అథవా ఏవమన్వయః । శస్త్రాశ్శస్త్రీత్యాదివిశేషణత్రయోపేతం నిర్జరాణాం పురం జర్ఝరమభవదితి । యద్వా శస్త్రాశ్శస్త్రీత్యాదిపదత్రయసహితజర్ఝరపదం ద్వితీయాంతం మత్వా క్రియావిశేషణతయా యోజ్యం। మమతాకారిణీనా ధైపుర్యాః పలాయితే పౌరాణాం వాకథం యథాపూర్వమవస్థితిస్స్యాదితి భావః॥౬౧॥ అ॥ సుధర్మా

జమశరణధ్వస్తలుప్తాపణాంతం - ధావద్దేవప్రవరసమరో
దంతయాథార్థ్యబోధభ్రామ్యత్పౌరం నగరమభవజ్జర్ఝ
రం నిర్జరాణాం॥౬౧॥ గ॥ తతో ముహూర్తాద్దేవమూ
ర్తా ఇవకోపానల విస్ఫులింగా ముహూర్తబలిముఖా మఖద్వి
షః పరాక్రమేణ మహతా పరిక్రామంత స్తిరోహితే మ
రుత్వతి ద్రాగివ రణమూర్ధని పలాయిత ఇతి ప్రమీత ఇతి
ప్రవిష్టో మరావతీమితి చ తాదాత్వికైః ప్రవాదభేదై స్త

ప్రవేశకాలిక మసురవృత్తాంతం వక్తుముపక్రమతే॥ తత ఇతి॥ ముహూర్తాద్దేవముహూర్తం విహాయైవ *ల్యబ్లోపే పంచమీ । మూర్తిశ్శరీర మేషామస్తీత్యర్థే *అర్శ ఆదిభ్యోఽజిత్యచ్ప్రత్యయః । మూర్తిమంతః మునేర్దుర్వాససః కోపానలస్య స్ఫులింగా ఇవ కణా ఇవ స్థితాః ॥ని॥ త్రిషు స్ఫులింగోఽగ్నికణ ఇత్యమరః । బలిః ముఖః ప్రముఖో యేషాం తే బలిముఖాః - మఖద్విషః అసురాః - మహతా పరాక్రమేణ శౌర్యేణ - పరిక్రామంతః గచ్ఛంతస్సంతః - రణమూర్ధని రణరంగే మరుత్వతి దేవేంద్రే - ద్రాగివ సపద్యేవ॥ ని॥ ద్రాఙ్మంక్షుసపదిద్రుతమిత్యమరః ।. తిరోహితే అంతర్హితే సతి - పలాయిత ఇతి ప్రధావిత ఇతి - ప్రమీతః మృత ఇతి అమరావతీం ప్రవిష్ట ఇతి - తదాత్వభవాః తాదాత్వికాః - తాత్కాలికాః

త్యర్థః ॥ని॥ తత్కాలస్తు తదాత్వం స్యాదిత్యమరః। తైః ప్రవాదభేదైః వృత్తాంతభేదైః - తత్త్వం యాథార్థ్య మనవబుధ్యమానా అజానంతోపి-భవతు అస్తు నామ - తావదాదౌ-అమరావతీం ప్రవిశేమ ప్రవేశం కుర్యామ తతశ్శచీపతేః ప్రవృత్తిం వృత్తాంతం పరిశోధయేమ అన్వేషణం కుర్యామ - సురకామినీః అపహరేమ అపహారం కుర్యామ - కోశానాం అర్థౌఘానాం మందిరం ధనసదనమితి యావత్ ॥ని॥ కోశోస్త్రీ కుడ్మలే ఖడ్గపిధానేర్థౌఘదివ్యయోరిత్యమరః। అవస్కందేమ స్వీకుర్యామ - సుధర్మాం దేవసభాయాం * అధిశీఙ్ స్థాసాం కర్మేత్యధిపూర్వస్య తిష్ఠతేరాధారస్య కర్మత్వం - కర్మణిద్వితీయేతి ద్వితీయా। అధితిష్ఠేమ వర్తేమహి ॥ని॥ స్యాత్సుధర్మా దేవసభేత్యమరః। త్రిలోకా ఏవ త్రైలోక్యం * స్వార్థే ష్యఞ్ప్రత్య

త్త్వమనవబుధ్యమానా అపి - భవతు సర్వథైవ వయం ప్ర
విశేమ తావదమరావతీం పరిశోధయేమ తతః ప్రవృత్తిం
శచీపతేరపి హరేమ సురకామినీరవస్కందయేమ కోశ
మందిర మధితిష్ఠేమ సుధర్మా, మాక్రామేమ త్రైలోక్య
మితి కృతనిశ్చయాః - కల్పద్రుమా బలేః కామధేనుర్బా
ణస్య హాస్తికం నముచే రాశ్వీయం శంబరస్య చింతామ
ణిర్జంభస్య విలాసిన్యో విరోచనస్య వారుణం పదమ

యః - ఆక్రమేమ అధీనం కుర్యామ - ఇత్యేవం కృతః నిశ్చయః యైస్తథావిధాస్సంతః - బలేః కల్పవృక్షాః - స్వీయా భవంత్వితి శేషః। బాణస్య కామధేనుః స్వీయాస్తు - నముచేః నముచినామ్నోసురస్య హస్తినాం సమూహో హాస్తికం * అచిత్తహస్తిధేనోష్ఠగితి సమూహార్థే ఠక్ప్రత్యయః ॥ని॥ హాస్తికం గజతా బృందమిత్యమరః। శంబరస్య అశ్వానాం సమూహః ఆశ్వీయం * కేశాశ్వాభ్యాం యఞ్ఛావన్యతరస్యామితి సమూహార్థే అశ్వశబ్దాచ్ఛప్రత్యయః ॥ని॥ బృందేత్వశ్వీయమాశ్వవదిత్యమరః- చింతామణిః జంభస్య- విరోచనస్య విలాసిన్యః -అస్య పార్శ్వస్థాస్సంత్విత్యర్థః - వరుణస్యేదం వారుణం * తస్యేదమిత్యణ్। పదం స్థానం ॥ని॥ పదం వ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తుష్విత్యమరః। తస్య అసన్నిహితబుద్ధిస్థ

స్యేత్యర్థః। వాయోరిదంవాయవీయంవాయుసంబంధీత్యర్థః -అముష్య పురస్స్థితస్య। వైశ్రవణస్యకుబేరస్యేదంవైశ్రవణీయం*వృద్ధాచ్ఛః। ఏత స్యసన్నిహితస్యవైశ్వానరీయమగ్నిసంబంధిపదం। ప్రవేష్టుః ప్రవేశం కుర్వతః - ప్రవిష్టంప్రవేశకర్మ। అపహర్తురపహారంకుర్వతఃఅపహృత్యల బ్ధంఅపహృతంవస్త్విత్యర్థః। ప్రహర్తుఃపుంసఃప్రహృత్యలబ్ధంప్రతా డనంకృత్వాసంపాదితమిత్యర్థః। ఆలోకితుః ద్రష్టురిత్యర్థః-ఆలోకితం దృష్టంవస్తు ।ఉపాయస్య ఇతికర్తవ్యతాయాః ప్రాప్తినిమిత్తస్యవా వక్తాఉపాయవక్తా *వచేస్తృచ్ప్రత్యయః।తస్య ॥ని॥ ఉపాయఃకర్మచే ష్టాచేత్యమరః।అర్ధంసమాంశః ॥ని॥ పుంస్యర్ధోర్ధంసమేంశక ఇత్యమ రః। ఉత్తరస్యఉక్తార్థస్యసాధకఃతస్య॥ని॥ఉక్తార్థస్తూత్తరోమతఇతి

స్యవాయవీయంతస్యవైశ్రవణీయమముష్యవైశ్వానరీ
యమేతస్యప్రవిష్టంప్రవేష్టురపహృత్యలబ్ధమపహర్తుఃప్ర
హృత్యలబ్ధంప్రహర్తురాలోకితురాలోకితముపాయవక్తు
రర్ధముత్తరసాధకస్యతదర్ధంసమసమయప్రవృత్తయో
స్తుసాధారణంపరతస్తుయథారుచిపరస్పరచ్ఛందేనేతిస
మయబంధేనపర్యవస్థాప్యపతాకినీమారుహ్యమతంగజాన
త్యున్నతానాలోకయంతోనగరోపశల్యాని ప్రశంసంతః

విశ్వః। తదర్ధంఅవశిష్టసమాంశ ఇత్యర్థః। సమసమయేఏకకాలే - ప్ర వృత్తయోః ప్రవిష్టయోస్తువస్తు - సాధారణంసమానమిత్యర్థః॥ని॥ సా ధారణంతుసామాన్యమిత్యమరః । పరతస్తుఅన్యత్రతు * ఇతరాభ్యోపి దృశ్యంతఇతిసప్తమ్యాస్తసిః । రుచిమభిరతిమనతిక్రమ్యయథారుచి* అ వ్యయంవిభక్తీత్యాదినాసమాసః । పరస్పరేషామన్యోన్యేషాంఛందే నఅభిప్రాయేణ ॥ని॥ అభిప్రాయవశౌఛందావిత్యమరః। సమయస్యశ పథస్యబంధేనబంధనేన ॥ని॥ సమయాశ్శపథాచారకాలసిద్ధాంతసంవిద ఇత్యమరః । పతాకినీంసేనాంపర్యవస్థాప్యపరితఃస్థాపయిత్వా -అత్యున్న తాన్మతంగజానారుహ్యనగరస్య ఉపశల్యానిసీమావధిదేశాన్॥ని॥గ్రా మాంతముపశల్యంస్యాదిత్యమరః।ఆలోకయంతస్సంతః। ప్రాకారమా

గ్గాభ్యాంసాలవీథీభ్యాంసహితాచసా సామగ్రీచేతి శాకపార్థివాది త్వాత్సమాసః - ప్రాకారమార్గాంతముపయోగినీంయుద్ధోపయోగినీం సామగ్రీంచేత్యర్థః - ప్రశంసంతఃశ్లాఘమానాః । ప్రతిద్వంద్వి నాం విరోధినాం ॥ని॥ ప్రతిరోధి ప్రతిద్వంద్వి విరోధిపరిపంథినఇత్యమర శేషః - బుద్ధేర్లాఘవంచాంచల్యంపరిహసంతస్సంతః। విపక్షజాతీయేషుశత్రుతుల్యేషుకర్మదేవేష్విత్యర్థః- నిర్దయాఃకృపారహితాఇత్యర్థః ।దుర్గాఃదుఃఖేనగంతుంశక్యాః* ఈ పద్ధుస్సృష్విత్యాదినాగమేఃఖల్పత్యయః । యేగుల్మాఃసేనాఃస్తంబావా ని॥గుల్మారుక్స్తంబసేనాశ్చేత్యమరః। నిర్విశంకాఃనిర్భయాస్సంతః । వధూమివదృష్ట్వావధూదర్శం * ఉపమానేకర్మణిచేతిణముల్ప్రత్యయః।

ప్రాకారదుర్గసామగ్రీం పరిహసంతోబుద్ధిలాఘవం
ప్రతిద్వంద్వినాం నిర్దయావిపక్షజాతీయేషు నిర్విశం
కాదుర్గగుల్మేషు గ్రాహయంతోవధూదర్శం ఘాతయం
తఃపురుషదర్శమాకర్ణయంతఃకర్ణావృతాన్యాక్రందితా
నినాకసదాంహసంతోదర్శందర్శమశరణాన్వధ్యమానా
న్మునీన్స్వసర్జయంతోసైబుబుతీయాః జాత్యభిమా
నేనవిద్రావయంతఃకర్మదేవానపహాసైరున్మాదయం

గ్రాహయంతఃస్వీకారయంతః - పురుషమివదృష్ట్వాఘాతయంతఃప్రహారయంతః - శరణంరక్షకఇతిఆగతాః॥ని॥ శరణంగృహరక్షిత్రోరిత్యమరః। అపశ్యంతః-ఏవంకర్ణయోరావృతానితత్తుల్యానీత్యర్థః-నాకసదాంస్వర్గిణాంఆక్రందనానిపరిదేవనానిఆకర్ణయంతః।అవిద్యమానంశరణంసంరక్షకోయేషాంతాః మహామునీన్నారదాదీన్ దర్శందర్శం దృష్ట్వాదృష్ట్వా * ఆభీక్ష్ణ్యేణముల్ప్రత్యయః - హసంతస్సంతః -పూర్వవచ్ఛేషఃనిబుబుతేఃరక్షసఇమేసైబుబుతీయాస్తాః - జాతౌరక్షస్త్వజాతౌ అభిమానేనప్రేష్ణావిసర్జయంతః త్యజంతః త్యాజయంతశ్చేత్యర్థః। అట్టహాసైస్సకరతాళహాసైః॥ని॥ హాసేసకరతాళే

మార్గసామగ్రీమితివ్యాఖ్యానానుసారీపాఠః॥

స్యాదట్టహాసః పుమాన దెతిభాస్కరః॥ కర్మదేవా   ।వయంతః ప్ర థా
వయంతస్సంతః । గోపురద్వారంఉన్మాదయంతః వినిపాతయంతః॥ ప్రా
కారంఉల్లంఘయంతః తరంతః । సురర్షీణాం యాజ్ఞాతురాణి ॥ని॥ యా
జ్ఞాభిశస్తార్థనార్దనేత్యమరః । ప్రార్థనరూపాణివచాంసీతిఫలితోర్థః
అశృణ్వంతస్సంతః । అమరాణాంవై తాళికాబోధకరాః తేషాం ॥ని॥ వై
తాళికాబోధకరాఇత్యమరః । జిహ్వాయారసనాయాః ఛేదం ఆజ్ఞాప
యంతస్సంతః । చారాణాంచరణానాంఅవకృంతనం ఛేదనం అవపూ
ర్వాత్కృతీఛేదనఇతిధాతోర్ల్యుట్ప్రత్యయః । మాహూర్తికానాంకా
ర్తాంతికానాం చపేటాభ్యాంవిస్తృతాంగులిపాణిభ్యామాఘాతం తాడ

తో గోపురద్వార ముల్లంఘయంతః ప్రాకార మపశ్యం
తశ్శరణాగతా నశృణ్వం తో యాజ్ఞాతురాణి సురర్షీణా
మాజ్ఞాపయంతో జిహ్వాచ్ఛేదమమర వైతాళికానాం చర
ణానామాకృంతనం చారాణాంచ పేటాఘాతం మాహూ
ర్తికానా మంగుళిచ్ఛేదమక్షరలేఖినా మాస్యవిదార
ణమమాత్యానాం భంజయంతః ప్రతిమా దైవతా న్య
వమార్జయంత శ్చాలేఖ్య సమర్పిత సురపరాక్రమమ
శరణహన్యమానజంతుజాతరక్తధారావసిక్త మగ్రచ

నంకపోలేష్వితిభావః ॥ ని॥ పాణౌచపేటప్రతలప్రహస్తావిస్తృతాగు
ళావిత్యమరః । అక్షరలేఖినాంలిపికారాణాంఅంగులీనాంఛేదనం ।అ
మాత్యానాంమంత్రిణాం ॥ని॥ మంత్రీధీసచివోమాత్యఇత్యమరః। ఆస్య
స్యముఖస్యవిదారణంవిదళనం ॥ని ॥ వక్త్రాస్యేవదనంతుండమిత్యమరః।
ఆజ్ఞాపయంతస్సంతఇతిపూర్వేణాన్వయః।ప్రతిమారూపాణిదైవతానిశి
వవిష్ణ్వాదిప్రతికృతీరిత్యర్థః - భంజయంతఃస్ఫోటయంతః।ఆలేఖ్యేచిత్ర
ఫలకేనమర్పితంవిన్యస్తంచిత్రరూపతయేతిభావః - సురాణాంపరాక్ర
మంశౌర్యం॥ని॥శౌర్యోద్యోగాపరాక్రమావిత్యమరః । అవమార్జయం
తఃవినాశయంతస్సంతః । అశరణంరక్షకరహితంఅతఏవహన్యమానంయ
త్ప్రాణిజాలం తస్యరక్తధారాభిస్సిక్తం । అగ్రచరణయోర్గృహీత్వా

అగ్రచరణగ్రాహమాకృష్యమాణాని యాని మునిజనానాంశరీరాణి తై
స్సంస్పృష్టం శోధితం । అనుపదంపదేపదే * వీప్సాయామవ్యయీభావః ।
దందహ్యమానానిఅతిశయేనభస్మీక్రియమాణానియాని దేవతాగారాణి
దేవాలయాస్తేషాంధూమేన ధూపితంసంజాతతాపం*తాపపర్యాయా
ద్ధూపశబ్దాత్తదస్యసంజాతమిత్యనేనేతచ్ప్రత్యయః । అపకృష్యమాణాః
ఆకృష్యమాణాయేకులపాలికాజనాఃకులస్త్రీజనాః ॥ని॥ కులస్త్రీకులపా
లికేత్యమరః । తాభిరాహన్యమానానితాడ్యమానానియానిముఖాన్యేవ
వాద్యానివాద్యస్థానాపన్నానితేషాంనినదేనశబ్దేనమేదురంవ్యాప్తం॥ని॥
సాంద్రస్నిగ్ధస్తుమేదురఇత్యమరః । అపహృతానివినాశితాని సర్వాణి
స్వానిద్రవ్యాణియైస్తథావిధాశ్చతేదీనజనాశ్చేతికర్మధారయః- తేషాం

రణగ్రాహ మాకృష్యమాణమునిజనశరీరసంస్పృష్ట మ
నుపదదహ్యమానదేవతాగారధూమధూపిత మపకృష్య
మాణకులపాలికాజనాహన్యమాన ముఖవాద్యనాదమే
దుర మపహృతసర్వస్వదీనజనాక్రోశజయాశీర్వచో
ముఖర మాకస్మికపతదశనినిర్ఘోషనిర్వర్తితలోహాయం
త్రనినాదమంగళ మభితఃపతదుల్కాసహస్రప్రదీపమా

ఆక్రోశైఃరోదనైఃసహితానియానిజయాశిషాంవచాంసి - ముషితైకదే
శప్రత్యర్పణాయేతిభావః - తైర్ముఖరం । యద్వా అపహృతసర్వస్వా
సాంవినష్టద్రవ్యాణాందీనానాం స్వాభావికదరిద్రాణాంచ యథాసం
ఖ్యంఆక్రోశైఃరోదనైఃజయాశిషాంవచోభిశ్చముఖరంసశబ్దమిత్యర్థః
ఆకస్మికంఅజ్ఞాతహేతుకంయథాతథాపతంతఃయేఅశనయఃశంభవః ॥ని॥
శతకోటిస్స్వరుశ్శంభుర్దంభోళిరశనిర్ద్వయోరిత్యమరః। తేషాంనిర్ఘో
షేణధ్వనినానిర్వర్తితఃఅనుష్ఠితః లోహాయంత్రాణాం శతఘ్నీనాంని
నాదేనశబ్దేన-రాజ్ఞాంపురప్రవేశనిర్గమకాలయోర్నిర్వర్తనీయేనేతిభా
వః తేనమంగళం। అభితఃపతంతిఉల్కానాంనిర్గతజ్వాలానాం ॥ని॥ఉ
ల్కాస్యాన్నిర్గతజ్వాలేత్యమరః । సహస్రాణ్యేవయేదీపాఃతేషాం
మాలాభిఃరాజిభిఃపరిష్కృతమలంకృతం । నగరమమరపురంఅనుప్రవి

శ్య - పురోధసంపురోహితంభార్గవంశుక్రాచార్యం॥ని॥ ఉశనాభార్గ
వఃకవిరిత్యమరః। పురోధాస్తుపురోహితఇతిచ। అభివంద్యనమస్కృత్య
అపక్రాన్తాఃఅపగతాఃహర్యక్షాఃసింహాఃయస్యాస్సా॥ ని॥ హర్యక్షఃకె
సరీహరిరిత్యమరః ।తథాభూతాయాం మెరోస్సువర్ణాద్రేఃగుహాకందరః
తయాసధర్మాంసదృశీం సుధర్మాందేవసభాయాంఅధ్యాసాంచక్రిరెత
స్థురిత్యర్థః * అధిశీజ్ స్థానాంకర్మేతికర్మత్వంఅధిపూర్వాదాసఉపవే
శనఇతిధాతోర్దయాయాసశ్చేత్యామ్ - కృఞ్చానుప్రయుజ్యతఇతికృ
ధాతొరనుప్రయోగఃతతోలిడితిప్రక్రియాబోధ్యా ॥ అ ॥ పురప్రవే
శానంతరంపురెదానవైరనుష్ఠితంవృత్తాంవర్ణయితుమారభతె॥ఆసీనా
ఇతి॥అమరసభాయాః సుధర్మాయాఅంతరేక్షణంఆసీనాఃవర్తమానాః

లాపరిష్కృత మనుప్రవిశ్యనగర మభివంద్య పురోధ
సంభార్గవమపక్రాంతహర్యక్షు మెరుగుహాసధర్మాంసు
ధర్మామధ్యాసాంచక్రిరె॥౧॥ఆసీనాఃక్షణమమరసభాం
తరెవరిష్వజ్యమానాః పరస్పరం ప్రశస్యమానావంది
మాగధై రభినంద్యమానాఃకులవృద్ధై రనుగృహ్యమాణా
భార్గవేణ నిష్క్రమ్యతతోబహిః రచిరపరిగృహీతవిజ
యెందిరాపరిరంభసంభృతకుచకుంకుమక్షోదైరివసెనా

పరస్పరమితరెతరం - అభిష్వజ్యమానాఃఆశ్లిష్యమాణాః - వందిభిఃస్తు
తిపాఠకైఃమాగధైఃఘూండికైః - అనయోరీషద్విశేషః అతోనపౌనరు
క్త్యం ॥ని॥వందినస్తుతిపాఠకాః।చాక్రికాఘూంటికాస్సమాః।స్యర్మాగ
ధాఇతిసర్వత్రామరః। ప్రశస్యమానాఃస్తూయమానాః - కులవృద్ధైర
భినంద్యమానాఃశ్లాఘ్యమానాః - భార్గవేణానుగృహ్యమాణాఃఅనుగ్ర
హభాజనీకృతాః - తతస్సుధర్మాతఃబహిఃనిష్క్రమ్యనిర్గత్య - అచిరంత
తాకాలంపరిగృహీతా స్వీకృతా యావిజయెందిరా తస్యాఃపరిరంభేణఆ
లింగనేన సంభృతానిసంపాదితానికుచకుంభయోస్సంబంధీనియానికుం
కుమానిఅంగరాగవిశేషాఃతెషాంక్షోదైశ్చూర్ణైరివస్థితైః॥ని॥అథకుంకు
మం-కాశ్మీరజన్మాగ్నిభవం। చూర్ణేక్షోదస్సముత్పింజపింజలావితిచామరః

సేనాసాంరజోభిఃపాంసుభి రభిరంజితాఃవ్యాప్తాః - అసురాఇతి శేషః సర్వతఃపరితః నిరంకుశంలక్ష్మణయానిర్భయంయథాతథేత్యర్థః - చం క్రమ్యమాణాఃఅతిశయేనచరంతః-విశృంఖలాఃనిర్నిరోధాః యేదైత్యా నాంసంఘాః తేషాంబాహాఃభుజాః॥ని॥ బాహాబాహుభుజాస్మృతా ఇత్య మరసుధాయాందామోదరః। తద్బలైఃశౌర్యై రున్ముక్తఃకృతః హాహా రవోయస్మింస్తత్ - నగరంఅలక్ష్యదృష్ట్వా - ఉల్లోలామహాంతఃయేజ లధేఃకల్లోలాస్తరంగాః ॥ని॥ మహాత్సూల్లోలకల్లోలావిత్యమరః। తేషాం హల్లోహలః వేగఃతస్యశమనంవిలోపనంశీలంస్వభావోయస్యాస్తయా - తస్నీయస్యాసూక్ష్మయా వేలయామర్యాదయేవస్థితయా ॥ని॥ వేలాకాలమ

రజోభిరభిరంజితా నిరంకుశచంక్రమ్యమాణవిశృంఖల
దైత్యసంఘబాహాబలోన్ముక్తహాహారవమాలక్ష్యసర్వ
తోనగర ముల్లోలజలధికల్లోలహల్లోహలశమనశీలయా
వేలయేవతస్నీయస్యా విరమతేతికయాచిదేవాజ్ఞయాది
రలబ్ధసుస్థమివపర్యవస్థాప్యన గరంతుణాదాఘోషయా
మాసురాస్కందసోపరమజయకాహాళీం ॥ ౫ ॥ ఆ
దిష్టాశ్చదిక్పాలపదేష్వసురాస్స్వయమనతిక్రామంతో
ధర్మమాశన సమనుల్లంఘమానా బలేశ్శాసనమను స
రంతోహిరణ్యాక్షదర్శితాంసరణిమవలుంపంతో వైదికం

ర్యాదయోరపీత్యమరః। విరమతతూష్ణీంభవత - ఇతికయాచిద్యస్యక స్యచిత్సంబంధిన్యేత్యర్థః - ఆజ్ఞయానిదేశేన - ఆస్కందనాద్బలాదా క్రమణాదుపరమఃతూష్ణీంభావఃసచజయశ్చ తేైతయోర్బోధికాచ సా కాహళీచేతి * శాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః। తాంకాహళీంశృంగవా ద్యంఆఘోషయామాసుఃనాదయామాసుః ॥ ౫ ॥ అథ తేషామాధికారి కక్రమానాహ॥ దిక్పాలానాంపదేషుస్థానేషుఆజ్ఞప్తానియుక్తాఃస్వయం ఔశనసండఉశనసాశుక్రేణప్రణీతంధర్మమనతిక్రామంతః అత్యజంతఃఅ నుల్లంఘమానాఇతియావత్ । బలేశ్శాసనంనిదేశంఅనుల్లంఘమానా అనుస్సృజంతః - అనతిక్రామంతఇతియావత్ - హిరణ్యాక్షేణప్రాచీ

నాసురేణదర్శితాంసరణింమార్గమనుసృత్యవైదికం వేదోక్తంపంథానం అవలుంపంతఃఛిందంతః - అప్రమత్తాః-అసురాఇతిశేషఃస్వంస్వీయంఅధికారంప్రక్రియాం ॥ని॥ ప్రక్రియాత్వధికారస్స్యాదిత్యమరః-అనుపాలయాంచక్రిరేపాలయామాసుః॥౫౧॥స్వర్గసామ్రాజ్యలాభానంతరం అసురాఃకింకుర్వంతీత్యతఆహ ॥ దేవేతి॥ దైత్యానాందూతాఃసందేశహరాఃక్రూరతరంనిరయేషునరకేషు॥ని॥నిరయోదుర్గతిస్స్త్రియామిత్యమరః - మగ్నాన్ స్థితానితితాత్పర్యార్థః దేవానాంద్విషోసురానిత్యర్థః ఉత్తార్యఉత్తరణంకృత్వాదైవతానాం మరుద్వసుప్రభృతీనాం పదేషు స్థానేషునివేశయంతఃస్థాపయంతస్సంతః రక్షాంసియాతూనిఘ్నంతీతిరక్షోఘ్నాఃతేచతేమంత్రాశ్చ ॥శ్రు॥ రక్షోహణోవలగహనఇత్యాది

పంథానమప్రమత్తాస్స్వంస్వమధికారమనుపాలయాం
చక్రిరే॥ ౫౧॥ప॥ దేవద్విషశ్చిరతరంనిరయేషుమగ్నాను
త్తార్యదైవతపదేషునివేశయంతః। రక్షోఘ్నమంత్రకుశ
శలాంచ్యుతశోమహర్షిన్వ్రిత్యక్షిపన్నరకవేశ్మసుదైత్య
దూతాః॥౫౨॥ప॥ బ్రహ్మర్షయోపిదనుజేంద్రసభాంప్రవిష్టా
మంత్రాక్షరాణిమఘవాదిపదాంకితాని।ఊహేనదాన

మంత్రాఃతేషుకుశలాః సమర్థాః శతశఃఅనేకశః అనేకానిత్యర్థః మహాంతశ్చతేఋషయశ్చేతికర్మధారయఃతాన్ నరకాపవవేశ్మానిసదనానితేషుప్రత్యక్షిపన్ పాతయామాసుః - స్వాభ్యుదయకాలేస్వీయానేవానోద్ధరంతీతిభావః॥౫౨॥అ॥ కేచనమహర్షయోపితదనుకూలాఏవ బభూవురిత్యాహ॥బ్రహ్మేతి ॥ బ్రహ్మర్షయోపిదనుజానామసురాణామింద్రస్యబలేఃసభాంసుధర్మాపరపర్యాయామితిభావః-ప్రవిష్టాస్సంతః మఘవాదిపదైరింద్రాదివాచకపదైరంకితానిచిహ్నితానిసహితానీత్యర్థః - యానీతిశేషః - మంత్రాణాంఅక్షరాణి-వర్తంతఇతిశేషః- తేషామక్షరాణాంస్థానఇతిశేషః - ఊహేనదానవవాచకానిచతానిపదాని చఉపవేశయంతఃప్రక్షిపంతస్సంతః-ఊహోనామమంత్రస్థప్రాతిపదికవిభక్తిస్థానే ఆవేశవత్ప్రాతికూలోపయోగిప్రాతిపదికవిభక్తి వచ

నాంతర ప్రక్షేపఇతిమీమాంసకాః। యథా। ఇంద్రాయత్వాజుష్టం ని ర్వపామీతిమంత్రేఇంద్రామేత్యస్యస్థానేసూర్యాయేతి - అగ్నయఇ త్యస్యస్థానేసోమాయేతి - సూర్యాగ్నిసోమపదానామన్యతమస్యోచితం ప్రక్షేపః - తిజంతస్థలేపిసనోమృడయతాం తౌనో మృడయేతాం తేనో మృడయంతామిత్యాది - తథాచఇంద్రో మెబలెశ్రితఇతిమంత్రేఇం ద్రపదస్థానేబలిపదం ఏవంతన్నోవరుణోరాజేతిమంత్రే వరుణపదస్థా నేశంబరపదప్రక్షేపంఅసురేంద్రస్యపురోహితానాం హస్తాయపెతుః జేపుః - స్వక్షేపబలాభార్థం కేవాలకార్యంకర్తుం నేహంతఇతిభావః ॥ ౬౩॥అ॥ తదానీం నాస్తికానామేవప్రాబల్యమిత్యాహ॥కించేతి॥దైత్యేదితి పుత్రే బలౌ దేవరాజస్యఇంద్రస్యకర్మదేవరాజ్యంయద్వా దేవానాంరా జ్యమాధిపత్యం రాజ్ఞఃకర్మభావోవారాజ్యమితివృత్తేః - శాసతిఅనుతిష్ఠ

వపదాన్యుపవేశయం తోహస్తాయ పెతురసురేంద్రపు

రోహితానాం॥౬౩॥కించ॥ప॥విద్వాంసఃప్రథమేభవన్వి

వసనా స్సౌత్రాంతికాస్సాధవోముఖ్యామాధ్యమికా

స్త్రిలోకగురవశ్చార్వాకతంత్రేస్థితాః। పాషండానిగ

తిసతిచార్వాకానాం ప్రత్యక్షైకప్రామాణ్యవాదినాం తంత్రేశాస్త్రే స్థితాః - వివసనాదిగంబరాఃదేహాత్మవాదినః- ప్రథమేశ్రేష్ఠాఅభవన్ని త్యర్థః - తంత్రంప్రధానేసిద్ధాంతఇత్యమరః -సౌత్రాంతికాఃఇంద్రి యాత్మవాదినః - ఏతేతదాసాధవఃసభ్యాఅభవన్నిత్యర్థః - యథాఆ స్తికానాంధర్మశాస్త్రజ్ఞాఇతిభావః -మాధ్యమికాఃఆలయవిజ్ఞానధారా త్మవాదినఃఏతేముఖ్యాఃప్రథమగణనీయాః - త్రిలోకగురవఃతత్వోపదే ష్టారఆసన్ - అత్రేదంబోధ్యంనాస్తికానాంబుద్ధశిష్యత్వాద్బౌద్ధాఇతి సంజ్ఞా - బుద్ధస్యచత్వారశ్శిష్యాః - సౌత్రాంతికోవైభాషికోయోగా చారోమాధ్యమికఇతి- తథాసుగతస్యశిష్యాస్సౌగతాః తేషామార్హతా ఇతినామాంతరం - ఏతఏవతత్రతత్రనాస్తికాఇతిచార్వాకాఇతిక్షపణ కాఇతిలోకాయతికాఇతిబహుభిర్నామభిఃవ్యవహ్రియంతే - తేషాం పరస్పరవైలక్షణ్యాదికంగ్రంథవిస్తరభయాత్పరిత్యక్తానుపయోగాచ్చ

నలిఖ్యత ఇతి - పాషండాః శివవిష్ణ్వాద్యన్యతమైకోత్కృష్టత్వవాదినః । త
థాచోక్తం। శివవిష్ణుగణాధ్యక్షసూర్యదుర్గాసుకస్యచిత్ । ఏకస్యోత్కర్ష
వాదీ యస్స పాషండ ఇతీరిత ఇతి । అమరకారస్తు పాషండాస్సర్వలింగిన
ఇత్యాహ । నిగమాగమయోః వేదశాస్త్రయోః వ్యసనినః - శాస్త్రవ్య
సనం శాస్త్రపరిశీలనమేవ తద్వంత ఇతి తాత్పర్యార్థః - అభవన్నితియో
జనా। కలికాలస్తురియయుగకాలఏవ॥ స॥ చతుర్థేపియుగే కలిరిత్యమరః. శా
శ్వతః॥ స॥ శాశ్వతస్తు ధ్రువోనిత్య ఇత్యమరః. స్థిరః అభవత్ - దేవరాజ్యం
దేవసామ్రాజ్యం - దైత్యేడితిపుత్రే బలౌశాసతిసతి పాలయతిసతి -
త్రిలోకాఏవ త్రైలోక్యం త్రిభువనమిత్యర్థః - ఇత్థముక్తప్రకారమభ
వత్ తథా - పరీక్షిదాదిమహారాజేషుపాలయత్స్వపి యః కలిః ప్రవర్తితు

మాగమవ్యసనినః కాలః కలిశ్శాశ్వతో దైత్యేశాసతి దేవరా
జ్యమభవత్త్రైలోక్యమిత్థం తదా॥౬౮॥గ॥ అపక్రాంతశ్చ
తదా శచీపతిరధిగమ్య సహస్రైస్స్వ పర్వభిరఖిలభువన
సుందరం మందరం శైలమనుజ్ఞయా బృహస్పతేరంతర్హి
తఏవక్వచిదతివాహయామాస వర్షగణాన్॥ ******
ఇతి శ్రీమద్భారద్వాజకులజలధికౌస్తుభ శ్రీనీలకంఠదీక్షి
తవిరచితే నీలకంఠవిజయే చంపుకావ్యే ప్రథమ ఆశ్వాసః,

ముత్సహతే న కలిర్దైత్యే శాసతి సతి ప్రవర్తత ఇతి కిము వక్తవ్యమితి భావః॥
అ॥ దైత్యవృత్తాంతముపవర్ణ్య ఇదానీం దేవవృత్తాంతం వర్ణయితుమాత
భతే॥ అపేతి ॥ తదా తత్కాలే అపక్రాంతః ప్రస్థితః శచీపతిరింద్రస్సహస్రైః
స్స్వపర్వభిః దేవైః సహాఖిల భువనేషు సుందరం దర్శనీయం మందరమ
ద్రిం బృహస్పతేర్గురోరాజ్ఞయా అభిగమ్య ప్రాప్య క్వచిదంతర్హితః
ఏవ తిరోహిత ఏవ వర్షాణాం శరదాం గణాన్ సంఘానతివాహయామాస
గమయామాసేత్యర్థః - మహదప్రియకారీ కోవా నిర్వ్యాశంకః పరేషాం
దర్శ్యాజనంభవితుముత్సహత ఇతి భావః ॥ ....

ఇతి శ్రీమద్భారద్వాజ వేల్లాలమహాదేవసూరివిరచితే నీలకంఠవిజయ
వ్యాఖ్యానే విబుధానందాఖ్యానే ప్రథమాశ్వాస వివృతిః

శ్రీరస్తు.

మంగళశ్లోకః

యదీయచరణాంభోజభజనాద్వ్యాసవాదయః । తేరు
దుఃఖార్ణవం దేవా స్తం వందే పరమేశ్వరం ॥ ...

అ॥ నను కాన్దిశీకా దేవాః కింకృతవంత ఇతి చేత్తదాహ॥ తత ఇతి॥ శతంమ
ఖాః యాగాః యస్య సః ఇంద్రః - స ఆదిః యేషాం తే క్రతుభుజః ఆహుతిభు
జః దేవాః - యుధి యుద్ధే॥ ని ॥ అస్త్రియాం సంయత్సమిత్యాజిసమిద్యుధ
ఇత్యమరః। విరోధిభిః అరిభిః ॥ని ॥ అనుహృత్ప్రత్యవస్థాతృప్రతిపక్షవిరో
ధిన ఇత్యమరః । నిర్జితాం విజితాం అపహృతామితి యావత్ - శ్రియం

ప ॥ తతశ్శతమఖాదయో యుధి విరోధిభిర్నిర్జితాం
శ్రియం పునరభీప్సవః క్రతుభుజో భుజోపార్జితాం। విచి
త్ర మణిసుందరం విపులకందరం మందరం సమేత్య తపసా
నయన్నిమిషవత్సహస్రం సమాః॥౧ ॥గ॥ తత్ర చ వసతాం
తపోధనానామధ్వరహవిర్భాగమపహరత్సుదూతముఖ

రాజ్యలక్ష్మీం పునరప్యాప్తుం సంపాదయితుమిచ్ఛంతః అభీప్సవస్సంతః విచి
త్రైరనేకవిధైర్మణిభిః పద్మరాగాదిభిః సుందరం దర్శనీయం - విపులాః
విశాలాః కందరాః దర్యః యస్మిన్ తం ॥ని॥ దరీతు కందరో వా స్త్రీత్యమరః
మందరమద్రిం సమేత్య ప్రాప్య సహస్రం సహస్రసంఖ్యాకాః సమాః
శరదః ॥ని॥ హాయనోస్త్రీ శరత్సమా ఇత్యమరః - తపసా ఐకాగ్ర్యేణ॥
శ్లో॥ మనసశ్చేంద్రియాణాం మప్యైకాగ్ర్యం పరమం తప ఇతి స్మృతేః - నిమి
షేణ తుల్యం నిమిషవత్ * తేన తుల్యం క్రియా చేద్వతిరితి వతిప్రత్యయః -
అనయన్ గమయామాసురిత్యర్థః - వినష్టాం శ్రియం ప్రాప్తుం వివేకినః కే
వానయతంత ఇతి భావః॥౧॥ అ॥ ఇదానీమాహుతిభుజాం వృత్తముపవర్ణ్య
యజ్ఞభాగరహితానాం దేవవిశేషాణాం వృత్తాంతం వర్ణయతి॥ తత్ర చే
తి॥ తత్ర వసతాం - తపః దానయజ్ఞాది - ధనం యేషాం తేషాం చ అధ్వరే

షుయాగేషుయానిహవీంషి తేషాంభాగందానవేషుమా తేనభృత్యేనైవ ముఖేనఅపహరత్సుసత్సుశాస్త్రం॥శ్లో॥యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్యవర్తతే కామకారతః ॥ నససిద్ధిమవాప్నోతీత్యాది శాస్త్రంఏకంముఖ్యంశర ణంరక్షిత్రృయేషాంతేషు - తాపసేషుఋషిషుఅభ్యర్థనయా ప్రార్థ నయాపిఅకాలెఅనుచితకాలెవా - అయజ్ఞేనస్వాహాకార స్వధాకార ఋత్విక్సదస్యాదివ్యవస్థారహిత తూష్ణీం హవిఃప్రక్షేపాదిలక్షణకర్మ ణావా - రహసివివిక్తదేశేదాతుంఅసమ్మన్యమానేషుఅననుమన్యమా నేషుసత్సు -క్షుధాబుభుక్షయా॥ని॥ అశనాయాబుభుక్షాక్షుదిత్యమరః తప్యమానాఃపీడ్యమానాః - విబుధాస్సురాః - హుతవహేలౌకికాగ్ని

నదానవేషుఅకాలేవాయష్టుమయజ్ఞేనవారహసిప్రదా
తు మభ్యర్థనయాప్యసమ్మన్యమానేషుశాస్త్రైకశర
ణేషుతాపసేషు తప్యమానాఃక్షుధావిబుధాః దత్వా
హవీంషిహుతవహేదత్తాని తేనైవపునస్తాన్యుపభుంజా
నాఃకాలంమహాంతమతివాహయాంచక్రిరే ॥౫॥ అపరే
పునః కేచిదతివేలశ్రద్ధామాత్రశరణానధిగమ్య మూ
ర్ఖాణాఅమునై శరీరేణదివమారోపయామోభగవతస్స
బాంధవానథైర్వానీయదర్శయిష్యామస్సురసుందరీరి

హవీంషిదత్వాప్రక్షిప్యేత్యర్థః - ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ - పు నఃతేనఅగ్నినాదత్తానివితీర్ణానిహవీంష్యేవఉపభుంజానాఃఅభ్యవహరం తస్సంతః - మహాంతంబహుం- కాలంఅతివాహయాంచక్రిరేక్షపయా మాసురిత్యర్థః ॥ అపరేకేచిత్పునఃఅతివేలంనితాంతం శ్రద్ధామాత్రం ఆస్తిక్యబుద్ధిమాత్రంశరణంరక్షిత్రు యేషాం తేతాన్ మూర్ఖాన్ మూ ఢాన్-అవైదికానితిశేషః ॥ ని ॥ అజ్ఞేమూఢయథాజాతమూర్ఖవై ధేయబాలిశాఇత్యమరః॥ సబాంధవాన్భవతఃఅమునాశరీరేణదివంస్వ ర్గంఆరోపయిష్యామః - అత్రలోకఏవసురసుందరీరానీయసన్నిధిం ప్రాపయ్యదర్శయిష్యామఇతిప్రలోభయంతఃప్రతారయంతస్సం॰ః- సురాకుంభఃమద్యభాండంసచపాయసంచఅపూపాశ్చతేపాత్రైః ప్రచు

రాన్ బహుళాన్ ఉపహారాన్ ఉపాయనానీత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ఉపాయనముప గ్రాహ్యముపహార స్తథోపదేత్యమరః। అలభంత ప్రాపుః - అన్నాభావే కేవా దేహాభిమానినః పరాన్న వంచయంతీతి భావః ॥ అపిచేతి ॥ కర్మణాం స్వానుష్ఠితసత్కర్మజన్యాపూర్వాణాం-క్షయే నాశే సతి దివః * ల్యాబ్లోపే కర్మణి పంచమీ - దివంపిహాయేత్యర్థః - పునరవరూఢాః - పునరాపతితః భూమిం ప్రతీతి శేషః కర్మదేవాః పూర్వోక్తలక్షణాః ఆవృత్య పరివృత్యేత్యర్థః - దానవాః కింకుర్వంతి కథానాం లోకవృత్తానాం ప్రసంగేషు ప్రసక్తిషు అస్మాన్ కిం వదంతి - కథం భూతాః కథయంతీత్యర్థః

తి ప్రలోభయంతః పశుపక్షిసురాకుంభపాయసాపూ
పప్రచురానలభంత మఖోపహారాన్ ॥ ౭ ॥ అపిచపు
నరవరూఢాః కర్మక్షయే దివః కర్మదేవా నావృత్య కింకు
ర్వంతి దానవాః కిం వదంత్యస్మాన్ కథాప్రసంగేషు కిమి
తి వృత్తమేషామనుమతం పితామహేన కింవా నావతీ
ర్ణమద్యాపి తస్య కర్ణపథం కిమాహురసురమహాహ్వా
తికాః। కీదృశో భార్గవస్య వృత్తాంతః కథమాస్తే వైజ
యంతః కస్య వశే నందనోద్యానముద్యాంతిశ్చతుర్ణాం

ఏషాం అస్మాకం వృత్తం కిమితి కింభూతమితి వదంతీత్యస్యానుషంగః - పితామహేన బ్రహ్మణా - అనుమతం కిం అంగీకృతం కిం - ఏతదిత్యస్య గమ్యమానత్వాదప్రయోగః - అథవా అనుమతం కిం విదితం కిమిత్యర్థః - కిం హి ఆహోస్విత్ - అద్యాపి తస్య బ్రహ్మణః కర్ణపథం శ్రోత్రదేశం తద్వృత్తం నావతీర్ణం న ప్రాప్తమిత్యర్థః - అసురాణాం మహాహ్వాతికాః ముహూర్తజ్ఞానినః కిమాహుః కిం బ్రువంతీత్యర్థః - భార్గవస్య ఉశనసః వృత్తాంతః కీదృశః కథంభూతః - వైజయంతః ఇంద్రప్రాసాదః కథమాస్తే వర్తతే - నందనసంజ్ఞకం ఉద్యానం ఉపవనం కస్య వశే అధీనతాయాం - చత్వారః

ఏషామసురాణాం వృత్తం పితామహేన కిమితి కీదృశత్వేన - సత్త్వేనాసత్త్వేన వేత్యర్థః - అనుమతం అంగీకృతమిత్యక్లిష్టోయమన్వయః

దంతాః యస్య సః చతుర్దంతః ఐరావతః ఉద్భ్రాంతః నిర్మదః ఇతి శ్రుతమ్॥ని॥ ప్రభిన్నో గర్జితో మత్తస్సమావుద్భ్రాంత నిర్మదావిత్యమరః। ఉచ్చైశ్శ్రవసః హా యస్య ప్రవృత్తిం వృత్తాంతం నోపలభామహే న జానీమహే - ఇతి సమంతతః అవలోక్య సచకితం సభయం యథాతథా అనుయుంజానాః పృచ్ఛంతస్సంతః - బ్రహ్మలోకస్య గమనం తస్యాదితాన్ అర్హాణాం ముమూర్షతాం మర్తుమిచ్ఛతాం - బ్రహ్మణశ్చ తే ఋషయశ్చేతి కర్మధారయః - తాన్ పరీత్య ఆవృత్య వరాణాం దానైః ప్రాణానాం ప్రయాణం దేహేన వియోగః తేన యః పరిక్లేశః బాధా తమపి పరిహరన్తః వారయంతస్సంతః - ప్రసంగేన ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా - దృష్టామిమాం వర్తమానాం నః అ

తః ఇతి శ్రుత ముచ్చైశ్శ్రవసః ప్రవృత్తిం నోపలభామహే
ఇత్యనుయుంజానా శ్చకితమవలోక్య సమంతతః కించ
బ్రహ్మలోకగమనోదితాన్ మహర్షీన్ ముమూర్షతః
పరీత్య పరిహరంతః ప్రయాణక్లేశమపి వరదానై ర్నివే
దయత ప్రసంగేన దృష్టామిమాం దశాం భగవతి పితామ
హే నవిస్మరతాస్మదభ్యర్థనా మధ్యాత్మవిచార వ్యా
సంగే నేత్యుద్బోధయంతః స్వాయమస్వప్నతయా స్వప్న
దృశ స్తథాధ నాన్ పరిపృచ్ఛంతః పర్యవసానం మునిశాప
స్య నిందంతః స్వాని జన్మాని నిశ్వసంతో దీర్ఘ ముష్ణంచ

స్మాకం దశాం అవస్థాం - భగవతి మాహాత్మ్యవతి॥ని॥ భగశ్శ్రీకామమాహాత్మ్యవీర్యేత్యమరః - పితామహే బ్రహ్మణి వివమేని వేదయత విజ్ఞాపయత ఆత్మన్యధ్యాత్మం ఆత్మవిషయక ఇతియావత్ - యః విచారః ఊహాపోహాత్మకమానసక్రియావిశేషః - తస్య వ్యాసంగేన సంబంధేన అవిచ్ఛేదేనేతి యావత్ - అస్మత్ అస్మాకం అభ్యర్థనాం ప్రార్థనాం న విస్మరత విస్మరణం మాకురుతేత్యర్థః - ఇతీత్థముద్బోధయంతః ప్రేరయంతస్సంతః - స్వయం అస్వప్నతయా స్వాపరహితతయా స్వప్నాన్ పశ్యంతీతి స్వప్నదృశః స్వప్నాధ్యాయవిదః స్వప్న ద్రష్టౄనితి యావత్ - మునిశాపస్య ముని దత్తశాపస్య పర్యవసానం అవధిం పరిపృచ్ఛంతస్సంతః - స్వాని స్వీయా

నిజనామ్నినిఉత్సృష్టేనింద౦తఃగహనాయంతస్సంతః - దీర్ఘనాముష్ణంచనిశ్వ
సంతస్సంతః - ముహుర్ముహుఃచాతకాః పక్షివిశేషాః వలాహకమి
వవారివాహమివ - వాచస్పతేఃజీవస్య॥ ని॥ జీవఆంగీరసోవాచస్పతిశ్చి
త్రశిఖండిజఇత్యమరః - ఆగమనంకాంక్షంతఃఇచ్ఛంతస్సంతః - అవత
స్థిరేఊషుః * సమవప్రవిభ్యస్థఇత్యాత్మనేపదం-లిట్॥ ౧॥

అ॥ భగవద్భజనవశేనక్షాలితపాపరాశీన్సురాన్ప్రత్యాగత్యగురుఃకుశ
లాద్యపృచ్ఛదిత్యాహ॥అత్రాంతరఇతి॥ అత్రాంతరేఅస్మిన్నవసరేసు
రాణాంగురుఃహితోపదేష్టాబృహస్పతిః - ప్రణిధానస్యధ్యానధారణస
మాధిత్రయస్య - యోగాత్ సన్నహనాత్ అవలంబనాదితియావత్ ॥
యద్వా॥ప్రణిధానంధ్యానధారణసమాధిత్రయమేవయోగఃఉపాయః
తస్మాదిత్యర్థః-ఉక్తార్థస్తుపాతంజలసూత్రవ్యాఖ్యానేలిఖితః॥ శ్లో॥ ధ్యా

ముహుర్ముహు ర్వలాహకమివచాతకా వాచస్పతే
రాగమనకాంక్షంతశ్చిరమవతస్థిరే॥.........* ౧॥
వ॥ అత్రాంతరేసురగురుర్దురితంసురాణామల్పావశేష
మవయన్ప్రణిధానయోగాత్। అభ్యేత్యనిర్జరవరైర
భివంద్యభక్త్యావర్యావృతస్సదసికించిదిదంబభాషే॥ ౨॥
౩॥ దిష్ట్యాకుశలినోవశ్చిరాదద్రాక్షం ॥ దిష్ట్యేత్యో త్రీ

నంతథాధారణంచసమాధిశ్చేతితత్త్రయం। ప్రణిధానమితిప్రాహు
ర్యోగసిద్ధాంతకోవిదాఇతివచనంచ।యోగస్సన్నహనోపాయేత్యమర
శ్చ-సురాణాందురితంఅల్పేనఅల్పాంశేనఅవశేషంఅవశిష్టం అవయన్వి
దన్సన్అభ్యేత్యఆగత్యమందరమితిశేషః-నిర్జరాణాందేవానాంవరైః
శ్రేష్ఠైఃఅభివంద్యమానః నమస్క్రియమాణఃతైరేవపర్యావృతఃపరివృ
తస్సన్-అభివంద్యభక్త్యేతిపాఠే- నిర్జరవరైఃభక్త్యాఅభివంద్యపర్యా
వృతఇత్యన్వయః - సదసిసభాయాంకించిదిదంవక్ష్యమాణప్రకారంవ
చఃబభాషేఉవాచ॥ ౨॥ అ॥భాషణప్రకారమాహదిష్ట్యాకుశలినఇతి॥
దిష్ట్యాదైవేనకుశలినఃక్షేమవతః వఃయుష్మాన్చిరాత్ బహుకాలాత్
అద్రాక్షంఅపశ్యం । అయంమునిశాపలక్షణః - అపాందేవఃఅర్ణవ

శ్చదిష్ట్యాదైవేనోత్తీర్ణః ప్రాయః కించిదవశేషం యథాతథా తీర్ణ ఇత్యర్థః - దుర్లభం దుష్ప్రాపం ఇదం తపోభాగ్యం వనం దిష్ట్యా భవద్భిరాసాదితం ప్రాప్తం॥ భారతే భరతస్య రాజ్ఞస్సంబంధిని తస్యేదమిత్యణ్ప్రత్యయః- వర్షే ధాత్రీనవమాంశే ॥ ని ॥ స్యాద్వర్షపృష్టాలోకధాత్ర్యోంశే వత్సరే వర్షమస్త్రియామిత్యమరః కించ ॥ ని ॥ మహర్షివ్యాసరచితే జంబూద్వీపేపి భారతమితి రభసః॥ ని॥ పున్నపుంసకయోర్వర్షం జంబూద్వీపాబ్దవృష్టిష్వితి రుద్రః॥ శ్లో॥ వర్షం స్థానం విదుః ప్రాజ్ఞా ఇమం లోకంచ భారతమితి భారవిః॥ శ్లో॥ ఉత్తరం యత్సముద్రస్య హిమాద్రేశ్చైవ దక్షిణం। వర్షం తద్భారతం నామ భారతీ యత్ర సంతతిరితి। వారాణసీవ కాశీవ ఇళావృతే వర్షే ఇదం- మందరసంజ్ఞకం ఆయతనమేవ గౌరీదయితస్య ఉమావల్లభస్య పరమత్యంతం దయితం ప్రేమాస్పదం॥ ఆ

ర్ణః ప్రాయో మయాపదర్ణవః । దిష్ట్యా చ దుర్లభమి
దం తపోవనముఖం భవద్భిరాసాదితం । వారాణసీవ
భారతే వర్షే దయితం గౌరీదయితస్య పరమిదమేవాయత
నమిళావృతే। ఆరసాతలాదాచ శాంత్యతీతకలాభువనా
త్సంతి మహాంతి స్థానాని సర్వాగమవిదితాని పరశ్శతాని భ

రసాతలాత్ - పాతాళమారభ్యేత్యర్థః॥ ని॥ అధోభువనపాతాళబలిసద్మరసాతలమిత్యమరః- ఆచశాంత్యతీతకళాభువనాత్ - శాంతిం శాంతినామ కళాం అతీతా అతిక్రాంతా శాంత్యతీతా- తథాభూతాయాః కలాయాః అతీతశాంతిసంజ్ఞికాయాః భువనం స్థానం ఆకాశః- తమభివ్యాప్యేత్యర్థః- ఆకాశస్య అతీతశాంతికలాభువనత్వం శ్రీమదాచార్యైరుక్తం॥ శ్లో॥ భూమౌ నివృత్తిరుదితాపయసి ప్రతిష్ఠా విద్యానలే మరుతి శాంతిరతీతశాంతిః - వ్యోమ్నీతి యాః కిలకలాః కలయంతి విశ్వం తాసాం హి దూరతరమంబుపదం త్వదీయమితి- పాతాళమారభ్య అంతరిక్షలోకపర్యంతం శివస్థానాని స

= ఆ యమనుభూయమానః- ఆపత్ మునిశాపరూపా విపదేవ- అర్ణవస్సముద్ర ఇత్యర్థః - అపాం దేవ ఇతి పాఠే తేన పదేన మునిశాపగ్రహణ బీజమన్వేషణీయం.

స్తీత్యత్ర ప్రమాణంతు ॥ శ్లో ॥ ఆకాశే తారకాలింగం పాతాళే హాటకేశ్వరం మర్త్యలోకే మహాకాళమిత్యపూర్వమేఘవ్యాఖ్యానే మహోపాధ్యాయోదాహృతవచనం - యద్వా - కేనాఽగ్నినా లంఖండసంప్రళయకాలికాగ్నినా తాప ఇతి యావత్ - ఇతః ప్రాప్తః కలః సంకర్షణాగ్ని ప్రయోజ్యతాపో యైస్తే తథా - ఇతకలానతిక్రాంతాః అతీతకలాః దహరశాండిల్యోపాసకాః శాంత్యేతి తృతీయాతత్పురుషః ※ తేషాం భువనం సత్యలోకః తమభివ్యాప్యేత్యర్థః ॥ ని ॥ కో బ్రహ్మాత్మానిలార్కాగ్నిశమనః స్పర్శకేకిష్విత్యేకాక్షరే ॥ ని ॥ లః ఖండనే త్రిష్వాదానే స్త్రీతి చ నానార్థరత్నమాలా - సర్వాగమేషు సర్వశాస్త్రేషు విదితాని వ్యాఖ్యాతాని పరశ్శతాని అనేకాని ॥ ని ॥ పరశ్శతాద్యాస్తే యేషాం పరాః సంఖ్యాశ్శతాదికాదిత్యమరః - మహాంతి శ్లాఘ్యాని భవాన్యాః పతిః శివః తస్య స్థానాని ఆయతనాని సంతి ॥ పరంతు

వానీపతేః । పరంతు మందర ఇవ తస్య దృశ్యో న కించన సుం
దరమన్యదాయతనం । అన్యత్ర పంచతపసోపి మునేరవా
సథేషు శాంభవేషు స్వైరచారిపి శివ్యత ఇతి శ్రుతమేవ

తథాపి - మందర ఇవ తస్య శివస్య దృశ్యం అన్యత్ - మందరాతిరిక్తం కించిదల్పమపి ఆయతనం సుందరం దర్శనీయం న భవతీతి శేషః ॥ అన్యత్ర శైవక్షేత్ర భిన్న ప్రదేశేషు పంచ పంచయజ్ఞరూపాణి తపాంసి యస్య సః పంచతపాః - తస్మాత్ - అథవా దక్షిణాగ్ని గార్హపత్యాహవనీయసభ్యావసథ్యలక్షణపంచాగ్నిసాధ్యం తపః యస్య సః పంచతపాః - యద్వా - దానయజ్ఞస్వాధ్యాయైకాగ్ర్యానశనవ్రతలక్షణాని పంచరూపాణి తపాంసి యస్య సః పంచతపాః - స్వాధ్యాయయజ్ఞాదీనాం నారాయణోపనిషది తపస్త్వేన వ్యవహారాత్ - ఆహుస్విత్ * పఃపిస్తారే ఇత్యస్మాదచ్ఛ్రియాః పంచంవిస్తృతాః తపః చాంద్రాయణాదిలక్షణం యస్య సః పంచతపాః ॥ ని ॥ తపో లోకాంతరేపి చ - చాంద్రాయణాదిధర్మే చ న స్త్రీ శిశిరమాఘయోరితి రభసః - యద్వా - తపః వ్రతం ॥ ని ॥ మాఘే పుమాన్ వ్రతే

※ తేషాం భువనమితి సమాసం వదద్భిశ్శ్రాంత్యతీతకలాభువనపదఘటకకలశబ్దోత్తరస్య ఆకారస్య కావాగతిః కల్ప్యేత్యేతేతి న జానీమహే

క్లీబేతపఇతినానార్థరత్నకోశాత్ - తథాచవిస్తృతంతపఃశిరోవ్రతలక్ష
ణంవ్రతంఆథర్వణికానాం బ్రహ్మవిద్యాభ్యాసపూర్వకాలేక్రియమా
ణంయస్యసఃపంచతపాః ॥ తేషామేవైతాంబ్రహ్మవిద్యాంవదేతశిరో
వ్రతంవిధివద్యైస్తుచీర్ణమితిశ్రుతేః। అథవాతపంత్యేభిరితికరణా
ర్థేతపధాతోరౌణాదికాద్బాహుళకాదసున్ప్రత్యయః- స్థండిలదిక్చతుష్ట
యేప్రతిష్ఠితాఃచత్వారోగ్నయః - ఉపరిసూర్యశ్చేతిపంచసంఖ్యాని
తపాంసితాపకారణాని యస్యస్థండిలోప విష్టస్యమునేఃసః పంచత
పాఃతస్మాదపిశాంభవేషుశంభుసంబన్ధిషుఆవసథేషుస్థానేషు ॥ని॥ స్థా
నావసథవాస్తుచేత్యమరః - స్థితఇతిశేషఃస్వైరేణఅనిరోధేనస్వచ్ఛం
దేనవాచరితుంశీలంయస్యసఃస్వైరచారీఉత్సృష్టశ్రుతిమార్గః కామిజ
నఇతియావత్ ॥ని॥మందస్వచ్ఛందయోఃస్వైరఇత్యమరః - విశిష్యతే

భవద్భిరపివృద్ధముఖాత్ । అప్యత్రప్రాప్తిహేతుర్వాయ
మస్మాదృశఇవభవాదృశామపిశైలరాజః॥౨॥వ॥ కాలో
త్యగాదశుభహేతురుపస్థితంవఃకల్యాణమస్యనచిరాదితి
భాసతేనః। ఉత్తిష్ఠతోచ్చలతయూయమతుధామధాతురు

విశిష్టఃక్రియతే - తథోక్తంసూతసంహితాయాంశివమాహాత్మ్యఖండ
చిదంబరమాహాత్మ్యే ॥శ్లో॥ అన్యత్రపంచతపసోమునేర్వాతాశనాదపి
శ్రీమద్దక్షిణకైలాసేస్వైరచారీవిశిష్యతఇత్యాది - వృద్ధానాంముఖాద
పిభవద్భిరపిశ్రుతమేవ - విదితశివక్షేత్రమాహాత్మ్యానాంభవతామే
తద్విషయేస్మాభిఃకింవక్తవ్యమితిభావః ॥ అయమాహాసభూతఃశైలరా
జశ్చ - అస్మాదృశఇవభవాదృశామపిఅమృతస్య॥ని॥ అమృతందివిషదోమో
క్షేయజ్ఞశేషేసుకాశనఇతివిశ్వః - ప్రాప్తౌహేతుఃకారణంఅస్మద్విధా
నాంమోక్షకారణంభవద్విధానాంసుధాప్రాప్తికారణమితిభావః॥౨॥
కాలఇతి॥అశుభస్యఅమంగళస్యహేతుఃనిమిత్తంకారణంకాలఃపాపఫలా
నుభవకాలఃఅత్యగాత్ అతియయౌ - వఃయుష్మాకంకల్యాణంమంగళం
నచిరాత్ ఝడితిఉపస్థితంప్రాప్తంస్యాదితి శేషఃఇత్యేవమద్యేదానీం
నఃఅస్మాకంభాసతేచిత్తేస్ఫురతీత్యర్థః - ఉత్తిష్ఠతఉద్ధానంకురుతచల

తగమనంకురుత - ధాతు బ్రహ్మణఃధామస్థానంతు ॥ని॥ఉటజంధామని వేశశ్శరణంతు యఇత్యమరః - యామ-లోట్-ప్రాప్నువామ - అధు నాఅనర్థికాభిః ప్రయోజన రహితాభిః ఉష్ట్రోస్యేవాసికాభిః శిరాం స్యన్నమయ్యస్థితిభిః - కింఫలంనకిమపీత్యర్థః ॥3॥ అ॥ గురువచనాత్సం తుష్టో దేవేంద్రోగురుంప్రత్యవోచదిత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేవంప్రవృ త్తయాప్రసృతయాభావిభవిష్యత్ - యన్మహాసంవిధానందేవాసుర సంఘటనపుంజీభవనాదిలక్షణంతేనలభ్యయా ప్రాప్తవ్యయా భాగ్య స్యఅదృష్టస్యవశాత్ - అధునైవస్వైతఃలబ్ధయాసుధయేవస్థితయా॥ని॥ పీ యూషమమృతంసుధేత్యమరః - వాచస్పతేఃగురోఃవాచాఆప్యాయితః తర్పితః-సురపతిరిదంవచఃఆచచక్షేజగాద ॥ అ॥తత్ప్రకారమేవాహ॥

ష్టౌసికాభిరధునాకిమనర్థికాభిః ॥3॥౫॥ ఇతిప్రవృత్త
యాభావిమహాసంవిధానలభ్యయాపిభాగ్యవశాదధు
నైవస్వతోలబ్ధయాసుధయెవవాచావాక్పతేరాప్యాయి
తస్సురపతిరిదమాచచక్షే । అద్యైవతత్పావనమజనితపో
వనమద్యనస్తపాంసిపరిపేదిరే ప్రశేమురద్యనఃకలుషా
ణి పర్యుపస్థితానిమంగళాని - పరధాకథంభవదీయా
నాంపాత్రీభవేమశాసనానాంతురాణాం॥3॥౬॥ చేతోయ

అద్యేతి॥అద్యపతత్తపోయోగ్యంవనంతపోవనం - పావనంపవిత్రంఅజని ఆసీత్-అద్యనోస్మాకంతపాంసిచాంద్రాయణాదీని - పరిపేదిరేప క్వానిబభూవుః - ఫలదానోన్ముఖానిబభూవురితియావత్ - అద్యనఃకలు షాణిదురితాని ॥ని॥ కలుషంవృజినైనోఘమంహోదురితదుష్కృతమి త్యమరః - ప్రశేముః-నేశురిత్యర్థః- మంగళానిశుభానిపర్యుపస్థితానిస న్నిహితానిఆసామాసురితిశేషః- పరథాఅన్యథాఏవంనచేదితియావత్ - భవదీయానాంయుష్మదీయానాం - శాసనంహితోపదేశః- తద్రూపా ణాంఅక్షరాణాంవచసాంకథం-పాత్రీభవేమ-భాజనభూతాస్స్యామ - అనుకూలకాలమంతరాఆగత్యహితంనోపదిశంత్యేవగురవఇతిభావః ॥3॥ అ॥బృహస్పతింబ్రహ్మనిష్ఠత్వేనస్తౌతి॥ చేతఇతి॥ యద్భవతశ్చేతఃదిక్తంక

ర్తృ - చిరంతనానిపురాతనానియానివచాంసిశ్రుతయః తేషాంయస్సం దర్భః॥ శ్లో॥ ఉపక్రమోపసంహారావభ్యాసోపూర్వతాఫలం-అర్థవా దోపపత్తీచలింగంతాత్పర్యనిర్ణయే- ఇత్యాదిశాస్త్రప్రసిద్ధతాత్పర్యలింగ షట్క లక్షణః-యథోచితపదవిన్యాసలక్షణోవా- ఆనుపూర్వీలక్షణో వే ద్యర్థః-తస్యయఃగర్భఃఅంతఃప్రదేశఃతస్మిన్ స్థితే- వేదైకవేద్యఇతిభా వః-ధాతుమయేదేహేఅంతిరతమోధాతుః మజ్జేత్యుచ్యతే-తాంఅభివ్యా ప్యామజ్జం-అథవాఆసమంతాత్ - మజ్జంశుద్ధమిత్యర్థః * టుమస్జ్ శుద్ధావితిధాతుః-శ్వన్నుక్షన్నితినిపాతనాత్సాధుః-అథవా- మజ్జాసారః ఆసమంతాన్మజ్జాయస్యతదితివిగ్రహః॥ ని ॥ సారోమజ్జాసమాత్వస్త్రీ స్యమరః - సూక్ష్మవిషయేష్వుసర్వత్రప్రవర్తమానమిత్యర్థః ॥ లజ్జావ ద్రాజవన్మజ్జామాంససారాస్థిసారయోరితిభానురిః॥ ని॥ మజ్జోక్తోమజ్జ

> ద్భువతశ్చిరంతనవచస్సందర్భగర్భస్థితేవస్తున్యస్తమిత
> ప్రపంచమలినిమ్నాన్యమజ్జమామజ్జతి ॥ తద్ధుమోర్చత
> మోవిమోహితమతిష్వస్మాస్వకస్మాదిదంసక్తం యస్య
> శుషుద్విపాత్ స్వపితతోధన్యావయంన్యాయతః ॥౨॥కిం
> బహునా॥ అద్యభవత్సంభావనాసంపాదితస్యానందస్య

యాసహేతిద్విరూపకోశః - అస్తంవిలాపలక్షణంలయంఇతఃగతః-ప్ర పంచపవమలినిమామాలిన్యం-యస్యతత్తథాభూతే- ప్రపంచలయాధిష్ఠా నఇతిఫలితార్థః-వస్తునిస్వాత్మని బ్రహ్మణి - మజ్జతిలీనంభవతి తదాత్మ నాఏకీభవతీతిఫలితార్థః - తదిదంభవశ్చిత్తంకర్తృ-యద్యస్మాద్దుఃఖేన మోచయితుంశక్యందుర్మోచం ఈషద్దుస్సుష్విత్యాదినా ఖల్ప్రత్య యః- యత్తమఃతమోగుణః - తేనవిమోహితాఃవిమూఢాఃకృతాఃమత యఃబుద్ధయోయేషాంతేతథాభూతేషు-ద్విపాదాయేషాంతేద్విపాదః- తేషుపశుషు-పశుకల్పేష్వితిభావః- అస్మాస్వపిఅకస్మాత్ - అజ్ఞాతహే తోః-నిర్నిమిత్తమితిభావః-సక్తంసంక్రాంతమాసీత్-తతస్తస్మాద్వయం న్యాయతఃయుక్తివశేనధన్యాఃపుణ్యవంతః॥ ని॥సుకృతీపుణ్యవాన్ధన్యఇత్య మరః-మహత్సుకృతమంతరాకోవామహదనుగ్రహభాజనమితిభావః॥౨॥

అ॥ ప్రకారాంతరేణబృహస్పతింస్తౌతి॥ అద్యేతి॥ అద్యేదానీంభవత్కృత యాసంభావనయాసంమాననయాఅనుగ్రహేణేతియావత్ - సంపాది తస్యైకల్పితస్యఆనందస్యపరంపారంపర్యవసానభూమింఅపశ్యంతః అజా నంతఃవయందేవాః - అస్మత్ -అస్మాకందేవానా మానందాత్ భవతఃఆ నందంఅనేకశతానిగుణాఃఆవృత్తయోయస్యసః॥ (?)॥గుణస్త్వావృత్తిశబ్దా దిజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్వి త్యమరః - తథాభూతమాన ముపపాద యంతీంవదంతీం ప్రతిపాదయంతీమితియావత్ -భగవతీం శ్రీమతీం- శ్రు తిం॥ శ్రోత్రియస్యచాకామహతస్యేతి ప్రాథమికవాక్యమారభ్య- స ఏకోబృహస్పతేరానందఇత్యేతదంతావానందవల్లీమపి- నవిస్రంభామ హే నవిశ్వసిమః- ఆప్తవాచోప్యనుభవపరాహతాశ్చేత్ కశ్శ్రద్దధీతేతి

పరంపారమపశ్యంతోవయమస్మదానందాదనేక శతగు
ణంభవదానందముపపాదయంతీంభగవతీంశ్రుతిమపినవి
స్రంభామహే ॥అజానతోపిరాజానఃకదాచిదాక్రా
మంతిపరానాక్రమ్యంతేచతైరితి చక్రనేమి క్రమస్సా
ర్వజనీనఏవ ॥ తదపిభవదీయాజయంత్యేవనజీయంతఇ
త్యైకాంత్యమనుసందధతోవయమియదపత్రపామహే

భావః॥అ॥లోకస్థితిమనురుధ్యాహ ఆజానేతి ॥జనీప్రాదుర్భావఇతిధా తోఃభావేఘఞ్ప్రత్యయేజానమితిరూపంభవతి- జానంచజనిరేవజానమా రభ్యఆజానం-తస్మాత్ ॥ఇతరాభ్యోపిదృశ్యంతఇతిప్రథమాయాంతసిః- ఏవంచఉత్పత్తిమారభ్యేత్యర్థః-రాజానః-కదాచిత్పరాన్ రిపూన్॥ని॥ప రోరిపరహూత్మనోరిత్యమరః-ఆక్రామంతిజయంతీత్యర్థః-కదాచిత్తైరరి భిరాక్రమ్యంతేజీయంతఇతి - చక్రస్యనేమేఃఅంతభాగస్యేవక్రమఃరీ తిః-స్వభావఇతియావత్॥ ని॥చక్రంరథాంగంతస్యాంతేనేమిస్త్రీస్స్యా త్ప్రధిఃపుమానిత్యమరః-సార్వజనీనఃసర్వజనేషుసిద్ధః- సర్వజనేషుసా ధురి(?)త్యర్థః॥అ॥ప్రోత్సాహయన్ గురుంప్రత్యాహ॥ తదపీతి॥ తదపిత థాపిభవదీయాఃయుష్మత్పక్షవర్తినః జయంతిఅరీనభిభవంత్యేవ - నజీ యంతేనపరిభూయంతఇతి-ఐకాంత్యంప్రసిద్ధిం॥ ని॥ఏకాంతంనిశ్చితేత్రై

ఘ్నే త్రిప్రసిద్ధౌ పున్నపుంసకమితిరభసః- అనుసందధానాః-ధ్యాయంత
స్సంతః-ఏకాంశమనుసందధత ఇత్యేకః పాఠః - వయంఇయదేతావత్ -
అపత్రపామహేలజ్జామహే-వ్యథామహేచ-సంకల్పమాత్రంభానమే
వ॥ని॥సంకల్పఃకర్మమానసమిత్యమరః-చిత్తస్ఫురణమితియావత్ - సాధ
నంలస్మదుద్ధరణనిమిత్తంయస్యసతథాభూతస్య-భవతఃపునఃతవతు - అ
స్మత్-అస్మాసువిషయే-అనుగ్రహాఃదుఃఖాపనయనలక్షణఃప్రసాదఃఈష
త్కరః-అతీవసుకర ఇత్యర్థః - యథాహిభవతాసజాతీయాఃభవజ్జాతీ
యాఃభవాదృశా ఇత్యర్థః-మునయఏవ- భూమావాచరంతీతిభూమిచరాః
భూమిష్ఠా ఇత్యర్థః - తాన్ దివమారోపయితుంఆరోహయితుం- త్రిశం
కుంవిశ్వామిత్రఇవేతిభావః-దివిచరాన్ స్వర్గవాసినఃభువమవరోపయి

వ్యథామహేచ। భవతఃపునరీషత్కరోస్మ దనుగ్రహ
స్సంకల్పమాత్రసాధనస్య - యథాహిభవజ్జాతీయాఏ
వభూమిచరాన్ దివమారోపయితుందివిచరాన్ భువమ
వరోపయితుంఆస్వాదయితుంసప్తసాగరాన్ సురాపగా
మాచమితుంవిఫలయితుంమహాస్త్రాణివిష్టంభయితుంవి
శ్వంభరమపి-ప్రగల్భంతే-తథాశ్రుతిశతప్రతిపన్నయా
థాత్మ్యేభవతోమాహాత్మ్యేదండాపూపికాన్యాయఘం

తుంఅవరోహయితుమిత్యర్థః-సురమునయోనహుషమివేతిభావః - సు
రాపగాంఆస్వాదయితుంపాతుంజహ్నుర్యథేతిభావః- సప్తసాగరాన్
ఆచమితుంఅగస్త్యయథేతిభావః - మహాస్త్రాణిఫలీకర్తుంవ్యర్థయి
తుం-విశ్వామిత్రయుద్ధేవసిష్ఠోయథేతిభావః- విశ్వంభరంవాసుదేవమపి
విష్టంభయితుంస్తబ్ధంకర్తుం-సనత్కుమారోయథేతిభావః-ప్రగల్భంతేస
మర్థాభవంతి- తథాశ్రుతీనాంశతేనఅనేకేనప్రతిపన్నంజ్ఞాతంయాథా
త్మ్యంయథాత్మత్వంయస్యతత్తథాభూతేభవతః-మాహాత్మ్యేమహిమ
నివిషయే- ఘంటాఘోషశబ్దస్యలక్షణయాఘంటాఘోషసదృశోర్థః-
ఏవంచయథాఘంటాయాఃఘోషఃధ్వనిః సర్వైఃసేంద్రియప్రబుద్ధైః
అసందేహంశ్రూయతేతథాసర్వైఃతథావిధైః - శ్రూయమాణః

దండాపూపికాన్యాయపవనశ్శరణంరక్షకః - దండాపూపికాన్యాయో నామ-దండో మూషికైర్భక్షిత ఇత్యుక్తే దండగుంఫితా అపూపికా ఆఖుభిర్భక్షితాః కిమితి ప్రష్టవ్యాంశ ఏవ న వర్తత ఇతి- తథా చ దివిచరాణాం భూచరయితుం భూచరాణాం దివిచరయితుం యథాకామం కర్తుం సామర్థ్యశాలినాం యుష్మాకం అస్మదుద్ధరణసామర్థ్యమస్తి వేత్యత్ర సందేహప్రరోహ ఏవ నాస్తీతి భావః ॥ ౮ ॥ వక్తవ్యముక్త్వా తూష్ణీం భూతే దేవేంద్రే విజ్ఞాతరహస్యో గురుః ఆఖండలాదిభిస్సహ సత్యలోకం ప్రతి జగామేత్యాహ వాక్యద్వయేన॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్ -పల్లవితైస్స జాతకిసలయైః వచోభిరలం- బహూక్తిభిః ప్రయోజనం నాస్తీతి భావః- భవతో భక్తానామస్మాకం యద్వ్యసనం రాజ్యభ్రంశాది- తదవలోకే తద్దర్శనే విషయే సంకల్పః కు

టో ఘోష ఏవ నశ్శరణం। తదలం పల్లవితైర్వచోభిరనుగృహా
ణ స్వయమస్మాన స్తి యది భక్తవ్యసనావలోకన సంక
ల్పః। అథ సాజాత్యాభిమానేన మర్వాససపవచనం స
త్యాపయితుమధ్యవసాయస్తదేహి యత్ర నినీషసి తత్ర నే
ష్యామహే యేనానుకంపయిష్యసి తేనానుకంప్యామహే
సర్వథా వయం న్యస్తాత్మానో భవచ్చరణే। కింకరచరణే దానీమ

నోరథః॥ ౯ ॥ సంకల్పః కర్మమానసమిత్యమరః-అస్తి యది అస్మాకం నః స్వయం ప్రేరిత ఇతి భావః- అనుగృహాణ అనుగ్రహం కురు - అస్మదీయసామ్రాజ్యేన అస్మాన్ పునస్సంయోజయేత్యర్థః - అథవా సమానా జాతిః మునిత్వలక్షణా యస్య సః సజాతిర్దుర్వాసాః సజాతేర్భావః సాజాత్యం తస్మాదభిమానేన ప్రేమ్ణా- దుర్వాససః మునేః వచనమేవ సత్యాపయితుం సత్యం కర్తుం-అధ్యవసాయః నిశ్చయః యది - ఇహి ఆగచ్ఛ * ఇణ్గతావితి ధాతోః లోటి ఇహీతి రూపం-యత్ర నినీషసి నేతుమిచ్ఛసి ప్రాపయితుమిచ్ఛసీత్యర్థః- తత్ర నేష్యామహే యాస్యామః - యేనానుకంపయిష్యసి తేనానుకంప్యామహే అనుకంపితా భవామః - అనుగృహీతాః క్రియామహే ఇతి యావత్ -సర్వథా సర్వైః ప్రకారైర్వయం భవతః చరణే - న్యస్తాః సమర్పితాః ఆత్మానః కాయాః యేషాం తే॥ ౯॥ ఆమ్నాయతోఽధృతిర్బుద్ధి

స్వభావో బ్రహ్మావస్మృ చేత్యమరః - కరచరణౌహస్తపాదాదివిషయమేత
వాభి ప్రాయఃకీదృశఃకథంభూతఇతికదాచిత్ జిజ్ఞాసాజ్ఞాతుమిచ్ఛా-నఇ
తి శేషఃఅస్తికిం నేత్యర్థః-నయదినాస్తియదిమాదృశిమద్విధేకింకరజనే॥
ని॥సేవకాఃకింకరాభృత్యాఇతిరభసః-తథేతిమంతవ్యంజ్ఞాతవ్యంఇతికృత
వ్యవసాయస్యబద్ధనిశ్చయస్యసుత్రామ్ణఃఇంద్రస్య వచసిచిత్రీయమా
ణఃచిత్రంకుర్వాణః చిత్రశిఖండిజోవాచస్పతిః ఆఖండలాదిభిస్సహఇం
ద్రాదిభిస్సమం- సత్యసంజ్ఞికఃలోకఃతంసత్యలోకంబ్రహ్మలోకంప్రతి
అభిప్రతస్థే-యయౌ॥అ॥ పథికదేవానాంవృత్తంగ్ణయర్ణతఏవసత్యలోక
సమీపమాపురిత్యాహ॥అమరాశ్చేతి॥ తమింద్రమనువర్తమానాఃఅనుగ

స్తిజిజ్ఞాసాకీదృశస్త్వవభిప్రాయఇతినయదికింకరజనేపి
మాదృశితథేతిమంతవ్యమితికృత వ్యవసాయస్య సుత్రా
మ్ణోవచసిచిత్రీయమాణశ్చిత్రశిఖండిజస్సమమాఖండ
లాదిభిస్సత్యలోకంప్రతస్థే॥అమరాశ్చతమనువర్తమా
నావర్తమానాఃపథివైమానికానాందైత్యదానవయాతు
ధానాధ్యాసితానిసిద్ధచారణవిద్యాధరాద్యావసథాని వి
లంఘ్య తతోవిదూరాదుత్పన్నకింకరీగానచాతుర్య ము
పశాంతగాంధర్వ తౌర్యమాధుర్యమసంభావితకర్మదేవ

చ్ఛంతః అతఏవవైమానికానాంవిమానచారిణాంపథిమార్గేవర్తమానాః
ప్రవిశ్యమానాఃఅసురాశ్చ-దైత్యదానవయాతుధానైఃరాక్షసప్రభేదైః
అధ్యాసితానిఅధ్యుషితాని ఆక్రాంతానీతిభావః-సిద్ధచారణవిద్యాధరా
ణాందేవయోనివిశేషాణాం-ఆవసథానిస్థానాని॥ని॥స్థానావసథవాస్తుచే
త్యమరః - విలంఘ్యఅతిలంఘ్యతతఃవిదూరాత్ విశేషతోదూరదేశేఅవ
స్థాయేత్యర్థః॥ల్యబ్లోపేకర్మణ్యధికరణేచేత్యధికరణవాచకాత్ పంచమీ-
అథవాతతఃస్వీయమార్గాత్ కించిద్గలిత్వాఅవిదూరాత్ సమీపేఅవస్థా
యేత్యర్థః - ఉత్పన్నంవినష్టం - కిన్నరీణాంకిన్నరస్త్రీణాం - గానచా
తుర్యంఆలాపవైదగ్ధ్యంయస్మిన్తత్ - ఉపశాంతంఅప్రవృత్తంగాంధ
ర్వంగంధర్వసంబంధితౌర్యంమురజాదిసంబంధి - మాధుర్యంనాదోయ

స్మిన్కాలేతత్ తురీధాతోః ఋహలోర్ణ్యదితిణ్యత్ప్రత్యయః తతఃగుణం బాధిత్వా బాహుళకాత్ హలిచేతిదీర్ఘః తతఃతూర్యమితిరూపం - తూర్యంమురజాదితత్సంబంధితౌర్యమితిప్రక్రియా - అసంభావితఃఅసంభావితఃకదా దేవానాంసంబంధీసమ్మర్దః పుంజీభవనంయస్మిన్కాలేతత్ - అనాశంకనీయాఅసంభావనీయాబ్రహ్మర్షీణాంసంచారస్య సంకథాయస్మిన్కాలేతత్ - అణిసీచాఃయానిరక్షాంసియేపిశాచాః - తేషాంమదిరాగంధూషేణమద్యనిష్ఠీవనేనరూషితా సంయోజితా - రూషితేతిపాఠే- కలుషితేత్యర్థః - యామందాకినీగంగా - తస్యాస్తీరేయేతరవఃతేషాంషండే - గూఢంఅవిదితంయథాతథా-చరంసంచారిదేవర్షీణాంసురమునీనాంమండలంసమూహోయస్మిన్కాలేతత్ - అతఏవఅంతఃకరణశల్యం హృదయకంటకమివస్థితంనగరస్యా మరావత్యాఃఉపశల్యం గ్రామాంతప్రదేశం॥ని॥ గ్రామాంతముపశల్యంస్యాదిత్యమరః-ఆలోకయంతః ప

సమ్మర్దమనాశంకనీయ బ్రహ్మర్షిసంచారసంకథమణినీ
చరత్పిశాచమదిరాగంధూషరూషిత మందాకినీతీరత
రుషండగూఢచరదేవర్షి మండలమాఖండలనగరోపశ
ల్యమంతఃకరణశల్యమాలోకయంతః పురాహంసావతం
సితైస్సర్వగామిభి రప్సరోజన తౌర్యత్రికాలంకృతై ర్వి
మానై రతివాహ్యమానతయాగృహ్యమాణతత్తత్ప్రదే
శసౌందర్యమగృహ్యమాణ ద్రాఘిమాణమధ్వాన మధు
నాపద్భ్యామేవాక్రమ్యమాణతయాగృహీత విపరీతమ

శ్యంతస్వంతఃపురాస్స్వర్గనివాసకాలే-హంసైఃఅవతంసితైఃసంజాతాపీడైఃహంసభిభూషితైరితియావత్ - సర్వత్రగంతుంశీలంయేషాంతేసర్వగామినఃతథాభూతైః - అప్సరోజనైః-ఆరప్స్యమానంకరిష్యమాణంయత్తౌర్యత్రికంనృత్తగీతవాద్యానాంత్రయం॥ని॥ తౌర్యత్రికంనృత్తగీతవాద్యంనాట్యమిదంత్రయమిత్యమరః- తేనఅలంకృతైఃమండితైఃవిమానైః అతివాహ్యమానతయా సంతీర్యమాణతయాఅగృహ్యమాణమవిదితంతేచతేప్రదేశాశ్చతత్తత్ప్రదేశాః - తేషాంసౌందర్యంకామనీయకరి

యస్య సతథాభూతం - ఏవమగృహ్యమాణం అనవగతం ద్రాఘిమదై
ర్ఘ్యం యస్య సతథాభూతం - అధునా పద్భ్యాం పాదాభ్యాం ఆక్రమ్య
మాణతయా తున్నతయా - ఆక్రమ్యమాణతయేతి పాఠే ప్రతిష్ఠమానతయే
త్యర్థః - గృహీతం జ్ఞాతం తద్విపరీతం పూర్వోక్తాద్విలక్షణ కామనీయకల
క్షణం విభేదః యస్య సతథాభూతం * అయం భావః - విమానసంచారదశా
యాం దేవైః పూర్వం యత్ర యత్ర కామనీయకం దైర్ఘ్యం చ దృష్టం నా
భూత్ - ఇదానీం పాదసంచారదశాయాం తత్ర తత్రైవ దేవైః ప్రా

తిక్రామంతః పదే పదే క్రామ్యంతః పథి పథికజన సాధార
ణమపి తత్తత్తేష్వాతిథ్యం గూఢసంచారవశాదలభమా
నా దానవసేనాగతాగతోదితాతంకకథం దివతిలంఘ్యకా

ర్యస్మాద్విపరీతమతీవ దైర్ఘ్యం అతీవ కామనీయకం చ దృష్టమభూదితి
బోధ్యం - అతిక్రామంతః అతిగచ్ఛంతః - పథిమార్గే పదే పదే ప్రతిపదమిత్య
ర్థః క్రామ్యంతః ఆయస్యంతః ** శ్లేశం చ లేగేచ తే పంథానశ్చ తత్తత్పథాః
తేషు తేషు మార్గేష్విత్యర్థః పథికజనానాం పాంథానాం సాధారణం సు
లభం ఆతిథ్యం అతిథేః క్రియమాణం అర్ఘ్యదానాదిలక్షణం కర్మాపి ॥ని॥ క్ర
మాదాతిథ్యాతిథేయౌ అతిథ్యర్థేత్ర సాధునీత్యమరః - గూఢః ఇతరావిదితః
యః సంచారః తద్వశాత్ - అలభమానాః అప్రాప్నువంతః - దానవ

---

* విమానైరతివాహ్యమానతయా గృహ్యమాణత్వేత్ర గృహ్యమాణ
త్వకృతపదవిభాగాస్తు వయం వేగవశాదగృహ్యమాణతత్తత్ప్రదేశనిమ్నో
న్నత్యవక్రిమాదిదోషతయా మార్గస్థ పర్వతరమ్యతాన్యాయేనావిశేష
ణగృహ్యమాణసౌందర్యమపీదానీం సమీపగతిగతిమందిమాదివశాద్గృహీ
తతద్విపర్యయభూతాసౌందర్యమితి కవేరాశయమనుమిమామహే.

** తత్తత్ప్రదేష్వితి పాఠే తేషు తేషు స్థానేష్విత్యర్థః - ఇదానీం పథి
త్యస్యార్థే వాన్వయస్సువచః - పథమిత పాఠే తు బహువచనప్రయోగ
వైఫల్యం - పూర్వం పథీత్యేకవచనాంత ప్రయోగవిరోధశ్చ - తత్ర జాత్యే
కవచనత్వకల్పనఞ్చాస్వరసం - ఇంద్రాద్యనుసృతస్యార్థస్యైకత్వాపద
ర్థవిరోధశ్చ. .... *

సంబంధినీనాం సేనానాం గమనాగమనయోః ఉచితాగాయోగ్యాః
కానపి కతిచిదపి - దివస్స్వర్గః సంబంధినః కక్ష్యాణాంధనికాగారప్ర
కోష్ఠావృతప్రదేశానాంభేదాః ప్రభేదాః - అత్రాయంవివేకః అవృ
తోద్వారప్రదేశః కక్ష్యా - అసావృతోద్వారప్రదేశోంకమితి - కథం
చిత్కృచ్ఛ్రేణ అతిలంఘ్య అతిక్రమ్య ॥ ని ॥ కక్ష్యాప్రకోష్ఠేహర్మ్యాదేః
కాంచ్యాంమధ్యేభబంధనమిత్యమరః - కక్ష్యాశబ్దేవరత్రాయాంకాం
చ్యాంగేహప్రకోష్ఠకఇతివాసాథకారత్నమాలా । తపోభిరపికృచ్ఛ్రచాం
ద్రాయణాదిభిరపిదురాపందుర్లభం - తపోలోకస్యసత్యలోకస్యసమీ
పంఅంతికం - ఆపేదిరేప్రాపుః ॥ ప్రవిష్టమాత్రాశ్చప్రవిశంతఏవతేదేవాః
పరిహృతఃనిస్సృష్టఃరజస్తమసోఃగుణయోః గంధఃలేశఃతస్యానుబంధోయే

నపికక్ష్యాభేదాన్దివస్తపోభిరపిదురాపంతపోలోక స
మీపమాపేదిరే ॥ ప్రవిష్టమాత్రాశ్చతేపరిహృతరజ
స్తమోగంధానుబంధతయాపరిణత సత్త్వైకసారేషుత
త్రత్యవస్తుషు మహీచరాఇవమహేంద్ర భోగేష్వదృ
ష్టచరంవిశేషమాలక్షయంతోవిసిష్మియిరే ॥ అపిచ ॥ పు
నరాత్మవిజ్ఞాననిరస్తావరణతయానిస్సీమవికసదకృత్రిమ

షాంతేషాంభావస్తత్తాతయా - పరిణతఃప్రాప్తఃసత్వంసత్వగుణఏవఏ
కసారోముఖ్యస్థిరాంశోయేషాంతే తథాభూతేషు తత్రత్యానితత్రభ
వానివస్తూనిపదార్థాః - తేషుమహీచరాఃభూలోకవాసినఃమహేంద్ర
స్యదేవేంద్రస్య భుజ్యంతఇతిభోగాఃవిషయాఃతేష్వివ - అదృష్టచరంఅ
దృష్టపూర్వం * భూతపూర్వేచరడితిచరట్ప్రత్యయః - విశేషంవైలక్ష
ణ్యంఆలక్షయంతఃపశ్యంతస్సంతః - విసిష్మియిరే - విస్మయంచక్రుః ॥ అ ॥ స
త్యలోకనివాసినస్సావజ్ఞంస్వర్గిణోదృష్ట్వాపరస్పరంహసంతోనినిందురి
త్యాహ । అపిచపునరితి । అపిచఆత్మజ్ఞానేనబ్రహ్మజ్ఞానేననిరస్తందూరీకృ
తంఅవిద్యాలక్షణం ఆవరణంతిరస్కరిణీవస్త్రంయేషాంతేషాంభావస్త
త్తాతయా - నిస్సీమంనిర్మర్యాదంయథాతథా వికసత్ప్రకాశమానంఅకృ
త్రిమంనిత్యంజ్యోతిఃబ్రహ్మజ్యోతిర్యేషాంతేతథాభూతానాంఅధికారః

ఏతావత్కాలపర్యంతం త్వయా ప్రవర్తితవ్యమితీశ్వరనియోగః॥ ని॥ ప్రక్రియాత్వధికారస్స్యాదిత్యమరః-సపవమలంపాపం॥ ని॥ మలోస్త్రీ పాపవిట్కిట్టానీత్యమరః-తస్యక్షపణాయ కేవలంపాపనాశాయైవ జ్వాల వాయేతియావత్ -అనుత్తరంస్వాపేక్షయాత్కృష్టాంతరరహితం శ్రేష్ఠమి తియావత్ ॥ని॥ శ్రేష్ఠేనుదీచ్యాం ప్రతివాక్యానేచ త్రిష్వనుత్తరమితిరత్న మాలా। యోగైః యమాద్యష్టాంగయోగైః ఐశ్వర్యం అణిమాదిలక్షణం అనుభవతాం భజతాం - సనకసనందనసనత్కుమారాదయో యే షాంతథావిధాయోగినో ధ్యానినః॥ ని ॥ యోగస్సన్నహనోపాయధ్యాన సంగతియుక్తిష్వి త్యమరః- తేషాం సంబంధినః- వాచః ఏషాం సంతీత్యర్థః వాచోగ్మినిరితిగ్మినిప్రత్యయే వాగ్మిన ఇతిరూపం। తేషామతివక్తౄణాం॥

జ్యోతిషామధికారమలక్షపణాయ కేవలమనుత్తరం యో
గైశ్వర్యమనుభవతామత్రభవతాం సనకసనందనసన
త్కుమారాదిమహాయోగినాం మూకేష్వివ వాగ్మినాం
మూర్ఖేష్వివ బుద్ధిమతామంధేష్వివ చక్షుష్మతామధనే
ష్వివ మహేశ్వరాణాం కీటేష్వివ సరీసృపాణాం సరీ
సృపేష్వివ చతుష్పదాం చతుష్పాత్స్వివ మానవానాం
మానవేష్వివ మహీభృతాం మహీభృత్స్వివ మరుతాం

ని ॥ వాచోయుక్తిపటుర్వాగ్మీత్యమరః - మూకేషు వాగ్వ్యాపారరహి తేషు యథేత్యర్థః ॥ని॥ అవాచిమూకోథమన ఇత్యమరః - బుద్ధిమతాం వివేకినాం * ప్రశంసాయాం మతుప్ ముగ్ధేష్వివ మూఢేషు యథేత్యర్థః ని॥ ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరిత్యమరః - చక్షుష్మతాం విపులచక్షుష్మా ణాం అంధేష్వివ దృష్టిహీ[illegible]షు యథేత్యర్థః॥ని॥ కీనాసిసిధ్మలోంధోదృ గిత్యమరః - మహేశ్వ[illegible]ం మహైశ్వర్యశాలినాం అధనేష్వివ దరి ద్రేషు యథేత్యర్థః - స[illegible]ణాం సర్పాణాం ॥ ని॥ చక్రీవ్యాళస్స రీసృప ఇత్యమరః - కీటేష్వివ[illegible]కేషు యథేత్యర్థః - చతుష్ప దాం గోవ్యాఘ్రాదీనాం సరీసృ[illegible]సర్పేషు యథేత్యర్థః - మాన వానాం చతుష్పాత్స్వివ పశుషు యథే[illegible]ః - మహీభృతాం రాజ్ఞాం మా

సర్వేష్వపి నరేషు యథేత్యర్థః - మరుతాం దేవానాం ॥ని॥ హస్తౌతుపా
ణినత్రే మరుతౌపవనామరావిత్యమరః - మహీభృత్స్వివ రాజసు య
థేత్యర్థః - మరుత్వతః ఇంద్రస్య ॥ని॥ ఇంద్రో మరుత్వాన్మఘవానిత్య
మరః - మరుత్స్వివ దేవేషు యథేత్యర్థః - మరుత్వతి ఇంద్రేపి తథాప
తంతీం అవజ్ఞయా అవహేళనేన ముకుళితాం వికాసరహితాం ॥ని॥ అవజ్ఞావ
హేళనమసూర్క్షణమిత్యమరః। దృశం దృష్టిం అవలోకయంతస్సంతః శృ
ణ్వంతశ్చ తేషామిత్యస్య కిం న నిగృహ్ణంతీతి పదద్వయోత్తరగద్యస్థేన ఇత్యాదిపరి
హాసవచాంసీత్యనేనాన్వయః - య ఇంద్రః శతేనాశ్వమేధైః క్రతుభిర
పి భగవంతమిందుశేఖరం శివం పరితోష్య తోషయిత్వా దానవానాం అపి
రాజ్ఞాం ఆమిషం భోగ్యం ॥ని॥ ఆమిషంత్వస్త్రియాం మాంసఉత్కోచేభో

మరుత్స్వివ మరుత్వతో మరుత్వత్యపి పతంతీమవజ్ఞాముకుళి
తాం దృశమవలోకయంతః - శృణ్వంతశ్చ తేషామేవ హం
తవరాకశ్శతమన్యునామాయమేవ పరితోష్య యశ్శతే
నాశ్వమేధైరపి భగవంతమిందుశేఖరం ప్రార్థయా
మాస దానవామిషం రాజ్యం పశ్యతైకబేరమిమం పశు
పాశవిమోచినా పాశుపతవ్రతేన సమారాధ్య పరమా
త్మానం సఖాసిమమేత్యనుగృహీతోపి యః పిశాచఇవ ధన

గృప్తస్తునీతిరత్నమాలా । స్వారాజ్యం స్వర్గసామ్రాజ్యం ప్రార్థ
యామాస వవ్రే - అయమేవ వరాకః తుచ్ఛః శతమన్యురితి ప్రసిద్ధః - పశ్యం
తీతి పశవః ప్రాణినః - తేషాం యస్సంసారలక్షణః పాశః తస్య మోచినా
మోచకేన - పశుపతేరిదం పాశుపతం తేనైవ వ్రతేన ॥శ్లో॥ లింగప్రాణం
సమాధాయ ప్రాణేలింగంతు శాంభవం । సశరీరే మనః కృత్వా న కించి
చ్చింతయేద్ధృది । సదాచారశ్శివభక్తిః లింగే జంగమ ఏకధీః । లాంఛనే
శరణం భక్తిః భక్తస్థలమితిస్మృతం । భక్తస్థలాది షట్స్థలాఖ్యాసలక్షణని
యమేనేత్యర్థః - పరమాత్మానం పరమశివం సమారాధ్య పూజయిత్వా -
మమ మహేశ్వరస్య సఖా మిత్రం అసీతి అనుగృహీతోపి అనుకంపితోపి
యః కుబేరః పిశాచ ఇవ ధనపాలతాం ధనసంరక్షకత్వం వవ్రే వృతవాన్

తమిదుంకుబెరంపశ్యత॥ కింబహునా। వైశ్వానరః అగ్నిః భగవతః అష్టమూర్తేః పరమేశ్వరస్య ఆత్మభూతోపి శరీరభూతోపి ॥ని॥ ఆమ్నాయతోఽధ్యతిర్బుద్ధిస్స్వభావో బ్రహ్మవమ్మణ ఔత్యమరః ఉమారమణం పార్వతీపతిం చిరతరం బహుకాలం ఉపాస్య ధ్యాత్వాపి - వివేకం సారాసారాకలనం అపాస్య విఫలీకృత్య - హవ్యవాహానాం హుతవహత్వం ఆపాద్య - దేవానాం అన్నహారః అన్నహర్తా - అస్మీతి ఆత్మానం కృతకృత్యః నిర్వర్తితసకలకార్యం - అభిమన్యతే అభిజానాతి -హంతేత్యాశ్చర్యఖేదయోః ని ॥ హంతహర్షేనుకంపాయాం వాక్యారంభవిషాదయోరిత్యమరః ॥ చిరాత్ బహుకాలాత్ ఇమాః - దేవా ఏవపశవః దేవాః పశవ ఇతివా ఏపాలకానంవ ద్రే ॥ కింబహునా। ఆత్మభూతోప్యయమష్టమూర్తే ర్భగవతో వైశ్వానరస్స్వమపాస్య వివేక ము పాస్య చిరతరం కాలముమారమణ మాసాద్య హవ్యవాహతామన్నహరోస్మి దేవానామిత్యభిమన్యతే కృతకృత్యమాత్మానం । హంత చిరాదిమాః దేవపశూన ద్రాక్ష్మ ॥

శ్లో ॥ కిన్ననిగృహ్ణంతి మనః కిన్నభజంతే జనాశ్శివం శరణం అభిసంధిభేదమాత్రాన్మోహోపాయేనబధ్యంత ఇత్యాదిపరిహాసవచాంసి -పశ్యంత స్తరతమభావమైశ్వర్యేషు పరిత్యజంతస్స్వర్గాదిరాజ్యామర్మదమవత్రపానష్టదృ

తాః - అద్రాక్ష్మదృష్టవంతః ॥ కిమితి॥ జనాః మనః చిత్తంకర్మ - ననిగృహ్ణంతి కిం ననిరుంధంతి కిం రుంధంత్యేవేత్యర్థః - తథా శివం శరణం రక్షకం సంతం నభజంతే కిం - సేవంత ఏవేత్యర్థః - తథాపీతి శేషః అభిసంధేః ఫలాకాంక్షాయాః ఫలలిప్సాయా ఇతియావత్ - భేదమాత్రా ద్భేదాదేవకామవశాదేవేతియావత్ - మోక్షస్య అపాయః వ్యతిరేకః రాహిత్యమితి యావత్ - తేనబధ్యం తేనిబధ్యంతే తేషాం కామినామేవంచురవస్థేతిభావః ఇత్యాదీని ఏవమాదీని పరిహాససహితాని వచాంసి సోపాలంభవచనానీతి భావః -శృణ్వంతస్సంతః - ఐశ్వర్యేతరతమభావం తారతమ్యం పశ్యంతః - స్వర్గస్య అధిరాజ్యేన అధిపత్యేన యోమదః తం పరిత్యజంతః - అవత్రప

యాలజ్జయానష్టాఃదృష్టయః యేషాం తేతథాభూతాస్సంతః - అస్మదీ
యాత్ స్వర్గాధిపత్యాత్ స్వర్గసామ్రాజ్యాత్ * ల్యబ్లోపేపంచమీ।
అత్ర సత్యలోకేభిక్షాటనం-అటనంసంచారః-జ్యాయః శ్రేయఇతి మేనిరే
బుబుధిరే ॥ ఉత్తరోత్తరం శ్రేయః కేవానాకాంక్షత ఇతి భావః ॥ ౫ ॥
అ ॥ ఇదానీం బ్రహ్మలోకవాసినాం గురుం ప్రతి అభిముఖాగమనసనత్కు-
మారసమాగమప్రాపణం వర్ణయితుమారభతే సపద్యేనగద్యేన ॥ అథేతి ॥
అథ బ్రహ్మలోకాంతిక ప్రాప్త్యనంతరం - సనత్కుమారః బ్రహ్మమాన
సపుత్రః- స్వయంధియా యోగజబుద్ధ్యా సశిష్యం శిష్యేణ భద్రేణ సహి
తమిత్యర్థః-సురాణాంగురుం బృహస్పతిం ఆగతం ప్రాప్తం అవధార్య ని
శ్చిత్య-అముష్య గురోః సభాజనాయ ఆనందనాయ ॥ సి ॥ ఆనందనసభాజనే

ష్టయ స్స్వయమాధిపత్యా దస్మదీయాద్భిక్షాటనం
జ్యాయ ఇతి మేనిరే ॥ ౪ ॥ ప ॥ అథ సురగురుమాగతం సశి
ష్యం స్వయమవధార్య ధియా సనత్కుమారః అపగతతమ
సోమహాప్రభావానశిషదముష్య సభాజనాయ శిష్యాన్ ॥
౫ ॥ గ ॥ ప్రస్థితాశ్చ తే పరస్పరాలాపేషు అథర్వశిఖాప్రవ
ర్తకతామాంగిరసాఖ్య యోగరహస్యప్రవర్తకతామ్బృ
గ్యజుషోద్ఘుష్టప్రభావతామప్యనుస్మృత్య ప్రశంసంతో బ్ర

ఇత్యమరః ॥ సమ్మాననాయేతి యావత్ - అపగతాని ప్రగతాని తమాంసి అ
జ్ఞానవృత్తయో యేషాం తే తథాభూతాః - అతఏవ మహాన్ ప్రభావః ప్ర
కృష్టచేష్టారూపః భావః ॥ స ॥ భావస్సత్తాస్వభావాభిప్రాయచేష్టాత్మజ
న్మస్విత్యమరః- మాహాత్మ్యం యేషాం తే తథావిధాన్- శిష్యాన్ అశిషత్
ఆదిదేశ ॥ ౫ ॥ ప్రస్థితా ఇతి ॥ ప్రస్థితాః వినిర్గతాః తే చ సనత్కుమారశిష్యా
స్తు-పరస్పరం ఆలాపేషు సంభాషణేషు-అథర్వశిఖాయాః ఏతన్నామికా
యాః పంచరుద్రాంశకపాఠిన్యాః కస్యాశ్చిదుపనిషదః ప్రవర్తకః ప్రవక్తా
అధ్యాపక ఇతి యావత్ -తస్యభావస్తత్తా తాం-అంగిరసా ప్రణీతః ఆంగిర
స ఇత్యాఖ్యా నామ యస్య సః ఏవంవిధో యో యోగః యోగగ్రంథః-తస్మిన్
యాని రహస్యాని గూఢార్థాః తేషాం ప్రవర్తకః ప్రకాశకః తస్యభావ స్త

స్తాతాం - ఏవం ఋక్చయజుశ్చ ఋగ్యజుషే-ఋగ్యజుషాభ్యాం ఉద్ఘు
ష్టః వర్ణితః ప్రభావో మహిమాయస్యసః తస్యభావస్తత్తా తామపి-స్మా
రం స్మారం చిత్రశిఖండినం అంగిరసం మునిం-బ్రహ్మణః పుత్రం సుతం-అం
గిరసో బ్రహ్మపుత్రత్వం వక్ష్యతే- భగవంతం భూతాగత్యాదిజ్ఞానవంతం
తదుక్తం॥ ఉత్పత్తించవినాశంచభూతానామాగతింగతిం। వేత్తివిద్యామ
విద్యాంచసవాచ్యోభగవానితి॥ ప్రశంసంతః స్తువంతస్సంతః - గూఢచ
ర్యాయాం అలింగాశ్రమే-అవధూతాశ్రమ ఇతియావత్ - రతం ఆసక్తం
మహర్షిం సంవర్తశివాచార్యం బృహస్పతేర్జ్యేష్ఠభ్రాతరం - తదు
క్తమాశ్రయమాహాత్మ్యపద్ధతౌ॥ శ్లో॥ ద్వావేతావతివిఖ్యాతౌ సుతావం
గిరసోమునేః॥ జ్యేష్ఠోవా శ్రయతో జీవసంవర్తశివసంజ్ఞకౌ । భారతే

హ్మపుత్రం భగవంతం తమంగిరసం ప్రశంసంతశ్చగూ
ఢచర్యారతం మహర్షిం సంవర్తశివాచార్యం మరుత్తా
నుగ్రహవారాణసీనిషేవణ వ్రతా ద్యుపాఖ్యానేన
శంసంతశ్చ సంవర్తానుజమాంగిరసం సర్వతంత్రేషుప్ర
వచనపారదర్శనప్రబంధనిర్మాణ ప్రతిభావ్యవహారకౌశ
లైః పరిహరంతశ్చలోకాయతికతంత్ర తీర్థకరతాప్ర
యుక్తమపకర్షమపిబాహ్యతంత్ర ప్రవర్తకపరమేశ్వర

ఆజ్ఞపర్వణిచైతయోరగ్రజానుజభావోవర్ణితః- మరుత్తోనామ వేదప్ర
తిపాద్యః కశ్చనరాజా-తస్మిన్ననుగ్రహః యాజనలక్షణః- వారాణస్యాః
కాశ్యాః నిషేవణం కాశీవాస ఇతియావత్ - తదేవ వ్రతం నియమః ఏతదా
దీనాం అన్యేషాం మహిమ్నాం ఉపాఖ్యానేన కథనేన ప్రశంసంతః స్తువం
తః - సంవర్తస్యసంవర్తశివాచార్యస్య అనుజం అవరజం ఆంగిరసం బృహ
స్పతించ-సర్వతంత్రేషు నిఖిలసిద్ధాంతేషు॥ ని॥ తంత్రం ప్రధానే సిద్ధాం
తఇత్యమరః- ప్రవచనం అధ్యాపనం తచ్చ పారదర్శనం అంతావలోకనం
తచ్చ ప్రబంధానాం గ్రంథానాం నిర్మాణం నిర్మితిః ప్రతిభానవనవోన్మే
షశాలినీప్రజ్ఞా- వ్యవహారః విజిగీషుకథా-తత్ర కౌశలం చాతుర్యం చేత్యే
తైః ప్రశంసంతః-బాహ్యానియానితంత్రాణి అవైదికసిద్ధాంతాః తేషాం

ప్రవర్తకః ప్రవక్తా పరమేశ్వరః శివో విష్ణుర్బ్రహ్మా - తథోక్తం పురాణేషు॥
శ్లో॥ పాంచరాత్రం పాశుపతం తథా వైఖానసాభిధం । వేదభ్రష్టాన్ స
ముద్దిశ్య కమలాపతిరుక్తవానిత్యాది । పరమేశ్వర ఏవ నిదర్శనం దృష్టాం
తః - తస్య ఉపదర్శనేన ప్రదర్శనేన - లోకాయతికానాం నాస్తికానాం తం
త్రం సిద్ధాంతః తత్ప్రతిపాదకం - యద్వా తంత్రం ప్రధానం ముఖ్యం - తీ
ర్థం శాస్త్రం ॥ ని ॥ తీర్థం శాస్త్రాధ్వరక్షేత్రోపాయనారీరజస్సు చేతి
హేమచంద్రః । జైనామాధ్యమికా లోకాయతికా నాస్తికాస్సుమూశ్శ్యజ
యః - తంత్రం ప్రధానే సిద్ధాంత ఇత్యమరః - తస్య కరతా ప్రణేతృత్వం
తత్ప్రయుక్తం తదుత్పన్నం ఆపకర్షం న్యూనభావం విపరిహారంతః వార
యంతస్సంతః - సమాగమ్య సంప్రాప్య యథావిధి విధిమనతిక్రమ్య -
స్వగురౌ సనత్కుమారే ఇహ సన్నతాః ప్రణతాశ్చ సంతః - శిష్యైస్సహ స

నిదర్శనోపదర్శనేన సమాగమ్య యథావిధి సన్నతాశ్చ
స్వగురావివ సహ శిష్యైస్సురాచార్యం సనత్కుమార
సమీపమానిన్యిరే ॥ ౫ ॥ ప ॥ సనత్కుమారేణ సమాగమే గు
రోర్నిశామ్య వృత్తా వివిధాస్తదర్హణాః । నిశమ్య వాదే
ష్వథ చాస్య చాతురీం విశిష్య తస్మిన్నమరా వినేమిరే ॥ ౬ ॥

నత్కుమారస్య సమీపం అంతికం ఆనిన్యిరే గమయామాసుః ॥ ౫ ॥ అ ॥ సన
త్కుమార సన్నిధౌ బృహస్పతయే సంజాత సమ్మాననసభాజనాదికం దృ
ష్ట్వా తస్మిన్ దేవా అతీవ నమ్రా బభూవురిత్యాహ । సనదితి ॥ గురోః బృహ
స్పతేః సమాగమే సమాగమనే వృత్తాః - వివిధాః అనేకవిధాః తాశ్చ తాః
అర్హణాశ్చేతి కర్మధారయః - తథావిధాన్ మధుపర్కాద్యుపచారా
నిత్యర్థః - తాః నిశామ్య దృష్ట్వా * నిపూర్వస్య శమధాతోశ్చాక్షుష
జ్ఞానార్థకత్వమాహ మాధవః - అథ పూజానంతరం సనత్కుమారేణ
బ్రహ్మపుత్రేణ సహ - వాదేషు ఆలాపేషు అస్య చాతురీం చాతుర్యం -
అనుత్తర ప్రశ్నకరణానాశంకోత్థానోత్తర ప్రదానలక్షణం నిశమ్య శ్రు
త్వా - విశిష్య విశేషాకారేణ అతిశయేనేతి యావత్ - తస్మిన్ గురౌ అమ
రాః దేవాః వినేమిరే నమ్రా బభూవుః ॥ ౬ ॥ అ ॥ సనత్కుమార సంభావి

తఃబృహస్పతిస్స్వయంబుద్ధిమానపితస్ముఖాగత బ్రహ్మ సవిధవక్తవ్యఃత
మాపృచ్ఛ్యయథా న్యాయం తేన విసృష్టో దేవైస్సహ బ్రహ్మావసథంయ
యావిత్యాహ॥ అంగిరసఃబృహస్పతిరపిపరమేష్ఠినంపితామహమివస్థితం
సనత్కుమారంమహాత్మ్యాభక్త్యాఅనురాగేణప్రణమ్య - దేవకార్యంఇం
ద్రాదిప్రయోజనంనివేద్యవిజ్ఞాప్య - తేనసనత్కుమారేణపాకశాసన
మింద్రంప్రతిఅనుజ్ఞాప్యఅనుజ్ఞాందాపయిత్వా - పశ్చాత్ తేనసనత్కు
మారేణ అనువ్రజ్యఅనువ్రజనంకృత్వా గాఢందృఢంపరిష్వజ్యఆశ్లిష్య
చతుర్ముఖస్యబ్రహ్మణఃఉపసర్పణౌసమీపగమనేఇతికర్తవ్యతాంచఇ
ద్ధంకర్తవ్యత్వం - బ్రహ్మంతికంగత్వాతత్రైవంవక్తవ్యమిత్థంకర్త
వ్యమితినిఖిలంకర్తవ్యతాప్రకారమపీతితాత్పర్యార్థః -ఆదిశ్యఉక్త్వా

గ॥ అంగిరసోపిప్రణమ్యభక్త్యామహాత్మ్యాపరమేష్ఠినమి
వసనత్కుమార మావేద్యదేవకార్య మనుజ్ఞాప్యచతేన
పాకశాసన మనువ్రజ్యపరిష్వజ్య గాఢమాదిశ్యచతు
ర్ముఖోపసర్పణేతికర్తవ్య తామనుగృహ్యాశివేనచేత
సాతిదూరవిసృష్టస్తేన వినయాతిశయా దాదృష్టిపథా
దాదధానశ్శిరస్యంజలి మాస్థాయమహాన్తంయోగమా
వర్తయన్ప్రణవమివతత్తదాగమోదితబ్రహ్మసూక్తా

శివేనశుభానుధ్యాయినాచేతసామనసా చఅనుగృహ్యఅనుగ్రహంకృత్వా
విసృష్టఃత్యక్తః - వినయాతిశయాత్ ఇల్యబ్లోపేపంచమీ - వినయోత్క
ర్షమాత్రైత్యర్థః - దృష్టేఃపంథాఃమార్గః - దృష్టిపథశబ్దోలక్షణ
యాదృగ్గోచరీభవనబోధకః - తథాచఅదృష్టిపథాదిత్యస్యదృగ్గోచరీభవ
నమారభ్యేత్యర్థః - శిరసిఅంజలింయుతప్రసృతిహస్తౌపాణీ ॥ని॥ పాణి
ర్నికుబ్జఃప్రసృతిస్తౌయుతావంజలిఃపుమానిత్యమరః - ఆదధానఃనిక్షిపన్ని
త్యర్థః - మహాంతమధికంయోగంసంగతింఆస్థాయఆబధ్య - యద్వా
యోగంధ్యానంఉపాయంయుక్తింవా ॥ ని॥ యోగస్సన్నహనోపాయ
ధ్యానసంగతియుక్తిష్విత్యమరః - ప్రణవమోంకారమివ ॥ని॥ ఓంకార
ప్రణవౌసమావిత్యమరః -తత్తదాగమోదితానితత్తద్వేదప్రతిపాదితా

ని॥ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర ఇత్యాదీని బ్రహ్మసూక్తాని । బ్రహ్మ
ప్రతిపాదకమన్త్రానిత్యర్థః - ఆవర్తయన్ అసకృజ్జపన్నేవ అమరైః
స్సహ మహతా అధికేన అవధానేన ఐకాగ్ర్యేణ హిరణ్యగర్భస్య బ్రహ్మ
ణః ఇదం - హైరణ్యగర్భం - ఆయతనం యజ్ఞస్థానం ॥ని॥ చైత్యమాయ
తనం తుల్యే ఇత్యమరః - ఆససాద జగామ - మహోయత్నమంతరా కథంమ
హదనుగ్రహస్సిధ్యతీతి భావః ॥అ॥ పథి గచ్ఛతాం సురాణాం వృత్తాంతమా
హ ॥ గచ్ఛంతః పథీతి ॥ ౬॥ వాగితి ॥ కర్ణాభ్యర్ణం కర్ణసమీపం గతైః ప్రా
ప్తైః - వాగ్దేవ్యాః సరస్వత్యాః - వదనారవిందాత్ ముఖకమలాత్ గళితాః
చ్యుతాః బ్రహ్మాద్యాః బ్రహ్మప్రతిపాదకాః యా విద్యాః వేదతదంగన్యా
యమీమాంసాధర్మశాస్త్రలక్షణాః తాసాం శతేషు యే గ్రంథాః తేషు

నిసహామరైరాససాదమహతావధానేన హైరణ్యగ
ర్భమాయతనం॥ గచ్ఛంతః పథి ॥౬॥ప॥ వాగ్దేవీవదనార
విందగళితబ్రహ్మాద్యవిద్యాశతగ్రంథగ్రంథివిభేదజాత
కుతుకబ్రహ్మర్షిహర్షస్తవైః-కర్ణాభ్యర్ణగతైర్ని
వృత్తనిఖిలక్లేశాదిగీశాస్తదానిర్వవ్రుర్నచవవ్రురవ్ర
ణమపిస్వర్గంపునర్గాహితుం ॥ ౭॥౫॥ అపిచాద్రా

గ్రంథేషు యే గ్రంథయః అప్రతిపత్తివిప్రతిపత్త్యన్యథాప్రతిపత్తయః తేషాం
విభేదేన విశ్లథనేన ॥ భిద్యతే హృదయగ్రంథిరిత్యాదౌ గ్రంథిశబ్దస్య అన్య
థాప్రతిపత్తిపరత్వం తచ్ఛ్రుతివ్యాఖ్యాతృభిరుక్తం - జాతముత్పన్నం కు
తుకం కౌతూహలం యేషాం తథావిధానాం - బ్రహ్మర్షీణాం సంబంధిభిః
హర్షోత్పన్నైః స్తవైః స్తుతిభిః - తదా నిరస్తాః నిర్గతాః నిఖిలాః క్లేశాః
అవిద్యాస్మితరాగద్వేషాభినివేశలక్షణపంచక్లేశాః యేషాం తే తథావిధాః
దిగీశాః దేవాః నిర్వవ్రుః సుఖితా బభూవుః ॥ అపగతః వ్రణః దైత్యబాధా
లక్షణః యస్య స తథావిధమపి పునః స్వర్గం గాహితుం అవగాఢుం చ - న వ
వ్రుః నాంగీచక్రురిత్యర్థః ॥ కో నామ మహత్పదం ప్రాప్య తదల్పం పద
మిచ్ఛతీతి భావః ॥ యద్వా కర్ణాభ్యర్ణం శ్రోత్రాంతికం గతైః ప్రా
ప్తైః - హే వాగ్దేవీవదన - వాగ్దేవీ సరస్వతీ వదనే ముఖే యస్య స తథాభూ

త - హే అరవిందగళిత-వాసుదేవనాభికమలోత్పన్న-హే బ్రహ్మాద్య - వేదపారాయణపరాయణ॥ని॥ వేదస్తత్వంతపో బ్రహ్మేత్యమరః- విద్యాశ్చతుర్దశ।తదుక్తం ॥శ్లో॥ అంగాని వేదాశ్చత్వారోమీమాంసా న్యాయవిస్తరః।పురాణంధర్మశాస్త్రంచవిద్యాహ్యేతాశ్చతుర్దశేతి।తాసు- శతమిత్యుపలక్షణం - అనేకేయే గ్రంథాఃసూత్ర భాష్యప్రకరణాత్మకాః॥ శ్లో॥అల్పాక్షరమసందిగ్ధంసారవద్విశ్వతోముఖమితిసూత్రలక్షణం॥శ్లో॥ సూత్రార్థోవర్ణ్యతే యత్రపదైస్సూత్రానుకారిభిరితి భాష్యలక్షణం శ్లో॥శాస్త్రైకదేశసంబద్ధం శాస్త్రకార్యాంతరేస్థితమితిప్రకరణలక్షణం తేషుగ్రంథయఇవగ్రంథయః। దుర్భేదదుర్బోధార్థాః - తేషాం విభేదోపిశ్లథనంవిబోధనమితియావత్ - తస్మిన్జాతంకుతుకంకుతూహలంయస్యతస్యసంబుద్ధిః - ఇతి బ్రహ్మర్షీణాంపూర్వస్తవైః - నిరస్తాఃని

ఖిలకవిదూరతఏవ తేనిరస్తరజస్తమోవ్యతికరతయానిర్మలసత్వప్రకాశరాశిమివ నిష్కళంకశశాంకేష్టకాసంఘసంఘటితమివ నిరింధనజ్వలదబిన్ధనజ్వాలాపరివర్తపిండితదుగ్ధసాగరోర్మినిర్మితమివ చిరనిపాతఘనీ

భావసితాః నిఖిలాఃక్లేశాఅవిద్యాదయోయేషాంతే తథావిధాఃదేవాః నిర్వృతిఃసుఖంప్రాపుః - అవ్రణంబాధారహితమపిపునఃస్వర్గంగాహితుంగంతుంనవవృతిఃనవృతవంతఇత్యర్థః॥౭॥ సప్తకక్ష్యోపేతంహిరణ్యగర్భభవనంవర్ణయతి॥అపిచాదావితి॥ నిరస్తఃనిర్గతఃరజస్తమసోర్గుణయోః వ్యతికరస్సంపర్కోయస్యసః తస్యభావస్తత్తాతయా-నిర్మలస్యరజస్తమోలక్షణమలరహితస్య - సత్వస్యసత్వగుణస్య ప్రకాశాదీప్తయః * కాశృదీప్తావిత్యతోచ్పత్యయః - తేషాంరాశింపుంజమివస్థితం॥ని॥స్యాన్నికాయఃపుంజరాశీఇత్యమరః-నిష్కళంకాః కళంకరహితాః శశాంకాఃబాలచంద్రాః తఏవఇష్టకాః చతుష్కోణశిలావిశేషాః - తాసాంసంఘనసంఘటితంనిబద్ధమివస్థితం -నిరింధనంయథాతథాజ్వలతీయఃఅబింధనఃఉదకేన్ధనఃబడబానలః - తస్యజ్వాలానాం పరివర్తేనపరితోవస్థానేన - పిండితాఃఘనీభూతాఃమండలతాంప్రాపి

తా ఇతియావత్ - యేమగ్ధసాగరస్యక్షీరసముద్రస్యఊర్మయస్తరం గాః-తైర్నిర్మితంవిరచితమివస్థితం - చిరంనిపాతేన నిపతతేనఘనీభూతఃపిండీభూతః శరచ్చంద్రచంద్రికయావికీర్ణఃవ్యాప్తశ్చ యోనీహారఃహిమంతేనసాధితంనిర్మితమివస్థితం- ధవళతమత్వాదితిభావః। త్రైవిక్రమఃత్రివిక్రమస్యభగవతఃసంబంధీయశ్చరణః - తస్యక్రమేణవిన్యాసేన విద్ధంవిస్ఫుటితంయద్విధ్యండంబ్రహ్మాండం - తస్యకపాలాత్కటాహసదృశావయవాత్ - నిరగళంనిర్నిరోధంయథాతథానిగళంతీ నిపతంతీ యాఅలకనందాగంగా - తస్యాఃనిపాతేననిపతనేనధౌతంక్షాళితమివస్థితం - విమలస్యరూపాంతరాసంవలితస్యభాస్వరస్యశుక్లభాస్వరవర్ణస్య ప్రభాభిర్దీప్తిభిః అవభాసితఃప్రకాశితః నభోవిభాగో యస్యసఃతథాభూతం-అపాస్తోనిరస్తః కళంకస్యఅంకస్య అనుషంగ

భూతశరచ్చంద్ర చంద్రికా వికీర్ణ నీహారసారసాధితమివ త్రైవిక్రమచరణ క్రమావిద్ధవిధ్యండక పాలనిరగళనిగళదలకనందానిపాతధౌతమివ విమలభాస్వరప్రభావభాసితనభోవిభాగ మపాస్త కళంకానుషంగతయెవ ధూమాదిమార్గ సంక్రమపంకిల చరణ ప

స్సంబంధః తస్యభావ స్తత్తాతయేవ। హేతూత్ప్రేక్షాలంకారః ధూమః ఆదిర్యేషాంతేధూమాదయః తఏవమార్గస్సరణిః తస్మిన్సంక్రమణేన ముహుర్ముహుర్గమనేన పంకిలాఃపంకవంతఃని ॥ పంకఃకర్దమపాపయోరితివిశ్వః । తథావిధాశ్చరణాఃయెషాంతేతథాభూతాః యేపశుజనాఃపశుకల్పాజనాః తైరనాక్రమణీయ్యంప్రాప్తుమశక్యం। అత్రైదంబోధ్యం - దేవయానఃపితృయాణఇతిద్విధఃపంథాః - తస్యదేవయానస్యఅర్చిరాదిమార్గఇత్యేకాసంజ్ఞా - పితృయాణస్యధూమాదిమార్గఇత్యేకాసంజ్ఞా- యేతుకేవలంకర్మిణస్తేషాంధూమాదిమార్గఏవ-తత్రసంచరతాంపునఃపునర్గమనాగమనేభవతః - తేషాంబ్రహ్మలోకప్రాప్తిర్నాస్తి-యేతూపాసకాస్తేషామర్చిరాదిమార్గఏవ- తత్రగతానాంపునరావృత్తిర్నాస్తి- క్రమేణబ్రహ్మలోకప్రాప్తిశ్చభ

వతి|తథాచశ్రుతిః । తద్యఇత్థంవిదుర్యేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవంత్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతిమాసాంస్తాన్ మాసేభ్యస్సంవత్సరంసంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చంద్రమసంచంద్రమసోవిద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మగమయత్యేషదేవయానఃపంథాఇతి ॥ అథయఇమేగ్రామ ఇష్టాపూర్తేదత్తమిత్యుపాసతే తేధూమమభిసంభవంతి ధూమాద్రాత్రిం రాత్రేరపరపక్షమపరపక్షాద్యాన్ షడ్దక్షిణైతిమాసాంస్తాన్నైతే సంవత్సరమభిప్రాప్నువంతి మాసేభ్యః పితృలోకం పితృలోకాదాకాశమాకాశాచ్చంద్రమసమేషసోమోరాజా తద్దేవానామమృతందేవాభక్షయంతితస్మిన్ యావత్సంపాతముషిత్వాథై తమేవాధ్వానంపునరావర్తంతఇతి ॥ అశేషాణిసమస్తానియానిభువనానిలోకాః తేషాంసర్గాదవశిష్యంతఇత్యవశేషాః అవశిష్టాస్తథాపిథాశ్వతేసా

భుజనానాక్రమణీయ మశేషభువనసర్గావశేష సారై
రివవిలక్షణైశ్శబ్దాదిభిర్విషయైరుపస్కృత మనుశ్రవమ
యైఃప్రాకారైరాభ్యుదయికోపాసనామయైర్గోపురై

రాశ్వతైః॥ని। సారోబలేస్థిరాంశేచేత్యమరః-అతఏవవిలక్షణైఃప్రకృష్టైః-విజాతీయైరితియావత్ |శబ్దాదిభిర్విషయైః॥ని॥రూపంశబ్దోగంధరసస్పర్శాశ్చవిషయాఅమీఇత్యమరః- ఉపస్కృతంఅలంకృతం- అనుశ్రూయంతఇత్యనుశ్రవాః వేదాః తన్మయైఃతద్వికారైఃప్రాకారైస్సాలైః॥ని॥ప్రాకారోవరణస్సాలఇత్యమరః- అభ్యుదయః అన్న బ్రహ్మవర్చసాదిలాభఃప్రయోజనంయాసాంతాః ఆభ్యుదయికాః యాఉపాసనాః విజాతీయప్రత్యయానంతరితసజాతీయప్రత్యయప్రవాహాత్మికాః- తన్మయైర్గోపురైః॥ని॥పురద్వారంతుగోపురమిత్యమరః - ఆత్మనఃబ్రహ్మణోయాఉపాసనాః విజాతీయప్రత్యయానంతరితసజాతీయప్రత్యయప్రవాహాఃతన్మయీభిఃతత్స్వరూపాభిః కక్ష్యాభిః హర్మ్యప్రకోష్ఠప్రదేశైః॥ని॥కక్ష్యాప్రకోష్ఠేహర్మ్యాదేరిత్యమరః- ప్రణవఃఓంకారఃతన్మ

యేన తత్స్వరూపేణ॥ ని॥ ఓంకారప్రణవౌ సమావిత్యమరః- ఆస్థానమంటపేన సభామంటపేన చ॥ ని॥ సభాసమితిసంసదః- ఆస్థానీ క్లీబమాస్థానమిత్యమరః। పరిశోభితం సర్వతః ప్రకాశితం॥ అత్రేదమవధేయం ఉపాసనా నామ విజాతీయజ్ఞానవ్యవహితసజాతీయజ్ఞానధారా। సామాన్యత ఉపాసనా ద్వివిధాః- ఆభ్యుదయికోపాసనాత్మోపాసనాభేదాత్॥ తత్రాదిత్య పురుషోపాసనాక్షిపురుషోపాసనాదయః ఆభ్యుదయికోపాసనాః। దహరోపాసనా శాండిల్యోపాసనాదయః ఆత్మోపాసనా ఇతి॥ నిజనిజానాం స్వస్వానాం కార్యాణాం నివేదనావసరం విజ్ఞాపనాసమయం ప్రతీక్షితుం తే అన్విచ్ఛంతీతి ప్రతీక్షిణః యే తల్లోకానామధికారిణః అధికారిపురుషాః తైః కారితః అనుష్ఠాపితః సమ్మర్దః సంబాధః యేషు తాః తథావిధాః-

రాత్మోపాసనామయీభిః కక్ష్యాభిః ప్రణవమయేన చాస్థానమం
టపేన పరిశోభితం నిజనిజకార్యనివేదనావసరప్రతీక్షితత్త
ల్లోకాధికారికారితసమ్మర్దబహిర్ద్వారవితర్దికాభా
గమాగంతుకగంధర్వకిన్నరాప్సరస్సమారబ్ధతౌర్యత్రి
కమాఖర్యపూరితప్రథమకక్ష్యమనభిసంధిమత్కర్మ
యోగనిర్మలకర్మందిబృందపరికర్మితద్వితీయకక్ష్యమ

బహిర్ద్వారాణాం వేదికానాం॥ ని॥ ద్వారమాత్రే పిగోపురమిత్యమరః భాగాః ప్రదేశాః యస్య తత్- ఆగంతవ ఏవాగంతుకాః గృహాగతాః॥ ని॥ స్యాదావేశిక ఆగంతురిత్యమరః। యే గంధర్వాశ్చ కిన్నరాశ్చ అప్సరసశ్చ తాః- తాభిః సమారబ్ధస్య తౌర్యత్రికస్య నృత్తగీతవాద్యత్రయస్య యన్మాఖర్యం అనురణనధ్వనిః తేన పూరితా భరితా ప్రథమకక్ష్యా ప్రథమహర్మ్యప్రకోష్ఠభాగో యస్య తత్తథాభూతం॥ ని॥ కక్ష్యా ప్రకోష్ఠే హర్మ్యాదేరిత్యమరః। అభిసంధిః ఫలేచ్ఛా యేషాం తే అభిసంధిమంతః- తేన భవంతీత్యనభిసంధిమంతః - తే చ తే కర్మైవ యోగః తేన నిర్మలాః శుద్ధాంతఃకరణాః యే కర్మందినో భిక్షవః॥ ని॥ భిక్షుః పరివ్రాట్కర్మందీత్యమరః- తేషాం బృందేన సమూహేన పరికర్మితా పరిమండితా ద్వితీయకక్ష్యా ద్వితీయప్రకోష్ఠభాగో యస్య తత్॥ అతి అత్యంతం గహనం దుఃఖం

అభ్యాసకాలేయేషాంతానిఅతిగహనానిIIనిIIగహనంవనదుఃఖయోరితినా
నార్థరత్నమాలా-అథవాఅతిగహనానిదుఃఖకరాణిదురవగాహానీతితా
త్పర్యతఇత్యర్థః - న్యాయశ్చసాంఖ్యంచయోగశ్చతేఆదయోయేషాం
తాని-యానిదర్శనానిశాస్త్రాణిII నిII దర్శనందర్పణస్వప్నశాస్త్రబుద్ధ్య
క్షిదృష్టిష్వితినానార్థరత్నమాలా। తేషుయానితత్త్వానిపరమార్థాస్సి
ద్ధాంతాః-తేషామవమర్శోభావనంపర్యాలోచనమితియావత్ - తస్మిన్
యద్వ్యసనంవిఫలోద్యమఃII నిII వ్యసనంత్వశుభేశక్తావిపత్తౌనిష్ఫలోద్య
మఇతినానార్థరత్నమాలా- తేనకర్శితాఃక్లేశంప్రాప్తాః-కణాదశ్చక
పిలశ్చపతంజలిశ్చతఏవ ప్రముఖాః ప్రభృతయోయేషాం తేతథావిధాః-
యేవిద్వాంసః-తేషాముద్దామాః శ్రేష్ఠాఃయాజల్పకథాఃవిజిగీషుకథాః-

తిగహనన్యాయసాంఖ్యయోగాదిదర్శనతత్త్వావమర్శవ్య
సనకర్శితకణాదకపిలపతంజలిప్రముఖవిద్వదుద్దామజల్ప
కథా ఘోషభూషితతృతీయకక్ష్య మతివిచిత్రతరత్ర
యీశిఖరోపపాదితోపాసనాభేదవాసనాసనాథముని
యూథదర్శితాశ్చర్యతుర్యకక్ష్య మతిరహస్య వైశ్వాన
రదహరాదివిద్యాపరిచయా నవద్యమహర్షి దర్శితో

తాసాంఘోషేణకలకలేనభూషితా అలంకృతాతృతీయకక్ష్యా యస్య
తత్ IIఅతివిచిత్రతరాః అత్యంతపరస్పరవిలక్షణాః యాస్త్రయీశిఖరై
ర్వేదాంతైరుపపాదితాఃప్రతిపాదితాఉపాసనాస్తాసాంభేదాఃప్రకా
రాః తేషాంవాసనయాసంస్కారేణ సనాథానిసహితానియాని మునీ
నాంయూథానిసంఘాః-తైర్దర్శితంఆశ్చర్యంయస్యాంII నిII విస్మయోద్భు
తమాశ్చర్యమిత్యమరః- తథావిధాతురీయాచతుర్థీకక్ష్యాగృహప్రకోష్ఠ
భాగోయస్యతత్ IIనిII కక్ష్యాకచ్ఛేవరత్రాయాంకాంచ్యాంగేహప్రకో
ష్ఠకఇతినానార్థరత్నమాలా II అతిరహస్యానిఅతిగోప్యాఃఅప్రకాశనీ
యాఇతియావత్ - యాః దహరవైశ్వానరా ఆదీయాసాంతా స్తథావి
ధాః విద్యాఉపాసనాః - తాసాంపరిచయేన దృఢాభ్యాసేన అనవ
ద్యాఃనిర్దుష్టాః యేమహర్షయఃతైర్దర్శితాయే ఉపాసనానాంవిభిన్నవిద

నంతరితైకజాతీయచిద్ధారాలతుణానాం ప్రపంచావిస్తృతయః స్తోమావాయస్యాం సా॥ ని॥ ప్రపంచోవిస్తృతౌస్తోమేరచనాయాంవిపర్యయఇతి నానార్థరత్నమాలా। తథాభూతా పంచమీకక్ష్యా యస్యతత్ - అత్ర దహరోపాసనానామ ॥ అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధా। వైశ్వానరోపాసనాతు॥ ఏషవై సుతేజాఆత్మా వైశ్వానరోయంత్వమాత్మానముపాస్సఇతిఛాందోగ్యశ్రుతిసిద్ధా। కక్ష్యాశబ్దశ్శుద్ధాంతశబ్దపర్యాయోప్యస్తి॥ ని॥ కక్ష్యాంతరేపిశుద్ధాంతఇత్యమరాచ్చేతివివేకః॥ అతిదూరంవిస్పృష్టాఃత్యక్తాయే- అనుశ్రవేనవేదేనప్రోక్తాఅనుశ్రవికాః- తేచ తేవిషయాఃతఏవామిషాఃభోగ్యవస్తూని॥ ని॥ ఆమిషంత్వస్త్రియాంమాంసఉత్కోచేభోగ్యవస్తునీతినానార్థరత్నమాలా। తేషురిరంసా- రంతుంక్రీడితుమిచ్ఛారిరంసాసాచ- గంధస్సంయఃసచ- తౌయైస్తే॥ ని॥ గం

పాసనాప్రపంచపంచమకక్ష్య మతిదూరవిస్పృష్టానుశ్ర
వికవిషయామిష రిరంసాగంధపరమహంసా వతంసితష
ష్ఠకక్ష్య మతిచాతుర్యపర్యవస్థాపితానుశ్రవ తాత్పర్యప
ర్యాలోచనాపనీతవిపరీతాన్వయ శంకాకళంకనిరంకుశ
కుశలజనాలంకృతసప్తమకక్ష్యాం ప్రసంఖ్యానపరాసం

ధోగంధకసంబంధామోదలేశస్మయేషు చేతినానార్థరత్నమాలా। వివిధాయేపరమహంసాస్సన్న్యాసినః॥ శ్లో॥ హంసఃపరమహంసశ్చకుటీచకబహూదకౌ। ఇతిసన్న్యాసికథాయాంసూతసంహితావచనాత్ తైరవతంసితాఅలంకృతాషష్ఠీకక్ష్యాయస్యతత్ ॥ అతిచాతుర్యేణఅతికౌశలేనపర్యవస్థాపితంసునిరూప్యనిర్ణీతం యదనుశ్రవాణాంవేదానాం తాత్పర్యంఅభిప్రాయః- బ్రహ్మపరత్వమితియావత్ - తస్యపర్యాలోచనయా పరిభావనయాఅనుసంధానేనేతియావత్ - అపనీతాసంత్యాజితాయాః- విపరీతఃవ్యత్యస్తః యఃఅన్వయః శ్రుతపదానాంయోజనాసచ శంకా సందేహస్సాచ తేఏవకళంకా - యైస్తేతథావిధాయేనిరంకుశానిర్నిరోధాఃకుశలాశ్చతురాశ్చజనాః- తైరలంకృతాసప్తమీకక్ష్యాయస్యతత్ ప్రసంఖ్యానేనిర్వికల్పకసమాధౌప్రకృతిపురుషవివేకసాక్షాత్కారేవా

ప్రసంఖ్యానేప్యత్రసీదస్యేతిపాతంజలసూత్రే తద్వ్యాఖ్యాతృభిః ప్రసంఖ్యానపదస్యపతదర్థకత్వాభిధానాత్ - పరాఃఅసక్తాఃయేఅసంఖ్యాస్సంఖ్యారహితాః భృగ్వంగిరోవసిష్ఠాదయోగరిష్ఠాశ్శ్రేష్ఠాఅధికారికామునయః- తేషాంమండలేనసమూహేన॥ని॥ పూగోవితానంప్రకరోమండలందక్రవాళకమిత్యమరః - మండితఃభూషితఃఆస్థానమంటపస్సభామంటపోఽయస్యతత్ ॥ని॥ సభాసమితిసంసదః-ఆస్థానీక్లీబమాస్థానమిత్యమరః ॥ విపదాంసంకర్షణాగ్నిబాధాదీనాం అపదంఅనాస్పదం - వాచామగోచరంఅవిషయం - అర్వాచామథమానాం అనాశంకనీయమసంభావనీయం - ఆచారస్సత్సంప్రదాయానువర్తనం తదేవతన్మాత్రంశరణంరక్షిత్ర్యేషాంతైస్తైః కేవలమాచారనిపుణైరిత్యర్థః ॥ని॥ శర

ణ్యభృగ్వంగిరోవసిష్ఠాదిగరిష్ఠాధికారికమునిమండలమం
డితాస్థానమంటప మపదంవిపదా మగోచరంవాచామ
నాశంకనీయమర్వాచా మగమ్యమాచారమాత్రశర
ణై రసాధ్యమధ్వరై రలభ్యమధికై రపితపోవిశాలై ర్దు
రారోహంమహాదానై ర్దురవగాహమాహవసాహ
సైరసంభావనీయంమనసాపిస్వాయంభువంభవనం॥ ౭॥

ణంగృహరక్షిత్రోరిత్యమరః - అగమ్యంఅప్రాప్యం -అధ్వరైఃయజ్ఞైః అసాధ్యంసంపాదయితుమశక్యమిత్యర్థః ॥ని॥ యజ్ఞస్సవోధ్వరోయాగ ఇత్యమరః - అధికైఃతపసాంకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదీనాంవిశాలైరప్యలభ్యంలబ్ధుమశక్యం - మహాదానైఃభూదానాదిభిఃదురారోహందుఃఖేనఆరోఢుంశక్యం - ఆహవాయుద్ధాని॥ని॥ సంగ్రామాభ్యాగమాహవా ఇత్యమరః- తేషుయానిసాహసానిబహుప్రకారాదండోపాయాస్తైః॥ని॥ సాహసంతుదమోదండఇత్యమరః -దురవగాహంప్రవేశానర్హం।మనసాసంకల్పవికల్పాత్మకేనాపిఅంతఃకరణవిశేషేణఅసంభావనీయమిదమిత్థమితితర్కితుమశక్యమిత్యర్థః - స్వాయంభువశ్చతురాననస్యేదంతత్సంబంధి - భవనంసద్మ-అవిదూరతఃనాతిదూరఏవ * సప్తమ్యాస్తసిః- అద్రాక్షుఃదదృశుః - గురావనుమానేకస్యకిందుష్కరమితిభావః ॥౮॥

అ॥ బ్రహ్మలోకం ప్రవిశతాం దేవతానాం తత్కాలే సంపన్నం వృత్తం వ
ర్ణయతి ॥ స్వాధ్యాయేతి ॥ స్వాధ్యాయానాం వేదానాం అధ్యయనం
పారాయణం - అథవా స్వాధ్యాయే జపే అధ్యయనే చ ఆదృత ఆద
రవానిత్యర్థః ॥ని॥ స్వాధ్యాయస్స్యాజ్జపస్సుత్యేత్యమరః - తస్మిన్నా
దృతేన ఆదరం కుర్వతా * కర్తరి క్తః - విధినా విశ్వసృజాదృష్ట్యాపి నేత్రే
ణాపి॥ని॥ దృష్టిర్జ్ఞానే నేత్రదర్శనయోరిత్యమరః - నాలోకితాః నదృష్టాః - ప్రత్యు
తకిం చేత్యర్థః ॥ సర్వేయే భుజ్యంత ఇతి భోగాః విషయాః తేషు విము
ఖైః పరాఙ్ముఖైః సభ్యైస్సామాజికైః ॥ని॥ సభాసదస్సభాస్తారాస్సభ్యా
స్సామాజికాశ్చ తే ఇత్యమరః - దూరతః దూరాత్ ఉత్సారితాః నిష్కాసి
తాః ※ నృత్యంత్యః నృత్తం కుర్వంత్యస్సురసుభ్రువః పరం సురస్త్రియస్తు
ఆనందస్య ఉత్కృష్టసుఖస్య ఏకపదే ముఖ్యస్థానే తత్రాపి బ్రహ్మలోకే

ప॥ స్వాధ్యాయాధ్యయనాదృతేన విధినా దృష్ట్యాపి నాలో
కితాస్సభ్యైః ప్రత్యుత సర్వభోగవిముఖైరుత్సారితా దూ
రతః । నృత్యంత్యస్సురసుభ్రువః పరమధుస్తత్ర వ్యథాం
మానసీమానందైకపదేపి థా ముఖకలా కౌశల్యవైఫల్య
తః॥౮॥ అపిచ ॥ ప్రాకారగోపురవిహారవితర్దికానాం

పి - కలాయాం స్వాభ్యస్తవిద్యాయాం కౌశల్యస్య చాతుర్యస్య వైఫల్యత
నిష్ఫలత్వాత్ - మానసీం మనస్సంబంధినీం వ్యథాం బాధాం మనోరోగః
తియావత్ - అధుః దధురిత్యర్థః॥౮॥అ॥ బ్రహ్మలోకభవనమేవపునర

※ నృత్యంత్య ఇత్యాది - ఆనందైకపదేపి - ఆనందస్యైకస్యైవస్థానభూ
తేపి - దుఃఖాసంభిన్నేపీత్యర్థః - తత్ర ధామని బ్రహ్మభవనే నృత్యంత
స్సురసుభ్రువః పరం సురసుందర్యః కేవలం - వ్యథామధురితి సార్వజనీనో
మన్వయఘంటాపథః - వ్యాఖ్యానాంతరేత్వపిశబ్దస్యస్థానత్యాగః -
స్యసముచ్చయార్థకత్వే సముచ్చేతవ్యదౌర్లభ్యం - దేవలోకాదా
థా హేతువిరహాత్ - విరోధార్థకత్వే త్వస్య తేనైవ పదేన సాన్నిధ్య
చితం - యేన విరోధస్స్ఫుటముచ్యేత - నచేహ తత్రేతి ధామనీతి వా పదం
టం విరోధం వక్తీత్యాదికమనసూయుభిర్విభావనీయం ॥ ......

ర్ణయతి॥అపిచేతి ॥ యత్ర భవనే ప్రాకారాణాంసాలానాంగోపురాణాంద్వారాణాం ॥ని॥ ద్వారమాత్రేతుగోపురమిత్యమరః - విహారార్థాంయావితర్దికాః వేదికాఃతాసాం ॥ని॥ స్యాద్వితర్దిస్తువేదికేత్యమరః- మూలేషుమూలప్రదేశేషుహరినీలశిలానాంఇంద్రనీలమణీనాం విభంగాఃఖండాః-చిరాత్ బహుకాలమారభ్యసక్తాః - యుగాంతేప్రళయవిశేషే యోధూమస్యసంతానఃసంకర్షణముఖాగ్నిధూమసంఘః తేనసంఘటితాఃసంప్రాప్తాః - సాంద్రాఃఅవిరళాః - యేమషీవిలేపాఃకజ్జలవిలిప్తయః - తఇవజయంతిఅతిశయేనవర్తంతే- దీపోపరిదేశవిన్యస్తసుధాచూర్ణవిలిప్తశరావాధోభాగే యథాదీపాగ్రధూమమషీసంక్రాంతయస్తథేతిభావః॥౯॥తమితి।తమాలయంబ్రహ్మసదనంప్రవిశన్తఃప్రవేశంకుర్వాణాః-నిర్జరాఃదేవాః-ననుశబ్దస్సంబోధనే-ప్రాతః

మూలేషుయత్రహరినీలశిలావిభంగాః । లగ్నాశ్చిరాది
వచయంతియుగాంతధూమసంతాన సంఘటితసాంద్ర
మషీవిలేపాః ॥౯॥ ౫ ॥ ప్రవిశంతశ్చతమాలయంనను
ప్రాతరాగతస్యపురుహూత నామ్నోదివస్పతేః కత
మఃపురందరోనామాయమితిపృచ్ఛ్యమానా దౌవారికై

ఆగతస్యఆయాతస్యపురుహూతఇతినామధేయంయస్యతథాభూతస్య దివస్పతేఃస్వర్గాధిపతేఃనిర్ధారణేషష్ఠీ- జాత్యేకవచనం-ఏవంచస్వర్గాధిపతీనాంమధ్యఇత్యర్థః।పురందరఇతినామప్రసిద్ధః అయంపరిదృశ్యమానః కతమఃకింసంఖ్యాపూరకఇతిదౌవారికైః పృచ్ఛ్యమానాః అనుయుజ్యమానాస్సంతః - అంతఃబలవదత్యంతంలలజ్జిరేలజ్జాంప్రాపురిత్య

---

*దివస్పతేరిత్యత్రనిర్ధారణషష్ఠీనయుజ్యతే-నిర్ధార్యమాణస్యప్రాతరాగతేవ్యఘటకత్వాత్ -ప్రాతరయమితికాలభేదసూచనేనతన్నిర్ణయాత్-విశేష్యాంశమాత్రఘటకత్వవివక్షాయాద్విపదాంప్రాణినాం గావఃపుణ్యాఇత్యాద్యాపాదకత్వాత్ - ఏకదాదివస్పతిసముదాయస్య చాసంభవాత్ -సంభవేపిపురుహూతనామకత్వోక్త్యనౌచిత్యాత్ -ప్రష్టుఃపురందరనామగృహ్ణతఃప్రతివ్యక్తి నామభేదఇతితాత్పర్యావగమాత్ జాత్యేకత్వపరోక్తపక్షస్యదర్శనాచ్చ-అతస్తదుచితాదాధ్యాహారాదినైవాన్వయస్సుధీభిరూహ్యః ॥ ....

ర్థః॥అ॥ దేవానేవసదనంప్రవిశతఃపునర్వర్ణయతి ॥ గచ్ఛతామితి॥ అం
తఃభవనాంతరప్రదేశం-గచ్ఛతాంగమనంకుర్వతాం - ఏషాందేవానాం
మలీమసాంమలినాం॥ని॥మలీమసంతుమలినమిత్యమరః - గతిందశాం॥
ని॥గతిర్మార్గేదశాయాంచేతివిశ్వః - ఆలక్ష్యదృష్ట్వా-అధిగంతుంఅవ
శ్యం ప్రాప్తుం యోగ్యోఽధిగంతవ్యోబ్రహ్మలోకః-తస్యాధిగమేనప్రా
ప్త్యాసర్వతస్సర్వప్రకారైః నిర్వృతాఃసుఖితాః మహర్షయః -బ్ర
హ్మలోకవాసినఇతిశేషః - అహోఖల్విత్యాశ్చర్యేఖేదేచనిపాతః- కతి
చిత్ కేచిత్ వయమమీషాందేవానాంసామీప్యస్యసమీపవర్తనస్య -
సాయుజ్యస్యతాదాత్మ్యస్య-సారూప్యస్యసమానరూపత్వస్య-సాలోక్య

ర్నిర్జరాబలవదంతర్లలజ్జిరే ॥ అపిచగచ్ఛతామంతరే
షామాలక్ష్యగతిం మలీమసా మధిగంతవ్యాధిగమేన ని
ర్వృతాస్సర్వతోపిమహర్షయఃకతిచి దతిచిరంకాల
మహోఖలువయమనిమిషాణాం సామీప్యసారూప్య
సాయుజ్యసాలోక్యసిద్ధిమాశంసమానా నానావిధానిత
పాంసివృథాచక్రుమేతివిగర్హమాణా స్వమాత్మానం
లజ్జితానమరాన్భూయోపిలజ్జయాంచక్రిరే । అథభగ
వానాంగీరసోదేవర్షిభిఃపరిష్వజ్యమానఃపదేపదేనారదా

స్యసలోకతాయాః-సిద్ధింప్రాప్తిం-ఆశంసమానాఇచ్ఛంతస్సంతః- అతి
చిరకాలంబహుకాలంవివిధానిఅనేకవిధాని తపాంసికృచ్ఛ్రచాంద్రాయ
ణాదీని వృథానిష్ప్రయోజనం కర్మభూమినివాసదశాయామితిశా
వంచక్రుమకృతవంతః-ఇతిస్వమాత్మానంబుద్ధిం॥ని॥ఆత్మాయత్నోధృతిర్బు
ద్ధిస్స్వభావోబ్రహ్మవర్ష్మచేత్యమరః -విగర్హమాణాఃవినిందంతస్సం
తఃలజ్జితాన్సంజాతలజ్జాన్అమరాన్భూయోపిలజ్జయాంచక్రిరేత్రా
పయామాసురిత్యర్థః ॥అ॥ బ్రహ్మలోకవాసిభిస్సబహుమానంనీతోబృ
హస్పతిఃభద్రాసనస్థంబ్రహ్మాణందృష్ట్వాకించిద్వక్తుమారభతేత్యాహ
అథేతి ॥ అథాలయప్రవేశానంతరంనారదాదిభిస్సురర్షిభిః - పదేపదే
ప్రతిపదంస్తూయమానఃప్రశస్యమానః-పతంజలిప్రముఖైఃవిద్వద్భిఃపండి

తైః ప్రత్యుద్గమ్యమానః అభిగమ్యమానః - సిద్ధవిద్యాధరైః అభివంద్యమానః నమ్యమానః - పరమేణాశ్చర్యేణ విస్మయేన నిర్భరైః పరిపూర్ణైః దేవైః పరివృతః - భగవానాంగిరసో బృహస్పతిః పరమేష్ఠినః ఆప్తభృత్యైస్సబహుమానం యథాతథా ఆనీయమానస్సన్ - పరస్పరస్య యోగవియోగాభ్యాం సంశ్లేషవిశ్లేషాభ్యాం పరిణమంతస్సముద్భవంతః భేదాః ప్రకారాః యేషాం తే తథావిధైః - ప్రకృతేః మహాసుషుప్తినామికాయాః - గుణైః సత్త్వరజస్తమోభిరివస్థితైః ఉచ్చావచైః అనేకవిధైః ॥ని॥ ఉచ్చావచం నైకభేదమిత్యమరః - మణిభిః వజ్రాదిభిరుపరంజితం - ఉపరిభద్రాసనస్యోపరిభాగే ఆస్తీర్ణం పరిస్తీర్ణం యత్ హంసతూలికాతల్పం హంసతూలికయా విరచితా శయ్యేత్యర్థః ॥ని॥ తల్పం శయ్యాట్టదారేష్విత్యమరః - త

దిభిః ప్రత్యుద్గమ్యమానో విద్వద్భిః పతంజలిప్రముఖై రభి
వాద్యమానస్సిద్ధవిద్యాధరై రానీయమానస్సబహుమా
నమాప్తభృత్యైః పరమేష్ఠినః పరివృతో దేవైః పరమాశ్చ
ర్యనిర్భరైః ప్రకృతిగుణైరివ పరస్పరయోగవియోగప
రిణమద్భేదైరుచ్చావచైర్మణిభి రుపరంజిత ముపర్యా
స్తీర్ణహంసతూలికాతల్పకల్పిత మహార్హోపబ
ర్హ మహింసానృశంస్యకోమలిమావర్జితశమదమా
భోగమంతఃకరణమివ మహాయోగినాం తాళవృంతచా

స్మిన్ కల్పితః నిక్షిప్తః మహార్హః శ్లాఘ్యః ఉపబర్హః ఉపధానం యస్మిన్ తత్ ॥ని॥ ఉపధానం తూపబర్హశ్శయ్యాయాం శయనీయవదిత్యమరః । అతఏవ అహింసా అద్రోహః నృశంసో ఘాతుకో న భవతీత్యనృశంసః తస్య భావః ఆనృశంస్యం అఘాతుకత్వమిత్యర్థః ॥ని॥ నృశంసో ఘాతుకః క్రూర ఇత్యమరః - తయోః కోమలిమ్నా ఉపచయేన ఆవర్జితః శమదమయోః అంతరింద్రియబహిరింద్రియనిగ్రహయోః ఆభోగః పూర్ణతా యస్మిన్ తత్తథా ॥ని॥ ఆభోగః పూర్ణతాయత్నావితి నానార్థరత్నమాలా - మహాయోగినాం యోగీశ్వరాణామంతఃకరణమివ స్థితం - తాళవృంతం వ్యజనం చామరః తాంబూలకరండః తాంబూలభాజనం - కళాచికాచవినత

నిష్ఠీవనోపయోగిపాత్రవిశేషః - తదాదిభిరుపచారైః సేవాయాంచతు
రాః యే వరవర్ణినీజనాః స్త్రీజనాః తైః న్యస్తాని క్షిప్తాః యే వామహస్తాః
తైః వేష్టితతయా పరివృతతయా - వ్యాకోచాః వికచాః - అష్టసంఖ్యాకా
ని దళాని యస్య స తథాభూతః ఆత్మా స్వభావో యస్యాస్తథావిధాం - క
మలాసనతాం వ్యంజయదివ అభివ్యక్తం కుర్వదివ స్థితం - తిసృభిః భంగిభిః ఆ
రోహణరూపప్రకారైః ॥ని॥ భంగిప్రకారే తుంగస్తు శైలపున్నాగయోర
రపీతి నానార్థరత్నమాలా సోపానైరితి యావత్ - సమున్నతతయా ఉ
చ్ఛ్రితతయా త్రివర్గం ధర్మకామార్థత్రితయం అతీతం అతిక్రాంతమి
వ స్థితం ॥ని॥ త్రివర్గో ధర్మకామార్థైశ్చతుర్వర్గస్సమోక్షకైరిత్యమ
రః - సర్వతఃభద్రం మంగళం భజతాం యస్మాదితి తత్తథా - భద్రాసనం

మరతాంబూలకరండకళాచికా ద్యుపచారచతురవరవ
వర్ణినీజనన్యస్తవామహస్తవేష్టితతయా వ్యాకోచాష్ట
దళాత్మికాం వ్యంజయదివ కమలాసనతాం త్రిభంగిస
మున్నతతయా త్రివర్గాతీతమివ సర్వతోభద్రం భద్రా
సనమధితిష్ఠంతం సమసమయసముద్యదాదిత్య సహ
స్రభాస్వరైః రకేందువిద్యుదనలరూప చతుస్తేజస్స
ముత్తంభనాయేవ చతుర్దిక్షు నిర్గమనైస్తేజోభి రవ
లుంపంతమివ దివ్యమపి చక్షుర్దివౌకసాం సంతతవ్యవ

సిహ్మాసనమిత్యర్థః ॥ని॥ నృపాసనం తు యద్భద్రాసనం సిహ్మాసనం తు తది
త్యమరః - అధితిష్ఠంతం ఉపవిశంతం అధిశీఙ్స్థాసాం కర్మేతి కర్మత్వం -
సమసమయే ఏకకాలే సముద్యతాం సముద్భవతాం ఆదిత్యానాం సహ
స్రేణేవ భాస్వరైః ప్రకాశైః - అర్కేందువిద్యుదనలరూపాణాం సూ
ర్యచంద్రతటిదగ్నిస్వరూపాణాం చతుర్ణాం తేజసాం సముత్తంభనాయ ఉ
త్తంభనాయేవ చతుర్దిక్షు నిర్గమనైః నిర్గచ్ఛద్భిః - తేజోభిః ముఖదీప్తి
భిః దివౌకసాం దేవానాం దివ్యం అభౌమం చక్షురపి అవలుంపతం ముకుళ
యంతమివ స్థితం ॥శ్లో॥ సంతతం సదా వ్యవహారే ఉచ్చారణే సంసక్తాః త్ర

॥శ్లో॥ సంతతేతి ॥ సంతతవ్యవహారేషు సంసక్తాః స్వస్మిన్ శ్రితయా శ్రూయమా

యశ్చత్వారో వా త్రిచతురాః ఆగమాతురాః సంయుక్తవర్ణా ఇత్యర్థః తే
షు ప్రేక్షణీయాయా దంతచంద్రికా దంతప్రభా తయా పరిహృతం - సం
సారః జననమరణప్రవాహ ఏవ శార్వరం తమః - యేషాం తే తథావిధైః ॥౨॥
శార్వరంత్వంధతమసే ఘూతుకే భేస్త్ర్యలింగకమిత్యమరః - ఆయతాః దీ
ర్ఘాః అపాంగాః నేత్రాంతా ఏవ రింగంత్యః ప్రవహంత్యః కరుణాయాః
కృపాయాస్తరంగాః - తేషాం మాలాభిః పరంపరాభిః - ఆత్మని అధ్యాత్మం
*విభక్త్యర్థే వ్యయీభావః - అధ్యాత్మవిద్యా ఉపాసనాః - తాసు విషయే
షు మహాయోగినాం ఆచార్యకే ఆచార్యభావే కర్మణీత్యర్థః - అభిషేకం ప
ట్టాభిషేకం ఆదధానైః కుర్వద్భి వివస్థితైః - యోగినాం బ్రహ్మవిద్యాచా

హారసంసక్త చతురాగమాతుర ప్రేక్షణీయ దంతచం
ద్రికావికాసపరిహృతసంసారశార్వరై రాయతాపాం
గరింగదభంగురకరుణా తరంగమాలాభి రాచార్యకాభి
షేకమాదధానై రివ యోగినామధ్యాత్మవిద్యాసు చతు
ర్భిరారివాంతఃపురై ర్దయితానాంచతసృణామపి శ్రు
తీనా మాననపంకజై రనుగృహ్ణాంతమభితోపి మహాశ

ర్యకప్రదైరితి భావః చతసృణాం శ్రుతీనామేవ దయితానాం పత్నీనాం
అంతఃపురైః స్త్ర్యగారైరివస్థితైః ॥౨॥ స్త్ర్యగారం భూభుజామంతఃపు
రం స్యాదవరోధనమిత్యమరః - చతుర్భిరాననపంకజైః ముఖకమలైః - అ

ణాశ్చతురాగమాతురా యేషు తానితథా - ఇతి ముఖానామేవ విశేషణం-
యద్వా సంతతవ్యవహారేణ సంసక్తాః పరస్పరమిళితా యే చత్వార ఆగ
మాతురా స్తైః ఇతి ప్రేక్షణీయాశ్శంకనీయా యే దంతాః - రాజదంతా ఇత్య
ర్థాః - వేదాతురదంతయో శ్శుక్లత్వాదిసాదృశ్యాదేతే దర్శిత వేదాతు
రాపవేత్యుత్ప్రేక్షా హార్హా ఇతి భావః ॥ అథవా సంతతం అసకృత్ వ్యవహా
రః ఉచ్చారణం యేషాం తాదృశా యే సంసక్తాస్సంయుక్తాశ్చ తురాగమ
ఘటక వర్ణాస్తైః హేతుభిః ప్రేక్షణీయా దర్శనార్హా యే దంతా ఇత్య
ర్థాః - వ్యాఖ్యాతు రాశయస్తు సుధీభి రూహ్యః ॥...............

త్రిచతురాగమాతురేతి వ్యాఖ్యాత్రభిమతపాఠః ॥

భిత్యపరితోపి ※ మహాశయానాం సుకృతినః ॥ని॥ సుకృతీపుణ్యవాన్ధన్యో మహేచ్ఛస్తుమహాశయఇత్యమరః-త్రైయంబకస్యత్ర్యంబకసంబధినః మకుటస్యశిరసః-అవలోకనార్థందర్శనాయాలంబితాఆశ్రితా-హంసస్యరాజహంసస్యాయాదశాఅవస్థా - తస్యామార్జితెనసంపాదితెనమృణాళవలయేనకమలనాళమండలేనేవస్థితేన - మృదునా సుకుమారేణశుచినాశుభ్రేణ సూత్రమయేన తంతుస్వరూపేణ ఉపవీతేన యజ్ఞసూత్రేణ॥ని॥ఉపవీతంయజ్ఞసూత్రంప్రోద్ధృతేదక్షిణేకరఇత్యమరః।ఆత్మనఃస్వస్య-సూత్రమాత్మనిదేహేయస్యతస్యభావస్తత్తాతాం-అన్యత్రలింగశరీరసమష్ట్యభిమానినఈశ్వరస్యసూత్రాత్మసంజ్ఞకతాం-అత్రేదంబోధ్యం -ప్రథమమీశ్వరస్త్రివిధః కారణశరీరసమష్ట్యభిమానీ

యానాం త్రైయంబకమకుటావలోకనావలంబితహంస
దశార్జితెనమృణాళ వలయేనేవ మృదునాశుచి నాచ
సూత్రమయేనోపవీతెనసూచయంతమివసూత్రాత్మ
తామాత్మనశ్శస్త్రవిద్యాపార పారీణత్రి
యవర్గసర్గనిర్వృతతయేవశస్త్రగ్రహపరాఙ్ముఖేన

సూక్ష్మశరీరసమష్ట్యభిమానీ స్థూలశరీరసమష్ట్యభిమానీచేతి తత్రప్రథమనిర్దిష్టస్యేశ్వరస్య అంతర్యామిఅవ్యాకృతఇతిద్వేసంజ్ఞేభవతః -తథా ద్వితీయస్యహిరణ్యగర్భస్సూత్రాత్మాప్రాణశ్చేతితిస్రస్సంజ్ఞాః - ఏవం తృతీయస్యవిరాట్ వైరాజః వైశ్వానరఇతి తిస్రస్సంజ్ఞాభవంతీతిగ్రంథవిస్తరభయాదధికంనలిఖ్యతే।సూచయంతంప్రకాశయంతం - శస్త్రాస్త్రాణాంవిద్యైవఅకూపారస్సముద్రః॥ని॥ సముద్రోబ్ధిరకూపారఇత్యమరః-తస్యపారీణాఃపారగామినఃపారందృష్టవంతఇతియావత్ - తేచ తెయేతుత్రియాః తేషాంవర్గస్యసర్గేణసమార్గణెననిర్వృతతయేవ సుఖితతయేవ - తేషామేవస్వకార్యజయకారిత్వాదితిభావః - శస్త్రాణాం

※ మహాశయానాంసుకృతినఇతిప్రామాదికమిదంవివరణం-యతస్తదుపష్టంభకతయోపాత్తనిఖంటువచనస్థతుశబ్దస్సుకృతిపర్యాయంవిచ్ఛినత్తి-కింతుమహేచ్ఛానిత్యర్థః॥ ....*

గ్రహణస్వీకారేపరాఙ్ముఖేననివృత్తేన - ప్రకృతిఃప్రధానమాదిర్యేషాం తానీతితద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిః - ప్రకృత్యాదీనిచతానిపృథివ్యం తానిచేతికర్మధారయః - తథావిధానియానిపంచవింశతి సంఖ్యాకాని తత్త్వానితేషాంపరివర్తనామాత్రంభ్రమణనిర్వహణమేవ వ్యాపారః కార్యమితిప్రదర్శయతేవస్థితేన - దక్షిణేనపాణినాఅక్షమాలికాంజప సరంపరివర్తయంతంపరిభ్రమయంతం - అహర్ముఖేషుప్రత్యూషకా లేషు॥ని॥ ప్రత్యూషోహర్ముఖంకాల్యమిత్యమరః - ప్రథమమపాముదకా నామేవస్రష్టవ్యతాంసృజనకర్మత్వం - అవధార్యనిశ్చిత్యధార్యమాణే నవిధృతేనస్ఫటికమయేనకమండలునా॥ని॥ అస్త్రీకమండలుఃకుండీత్యమ రః-పరిష్కృతఃఅలంకృతః ఇతరకరపల్లవః వామపాణికిసలయంయస్య

ప్రకృత్యాదిపృథివ్యంతపంచవింశతితత్త్వ పరివర్తన మా
త్రమేవవ్యాపారఇతిప్రదర్శయతేవపాణినా దక్షిణేన
పరివర్తయంతమక్షమాలికా మహర్ముఖేషు ప్రథమ
మపామేవస్రష్టవ్యతామవధార్యధార్య మాణేనస్ఫటిక
మయేనకమండలునాపరిష్కృతేతరకరపల్లవ మసకృదధీ
తాధ్యాపితనిఖిలనిగమాంతసిద్ధాన్తపాన్థసంశయచ్ఛేద

తథాభూతం- అసకృద్బహువారంస్వేనఅధీతాఅన్యస్మాల్లబ్ధాః-అధ్యాపి తాఃపరేభ్యస్స్వేనప్రోక్తాయేనిగమాంతావేదాంతాఉపనిషదఇతి యా వత్ - తేషుయేసిద్ధాంతానిష్కృష్టార్థాః తేషుపాంథేస్సంచారశాలి భిఃకేవలంతత్పరైరితిభావః -సనకసనందనాదిభిఃగురుభిర్దేశికైఃఉద్భా వితాఃప్రకాశితామర్భేదాదురుచ్ఛేదాః ❋ సంశయాఃతేషాంఛేదఃత స్మిన్విషయే-సంవాదః గురుశిష్యకథా-తస్మిన్ జిజ్ఞాసయాతత్రవక్తవ్యా

❋సంశయానాంయశ్ఛేదఃస్వయంతత్త్వార్థవిమర్శనేననివర్తనం-త స్మిన్సంవాదఃఐకరూప్యం-అన్యోక్తార్థస్యస్వోక్తార్థేనైకరూప్యంసం వాదఇతిసకలతాంత్రికసమయసిద్ధం - తస్యయాజిజ్ఞాసా-స్వోక్తార్థ పారిమాణ్యనిశ్చికీషయాసంభూతా-తయేత్యర్థః - స్వోక్తార్థస్యపర స్వత్వఖిపాలియావిరోధజిజ్ఞాసయేతిభావః॥ ....

ర్థజిజ్ఞాసయా-ముహుర్ముహుః వారంవారం-అంతికంసమీపంగతాం
ప్రాప్తాంవాగ్దేవీంసరస్వతీంఅవలోకయంతంపశ్యంతం - ఆచార్యా
ణాంమంత్రవ్యాఖ్యాతౄణాం॥ని॥ మంత్రవ్యాఖ్యాకృదాచార్యఇత్యమ
రః॥యస్తుధర్మానాదిశతిసఆచార్యఇతిభగవానాపస్తంబః- మనురపి॥
శ్లో॥ఉపనీయతుయశ్శిష్యంవేదమధ్యాపయేద్ద్విజః। సకల్పంసరహస్యంచ
తమాచార్యంప్రచక్షతఇతి । మంత్రవ్యాఖ్యాతారం-అధిగంతవ్యానా
మింద్రాగ్న్యాదీనామప్యధిగంతవ్యం - పరమానందేనఉత్కృష్టసుఖేన
తుందిలంపీవరమపిప్రపన్నస్యప్రాప్తస్యఅనుగ్రహైకమ్ముఖ్యంవ్యస
నంయస్యసతథాభూతమితివిరోధః ❁ ఆభాసస్తుప్రపన్నానాంశరణాగ
తానాంఅనుగ్రహేపరిపాలనవిషయేఏకంముఖ్యంవ్యసనంఆసక్తిర్యస్య
సతథాభూతం * కృష్ణసర్పవద్వల్మీకమితిభాష్యప్రయోగాత్ నకర్మ

సంవాదజిజ్ఞాసయాము హుర్ముహురవలోకయంత
మంతికగతాంవాగ్దేవతా మాచార్యమాచార్యాణామధి
గంతవ్యమధిగంతవ్యానాం పరమానందతుందిలమపిప్ర
పన్నానుగ్రహైకవ్యసనినం సమష్టింభూతగ్రామస్య
సాధారణం పితరమఖిలలోకస్య విశ్రాంతిభూమింవి

ధారయాన్మత్వర్థీయఇతినియమస్యప్రాయికత్వేనాయంసమాసస్సాధు
రేవేతిబోధ్యం-భూతానాంఅండజజరాయుజస్వేదజోద్భిజ్జలక్షణానాం
ప్రాణినాంగ్రామస్యబృందస్య ॥ని॥ శ్లో॥ వైభూతంపిశాచాదౌభూమ్యా
దౌజంతుసత్వయోరపీతినానార్థరత్నమాలా॥ని॥ గ్రామఃపల్యాంస్వ
రేబృందఇతివిశ్వః - సమష్టింసమష్ట్యభిమానినం - వృక్షాణాంసమ
ష్టిర్యథా వన మి త్యు చ్య తే తథా భూ తా నాం సమ ష్టి హి ర
ణ్యగర్భఇత్యుచ్యత ఇతిభావః - అఖిలలోకస్య అఖిలభువనస్యఅ
ఖిలజనస్యవాసాధారణంసమానంపితరం - విద్యానాంఉపాసనానాం

❁ఆభాసస్త్వితిపరిహారార్థకత్వభ్రమకృతఃప్రయోగః- ఆభాస
స్త్వేవిరోధస్యేత్యాదిభిరాభాసశబ్దస్యవిరోధవిశేషకత్వాభిధానాత్ -వ
రంతుపరిహారస్త్వితిప్రయోక్తవ్యం॥......................

యానిఫలాని తేషాంవిశ్రాంతిభూమింవిశ్రమస్థానం- వాగ్విభూతీనాం
వాక్సంపదాంవిరామపదంఅవసానస్థానం -తతఃపరతరంతురీయంవక్తుం
వాచోనప్రభవంతీతిభావః - దురాశయానాంకలుషితచిత్తానాందూరం
గంతుమశక్యమితిభావః-ఆత్మవేదినాంబ్రహ్మజ్ఞానినాం అదూరంసుగమ
మితిభావః - భగవంతంపూజ్యతమంపితామహంబ్రహ్మాణంఅధిగమ్య
ప్రాప్య - అత్యద్భుతయోఃఅత్యాశ్చర్యయోస్సభాసభానాథయోస్సం
దర్శనేనఅవలోకనేనజడీకృతః స్తబ్ధఃకృతః-భగవాన్వాచస్పతిరపి వాగ్దే
వతాయాఅవలోకనేనదర్శనేనసంపన్నైః - భయకంపసంభ్రమైఃభీ
తివేపథుచాపలైః - స్తంభితానిరుద్ధావాగ్యస్యతత్తథాభూతంముఖంయ

> ద్యాఫలానాంవిరామపదంవాగ్విభూతీనాందూరందురా
> శయానామదూరమాత్మవేదినామధిగమ్య భగవంతం
> పితామహమత్యద్భుతసభాసభానాథసందర్శనజడీకృతో
> వాచస్పతిరపి భగవాన్ వాగ్దేవతాలోకనసంపన్నభయ
> కంపసంభ్రమస్తంభితవాఙ్ముఖః క్షణమవాఙ్ముఖశ్చతదీ
> యదివ్యతేజఃప్రతిహతదృష్టితయాయావదాస్తే స్తబ్ధఇవ
> తావదనుగ్రహమయ్యాదృశాజగన్నిధే రాగచ్ఛవత్సేత్య
> మృతాసారకిరాగిరాగిరాందేవ్యానిర్వ్యాజమాప్యాయి
> తస్సమాధాయకథంచిదాంతరంకరణమనుస్మరన్ప్రణ

స్యపతథాభూతః - తదీయేనబ్రహ్మసరస్వతీసంబంధినా తేజసాప్రతిహ
తేసంతాడితేదృష్టీయస్యతస్యభావస్తత్తాతయాక్షణమవాఙ్ముఖఃఅధో
ముఖఃవినమితశిరస్కః-ఇతియావత్ - స్తబ్ధఃమూఢఇవయావదాస్తేఅవ
ర్తత- తావదేవజగన్నిధేఃబ్రహ్మణః అనుగ్రహమయ్యాప్రసాదరూప
యా-ప్రచురానుగ్రహావత్సేత్యర్థః-దృశాచ- అమృతస్యసుధాయాఆ
సారాన్ధారాసంపాతాన్కిరతీతికిర్ - తథావిధయాగిరాందేవ్యాః వ
త్సాగచ్ఛేతిగిరావాచావనిర్వ్యాజంయథాతథాఆప్యాయితః పరితోషి
తస్సన్ - ఆంతరంకరణంచిత్తమిత్యర్థః - కథంచిత్కృచ్ఛ్రేణసమాధా
యఅభ్రాంతంకృత్వా -ప్రణవంఓంకారంఅనుస్మరన్-ఓంకారస్యమం

గళకరత్వాదితిభావః - తత్తదాగమేషు వేదేషు ఉదితాః ఉక్తాని బ్రహ్మ ప్రతిపాదకానిసూక్తాని ॥ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర ఇత్యాదీని ఆవర్తయన్ - జపన్ భక్తిభారేణ ప్రాగేవనమ్రోపి అమరైస్సహశతశః ప్రణమ్యనమస్కారంకృత్వా - దేవదేవస్య బ్రహ్మణః ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాదేవ - ఏవంవక్ష్యమాణప్రకారేణ - కిందిదభిధాతుంవక్తుం ప్రారభత ఉపాక్రమత ॥౮॥ అ॥ ఉక్తప్రకారమేవాహ॥ అగంతవ్యమితి॥ తర్కైః శ్రుత్యనుమతైః యుక్తిభిః అగంతవ్యం అప్రాప్యం - క్రతూనాం శతైరన్నైరపి అనధిగంతవ్యం దుర్లభమిత్యర్థః - దానైరనాసాద్యం ఆసాదయితుమశక్యం - తపసా అనశనవ్రతేన అనుపసరణీయం గంతుమశక్యమి

వమావర్తయన్ బ్రహ్మసూక్తానితత్తదాగమోదితాని ప్రాగేవనమ్రోపిభక్తిభారేణ ప్రణమ్యశతశస్సహామరైః ప్రసాదాదేవదేవదేవస్యప్రారభతకిందిదేవము భిధాతుం ॥౮॥ ప॥ అగంతవ్యంతర్కైరనధిగమనీయంక్రతుశతైరనాసాద్యందానైరనుపసరణీయంచతపసా। భవంతంపశ్యంతశ్చమభిభవంతం ప్రణమతాంకృతార్థాజాతాస్స్మః పునరపికృతార్థాః పునరపి ॥౧౦॥ కించ॥ ప॥ భూతగ్రామమిమంచతుర్విధమహో యా నిర్మాసి యల్లీలయా యచ్ఛవ్యాకురుషే నిరంతరమిమాస్సాంగా

త్యర్థః - ప్రణమతాం నమనంకుర్వతాం శుచం శోకమభిభవంతం నాశయంతమిత్యర్థః - ఏవంవిధంభవంతంపశ్యంతః వయంకృతార్థాః లబ్ధమనోరథాః జాతాః సంపన్నాస్స్మః భక్త్యతిశయద్యోతనాయత్రిరుక్తిః ॥ ౧౦ ॥ బ్రహ్మణంస్తౌతి ॥ భూతేతి॥ చతస్రః విధాః ప్రకారాః యస్య సతథాభూతం॥ ని॥ విధావిధా ప్రకారేచేత్యమరః। ఇమం భూతానాం జరాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జలక్షణానాం ప్రాణినాం గ్రామం సమూహం లీలయా అనాయాసేన నిర్మాసి నిర్మాణంకరోషీతియత్ - నిరంతరం సర్వదా సాంగాః శిక్షాద్యంగసహితాః ఇమాః చతస్రః శ్రుతీః ఋగ్యజుస్సామాథర్వణలక్షణాః వేదాన్ - వ్యాకురుషే వివిచ్య బ్రూషే ఇతియత్ - త

చ్చాతుర్యంభవతఃభుజేషుముఖేషుచ అద్యస్వయంపశ్యతాంనః ఈదృక్చాతుర్యంతస్యకథమితిసమస్తాపితంకాసందేహాఃఉపగతానిగతా-ఆసీదితిశేషః॥౧౧॥బ్రహ్మేపిబృహస్పతింనామనిర్వచనపూర్వకంజగాదేత్యాహ॥ఇతీతి॥ ఇతితతఃహేవత్సఛందాంసిసామానిగాయంతీతిఛందోగాస్సామగాః-బృహస్పతిశబ్దేబృహత్యాఃపతిఃబృహస్పతిరితివిగృహ్యతత్రబృహతీశబ్దస్యవాగర్థః తస్యాఃపతిః అధిపతిరితి తేనామనిరాహుఃకిలనిర్వచనంకుర్వంతీత్యేతత్ స్థానేసాధుసాధుఇత్యన్వయః-వాగ్ఘిబృహతీ తస్యాఏషపతిర్బృహస్పతిరితిఛందోగశ్రుతిః ॥ ఇతీతి॥ ఇతిఇత్థంప్రశస్యప్రశ్నా

శ్వతప్రశ్నోత్తరీతిః। చాతుర్యంకథమీదృగిత్యుపగతాశంకా
సమస్తాపినశ్చాతుర్యంభవతోభుజేష్వపిముఖేష్వద్యస్వ
యంపశ్యతాం॥౧౧॥౫॥ ఇతిసచతతప్సాధువత్ససాధు
స్థానేకిలఛందోగాః బృహతీవాక్తస్యాఃపతిర్బృహస్పతి
రితినామతేనిరాహుః। ఇతిప్రశస్యపరిమ్లానఇవలక్ష్యతే
కుతః పాకశాసనఇతిపృచ్ఛతిసానుకంపమంభోజసంభ
వేపునరిదమభాషత॥౬॥ప॥ పరిమ్లానాదీనాశ్చిరపరిహృత
స్వస్వభవనాశ్చరంతః పాదాభ్యామవనివలయేభిక్షువ
ఇవ। యదాఖ్యాతుందుఃఖంతవసవిధమేతేపరిగతా స్తద
ద్యవ్యస్తాఘ్నఃపదమిదముపేతాపితిమిరం॥౧౨॥ప॥ కించ॥

క్ష్యపాకశాసనఇంద్రఃకుతోహేతోః పరిమ్లానఇవగతహర్షఇవలక్ష్యతే పరిదృశ్యతఇతిఅంభోజసంభవేకమలాసనే సానుకంపంసదయంయథాతథాపృచ్ఛతిప్రశ్నంకుర్వతిసతిబృహస్పతిఃపునరిదమభాషతఉవాచ॥౬॥ అ॥కథనప్రకారమేవాహ॥ పరీతి॥ పరిమ్లానాఃగతహర్షాఃచిరాత్ప్రభృతి పరిహృతానిపరిత్యక్తానిస్వస్వానిభవనానియైస్తథాభూతాః - అతఏవదీనాఃదరిద్రాః॥ అవనివలయేభూమండలేభిక్షువఇవసన్న్యాసినఇవపదాభ్యాంచరంతః-ఏతేదేవాఃయద్దుఃఖంఆఖ్యాతుంవక్తుంతవసవిధంఅంతికం పరిగతాఃప్రాప్తాఃబభూవుః - అద్యాపితిమిరంఅజ్ఞానలక్షణతమోరహితం-ఇదంపదంస్థానంఉపేతాఃఉపగతాస్సంతః- తద్దుఃఖంవ్యస్తాఘ్నఃవిష

స్మరః ॥౧౭॥ అధ్యాత్మశాస్త్రశ్రవణైకధన్యైః తత్పరంభవంతంప్రత్య
క్షదీయాందశాంనివేదయితుంలజ్జయారసనానప్రవర్తత ఇత్యాశయేనా
హ॥ యదితి॥అస్తమితి ॥స్మృతిగోచరీభూతమపినభవతీతిభావః-మాంతో
నిపాతోఽదర్శనార్థకః॥అత్రప్రతీత్యుపసర్గపూర్వస్సన్వర్తతే-తథా
చప్రత్యస్తంఅదర్శనంలయమితియావత్ -ఇతః ప్రాప్తః ప్రపంచః స్థావరా
త్మకజగతాంవిస్తృతిఃస్తోమోవాయస్మిన్తత్ ॥౬॥ప్రపంచోవిస్తృతౌస్తో
మఇతినానార్థరత్నమాలా। విలీనప్రపంచాధికరణమితిపర్యవసితార్థః
అత్రార్థేప్రమాణంతు॥యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతిశ్రుతిః- అఖిలా
నాం సమస్తానాంవ్యాపారాణాం సాత్వికరాజసతామసక్రియాణాం
పారంతటం॥ ని॥ పారీపాత్ర్యంతటేపారమితినానార్థరత్నమాలా।
గతంప్రాప్తం-సర్వత్రక్రియాసాక్షిత్వేనఉదాసీనమితిభావః- సాక్షి
చేతాకేవలోనిర్గుణశ్చేతిశ్రుతేః-యద్వా అఖిలానాంసమస్తానాంవ్యా

యత్ప్రత్యస్తమితప్రపంచమఖిలవ్యాపారపారంగతం
ప్రత్యగ్జ్యోతిరముత్తరంశమథనైరాలోచ్యమేతాదృ

పారాణాంసృష్టిస్థితిలయస్వరూపాణాంపారంగతః పారీణఃసమర్థ ఇ
తియావత్ - సహాయమంతరాసర్వంకార్యంలీలయైవనిర్వహతీతిభావః-
యతోవాఇమానిభూతానిజాయంతఇతిశ్రుతేః - అథవాఅఖిలానాంస
మస్తవ్యాపారాణాంలౌకికవైదికక్రియాణాంపారంపరిసమాప్తిమిత్య
ర్థః * పారతీరకర్మసమాప్తావితిధాతుః - గతంప్రాప్తం-తత్రగతా
నాంకర్తవ్యంనాస్తీతిభావః-ఆహోస్విత్ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణానాం
వ్యాపారాఃవ్యాపృతయఃప్రవృత్తయఇతియావత్ -తేషాంపారమవసా
నంగతంప్రాప్తం-అప్రమేయత్వాత్తస్యేతిభావః - అథవాశాస్త్రపా
రంగతఇతివాక్యస్యయథాకృత్స్నశాస్త్రద్రష్టేత్యర్థః - తథాఅఖిల
వ్యాపారపారంగతమిత్యస్యాపినిఖిలకర్మద్రష్ట్రిత్యర్థః-ఏతాదృశైః
ఏవంవిధైః - శమథైఃఅంతరింద్రియనిగ్రహైఃధనంయేషాంతైఃఆలోచ్యం
ఆలోచనీయమితియావత్ । అవిద్యమానంఉత్తరంఉత్తమంయస్మాత్తత్
ని॥ ప్రతివాచ్యుత్తరంనాతువివిరాటతనయేనలే। త్రిషూదీచ్యోత్తమారే

ష్వితి వా నార్థరత్నమాలా| సర్వోత్తమమితి పర్యవసితార్థః - జ్యోతిః స్వయంప్రకాశః-యత్ప్రత్యక్ యద్బ్రహ్మాస్తి|తస్యపరబ్రహ్మణఃసంప్రశ్నఃస్వరూపజిజ్ఞాసయానుయోగః|| ని|ప్రశ్నోనుయోగఃపృచ్ఛాచేత్యమరః-తస్యకథాసందర్భఃసైవసుధాఅమృతం- తయాభరితయోఃపూరితయోఃభవతఃకర్ణయోశ్శ్రోత్రయోః- మిథ్యాజ్ఞానంమిథ్యాభూతపదార్థవిషయికంజ్ఞానం-తేనవిజృంభితానిఆరబ్ధాని- అథవామిథ్యాజ్ఞానస్యవిపర్యయాత్మకాజ్ఞానస్యవిజృంభితానివిలసితాని- తత్స్వరూపాణీతియావత్ - నఃఅస్మాకంవిచేష్టితానివ్యాపారాః సేక్తుం సేచయితుం-శ్రావయితుమితియావత్ - జిహ్వారసనైవజిహ్రేతిలజ్జతే-లజ్జయానప్రవర్తతఇతిభావః||౧౩||అ| పాకశాసనఃకిమర్థంవరిమ్లానఇవలత్ప్యత

నైః| తత్సంప్రశ్నకథా[illegible]థాభరితయో స్సేక్తుంభవ
తఃకర్ణయోర్మిథ్యాజ్ఞానవిచేష్టితానిబలవ జ్జిహ్రేతిజి
హ్వైవనః||౧౩|| X|| అథాప్యనుయోగాజ్ఞానిర్వర్తనా
యకించిదావేద్యతే| మోపావగ్రతోభవతః పరిణామ
ఇవకరుణాయాః పరిపాకఇవశమదమోపరమాణామధి
తిష్ఠతిశమవతా మగ్రాసనందుర్వాసా అయమేవ స
ర్వాసాంనిదానమస్మదాపదాం||౧౦||వ|| అవ్యాజకోపని

ఇత్యస్యోత్తరమాహ||అథాపీతి||అథాపితదపిఅనుయోగఃప్రశ్నఃసఏవాజ్ఞాభవచ్ఛాసనం - తస్యసర్వర్తనాయకరణాయ కించిత్ స్వల్పం ఆవేద్యతేవిజ్ఞాప్యతే| భవతఃఅగ్రతఃపురతఃకరుణాయాఃకృపాయాఃపరిణామఃవికారఇవస్థితః||ని|| పరిణామోవికారేద్వేసమేవికృతివిక్రియేఇత్యమరః-శమఃఅంతరింద్రియనిగ్రహఃదమఃబహిరింద్రియనిగ్రహః||ని|| శమథస్తుశమశ్శాంతిర్దాంతిస్తుదమథోదమఇత్యమరః- ఉపరమఃవిధివదనుష్ఠితకర్మణాంపరమేశ్వరేసమర్పణం- తేషాంపరిపాకఃసారాంశఇవ-శమఃఏషామస్తీతిశమవంతఃతేషాం-నిర్ధారణేషష్ఠీ| మోసౌఅగ్రాసనేఅధితిష్ఠతిఅధ్యాస్తే * అధిశీఙ్స్థాసాంకర్మేత్యాధారస్యకర్మత్వం - అయందుర్వాసాఏవ-సర్వాసాంఅస్మదస్మాకంఆపదాంవిపదాంనిదానంకారణం||

ని.నిదానంత్వాదికారణమిత్యమరః॥౧౦॥అ॥ లోకానురోధేనేవస్వాపరాధమప్రకటీకృత్య దుర్వాససస్యైవాపరాధమారోప్యతదగ్రే ప్రోవాచేత్యాహ॥అవ్యాజేతి॥అవిద్యమానఃవ్యాజోనిమిత్తంయస్యసఃతథా- సచాసౌకోపశ్చేతికర్మధారయః - తస్యనిధినాస్థానభూతేనఅమునాఅనేనైవ మునినా-నిర్వాసితానిష్కాసితానురలోకస్యలక్ష్మీఃశ్రీసంపత్ ॥ని॥ లక్ష్మీస్సంపద్విభూతిశ్శోభేతినానార్థరత్నమాలా। దానవానాంకులానిసదనాని॥ని॥ గేహేదేశేజనపదేసజాతీయగణేన్వయే-కులమితినానార్థరత్నమాలా- ఆసాద్యప్రాప్యదివౌకసఃస్వర్గవాసినః - అస్మాకృపణాఃక్షుద్రాఃయేమానవాః మనుష్యాః తేషాంయాఃదుర్దశాదురవస్థాః-తాసాంపదంభాజనంచక్రేకృతవతీ- గతశ్రీణామస్మాకంస్థానతా

ధినామునినాముసైవ నిర్వాసితాసురపతేస్సురలోకలక్ష్మీః। ఆసాద్యదానవకులానిదివౌకసోనశ్చక్రేపదంకృపణమానవదుర్దశానాం॥ ౧౭॥౫॥ అథయద్భవతైవకల్పితమధ్వరహవిర్జీవన మమర్త్యానా మపహృతే తస్మిన్నసురైః రసంభావితేచయథాకథంచిద్దానే ద్విజన్మనామశక్తితేచభౌమవదన్న సాధనవ్యసనే భవత్ప్రసాదాదవధూయసౌవర్గరాజ్యసిద్ధయిష మపహాయదివ్య

కథంనస్యాదితిభావః॥౧౭॥అ॥ పతదారభ్యవక్తవ్యంముఖ్యమంశమాహ॥ అథేతి॥అథకార్త్స్న్యేనేత్యర్థః॥ని॥ మంగళానంతరారంభప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథోఅథేత్యమరః-భవతైవఅమర్త్యానాందేవానాంయత్ అధ్వరేషుయాగేషుయానిహవీంషితైఃజీవనంకల్పితంనిర్దిష్టం-తస్మిన్ హవిర్లక్షణజీవనేఅసురైరపహృతేసతిబలాద్గృహీతేసతి- యథాకథంచిత్కృచ్ఛ్రేణాపీత్యర్థః- ద్విజన్మనాంద్విజసంబంధినీత్యర్థః*సంబంధసామాన్యేషష్ఠీ - దానేఅసంభావితేఅతర్కితేసతి- భూమౌభవాఃభౌమాఃభూలోకవాసినఃతైస్తుల్యంభౌమవత్ - అన్నస్యసాధనంసంపాదనంతస్యవ్యసనంఉద్యోగఃతస్మిన్-భవతఃప్రసాదాదనుగ్రహాత్ అశక్తితేఅనభ్యస్తేసతి - స్వర్గస్యేదంసౌవర్గంస్వర్గసంబంధి యద్రా

జ్యంరాజ్ఞఃకర్మభావోవా - తస్యసిషాధయిషాంసాధయితుమిచ్ఛాకువ
ధూయ-దివ్యభోగేషుదివ్యసుఖేషు॥ని॥భోగస్సుఖేస్త్ర్యాదిభృతావిత్యమ
రః- కౌతూహలంఉత్కంఠాంఅవధూయవిధూయ- నిరంతరంసర్వదా
అన్నామైవస్పృహయమానాఃఇచ్ఛమానాస్సంతః - అవిద్యమానాఃని
మిషాఃనిమేషాఃయేషాంతేషాంభావఃఅనిమిషతాతయా- క్రమేణాయా
సేనఆవర్జితాసంపాదితాయామూర్ఛాఅవస్థావిశేషః - యేషాంతేత
థా।స్వాపమపినిద్రామపిఅలభమానాఃఅభజంతః- సులభంమానోదే
వాఇత్యభిమానోయేషాంతేతథావిధాః॥ని॥ మానశ్చిత్తసమున్నతిరిత్యమ
రః-దివౌకసఃస్వర్గవాసినోదేవాః- అన్నమర్థితుంశీలంయేషాంతెఅ
న్నార్థినః । తేషాం- అతఏవమష్టఃభగః కామోయేషాంతేదుర్భగాః॥ని॥

భోగేషుకౌతూహల మన్నామైవస్పృహయమానాని
రంతర మనిమిషతయాక్రమావర్జితమూర్ఛాస్స్వా
పమప్యలభమానాస్సులభమానాదివౌకస స్సూక్ష్మతరం
వ్యుదపద్యంత దుర్భగానామన్నార్థినామర్థినాభం
గమందాతుసంధుక్షితాంతర జ్వాలాకలాపసంభృతే
షుసంభ్రమేషుమానవానాం ॥౧౧॥ కింబహునా ॥ప॥

భగశ్శ్రీకామమాహాత్మ్యేత్యమరః-నిష్ఫలకామానామితియావత్ -అత
ఏవఅర్థనాయాఃయాచ్ఞాయాః భంగః పరాజయః వైఫల్యమితి యా
వత్ ॥ని॥ భంగఃఖండేపరాజయఇతిరత్నమాలా । తెనయన్మందాతుంల
జ్జా। తెనసంధుక్షితానాంఉద్దీపితానాం* ధుక్షదీపనఇతిధాతోఃకర్మణి
క్తః-అంతరజ్వాలానాంహృదయశోకాగ్నిజ్వాలానాం ।కలాపేనసమూ
హేన॥ని॥ కలాపోభూషణేబర్హేతూణీరెసంహతావపీత్యమరః - సం
భృతేషుసంపాదితెషు - మానవానాంసంభ్రమేషు- అత్యాదరేషుభ
యేషుఆవేగేషువా॥ని॥సంభ్రమోత్యాదరేభీతావావేగెచెతినానార్థ
రత్నమాలా।సూక్ష్మతరంస్వల్పం । వ్యుదపద్యంతవ్యుత్పన్నాఃబభూవుః -
అంతతఃమానవదురవస్థామాపురితిభావః ॥౧౧॥ యదితి ॥ ఏతైఃదేవైఃఇ
యత్ -ఏతావత్పర్యంతం-జీవితంప్రాణనమితియత్ * జీవప్రాణనఇతి

ధాతోఃనపుంసకేభావే క్తః।తజ్జీవనం ప్రాణనమిత్యర్థః - భవతాకల్పి తేనవ్యవస్థాపి తేనఆయుషైవజీవితకాలేనైవ - ఆయుర్బలేనైవజీవంతీతిభావః॥ని॥ఆయుర్జీవితకాలో నేత్యమరః - ఇయతీఏతావతీయామాంసలతాపీవరత్వం-మాంసలస్యభావోమాంసలతా ॥ని॥ అమాంసోదుర్బలస్స్యాతోబలవాన్మాంసలోంసలఇత్యమరః - వర్తతేసాపి పీవరతాపిఅన్నపాన్యాపాయేన అభావేనజనితఃఉత్పాదితః యశ్శోభః శోభరోగఃతేనైవ ॥ని॥ శోభా కాంతా వామయే తుశోభః కుంభస్తు దానవ ఇతిహేమచంద్రః - పరిదృశ్యమానంపీవరత్వంశోభజాద్యమేవేత్యర్థః - నతుహాసాదిప్రయుక్తోపచయ ఇతిభావః ॥౧౫॥ ప్రేక్షేతి ॥ ధరణ్యాందిశిదిశి#వీప్సాయాంద్విర్భావః - ప్రతిదిశమిత్యర్థః-ప్రేక్షాబుద్ధిఃపసా

యది యజ్జీవిత మేతైస్తదాయుషా కల్పితేనభవతైవ-
యాత్యియతీ మాంసళతా సాప్యన్నాపాయశోభేన-
॥౧౫॥ఆస్తామిదం॥ప॥ ప్రేక్షావంతోదిశిదిశినరాఃప్రేక్ష
మాణాధరణ్యామిత్థంభూతాఃసురపరి బృఢానింద్రవై
శ్వానరాదీన్।తత్తత్సామ్యోదయఫలపరామప్రమాణీం
పురాణీంసమత్వా వాచంవిదధతిశనైఃకర్మమార్గేష్వ

పస్తేతి॥ ప్రేక్షావంతః బుద్ధిశాలినః ॥ని॥ ప్రేక్షోపలబ్ధిశ్చిత్సంవిదిత్యమరః-నరాఃపురుషాఃఇత్థంభూతాః ఏవంస్థితాన్-ఇంద్రోవైశ్వానరః తావాదీనేషాంతేతథాభూతాన్ సురాణాంపరిబృఢాన్ అధిపాన్ ॥ని॥ ప్రభుః పరిబృఢోధిపఇత్యమరః- ప్రేక్షమాణాఃఅవలోకమానాస్సంతః-తత్తత్తేషాంతేషాంసామ్యస్యసమతాయాఃఉదయఃఆవిర్భావఏవఫలంతదేవపరంముఖ్యంయస్యాస్తాంతథావిధాంపురాణీం అకృతకాంవాణీం ॥-బార్హస్పత్యకామోబృహస్పతిసవేనయజేతవసూనామేవ తావదాధిపత్యంస్వారాజ్యంపర్యేతీత్యాదికాంవైదికవాచంఅప్రమాణీంఅతత్వావేదికాంమత్వా-శనైఃవిలంబేన ॥ని॥అల్పేనీచైర్మహత్యుచ్చైః ప్రాయోభూమ్న్యల్ప(ద్ర)తేశనైరిత్యమరః - కర్మణాంజ్యోతిష్టోమాదీనాంమార్గేషుపద్ధతిషుఅవజ్ఞాంఅవహేళనంవిదధతికుర్వంతి - కేవాతిదుఃఖాయ

ప్రయాససాధ్యంకర్మకుర్వంతీతిభావః ॥౧౦॥అథవేతి॥ అథవాతథాపీత్యర్థః । అస్మాభిఃఏతావదియద్యథాతథానాభిధాతవ్యంనవక్తవ్యం స్వామినాంనికటేభృత్యైరధికప్రాగ్భవంనకార్యమితిభావః ॥౧౧॥ అభితి॥అనుశ్రవాణాంవేదానాంసూక్తయః॥ అగ్నిర్మూర్ధాచక్షుషీచంద్రసూర్యావిత్యాద్యాఃవేదవాచః- శ్రుతివాక్యేఅగ్నిపదంతదుపలక్షితస్వర్గలోకపరమితివ్యాఖ్యాతంతద్భాష్యే - యాంద్యాంస్వర్గలోకం॥ ని॥ ద్యోదివౌద్వేస్త్రియామిత్యమరః- తేమూర్ధానంమస్తకంఅభిదధతికథయంతి తామేనాందివందురాశయాఃదుర్బుద్ధయఃఅసురాఃదానవాః సుదిరందిరాదారభ్య-ఇత్థంఉక్తరీత్యాతుదంతి * తుదవ్యథనఇతిధాతోః లట్ ।పీడయంతీత్యర్థః - నిగమశిఖరాణాంవేదాంతానాం - అభ్య

వక్ష్యాం ॥౧౦ ॥గ॥ అథవానైతావదభిధాతవ్యమస్మాభిః
॥౧౧॥ప॥అభిదధతితేమూర్ధానంద్యామనుశ్రవసూక్త
యస్సుదిరమసురాశ్చైనామిత్థం తుదంతిదురాశయాః
నిగమశిఖరాభ్యాసవ్యాసంగతోయదిపిస్మృతంతదపిభ
వతాతన్నోదౌష్కర్మ్యమిత్యుపరమ్యతే ॥౧౨॥ప॥ఇమే
వయమిదంతత్త్వమిత్థంస్థానమియందశా-పరంయదత్ర

సఃఅవిచ్ఛేదపాఠనపఠనలక్షణోవ్యాపారవిశేషః - తస్యవ్యాసంగతఃవిశేషేణఆసక్తైః- భవతావిస్మృతంయదివిస్మరణంకృతంచేత్తదపివిస్మరణమపినఃఅస్మాకందౌష్కర్మ్యం * స్వార్థేష్యఞ్ ।అథవాదుష్టంకర్మయేషాంతేదుష్కర్మాణఃతేషాంభావఃదౌష్కర్మ్యమిత్యర్థః - ఇత్యేవముపరమ్యతె ।తూష్ణీంభూయతే- విదితవేద్యానాంనికటేకింవక్తవ్యమితిభావః ॥౧౨ ॥వక్తవ్యమర్థముపసంహరన్నాహ ॥ఇమేఇతి॥ వయందేవాః-ఇమేపరిదృశ్యమానాః-సన్నిధావేవవర్తమహఇతిభావః-అస్మాకమితిశేషః॥తత్త్వంస్వరూపమిత్యర్థః॥ని॥తత్త్వంవిలంబమానేస్యాత్ స్వరూపేపరమాత్మనీతినానార్థరత్నమాలా । ఇదంపరిదృశ్యమానం స్థానంస్వర్గఃఇత్థంఉక్తప్రకారంవర్తతఇతిభావః-దశాఅవస్థా ॥ని॥ దశావస్థానేకవిధేత్యమరః - అత్రఅస్యామవస్థాయాంపరమనంతరంయ

కర్తవ్యం కరణీయం - తత్ర కర్తవ్యార్థే నః అస్మాకం భవాన్ ప్రమా
ణం ప్రమాతా - ఆప్త ఇతి యావత్ ॥ని॥ ప్రమాణం హేతుమర్యాదా శా
స్త్రేయత్తా ప్రమాతృష్విత్యమరః - ప్రమాణం ప్రమితీయత్తా మర్యాదా
శాస్త్ర హేతుషు। ఆస్థిత ద్రవిణం గేహ ఇతి రత్నమాలా। భవంతమంతరే
దానీమస్మాకం హితోపదేష్టా నాస్తీతి భావః॥౧౨॥ ఇతీతి॥ ఆంగీరసే సురా
చార్యే ఇత్యుక్తప్రకారం ఆవేద్య విజ్ఞాప్య విరమతి తూష్ణీం భూతే సతి - అమ
ర్త్యేషు దేవేషు యుగపదేకదా వినమత్సు ప్రణామం కుర్వత్సు - పద్మసం
భవః భగవాన్నాభికమలోత్పన్నః బ్రహ్మ - సర్వాన్ ప్రసాదయన్ పరితో
షయన్ - ఇదం వక్ష్యమాణం వచ ఆహ వదతీత్యర్థః * బ్రువః పంచానామా
దిత ఆహో బ్రువ ఇతి బ్రువతేరాహాదేశః ॥౧౨॥ కథనప్రకారమేవా

కర్తవ్యం ప్రమాణం తత్ర నో భవాన్ ॥౧౨॥౫॥ ఇత్యా
వేద్య విరమత్యాంగీరసే వినమత్సు చ యుగపదమర్త్యేషు
ప్రసాదయన్ సర్వానిదమాహ పద్మసంభవః॥౫॥ విదితవే
దితవ్యైర్భవద్భిరిత్థం న ప్రతిపత్తవ్యం దుర్వాససి - యతః
పరిణామపేశకరుణాయాస్తత ఏవ మహేంద్రమనుజగ్రా
హ తనీయసా శాపేన పరథా కథమతివాహనీయమిం
ద్రేణ పరస్సహస్రైరపి వత్సరైర్నిఖిలజగన్మాతురంబి

హ ॥విదితేతి॥ విదితః జ్ఞాతః వేదితవ్యః జ్ఞేయాంశః యైస్తథావిధైః భవద్భిః
యుష్మాభిః - దుర్వాససి న విప్రతిపత్తవ్యం దోషగణనం న కర్తవ్యమిత్యర్థః
సోపసర్గస్య ధాతోరనేకార్థత్వాత్ ॥........................
యత ఇతి॥ యతః కారణాత్ కరుణాయాః కృపాయాః పరిణామః పరిణత
మూర్తిః - దుర్వాసా ఇతి శేషః - తతః కారణాదేవ - తనీయసా అతిస్వల్పే
న శాపేన అనిష్టాశంసనేన - మహేంద్రం అనుజగ్రాహ - అనుగ్రహం కృత
వాన్ ॥ పరథేతి॥ పరథా అన్యథా నిఖిలజగతాం సర్వలోకానాం మాతుః
జనన్యాః - అంబికాయాః కాళికాయాః నిర్మాల్యస్య ధృతదత్తస్య పుష్పమా
ల్యస్య - సముల్లంఘనాదతిక్రమణాదపచారాదితి యావత్ - ప్రసూతము
త్పన్నం దురితం పాపం - పరస్సహస్రైః సహస్రాత్ పరే పరస్సహస్రాః

---

* ఇత్థముక్తప్రకారదోషవత్త్వేన న ప్రతిపత్తవ్యం న జ్ఞాతవ్యమిత్యర్థః.

* పంచమీతియోగవిభాగాత్సమాసః - రాజదంతాదిషుపరమితిసహస్ర శబ్దస్యపరనిపాతః। పారస్కరప్రభృతీనిచేతిసహస్రశబ్దస్యసుడాగమః ఏవంచసహస్రసంఖ్యాతైస్తైఃవత్సరైరపిసంవత్సరైరపి - ఇంద్రేణకథ మతివాహనీయంతుపణీయంపరిహరణీయమితియావత్ - శాపమహిమ మాత్రేణసర్వంపాపంగతమితిభావః॥ తదితి॥ మహతిఅధికేఅస్మిన్దేవీ ప్రసాదలంఘనరూపేఅపరాధేఆగసిసతి-ప్రసక్తమితిశేషః-తదేతదేనః అంహః యావత్ యదవధిఅక్షపితంఅపరిహృతం- పాపపరిహారోయావ న్నాభూదిత్యర్థః -- తావత్ తత్కాలావధి- భవతాంఅనుస్మరణంస్మృ తిరపిమహానపరాధః- అథాపిఖలుపాపానామలమ్రేయఇతిశాస్త్రాది తిభావః - ఇతిమత్వాచకితైఃభీతైఃఅస్మాభిః * అస్మదోర్ద్వయోశ్చేతిబ

కాయాన్నిర్మాల్యసముల్లంఘనప్రసూతమిదందురితం - త
దస్మిన్మహత్యపరాధేయావదక్షపితమేతదేనోనుస్మర
ణమపితావన్మహత్తవాపరాధోమహానితిచకితైరస్మాభిరే
తావదుదాసితం - మహదపీదందురితంమందరపరిసరా
వాసేనసవాసనంపరిహృతంభవతాం తదపిజగజ్జననీచర
ణాపరాధసంసర్గాదధునాపిశంకమానైరస్యపవోపా
యస్సముల్లిఖితో భవదనుగ్రహే- నారాయణీప్రసాద

హువచనం-ఇయుదేతావద్యథాతథాఉదాసితం * నపుంసకేభావేక్తః- ఔదాసీన్యమాచరితమిత్యర్థః॥ మహదితి॥ మహత్ దుర్లఙ్ఘ్యంఇదంకా ళికానిర్మాల్యోల్లంఘనరూపం - భవతాంసవాసనంవాసనాసహితం- వాసనానామసూక్ష్మరూపేణావస్థానం- దురితంపాపంమందరస్యగిరేః పరిసరేషుపర్యంతభూమిషు॥ని॥ పర్యంతభూఃపరిసరఇత్యమరః-ఆవాసే నస్థిత్యాపరిహృతంపరిహాపితం॥ శ్లో॥ శైవక్షేత్రప్రవేశేనసర్వంపాపం వినశ్యతీతిశాస్త్రాదితిభావః॥తదపీతి॥ తదపితథాపిజగతాంజనన్యాంమాత రికాళికాయాంవిషయే-అపరాధస్యఆగసఃసంసర్గాత్ సంబంధాత్- ప రంపరయాప్రాప్తాదపీతిశేషః- శంకమానైఃబిభ్యద్భిఃఅస్మాభిరధునా ఇదానీంభవతామనుగ్రహేస్వర్గప్రాపణలక్షణేప్రసాదే- అస్యఃభవ

ద్బుద్ధిస్థాదతిరిక్తః ఉపాయసాధనం ఉల్లిఖితః చింతిత ఇత్యర్థః - దయా
ళుః పుమాన్ అపరాధినమపి పశ్చాత్ప్రాప్తం శరణాగతం కథంచిద్యేన కేనచి
దుపాయేనోద్ధరిష్యత్యేవేతి భావః॥ అ॥ సముల్లిఖితోపాయమేవాహ॥
నారాయణీతి॥ నారాయణీ కాళికా దేవీత్యర్థః॥ శ్లో॥ నారాయణీ భద్రకా
ళీతి స్మృతేః॥ ని॥ నారాయణీ రమాగౌర్యోరితి నానార్థమాలా చ। తస్యాః
యః ప్రసాదః అనుగ్రహః పుష్పమాల్యాలక్షణః తిరస్కారః అభజనం
అసేవనమితి యావత్ - తజ్జః తదుత్పన్నః అయమపరాధః॥ ని॥ ఆగోపరాధో
మంతుశ్చేత్యమరః॥ నారాయణస్య భగవతోయమిత్యర్థే తస్యేదమిత్యణం
బాధిత్వా వృద్ధాచ్ఛ ఇతి ఛ ప్రత్యయే నారాయణీయ ఇతి రూపం భవతి - ప్ర
సాదః అనుగ్రహః - నారాయణీయశ్చాసౌ ప్రసాదశ్చేతి కర్మధారయః।

తిరస్కారజోయమపరాధో నారాయణీయప్రసాదపుర
స్కారేణ సమాధేయ ఇతి ॥౧౨॥ తథాహి ॥ వ॥ యదేత
ద్వామాంగం ఘనజఘన కేశస్తనభరంకదాచిత్తచ్ఛం

తస్య పురస్కారః పురస్కృతిః - అగ్రతస్సంపాదనమితి యావత్ తేన
సమాధాతుం యోగ్యః సమాధేయః నివారణీయ ఇతి సముల్లిఖిత ఇతి పూ
ర్వేణాన్వయః॥౧౨॥ అ॥ నను దేవీవిషయే కృతోపచారస్సంపాదితే నవా
సుదేవానుగ్రహేణ కథం సమాధీయత ఇతి చేదత ఆహ॥ తథాహీతి॥ *ఘ
నం చ తజ్జఘనం చేతి కర్మధారయః - పీనౌ పీవరౌ చ తౌ స్తనౌ చేతి కర్మధార
యః - ఘనజఘనం చ పీనస్తనౌ చేతి ప్రాణ్యంగత్వాద్ద్వంద్వైకశేషః -
పశ్చాత్ ఘనజఘనపీనస్తనస్య భర ఇతి తత్పురుషః - అనంతరం ఘనజఘన
పీనస్తనభరోస్యాస్తీత్యర్థే మత్వర్థీయ అర్శఆదిభ్యోజిత్యచ్ ప్రత్య
యః - ఏవం చ ఘనజఘనపీనస్తనభారవదిత్యర్థః - ఘనజఘనకేశస్తనభర
మిత్యేకః పాఠః - తథాపి ఇత్థం శంభోః వామాంగం పార్వతీస్వరూపం వర్త

---

*జఘనం చ కేశాశ్చ స్తనౌ చ జఘనకేశస్తనం - తస్య భర ఇతి తత్పురు
షః - ఘనః జఘనకేశస్తనభరో యస్మిం స్తత్తథా - యద్వా ఘనం చ తజ్జఘన
కేశస్తనం చేతి కర్మధారయః - తస్య భరో యస్మిన్నితి వ్యధికరణబహువ్రీ
హిః - అతః అర్శఆద్యచ్ ప్రత్యయకల్పనక్లేశాభావ ఇతి బోధ్యం

తే - యస్యావతారకారణాత్ తదేవవామాంగమేవకమలాయాలక్ష్మ్యాః
కౌస్తుభస్యమాణిక్యవిశేషస్యధరంధారయిత్రు-విష్ణురూపంభవతీత్యర్థః-
ఉభయోశ్శివశక్త్యోరవిశేషాత్-అత్రార్థేప్రమాణంతు॥ శ్లో॥ ఏకాపి
శక్తిఃపరమేశ్వరస్యభిన్నాచతుర్ధావినియోగకాలే। భోగేభవానీసమరే
షుదుర్గాకోపేతుకాళీత్వవనేతువిష్ణురితివచనం॥ కదాచిల్లలితాపీఠం
తుకామాసరిత్తటే। జగద్విమోహాయామాసవేణునాదవినోదకః ఇతిశ్రీ
కృష్ణస్యదేవీరూపత్వేప్రమాణవచనం॥కరాంగుళినఖోత్పన్నానారాయ
ణదశాకృతిరితి।దశానామప్యవతారాణాందేవీనఖోత్పన్నత్వేప్రమాణం
సాశక్తిఃపరమేశానీవిష్ణురూపమధీధరత్। యాశక్తిఃప్రళయేకాళీయా
తుభోగేభవాన్యభూత్।ఇత్యాదీనివచనానిశివరహస్యమార్కండేయపు
రాణరుద్రయామళాదౌప్రసిద్ధానీత్యవగంతవ్యం॥ రఘువతాదేవేంద్రే

భోభగవతికమలాకౌస్తుభధరం॥జగన్మాతర్యేవంయదప
చరితంతన్మఘవతోజగన్మాతాదేవఃప్రభవతిసఏవక్షప
యితుం ॥ ౧౯ ॥ గ॥తదాగచ్ఛతక్షీరసాగరందర్శయి
ష్యామోభగవంతమితి వదన్నా సనాదుత్థాయాంత

రజగతాంమాతరిజనన్యాం - ఏవంయదపచరితంఏవంయదాగఃకృతం-త
దాగఃసదేవః జగతాంలోకానాంమాతాపరిచ్ఛేత్తైవవిష్ణురేవేత్యర్థః-
తదుక్తం॥శ్లో॥త్రివిక్రమావతారేతుభగవాన్గరుడధ్వజః। త్రైలోక్యం
విమమాపద్భ్యామితిప్రాహుఃపురావిదఇతి॥ క్షపయితుంనివారయితుం
ప్రభవతిసమర్థోభవతి। ఏవంచనారాయణస్యనారాయణ్యభేదాత్ నా
రాయణానుగ్రహేసంపాదితే నారాయణ్యనుగ్రహస్సంపాదితఏవేతి
తేనతద్దురితంనిశ్శేషంసకలమపివినశ్యతీతిభావః॥౧౯॥ అ॥వక్తవ్యముక్త్వా
పిధరంతర్దధఇత్యాహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్ క్షీరసాగరంక్షీరసముద్రం
ప్రతిఆగచ్ఛతఆగమనంకురుత। తత్రక్షీరార్ణవేభగవంతంనారాయ
ణంప్రదర్శయిష్యామః- దర్శనంకారయిష్యామఇతివదన్కథయన్భగవా
నబ్జసంభవఃబ్రహ్మా-ఆసనాత్ *ల్యబ్లోపేకర్మణిపంచమీ - ఆసనంవి
హాయేత్యర్థః।ఉత్థాయఅంతర్దధేఅంతర్ధానమకరోత్।అత్రదీనశరణా

గతపోషణప్రవృత్తిః కేషాం మహాత్మాం ర్ఘుడితి న స్యాదితి భావః॥ ౧౩ ॥ అ॥
గురుసహాయా దేవా ఉదధిశాయినం వాసుదేవం ప్రతిదర్శనార్థం గంతు
ముద్యోగం కృతవంత ఇత్యాహ॥ అథేతి॥ అథ బ్రహ్మతిరోధానానంతరం అ
మర్త్యపతయః దేవశ్రేష్ఠాః- ఇమే ఇంద్రాదయః గురోః బృహస్పతేః సం
బంధినీ యా కరుణా కృపా తస్యాః విశేషస్య అతిశయస్య యః పరిణామః ప
రిపాకః - తేన కృతః సంపాదితః అభ్యుదయః ఘనః పరితోషో యేషాం తేత
థాభూతాస్సంతః- కథఙ్కపి భయం భీతిం పరిహృత్య విసృజ్య- ఉత్తమసన్ని
ధిం ప్రతిగంతుం గురుసహాయే సతి కస్య వా జనస్య భీతిస్స్యాదితి భావః। అ
ఖిలానాం జనుష్మతాం ప్రాణినాం ఆశయః బుద్ధిః- స ఏవ గుహా దరీ తస్యాం
శేతే ఇతి శయః - తం సాక్షిత్వేన స్థితమపీత్యర్థః। జ్ఞానదృష్ట్యేతి భావః॥

దర్భే భగవానబ్జసంభవః॥౧౩॥ ప॥ అథ కథమప్యమర్త్య
పతయః పరిహృత్య భయం గురుకరుణావిశేష పరిణామకృ
తాభ్యుదయాః- అఖిలజనుష్మదాశయగుహాశయమభ్యుద
ధిశాయితమిమే సమేతుముదయంజత శార్ఙ్గధరం॥౧౪॥
కించ॥ ప॥ పథి ధ్వజం యం గరుడధ్వజస్య ప్రస్థాయ యాం
తో దదృశుర్దిగీశాః। తతోపి సద్యస్తదనుగ్రహస్య భవి

శ్లో॥ అంతస్థమాత్మానమజం న దృష్ట్వా భక్త్యేమం తిమూఢా ఇతి స్మృతేః। ఉ
దధౌ క్షీరార్ణవే శయితం శయనకర్తారం శార్ఙ్గధరం శార్ఙ్గధన్వానం
వాసుదేవం సమేతుం గంతుం - స్వావస్థావిజ్ఞాపనార్థమితి శేషః। ఉద
యంజత ఉద్యోగం చక్రుః। విజ్ఞాపనామాత్రా దేవ సర్వదుఃఖనివారకే
వాసుదేవే జాగ్రతి సతి కే వా స్వీయదుఃఖాని న విజ్ఞాపయంతీతి భావః॥౧౪॥
శ్వేతద్వీపం ప్రతి ప్రస్థితా దేవాః తత్కాలసంజాతం గరుడదర్శనం శుభో
దర్కం బుబుధిర ఇత్యాహ॥ పథీతి॥ కించ ప్రస్థాయ ప్రస్థానం కృత్వా యాం
తః గచ్ఛంతః- దిశామీశాః పతయః ఇంద్రాదయః పథి మార్గే గరుడధ్వజస్య
తార్క్ష్యకేతోః నారాయణస్య - ధ్వజం కేతుం గరుత్మంతమితి భావః॥౧౫॥
పాలిః కేతుర్ధ్వజో లింగమిత్యమరః। సద్యః దదృశుః దృష్టవంత ఇతి యావ
త్ - [illegible] రాముహూర్తాది కాలవిశేషస్వరూపవిజ్ఞాతరి గురౌ సహాయే

అనుగతేకస్యవాసుశకునసంభవేదితిభావః| తదేవధ్వజగరుడదర్శనమేవ.
సద్యఃభవిష్యతః భావినస్తదనుగ్రహస్యనారాయణప్రసాదస్యధ్వజం
నిమిత్తమితి॥ని॥ధ్వజోలింగంనిమిత్తంవ్యంజనంపదమిత్యమరః - అగ్రహీ
షుః విదుః॥శ్లో॥ప్రయాణేప్రథమంవామేగరుడోయదిదృశ్యతే| తేషాం
కార్యంకరగతమితినాస్త్యత్రసంశయఇతిభావః॥ ౨౧॥ అ॥సత్యలోకం
పరిత్యజ్యావరోహంతఃపరస్పరంభాషమాణాఏవబహుదూరమాగత్యశ్ర
మాపనోదనాయక్వచిద్దేశేఊషురిత్యాహ॥ అవేతి॥ సత్యలోకాత్ సత్య
లోకంవిహాయేత్యర్థః * ల్యబ్లోపేపంచమీ - అవతరంతః అవరోహణం
కుర్వంతః తేదేవాః-అనేకసహస్రాణియోజనానియస్యతంతథాభూత
మపి-క్రోశద్వయస్యగవ్యూతిరితిసంజ్ఞా|క్రోశచతుష్టయస్యగవ్యూతిద్వ
యస్యచయోజనమితిసంజ్ఞా॥శ్లో॥ముహూర్తద్వయగంతవ్యమార్గస్యా

ప్యతోపిధ్వజమగ్రహీషుః॥౨౧॥ గ॥ అవతరంతశ్చతేస
త్యలోకాదనేకసహస్రయోజనమపిపంథానమతిలంఘి
తం గణయంతోగవ్యూతిమాత్రమివ గుణయంతోభాషి
తానిచతుర్ముఖస్య గురుణాకృష్యమాణతయేవఝుడి

తోః-క్రోశసంజ్ఞకః| క్రోశద్వయంతుగవ్యూతిస్తద్ద్వయంయోజనంస్మృ
తమిత్యభిధానాత్ |అతిలంఘితంఅతిక్రాంతంపంథానం -గవ్యూతిఃక్రో
శద్వయంప్రమాణంయస్యతద్గవ్యూతిమాత్రం*ప్రమాణేద్వయసజ్దఘ్న
ఞ్మాత్రచఇతిమాత్రచ్ ప్రత్యయః ॥ని॥ గవ్యూతిస్త్రీక్రోశయుగమిత్య
మరః ॥శ్లో॥ కించ॥యవోదరైరంగుళమష్టసంఖ్యైర్హస్తోంగుళైష్షడ్గుణి
తైశ్చతుర్భిః | హస్తైశ్చతుర్భిర్భవతీహదండః క్రోశస్సహస్రద్వితయేన
తేషాం | స్యాద్యోజనంక్రోశచతుష్టయేనేతిగణితశాస్త్రే॥తదివ - గణ
యంతఃగణనంకుర్వంతః | చతుర్ముఖస్యబ్రహ్మణఃభాషితానివచాంసిగు
ణయంతః|సపదమాహైవమాహేతిపునఃపునరావర్తయంతః ॥ని॥ గుణ
స్త్వావృత్తిశబ్దాదాజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్విత్యమరః | గురుణాగు
రుత్వేనేత్యాకర్షణహేతూక్తిః - బృహస్పతినేతిప్రకృతార్థః-ఆకృ
ష్యమాణతయాఆకృష్టతయేవ - ఝుడితిశీఘ్రండపనిపత్య అవతీర్యఅవి

శ్రాంతం విశ్రాంతిరహితం యథాతథా పరిభ్రమన్ సంచరణశీలో యః
అభ్రాణాం మేఘానాం సంబంధీ మారుతః పవనః - తస్య సంపాతేన సం
బంధేన వినీతా అపవారితా - పథికానాం మార్గస్థానాం వృథా క్లేశః య
స్మిన్ తథాభూతే - జలదపథే మేఘమార్గే విశ్రమః విశ్రాంతించ
క్రుః। తస్థురితి యావత్ - బహుదూరయాయినః కే వా క్వచిన్న విశ్రామ్యం
తీతి భావః॥ అ॥ తత్ర స్థితా ఏవ క్షీరసముద్రం దదృశురిత్యాహ॥ అద్రాక్షు
రితి॥ తత్ర జలధరమార్గే తే దేవాః - నిద్రాణశ్శయితో యః పురాణః పురా
తనః॥ ని॥ నిద్రాణశయితౌ సమావిత్యమరః - పురాణప్రతనప్రత్నపురాత
నచిరంతనా ఇతి చ - పురుషః వాసుదేవః - తస్య నిద్రాయాః స్వాపస్య భం
గాద్వినాశాదపరాధం ఆగః - యద్వా పురాణపురుషనిద్రాయాః యః
భంగః వినాశః తమేవాపరాధం॥ ని॥ స్యాన్నిద్రా శయనం స్వాప ఇత్యమ

త్యుపనిపత్య విశ్రమురవిశ్రాంతపరిభ్రమదభ్రమారు
తసంపాతవినీతపథికవ్యథే జలదపథే॥ ౧॥ అద్రాక్షురపి త
త్ర తే నిద్రాణపురాణపురుషనిద్రాభంగాపరాధమా
శంక్య సంత్రాసయంతమివ విద్రుమకాండవేత్రదండైః
రనివార్యమౌఖర్యసముల్లాసదుర్లలితానికల్లోలమండ
లాని నిరింధనజ్వలదబింధనజ్వాలాసంబంధాదుపరిని

రః॥ ని॥ భంగః ఖండే పరాజయ ఇతి రత్నమాలా। ఆశంక్య ఊహిత్వా అనివా
ర్యాణి దుర్నివారాణి - మౌఖర్యస్య శబ్దస్య సముల్లాసైః వికాసైః దుర్ల
లితాని ప్రసరణాని యేషాం తాని తథావిధాని - కల్లోలానాం మండలాని
బృందాని॥ ని॥ మండలం త్రిషు కోష్ఠే స్యాదుపసూర్యకదేశయోః। బింబే
ద్వాదశరాశ్యోఘనికురుంబేషు పేశల ఇతి నానార్థరత్నమాలా। విద్రు
మకాండాః ప్రవాళదండాః॥ ని॥ ప్రవాళోంగారకమణిర్విద్రుమోంబు
ధిసంభవ ఇతి శబ్దార్ణవే। త ఏవ వేత్రదండాః తైః। వేత్రమితి లతావిశే
షస్య సంజ్ఞేతి జ్ఞేయం। సంత్రాసయంతం భీషయంతమివ - వీచీభిః తరంగైః
నిరింధనం నిర్గతేంధనం యథాతథా జ్వలన్ ప్రజ్వలన్ యః అబింధనః బడ
బానలః - తస్య జ్వాలానాం అర్చిషాం సంబంధాత్ సంసర్గాత్ - అభితః ని

ష్యందమానమివ స్రవణంకుర్వంతమివ- సద్యఃతత్కాలే సమాస్వాదితస్య శుద్ధదుగ్ధస్యనిర్మలక్షీరస్య॥ని॥ దుగ్ధంక్షీరంపయస్సమమిత్యమరః॥ పూరేణ ప్రవాహేనపూరితఃభరితఃగర్భఃఉదరదేశఃయేషాంతే - అతఏవనిర్భరమత్యంతంవిశదానాంధవళనిర్మలానాం- నీరదానాంమేఘానాంనికరేణ వ్రాతేనసంఛన్నః ఆచ్ఛాదితఃఆత్మాశరీరంయస్య తస్యభావస్తత్తా తయా- మండేనదధిభవమస్తునా॥ని॥ మండందధిభవంమస్త్విత్యమరః-సంపన్నంసహితమివ - చిరాత్ చిరకాలాత్ సంభృతతయాసంపాదితతయాసంభావితస్యశంకితస్యపయోవికారస్యఅమ్లీభవనలక్షణస్య - పరిజిహీర్షుణాపరిహర్తుమిచ్ఛునాఅంబుజసంభవేనబ్రహ్మణాతతస్తతః

ష్యందమానమివవీచీభిరభితోపి సద్యస్సమాస్వాదితశు
ద్ధదుగ్ధపూర పూరితగర్భనిర్భరవిశదనీరదనికరసంఛ
న్నతయాసంపన్నమివమండేన చిరసంభృతతయాసం
భావితపయోవికార పరిజిహీర్షుణా తతస్తతఃక్షిప్తాభి
రంబుజసంభవేనసమూలాభిరివౌషధీభిశ్శైవాలమంజ
రీభిరభిశోభితం చిరపరిచితక్షీరమేఘరసాస్వాదసుఖిత
చాతకపోత సావజ్ఞనిష్ఠ్యూతచంచూపుటనిపతదితరమే
ఘశీకరం గోవిందచరణారవిందసందర్శనాయాతవిబు

తత్రతత్రేత్యర్థఃక్షిప్తాభిర్విన్యస్తాభిః- సమూలాభిఃమూలసహితాభిః ఓషధీభిఃమూలికాపిశైషైరివస్థితాభిః - శైవాలానాంమంజరీభిఃవల్లరీభిః॥ని॥ శైవాలంశైవలంసమఇతిద్విరూపకోశే॥ని॥ వల్లరీమంజరీస్త్రియామిత్యమరః-అభిశోభితంపరితఃప్రకాశితం-చిరాత్ పరిచితేనఅభ్యస్తేనక్షీరమేఘరసస్యదుగ్ధస్వరూపఘనరసస్యఆస్వాదేనపానేన ॥ని॥ మేఘపుష్పంఘనరసమిత్యమరః - సుఖితైఃతృప్తైఃచాతకానాంపోతైఃశిశుభిః॥ని॥ పోతఃపాకోర్భకోడింభఇత్యమరః - సావజ్ఞంఅవహేళనసహితంయథాతథా-నిష్ఠ్యూతాఃఖాటకృత్యవాంతాః-చంచూపుటేషుత్రోటీప్రదేశేషునిపతంతఃపతనంకుర్వంతః-ఇతరేషాంజలమేఘరసానాంశీకరాఃకణాః యస్మిన్సః॥ ని ॥ శీకరోంబుకణస్మృతఇత్యమరః-గోవిందస్యచరణార

విందయోః సందర్శనార్థమాయాతానామాగతానాం విబుధానాం సం
సదస్సభాయాః విమానానాం యే హంసాః పక్షివిశేషాః తైర్వివిచ్యమా
నైః విభాజ్యమానైః - సర్వతః పతతాం ఆగచ్ఛతాం ఆపగాసహస్రా
ణాం నీరైః - లబ్ధం ప్రాప్తం సమింధనం సందీప్తిర్యస్య స తథాభూతః - బల
వాన్ సమర్థః ప్రవృద్ధ ఇతి యావత్ ॥ని॥ బలవాన్మాంసలోంసల ఇత్యమ
రః - అబింధనానలః బడబానలః యస్మిన్ తథాభూతం - సాయం ప్రాతర్భ
వస్సాయంప్రాతికః - తథాపి ఫేనోల్లాసేన వికాసేన పల్లవితానాం సంజా
తపల్లవానాం - కల్లోలానాం తరంగాణాం జాలేన సమూహేన వెల్లితాః
వ్యాపృతాః - కంపితా ఇతి వార్థః ॥ని॥ వేల్లితప్రేంఖితాధూతచలితాకం
పితాధుత ఇత్యమరః । వేలాగిరయః తటపర్వతాః - తేషాం శిఖరేషు శృంగే

ధసంసద్విమానహంసవివిచ్యమానసర్వతఃపతదాపగా
సహస్రనీరకృతాహారలబ్ధసమింధనబలవదబింధనాన
లం సాయంప్రాతికోల్లాసపల్లవితకల్లోలజాలవెల్లితవె
లాగిరిశిఖరసంచారలబ్ధదుగ్ధాభిషేకముహూర్తవిమలీ
కృతవన్యద్విపతయా పరిచిన్వంతమివ చిరాదైరావతస
ర్గచాతురీం క్షీరైకనిధానతయా పర్వకాలావగాహన
ప్రసక్తపరమర్షిజనప్రస్తుతాఘమర్షణసూక్తగోచర

షు సంచారేణ గమనేన లబ్ధః ప్రాప్తః - యః దుగ్ధాభిషేకః క్షీరస్నానం -
తేన ముహూర్తం ద్వాదశక్షణాత్మక కాలం విమలీకృతాః నిర్మలీకృతాః -
వన్యాః అరణ్యసంభవాః - ద్విపాః గజాః యస్మిన్ సః - తస్య భావస్తత్తా త
యా - చిరాత్ చిరకాలాదారభ్య ఐరావతస్యాభ్రమూకాంతస్య - సర్గచా
తురీం నైపుణ్యం పరిచిన్వంతం అభ్యస్యంతమివ - మథనావసరే ఉత్తగజం ని
ర్మాతుమితి భావః ॥ క్షీరైకనిధానతయా క్షీరమాత్రాశ్రయతయా - పర్వ
కాలేషు అమాపూర్ణిమాసంక్రాంత్యాది లక్షణేషు కాలేషు - అవగా
హనే శాస్త్రోక్తసంకల్పాదిపూర్వకస్నానే - ప్రసక్తాః ఉద్యుక్తాః యే
పరమర్షయో మహర్షయః - పర్వణ్యేవాంబుధౌ స్నాయాదితి శాస్త్రా
దితి భావః - తైః ప్రస్తుతః ఆవశ్యకత్వేనోపక్రాంతః - అఘమర్షణసూ

క్తం తత్కాలపఠనమాత్రేణ పాపనాశకం హిరణ్యశృంగమిత్యాది సూక్తం॥ ని॥ సర్వైనసామపధ్వంసి జప్యం త్రిష్వఘమర్షణమిత్యమరః। తదేవగోచరః విచారస్థానం విషయః ఇతి యావత్ - యస్య సః క్షీరపదస్య ఊహః తస్మిన్నప్పదస్థానే ప్రక్షేపః అనూహః అప్రక్షేపః తయోర్ద్వైపిచారస్తస్య కోలాహలేన ఘోషేణ అభిభూతః తిరస్కృతః వీచీనాం తరంగాణాం ఘోషో యస్మిన్ తథాభూతం - అత్రేదం బోధ్యం। మన్త్రేషు ఊహో నామ మన్త్రఘటకపదస్థానే సముచితపదాంతరస్య ప్రక్షేపః - తద్యథేతి చేత్ - అగ్నయే త్వా జుష్టం నిర్వపామీతి మన్త్రే చతుర్థ్యంతాగ్నిపదస్థానే చతుర్థ్యంతసూర్యపదం ప్రక్షిప్య సూర్యాయ త్వా జుష్టం నిర్వపామీతి పఠ్యతే - తద్వదఘమర్షణసూక్తే। యదపాం క్రూరం యదమేధ్యమిత్యాదావపామిత్యప్పదస్య స్థానే షష్ఠ్యంతస్య క్షీరాణామితిపదస్య ఊ

క్షీరపదోహానూహవిచారకోలాహలాభిభూతవీచీఘో
షం తృతీయావతారశ్వేతతానువికీర్షయా స్వయమ
పి శ్వేతీభవద్భిరివ భగవతః ప్రాథమికావతారజాతీయైః
క్షీరాహారపరిణామనిర్మలైర్మత్స్యకూర్మైః పరికర్మి
తం శార్ఙ్గధరం ద్రష్టుం సమాగచ్ఛేదపి జాతు చంద్రశేఖ

హో వా - ఉత అనూహో వేతి। ప్రకృతావేవోహః ఉత వికృతావేవ అథవా ప్రకృతౌ వికృతౌ చేత్యుభయత్రేతి విచారయామాసురితి॥ తృతీయావతారస్య వరాహావతారస్య శ్వేతతా శైత్యం - తస్యాః అనువికీర్షయా అనుకరణేచ్ఛయా - దశావతారేషు వరాహస్య తృతీయత్వాదితి భావః - స్వయమపి శ్వేతీభవద్భిః శుక్లీభవద్భిః - భగవతః నారాయణస్య ప్రాథమికౌ యావవతారౌ మత్స్యకూర్మలక్షణౌ తజ్జాతీయైః తత్సదృశైః - తృతీయవరాహాపేక్షయా ఉభయోర్మత్స్యకూర్మయోః ప్రాథమికత్వాదితి భావః - క్షీరాహారస్య క్షీరాశనస్య పరిణామేన పరిపాకేన నిర్మలైః మత్స్యకూర్మైః - మత్స్యైః కూర్మైశ్చేత్యర్థః - పరికర్మితం అలంకృతం॥ చంద్రశేఖరః చంద్రమౌళిరీశ్వరః జాతు కదాచిత్ శార్ఙ్గధరం శార్ఙ్గపాణిం విష్ణుం - ద్రష్టుమపి సమాగచ్ఛేత్ ॥ సంభావనాయాం

రిణ్ |సమాగశోభవేత్ । ఇతిసంభావనయా ఉత్ప్రేక్షయా ఆలోచనే నే
క్షియావత్-సజ్జీకృతైః సిద్ధత్వేనకృతైః కైలాసైః రజతపర్వతైరివస్థితైః
పయసాం క్షీరాణాంతరంగైః పరిపూరితైః సిక్తైః-అంతర్గతైః అంతస్థి
తైః గిరిభిరద్రిభిః ఉపశోభితం ప్రకాశితం ॥ కాలచక్రమివ కాలలక్షణచ
క్రమివవర్తమానం - కాలచక్రం తుకర్కటేనకటకరాశినా మకరరాశి
నా మీనరాశినా చకరంబితం వ్యాప్తం సముద్రస్తుకర్కటేన కులీరనామక
జలచరవిశేషేణ॥ ని॥ స్యాత్కులీరః కర్కటక ఇత్యమరః । మకరైః గ్రా
హైః॥ ని॥ ప్రకరః కీర్ణపుష్పాదౌ సంహతౌ మకరస్త్విహ । నక్రే యాదసి
రాశౌ చేతి నానార్థరత్నమాలా। మీనైః మత్స్యైశ్చ కరంబితం వ్యా
ప్తం-కర్కటమకరమీనకరంబితత్వస్యోభయత్రాపి శిష్టత్వాత్ సామ్య
మితిభావః-గంగాయాః భాగీరథ్యాః తీర్థం జలమివ॥ ని॥ జలావతారో గురు

రఇతి సంభావన యా సజ్జీకృతైః కైలాసైరివ పయస్తరం
గపరిపూరితైరంతర్గతైర్గిరిభిరభిశోభితం కాలచక్ర
మివకర్కటమకర మీనకరంబితం గంగాదితీర్థమివగ
ర్భస్థానేక మఠరాజివిరాజితం పాణినిసూత్రమివపర
స్మైపదప్రతిపాదక మాహాత్మ్యతత్త్వమివానిర్వచనీయగుణ

యోన్యుపాయశాస్త్రేష్వయజ్ఞో మునిజుష్టతోయం। మంత్ర్యాదయోష్టా
దశపుణ్యభూమిః పాత్రం జలం స్త్రీకుసుమంచ తీర్థమితి నానార్థరత్న
మాలా|గర్భేకుక్షౌ తిష్ఠంతీతి గర్భస్థాః॥ ని॥ కుక్షిభ్రూణార్భకాగర్భా ఇత్య
మరః|తథావిధా యే అనేకే బహవో మఠాః యతిచ్ఛాత్రాదిస్థానాని॥ని॥మ
ఠశ్ఛాత్రాదినిలయ ఇత్యమరః|తేషాం రాజిభిః పఙ్క్తిభిః॥ ని ॥ ఆవలిః ప
ఙ్క్తిః శ్రేణీ రేఖాస్తు రాజయ ఇత్యమరః- విరాజితం ప్రకాశితం-సముద్ర
పక్షే గర్భస్థానే కుక్షిప్రదేశే మఠానాం కూర్మాణాం రాజిభిః విరాజి
తం॥ని॥కూర్మే కమఠకచ్ఛపావిత్యమరః - గర్భస్థానేకమఠరాజివిరాజిత
త్వస్యోభయత్ర సత్త్వాత్సామ్యమితిభావః-అభంగపదశ్లేషమహిమ్నా
గర్భపదస్యతీరలక్షణాంగీకారేణచోక్తదిశాగర్భేత్యాదివిశేషణం గంగా
జలసాధారణమితిభావః- పాణినేః వ్యాకరణశాస్త్రప్రణేతాచార్యస్య

సూత్రమివ శేషాత్ కర్తరి పరస్మైపదమిత్యాకారకపరస్మైపద విధాయకవిధిసూత్రమివేత్యర్థః - పరస్మైపదస్యపరస్మైపదసంజ్ఞకతిబాది ప్రత్యయజాలస్యప్రతిపాదకంప్రతిపాదయితృ-బోధకమితియావత్ - సముద్రపక్షేపరస్మైపరమాత్మనే॥ని॥పరోఽరిపరమాత్మనోరితివిశ్వః। పదస్య స్థానస్య॥ని॥ పదంవ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తుష్విత్యమరః-ప్రతిపాదకందాతారం॥ ని॥ విశ్రాణనంవితరణంస్పర్శనంప్రతిపాదనమిత్యమరః-అత్రసూత్రపక్షేపరస్మైపదేత్యాదౌలుప్తసమాసః- అన్యత్రవ్యాస ఇతివివేకః-ఆత్మనస్తత్త్వంవాస్తవరూపమివ-అనిర్వచనీయాః సావయవత్వేననిరవయవత్వేనఏతదీయత్వేనతదీయత్వేనవాఇదమిత్థమితినిర్వక్తుమశక్యాఃయేగుణాస్సత్త్వాదయఃతేషాంప్రపంచోఽయస్మిన్ తత్ - యద్వా అనిర్వచనీయః ఇదమిత్థమితివక్తుమశక్యః గుణానాంసత్త్వాదీనాం ప్రపంచఃస్తోమఃయస్యతత్॥ని॥ప్రపంచోవిస్తృతౌస్తోమఇతినానార్థః॥ స

ప్రపంచంకైలాసశిఖరమివశైవలక్షణాలక్షితద్విజషండ
మండితం నిదాఘభాస్కరమివ నితాంత ముత్తరంగ

ముద్రపక్షేఅనిర్వచనీయః గణయితుమశక్యఃగుణానాంశైత్యశ్వైత్యధావళ్యమాధుర్యాదీనాంప్రపంచస్సమూహోయస్యతథాభూతం - కైలాసస్యరజతాద్రేశ్శృంగంశిఖరమివ॥ని॥ కూటోఽస్త్రీశిఖరంశృంగమిత్యమరః|శైవానాంశివభక్తానాంలక్షణానిచిహ్నాని॥ని॥ చిహ్నంలక్ష్మచలక్షణమిత్యమరః-తైఃలక్షితాయుక్తాఃయేద్విజాఃవిప్రాఃతేషాంషండస్సమూహః ॥ ని ॥ షండస్త్రీక్లీబసంఘయోరితివిశ్వః- తేనమండితంఅలంకృతం

*శ్లో సముద్రపక్షే శైవలంశైవాలంతస్మిన్ క్షణేన నిర్వ్యాపారస్థిత్యా॥ నిర్వ్యాపారస్థితౌ కాలవిశేషోత్సవయోః క్షణఇత్యమరః ఆలక్షితాఃఅవలోకితాయేద్విజాఃపక్షిణః॥ని॥దంతవిప్రాండజాద్విజాఇత్యమరః - తైర్మండితంఅలంకృతం - నిదాఘభాస్కరంగ్రీష్మకాలికసూర్యమివ

---

*శ్లో సముద్రపక్షేశైవలైఃకరణైఃక్షణంక్షణకాలంఅలక్షితాః- ప్రథమదర్శనావసరేరూపసామ్యాదినాఅదృష్టాః - అనిశ్చితాఇతియావత్

తాంతం అత్యంతం ఉత్తరం ఉత్తరాయణమార్గం గత్వా ప్రాప్య అతిభీషణం భయంకరమితి పదభంగమాశ్రిత్య సూర్యపక్షే విశేషణం యోజనీయం- సముద్రపక్షే తు - ఉత్కృష్టాస్తతరంగా యస్మింస్తస్య భావ ఉత్తరంగత్వం తేనాతిభీషణం భయంకరం- భుజ్యత ఇతి భోగ ఇతివత్ సృజ్యత ఇతి సర్గః తథా చ సర్గశబ్దస్య సృజ్యమిత్యర్థః- క్షీరం చ తత్ సర్గం చేతి కర్మధారయః- తస్య క్షీరసర్గస్య క్షీరరూపసృజ్యవస్తున ఇత్యర్థః- సమష్టిం * సంపూర్వాద్వ్యశూవ్యాప్తావితి ధాతోః స్త్రియాం క్తిన్నితి క్తిన్ప్రత్యయః- సోపసర్గస్య ధాతోరనేకార్థత్వాత్ పూగమివేత్యర్థః - అథవా క్షీరసర్గస్య క్షీరనిర్మాణస్య సమష్టిం సంఘీభూయ భవనమివ- నైర్మల్యస్య నిర్మలత్వస్య సమవాయం పుంజమివ - చంద్రతారకాదీని యాని నిర్మలవస్తూని తేషాం నిర్మాణే కౌతుకినా కుతూహలినా విధినా విధాత్రా వి

త్వాతిభీషణం సర్గస్య ష్టిమివ క్షీరసర్గస్య సమవాయమి
వ నైర్మల్యస్య చంద్రతారకాది నిర్మలవస్తువర్గని
ర్మాణకౌతుకినా విధినా విలాప్య నిషిక్తమివ భువి రజతాచ
లం క్షౌమావకుంఠనమివ కుమార్యాః పద్మనాభశయ
నాగారపర్యంతకుట్టిమమివ స్ఫాటికశిలాచితమనాస్పదం

లాప్య- పుటే యథా ద్రుతం స్యాత్తథా పక్త్వేత్యర్థః - నిషిక్తం ఉత్సృష్టం రజతాచలమివ స్థితం- కుమార్యాః భూదేవ్యాః॥ ని॥ గౌరీశౌ కుంభినీక్షమేత్యమరః। క్షౌమం దుకూలరూపమవకుంఠనం బహిరాచ్ఛాదనం॥ని॥ క్షౌమం దుకూలం స్యాదిత్యమరః। స్ఫాటికశిలాభిః స్ఫటికమణిభిః చితం ఖచితం పద్మనాభస్య నారాయణస్య శయనాగారం అంతఃపురం॥ని॥ స్త్ర్యగారం భూభుజామంతఃపురం స్యాదవరోధనమిత్యమరః- తస్య పర్యంతః పరిసరదేశః. ని॥ పర్యంతభూః పరిసర ఇత్యమరః- తస్య కుట్టిమమివ నిబద్ధభువమివ॥ని॥ కుట్టిమోస్త్రీ నిబద్ధా భూరిత్యమరః। కవీనాం పండితానాం యా గిరః తాసాం॥ ని॥ సంఖ్యావాన్ పండితః కవిరిత్యమరః। అనాస్పదం అవిషయం- ఆశ్చర్యా

పశ్చాత్తు శబ్దసంచారాదివిశేషదర్శనేన దృష్టా ఇతి భావః- తాదృశాయే ద్విజాజలవక్షీణ స్తైర్మండితమిత్యర్థః..............................

ణాంవిస్మయకరాణాంబ్రహ్మలోకాదీనాంఆశ్చర్యంవిస్మయకరం॥ ని ॥ విస్మయోద్భుతమాశ్చర్యమిత్యమరః- చక్షుషాఃద్రష్టౄణామితిశేషః- ఆర్తిం-పీడాంహరతినాశయతీత్యార్తిహారం-ఆర్తిఃపీడాధనుఃకోట్యో రిత్యమరః-అంతఃకరణస్యహృదయస్యఆనందంఆనందజనకం- అనారాధి తేఅపూజితేగోవిందస్యభగవతశ్చరణారవిందేపాదకమలే యైస్తథావి ధైఃమరాసదందుష్ప్రాపం - దుగ్ధముదకంయస్యసఃదుగ్ధోదఃతండుత్తర పదస్యచేత్యుదకశబ్దస్యఉదాదేశః- నామప్రసిద్ధంరత్నాకరంసముద్ర మద్రాక్షుఃదదృశుః॥౧౪॥క్షీరసముద్రమేవవర్ణయతిద్వాభ్యాం॥ ఘో షఇతి॥జగతాంలోకానామీశ్వరోపిఅధిపతిరపి॥ ని॥ ఈశ్వరఃపతిరీశితేత్య

కవిగిరామాశ్చర్యమాశ్చర్యాణామార్తిహారంచక్షుషో
గానందమంతఃకరణస్య దురాసద మనారాధిత నారా
యణచరణారవిందైర్దుగ్ధోదం నామరత్నాకరం॥౧౪॥వ॥
ఘోషే క్వాపిపురా పయఃకియదపిస్తైన్యేనదైన్యేనవాల
బ్ధుంయోవహదీశ్వరోపిజగతాంజన్మాధమంమానుషం ॥
తంవిస్మాపయితుంతరంగవలయైర్ఘోషానసంఖ్యాన్ సృజ
న్నాభూభూతలసంభృతేన పయసైవావృత్యయోవర్త

మరః।యఃభగవాన్నారాయణఃస్తైన్యేనచౌర్యేణదైన్యేనయాచనేనవా- కియత్ యత్కించిత్ పయఃక్షీరంలబ్ధుంప్రాప్తుమపిపురాపూర్వకాలే క్వాపికుత్రాపిఘోషేఆభీరగ్రామే॥ ని॥ ఘోషఆభీరపల్లీస్యాదిత్యమ రః।అధమంఅప్రశస్తం॥ ని॥ రేఫయాప్యావమాధమాఇత్యమరః। మాను షంమనుష్యస్వరూపంజన్మఆవిర్భావంఅవహత్ దధార।తంనారాయణం విస్మాపయితుంవిస్మయంప్రాపయితుం - యఃక్షీరార్ణవఃతరంగాణాం వలయైర్మండలైః - అసంఖ్యాన్అసంఖ్యేయాన్నిత్యర్థః-ఘోషాన్ఆభీర గ్రామాన్అన్యత్రఘోషాన్శబ్దాన్సృజన్సృష్టింకుర్వన్సన్-ఆభూ భూతలంభువమారభ్యభూతలాత్మకపాతాళలోకపర్యంతం- సంభృతేన సంపూరితేనపయసాక్షీరేణైవ॥ని॥పయఃక్షీరంపయోంబుచేత్యమరః- ఆ వృత్యఆవరణంకృత్వాఅవతిష్ఠతే* సముద్రవిభ్రమఘసఇత్యాత్మనేపదం ॥

౨౨॥అపిచేతి॥యత్ర క్షీరార్ణవే సుధా అమృతమేవ స్వాద్యా ఆస్వాదనార్హా యస్య అర్ణవస్య జఠరే కుక్షౌ సాక్షాత్ ప్రత్యక్షం ॥ని॥ సాక్షాత్ప్రత్యక్ష తుల్యయోరిత్యమరః-ధన్వంతరిః సమస్తౌషధనిధిః నివసతీతి శేషః-యత్రార్ణవే నామ్నా నామోచ్చారణేన సమస్తానాం సర్వేషాం రోగారామామయానాం శమనో నాశకః॥శ్లో॥ అచ్యుతానంతగోవిందనామోచ్చారణభేషజాత్।నశ్యంతి సకలా రోగా ఇతి శాస్త్రాదితి భావః- నామ్నా సర్వరోగశమనత్వరూపవిశేషణం ధన్వంతరిసాధారణమపి భవితుమర్హతి ॥శ్లో॥ ధన్వంతరింగరుత్మంతం ఫణిరాజంచ కౌస్తుభం ।స్మృత్వా నీరోగతాం యాయాన్నామ్నా నవః క్షణమాత్రత ఇతి వచనాదితి బోధ్యం ।అచ్యుతః శార్ఙ్గధన్వా దేవః నారాయణః శేతే స్వపితి - తస్మిన్ తథావిధే దుగ్ధనిధౌ క్షీరసతే॥౨౨॥అపిచ ॥ప॥ స్వాద్యా యత్ర సుధైవ యస్య జఠరే సాక్షాత్స ధన్వంతరిశ్శేతే యత్ర సమస్తరోగశమనో నామ్నైవ దేవోఽచ్యుతః।తస్మిన్ దుగ్ధనిధావపి స్పృహయతే నైవ స్థిరామాసికామంతర్లీననహాలాహలోష్మచకితో నాథస్స్వయంపాథసాం॥౨౩॥గ॥అపశ్యన్నపి మధ్యతస్తస్య కించిదంతర్నిమగ్నపురాణ భూదారదంష్ట్రాకండక్షోభితపముద్రేపి - పాథసాం అపాం ॥ని॥ కబంధముదకం పాథః పుష్కరం సర్వతోముఖమిత్యమరః-నాథః పతిః వరుణః ॥ని॥ యాదసాంపతిరప్పతిరిత్యమరః।స్వయం స్వమిత్యర్థః-అంతః కుక్షిప్రదేశే లీనః అదృశ్యస్సన్ వర్తమానో యః హాలాహలః విషరాజః॥ని॥ కాలకూటో హాలాహల ఇత్యమరః- తస్య ఊష్మణా ఉష్ణాంశేన చకితః భీతస్సన్-స్థిరాం అచంచలాం ఆసికాం స్థితిం నస్పృహయతే నేచ్ఛతి।సంతాపభూయిష్ఠదేశే కస్యావావాసోనుమత ఇతి భావః॥౨౩॥క్షీరార్ణవాంతస్థస్సముపద్వీపం దదృశురిత్యాహ॥అపశ్యన్నితి॥ తస్య క్షీరసముద్రస్య మధ్యతః మధ్యేపి* సార్వవిభక్తికస్తసిః కించిదల్పం అంతః కుక్షిదేశే నిమగ్నః పురాణః పురాతనః - అనాదిరితి యావత్ ॥ని॥ పురాణప్రతనప్రత్నపురాతనచిరంతనా ఇత్యమరః - యః భూదారః వరాహః॥ని॥దంష్ట్రీ ఘోణీ స్తబ్ధరోమా క్రోడో భూదార ఇత్యపీత్యమరః-తస్య

దంష్ట్రైవదండః దంష్ట్రైవదండః - తేనక్షోభితః క్షోభం ప్రాప్తః - యః పయసాం క్షీరాణాం పూరః ప్రవాహః - తస్మాత్ సముద్ధృతం సద్యః ఉత్క్షిప్తం నవనీతస్య నవోద్ధృతస్య పిండమివ ॥ ని ॥ నవనీతం నవోద్ధృతమిత్యమరః - అభితః సర్వతః చలతాం ఉచ్ఛృంఖలానాం నిర్గోధానాం - తిమితిమింగిలాఖ్యమత్స్యానాం - వాలానాం పుచ్ఛానాం విలోడనేన ప్రతిఘాతలక్షణమంథనేన ఉద్ధ్మాతః ఉత్పన్నః యోమారుతో వాయుః తేన ఉద్ధృతానాం ఉత్థాపితానాం ఫేనానాం డిండీరాణాం మండలం సమూహమివస్థితం ॥ ఏకతః ఏకదేశే ప్రతిపర్వ పర్వణిపర్వణి * వీప్సాయామవ్యయీభావః - నిర్ముచ్యమానః విసృజ్యమానః ॥ పంకజనాభస్య పద్మనాభస్య శయనోరగః మంచస్థానీయసర్పః ॥ ని ॥ శయనం మంచపర్యంకపల్యంకాః ఇత్యమరః - తస్య

యః పూర సముద్ధృతమివ నవనీతపిండ మభితశ్చల దు
చ్ఛృంఖల తిమితిమింగిలకులవాలవిలోడనోద్ధ్మాతమా
రుతోద్ధృతపుంజీకృతమివ ఫేనమండల మేకతః ప్రతిపర్వ
నిర్ముచ్యమానపంకజనాభశయనోరగనిర్మోక రాశిమి
వ కాలపరిపాకలబ్ధమృద్భావనిర్మల నీవీబంధమివవసుం
ధరాదుకూలస్య కల్పాంతరీయ మందరవేష్టనక్లేశ జనిత
యామూర్ఛయా పతితస్య వాసుకేర్జరతో వలయితమి

నిర్మోకానాం కంచుకానాం ॥ ని ॥ సమౌ కంచుకనిర్మోకావిత్యమరః - రాశిం పుంజమివ కాలేన యః పరిపాకః పరిణామః తేన లబ్ధః ప్రాప్తః మృద్భావః మృత్తికాత్వం యస్య స తథాభూతశ్చాసౌ నిర్మలశ్చేతి కర్మధారయః తం వసుంధరాయాః భూదేవ్యాః దుకూలస్య క్షౌమస్య ॥ ని ॥ క్షౌమం దుకూలం స్యాదిత్యమరః - నీవీరూపం బంధం గ్రంథిమివ ॥ ని ॥ స్త్రీకటీవస్త్రబంధేపి నీవీ పరిపణేపి చేత్యమరః ॥ కల్పాంతరీయేణ పూర్వకల్పసంబంధినా మందరస్యాద్రేః వేష్టనేన యః క్లేశః ఖేదః - తేన జనితయా ఉత్పాదితయా మూర్ఛయా అవస్థావిశేషేణ పతితస్య జరతో జరావిశిష్టస్య వాసుకేః వాసుకి

---

* కాలపరిపాకలబ్ధమృద్భావమితి పాఠస్సాధుః - తదానీమస్య పదస్య నిర్మోకరాశివిశేషణత్వముపపత్త్యనుసారాదితి బోధ్యం ......

సర్పస్యవలయితంసంజాతవలయంభోగస్య కాయస్యమండలంవలయమి వస్థితం॥అప్రతిరూపంఅసదృశం-అంతరీపంవార్యంత స్తటప్రదేశం ॥ని॥ ద్వీపో(స్త్రీ)యామంతరీపంయదంతర్వారిణ స్తటమిత్యమరః - అపశ్యన్దదృశుః॥దృశిర్ [ప్రెక్షణఇతిధాతోర్లఙిపాఘ్రే]త్యాదినాపశ్యాదేశః ॥౧౫॥ సర్వోత్తమమపిస్పృహణీయంసన్నిహితదృష్టమపితద్వైష్ణవంపదంగం తుందేవానాశక్నువన్నిత్యాహ ॥స్థానమితి॥ యద్విదఃయద్వైష్ణవపదవే త్తారః -విశ్వసృజఃబ్రహ్మణఃస్థానమపినిరయఇతినరక ఇత్యాచక్షతేకథ యంతి॥ని॥ స్యాన్నారకస్తునరకోనిరయోదుర్గతి(స్త్రీ)యామిత్యమరః॥ యద్వైష్ణవపదంగత్వా(ప్రాప్య) - ఇతఃవిష్ణుపదాత్ ఉత్తరంఉత్తమంగ మనీయంగంతవ్యంకు(త్రా)పిదేశేకాలేపీత్యర్థః - న(శ్రూ)యతే(శ్రు)తి

వ భోగమండలమ ప్రతిరూపమంతరీపం॥౧౫॥ప॥స్థానం
విశ్వసృజోథతం నిరయఇత్యా చక్షతేయద్విదోయద్గ
త్వాగమనీయముత్తరమితఃకుత్రాపిన శ్రూయతే। ఆయ
స్యాపిహిసాధయంతివిధయోయత్రారురుక్షాంపరంత
ద్దృష్ట్వాపిపదం హరేస్సురగణాస్తస్తంభిరేగాహితుం॥
౧౬॥ అపిచ॥ప॥ దధ్యుర్యా వదుపాయం తేగంతుంత

విదితోనభవతీత్యర్థః - యతయఃజితేంద్రియాః ॥ని॥ యోనిజితేంద్రి య(గ్రా)మాయతినోయతయశ్చత ఇత్యమరః - ఆయస్యాపిఆయాసం (ప్రా)ప్యాపీత్యర్థః-యత్ర యద్విష్ణుపదవిషయిణీంఆరురుక్షాం ఆరోఢు మిచ్ఛాంసాధయంతిసంపాదయంతి- సురాణాంగణాఃపరముత్కృష్టంహ రేస్తత్పదంస్థానంద్దృష్ట్వాపి అవగాహితుంప్రవిశితుం తస్తంభిరేస్తబ్ధాబ భూవుః-కేవామహాదనుగ్రహమంతరాఉత్తమపదంప్రాప్నుయురితిభా వః॥౧౬॥తదానీందేవాస్తత్పదప్రవేశనిమిత్తాలోచనసమయేఆగచ్ఛంతం బ్రహ్మాణందదృశురిత్యాహ ॥దధ్యురితి॥ యత్రదేశేదివౌకసోదేవాఃగం తుంతత్పదంప్రవిశితుం-ఉపాయంసాధనం యావత్కాలం దధ్యుఃచింత యామాసుః॥ధ్యై చింతాయామితిధాతోర్లిట్ - తత్ర తస్మిన్దేశే తా వత్ తావత్కాలేఆయాంతంఆగచ్ఛంతందేవంపూజ్యంపితామహంబ్ర

హ్మణాంనిదధ్యుః దదృశుః*నీత్యుపసర్గపూర్వస్యధ్యాయతేర్దర్శనార్థకత్వాత్ ॥ని॥నిర్వర్ణనంతునిధ్యానందర్శనాలోకనేక్షణమిత్యమరః ॥౨౫॥ అ॥సమాగతో బ్రహ్మదేవానాహూయతైస్సహోపగంతుంప్రచక్రమ ఇత్యాహ ॥పశ్యన్నితి॥ అథానంతరంకమలాసనో బ్రహ్మప్రాసాదాన్ దేవగృహాన్ రాజగృహాన్ వా॥ని॥ప్రాసాదోదేవభూభుజామిత్యమరః- తేషాం యానిశిఖరాణిశృంగాణి॥ని॥ కూటో(స్త్రీ)శిఖరంశృంగమిత్యమరః - తేషాంఆరోహణేఅధిరోహణవిషయేకుతూహలినఃకుతూహలవంతః॥ని॥ కౌతూహలంకౌతుకంచకుతుకంచకుతూహలమిత్యమరః - భగ్నాఃఅనిర్వృత్తాఃమనోరథఃసంకల్పోయేషాం తేతథావిధాన్ పంగూన్ పాదవికలానివస్థితాన్॥ని॥ పంగుస్స్యాత్పాదవికలఇత్యభిధానాత్ - పాకశాసనముఖాన్ ఇంద్రాదీనమరాన్ అనుగ్రహేణప్రసాదేన విఫలయానిష్ఫల

త్రిదివౌకసః। తావన్నిదధ్యౌరాయాంతంతత్రదేవంపి
తామహం॥౨౫॥గ॥పశ్యన్నథతత్ర పాకశాసనముఖాన
మరాన్ప్రాసాదశిఖరారోహణకుతూహలినఃపంగూని
వభగ్నమనోరథాన్ప్రసాదవిమలయాదృష్ట్యానుగృ
హ్య సహాగచ్ఛతమయేతిసందిశన్నగ్రతశ్చాలకమ
లాసనః॥౨౬॥వ॥గచ్ఛన్నేవతస్యనేత్రగళితబ్రహ్మధి

యా-సాదరంద్రష్టుంప్రవృత్తయేతిభావః-దృష్ట్వాఅక్ష్ణా॥ని॥ దృష్టిజ్ఞాననేత్రేదర్శనఇత్యమరః పశ్యన్అవలోకయన్సన్ - మయాసహఆగచ్ఛతఆయాతఇతీత్థంఅనుగృహ్యసందిశన్సల్లపన్ - అగ్రతఃపురతఃచచాలజగామ - కేవామహాంతఃప్రయోజనావసరేస్వావలంబినోజనాన్ ఇష్టార్థదాతృనికటంనప్రవేశయంతీతిభావః॥౨౬॥గచ్ఛన్నేవబ్రహ్మతావన్నిరతిశయభగవద్భక్తిభరితైఃప్రాచీనవిసృష్టాధికారవైకుంఠవాసిబ్రహ్మభిఃకించిదాపృష్టఇత్యాహ॥గచ్ఛన్నితి॥ తతఃనిర్గమనానంతరంతత్రమార్గేగచ్ఛన్గమనంకుర్వన్నమన్ నమస్కారంకుర్వన్సఃసత్యలోకవాసీబ్రహ్మభగవతినిరతిశయషాడ్గుణ్యవతిదుర్లభేమస్ప్రాపిశ్రీవల్లభేనారాయణేమహాత్మ్యాభక్త్యాఅధికయాఉత్కృష్టయావాభక్త్యేత్యర్థః-చిరాత్

అనాదికాలాదారభ్య - పరమముత్కృష్టం-ఏకవిధఃఅంతస్స్వరూపంయే షాంతేతథా ॥ని॥ అంతో[illegible]నిశ్చయేనా శేస్వరూపే[illegible]ంతి కైకరణితి నానార్థరత్నమాలా - ఏకాంతానాంభావఐకాంత్యంసారూప్యమితియావత్ -ఐకాంత్యంఅంతికదేశంవా॥శ్లో॥ బ్రహ్మణాసహ తేసర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే।పరస్యాంతేకృతాత్మానఃప్రవిశంతిపరంపదమితిస్మృతిః॥గ[illegible]తైః పా[illegible]ప్తైఃగళితఃఅతీతఃబ్రహ్మాధికారః బ్రహ్మాధికారలక్షణపారబ్ధకర్మయేషాంతేతథావిధైః-ఉపగతైఃసమ్ముఖంసమీపంప్రత్యాగతైః సమ్మాననార్థమితిభావః-ప్రాచీనైః పురాతనైఃకమలాసనైఃబ్రహ్మభిః ప్రత్యేకంపృథక్పృథక్ సస్నేహంస్నేహానురాగేణసహవర్తనంయథాతథా-సదయందయయాదుఃఖప్రవాహేణచ్ఛయాసహవర్తనంయథాతథా

కారైశ్వర్యాదైకాంత్యంపరమంగతైర్భగవతి శ్రీవల్లభే
దుర్లభే ప్రాచీనైఃకమలాసనైరుపగతొభక్త్యామహాత్మా
నమః సస్నేహంసదయంసఖేదమపిచప్రత్యేకమాదిశ్య
త ॥౨౬॥గ॥ కథమద్యాపివత్సనపరిణతోఽసి॥౧౭॥ప॥ వల్ల
భోఽసిసరస్వత్యావహాసేచ శ్రుతీముఖె। జగత్పితామ
హశ్చాసికస్తవాప్యనుశాసితా ॥౨౭ ॥గ॥ తచ్చింతయ
తావత్స్వయమెవ ॥౧౮॥ ప॥ అయుర్వేషామమీషాంప

సఖేదమపిచఖేదేనవ్యథయాసహవర్తనంయథాతథా - ఆదిశ్యఆపృచ్ఛ్య-తత్రత్యాస్సర్వేపిబ్రహ్మాణస్సమాగత్యప్రత్యేకమేతంబ్రహ్మాణంపప్రచ్ఛురితిభావః ॥ ౨౬॥ ప్రశ్నప్రకారమేవాహ ॥ కథమిత్యాదినా॥ హేవత్సశిశుకల్ప-కథంఅద్యాపి- త్వమితిశేషః - పరిణతఃప్రబుద్ధఃనాసినభవసీత్యర్థః ॥౧౭॥వల్లభఇతి॥ సరస్వత్యాఃత్వంవల్లభః ప్రియః- అసిభవసి-ముఖెచశ్రుతీః వేదాః॥ని॥ వెదేశ్రవసిచ శ్రుతిరిత్యమరః-వహాసెధరసీత్యర్థః- జగతాంలోకానాంపితామహఃపితృపితాచాసిభవసి-తవాపికఃఅనుశాసితాకశ్శిక్షకః - అస్తీత్యర్థః-ఉద్ధరేదాత్మనాత్మానమితిశాస్త్రా[illegible]వృద్ధిమతాస్వెనైవసర్వంపర్యాలోచనీయమితిభావః ॥౨౭॥తత్తస్మాత్ స్వయమెవతావచ్చింతయపరిభావయేత్యర్థః ॥౧౮॥ అయురితి॥

యేషామమీషాందేవానాం - పరమంఉత్కృష్టంపూర్ణమితియావత్ - ఆయుఃజీవనపరిమితకాలః ॥ని॥ ఆయుర్జీవితకాలోనాజీవాతుర్జీవనౌషధమిత్యమరః- కించిదూనఃఏకాంశేనవికలఃముహూర్తఃఘటికాద్వయంఅభిహితంఅభిమతమితివాపాఠః-ఉక్తంసమ్మతమితివార్థః - బ్రహ్మమానదృష్ట్యామానవమానస్యేవవైష్ణవలోకమానదృష్ట్యా దేవమానస్యాతిస్వల్పత్వాద్విష్ణుమానానురోధేనసమగ్రం ముహూర్తమాత్రమపి దేవానామాయుర్నాస్తీతిభావః-తత్రతుణార్ధేఅర్ధక్షణే-విష్ణులోకదృష్ట్యేతిభావః-తేషాందేవానాంకావాసంపదభ్యుదయః- విపదపచయః - భవితుంవర్తితుంప్రభవతిసమర్థాభవతి । అర్ధక్షణికయోఃప్రాప్తయోఃసంపద్విపదోర్హర్షఃకియాన్విషాదోవాకియానితిభావః-తత్తస్మాత్

రమమభిమతంకించిదూనోముహూర్తః కాసంపద్వావి
పద్వాప్రభవతిభవితుంతత్ర తేషాంక్షణార్ధే । తత్త్య
క్త్వాక్షుద్రజంతూన్దివిచరతఇమాన్చింతయన్నాత్మ
నీనంవత్సత్వంప్రార్థయేథా నకిమపి పరమంబ్రహ్మల
క్ష్మీసహాయం ॥౨౮॥ గ॥ఇతిబోధితోవిధిరిదమాచచక్షే।
జానామిభగవతోజానామి ॥౧౯॥ ప॥కతీంద్రాఃకతిబ్రో

హేవత్సదివిస్వర్గేచరతస్సంచారంకుర్వతః ఇమాన్ పరిదృశ్యమానాన్క్షుద్రాన్కృపణాన్ ॥ని॥ కదర్యేకృపణక్షుద్రకింపచానమితంపచాఇత్యమరః·జంతూన్శరీరిణః ॥ని॥ ప్రాణీతుచేతనోజన్మీజంతుజన్యుశరీరిణఇత్యమరః-త్యక్త్వావిసృజ్య - నిస్సంగతాయాఃపరసుఖహేతుత్వాదితిభావః-త్వం ఆత్మనీనంఆత్మనేహితం - లక్ష్మీస్సహాయభూతాయస్యతత్ - అథవాలక్ష్మ్యాఃసహాయంపరంబ్రహ్మచింతయన్ధ్యాయన్ కిమపినప్రార్థయేథాఃప్రార్థనంమాకుర్విత్యర్థః - ఫలాభిసంధశాలినఃకస్యవాఉత్తమపదలాభోభవతీతిభావః ॥౨౮॥ ఇతీతి॥ఇతీత్థంబోధితఆవేదితోవిధిర్బ్రహ్మేవంవక్ష్యమాణరీత్యాఆచచక్షేజగాదజానామి వేద్మిభగవతఃమహిమవతఃజానామివేద్మి॥౧౯ ॥కతీతి ॥ శార్జ్గంధనుఃతదస్యాస్తీతిశార్జ్గీ *అతఇనిఠనావితిఇని ప్రత్యయః-తస్యమహావిష్ణోః-శ్వాసోనిశ్వాస

పవనః శ్వాసే శ్వాసే#వీప్సాయాం ద్విర్భావః - ప్రతిశ్వాసమిత్యర్థః - కతీం
ద్రాః కతిలోకేశ్వరా అగ్న్యాదయః - అథవా కతివిశ్వసృజో బ్రహ్మాణః
ని॥ విశ్వసృడ్విధిరిత్యమరః - ప్రజాయంతే ఉత్పన్నా భవంతి - ప్రలీయంతే
విలీనా భవంతి - ఉత్పన్నవినష్టకల్పానామనేకేషామస్మాదృశాం సత్త్వాదె
తస్మిన్ క్షణమకావా ఆస్థేతి భావః ॥౭౯॥ విద్వానపి కిమర్థం కాతర్యలంపట
ఇవ భ్రమసీతి చేదత ఆహ ॥ తథాపి జానన్నపి క్వచిత్ కస్మింశ్చిత్ కార్యే సి
యుక్తేన ఆజ్ఞప్తేన మయా తస్య నియోగస్య కార్యస్య వా అనుగుణం అను
రూపం చెష్టితవ్యం యతితవ్యమిత్యర్థం వ్యవస్యన్నిశ్చిన్వన్నాగతోఽస్మి ॥ తత్ర
త్య విష్ణుపారిషదాః స్వవినయమాలపంతః బ్రహ్మాణం విష్ణుసమీపం గమయం
తోఽంతికస్థం విష్వక్సేనం దర్శయామాసురిత్యాహ ॥ తదితి ॥ తత్తస్మాదద్య
దానీం భవద్భిః యుష్మాభిరేవ దర్శితం ప్రదర్శితం భగవంతం అప్రచ్యుతై

కేశాః కతి విశ్వసృజోఽథవా । శ్వాసే శ్వాసే ప్రజాయం
తే ప్రలీయంతే చ శార్ఙ్గిణః ॥౭౯॥౧॥ తథాపి క్వచిన్నియు
క్తేన మయా తదనుగుణం చెష్టితవ్యమితి వ్యవస్యన్నాగతో
స్మి । తదద్య భవద్భిరేవ దర్శితం భగవంతమభిగమ్య భవద్భి
స్తైర్విరేవాత్తురైర్వ్యాహరేయమితి ప్రశ్రితవాదిని ప
ద్మసంభవే ప్రసన్నాః పారిషదో హస్తగ్రాహం మాంక

శ్వర్యశాలినం నారాయణం అభిగమ్య ప్రాప్య భవద్భిస్తైః యుష్మాభిరుపది
ష్టైరేవ ఉక్తైః వచనైః వ్యాహరేయం ఆలపేయం సంభావనాయాం
లిఙ్ - భవదుపదేశమంతరా తత్ర సల్లపితుం మమ సామర్థ్యం నాస్తీతి భావః
ప్రశ్రితవాదిని ప్రశ్రితం ప్రశ్రయః వినయ ఇతి యావత్ భావే క్తః - తే
న వాదిని - అథవా ప్రశ్రితః వినీతః స చాసౌ వాదీ చేతి కర్మధారయః ॥ని॥ వి
నీత ప్రశ్రితౌ సమావిత్యమరః - అభిజ్ఞలిపద్మసంభవే బ్రహ్మణి విషయే - ప్ర
సన్నాః ప్రసాదసహితాః అనుగ్రహశాలిన ఇతి యావత్ - పారిషదాః
పరిషది సాధవః # పరిషదో ణ్య ఇత్యత్ర పరిషద ఇతి యోగవిభాగాణ్ణ్య ప్రత్య
యః - తం బ్రహ్మాణం హస్తే గృహీత్వా హస్తగ్రాహం ఆకర్షణాంతః - ఆన

వ్యభితోవ్యయమిత్యమరః - ఉపనిషదాం వేదాంతానాం ఆంతరంఅంత స్థంరహస్యంగోప్యమిత్యర్థః ॥ ని ॥ రహశ్చోపాంశుచాలింగేరహస్యంత ద్భవేత్రిష్విత్యమరః - దర్శయామాసుఃదర్శనం కారయామాసుః॥ ౨౦॥ అ ॥ ఏతదారభ్యపశ్యేత్యం తేనవాసుదేవపరివారానేవదర్శయామాసురి త్యాహ ॥ యంత్వమితి ॥ సర్వదాసర్వస్మిన్కాలేసర్వేషాంకార్యాణా మారంభేషుఉపక్రమేషు॥ని॥జ్ఞాత్వారంభఉపక్రమఇత్యమరః ౹౹త్వం యంనాన్యంఅనతిరిక్తంఅభిన్నమిత్యర్థః * నఞ్శబ్దస్యసుప్సుపేతిసమా సః-చింతయసేధ్యాయసి-సేనాంనయతీతిసేనానీః * సత్సూద్విషేత్యా దినాక్విప్ప్రత్యయః - తంసేనాన్యంసేనాపతిమిత్యర్థః ॥ ని ॥ సేనానీ స్సాన్యశ్చమూర్కార్తికేయేసేనాపతౌపుమానితియాదవః - హరేఃభగ

> వతస్తమంతికఏవదర్శయామాసురాంతరంరహస్య
> ముపనిషదాం ॥ ౨౦ ॥ ప ॥ యంత్వంచింతయసేనాన్యం
> సర్వారంభేషుసర్వదా । సత్వంచింతయసేనాన్యంవి
> ష్వక్సేనమిమంహరేః॥ ౩౦॥ గ॥ ఇమంచపశ్యవైనతేయం
> భగవతోవైనతేయం। యస్యకిలపురాసుధాకుంభహార

వతోనారాయణస్యసత్వంప్రాగభూతమిత్యర్థః॥ ని॥ ద్రవ్యాసువ్యవ సాయేషుసత్వమస్త్రీతుజంతుష్విత్యమరః - తమిమంవిష్వచీసేనాయ స్యసవిష్వక్సేనః-తన్నామకంచింతయపశ్య-ప్రథమమేతద్దర్శనేసర్వం కార్యంనిర్విఘ్నంసేత్స్యతీతిభావః ॥ ౩౦ ॥ ఇమమితి॥ వినీతఏవవైనీతకః* స్వార్థేకప్రత్యయః-వాహనీభూతమిత్యర్థః॥ ని॥ పరంపరావాహనం యత్తద్వైనీతకమస్త్రియామిత్యమరః-ఇమంవినతాయాఅపత్యంవైన తేయః * స్త్రీభ్యోఢగితిఢక్ప్రత్యయః-తంగరుడంపశ్యవిజానీహి॥ అ॥గ రుడమేవస్తౌతి॥[illegible]యసహితేనగద్యేన॥ యస్యేతి॥ నందనోద్యానం నందనసంజ్ఞకోపవనంతస్మిన్పాదపాఃవృక్షాః తేషు- యస్యగరుడస్యకి ల పురాపూర్వంకల్పేసుధాకుంభః అమృతపూరితకలశఃతస్యహారణం అ

౹౹త్వంయంవిష్వక్సేనంచింతయసే ।అన్యంవిష్వక్సేనాదితరంనచింతయ సే శుక్లాంబరధరమిత్యాదినాతద్ధ్యానస్యవిధిప్రాప్తత్వాదితిభావః.

పహారసహయోః తస్మిన్-సంరంభ ఉద్యోగః సచ సంభ్రమస్త్వరా సచ తౌ తాభ్యాం ఉద్ధూతస్సముత్పన్నః యః పక్షమారుతః పక్షసంబంధిపవమానః తస్య విక్షేపః తాడనం తేన సమున్మాలితతయా సముద్ఘాటితతయా పరితస్సర్వతః వికీర్యమాణేషు పరిస్తీర్ణేషు సత్సు మహతా అధికేన ప్రయత్నేన-ఏతం పారిజాతం వృక్షం ఆహృతవతః ఆనీతవతః భగవతోపి నారాయణస్యాపి మందాక్షం లజ్జైవ॥ని॥ మందాక్షం హ్రీస్త్రపా వ్రీడేత్యమరః - అలక్ష్యత అలోక్యత- ఇతి సంశృణుమహే శ్రవణం కుర్మః॥ ౩౦॥ అపిచేతి॥ ఛందోమయపదప్రవృత్తినిమిత్తమాహ॥ ఛంద ఇతి॥ సంగ్రామేషు యుద్ధేషు జిగీషతః జేతుమిచ్ఛతః శౌరేర్వాసుదేవస్య- ఛందః అభిప్రాయః॥ని॥ ఛందః పద్యేచ వేదేచ స్వైరాచారాభిలాషయోరితి సాంతవర్గే ప్రత్యక్షరశబ్దేషు

॥ సంరంభసంభ్రమోద్ధూతపక్షమారుతవిక్షేప సము
న్మాలితతయా పరితో వికీర్యమాణేషు నందనోద్యానపా
దపేషు ప్రయత్నేన మహతా పారిజాతమేకమాహృత
వతో భగవతోపి మందాక్షమివలక్ష్యత ఇతి సంశృణుమ
హే॥ ౩౦ ॥ వ ॥ అపిచ॥ ఛందో యథా యథా శౌరేస్సం
గ్రామేషు జిగీషతః। తథా తథా ప్రవృత్తోయం ఛందోమ
య ఇతీర్యతే॥ ౩౧॥ అపిచ॥ వ॥ పాదాంగుష్ఠనఖాగ్రలం

మేదినీ- యథా యథా యేన యేన ప్రకారేణ ప్రవృత్తమాసీదితి లింగపరిణామేనాన్వయః - తథా తథా తేన తేన ప్రకారేణ ప్రవృత్తః అనువృత్తః- అయం గరుడః ఛందోమయః అభిప్రాయమయః గాయత్ర్యాదిఛందస్సాం వికారశ్చ॥ని॥ గాయత్రీప్రముఖం ఛంద ఇత్యమరః- ఇతీర్థం ఈర్యతే కథ్యతే॥ సుపర్ణోసి గరుత్మాన్ త్రివృత్తే శిరో గాయత్రం చక్షుస్స్తోమ ఆత్మా సామ తే తనూర్వామదేవ్యం బృహద్రథంతరే పక్షౌ యజ్ఞాయజ్ఞియం పుచ్ఛం ఛందాగ్ంసి స్వంగాని ధిష్ణియాశ్శఫా యజూగ్ంషి నామేతి శ్రుతేః॥ ౩౧॥ గరుడస్యైవ మాహాత్మ్యాంతరమాహ॥ అపిచ పాదేతి॥ ఊర్ధ్వం ఉపరిదేశం ప్రతిపతతా గచ్ఛతా యేన గరుడేన - అథవా యేన పతతా గరుడపక్షిణా॥ ని॥ పతత్పత్రిరథాండజా ఇత్యమరః ఊర్ధ్వం ఉపరిదేశం నీతాః గ

మితాః - పాదాంగుష్ఠయోః పాదస్థూలాంగుల్యోః అగ్రమగ్రభాగః-
తత్రలంబితౌసంక్రాంతౌ మహాకూర్మద్విపౌకూర్మగజే దాత్రి యస్యత
త్తథాభూతం-యదంఘ్ర్యోః పాదయోః ద్వయం యుగ్మం॥ని॥ పదంఘ్రి
శ్చరణో(స్త్రి)యామిత్యమరః- తస్యన్యాసాటోపే నవిన్యాససంరంభేణ
విభగ్నాభంగంప్రాప్తా అతఏవచంచువిధృతా త్రోటిభిధృతా - యాన్య
గ్రోధస్యవటస్యశాఖా - తాంగతాః ప్రాప్తాః పురాణాః మునయః-
తేః దృఢైః సంసారతారకైః తపోభిరుపాసనాదిభిః సద్యః ఉపాసనావస

బితమహాకూర్మద్విపాంఘ్రిద్వయన్యాసాటోపవిభగ్న
చంచుధృతన్యగ్రోధశాఖాంగతాః। యేనోర్ధ్వంపత
తా పురాణమునయోనీతాః పురా మేనిరే సంసిద్ధంసశరీ
రమూర్ధ్వగమనం సద్యస్తపోభిర్దృఢైః॥ ౩౭॥ గ॥ అ
స్యకిలోపవీతమిత్యాయామతస్సామ్య మవధారయం

రే సశరీరంశరీరేణసహావర్తనంయథాతథా- ఊర్ధ్వగమనమూర్ధ్వ
లోకాన్ప్రతియానం - సంసిద్ధంసంప్రాప్తమితీత్థం మేనిరే బుబుధిరే॥
౩౭॥ టీ॥ అస్యేతి॥ పురాపూర్వకల్పే నిర్జరాదేవాః వాసుకింతత్సంజ్ఞం
సర్పశ్రేష్ఠం-అయమితి శేషః ఆయామతః దైర్ఘ్యాత్ అస్యగరుడస్యఉ
పవీతంకిలయజ్ఞసూత్రమివవర్తత ఇతి శేషః- ఇత్యేవంప్రకారం॥ ని॥ ఇతి
హేతుప్రకరణప్రకారాదిసమాప్తిష్విత్యమరః- సమయోస్సదృశయో
ర్భావస్సామ్యం అవధారయంతః నిశ్చిన్వంతస్సంతః - మేరుధన్వనః మేరు

టీ॥ అస్యేతి-పురానిర్జరాః- అయమితి శేషః- అయంవాసుకిః అస్య
గరుడస్యఉపవీతంయజ్ఞసూత్రరూపః- కిలేతిప్రసిద్ధౌ- ప్రసిద్ధంహివాసు
కేర్వైనతేయబ్రహ్మసూత్రత్వం పురాణమంత్రశాస్త్రాదిష్ట-వామే
వైకుంఠశయ్యాఫణిపతికటకో వాసుకిర్బ్రహ్మసూత్రఇత్యాదిప్రయోగే
పిచ - ఇతిహేతోః-ఆయామతః దైర్ఘ్యేన- సామ్యం వాసుకేర్మేరురూ
పధనుర్మౌర్వీత్వే ఆనుగుణ్యం - అవధారయంతః మహాప్రమాణగరుడ
బ్రహ్మసూత్రత్వాదస్యతాదృశ మేరురూపధనుర్మౌర్వీత్వంయుక్తమేవే
తినిశ్చిన్వంతస్సంతఇత్యాదిరర్థస్సహృదయహృదయంగమః

వేద్యత్వాత్తస్యేతి భావః - తం త్వౌపనిషదం పూర్వమితి శ్రుతేః- భగవతో వాసుదేవస్య రూపం స్వరూపం- అధిగంతుం ద్రష్టుం శ్రోతుమివ - చక్షూంషి శ్రవాంసి యస్య తథాభూతస్యేత్యర్థః॥ ని ॥ చక్షుశ్శ్రవాః కాకోదరః ఫణీత్యమరః· తనుం శరీరం ఆసాద్య ప్రాప్య- సహస్రాఖ్యాం ద్విసహస్రసంఖ్యాకైః అక్షిభిర్నేత్రైః ఆగమానాం వేదానాం ఆశయమభిమతార్థం వాసుదేవం పరమాద్భుతం యథా తథా అనుభవంతం విదంతమివస్థితం ॥ ఆశ్చర్యవత్పశ్యతి కశ్చిదేనమితిస్మృతేః- అతిక్రాంతాః వేలామతివేలాః నిర్మర్యాదా ఇత్యర్థః * అత్యాదయః క్రాంతాద్యర్థే ద్వితీయయేతి సమాసః॥ ని॥ అబ్ధ్యంబువికృతౌ వేలా కాలమర్యాదయోరపీత్యమరః । తథావిధా యే శ్వాసనిశ్వాసాః బాహ్యస్య వాయోరాచమనం

వైకశ్రవణీయమధిగంతుమివ భగవతో రూప మాసాద్య
చక్షుశ్శ్రవాస్తను మక్షిభిస్సహస్రాఖ్యా మనుభవంత
మివ పరమాద్భుత మాశయ మాగమానా మతివేల శ్వాస
నిశ్వాసపరంపరా సంపాదితభోగోపచయాపచయాత
యాస్సంతత ముపపాదయంతమివ విలక్షణా మూర్ధ్వ
డోలావిహారనిర్వృతి మాచార్యం యోగవిదా మాది

శ్వాసః కుక్షిస్థవాయోరుద్వమనం నిశ్వాసః - తేషాం పరంపరా అవిచ్ఛేదః తేన సంపాదితౌ ఉత్పాదితౌ భోగోపచయాపచయౌ శరీరవృద్ధిహ్రాసౌ యస్య తస్య భావస్తత్తా తయా॥ ని ॥ భోగస్సుఖే స్త్ర్యాదిభృతావహేశ్చ ఫణకాయయోరిత్యమరః - విభిన్నలక్షణం స్వరూపం యస్యాస్తాం విజాతీయామిత్యర్థః - ఊర్ధ్వడోలావిహారః ఊర్ధ్వాధోడోలయా విహారణం తేన యా నిర్వృతిస్సుఖం తాం సంతతముపపాదయంతం నిరూపయంతమివస్థితం- యోగవిదాం యమాదివేత్తౄణాం ఆచార్యం గురుం- ఆచార్యలక్షణమనునోక్తం॥ శ్లో॥ ఉపనీయ తు యశ్శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః। సకల్పం సరహస్యం చ తమాచార్యం ప్రచక్షత ఇతి। అన్యత్రాపి। ఆచినోతి హి శాస్త్రార్థానాచారే స్థాపయత్యపి। స్వయమాచరతే యస్మాదాచార్యస్తేన కథ్యత ఇతి। భగవానాపస్తంభోపి । యస్మాద్ధర్మానాచినోతి స ఆ

చార్య ఇతి॥ స॥ మంత్రవ్యాఖ్యాకృదాచార్య ఇత్యమరశ్చ। యోగశాస్త్ర
ప్రణేతృత్వాత్తస్యా ర్యత్వమితి భావః - పద్యంతే జ్ఞాయంతే శబ్దా అనే
నేతి పదం వ్యాకరణభాష్యం - తత్సంజ్ఞకం యత్తంత్రం సిద్ధాంతః వ్యాకర
ణసిద్ధాంత ఇతి యావత్ ॥ స॥ తంత్రం ప్రధానే సిద్ధాంత ఇత్యమరః - తస్య
ఆదిదేశికం ప్రథమోపదేష్టారం॥ స॥ దేశభవే దైశికస్స్యాదుపదేష్టరి దేశిక
ఇతి భాస్కరః - శరీరముద్దిశ్య ప్రవృత్తాని శారీరాణి తాని యాని కర్మాణి క
షాయకల్కపథ్యాదిలక్షణాని తేషాం సంప్రదాయస్సదాచారః తస్య
ప్రవర్తకం ప్రదర్శకం। చికిత్సాశాస్త్రప్రణేతారమితి భావః ఉక్తార్థే అ
భియుక్తవచనం॥ శ్లో॥ యోగేన చిత్తస్య పదేన వాచాం మలం శరీరస్య తు
వైద్యకేన। యోపాకరోత్తం ప్రవరం మునీనాం పతంజలిం ప్రాంజలిరా
నతోస్మీతి - భోగః వైషయికసుఖం ॥ యద్వా భుజ్యంత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా భో

దేశికం పదతంత్రస్య సంప్రదాయప్రవర్తకం శారీరక
మర్మణాం భోగవిముఖేషు హృదయేషు శమధనానాం ని
రంతరనివాసనిర్వేదాదివ భోగినమేకమపి భువనతలా
కల్పమాస్తీర్య తల్పమధిశయానమతిశయానప్రమా
లిభిర్మహాయోగిభిః ప్రణామావసరప్రకీర్యమాణేషు ఉ

గాః విషయాః తస్మిన్ తేషు వా విముఖేషు పరాఙ్ముఖేషు - నిష్కామత్వా
దితి భావః। శమధనానాం మునీనాం హృదయేషు అంతఃకరణేషు నిరంతర
నివాసః సంతతస్థితిః - తేన యో నిర్వేదో వ్యాకులత్వం తస్మాదివ భువనత
లస్య పాతాళలోకస్య ఆకల్పమలంకారభూతం - ఏకం భోగినం ఫణినమే
వ సుఖినం చ - శ్లిష్టరూపకమేతత్। తల్పం శయ్యాం। ఆస్తీర్య పరిస్తీర్య - అ
త్ర శేషలక్షణతల్పాస్తరణే భగవతో నిర్వేదో న హేతుః - తస్మిన్ సోప్యసి
ద్ధ ఏవ - తథాపి తస్య తల్పాస్తరణహేతుత్వోక్తేః హేతూత్ప్రేక్షాలంకా
రః - లక్షణం తు॥ శ్లో॥ అహేతోర్హేతుభావేన కథనం హేతూత్ప్రేక్షితి। అ
ధిశయనం నిద్రాణమిత్యర్థః - అతిశయేన ఆధిక్యేన అత్యంతమిత్యర్థః -
నమ్రాః విభుగ్నాః మౌళయః శిరాంసి యేషాం తైః తథాభూతైః ప్రణతైరి
తి భావః - మహాంతో యే యోగినః తైః సుమాన్యేవ ఉపహారాః ఉపాయ

వాని తేషు - ప్రణామావసరాః ప్రణతిసమయాః తత్ర ప్రకీర్యమాణేషు ప్రక్షిప్తేషు సత్సు ॥ శ్లో ॥ అర్చనానంతరం భక్త్యా ప్రకీర్యం సుమసంచయం। ప్రదక్షిణనమస్కారౌ కృత్వా స్తోత్రం పఠేత్సుధీః ఇతి శాస్త్రాదితి భావః। సౌకుమార్యాతిశయేన మృదుత్వాతిశయేన సంసక్తైః సంక్రాంతైః కతిపయైః కల్పతరోః ప్రసూనైః పుష్పైరివ స్థితైః తత స్తతః తత్ర తత్రత్యైర్థః లగ్నైః సంసక్తైః - చిరనిర్గతాయాః సిద్ధసింధుః మందాకినీ తస్యాః శీకరాః అంబుకణాః తేషాం శేషైరివ స్థితైః నఖరైర్నఖైః నిరర్గళం నిర్నిరోధం యథా తథా అపవర్గస్య మోక్షస్య దానం వితరణం తస్య సంసూచనాయ జ్ఞాపనాయ నియంత్రితే నపోషిత్యనిబద్ధేనేత్యర్థః ధ్వజేన రేఖాకారేణ కేతు

సుమోపహారేషు సౌకుమార్యాతిశయసంసక్తైః కతిప
యైరివ కల్పతరుప్రసూనైః చిరనిర్గతసిద్ధసింధుశీకరశే
షైరివ తతస్తతోలగ్నైర్నఖైర్నిరర్గళాపవర్గ
దానసంసూచనాయ నియంత్రితేనేవ ధ్వజేన సంసార
కాంతారసంచరఖిన్నశారీరకచ్ఛాయాప్రదానాయ స
మావర్జితేనేవ ఛత్రేణ చ పరిష్కృతాభ్యాం పాదక
మలాభ్యామలంకుర్వాణమంకతలమాదిజనన్యోర్లక్ష్మీ
ధరణ్యోః కటితటాబద్ధకనకాంశుకప్రభాతరంగపరి

నా సంసార ఏవ కాంతారః తస్మిన్ సంచరణం గమనాగమనలక్షణం తేన ఖిన్నాః ఖిన్నవంతో యే శారీరకాః శరీరమాశ్రిత్య వర్తమానా జీవాః తేభ్యః ఛాయాయా అనాతపస్య ప్రదానాయ జీవానాం తాపత్రయావతప్తత్వాదితి భావః- సమావర్జితేన సంపాదితేన ఛత్రేణ రేఖాభూతఛత్రేణ చ పరిష్కృతాభ్యామలంకృతాభ్యాం పాదౌ కమలే ఇవేతి * ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిస్సామాన్యాప్రయోగ ఇత్యనేన సమాసః। ఆదిజనన్యోః ప్రథమమాత్రోః లక్ష్మీధరణ్యోః శ్రీభూదేవ్యోః అంకతలం ఊరుదేశం అలంకుర్వాణం విభూషయంతం - కటితటం శ్రోణిదేశః తస్మిన్నాబద్ధం యత్కనకాంశుకం స్వర్ణమయం చేలం తస్య ప్రభాయాః కాంతేర్యే తరంగాః

పరంపరాః- తేషాంపరిష్వంగేనసంబంధేనపిశంగీకృతేయే వసుమతీకమ
లేభూశ్రీదేవ్యౌ-తయోర్వివేచనాయాంఇయంశ్రీరియంభూరితివివేకే
అచతురాఃఅనిపుణాః యాస్తత్తత్పరిచారికాఃతయోఃపూత్యః - తా
సాంసంబంధీయఉపచారస్తస్యవిపర్యాసః వ్యత్యాసః తస్మిన్విషయే
యఃపరిహాసఃతేనవినోదినంచమత్కారిణమిత్యర్థః-అచతురాణాంకృ
త్యందృష్ట్వాకేవాచతురాఃనచమత్కుర్వంతీతిభావః ఆవిర్భవిష్యంతః ఉ
ద్భవిష్యంతఃఅసంఖ్యాఃపర్యాప్తిరహితాఃయేహిరణ్యగర్భాః బ్రహ్మాణః
తేషాంయాన్యంకురాణితన్మయాఃతద్రూపాఃయేమణయఃతేషాంశతైర
నేకైరాచితావ్యాప్తాకర్ణికాబీజకోశీయస్యతత్ ॥ని॥ కర్ణికాకర్ణ
భూషణే।కరిహస్తాంగులౌపద్మబీజకోశ్యాంత్రిషూత్తరఇత్యమరః- తథా

ష్వంగపిశంగీకృతవసుమతీకమలా వివేచనాచతురత
త్పరిచారికోపచార విపర్యాసపరిహాసవినోదిన మావి
ర్భవిష్యదసంఖ్యహిరణ్యగర్భాం కురమయమణిశతాచి
తకర్ణికేనప్రకృత్యాదిధరణ్యంతతత్త్వకింజల్కపుంజేన
ప్రపితామహేనభువనానాం పాండరేణ సరోరుహేణ

భూతేనప్రకృతిః ప్రధానంప్రథమతత్త్వంసా ఆదిర్యేషాంతానీతితద్గుణ
సంవిజ్ఞానబహువ్రీహిః ఏవంధరణీపృథివీచరమతత్త్వంసాఅంతః చరమా
యేషాంతానీతిపూర్వవత్సమాసః- తథాచప్రకృత్యాదీనిధరణ్యంతానిచ
యానితత్త్వాని జ్ఞానేంద్రియపంచకకర్మేంద్రియపంచక మనోబుద్ధ్య
హంకారచిత్తాంతః కరణచతుష్టయప్రాణపంచక సూక్ష్మపంచభూతల
క్షణాని ఏతాన్యేవకింజల్కపుంజః కేసరసమూహోయస్యతత్ ॥ని॥
కింజల్కః కేసరోస్త్రియామిత్యమరః- తేన-భువనానాంలోకానాంప్ర
పితామహేన-లోకజనకస్యపితామహస్యాపిజనకత్వాత్పద్మస్యప్రపితా
మహత్వమితిభావః- పాండరేణధవళేనసరోరుహేణ పద్మేనమండితమ
లంకృతంనాభిమండలం నాభిదేశోయస్యసతథాభూతం- నిర్మలంమలర
హితంతచ్చతత్స్వచ్ఛంచయంచద్రూపంచేతికర్మధారయః - తథాభూతేవపు
షి దేహేసత్యమనవరతమనుబింబితేనప్రతిబింబితేన- వక్షసిస్థితాయాః

ఖ్యాః మృగమదః కస్తూరీ తత్ప్రచితతిలకలలామేనేవ స్థితేన శ్రీవత్సేనలాం ఛనేన॥ స॥ శ్రీవత్సోలాంఛనం మతమిత్యమరః హృదయం మనః ఉద్భాతేఉ త్పన్నే చంద్రమసి చంద్రే॥ ని॥ చిత్తంతు చేతో హృదయం స్వాంతమిత్యమ రః తస్మాత్॥ శ్రు॥ చంద్రమామనసో జాత ఇతి శ్రుతేః స్పర్ధయా చంద్రా భిభవేచ్ఛయా స్వయమపి హృదయాత్ హృదయ దేశాదావిర్భవతా ఆవి ర్భావం కుర్వతా బాలసూర్యేణేవ స్థితేన కౌస్తుభేన తన్నామకమాణిక్యేన- అపరాణ్యన్యాని ప్రకృతౌ భవానీత్యర్థే ప్రకృతిశబ్దాత్తత్ర భవ ఇతి సూత్రా దణ్ ప్రత్యయః - అథవా ప్రకృతేరాగతానీత్యర్థే తత ఆగతానీత్యణ్ప్రత్య యః ప్రకృతిసంబంధీనీతి యావత్ - తాని న భవంతీత్యప్రాకృతాని ప్రకృ

మండిత నాభీమండలం నిర్మలదివ్యమయవపుషి నిత్యాను బింబితేన మృగమదతిలకేనేవ వక్షసి స్థితయా శ్రియ శ్రీ వత్సేన హృదయాదుద్భూతే చంద్రమసి స్పర్ధయా స్వ యమపి హృదయాదావిర్భవతా బాలసూర్యేణేవ కౌస్తు భేన భూషయంతమ ప్రాకృతాని భూషణాన్యపరాణి ది గ్దంతిశుండాదండైరివ దివ్యతరుప్రకాండైరివ దుర్మద దానవ నిర్మథన యశోవిశదైరివ మౌక్తిక దామ వేష్టితై ర్విజయేందిరా సమాశ్లిష్టైరివ విచిత్రకనకాంగద కంక

ణాద్యలంకృతై శ్చతుర్భిర్భుజైస్సూచయంతమివ చతు

తి సంబంధ రహితానీతి ఫలితార్థః- భూషణాని మండలాద్యాభరణాని భూ షయంతం అలంకుర్వంతం- దిగ్దంతినాం దిగ్గజానాం శుండాః కరాః దండా ఇవేత్యుపమిత సమాసః తైరివ స్థితైః - దివ్యతరూణాం కల్పవృక్షాణాం ప్ర కాండాః స్కంధాః॥ న॥ అస్త్రీ ప్రకాండస్స్కంధస్స్యాదిత్యమరః- తైరివ స్థి తైః- కించ మౌక్తికాః ముక్తాఫలాని తేషాం దామభిర్మాలాభిర్వేష్టితైః వల యితై రత ఏవ దుర్మదాః మత్తాః యే దానవాః మధుకైటభాదయః తేషాం నిర్మథనేన నిహననేన యద్యశః తేన విశదైః ధవళైరివ స్థితైః- విచిత్రాణి వి స్మయకరాణి యాని కనకమయాని అంగద కంకణాదీని కేయూర కరభూష ణాదీని తైరలంకృతైః రత ఏవ విజయేందిరయా విజయలక్ష్మ్యా సమాశ్లిష్టై

రాలింగితైరివస్థితైః చతుర్భిః భుజైః - చత్వారః వాసుదేవసంకర్షణప్ర ద్యుమ్నానిరుద్ధనామానః వ్యూహాః యస్య సః తస్య భావస్తత్తా తాం సూ చయంతమివ జ్ఞాపయంతమివస్థితం - శారీరకభాష్యే ద్వితీయాధ్యాయద్వి తీయపాదే కేషాంచిన్మతనిరాకరణావసరే భాగవతామన్యంత ఇత్యుపక్ర మ్య భగవానేవైకో వాసుదేవో నిరంజనజ్ఞానస్వరూపః పరమార్థతత్త్వం స చతుర్ధాత్మానం ప్రవిభజ్య ప్రతిష్ఠితో వాసుదేవవ్యూహరూపేణ సంకర్షణవ్యూహరూపేణ ప్రద్యుమ్నవ్యూహరూపేణ అనిరుద్ధవ్యూహ రూపేణ చ. వాసుదేవో నామ పరమాత్మా సంకర్షణో నామ జీవః ప్రద్యు మ్నో నామ మనః అనిరుద్ధో నామాహంకారః తేషాం వాసుదేవః పరా ప్ర కృతిరితరే తు సంకర్షణాదయః కార్యం తమిత్థంభూతం భగవంతమభిగమ నోపాదానేజ్యాస్వాధ్యాయయోగైర్వర్షశతమిష్ట్వా భగవంతమేవ ప్ర

ర్వ్యూహతా మహర్ముఖవికసదామ్రపల్లవోల్లాసిని
దంతచ్ఛదే విప్రకీర్ణతయా సాంధ్యరాగసంమూర్ఛితచం
ద్రికోద్గారానుకారిణా మందస్మితేన కలికలుషజీవాశ
యప్రసాదనకతకరేణుభిః కైవల్యలక్ష్మీస్వయంవరదా
మభిరివ కలితనానావర్ణవిన్యాసపేశలైః ॥ పరివహత్‌-రు

తిపద్యంత ఇతి భగవదాచార్యైరుపదిష్టం। అహర్ముఖం ఉషః కాలః - తస్మిన్ విలసన్ ప్రకాశమానో య ఆమ్రః తస్య చూతవృక్షస్య పల్లవః కిసలయం స ఇ వ ఉల్లసితుం ప్రకాశితుం శీలం యస్య స ఉల్లాసీ * తాచ్ఛీలికో ణినిప్రత్య యః - తస్మిన్ దంతచ్ఛదే ఓష్ఠే ప్రకీర్ణతయా విక్షిప్తతయా సంధ్యాయా అయం సాంధ్యః స చాసౌ రాగః తేన సంమూర్ఛితా వ్యతికృతా మి శ్రితేతి యావత్ - యా చంద్రికా జ్యోత్స్నా తస్యా ఉద్గారః ప్రసరః ॥ ని॥ నిగారోద్గారవిక్షావ ఇత్యమరః ॥ తమనుకర్తుం శీలం యస్య తత్తథాభూ తేన మందస్మితేన ॥ ని ॥ సోత్ప్రాసస్తు మనాక్స్మితమిత్యమరః - కలిః కలియుగం తస్మిన్ తేన వా కలుషాః మలినాః యే జీవానాం ప్రాణి నాం ఆశయాః ఆశేరతే సంసారాపవృక్తేరిత్యామనాంసీత్యర్థః - తేషాం ప్రసాదనాయ నిర్మలీకరణాయ కతకాః జలశోధకబీజవిశేషాః తే

షాం రేణుభిః పరాగై రివస్థితైః యథాకతక రేణవః కర్దమాంశమపా నుద్యజలంనిర్మలయంతి తథాభగవత్కటాక్షా అపికలికాలుష్యాంశమ పానుద్యజీవాశయాన్నిర్మలీకుర్వంతీతి భావః - కలితఃకృతఃనానావర్ణా నాంశుక్లపీతాదీనాం విన్యాసఃస్థితిః తేనపేశలైఃరమణీయైః కైవల్యం ముక్తిరేవలక్ష్మీః సౌభాగ్యదేవతాతస్యాస్స్వయంవరదామానిస్వయం వరణార్థమాలాః తైరివస్థితైః-కైవల్యేసతి పరాపేక్షారాహిత్యాత్త స్యలక్ష్మీత్వమితిభావః - పరివహంతీప్రవహంతీయాకరుణాకృపాతస్యా ఆసారఃప్రసరణంతస్యసంపాతేనసంబంధేనశీతలైః - కృపారసమేళ నాత్కటాక్షాణాంశీతలత్వమితిభావః-ఏవంవిధైః కటాక్షైః-నవిద్యతేఅ న్యశరణం రక్షకాంతరంయేషాం తేతాన్ మహాంతో మునయః మననశీ లాఃతాననుగృహ్ణంతంఉద్ధరంతం - పురుషార్థదానాదితిభావః - కర్ణ

ణాసారసంపాతశీతలైః కటాక్షైరనుగృహ్ణంత మనన్య
శరణాన్మహామునీన్ కార్ణవేష్టనిక విలసన్ముఖారవింద
కామనీయకావలోకనవిస్మయమానకమలావితీర్ణచుం
బనాసక్తతాంబూలరాగసంపద్విడంబినాపద్మరాగతిల
కేనపరిష్కృతఫాలవలయ మతినిర్మలఫణా మండలోదర

వేష్టనమేవ కార్ణవేష్టనికం * స్వార్థేఠక్ప్రత్యయః- కుండలమిత్యర్థః- ని॥కర్ణికాతాళపత్రంస్యాత్కుండలంకర్ణవేష్టనమిత్యమరః - తేనవిలస త్ప్రకాశమానంయన్ముఖారవిందంముఖకమలంతస్యయత్ కామనీయకం రమణీయత్వంతస్యావలోకనేనవిస్మయమానా ఆశ్చర్యవతీయాకమలాల క్ష్మీఃతయావితీర్ణంవిశ్రాణితం యచ్చుంబనంతేనఆసక్తాసంక్రాంతా యాతాంబూలరాగస్యవీటీరసారుణ్యస్య సంపదతిశయః తద్విడంబినా తదనుకారిణాపద్మరాగమేవతిలకం ॥ని॥ తమాలపత్రతిలకచిత్రకాణివిశే షకమిత్యమరః - పరిష్కృతఃఅలంకృతఃఫాలవలయః లలాటదేశో యస్య సతథాభూతం - అతినిర్మలాఃఅత్యంతధవళాఃయాఃఫణాఃస్ఫటాః ॥ని॥ స్ఫటాయాంతుఫణాద్వయోరిత్యమరః-తాసాంమండలస్యసమూహస్య ఉదరంమధ్యదేశస్తస్మిన్ప్రతిబింబితైః ప్రతిఫలితైః అహిరాజస్యశేషస్య

యాః ఫణాః తాసాం మణిగణైః మణిసమూహైరివ స్థితైః కిరీటరత్నైః అభి
రంజితం రక్తం కృతం మహార్హమ్ ఉత్తమమ్ ఉపబర్హమ్ ఉపధానం యస్య ॥ని॥
ఉపధానం తూపబర్హ ఇత్యమరః - తథాభూతం - అతివినయః అత్యంతభ
క్తిః స ఏవ భారః తేన భంగురైః భుగ్నైః నమ్రైరితి యావత్ - అనన్యార్పి
తాః అన్యత్ర అపి న్యస్తాః దృష్టయో దృశో యేషాం తైః ఆకృతిమద్భిః మూ
ర్తిమద్భిః పంచభి రాయుధైః చక్ర గదాఖడ్గాదిభిః అభితః పరితోఽపి
యథోచిత మాసేవ్యమానం - ప్రకృతిర్మాయా తస్యాం భవాః
ఆభాసత్వేన స్థితాః ప్రాకృతాః ప్రకృతిసంబంధిన ఇతి యావత్ -
తథావిధైః భావైః జీవాత్మభిః ॥ని॥ భావస్సత్తాస్వభావాభిప్రాయచేష్టా
త్మజన్మస్విత్యమరః ॥ అనుపమేయం తులనానర్హం - అవిద్యమానము

ప్రతిబింబితైరహిరాజఫణామణిగణైరివ కిరీటరత్నైరభి
రంజితమహార్హోపబర్హ మతివినయభారభంగురైరన
న్యార్పితదృష్టిభిరాకృతిమద్భిరాయుధైః పంచభిరభితోఽపి
యథోచిత మాసేవ్యమాన మనుపమేయం ప్రాకృతై
ర్భావై రప్రమేయ మనుత్తరపదారోహ పంగుభిరర్వా
చీనైః ప్రమాణై రక్షోభ్య విజ్ఞానసాగర మక్షయం మ
హానందశేవధి మతిమర్త్యభవశ్రుతానుశ్రవై రమీ

త్తరం యస్మాత్ తత్తథావిధం యత్పదం స్థానం తస్యారోహః ఆరోహణం త
స్మిన్ విషయే పంగుభిః వికలాంగత్వైః అర్వాచీనైః జఘన్యైరితి తాత్ప
ర్యార్థః ప్రమాణైః శాస్త్రైః ॥ని॥ ప్రమాణం హేతుమర్యాదాశాస్త్రే
యత్తా ప్రమాతృష్విత్యమరః ॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణైరితి వార్థః - అ
ప్రమేయం జ్ఞాతుమశక్యమిత్యర్థః - అక్షోభ్యః క్షోభయితుమశక్యో విజ్ఞాన
సాగరః విజ్ఞానసముద్రః తథాభూతం - ప్రసిద్ధసాగర ఇవాగస్త్యాదిభిః శో
షయితుమశక్య ఇతి భావః - అక్షయం నాశరహితం మహాంతః ఆనందాః తే
షాం శేవధిం నిధిం ॥ని॥ నిధిర్నా శేవధిర్భేదా ఇత్యమరః - అశ్రుతాః అశ్రవ
ణవిషయీకృతాః అనుశ్రవాః వేదాః యైస్తైః తథాభూతైః అమీమాంసితః

అవిచారితః ఉపనిషదామాశయః తాత్పర్యంయైస్తైతథాభూతైః అనాధ్యా సితః అనధ్యాసితః నిదిధ్యాసనం నిర్వికల్పసమాధిః సఏవపంథామార్గోయై స్తైతథాభూతైః అక్షాళితాని అపర్యుదస్తాని అశోధితానీతివా - కర్మాణి సంకల్ప లక్షణాని యైస్తైః అక్షాళిత కర్మాణః తథావిధా ఆశయాః మనాంసియేషాం తే ॥ని॥ సంకల్పః కర్మమానసమిత్యమరః - తథాభూ తైః - అనుల్లంఘితాని అనతిక్రాంతాని అవిద్యాసంబంధీని - పం చ సంఖ్యాకాని పర్వాణి తమోమోహ మహామోహతామిస్రాం ధతామిస్రనామానియైస్తైతథాభూతైః - అవిద్యాయాః పంచపర్వత్వే ప్రమాణభూతంవచనంసురేశ్వరాచార్యైరుదాహృతం ॥ శ్లో॥ తమో మోహమహామోహతామిస్రోహ్యంధసంజ్ఞకః। అవిద్యాపంచపర్వైవ ప్రాదుర్భూతామహాత్మనఇతి ॥ తథాభూతైః అతిదుర్లభం అతిదు

మాంసితోపనిషదాశయైరనధ్యాసితనిదిధ్యాసనపథై ర
క్షాళితకర్మాశయై రనుల్లంఘితావిద్యపర్వపంచకై ర
నాయాస లభ్యమతిదృఢావలంబిత గురుచరణై రపా
యోపాయవృత్తిపరాఙ్ముఖైరప్రకంప్యవిశ్వాససంపద

ప్రాప్యం ॥శ్రు॥ నావేదవిన్మనుతే తం బృహంతమితిశ్రుతేః - తంత్వౌ పనిషదంపృచ్ఛామీతిశ్రుతేశ్చ - ఉపనిషద్వాక్యజన్యశ్రవణాది సహకృత తత్త్వసాక్షాత్కారమంతరా తత్పదం దుర్లభమితిభావః - అతిదృఢమతిగా ఢంఅవలంబితా వాశ్రితా గురోశ్చరణాయైస్తైతథాభూతైః - అపాయో నాశఃసచ ॥ని॥ అపాయవ్యత్యయానాశ ఇతివిశ్వః॥ ఉపాయః ఉపాగతిః॥ ని॥ ఉపాయస్స్యాదుపాగతావితినానార్థమాలా ॥ సచతయోరుపా యాపాయయోర్వ్యయలాభయోరితియావత్ - వృత్తిర్వర్తనం తస్యాః పరాఙ్ముఖాః అవాఙ్ముఖాః వినిర్గతా ఇతియావత్ - విద్యమానస్యవ్యయే నూతనస్యలాభేవావికారరహితా ఇతిభావః - తథాభూతైః - అప్రకం ప్యః స్థిరః యోవిశ్వాసః రక్షిష్యతీతివిస్రంభః తస్యసంపదతిశయః తయా యః అవష్టంభః గర్వః తచ్ఛాలిభిః - ఆత్మార్పణం నామ ఆత్మనోః శరీరబు ద్ధ్యోరర్పణం - తత్ర - శరీరార్పణంతు సర్వదాతదర్చన వందనత దాలయ

సంమార్జనాదికర్మణా స్వశరీరస్యావస్థాపనం - బుద్ధ్యర్పణం[illegible]
థాశ్రవణతన్నామానుకీర్తనతత్స్వరూపధ్యానాదిష్వేవబుద్ధేరవస్థాప
నం - సర్వమిదంశివరహస్యేస్పష్టముక్తం - ఉక్తలక్షణస్యాత్మార్పణ
స్యతత్త్వంయాథాతథ్యంతద్వేదితుంశీలం - యేషాంతేతథాభూతైః -
మహద్భిః అనల్పైః భగవద్భాగైఃమాహాత్మ్యంయత్తోన్నవాయేషాంతైర్మ
హాత్మభిరిత్యర్థః ॥ ని ॥ భగశ్శ్రీకామమాహాత్మ్యవీర్య
యత్నార్కకీర్తిష్విత్యమరః ॥ శ్రు ॥ పతైరుపాయైర్యత
యస్తువిద్వాన్నస్యైషఆత్మావిశతేబ్రహ్మధామేతి శ్రుతేర్యత్నవతామే
వతత్ప్రాప్తిశ్రవణాదితిభావః - అనాయాసేనసుఖేన లభ్యంప్రా
ప్యదయోయస్యసతథాభూతం - అఖిలలోకానాంశరణ్యంరక్షణధురీ
ణ్యం - అసాధారణమన్యత్రావర్తమానంషడ్గుణాఃషాడ్గుణ్యమైశ్వ

వష్టంభశాలిభిరాత్మార్పణతత్త్వవేదిభిర్మహాభాగైరసా
ధారణషాడ్గుణ్యమఖిలలోకశరణ్యమాలక్ష్యసర్వప్రమా
ణపరాయణంభగవంతంనారాయణమసకృత్ప్రణిపతన్న
సకృదుత్థాయబధ్నన్ శిరస్యంజలిమసకృదావర్తయన్
ప్రణవమసకృదనుస్మరన్ పరతత్త్వమశుభ్రప్రాణైర్లోచ

కెం-సర్వేషాంప్రమాణానాంమర్యాదానాంపరాయణం ప్రాప్యస్థా
నం ॥ శ్రు ॥ సాకాష్ఠాసాపరాగతిరితిశ్రుతేరితిభావః- అథవాసర్వాణి
ప్రమాణానిప్రమాతారఃశోధితతత్త్వపదార్థాఇతియావత్ తేషాంప
రాయణంప్రాప్యస్థానమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ ద్విపరార్ధేత్వతిక్రాంతేబ్ర
హ్మణఃపరమేష్ఠినఃపరస్యాంతేకృతాత్మానఃప్రవిశంతిపరంపదమితిస్మృ
తేరితిభావః ॥ని॥ ప్రమాణంహేతుమర్యాదాశాస్త్రేయత్తాప్రమాతృ
ష్విత్యమరః- భగవంతంమాహాత్మ్యవంతం నారాయణమాలక్ష్యదృ
ష్ట్వాఅసకృత్పునః ప్రణిపతన్నమస్కుర్వన్ అసకృన్ముహురుత్థాయశిర
సిమూర్ధనిఅంజలింసంయుతపాణిం॥ని॥తౌయుతావంజలిఃపుమానిత్యమ
రః॥బధ్నన్ ప్రణవమోంకారమసకృదావర్తయన్నుచ్చారయన్పరంనిర
తిశయంయత్తత్త్వంపరమాత్మానమనుస్మరన్ ధ్యాయన్సన్నిత్యర్థః

ని॥తత్త్వం విలంబమానే స్యాత్స్వరూపే పరమాత్మనీతి నానార్థమాలా - అమూ 2 శి ఆనందజనిత నేత్రాంబూని॥ ని॥ దృగ్దృష్టిశ్చ నేత్రాంబువి స్యమరః॥ తైః పూర్ణైః భరితైః లోచనైః అవిరళాః సాంద్రాః పులకాః కంటకాః ॥ని॥ పులకః కంటకో లోమవిక్రియా రోమహర్షణమితి హేమ చంద్రః తైరంకితైః విహ్నైః తైరంగకైరవయవైశ్చ ఉపలక్షిత స్సన్నితి శేషః * అనుకంపాయాం కన్ ప్రత్యయః ఆనందేన లక్షణయా ఆనంద పారవశ్యేన గద్గదానిత్వ రావిలంబాభ్యామస్ఫుటాని తథాభూతైర్వచోభిః ఇద్ధమస్తావీత్ - వక్ష్యమాణప్రకారేణ గుణకీర్తనం చకారేత్యర్థః॥ ౨౩॥ అ॥స్తుతిప్రకారమేవాహ త్రిభిశ్శ్లోకైః॥ క్షుంతారమితి॥ సకలాని యాని ఆగాంసి అపరాధాః - తేషాం * కర్తృకర్మణోః కృతీతి కర్మణిషష్ఠీ - క్షుంతారం తితిక్షుమిత్యర్థః - జడానుల్లినాథియోయేషాం తేజడధియః తె

నైరవిరళపుళకాంకితైరంగకైరానందగద్గదైశ్చవచోభి
రిద్ధమస్తావీత్॥ ౨౩॥ ప॥ క్షుంతారం సకలాగసాం జడ
ధియాం యంతారమంతస్తమోహంతారం జగతామను
త్తరపరాహంతాంకితోరస్థలం । ఉద్యత్తౌరుస్తుభశోభ

షాం రావణాదీనామితి భావః-షష్ఠీ-పూర్వవత్ - యంతారం నిగృహ్ణాంతం- జగతాం లోకానాం అంతస్తమః అజ్ఞానం తస్య హంతారం వినాశకం ॥శ్లో॥ తేషామేవానుకంపార్థ మహమజ్ఞానజం తమః - నాశయామ్యాత్మ భావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతేతి శాస్త్రా 2 దితి భావః - అవిద్యమానముత్త రం యస్యాస్తా దనుత్తరం పరాహంతయా పరలక్ష్మ్యా అంకిత మురస్థలం యస్యేతి నీలోజ్జ్వలవపురితివత్ బహుపదబహువ్రీహిర్బోధ్యః - అహంతా శబ్దో లక్ష్మీం కథమభిధత్తే ఇతి చేదత్ర కేచిత్ - శ్రీసుదాచార్యైస్స్వోద్ధృత్యలహర్యాం పురమథితురాహోపురుషికేతి శ్లోకే ఆహోపురుషికాత్వేన పార్వత్యా వర్ణనం కృతం తథా ॥శ్లో॥ అహంతామాలంబే ద్వృఢతరమహంతాం పశుపతే రితి మూకపంచశతీశ్లోకే పశుపత్యహంతాత్వేన వాయా ఏవ వర్ణనం కృతం వర్తత ఇత్యేతదనుసారేణ నారాయణాహంతాత్వేన శ్రీ, దేవ్యా వర్ణనం కృతవాన్ కవిరితి సమాధానమాహుః - ఉద్యం

కౌస్తుభస్య శోభా కాంతిర్యస్మింస్తథాభూతం * స్త్రియాః పుంవదిత్యా
దినా ఊఙ్ద్యంతీశబ్దస్య పుంవద్భావః - సమానాఛాయా కాంతిర్యస్య సస
చ్ఛాయః ఉత్పలవన్యా ఉత్పలవనేన సచ్ఛాయస్తత్సమానమితియావత్ - అ
చ్ఛా నిర్మలా ఆయతా దీర్ఘాస్స్నిగ్ధా అపాంగా ఏవ తేషాం వా తరంగా య
స్య తం తథాభూతం - శాశ్వతం శశ్వత్ సర్వేషు కాలేషు భవతీతి శాశ్వ
తం - సార్వత్రికమిత్యర్థః॥ ని॥ శాశ్వతస్తు ధ్రువో నిత్యసదాతనసనా
తనా ఇత్యమరః॥ అవిద్యమానం చ్యుతం స్ఖలనం యస్య సోచ్యుతః తం - ని
త్యమిత్యర్థః॥ శ్రు॥ శాశ్వతం శివమచ్యుతమితి శ్రుతేః॥ పరం నిరతిశ
యం బ్రహ్మ ఐక్షిషి అపశ్యమ్ * ఈక్షదర్శనాంకనయోరిత్యస్మాల్లుఙి రూ
పం - అత్రాప్రియహంతాశబ్దేన లక్ష్మ్యా నిగరణపూర్వకాహంతారూపతా
ధ్యవసానాద్రూపకాతిశయోక్త్యలంకారః తల్లక్షణం తు॥ శ్లో॥ రూప

ముత్పలవనీసచ్ఛాయమచ్ఛాయత స్నిగ్ధాపాంగతరంగ
మైక్షిషి పరం బ్రహ్మాచ్యుతం శాశ్వతం ॥౩౮॥ ప॥ కింత
కైః రతివక్రైః కింఫలముపబృంహణైర్వివిధైః। అత్రై
క్షిషి శ్రుతీనామాశయమహిరాజభోగశయం ॥౩౯॥ అ

కాతిశయోక్తిస్స్యాన్నిగీర్యాధ్యవసానత ఇతి॥౩౮॥ కిమితి॥ అతివక్రైః -
అతికుటిలైః - తర్కైః కామైః బహుధా ప్రసరణాత్తేషాం వక్రత్వమితి
భావః॥ ని॥ తర్కో వితర్కః కాంక్షాయామూహావర్మ్యవిశేషయోరితి హై
మః - కిం న కిమపి ప్రీతిసంపాద్యాభావాదితి భావః - వివిధైః అనేకప్రకా
రైః - ఉపబృంహణైరభివృద్ధిభిః * బృహివృద్ధావితి ధాతోర్ల్యుట్ప్ర
త్యయః - తస్య యోరనాకావిత్యనాదేశః - కింఫలం న కిమపీత్యర్థః -
భంగురత్వాద్వృద్ధీనామితి భావః * అత్ర కేచిత్ - తర్కైః యుక్తిభిః ఉ
పబృంహణై రితిహాసాదిభిరితరత్సమానమితి వ్యాజహ్రుః - తచ్చింత్యం - అ
త్రాస్మిన్కాలే దేశే వేత్యర్థః - శ్రుతీనాం వేదానాం ఆశయం తాత్పర్య
విషయీభూతం అహీనాం సర్పాణాం రాజా అహిరాజః తస్య భోగః శ
యః తస్మిన్ శయం నిద్రాణం పరం బ్రహ్మేత్యస్యానుషంగః - ఐక్షిషి
పశ్యం * ఈక్షదర్శన ఇతి ధాతోర్లుఙి రూపం - అతోఽప్రమేయత్వేనా

భావితస్యాత్యుపమస్యభగవద్దర్శనస్యలాభేనపురుషార్థతయా తదుప మానత్వేనసంభావితస్యోపబృంహణస్యనిరాకరణాద్వ్యభ్ఛిత్తివిశేష శాలీ ప్రతీపాలంకారః - తథోక్తంకావ్యాదర్శే॥శ్లో॥ ప్రతీపముపమానస్యాకై మర్థ్యమపిమన్వతే। అన్యోపమేయలాభేనవర్ణ్యస్యానాదరశ్చతత్॥ అన్యోపమేయలాభేనతథాన్యస్యాప్యనాదరఇతి॥౩౫॥ అతఇత్యస్యాధ్యా హారః భగవద్దర్శనాత్ ధన్యోస్మిఅహోఇత్యాశ్చర్యార్థకః॥ఏకమితి॥ ద్వే విభూతీజీవేశలక్షణేయస్యతద్ద్విభూతి-అథవా ద్వేవిభూతీ చరాచరలక్ష ణేజ్ఞానైశ్వర్యలక్షణేవా యస్యతద్ద్విభూతి-త్రీణియాని ధామానిజా గ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థా లక్షణాని స్థానాని ॥ నీ ॥ ధామజన్మ ప్రభాస్థానప్రభావసుఖసద్మస్వితినానార్థమాలా ॥ తేషునిహితం సాక్షిత్వేనస్థితం - అథవాభూతభవిష్యద్వర్తమానలక్షణరూపాణి త్రీణిధామానితేషుస్థితం- అథవాసూర్యచంద్రాగ్నిషునిహితం॥శ్లో॥

అహోధన్యోస్మి ॥ఏ॥ * ఏకంతద్ద్విభూతిత్రిధామని
హితంచతుర్వ్యూహం। పంచాయుధంప్రపద్యేషడ్గుణ
సంపన్నమశరణశ్శరణం ॥౩౬॥ ౫॥ అత్రాంతరేవాచ

యదాదిత్యగతంతేజోజగద్భాసయతేఖిలం । యచ్చంద్రమసియచ్చా గ్నౌతత్తేజోవిద్ధిమామకమితిస్మృతేః-యద్వా-ద్వేవిభూతీ-లీలావిభూతి నిత్యవిభూత్యాత్మికేయస్యతత్తథా - త్రీణిధామానిసూర్యమండలక్షీరా బ్ధిపరమపదనామాని- తేషునిహితం-సన్నిహితంచత్వారఃవ్యూహాఃవాసు దేవసంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధనామానోయస్యతచ్చతుర్వ్యూహం-పం చపంచసంఖ్యాకానిఆయుధానిప్రహరణానిశంఖచక్రగదాశార్ఙ్గనందక రూపాణియస్యతత్తథాభూతం-షట్సంఖ్యాకాఃయేగుణాఃజ్ఞానశక్తిబలై శ్వర్యవీర్యతేజోరూపాఃతైస్సంపన్నంసహితం - ఏకంఅద్వితీయంతత్ప రంబ్రహ్మకర్మఅశరణఃరక్షకాంతరరహితఃఅహంశరణంసంరక్షకంప్ర పద్యేప్రాప్తోస్మి ॥౩౬॥ విధివృత్తాంతముపవర్ణ్యసంప్రతిదేవానాం వృ త్తాంతమాహ॥అత్రేతి॥ అత్రాంతరేఅస్మిన్నవసరేవాక్పతింపురస్కృ త్యపురతఃకృత్వావాసవముఖాఇంద్రాదయః - బహిరగ్నిర్ముఖంయే

షాం తేబహిర్ముఖా దేవాః- పుష్పభరితాశ్చ తేంజలయశ్చేతి కర్మధార
యః * శాకపార్థివాదిత్వాత్ ఉత్తరపదలోపః - తాః- ప్రకీర్యవికీ
ర్యేత్యర్థః - యద్యప్యంజలిసంప్రకిరణంనసంభవతి - కింతుపుష్పాణా
మేవతథాపిసర్వేదేవాస్సంభూయయుగపదేవాంజలిభిః పుష్పాణాంప్ర
కిరణంకృతవంతఃతదాఅంజలయఏవప్రకీర్ణాఇవస్థితాఇతిభావః - దూర
తఃదూరే * ఇతరాభ్యోపిదృశ్యంతఇతిసప్తమ్యాస్తసిః - శతకృత్వఃశత
వారం * సంఖ్యాయాఃక్రియాభ్యావృత్తిగణనేకృత్వసుజితి కృత్వసు
చ్ప్రత్యయః - ప్రణిపత్యనమస్కృత్యసంఘటితాస్సంయోజితాఅంజల
యోయైస్తేతథాభూతాస్సంతః - విస్మయఃఅద్భుతం తేనస్తిమితానిశ్చ
లాస్సంతః - ఆర్ద్రాఇతివార్థః॥ని॥ఆర్ద్రసార్ద్రంక్లిన్నంతిమితం

స్పతిఃపురస్కృత్యవాసవముఖా బహిర్ముఖాః ప్రవి
కీర్యపుష్పాంజలీన్ ప్రణిపత్యదూరత శ్శతకృత్వస్సంఘటి
తాంజలయో విస్మయస్తిమితాస్తంభవదాసాంచక్రి
రే॥ ౨౮॥ ప॥ తుష్టూషతోస్యబహుధాసురదేశికస్య ది
వ్యాద్భుతానిచరితానిపరస్యధామ్నః । స్తబ్ధాసతీశ్వ
శురదర్శనసాధ్వసేనవాణీనవక్త్రకుహరాద్బహిరావి

స్తిమితంసమున్నముత్తంచేత్యమరః - సాత్వికభావోదయాదితిభావః -
స్తంభేనస్థూణయాతుల్యం స్తంభవత్ * తేనతుల్యమితివత్ప్రత్యయః -
ఆసాంచక్రిరేతస్థుః॥ ౨౮ ॥ తుష్టూషతఇతి॥ధామ్నః స్వర్గాధారకస్య
పరస్యపరమాత్మనః॥ ని॥ పరోరిపరమాత్మనోరితివిశ్వః - దివ్యాని శ్రవణ
రమణీయానిచతానిఅద్భుతానిఆశ్చర్యకరాణిచేతికర్మధారయః-చరితా
నికర్మాణిబహుధాబహుప్రకారైఃతుష్టూషతఃస్తోతుమిచ్ఛతః * ష్టుఞ్
ధాతోస్సనిఅజ్ఝనగమాంసనీతిదీర్ఘః సురదేశికస్యసురగురోః వక్త్ర
కుహరాత్ ముఖబిలాత్ వాణీసరస్వతీ - శ్వశురఃపత్యుఃపితా॥ని॥పతిప
త్న్యోఃప్రసూశ్వశ్రూశ్వశురస్తుపితాతయోరిత్యమరః - తస్యదర్శ
నంసాక్షాత్కారః తస్మాత్ సాధ్వసంభయం తేనస్తబ్ధానిశ్చలాసతీబ
హిర్నావిరాసీత్ నప్రాదుర్బభూవ॥౨౯॥ తతఇతి॥తతోదేవప్రణామ

నంతరం ప్రసాదః ప్రసన్నతా ఆభిముఖ్యమితి యావత్ - తేన విమలాః మ
నోహరాః యే పద్మనాభస్య నారాయణస్య కటాక్షాః ॥ ని ॥ కటాక్షో
పాంగదర్శన ఇత్యమరః ॥ తేషాం పరిక్షేపః పరిపాతః తేన విదితం శ్రుతం
ఇంగితం॥ ని ॥ ఆకారో విప్రకారస్స్యాదాకారస్త్వింగ ఇంగితమిత్యమరః ॥
భావో యయా సా తథాభూతయా తస్య నారాయణస్య పాదయోః మూర్ధ
లే నివిష్టయా ఉపవిష్టయా భగవత్యా మహిమ శాలిన్యా పద్మహస్తయా ర
మాదేవ్యా - నిసర్గః స్వభావః తస్మాన్మధురా రమణీయాః తథాభూతై
రపి - నిర్భరమతిమాత్రమిత్యర్థః॥ ని॥ అతివేలభృశాత్యర్థాతిమాత్రో
ద్గాఢనిర్భరమిత్యమరః - వాత్సల్యం ప్రేమ తదేవ సుధా పీయూషం - త
స్యా ఆసారః ధారాసంపాతః తేన మధురైః స్పృహణీయైః - హే వత్స చి

రాసీత్ ॥౩౭॥ ౫ ॥ తతః ప్రసాదవిమలపద్మనాభకటాక్ష
పరిక్షేపవిదితేంగితయా పాదమూలనివిష్టయా తస్య భగ
వత్యా పద్మహస్తయా నిసర్గమధురైరపి నిర్భర వాత్సల్య
సుధాసారమధురైరక్షరైః ర్వత్స చిరాదాగతోఽసి వత్స
సే కుశలేన కా ఇమాః ప్రజాః కాందిశీకా ఇవ లక్ష్యంత ఇ
త్యనుయుజ్యమానో విధిరంతరానందతుందిలః ప్రణమ్య
శతశః పరాం దేవతామిదమాబభాషే॥ ౨౮॥ ప॥ జయజ

రాత్ చిరకాలేనేత్యర్థః - ఆగతోఽసి - కుశలేన క్షేమేన వర్తసే కిమితి శా
షః - ఇమాః పరిదృశ్యమానాః ప్రజాః జనాః ॥ని॥ ప్రజా స్యాత్సంతతౌ జ
న ఇత్యమరః ॥ కాందిశీకాః భయద్రుతా ఇవ॥ని॥ కాందిశీకో భయద్రుత
ఇత్యమరః - లక్ష్యంతే దృశ్యంతే ఇతీత్థం విధైః రక్షరైః శబ్దైః ర్వచోభిరి
తి ఫలితార్థః - అనుయుజ్యమానః ఆపృష్టః - అంతః ఏవానందేన సుఖేన తుం
దిలః మాంసలః ॥ ని ॥ తుందిలస్తుందిభస్తుందీత్యమరః - విధిః బ్రహ్మా శత
శః అనేకధా * బహ్వల్పార్థాచ్ఛస్ కారకాదన్యతరస్యామితి శస్ ప్రత్యయః - పరాం దేవతాం
మంగళదేవతాం ప్రతి - ప్రణమ్య నమస్కృత్య ఇదం వక్ష్యమాణం వచః ఆబ
భాషే జగాద॥౨౮॥అ॥అథ కథనప్రకారమాహ॥ జయేతి ॥ జగతాం లోకా
నాం అంబా జగదంబా తస్యాః సంబుద్ధిః హే జగదంబ * అంబార్థనద్యో

హ్రస్వ ఇతిసంబుద్ధినిమిత్తక హ్రస్వః - జాంబూనదంసువర్ణంతన్మయోయః అంభోజస్యకోశఃకుట్మలం। తస్యప్రభేవప్రభాయస్యాఃతస్యాస్సంబుద్ధిః- జయజయసర్వోత్తరశ్లేణవర్తస్వ- భక్తివశాద్ధాతోద్వేరుక్తిః-కమలాక్షస్యయావక్షుస్థలీసైవహర్మ్యంసౌధఃతస్మిన్నర్మకేళిః। తత్ప్రియంయస్యాస్సాతస్యాస్సంబుద్ధిః- జయజయకరుణాకారుణ్యంతన్నిశ్రాశ్చతేకటాక్షాశ్చేతిశాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః-తథావిధకటాక్షాన్ప్రతీక్షంతఃప్రతిపాలయంతఃత్రిలోకేశ్వరాః యస్యాస్సాతస్యాస్సంబుద్ధిః-జయజయేతిసంబంధః - జనిరుత్పత్తిఃతస్యామార్గాఃసంసారమార్గాఇతితాత్పర్యార్థః - తస్మిన్లగ్నాస్సంబద్ధాయేఅణవఃపరిమా

యజగదంబజాంబూనదాంభోజకోశప్రభే జయజయకమలాక్షవక్షస్థలీహర్మ్యనర్మప్రియే। జయజయకరుణాకటాక్ష ప్రతీక్షత్రిలోకేశ్వరే జయజయజనిమార్గలగ్నాణువర్గాపవర్గప్రదే॥౩౮॥ ప॥ వత్సేతిప్రవహత్సుధారసపరిష్వక్తంయదామంత్రితంద్రష్టంయచ్ఛదయా తరంగశిశిరోత్సంగైరపాంగైస్త్వయా। తస్మాదస్మ్య

ణవిశేషవిశిష్టాజీవాఇత్యర్థః - తేషాంయోవర్గస్సంఘాతరూపఃమూర్తీభూతఇతియావత్ - తస్యాపవర్గప్రదామోక్షప్రదాతస్యాస్సంబుద్ధిః - జయజయసర్వోత్తరశ్లేణవర్తస్వ - భగవత్యాస్సర్వోత్తరశ్లేప్రతిపాదితేసతిసర్వాంతఃపాతిత్వాత్ స్వస్యాపిస్వాపేక్షయాపిభగవత్యానుత్తరశ్లోభిహితప్రాయపవేతీయముక్తిస్స్వావధికతదుత్తరత్వానుసంధానరూపనమస్కారఏవపర్యవస్యతీతిపేదితవ్యం॥౩౮॥అ॥ మాతృవచనప్రశంసాపూర్వకం స్వక్షేమమభిధాయభగవన్నికేతనప్రవృత్తక్రమంపృచ్ఛతీత్యాహ॥ వత్సేతి॥ త్వయా ప్రవహత్ప్రసరత్సుధారసోఽమృతద్రవఃతేనపరిష్వక్తంపరిప్లుతంవత్సేతియదామంత్రితంనపుంసకేభావేక్తః - యదాహ్వానమిత్యర్థఃదయాకృపాతస్యాస్తరంగాఃపరంపరాఇతితాత్పర్యార్థః- తైశ్శిశిరఃశీతలఃఉత్సంగఃసమీపదేశఃయేషాంతేతథాభూతైః॥ని॥అంకస్సమీపఉత్సంగఇతివిశ్వః- అపాంగైఃనే

తాత్రింత్రైః యద్దృష్టం అత్రాపిపూర్వవత్ క్తః యదవలోకనమిత్యర్థః-
తస్మాదాభాషణావలోకనలక్షణాదుభయస్మాత్ -అహంవిశిష్యవిశేషతః
అధునాకుశలీపుణ్యవానస్మిభవామి॥ ౯॥ పచ్యాస్తిక్షేమపుణ్యేషుకుశలమి
త్యమరః॥ ఇమే దేవాశ్చధన్యాః-హరౌభగవద్విషయేకింకథంవావిజ్ఞాప్యం
విజ్ఞాపనాకథంకర్తవ్యేత్యర్థః-అథకాత్స్న్యేన ॥౯॥ మంగళానంతరారం
భప్రశ్నకాత్స్న్యేష్వథోఅథేత్యమరః-తస్యాః జ్ఞాప్యస్యాదిః ప్రకారః ॥
౯॥ ఆదిఃప్రకారేప్రథమేనిదానేపరపూరుషఇతిభాస్కరః। ఆదిశ్యతాము
చ్యతాం * ఆజ్ఞాపర్యాప్తిశతేరుచ్చారణార్థాద్భావకర్మణోరిత్యాత్మనే
పదంలోట్॥ ౩౯॥ ఇతీతి॥ కమలాసనో బ్రహ్మకమలాంలక్ష్మీం ప్రతిఇతీ
ద్ధంయావత్ప్రార్థయతే ప్రార్థనాంకుర్యాత్ * యావత్పురానిపా

ధునావిశిష్యకుశలీ ధన్యాశ్చదేవాఇమేవిజ్ఞాప్యంతుకథం
హరౌకిమథవాతస్యాదిరాదిశ్యతాం॥ ౩౯॥ ౪॥ ఇతియావ
త్ప్రార్థయతే కమలాంకమలాసనస్తావద్గోవిందఏవ
స్వయమిద్ధమనుజగృహే॥ ౪౦॥ స॥ స్రష్టాసితాతజగతో
స్యచరాచరస్య సంధారయస్యథముఖైశ్చతురోపివే
దాన్ । తేనాసిలోకదయితోదయితోమమాపితద్బ్రూ

తయోర్లడితిలట్ప్రత్యయః - తావద్గోవిందఃస్వయమేవఇద్ధంవక్ష్యమా
ణప్రకారంఅనుజగృహేఅనుగ్రహంకృతవాన్॥ ౪౦॥ అనుగ్రహప్రకా
రమేవాహ॥ స్రష్టేతి॥ తాతేత్యామంత్రణంలోకవత్పౌత్రమాతిశయేనే
తిబోధ్యం। యస్మాత్కారణాత్ చరంచాచరంచానయోస్సమాహారః చ
రాచరంతస్య స్థావరజంగమాత్మకస్యేత్యర్థః- అస్యపరిదృశ్యమానస్య
జగతఃలోకస్య॥ ౯॥ విష్టపంభువనంజగదిత్యమరః॥ స్రష్టానిర్మాతాసిభవ
సి-చతురోవేదాన్ ఋగ్యజుస్సామాథర్వణాఃఅథముఖైః సంధారయసి
వహసి- తేనకారణేనలోకానాంజనానాందయితఃప్రియఃఅసి- స్వర్గాపవ
ర్గసంపాదకశరీరనిర్మాణాదితిభావః-మమాపిదయితఃప్రియఃఅసి- మ
దాజ్ఞారూపవేదధారణాదితిభావః- తత్తస్మాత్తేతవకంమనోరథంసంక
ల్పంసఫలయామిఅద్యైవసఫలంకరోమి * తత్కరోతితదాచష్టఇతి సఫ

లశబ్దాద్వ్యర్థమానేటక్ - బ్రూహి॥౪౦॥ కతీతి॥ కతివిశ్వసృజః విధాతృాన
హామసృజం నిర్మితవానాసం - కతివా విధీన్ - ఇతఃపరమితి శేషః - ప్రష్టా
మి నిర్మాణం కరిష్యామి - అధునా కతి బ్రహ్మణః సృజామి నిర్మాణం కరోమి -
కాలస్యానాదిత్వాదనేకే బ్రహ్మాణః పూర్వం బభూవుః ఉత్తరత్రానేకే
భవిష్యంతి బ్రహ్మాండానామానంత్యాదధునా అనేకే వర్తంతే తథాపీ
తిభావః - పరా ఉత్కృష్టాయా భక్త్యా మయ్యనురాగః తయా శాలీ శోభ
మానః - తథాభూతే భవతి త్వయి ఏవ మే కః మకారాదిత్ కస్మిన్నపి బ్రహ్మణీ
త్యర్థః - కరుణా కృపానభవతి నాస్తీత్యర్థః॥ ౪౧॥ ఇతీతి॥ పితామహః
బ్రహ్మా ఇత్యేవం ప్రకారం ఇందిరాపతేః రమాధవస్య తాం తాదృశీం గిరం
వాచం అష్టభిరష్టసంఖ్యాకైః కర్ణైః శ్రోత్రైః - చతుర్ముఖత్వాత్తస్యే

హికం సఫలయామి మనోరథం తే॥ ౪౦॥ వ॥ కత్యసృజం వి
శ్వసృజః కతివా ప్రష్టాస్మి కతి సృజామ్యధునా। భవతి
పరభక్తిశాలిని భవతీవ న మేక్వచిత్కరుణా ॥ ౪౧ ॥ X ॥
ఇతి మధురాం గిరమిందిరాపతేః పిబన్నష్టభిః కర్ణైః పితా
మహస్తాదాత్వికహర్షసంభ్రమావలుప్తవక్తవ్యః కథం
చిదిదమాచచక్షే ॥ ౪౨ ॥ వ॥ స్వప్నోన్మాదావపి హి స్ప

ష్టకర్ణత్వమిత్యాశయః పిబన్ శృణ్వన్నితి తాత్పర్యార్థః - తదాత్వం త
త్కాలః॥ ని॥ తత్కాలస్తు తదాత్వం స్యాదిత్యమరః * తత్ర భవ ఇత్యర్థే
కాలవాచిత్వాత్ ఠఞ్ ప్రత్యయః - ఏవం తాదాత్వికః మోహహర్షః ఆనందః
తేన సంభ్రమేణ ఆదరేణ చావలుప్తం అస్పష్టం అస్ఫురితమితి యావత్ -
వక్తవ్యం కథనీయం యస్య స తథాభూతస్సన్ కథంచిత్ కృచ్ఛ్రేణ ఇదం వక్ష్య
మాణం ఆచచక్షే జగాద॥ ౪౨॥ ఉక్తిప్రకారమేవాహ ॥ స్వప్నేతి॥ స్వ
ప్నః స్వాపావస్థా॥ ని॥ స్యాన్నిద్రా శయనం స్వాపస్స్వప్నస్సంవేశ ఇత్య
పీత్యమరః - ఉన్మాదః ఉన్మాదావస్థా॥ ని॥ ఉన్మాదశ్చిత్తవిభ్రమ ఇత్యమరః -
తౌ స్వప్నోన్మాదావపి కర్తారౌ - హే నాథ మిథ్యా వితథా॥ ని ॥ మృషా మి
థ్యా చ వితథే త్యమరః - వస్తూని పదార్థాన్ సృజతః నిర్మాణం కుర్వతః - అమీ
ఏతే వేదవాదాః వేదోక్తయః మునిజైరపి సంధార్యం తేన ను - ఏకైకముఖ

నాపీతి భావః- ధ్రియం తేఖలు - ఇయతాప తావతా౽ఇహైదానీంకిం శ్రే
యః ప్రాప్యం ప్రాప్తవానాసం నకిమపీత్యర్థః- హేస్వామిన్ అనయా
శిశిరయా౽శీతలయా౽తవదృష్ట్యాదర్శనేన॥ ని॥ దృష్టిర్జ్ఞానే౽క్ష్ణిదర్శన ఇత్యమ
రః మహ్యం తేఉపసృప్యంత ఇతి మంగళాః ఉపసర్పణీయా౽ఇత్యర్థః* మగి
సర్పణ ఇతి ధాతోః మగెరలచ్ప్రత్యయః- తేషాం మంగళం ఉపసర్పణీయం
ధామేతి శేషః ప్రాప్యం ప్రాప్తవానాసం। యద్వా మంగళానాం మంగ
ళం పరమం శుభమిత్యర్థః - కల్యాణేతుమంగళే భామేమంగళా శ్వేతదూ
ర్వ్యాకేతి హైమః చంద్రః- ప్రాప్యం పూర్వవత్ ॥౨౨॥ అపిచేతి ॥ మనో
రథానాం ఇచ్ఛానాం * నిర్ధారణే షష్ఠీ ॥ ని ॥ ఇచ్ఛాకాంక్షాస్పృహేహా
తృడ్వాంఛాలిప్సామనోరథ ఇత్యమరః - యః మనోరథః ముఖ్యసంకల్ప

జతో౽నాథవస్తూని మిథ్యాసంధార్యంతే న సుచమనుజైర
ప్యమీ వేదవాదాః । ప్రాప్యం శ్రేయః కిమహమియతా
ప్రాప్యమేవాసయాతు స్వామిన్ దృష్ట్వా తవశిశిరయా
మంగళం మంగళానాం ॥౨౨॥ అపిచ॥ ప॥ మనోరథా
నామపి యో మనోరథస్సదుర్లభానామపి యత్సుదుర్ల
భం। తదేవ లబ్ధం తవపాదసేవనం కదర్థనాన్యేవ కదర్థ
నాన్యతః ॥౨౩॥ అపిచేతి॥ శ్లో॥ కేదేవాః కేదనుజాః కింజగ

ఇత్యభిప్రాయార్థః - సోపిఫలిత ఇతి పదద్వయస్య శేషః సుదుర్లభా
యద్దుర్లభం నామ ను పలభ్యమానవస్తూనాం పూర్వవత్షష్ఠీ
పంచ తత్తథావిధం తవపాదసేవనం పాదసేవా - ఏవకారోభిన్నక్రమః ల
బ్ధమేవ ప్రాప్తమేవ అతః * ల్యబ్లోపే పంచమీ - ఏతత్తవపాదసేవనం వి
హాయేత్యర్థః- అతిరిక్తప్రార్థనాసీతి శేషః కదర్థనాని కదర్థనాని
ద్విరుక్తాని - అలమలమితివన్నైచ్చస్పృహ్యాతిశయద్యోతనాయేతి బోధ్యం
అత్యంతకుత్సితప్రార్థనాన్యేవేత్యర్థః - అనశ్వరభవత్పాదసేవనవ
హాయనశ్వరాణామన్యేషాం కేషాంవా ప్రార్థనాకుత్సితా నభవతీతి
భావః॥౨౩॥ అపిచేతి॥ దేవాః ఇంద్రాదయః కేఇతి ప్రశ్నః మన్మాతృభ
గీపుత్రా నభవంతీతి భావః। దనుజాః కే ఇతి ప్రశ్నః మత్సపత్నీమాతృపుత్రా

నభవంతీతిభావః ఇదంజగత్కిం అహంశిరసిజగద్ధృత్వానగచ్ఛామి ఖల్వి
తిభావఃఅంతతోవసానేహంకః అహంవాకియత్కాలం స్థాస్యామిమమ
వాకింశాశ్వతమితిభావః ఇమంమదీయం విమోహమజ్ఞానం పరిహృత్య
నివార్యపాలయసంరక్షణం కురుదాసోస్మిదా సోస్మిఅత్యంతం భృత్యో
స్మీతితాత్పర్యార్థః ద్విరుక్తిఃభక్త్యతిశయద్యోతనార్థః॥ ౨౨॥ఇతీతి॥ఇ
తీస్థంకమలాయాలక్ష్మ్యాః కటాక్షాణాంపాతఃప్రసరణం తేనభగవ
తోనారాయణస్యపరిగ్రహేణకేవలంభక్త ఇతిస్వీకారేణ చేత్యర్థః తత్
త్వంవాస్తవార్థంప్రతిబుధ్యజ్ఞాత్వాపద్మసంభవేబ్రహ్మణి ఉదాసీనే
తటస్థే సతీత్యర్థః ప్రపంచపవపాంచాలికాదారు ప్రతిమా॥ని॥పాంచా

దెవేదమంతతఃకోహం। పరిహృత్యవిమోహమిమంపా
లయదాసోస్మిదాసోస్మి॥ ౨౨॥ ౫॥ఇతికటాక్షపాతేనక
మలాయాఃపరిగ్రహేణచ భగవతఃప్రతిబుధ్య తత్త్వము
దాసీనేపద్మసంభవేప్రపంచపాంచాలికానట నసూత్ర
ధారఃపరమపురుషస్సర్వపథీనయామహామాయ యాత
మాచ్ఛాదయన్కర్తవ్యమస్యోపదిదెశసత్యమె వభవా
నాహాకదర్థనాన్యేవకదర్థ నాసీతిఅలమెవ హ్యగ్రత
స్థిస్సితిరస్మాకమ వహితొగృహాణెద మాదిశ సర్వానమ

లికాపుత్తికాస్యా ద్వస్త్రకంతాదిభిః కృతేత్యమరః । తస్యాఃనటనం
నర్తనంతస్మిన్సూత్రధారః సూత్రధారసదృశః యథాభరతాచార్యః
సూత్రధారఃప్రతిమాంనర్తయతితథావాసుదేవః సూత్రధారస్థానీయ
స్సన్జగత్పాంచాలికాంనర్తయతిసర్వస్యాపితదాయత్తత్వాదితి భావః
పరమపురుషఃఉత్తమపురుషోనారాయణః సర్వపథీనయాసర్వమార్గ
వ్యాపిన్యామహామాయయాతమాచ్ఛాదయన్ ఆవృణ్వన్ అస్యబ్రహ్మ
ణఃకర్తవ్యంకార్యాంశముపదిదేశఉపదెశంకృతవాన్। ఉపదేశప్రకార
మాహ। భవాన్కదర్థనాన్యేవకదర్థనాసీతిసత్యమేవాహఅపదఃభవ
ద్యోగాన్నమధ్యమఃఅస్మాకమగ్రతస్థితిఃఅలంఇదంఅవహితస్సన్గృహా
ణసర్వానఖిలానమరాన్ దెవానాదిశాజ్ఞాపయఇత్యుపదిష్టవానిత్యర్థః॥

౪౪॥ కించ ॥ సంధానమితి॥ ప్రథమతః ప్రథమం అసురైస్సహ సంధానం సంధింకురుత సంధింకృత్వైవ సర్వనిర్వాహం కరిష్యథేత్యర్థః। తతోనంతరం సమేతాః మిళితాః యూయం దేవాః తైరసురైః అథవా యూయం సమేతాస్సంత ఇతి యోజనా- మందరం తన్నామకముర్వీధరం పర్వతం। మంథానం మంథనదండం। వైశాఖమంథమంథానమంథానో మంథదండక ఇత్యమరః కృత్వా ఉర్ణా వేష్టిత స్థాపనం కురుత అథానంతరం తమద్రిం వాసుకినా బధ్వా వాసుకి సర్పేణ వేష్టనం కృత్వా మంథత మంథనం కురుత తతః మంథనానంతరం యాసుధా యదమృతం సంపత్స్యతే ఉత్పన్నా భవిష్యతి తామమృతమాస్వాద్య పీత్వా యూయం దేవా అమరతాం అమరత్వం గమిష్యథ ప్రాప్తా భవిష్యథ- వః యుష్మాకం శత్రవః అరయః అసురాః అమరతాం నమరత్వం నగమిష్యంతీతి పురుషవ్యత్యాసేనాన్వయో బోధ్యః ॥

॥౪౪॥ప॥ సంధానం కురుతాసురైః ప్రథమతో మంథానముర్వీధరం కృత్వా మందరముర్ణ వేష్టిత తే యూయం సమేతాస్తతః। బధ్వా వాసుకినాథ మంథత తతస్సంపత్స్యతే యా సుధా తామాస్వాద్య గమిష్యథాప్యమరతాం యూయం న వశ్శత్రవః ॥౪౫॥౧॥ పరంతు భవితా త్రిమప్పరిహారః ప్రత్యూహః పరిహరిష్యతే చ సప్రసాదాదేవదేవదేవస్య తదద్యప్రభృతి వశిష్యావలంబధ్వమంబికారమణం శరణమితి॥౪౬॥ప॥ జానామ్యహముమాకాంతం జానాసి త్వంచ మద్గిరా। జానంతి కిమిమే మూఢాస్తత్సవ్యగను

ధ్యః ॥ ౪౫ ॥ వక్తవ్యముక్త్వా ఫలప్రాప్తిప్రతిబంధకనివృత్త్యుపాయముపదిశతీత్యాహ పరంత్వితి ॥ అత్రాస్మిన్ కార్యే దుఃఖేనపరిహర్తుమశక్యః దుష్పరిహారః దుర్నివార ఇత్యర్థః ప్రత్యూహః విఘ్నః ॥ ని ॥ విఘ్నోంతరాయః ప్రత్యూహ ఇత్యమరః - భవితా భవిష్యతి స విఘ్నో దేవదేవస్య మహాదేవస్య ప్రసాదాదనుగ్రహాత్పరిహరిష్యతే నివారయిష్యత ఏవ తత్తస్మాదద్యప్రభృత్యేతద్దినమారభ్య అంబికారమణం అంబికాయాః పార్వత్యాః పతిం॥ని॥ మృడానీ చండికాంబికేత్యమరః। శరణం రక్షకం వశిష్య అధికమిత్యర్థః అవలంబధ్వం ఇతీత్థము పదిదేశేత్యన్వయః ॥ ౪౬ ॥ జానామీతి ॥ అహం ఉమాయాః పర్వతవర్ధన్యాః కాంతం పతిం శివం జానామి తత్త్వతో వేద్మీత్యర్థః మద్గిరా మమ వాచా త్వంచ జానాసి వేత్సి మదనుగ్రహమహిమ్నేతి భావః మూఢాః అజ్ఞాని

ర్భాగ్యాఇతివా॥ ౧ యాథాల్వాపటునిర్భాగ్యా ఇత్యమరఃఇమెవాసుదే
వాదయఃజానంతికింనవిందతీత్యర్థఃతత్తస్మాత్సమ్యగనుశిష్యతాంశిక్ష్య
తాంభావేలోట్॥ ౨౮ ॥ ఇతీతి ॥ నిసర్గా న్నిరవధిఃసీమె
త్యర్థః తథాభూతాయాకరుణాకృపాతస్యాస్సముద్రఃదేవతానాంబ్ర
హ్మాదీనాందెశికఃగురు ౧ పద్మనాభఃవాసుదేవఃఇత్యేవంప్రకారంపరం
ఉపదెశంనిదెశంనిజశరేభ్యోదెవేభ్యో వితీర్యదత్వాస్వయంపద్మనాభః
హృదిమనసిఇందుచూడంచంద్రశేఖరంగాఢంనితాంతంచింతయన్ధ్యా
యన్సన్ కమలపీఠేపద్మసంభవేబ్రహ్మణిమిషతిపశ్యతిసతిత్తి రోభూత్
అంతరధాత్॥౨౯॥అథేతి ॥ అథహర్యంతర్థానానంతరంపితామహేబ్ర

శిష్యతాం॥౨౮॥ప॥ ఇతిపరముపదేశం దెశికో దెవతానాం
నిరవధికరుణాబ్ధిర్నిజ్జరేభ్యోవితీర్య।స్వయమపిహృదిగా
ఢం చింతయన్నిందుచూడంమిషతికమలపీఠేపద్మనాభస్తి
రోభూత్॥౨౯॥౫ ॥ అథయథోపదెశమిందిరాపతేరాది
శ్యాదెష్టవ్యమంత్ర్యర్థి తెపితామహే పూర్ణమనోరథా
దివౌకసఃపురహరారాధనకౌతూహలెనపునరాసేదురు
పత్యకాంపరమానందమంథరామందరాద్రేః॥ ౩౦॥
ఇతిశ్రీమద్భారద్వాజకులజలధికౌస్తుభశ్రీనీలకంఠదీక్షి
తెనవిరచితేనీలకంఠవిజయేచంపుకావ్యేద్వితీయాశ్వాసః.

హ్మణిఇందిరాపతెర్లక్ష్మ్యాః పతేర్నారాయణస్యసంబంధిఆదెష్టవ్యం
వక్తవ్యంఆదేశంనిదేశంయథోపదెశముపదెశమనతిక్రమ్యేత్యర్థః ఆదిశ్య
అభిధాయనియోగంకృత్వేతిభావఃఅంతర్హితెఅంతర్ధింగతెసతిపూ
ర్ణఃసఫలఃమనోరథః వాంఛామెషాంతెతథాభూతా । అతఏవానంద
మంథరాఃఆనందతుందిలాః దివౌకసోదేవాః పురహరఃత్రిపురాంతకఃత
స్యారాధనంతస్మిన్కుతూహలెనకౌతుకెనపునః మందరాద్రెరుపత్యకా
మాసన్నభూమిమాసెదుఃఆయయుః॥ ౩౦॥

ఇతి శ్రీమద్భారద్వాజజలధిచంద్ర వెల్లాలమహాదెవసూరివిరచి
తాయాంనీలకంఠవిజయవివృతౌవిబుధానందసమాఖ్యాయాం
ద్వితీయాశ్వాసవివృతిః. సమాప్తాసీత్

శ్రీరస్తు.

నీలకంఠవిజయే - సవ్యాఖ్యానే - తృతీయాశ్వాసప్రారంభః

అథభగవదాజ్ఞానిర్వర్తనాయ సంధిలిప్సుర్వాసవః దూత్యంకర్తుంగురుం ప్రార్థయామాసేత్యాహ॥శ్లోకద్వయేన॥ ఉపాసీనాఇతి॥ నానావిధాఃయేవిధయఃమంత్రానుష్ఠానానితైర్వివిధైఃఅనేకప్రకారైః ఉపచారైఃధ్యానావాహనాద్యుపచారైశ్చలోకానాంభువనానాం॥ ని॥ లోకస్తుభువనేజనఇత్యమరః। శరణేసాధుఃశరణ్యఃసంరక్షణధురీణఇత్యర్థఃతం శశధరస్యచంద్రస్యయాకలాసైవఉత్తంసోవతంసఃయస్యస తథాభూతంశివంఉపాసీనాః భజమానాఃఅమరాఃప్రకృతిః స్వభావః॥ ని॥ప్రకృతిఃపంచభూతేషుస్వభావేసచివాదిష్వితినానార్థమాలా। త

శ్రీరస్తు.

తృతీయాశ్వాసప్రారంభః

ప॥ ఉపాసీనానానావిధిభిరుపహారైశ్చవివిధైశ్శరణ్యం
లోకానాంశశధరకలోత్తంసమమరాః। మృషాసంధి
త్సంతఃప్రకృతికుటిలైర్దానవగణైర్విరించస్యాదేశాద
వృణుతగురుందూత్యవిధయే॥౧॥ప॥పరాయణంనఃపరమ

యాకుటిలాఃవక్రాఃతైఃదానవానాంగణైః మృషావితథంసంధిత్సంతః సంధాతుమిచ్ఛంతస్సంతఃలోకేయయోస్సంధిస్తయోరుభయోరపిప్రయోజనందృష్టంప్రకృతేసంధినాదేవానాం ఏకేషాంప్రయోజనేసత్యపితరేషాందానవానాం తదభావాత్సంధేః పాక్షికవైతథ్యమితిభావః విరించస్యబ్రహ్మణః॥ ని॥శతానందశ్శతధృతిర్విరించోఽజోవిరించనఇత్యమరః। ఆదేశాన్నియోగాద్గురుంవాచస్పతిందూతస్యకర్మదూత్యం॥ని॥స్యాత్సందేశహరోదూతోదూత్యంతద్భావకర్మణోరిత్యమరః। తస్యవిధయే కరణాయఅవృణుతవృతవంతఃవృఙ్ వరణే- ఇత్యస్మాత్కర్తరిలఙ్ ॥౧॥ పరాయణమితి॥పురోధాఃపురోహితః॥ ని॥పురోధాస్తుపురోహితఇత్యమ

రః। భవాన్యతః కారణాత్ప్రథమం ఆదౌ ముఖ్యమితి వా ॥ని॥ సూక్ష్మమధ్యా
త్మమప్యాదౌ ప్రధానే ప్రథమం త్రిష్విత్యమరః। న అస్మాకం పరముత్కృ
ష్టం అయనం నిలయః గమ్యస్థానమితి యావత్ అథవా పరముత్కృష్టం అయ
నం మార్గః సన్మార్గ ఇతి యావత్ భవద్ద్వారైవాస్మాకం సర్వకార్య
సిద్ధిరితి భావః॥ ని॥ అయనం నిలయే మార్గే దక్షిణోదగ్గతౌ రవేరితి నానా
ర్థమాలా। యద్వా। పరాయణం సర్వత్ర సంగరహిత ఇత్యర్థః భవాని
త్యస్యాపి శేషణం॥ ని॥ సాకల్యాసంగవచనే పారాయణపరాయణ ఇత్యమ
రః। మదీయసకలస్వమిత్యర్థో వా బోధ్యః గురుః ఉపదేష్టా పితా వా- ని
షేకాదీని కర్మాణి యః కరోతి యథావిధి। సంభావయతి చాన్నేన స విప్రో
గురురుచ్యత ఇతి హేమచంద్రః। జనితా చోపనేతా చ యస్తు విద్యాం ప్ర
యచ్ఛతి। అన్నదాతా భయత్రాతా పంచైతే పితరస్స్మృతా ఇతి శాస్త్రా
త్తస్య తత్పితృత్వమితి భావః సచివో మంత్రీ॥ ని॥ మంత్రీ ధీసచివోఽమాత్యా ఇ

వ్ఛవాన్యతో గురుః పురోధాస్సదివశ్చదైవతం। అతోవ
యం తావదనన్యసాధనా వృణీమహే త్వామవమేపి కర్మ
ణి॥ ౨॥ ౪॥ ఇతి ప్రార్థితో దైవైరిదముచాచ వాచస్పతిః
నైతావదభిధాతవ్యం॥ ౧॥ నహి కించిదవమం నామ కర్మా

త్యమరః। దైవతం ఉపాస్యదేవతా చ శ్రేయస్కరజాలమేవ త్వమస్మా
కమితి భావః- అతః కారణాద్వయం తావదనన్యవిద్యాతె అన్యద్భవదతిరిక్తం సా
ధనం కార్యసాధకం యేషాం తే తథాభూతాస్సంతః త్వదతిరిక్తసహాయర
హితా ఇతి యావత్ త్వాం భంతమేవ అవమం అధమం॥ ని॥ రేఫయాప్యా
వమాధమా ఇత్యమరః। తస్మిన్ కర్మణ్యపి మాత్యరూప ఇతి భావః- వృణీమ
హే వృతవంతస్స్మ॥ ౨॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థం దేవైః ప్రార్థితః యాచితః వా
చస్పతిః గురుః ఇదం వక్ష్యమాణం వచనం ఉవాచ తత్కిమితి చేదత ఆహ॥
నేతి॥ ఏతావదిదన్నాభిధాతవ్యం న వక్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౧॥ కుత ఇతి చేదత ఆ
హ॥ నహీతి॥ హి యస్మాద్రాజానముపజీవితుం శీలం యేషాం తే రాజోప
జీవినః రాజాయత్తజీవికా ఇత్యర్థః - తేషాం అవమం నామ అధమమితి
ప్రసిద్ధం కించిత్కర్మ నాస్తి తతో నాభిధాతవ్యమితి పూర్వేణాన్వయః

రాజాజ్ఞయా తేషాం ఉత్తమమధ్యమాధమనిఖిలకర్మకర్తృత్వస్యైవధ
ర్మత్వాదితిభావః॥౨॥ రాజాభిమతకర్మణః కర్తవ్యత్వే ఉపపత్త్యంతర
మాహ॥తదితి॥ రాజానఃభూపాఃయత్రయస్మిన్ కర్మణిరాజ్ఞః అయంరా
జకీయఃతత్సంబంధీతియావత్ తథాభూతంపురుషం సేవకజన మితిసము
దితార్థః నియుంజతేప్రవర్తయంతితత్కర్మతద్వ్యాపారఃతస్య సేవక
జనస్యకీర్తిదంయశఃప్రదంతత్కర్మఅలభ్యంలభ్యన్నభవతీత్యర్థః అథవా
అల్పంలభ్యమితిఅనుదరాకన్యేతివన్నఞః అల్పార్థకత్వం తథాచోక్తం ॥
శ్లో॥ తత్సాదృశ్యమభావశ్చతదన్యత్వంతదల్పతా । అప్రాశస్త్యంవిరో
ధశ్చనఞర్థాష్షట్ప్రకీర్తితా ఇతి। కతీనామేవతథావిధానాంలాభాదితిభా
వః॥౩॥ పరమితి ॥ పరంతుతథాపీత్యర్థఃఅత్రసంధిఫలకదూత్యవిషయేకిం
చిత్ అల్పంవివేక్తవ్యంపర్యాలోచనీయం॥౩॥ పర్యాలోచనంకుతఇతిచేద

స్తి రాజోపజీవినాం॥ ౨॥౪ ॥ తత్తస్యకీర్తిదంకర్మతద
లభ్యంతదీప్సితం। రాజానఃపురుషంయత్ర రాజకీయంని
యుంజతే ॥ ౩ ॥ ౪॥పరంతుకించిదత్రవివేక్తవ్యం॥౩॥౪॥
అనాలోచ్యనిజాంశక్తిమదృష్ట్వా కార్యసాధుతాం। ఔ

త్సుక్యా॥అనాలోచ్యేతి॥మందాఃమూఢాః॥ని॥మందాల్పాపటునిర్భాగ్యా
మందాస్యుద్వ్యౌతుశారదావిత్యమరః । నిజాంస్వకీయాంశక్తింసామ
ర్థ్యం॥ని॥శక్తిఃసామర్థ్యయోశ్శక్తిరిత్యమరః।అనాలోచ్యాపర్యాలో
చ్య కార్యస్యసాధుతాంతలస్పర్శిత్వంఅదృష్ట్వాఏవంవిధంకార్యం మద్వి
ధేనయేనకేనచిత్కృతం మయాపీదంకర్తుం శక్యమశక్యం వేత్యనుసం
ధాయేతిభావః । కార్యసాధుతామితిపాఠేఇదంకార్యంసాధుసమీచీనం
స్వామినస్సుకరం మమ వేత్యనుసంధాయేతిభావః కార్యగౌరవమితిపా
ఠేఇదంకార్యంగురుమహత్ స్వామినఃమమవాయశఃప్రదమిత్యనుసం
ధాయేతిభావః-ఉత్సుకఃఇష్టార్థోద్యుక్తః॥ ని॥ ఇష్టార్థోద్యుక్తఉత్సుకఇ
త్యమరః । తస్యభావః ఔత్సుక్యంతస్మాదభినివేశాదితియావత్ అవగా
హంతేకార్యఇతిశేషఃప్రవిశంతీత్యర్థః తలమధోదేశఃతదభివ్యాప్యాత
లమితాఙ్, ఞాదాభివిధ్యోరితిసమాసః-పాతాళపర్యంతమితియావత్

మజ్జంతిమజ్జనంకుర్వంతిచపునరుద్ధితానభవంతీతిభావః॥ ౪ ॥ అథపర్యాలోచనేసమ్యక్కృతేఆవయోస్సంధిరేవనభవిష్యతీత్యాహ ॥ సంధిరితి॥ సంధిర్నామసంధానమితిప్రసిద్ధఃఅయంభవదుక్తః ఋజుతవక్రఉపాయఃసమాధానంఉభయోః ప్రాప్తవైరసమాధానమితిభావః॥ ని॥ ఉపాయస్త్వాదుపాగతౌ।సమాధావధసంస్త్యాయామితినానార్థమాలా। అథవాఉపాయఃకర్మకార్యమితివాఽర్థః॥ ని ॥ ఉపాయఃకర్మచేష్టాచేత్యమరః । సాధుష్వేవసజ్జనేష్వేవఆయతతెప్రయతతె ప్రవర్తతఇతియావత్ ॥ని॥సభ్యసజ్జనసాధవఇత్యమరః। సతామేవసంధేయత్వాదితిభావః-అతఏవకామందకోపిసజ్జనానేవసంధేయానాహ॥ శ్లో। సత్యార్యధార్మికానార్యభ్రాతృసంఘాతవాన్బలీ । అనేకవిజయీచైవసంధేయాస్సప్తపార్థివాఇత్యుక్త్వాసత్యాదీనాహ ॥ సత్యోనుపాలయన్సత్యంసంధితోనైతివిక్రియాం। ప్రాణాత్యయేప్యసంత్యక్తమర్యాదోనైత్సుక్యాదవగాహంతేమందామజ్జంతిచాతలం ॥ ౪॥ ౫॥

సంధిర్నావ ఋజూపాయస్సాధుష్వేవాయమాయ
తతేనపృథగ్జనేషు॥౪॥ దూరేపునదుర్నరహంకారదూషి

త్యధర్మతామిత్యాదినా।పృథగ్జనేష్వేషు॥ ని॥ వివర్ణఃపామరోనీచః ప్రాకృతశ్చపృథగ్జనఇత్యమరః । నాయతతేనప్రవర్తతేఅసతామసంధేయత్వాదితిభావఃఅసతోసంధేయానాహకామందకః । బాలోవృద్ధోదీర్ఘరోగీతథాజ్ఞాతిబహిష్కృతః। భీరుకోభీరుకజనోలుబ్ధోలుబ్ధజనస్తథా।విరక్తప్రకృతిశ్చైవవిషయేష్వతిసక్తిమాన్ । అనేకచిత్తమంత్రశ్చదేవబ్రాహ్మణనిందకః।దేవోపహతకశ్చైవదేవచింతకఎవచ। దుర్భిక్షవ్యసనీచైవబిలవ్యసనసంకులః। అదేశస్థోబహురిపుర్యుక్తఃకాలేనయశ్చన।సత్యధర్మవ్యపేతశ్చవింశతిఃపురుషాస్త్వమే। ఏభిస్సంధింనకుర్వీతవిగృహ్ణీయాత్తుకేవలం। ఏతేవిగృహ్యమాణాస్తుక్షిప్రంయాంత్యరిదర్వశమితి- దురహంకారఃదురహంకారభావః తేనదూషితేషుదుష్టేషుదానవేష్వసురేషు పునఃదూరేతద్విషయే సంధేయత్వాభావాత్తేషాం సంధిర్నభవతీతిభావః॥౫॥ సంధిర్నభవిష్యతీత్యత్రైవోపపత్యంతరమా

హ॥ కించేతి ॥ అయం సంధిలక్షణః అర్థః ప్రయోజనం దూతః సందేశహా
రః ॥ ని ॥ స్యాత్సందేశహరో దూత ఇత్యమరః ॥ తస్య వాగ్వచనమేవ ముఖం
తస్య కౌశలేన చాతుర్యేణ సాధనీయః సంపాదనీయః ॥ శ్లో ॥ సంధిత్సురథ
మేధావీ ప్రాప్య యోద్ధారమంతికం । తన్ముఖేనైవ నిఖిలం కార్యమాసాదయే
త్సుధీరితి శాస్త్రాదితి భావః ॥ ౬ ॥ దూతానాం దర్శనమనువలోకనమపి అస
హమానేష్వసమన్యమానేషు కథం ఘటతే సజ్జతే న ఘటత ఏవేతి భావః ॥
౭ ॥ అథ దానవా దూతదర్శనం న సహంత ఇతి కథం జ్ఞాతమితి చేదత్రాహ ॥
శ్రూయత ఇతి ॥ వైశ్రవణేన కుబేరేణ ॥ ని ॥ కిన్నరేశో వైశ్రవణ ఇత్యమరః ।
ప్రహితః ప్రేషితః దూతః సందేశహరః లంకాపతేః రావణస్య సదసి స
భాయాం సద్యః తత్క్షణం సమాపితః వినాశితః ఇతీతి శేషః శ్రూయతే

తేషు దానవేషు ॥ ౫ ॥ కించ ॥ దూతవాఙ్ముఖకౌశలసాధని
యోయమర్థః ॥ ౬ ॥ కథం నామ దూతదర్శనమప్యసహమా
నేషు ఘటతే ॥ ౫ ॥ శ్రూయత ఏవ హి ॥ వైశ్రవణేన ప్రహితో
దూతస్సద్య ఏవ సమాపితస్సదసి లంకాపతేః ॥ ౧౩ ॥ అపిచ ॥
౪ ॥ ప్రవృత్తాస్సమరకర్మణి భగ్నోద్యమాస్సర్వతోఽపి సం
ధిత్సంతే దూరదర్శినో లబ్ధుం కథంచిదపి లిప్సితం నతు లబ్ధ

శ్రవణవిషయీక్రియతే ॥ పురా ఖలు రావణస్త్రిలోకవిజయావసరే
సర్వం విజిత్య ఉదీచీం దిశం గత్వా కుబేరనిధీన అపహర్తుకామః ప్రతస్థే త
దానీం తదీయపుష్పకమాత్రలాభేన పరావృత్య స్వపురీమాపతదా కుబేరః
తేన సంధిత్సుః కంచిద్గంధర్వం సుమనామకం కిన్నరం ప్రాహిణోత్ తదాగతం
శ్రుత్వా తత్రైవ ఘాతితవానితి ఇతిహాసికీ కథాత్రానుసంధేయా గ్రంథ
విస్తరభయాత్తత్సర్వమిహ న లిఖ్యతే ॥ ౧౩ ॥ అస్మాభిస్సహ తే సంధిమాభి
మన్యంత ఇత్యత్ర యుక్తిమాహ ॥ అపిచేతి ॥ సమరకర్మణి యుద్ధే ప్రవృ
త్తాః వ్యాపృతాః సర్వతః సర్వప్రకారైరిత్యర్థః భగ్నః శిథిలః ఉద్యమ
ఉద్యోగః యేషాం తే తథావిధా దూరదర్శినః విచక్షణాః ॥ ని ॥ దూరదర్శీ
దీర్ఘదర్శీత్యమరః ॥ అభీప్సితం ఇష్టమర్థం కథంచిత్ కృచ్ఛ్రేణాపి లబ్ధుం సం
పాదయితుం సంధిత్సంతే సంధాతుమిచ్ఛంతి లబ్ధం ప్రాప్తం నాశయితుం

నాపిసంధిత్సంతఇతరాన్వయః॥ శ్లో॥ విగృహ్యాసుచిరంకాలమలబ్ధ్వాశ్రియ మాత్మవాన్।వినిర్గత్యతదాపశ్చాల్లబ్ధుంరాజ్యంక్రమేణతు। సంధింకుర్వీ తనిపుణః నతులబ్ధనినంతుమేతి వచనాదితిభావః॥ ౯॥ అస్మాభిస్సహ తే షాంసంధిత్సానుత్పాదే హేతుమవగమయన్నాహ॥పశ్యేతేతి॥ కేళికథాం తరేషుక్రీడాప్రస్తావావసరేష్వపి అధోఽర్గతాః అసంపూర్ణాః నిర్గ తాఃయేషాందానవానాంగిరః వాచఃస్థానాద్బహుకాలాదారభ్య ప్రా ప్తసిప్మాసనాచ్చాలయితుంస్ఖలయితుం పాతయితుమితివాఽర్థః పునర పిస్థానేతత్రై వేత్యర్థః-అభిషేక్తుంపట్టాభిషేకం కర్తుం చవాశక్తా స్సమర్థాభవంతి।గచ్ఛతీత్యుక్తేగంతవ్యం ఆగచ్ఛతీత్యుక్తే ఆగంతవ్యంతి ష్ఠేత్యుక్తేస్థాతవ్యంఉత్తిష్ఠేత్యుక్తేఉత్థాతవ్యం ఏవంసిప్మాస నాధిపతి

మపినాశయితుం॥ ౯॥ పశ్యేత ॥ ప॥ స్థానాచ్చ్యావయితుం

తుణాత్పునరపిస్థానేభిషేక్తుంచవాశక్తాః కేళికథాంతరే

ష్వపిభవంత్యర్ధోఽర్గతాయద్గిరః । తేమీసర్వసునిర్వృ

తాదనుభవస్సంధాయకింధావతాభిక్షార్థం పరితోధు

నామఘవతాసంపాదయంత్వీప్సితం॥౫॥అపిచ॥ ప॥ గా

రశ్వాః కరిణస్త్రియోమణిగణాశ్శస్త్రాణివస్త్రాణివా

ష్వపితేషాంవాగ్జీవతీతిభావః-సర్వైఃప్రకారైఃసునిర్వృతాః సుఖితాః తేఽమీదనుభువఃదానవాఃభిక్షార్థంతండులలాభార్థం భిక్షులాభఇతి ధాతోఃపచాద్యచిటాప్-పరితఃసర్వతఃధావతాఅటతా*ధావ్గతావిత్య స్మాల్లట్శతాదేశః - మఘవతాదేవేంద్రేణసంధాయసంధింకృత్వా కిమీప్సితంకంపురుషార్థం సంపాదయంతుప్రాప్నుయుః*సంభావనా యాంలోట్ ॥ ౫ ॥ సంఘటతాదూతేనఅవశ్యనేతవ్యశ్రేష్ఠవస్త్వభా వాత్సర్వశూన్యస్సన్ తత్రగత్వాతాన్వశయితుం నశక్నోమీత్యాహ॥ గావఇతి॥ యద్యస్మాత్కారణాద్గావోధేనవఃఅశ్వాఃకరిణఃగజాఃస్త్రియః సుందర్యఃమణీనాంరత్నానాంగణాఃసమూహాః శస్త్రాణివస్త్రాణివాఏ తాన్యేవయానివస్తూనిప్రాభృతానికుర్వంతిప్రాభృతయంతీతితత్కరో తీతిణిచిలిజేరూపం౹ఏవంచప్రాభృతయేమ ఉపాయనాస్కరవామ ॥ ౬ ॥

షష్ట్యాదిదేయంశులోకే-స్త్రీ ప్రాభృతంతు ప్రదేశనమిత్యమరః॥ నోఽస్మాకంతానివస్తూనిఆక్రమ్యపరాక్రమ్యతైః దానవైరపహృతాన్యేవ-తత్తస్మాత్-అథవాతద్రిక్తేనేతిసమస్తంపదంతైఃధేన్వాదివస్తుభిఃరిక్తేనశూన్యేనకరేణరిక్తతరయాఅతివంధ్యయావాచాదనుజేశ్వరాన్ దానవేంద్రాన్వశయితుం అధీనాన్కర్తుమహంకథంశక్తః సమర్థస్స్యాంభవేయం-అంతతఃపర్యవసానే- సార్వఃభక్తికస్తపసిఃసంద్రష్టుమపితద్దర్శనంకర్తుంవాకథంశక్తఃసమర్థస్స్యామిత్యనేనాన్వయః॥అత్రకామందకః॥శ్లో॥బలవద్విగృహీతస్సన్నృపోనన్యప్రతిక్రియః।ఆపన్నస్సంధిమన్విచ్ఛేత్కుర్వాణః కాలయాపనమిత్యుక్త్వా।కపాలఉపసంహారస్సంతానస్సంగతస్తథా।ఉపన్యాసఃప్రతీకారఃసంయోగఃపురుషాంతరః। అదృష్టనరఆదిష్టఃఆత్మామిషఉపగ్రహః।పరిక్రయస్తథోచ్ఛిన్నఃతథాచపరదూషణః।స్కంధోపాయనసంధిశ్చషోడశఃపరికీర్తితః॥తేషామేవవివరణం-క

యానిప్రాభృతయే మతాన్యపహృతాన్యాక్రమ్యతై
రేవనః। తద్రిక్తేనకరేణరిక్తతరయావాచాపిచాహంక
థంశక్తస్స్యాండనుజేశ్వరాన్వశయితుంసంద్రష్టుమప్యం

పాలద్వయవత్సంధిఃకపాలఃపరికీర్తితః।సప్రదానాద్భవతియఉపహారస్సఉచ్యతే।సంతానసంధిర్విజ్ఞేయాదార్యాదర్శనపూర్వకః|సద్భిస్సంగతసంధిస్తుమైత్రీపూర్వఉదాహృతః।భవ్యామేకార్థసంసిద్ధింసముద్దిశ్యక్రియేతయః।సఉపన్యాసకుశలైరుపన్యాసఉదాహృతః।పునర్యఃక్రియతేసంధిఃప్రతీకారస్సఉచ్యతే। ఏకార్థంసమ్యగుద్దిశ్యయాత్రాంయత్రహిగచ్ఛతః। ససంహితప్రయాణస్తుసంయుక్తస్సంధిరుచ్యతే।ఆవయోర్యోగముఖ్యాభ్యాంమేషోర్థస్సాధ్యతామితి।యస్మిన్పణశ్చక్రియతేససంధిఃపురుషాంతరః।విజిగీషోఃపురఃకశ్చిద్దృశ్యతేనైవపూరుషః। సోదృష్టనరఇత్యుక్తస్సద్భిర్నీతివిశారదైః। యత్రభూమ్యేకదేశేనపణేనరిపురూర్జితః।సంధీయతేసంధివిద్భిరాదిష్టస్సంధిరుచ్యతే।ఆమిషీక్రియతేచాత్మాతదామిషఉదాహృతః॥ క్రియతేప్రాణరక్షార్థంసర్వదానముపగ్రహః।కోశాంశేనాపకుప్యేనసర్వకోశేనవాపునః। శేషప్రకృ

తిరస్కారార్థంపరిక్రియడుదాహృతః । భువాంసారవతీనాంచదానముచ్ఛి
న్నఉచ్యతే । ఏతత్సర్వంత్వయాఉపదర్శితమేవేతిపరదూషణ
సంధిః ॥కించ॥పరిచ్ఛిన్నంఫలంయత్రసకంధంసకంధెవిలీయతే।సకం
ధోపనయనంప్రాహుస్సంధింసంధివిదోజనాః । ఇత్యాహకామందకః॥
తథాచసంధీనాంనిమిత్తస్యకస్యాప్యభావాద్దానవైస్సహాస్మాకంసం
ధిర్నఘటతఇతిభావః॥౧౦॥దేవగురావసురాచార్యేఇతీత్థంయుక్తయస్సా
ధకబాధకప్రమాణోపన్యాసాః వైర్యుక్తం సహితం యథాతథాఉప
పాద్యనిరూప్యేంకృత్వావిరమతితూష్ణీంభూతేసతి * వ్యాఙ్పరిభ్యోరమ
ఇతివిపూర్వస్యరమతే ౧౨ పరస్మైపదిత్వాల్లట్శతృప్రదేశః। సమస్తేషు
నిఖిలేషుదైవతేషుదేవేషు॥ని॥బృందారకాదైవతానీత్యమరః-విహస్తేషు
వ్యాకులేషుసత్సు॥ని॥ విహస్తవ్యాకులౌసమావిత్యమరః-కృతముఖఃకుశ

తతః॥ ౬॥ ౫॥ ఇతియుక్తీయుక్తముపపాద్యవిరమతిదేవ
గురౌ॥౧౦॥౫॥విహస్తేషుచసమస్తేషుదైవతేషుకృతము
ఖస్స్వయంశతమఖఃకించిదిదమాచచక్షే॥౧౧॥౫॥భగవ
న్నేవమేవైతద్యదభిహితంభవతా॥ ౧౨॥ప॥ నిస్సంఖ్యా
స్స్ఫురదుత్తరోత్తరచమత్కారాసుధారాసుతేవాచా

లః॥ని॥వైజ్ఞానికఃకృతముఖఃకృతీకుశలఇత్యమరః।శతమఖఃఇంద్రఃకించిత్
స్వల్పంఇదంవచనమాచచక్షేజగాద॥౧౧॥తదేవాహ ॥ హేభగవన్భ
వతాయత్ అస్మత్స్వరూపముద్దిశ్యఅభిహితంకథితంతదస్మత్స్వరూపం
ఏవంప్రతీతికంమత్స్వరూపానుసారేణైవభవానుక్తవానితి భావః- అ
థవాభవతాత్వయాయద్వచనమభిహితంనిగదితంతద్వచనం ఏవంవిద్య
మానార్థకంవిద్యమానమేవార్థంభవానాహేతిభావః ॥ ౧౨॥ప్రకృ
తకార్యేప్రవర్తయితుంబృహస్పతింస్తౌతి॥ నిస్సంఖ్యేతి ॥ నిష్క్రాంతాః
స్సంఖ్యాయాఃసంఖ్యాః * నిరాదయః క్రాంతాద్యర్థేపంచమ్యేతిస
మాసః- పర్యాప్తసంఖ్యారహితాఇత్యర్థః ఏవంవిధాఉత్తరోత్తరము
పర్యుపరిచమత్కారాః విచ్ఛిత్తివిశేషాఃయాసాంతాఇతినీలోజ్జ్వలవపు
రితివత్ప్రిపదబహువ్రీహిః తథావిధాసుతేతవవాచాంధారాసు పరంప

తాసుతిసృష్వతాజగత్యశ్వితి సమానాధికరణసమాసః॥ ని॥ జగతీభువనే
త్క్ష్మాయామితి విశ్వః- త్రిభువనానీత్యర్థః తాసాంలక్షణయా తత్స్థజనా
నాంయో వాగ్గర్వః వాక్ప్రయుక్తాహంకారః వాగ్విభవే యమేవకుశ
లా ఇత్యభిప్రాయః- అథవా వాచామహంకారః వయమేవరమణీయా ఇ
త్యభిమాన ఇతి భావః తస్య సర్వంకషతీతి సర్వంకషం* సర్వకూలాభ్రకరీ
షేషుకష ఇతి ముమ్- వాగ్గర్వసర్వస్వనాశకమితి భావః అక్షరమక్షరం-
వృక్షంవృక్షం సించతీతివద్వీప్సాయాం ద్విర్భావః శ్రోతుం లాలయితుం బ
హుమంతుం కించిత్ప్రతిసమాధాతుం సమాధానం కర్తుం అర్వాంచః
జఘన్యా ఇమే వయం కేకథంభూతా ఇత్యర్థః దేవో యది స్వామీత్వీత్య
ర్థః భవాసీత్యభిప్రాయః స ప్రసిద్ధః పరం వాచాంనిధిః ని దానం వాచాం

మక్షరమక్షరం త్రిజగతీవాగ్గర్వసర్వంకషం । శ్రోతుం
లాలయితుం పునః ప్రతిసమాధాతుం చ వా కించి దర్వా
ర్వాంచః క ఇమే వయం యది పరం దేవస్స వాచాంనిధిః॥
౭ ॥ x ॥ పరంత్వాదమేకమనుస్మారయామి। ఆదిష్టం యద
ధ్యక్షమేవ నస్సమస్తానాం సంధానం కురుతాసురైరితి శా
ర్ఙ్గధన్వా నా పరమేష్ఠినే యదపి చ తేన తుభ్యం॥ ౧౩ ॥ ప॥
శ్లిష్టం యదత్ర చ దుష్టం వా న వివేక్తుం క్షమామహే। సజానీ

క్షనిరితి భావః॥ ౭॥ పరమితి॥ పరంతు తథాపి ఇదం భగవదాదేశరూపం ఏకం
కేవలం అనుస్మారయామి న త్వాదిశామీతి భావః* గతిబుద్ధీత్యాది నా అణి
కర్తుః కర్మత్వం స్మృ ఆధ్యాన ఇతి ధాతోర్ణిచి రూపం॥ ఆదిష్టమితి ॥ స
మస్తానాం సర్వేషాం నోస్మాకం అధ్యక్షౌ ప్రత్యక్షమేవ అసురైస్సంధా
నం సంధిం కురతేతి శార్ఙ్గధన్వనా వాసుదేవేన పరమేష్ఠినే బ్రహ్మణే య
దాదిష్టం ఆజ్ఞప్తం తేన పరమేష్ఠినా తుభ్యం భవతే చ తత్కేవలమనుస్మార
యామీతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౧౩ ॥ ఫలితమాహ॥ శిష్టమితి॥ అత్రాస్యాం
వేళాయాం యచ్ఛిష్టం యదనుష్ఠేయం యద్దుష్టం అననుష్ఠేయం తదను
ష్ఠేయానను ష్ఠేయద్వయం వివేక్తుం విభాగం కర్తుం- అథవా యచ్ఛిష్టం
యత్సమీచీనం యదదుష్టమసమీచీనం తత్సమీచీనాసమీచీనోభయం వి

వేత్తుంసమ్యగ్వేత్తుమిత్యర్థః-దుష్టశిష్టశబ్దౌభావేక్తాంతావితి బోధ్యం। నతుమామహేసమర్థాన భవామఇత్యర్థః. తత్ శిష్టదుష్ట ద్వయంకమః సవాసుదేవఃజానాతివేత్తినబ్రహ్మాజానీతే అంతతః అంతేత్వంభవాన్ జానీషే వేత్సి వయంతు కేవలమాజ్ఞాహారకాఃకి మపినవిద్మఇతిభావః॥౮॥ భగవాన్ గురుస్తువిదితభావికార్యతయాతూష్ణీంభూతస్సన్నయయావిత్యాహ॥అనితరేతి॥ అథఆత్మనఃస్వస్యఅనితరశరణత్వంరక్షకాంతరరాహిత్యందృఢముపపాదయితావిరూపయితాదేవానాం భర్త్రా స్వామినాఇంద్రేణప్రతిహతం స్తంభితం వచనంయస్య సతథాభూతః సురాణాంగురుఃఆత్మనఃస్వస్య ధియంబుద్ధిం ప్రకటయితుం ప్రకాశీకర్తుంప్రతస్థేప్రయయౌ*సమవప్రవిభ్యస్థఇతితిష్ఠతేరాత్మనేపదంలిట్॥

తేసజానీతేత్వంజానీషేతదంతతః ॥ ౮ ॥ ఇతి॥ప॥ అనితరశరణత్వమాత్మనస్తం దృఢముపపాదయ తాతదేవభర్త్రా । ప్రతిహతవచనోగురుస్సురాణాంప్రకటయితుంధియమాత్మనఃప్రతస్థే ॥ ౯ ॥ ౫ ॥ సచగచ్ఛన్నేవపథిసర్వకరణీయమవధారయామాస॥౧౦॥ప॥ అయంకాలోబుద్ధేరయమవసరంచాటు వచసామియంయుక్తావేళా॥

సఇతి॥ సగురుఃపథిమార్గేగచ్ఛన్ గమనంకుర్వన్నేవకరణీయంకర్తవ్యంసర్వంనిఖిలంఅవధారయామాసఅనుసందధేనిశ్చికాయేతివార్థః॥౧౦॥ అథపూర్వంఇంద్రంప్రతితథావదన్నపిగురుఃపశ్చాదుత్సాహవానేవశుక్రాచార్యంప్రాప్తుకామోమనసాహ॥అయమితి॥బుద్ధేఃనీతిశాస్త్రప్రణయనోచితాయాఃధియఃఅయంకాలః వినియోగకాలఇత్యర్థఃచాటువచసాంచాటూక్తీనాంఅయమవసరఃసమయఃస్వశిష్యాణాం పురతః తదనుపయోగాదితిభావఃదిశిదిశిప్రతిదిశంయశఃకీర్తిం సంఘటయితుం సంయోజయితుంఇయంవేళాఅయంసమయఃయుక్తాసముచితా । ప్రేరకవాసుదేవాజ్ఞయాసంభేరపశ్యం భావిత్వేనమమనిమిత్తమాత్రత్వేనాపియశస్సంపత్తిరితిభావః-నోఽస్మాకంమహదుత్కృష్టంపుణ్యంఉపచేతుంసంపాదయితుంఅయంకాలఃఅతిక్రాంతఃఅఘ్యంమూల్యం॥ని॥ మూ

ర్ఘ్యపూజావిధావర్ఘ ఇత్యమరః-అత్యాదయః క్రాంతాద్యర్థే ద్వితీయయే
తిసమాసః మత్ప్రయత్న రూపమూల్యమతిక్రమ్య యశ్శో యావనుపాప
ద్దార్థలాభో భవతీతి భావః ఇతివ్యవస్య నిశ్చిన్వ ప్రాక్ప్రథమం ఆ
ఖండలస్యేంద్రస్య గురుః అసురాణాంగురుం శుక్రాచార్యం ప్రాప ప్రా
ప్తవాన్ తద్ద్వారైవ సర్వంకార్యం సాధనీయమితి మత్వేతి భావః ॥ ౧౦ ॥
అథప్రాప్తం సురాచార్యం ప్రత్యుత్థానాదిభిః సభాజయిత్వా తదాగమ
నం ప్రశంసతేత్యాహ॥ వాక్యత్రయేణ॥ తతఇతి॥ తత ఆగమనానంతరం భా
ర్గవః శుక్రః అతర్కిత అచింతితస్స చాసావుపనతః ప్రాప్తశ్చేతి స్నాతాను
లిప్తవత్సమాసః-యద్వా అతర్కితమచింతితముపనతం ఉపనతిర్యస్యసత
థాభూతం తంగురుం శిష్యైస్సహ అధిగమ్య ప్రత్యుద్గాన ప్రత్యుద్గమనాది

శాదిశిదిశియశస్సంఘటయితుం । అసావత్యర్ఘోనస్సు
కృతమపచేతుం సుమహదిత్యవశ్యం ప్రాప ప్రాగసురగు
రుమాఖండలగురుః ॥ ౧౦ ॥ ౯ ॥ అథతమతర్కితోపనతమభి
గమ్య సహశిష్యైరభ్యర్చ్య విధివదర్ఘ్యాదిభిస్సపర్యా
భిరాసయన్మహతి మణివిష్టరే భార్గవస్స్వయమాసీనస్త
దనుజ్ఞయా సవినయమిదమాచచక్షే ॥ ౧౨ ॥ ౧౦ ॥ ఆద్యామె

భిః సంమాన్యేత్యర్థః విధివదర్ఘ్యం పూజాం అర్హతీత్యర్ఘ్యః పూజోప
యోగిద్రవ్యాణి*పాదార్ఘాభ్యాం చేతియత్ప్రత్యయః తపవ ఆదయో
యాసాంతాభిః ॥ ని ॥ షట్తుత్రిష్వర్ఘ్యమర్ఘార్థే పాద్యం పాదా
యవారిణీత్యమరః- సపర్యాః పూజాః ॥ ని ॥ పూజానమస్యాపచితిస్సప
ర్యార్చార్హణాస్సమా ఇత్యమరః - తాభిరభ్యర్చ్య అభిపూజ్యాసె
విత్వేతి తాత్పర్యార్థః మహత్యుత్తమే విష్టరే పీఠే ॥ ని ॥ విష్టరో విట
పే దర్భముష్టిః పీఠాద్యమాసనమిత్యమరః- ఆసయన్నుపవేశయన్ తత
స్యగురోరనుజ్ఞయా ఆదేశేన స్వయం శుక్రః ఆసీనః ఉపవిశన్ సన్ సవిన
యం వినయః నమ్రతా తేనసహవర్తనం యథాతథా ఇదం వచనం ఆచచ
క్షే జగాద ॥ ౧౨ ॥ అద్యేతి ॥ అద్యేదానీం మేమమ జీవితం ప్రాణధారణం స
ఫలంఫలనత్ భవదాగమజనితపరమానందలాభాదితి భావః-యద్వా అన్య

థాభవదాగమనజనితఆనందఏవనస్యాదితిభావః॥అద్యేదానీంఅగ్నిషుఆ
హవనీయాదిషువిధివద్యథాశాస్త్రంహుతంహోమఃకృతః॥(శ్రు)॥ య
స్యాగ్నిహోత్రమదర్శపూర్ణమాస మనాగ్రయణమతిథివర్జితం
చాహుతమవైశ్వదేవమవిధినాహుతమాసప్తమాంస్తస్య లోకాన్హి
నస్తీతి(శ్రు) త్యాభవాదృశాతిథిపూజయైవఅగ్నిహోత్రాదేర్విధివద
నుష్ఠితత్వసంభవాదితిభావః-అతిథయః వైశ్వదేవాత్పూర్వంగృహమా
గతాః॥ ని॥ స్యాదావేశికఆగంతురతిథిర్నాగృహాగతఇత్యమరః-తేషుఅ
భ్యాగతాఃవైశ్వదేవకాలేసమాగతాః।తథాచోక్తం॥ శ్లో॥అభ్యాగతస్సవి
జ్ఞేయోవైశ్వదేవేయఆగతఇతి॥ తేషుచఅద్యేదానీందత్తంప్రతిపాది
తంసదాఅతిథ్యభ్యాగతపూజాకరణమహిమ్నైవకదాచిదద్యభవాదృశ
స్యఅమలార్థాత్తదపిప్రాకృతంసార్థకమభూదితిభావః-సరహస్యాః
గోప్యార్థ సహితాః- అథవారహస్యం నామసామ గానాం వేద

సఫలంజీవితమద్యహుతం విధివదగ్నిష్వద్యదత్తమతిథి
ష్వభ్యాగతేషు అద్యాధీతమాగమేషు సరహస్యేష్వ
ద్యారాధితాగురవఃఅద్యఫలినోగృహాశ్రమాః॥ ౧౬॥కిం

నిభాగః॥తత్సహితాఇత్యర్థః॥తథాభూతేషుఆగమాశ్శాస్త్రాణి॥ ని॥ ఆగ
మస్త్వాగతే శాస్త్రేప్రియమ్రమేమ్రప్రవాళయోరితినానార్థమాలా-
తేషుఅద్యేదానీంఅధీతంఅధ్యయనంకృతం॥ శ్లో॥ కృతంకర్తవ్యమఖిలం
వేద్యంతువిదితంతదా। యదాసంపూజితోబ్రహ్మాభగవాన్బ్రహ్మవి
త్తమఇతివచనాదితిభావః-గురవఃపిత్రాద్యాః॥ ని॥గురూగీష్పతిపిత్రా
ద్యావిత్యమరః।అద్యేదానీమారాధితాఃసంతోషితాః॥శ్లో॥ నృత్యంతిపి
తరస్సర్వేగాయంతిప్రపితామహాః। పితామహాశ్చగాయంతిశ్రోత్రి
యేగృహమాగతఇతిశాస్త్రాదితిభావః। అద్యేదానీంగృహాశ్చాశ్రమా
శ్చేతిద్వంద్వః॥తథాచ-భవత్పాదధూళిలాభాదస్మాకంగృహాఃఫలినఃఫల
వంతః॥శ్లో॥యస్మిన్శివపదాంభోజరజఃకణపవిత్రితం। తదేవభవనంనోచే
ద్భకారస్తత్రలుప్యతఇతిశాస్త్రాదితిభావః - తథాఅస్మదాశ్రమాఃభగ
వత్పూజాలాభాత్॥ శ్లో॥ నహ్యంమయానితీర్థానినదేవామృచ్ఛిలామ

యాః। తేపునంత్యురుకాలేనదర్శనాదేవసాధవఇతిశాస్త్రాదితిభావః-ఫలినోబభూవురితభావః॥౧౬॥అద్యేతి॥ యద్యతఃమనోరథాఃఇచ్ఛాః॥ని॥ ఇచ్ఛాకాంక్షాస్పృహేహాతృడ్వాంఛాలిప్సామనోరథఇత్యమరః-తైరనుల్లిఖితంఅనుత్ప్రేక్షితంఅవిషయీకృతమితియావత్ తపోభిః కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిభిరప్యనవాప్యమవాప్తుమశక్యం గృహాణ దారాన్మేధంతేసంగచ్ఛంతఇతిగృహమేధినః। మేధృసంగమఇతిధాతోరచ్ప్రత్యయస్తతఇనిప్రత్యయః-అధునాతేషాంగ్రహస్థానామితియావత్ - ఆశానీసయంఅపేక్షణీయం ఆఙ్పూర్వాచ్ఛాసేరిచ్ఛార్థకాత్తవ్యత్తవ్యానీయరఇత్యనీయర్ప్రత్యయః-సోప్యర్థఃఏవంవిధమపిభగవతఃస్వయమాగమనంమయాఅనాయాసేనఅప్రయత్నేన। యసుప్రయత్నఇతిధాతో

బహునా॥౧॥అద్యాయమన్వయఃప్రతిష్ఠితోభృగోః య
దనుల్లిఖితంమనోరథైరనవాప్యం తపోభిరప్యాశాసనీ
యంగృహమేధినామాసాదితవ్యమనాయాసేనమయా
స్వయమాగమనంభవతోధునేత్యుదాహరతిభార్గవే పు
నరిదమువాచవాచస్పతిః॥౧౭॥ప॥పుత్రౌభౌప్రథమ
జౌభృగురంగిరాశ్చఖ్యాతౌకులేశమవతాంననుపద్మయో
నేతద్భార్గవస్యకులమాంగిరసఃప్రపన్నశ్చిత్రీయతేకి

ఘనఇప్రత్యయః ఆసాదితంసంపాదితంతత్కారణాత్ భృగోర్మహాన్తేఃఅయమన్వయఃకులం॥ని॥సంతతిర్గోత్రజననకులాన్యభిజనాన్వయౌవిత్యమరః-అద్యఇదానీంప్రతిష్ఠాబహుమానోస్యసంజాతాప్రతిష్ఠితః*తస్యసంజాతంతారకాదిభ్యఇతజితీతచ్ప్రత్యయః-అథవాప్రతిష్ఠితఃకర్మణిక్తఃఇతీత్థంభార్గవేశుక్రేఉదాహరతిఅభివదతిసతివాచస్పతిఃగురుఃపునరిదంవచనంఉవాచఉక్తవానిత్యర్థః॥ ౧౭॥ అథవచనప్రకారమాహ॥పుత్రేతి॥యస్మిన్పద్మయోనేబ్రహ్మణః కులేఅన్వయే గృహేవాప్రథమజౌప్రథమోత్పన్నౌభృగురంగిరాశ్చేత్యుభౌపుత్రౌశమవతాంశమశాలినాంమునీనాం మధ్యఇత్యర్థః ఖ్యాతౌప్రసిద్ధౌ - భార్గవస్యతత్కులంతమన్వయంతద్గృహమితిఆపన్నఃగతః ఆంగిరసఃజీవఃఉభ

యోరేకవంశ్యత్వమితిభావః ఇహేదానీంసోదరస్య భ్రాతుర్మమసం
ప్రయోగే తద్గృహమితి సంప్రాప్తివిషయే కిందత్రీయతే కిమర్థం విస్మ
యః క్రియతే భ్రాత్రోః పరస్పరాగమనం నాశ్చర్యాయేతి భావః ॥
౧౧॥ అ॥ భవద్గుణాఞ్ఛ్రుత్వా ద్రష్టుమాగత ఇత్యాహ ॥ పిచేతి॥ ఆశ్రమః
గార్హస్థ్యం తస్యోచితా యే ధర్మాః అగ్నిహోత్రాదయః తేషాం
పాలనం పరిరక్షణం తదేవ విధిః వ్యాపారః తస్మిన్ నిష్ఠాం పరాకాష్ఠాం అథ
వా నిష్ఠాం నిర్వహణమిత్యర్థః॥ ని॥ నిష్ఠా నిర్వహణే సమే - నిష్ఠా నిష్పత్తినాశాం
తాః కాష్ఠోత్కర్షే స్థితౌ దిశీతి చామరః - శివే పరమేశ్వరే విషయే నిత్యమ
నవరతమభియోగోభిధ్యానం ॥ ని॥ యోగస్సంనహనోపాయధ్యానసంగతి
యుక్తిష్విత్యమరః - రాజ్ఞాం భూపానాం తంత్రేషు ఇతికర్తవ్యతాస్వపివి
షయే॥ ని॥ తంత్రం కుటుంబకార్యే స్యాత్సిద్ధాంతే చోత్తమౌషధే । ప్రధానే

మిహ సోదరసంప్రయోగే॥ ౧౧॥ అపిచ॥ ప॥ నిష్ఠామాశ్రమ
ధర్మపాలనవిధౌ నిత్యాభియోగం శివే కర్తుం శక్తిమ
కర్తుమన్యథయితుం తంత్రేషు రాజ్ఞామపి । శ్రీవం శ్రీ
వమనుక్షణోపచితయా ప్రీత్యాహమస్మ్యాగతో యత్స
త్యం భవదీక్షణాయ హృదయే తత్రావయోస్సాక్షిణీ॥
౧౨॥ ఇత్యభిదధానో గురురలమతివాత్సల్యాదతి లాల

తంతువాయే చ శాస్త్రభేదే పరిచ్ఛదే । శ్రుతిశాఖాంతరే హేతావుభయా
ర్థప్రయోజనే । ఇతికర్తవ్యతాయాం చేతి హేమచంద్రః - కర్తుం ని
ర్వోఢుం అకర్తుం తాటస్థ్యేన తూష్ణీం వర్తితుం అన్యథయితుం స్వేచ్ఛ
యా ప్రకారాంతరమనుసర్తుం చ శక్తిం సామర్థ్యం॥ ని॥ శాసూసామ
ర్థ్యయోశ్శక్తిరిత్యమరః - శ్రీవం శ్రీవం ఆభీక్ష్ణ్యేణముల్ శ్రుత్వా
శ్రుత్వేత్యర్థః అనుక్షణం ప్రతిక్షణం ఉపచితయా అభివృద్ధయా ప్రీత్యా
ప్రేమ్ణా భవతః ఈక్షణాయ దర్శనాయ ఆగతః ఆయాతః అస్మి - యద్యదం
శః సత్యం ప్రామాణికః తత్ర తదంశే ఆవయోః మమ తవ చేత్యుభయో
హృదయమేవ మనసీ సాక్షిణీ ద్రష్టృణీ * సాక్షాద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయామితీనిః ॥
౧౨॥ ఇతీతి॥ ఇత్థం అభిదధానః ఆభాషమాణః గురుః బృహస్పతిః॥ ని॥ గురూ

గీష్పతిపితామహౌద్రుహిణౌ విత్యమరః-అతివాత్సల్యాత్ అతిప్రేమవశాత్ అతిలాలనేన అతిశ్లాఘనేన ప్రోత్సాహనేనేతి వార్థః అలమితీష్ట మభిధాయ ఉక్త్వా సామాజికాన్ సభాస్తారాన్॥ సి॥ సభాసదస్సభాస్తారాస్సభ్యాస్సామాజికాశ్చత ఇత్యమరః-విసృజ్య బహిః ప్రేషయిత్వేత్యర్థః॥ యద్వా॥ విసృజ్య విహాయేత్యర్థః- తేనసహ స్వయమన్యత్ర గత్వేతి భావః- వివిక్తే విజనదేశే॥ సి॥ వివిక్తౌ పూతవిజనా విత్యమరః-కవినా శుక్రేణ॥ సి॥ ఉశనా భార్గవః కవిరిత్యమరః-పృష్టః అనుయుక్తస్సన్ ఉపపత్తిః యుక్తిః గర్భే మధ్యే యస్యాం సా తయా యుక్తిసహితయేతి యావత్ -గిరా వాచా ఇదం బుద్ధిస్థం ఆగమనకారణం సమాగమననిమిత్తం ఉదాజహార ప్రోవాచేత్యర్థః యద్వా-జ్ఞాపయామాసేత్యర్థః- ఉదాజిహీర్షుపసర్గద్వయపూర్వస్య హృధాతోరుపోద్ఘాతార్థతాయాః॥ సి॥ ఉపోద్ఘాత ఉదాహార ఇత్యమరేణాభిధానాత్ ॥ ౧౮॥

నేనేత్యభిధాయ విసృజ్య సామాజికాన్ వివిక్తే పృష్టః కవి

నా సమాగమనకారణముదాజహారేదముపపత్తిగర్భ

యా గిరా॥ ౧౮॥ గ ॥ ఆవేదనీయం కిమనాఖిలవేదిషు భవా

దృశేషు॥ తథాహి॥ ౧౯॥ ప॥ జానీషే జగదేవ తావదఖిలం

స్వప్నేంద్రజాలోపమం జానీషే హ్యధికారమర్పితమసి

తం సంసారమప్యావయోః। జానీషే భగవన్నిగ్రహాపరీ

ణాహం సుపర్వస్వపి వ్యాహర్తవ్యమితోఽస్తి యత్తదపి తే

ఆవేదనీయమితి॥ భవాదృశేషు యుష్మత్సదృశేషు అఖిలం వేత్తుం శీలం యేషాం తే అఖిలవేదినః తేషు అవేదనీయం బోధనీయం కిం న కిమపీత్యర్థః- భవాదృశామాకారేణ పరేంగితజ్ఞానత్వాదితి భావః॥ ౧౯॥ అ॥ సమాఖిలవేదిత్వం కథమితి చేదత ఆహ॥ జానీష ఇతి॥ అఖిలం సమస్తం జగద్భువనమేవ స్వప్నశ్చ ఇంద్రజాలం చ తే ఉభే ఉపమే ఉపమానే యస్య తత్తథాభూతం జానీషే తావద్వేత్సి ఖల్విత్యర్థః జగతో మిథ్యాత్వాత్తత్స్వప్నమితి భావః- అత ఏవ యథా స్వప్నప్రపంచోఽయం మయి మాయావినిర్మితః తథా జాగ్రత్ప్రపంచోఽయం మయి మాయావినిర్మితః॥ ఆలోకయం తం జగదింద్రజాలమితి చ శ్రుతిః॥ ఆవయోః మమ తవ చేత్యుభయోః అధికారః శత్రుక్షేత్ర ఉచ్చస్థానసీచస్థానప్రాప్తివశాత్ ప్రాణినాం శుభా

శుభాన్యతరఫలప్రద, దానసురాసురమంత్రాలోచన తత్తత్పౌరోహిత్యక రణరూపోధికారఃతస్యదుర్విలసితం-భావే క్తః దుర్విలాసరూపంసంసా రంసంసృతిమపిస్వప్నేంద్రజాలోపమంజానీషేజానాసిఖలు సంసార స్యస్వప్నసామ్యంవాసిష్ఠరామాయణేప్యుక్తం॥శ్లో॥ దీర్ఘః స్వప్నమి మంవిద్ధిసంసారంరాఘవస్వయమితి ॥ సుపర్వసు దేవేష్వపిభగవతఃవా సుదేవస్యపరిగ్రహఃస్వీకార స్తస్యపరిణాహఃబంధనమాధిక్యం వేత్యర్థః ని॥పరిణాహోవిశాలతేత్యమరః-తమపిజానీషేజానాసి- ఇతః-ల్యబ్లో పేపంచమీఏతద్వ్యాహారయేత్యర్థః యద్యదంశః వ్యాహర్తవ్యంవ క్తవ్యః అస్తివర్తతేతత్తదంశః మద్గిరంమమవాచం నాపేక్షతేనాకాంక్షతఇ త్యర్థః-మదభిధానమంతరైవబుద్ధివైభవేనవక్తవ్యంజానాసీతిభావః॥ ౧౩ ౭ ॥ అథతమేవచాతుర్యాతిశయవానిత్యభిప్రాయేణస్తౌతి॥మేనేతి ॥మే నవేధసావిధినాఅద్రోహతఃనద్రోహఃఅద్రోహఇతిసమాసేనఞః ప్రా

నాపేక్షతేమద్గిరం ॥ ౧౩౮ ॥ అపిచ॥ప॥యేనాదిశ్యతవే
ధసాజనిమతాంమద్రోహతోజీవనం తేనైవత్వయిదుర్ధి
యాందనుభువాంమాదిష్టమాచార్యకం । అస్మిన్ కింకరిణీ

గభానోర్థః* రత్నోహోగమలఘ్వసందేహః ప్రయోజనమితి మహాభా ష్యేఅసందేహపదస్యసందేహప్రాగభావార్థతాయానిర్ణీతత్వాత్ తత్సమాసోత్తరపంచమీ స్థానికతసిప్రత్యయస్యచలుప్తల్యబంతనిరూపి తకమత్వమర్థః-ఏవంచద్రోహప్రాగభావంపరిపాల్యేతిసముదితా ర్థః-జనిమతాంప్రాణినాంజీవంప్రాణధారణంఆదిశ్యతనిర్దిశ్యతేత్య ర్థః యథాఽద్రోహేణోత్పద్యతే తథైవప్రాణినాం జీవనంబ్ర హ్మణానిర్దిష్టమితిభావః- తేనవిధినాత్వయిత్వద్విషయే దుర్ధియాందు ర్బుద్ధీనాం-పరద్రోహలోలుపత్వాదితిభావః-దనుభువాందానవానాంఆ చార్యకమాచార్యత్వంఆదిష్టం నిర్దిష్టంద్రోహిధురంధరాసురగురుత్వమే వభవతః-అమీమాంసకైఃమాదృశైఃమద్విధైఃఅర్థగహనేభావగర్భితేఅ స్మిన్ కింకరణీయంకింవాకర్తవ్యమిత్యర్థః ప్రాణిమాత్రస్యాహింసయా జీవనంనిర్దిష్టంఅస్మాకంతుహింసాప్రచురదానవాచార్యత్వంమతోనిర్ది

ష్టమితిబ్రహ్మాణంప్రతివిచారయితుమశక్యమితిభావః।త్వంతుఅనువర్తితుం అనుసర్తుం·ఉభయవిధామాజ్ఞామితిశేషఃతదపిఅనువృత్తో౽పిఆకాశవద్వర్తితుంస్థాతుంశక్తఃయథాకాశఃతత్రతత్రవిద్యమానో౽పితత్తత్కృతలేపరహితఃతథాత్వమపితేషాం ఆచార్యతయావిద్యమానో౽పితత్తత్కృతద్రోహాదిసంబంధరహితఇతిభావః ॥ యద్వా-యేనజనిమతాంఉత్పత్తిశాలినాంఅద్రోహతః*పంచమ్యాస్తసిల్ ద్రోహమంతరేతిభావఃజీవనంఆయుఃపరిమితకాలవర్తనమిత్యర్థః॥అథవాఅదో౽హతః*ఇతరాభ్యో౽పిదృశ్యత ఇతిప్రథమాయాస్తసిః-క్రియావిశేషణమేతత్ -తథాచ అదో౽హంయథాతథావర్తనమిత్యర్థః- ఏవంచేతరేషాంద్రోహోయథాన భవతి తథాశరీరభరణంకర్తవ్యమితిభావః- తేనదుర్ధియాందనుభువామాచార్యకంపురోహితత్వం ద్రోహప్రచురాసు రాచార్యత్వేన జీవనంభవతోనిర్దిష్టమితిభావః-మీమాంసకైరితిచ్ఛేదః విచారయితృభిరిత్యర్థః

యమర్థగహనేమీమాంసకైర్మాదృశైః శక్తస్త్వం
త్వనువర్తితుంతదపిఖల్వాకాశవద్వర్తితుం॥౧౪॥౫॥త

మాదృశైఃమద్విధైఃఅర్థఃనివృత్తిః॥ని॥అర్థో౽భిధేయరైవస్తుప్రయోజననివృత్తిష్విత్యమరః- తేనగహనేదుష్ప్రవేశేనివర్తితుమస్మిన్నశక్యమితిభావః అస్మిన్ సందిగ్ధవిషయేకింకరణీయం- వేధ సంప్రతిత్వయాసర్వేషాంకిమర్థంతథానిర్దిష్టమ్మమతుకిమర్థమేవంనిర్దిష్టమితి ప్రష్టుమప్యస్మాభిర్నశక్యమితిభావః। తదపీత్యత్రపదద్వయంతత్పూర్వోక్తభగవదాదేశద్వయమనువర్తితుమాకాశవద్వర్తితుమపిత్వంతుశక్తఃఖలునిష్టంపూర్వవత్ జ్ఞేయం*అత్రకేచిత్ ॥ యేనేతి॥యేనవేధసావిధినాజనిమతాంజీవనంనవిద్యతేద్రోహోపకారోభ్యః*సార్వవిభక్తికస్తసిః - తతఃసాధుభ్యఇత్యర్థఃఆదిశ్యతతేనైవత్వయిదుర్ధియాందుర్బుద్ధీనాం ఘాతుకానామిత్యర్థః-దనుభువాందానవానాంఆచార్యకంఆచార్యత్వంఆదేష్టృత్వమిత్యర్థః- ఆదిష్టంనిర్దిష్టం- దానవాదేష్టృత్వస్యానితరసాధ్యత్వాత్త్వదాయత్తీకృతమితిభావః- అర్థేనయాచఞయాగహనేఅసాధ్యేదానవానాం దండైకసాధ్యత్వాదితిభావః-అస్మిన్దుర్గ్యేవిషయేమీమాంసకైఃవిచా

త్వాసపరై గ్స్మాద్భి నై ఃకింకర్తవ్యం అస్మదుచితానునయానవకాశఇత్యాశ యః త్వంతుతద్దైవదానవసంబంధిదౌత్యంఅనువర్తితుంస్వీకర్తుంఅకాశ వద్వర్తితుమపిఅసురాచార్యత్వాద్దౌత్యప్రయుక్తన్యూనతారాహిత్యేన గౌరవేణస్థాతుమపీత్యర్థఃశక్తస్సమర్థఃఅనితరసాధ్యదుష్టదానవశిక్షకస్య తవకిమసాధ్యమితిభావఇతివదంతి॥ ౧౭॥తదితి॥ తత్తస్మాద్దానవాచార్య త్వాదిత్యర్థఃకథంచిత్ కేనాపిప్రకారేణదేవాసురాన్నిర్జరదానవాన్ పకీకృత్యఆవాభ్యామేకాంతశీలాభ్యామాసితవ్యంస్థాతవ్యంఇత్యేవంప్ర కారేణాహంవక్తుంకామఇచ్ఛాయస్యసతథాభూతస్సన్ఆగతోస్మి- దే వాసురయోరైకమత్యమంతరాతదాచార్యయోరావయోరేకాంతే స్థి తిరేవనభవిష్యతీతిభావః॥ ౨౦॥ఇతీతి॥గురుణాబృహస్పతినాఇతీత్థమభిహిత

తత్కథంచిదేకీకృత్యదేవాసురానేకాంతశీలాభ్యామాసిత వ్యమితివక్తుకామోహమాగతోస్మి॥ ౨౦॥క॥ఇత్యభిహితో గురువచనంయథార్థమేవతదాలోచయన్ కవిరిదమాబ భాషే॥ ౨౧॥క॥భగవన్నేవమేవైతత్॥ ౨౨॥ ప॥ జానా మ్యేవయదాహపద్మనిలయోయచ్చాహ విశ్వంభరోయ చ్చాస్తేహృదితేయథాకిలతదవ్యగ్రే వివర్తిష్యతే । క స్త్వంసంఘటనేసికోవిఘటనేస్మ్యేకృష్య పిశ్వాస్మినా

ఉక్తఃకవిశ్శుక్ర స్తద్గురువచనంయథార్థమాలోచయన్స్వభావయన్నిదం బుద్ధిస్థమాబభాషేజగాద॥ ౨౧॥ భగవన్నితి॥ హేభగవన్ఏతత్ బుద్ధిస్థం ఏవమేవవక్ష్యమాణమేవ,౨౨॥తదేవాహ॥ జానామీతి॥ వేదానాంఋ గాదీంనాంనిలయఃస్థానంబ్రహ్మాయద్వచనంఆహాయుష్మాన్ప్రతీతిశేషః ఉవాచ-విశ్వంభరఃనారాయణశ్చయదాహబ్రహ్మాణంప్రతీతిశేషః-తే తవహృదిమనసిచయత్ ఆస్తేవర్తతే-అగ్రేకాలాంతరేపియథాకిలయేన వాప్రకారణేత్యర్థఃవివర్తిష్యతేభవిష్యతితత్సర్వం జానామివేద్మి వేత్యర్థఃసంఘటనేసంధానవిషయేత్వంకః విఘటనేసంధ్యఘటన విష యేఅహమపికఃపదార్థోస్మిభవామి-కార్యసామాన్యస్యాపిదైవాయత్త త్వాదావయోరత్రకింస్వాతంత్ర్యమితిభావః-ఇహేదానీంవాతేనపవనే

నతృణైస్తుల్యంతృణవత్ * తేనతుల్యమితివతిఃపరస్పరంతృణానీవేతియావ
త్ విశ్వాత్మనావిశ్వస్వరూపేణపరమేశ్వరేణ॥శ్రు॥పురుషఏవేదగ్ంసర్వ
మితిశ్రుతేః అకృత్యఆకర్షణంకృత్వాహరాదిరితి శేషః దేవాసురాఃనదిరే
ణఝడితిరత్నోత్థ్యం తేసంఘటితాఃభవిష్యన్తి॥౧౫॥తదితి॥తదస్తుసంఘట
నచింతనంతిష్ఠతు-అహమిత్యస్యగమ్యమానత్వాదప్రయోగః-యథావా
యథాతథావా,యథాకథంచిదిత్యర్థః దానవానసురాన్ సంముఖీకరిష్యా
మితతఃదానవేభ్యఃభవంతంసంభావయిష్యామిబహుమానం ప్రాపయి
ష్యామి-తతఃఅనంతరంయథామనోరథంయథాకామమభిధీయతాము
చ్యతామిత్యుపచ్ఛాద్యసంతోష్యబలేరసురరాజస్య సభాస్థానం స
మానీయప్రాపయిత్వావివిధైరనేకప్రకారైరుపచారైఃఅర్హణైర్వాస

యోత్థ్యం తేనదిరేణచేహత్తృణవద్వా తేనదేవాసురాః॥
౧౫॥ గ॥ తదస్తుయథాతథావాసంముఖీకరిష్యామిదా
నవాన్ సంభావయిష్యామిచతతోభవంతం యథామనో
రథమభిధీయతామిత్యుపచ్ఛాద్యసమానీయబలేస్సభాం
సభాజయన్ వివిధోపచారైస్సల్లాపయామాసవాసవగు
రుం॥ ౨౩॥ గ॥భగవన్ దిష్ట్యాదృష్టశ్చిరాత్॥ ౨౪ ॥ గ॥
కిమాగమనకారణంకింకుశలీమేభ్రాతాపురందరస్సకింక

వగురుంసభాజయన్ పూజాంకారయిష్యన్ సన్ సల్లాపయామాస మిథః
వాసవగురుదానవయోఃభాషణంకారయామాసేత్యర్థః॥ ని॥సల్లాపో
భాషణంమిథఇత్యమరః॥౨౩॥
అ॥అథసల్లాపనప్రకారమేవాహ వాక్యద్వయేన॥ భగవన్నితి॥ హేభగ
వన్ హేబృహస్పతేచిరాద్బహుకాలస్యదృష్టః అవలోకితఃమయేతి శేషః
దిష్ట్యేత్యవ్యయంసంతోషోజాతఇత్యభిప్రాయః ॥ ని ॥దిష్ట్యాసముపజో
షంచేత్యానందేథాంతరేంతరేత్యమరః॥౨౪॥ కిమితి॥ ఆగమనస్యమన్ని
కటప్రాప్తేఃకారణంనిమిత్తంకిమితిప్రశ్నే - మేభ్రాతాసహోదరః
పురందరఇంద్రఃకుశలీక్షేమవాన్ కింస కింకరోతికంవావ్యాపారమాచ
రతీత్యర్థః । కిమావసతికస్మిన్ దేశేవసతీత్యర్థః*ఉపాన్వధ్యాఙ్వసఇ

తివసతేరాధారస్యకర్మత్వం- తస్యఇంద్రస్యనామాపితదాపితదార భ్యేత్యర్థః-నశ్శృణుమహేనశ్శృణుమః॥ ఇతీత్థంబలావసురరాజెలనుయుం జానేపృచ్ఛతిసతిఅంగిరసోబృహస్పతిః సోత్ప్రాసంసోపహాసంయథాత థాగిరంవాచమాదదేస్వీచకార॥ ని॥ స్యాదాచ్ఛురితకంహాసస్సోత్ప్రా సస్సనాక్షితం। సోల్లుంఠనంతుసోత్ప్రాసమిత్యమరః॥ ౨౫॥ దెయ మితి ॥ హేదానవరాజ బలేయస్యపుంసఃసదేవమర్త్యభుజంగస్వర్గ మర్త్యపాతాళలోకసహితంఅఖిలంసమస్తంవిధ్యండంబ్రహ్మాండ మె వదెయందయస్యప్రదెయద్రవ్యం-జగతాన్నిధిఃఆధారభూతోభగవాన్ష డ్గుణసంపన్నఃదేవః ప్రకాశమానః సఃసరోజేక్షణః పుండరీకాక్షఃపా త్రందానపాత్రం- యస్యభాగవతఃభృసుగోత్రోత్పన్నఃభూతపతేరీశ్వ

రోటక్రిమావసతినామాపితస్యనశ్శృణుమహేతదాప్రభృ తీత్యనుయుంజానేబలౌసోత్ప్రాసమాదదెగి రమాంగిర సః॥ ౨౫॥వ॥ దేయంయస్యసదేవమర్త్యభుజగంవిధ్యం డమేవాఖిలంపాత్రంయస్యజగన్నిధిఃసభగవాన్ దే వస్సరోజేక్షణః। శిష్యోభూతపతేరసౌకులగురుర్యస్యోశ. నాభార్గవఃకీర్తిర్దానవరాజతస్యభవతఃకాసాంనపా రెగిరాం ॥ ౧౬॥ గ॥ తదభిగమ్యాపిసుదూరమాలోక

రస్యశిష్యఃఅసౌవుశనాఖ్యశ్రః కులస్యగురుర్విద్యోపదేష్టా-తస్యతథావి ధస్య- భవతఃతవకీర్తిర్యశఃకాసాంగిరాంవాచాంపారెపరభాగెన- అ స్త్యేవేత్యర్థః-యస్మిన్కస్మిన్ శ్రోత్రియబ్రాహ్మణేవిష్ణుమావాహ్యక స్మైచిత్తస్మైయస్మిన్కస్మిన్కాలేయేనకెనచిత్ప్రకారేణయత్కించిద్దత్తవ తోపిమహాపుణ్యంతాదృశయజ్ఞకాలేసాక్షాద్విష్ణవేపాత్రభూతాయవి ధివన్నిఖిలంబ్రహ్మాండందత్తవతఃతవపుణ్యంకియత్ తవకీర్తిశ్చకియతీతివక్త వ్యమితిభావః॥ ౧౬॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్సుదూరంబహుదూరంఅభిగమ్య గత్వాపిపుణ్యైఃపుణ్యసంపాదకః శ్లోకఃయశఃయస్యసతథాభూతః॥ ని॥ప ద్యేయశసిచశ్లోకఇత్యమరః-అవలోకయితవ్యఃద్రష్టవ్యః॥శ్లో॥సంతస్సదా భిగంతవ్యాఇతిశాస్త్రాదితి భావఃఇతీత్థమాలోచ్యగతఃఆయాతోస్మి॥౨౬॥

భ్రాతురితి ॥ తే తవ భ్రాతురింద్రస్య వృత్తాంతమావేదయామి వినివేద
యామి॥ ౨౭ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య ఇంద్రస్య భూశ్చ భువశ్చ స్వశ్చ భూ
ర్భువస్స్వః అవ్యయమేతత్ భూర్భువస్స్వర్ భూమ్యంతరిక్షస్వర్గా ఇతి
యాని భువనాని తేషాం పరిబృఢః ప్రభుః * ప్రభౌ పరిబృఢ ఇతి నిపాతనా
త్సాధుః- పూర్వజః అగ్రజః త్వమేవ సుపర్వాణ్ణత ఇత్యర్థః వర్తసే తిష్ఠ
సి- దుర్దాంతాః దుష్టాః త ఏవ ధ్వాంతం తమః తస్య భానుస్సూర్యసదృశః స
భగవాన్ విష్ణురేవ యస్య ఇంద్రస్య అనుజన్మా అవరజః కశ్యపపుత్రత్వాత్త్రి
యాణామితి భావః - య ఇంద్రః త్రిభిః కరణైః వాఙ్మనః కాయలక్షణైరు
పకరణైః దేవానాం బ్రహ్మాదీనామపి దేవం స్వామినం త్రీణి నేత్రాణి య
స్య స తథాభూతం పరమేశ్వరం శరణ్యం సంరక్షణనిపుణం సంప్రాప్తః అ

యితవ్యః పుణ్యశ్లోక ఇత్యాగతోస్మి ॥ ౨౬॥ గ॥ భ్రాతు
రపి తే వృత్తాంతమావేదయామి॥ ౨౭॥ ప ॥ యస్యైవం
భూర్భువస్స్వర్భువనపరిబృఢో వర్తసే పూర్వజస్త్వం
దుర్దాంతధ్వాంతభానుస్స భవతి భగవానేవ యస్యా
నుజన్మా।సంప్రాప్తో యశ్శరణ్యం త్రిభిరపి కరణైర్దేవ
దేవం త్రినేత్రం ప్రష్టవ్యం తస్య కస్మిన్ కుశలమకుశలం త
స్య జిష్ణోః కుతస్స్యాత్ ॥ ౧౭॥ గ॥ స యదైవ సంగరరంగమా
రూఢో యోద్ధుకామోవతస్థే॥ ౨౮॥ గ॥ తదైవ తమశ

నిగతః తస్యేంద్రస్య కస్మిన్ విషయే కుశలం క్షేమం ప్రష్టవ్యం అనుయోక్త
వ్యం - సదా తస్య కుశలమేవేతి భావః - జిష్ణోః స్వతః జయశీలస్య ఏతస్యేం
ద్రస్య అకుశలం కుతః కస్మాత్స్యాదభవత్ - కదాచిదపి తస్యాకుశలం న భ
వేదేవేతి భావః॥ అత్ర త్రినేత్ర ఇతి విశేష్యస్య లోచనత్రయస్య ప్రతిపాదనే
న సంరక్షకాభిప్రాయగర్భత్వాత్పరికరాంకురాలంకారః॥ సాభిప్రా
యే విశేష్యే తు భవేత్పరికరాంకురః । చతుర్ణాం పురుషార్థానాం దా
తా దేవశ్చతుర్భుజ ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౧౭ ॥ స ఇతి ॥ స ఇంద్రః యదా య
త్ర- వే సంగరం యుద్ధం తదేవ రంగః రంగస్థానం తమారూఢః అధిరూఢ
స్సన్ యోద్ధుం కామః ఇచ్ఛా యస్య స తథాభూతః అవతస్థే అస ॥ ౨౮ ॥ త

దేతి ॥ తదాతత్కాలఏవపరమేశ్వరః తమింద్రంఅశరీరిణ్యాశరీరసంబం
ధరహితయేత్యర్థః-శరీరావచ్ఛేదేనఅనుత్పన్నయేతియావత్ ॥ గిరాఅం
తర్ధేః హిరణాదస్మాదిత్యేవంవిధయా వాచాఆహ-వనంనివర్తయిష్యన్కార
ణంహాపయిత్వానివర్తనంకారయిష్యన్నిత్యర్థః- మునిదూర్వాసాః
తత్సంబంధీయః శాపః అనిష్టాశంసనంతత్ప్రయుక్తంమాలిన్యంకాలుష్యం
నిర్మార్ష్టుంశోధయితుంఅధికేనఅభ్యుదయేనయోక్తుం యోజయితుం
పరమే ఉత్కృష్టే తపసిధ్యానాదౌనియుయుజే నియోగంకృతవాన్ ॥
౨౯॥ యఇతి॥ యఃమందరఃతమఃతమోగుణః ॥ ని ॥ తమోరాహౌగుణే
ధ్వాంతే శూకేవ్యోమనభోంబునోరితినానార్థమాలా - తస్యగంధ
స్సుగంధఃలేశోవా॥ ని॥ గంధోగంధకసంబంధామోదలేశస్మయేషుచేతినా

రీరిణ్యాగిరానివర్తయిష్యన్నాహవనన్నిమార్ష్టుంముని
శాపమాలిన్యమభ్యుదయేనచయోక్తుమధికేనపరమేతప
సిపరమేశ్వరోనియుయుజే॥ ౨౮॥ ప॥ యశ్శక్యోనదృశాపిగో
చరయితుంసత్త్వైస్తమోగంధిభిః యత్రబ్రహ్మసనాత
నంగిరిజయాస్వైరంపరిక్రీడతే। అధ్యారుహ్యతమేవమం
దరమనుధ్యాయన్యఆస్తేశివంకస్తంద్రక్ష్యతికఃప్రవక్ష్య

నార్థమాలా-తమోగంధోయేషామస్తీతితమోగంధినః * అతఇనిఠనా
వితీనిప్రత్యయః-తథాభూతైఃసత్త్వైఃజంతుభిః॥ ని॥ ద్రవ్యాసువ్యవసాయే
ష్వసత్త్వమస్త్రీతుజంతుష్వితిత్వమరః - దృశాదృష్ట్యానేత్రేణాపిగోచరయి
తుంగోచరంకర్తుంవిషయీకర్తుమితియావత్ - నశక్యఃశక్యోనభవ
తీత్యర్థః - యత్రాద్రౌసనాతనంపురాతనంబ్రహ్మశివాఖ్యంపరంబ్ర
హ్మగిరిజయాపార్వత్యాసాకంస్వైరంస్వచ్ఛందంయథాతథాపరిక్రీడ
తేవిహరతి- తంతథాభూతంమందరమేవఅధ్యారుహ్యఅధిష్ఠాయ యఇం
ద్రఃశివంఉమాసహాయంఅనుధ్యాయన్ననుచింతయన్ సన్నాస్తేవర్త
తే-తమింద్రంకఃద్రక్ష్యతిఆలోకయిష్యతినకోపీత్యర్థః-దేవఃసురఃదాన
వః అసురోపివాకఃకథాం ఇంద్రప్రస్తావంప్రవక్ష్యతికథయిష్యతి అజ్ఞాని
ప్రాణిమర్గమే-సుందరాద్రౌశివంధ్యాయతఇంద్రస్యకాపి బాధాన

భవతీతిభావః॥ ౧౮॥ బ॥ బలేఃకులం ఉదితోదితకులమిత్యభిప్రాయేణస్తౌ
తి॥ ప్రష్ఠోదఇతి॥ భగవతఃషడ్గుణసంపన్నస్యలక్ష్మీపతేఃనారాయణస్య
తంత్రాణిసిద్ధాంతాఃపాంచరాత్రాదయః తేషువిషయే॥ ని ॥ తంత్రం
ప్రధానేసిద్ధాంత ఇత్యమరః- ప్రష్ఠోదఃపరమగురురాచార్యఃమహానితివా
ర్థః॥ని॥ గురుస్త్రిలింగ్యాంమహతిదుర్జరాలఘునోరపీతి హేమచంద్రః-
కమలభూః బ్రహ్మావిరోచనం అధ్యాత్మవిద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాయాః
నిధిం శేవధింవ్యాతేనేచకారేత్యర్థః- తథోక్తంఛాందోగ్యస్యాష్టమా
ధ్యాయే॥ శ్రు॥ సహిశాంతహృదయఏవవిరోచనోసురాన్ జగామ తేభ్యో
హైతాముపనిషదంప్రోవాచేతి॥ బాణః బాణాసురః పశుపతేః పరమేశ్వర
స్యపరిషది సాధవః పారిషదాః॥ సూ॥ పరిషదోణ్య ఇత్యత్ర పరిషద ఇతియో

గికథాం దేవోపివాదానవః॥ ౧౮॥ వ॥ ప్రష్ఠోదఃపరమోగు
రుర్భగవతస్తంత్రేషులక్ష్మీపతేర్వ్యాతేనేచవిరోచనం
కమలభూరధ్యాత్మవిద్యానిధిం। బాణఃపారిషదాగ్రణీఃప
శుపతేస్త్వంతుప్రవేకస్సతాంసిద్ధానామపియోగినా
మశ్శృణవం నైవంకులంనిర్మలం ॥ ౧౯ ॥ గ ॥ తదత్ర
మహాకులప్రసూతస్యభవతో మహదనుశిష్టస్యకిమావే
దనీయమన్యైస్స్వయమేవమహాభాగస్వరూపం పర్యా

గవిభాగజ్ఞోపి॥ తేషామగ్రణీశ్శ్రేష్ఠః॥ శ్లో॥ బాణరావణచండీశనందీ
భృంగిరిటస్తథేత్యాదిషుశిభక్తగణనాయకాంతస్యప్రథమగణితత్వాది
తిభావః॥ త్వంతుసతాంసాధూనాంమధ్యేప్రవేకఃఉత్తమః॥ ని ॥ క్లీబేప్ర
ధానంప్రముఖప్రవేకానుత్తమోత్తమాఇత్యమరః- సిద్ధానామణిమాది
సంపన్నానాంకులంయోగినాంయమనియమవతాం కులమపి ఏవంభవ
త్కులమివనిర్మలంనిష్కళంకంయథాతథానాశ్శృణవంనశుశ్రువే - బ్ర
హ్మాండేభవత్కులమేవసర్వోత్తమమితిభావః॥ ౧౯॥ తదితి॥ మహాన్ భగ
ఏవభాగఃసమజ్ఞాయస్యసఃతస్యసంబుద్ధిః హేమహాభాగ॥ ని ॥ భగశ్శ్రీ
కామమాహాత్మ్యవీర్యయత్నార్కకీర్తిష్విత్యమరః- తత్తస్మాదత్రేదా
నీంమహాకులప్రసూతస్యసద్వంశోత్పన్నస్య మహతామనుక్రమేణ అనుశి

ష్టస్యశిక్షితస్యభవతః అస్మైర్యరితస్త్రైరావేదనీయం నివేదనీయంకిం నకిమ పీత్యర్థః-ఉదితజ్ఞత్వాదింగితజ్ఞత్వాచ్చతవేతిభావః- భవానేస్వయ మేవకార్యస్యప్రకృతేకతుం యోగ్యస్యస్వరూపంపర్యాలోచయతు పరిభావనంకుర్వితీత్యర్థః॥౩౦॥ దదతీతి॥ ద్రుహిణఃబ్రహ్మాసచహరఃశి వఃసచగోవిందోవిష్ణుఃసచతేఏతదాద్యాః ఏతత్ప్రభృతయఃదైత్యేషుది తిపుత్రేషుఏవవరంప్రార్థితార్థం॥ని॥దైవాద్భతేవరశ్శ్రేష్ఠేత్రిషుక్లీ బెమనాక్ప్రియఇత్యమరః-దదతివితరంతీత్యర్థఃదత్వాదానంకృత్వాచ తంవరంసద్యస్తత్క్షణఏవఅన్యథయంతిఅన్యథాకుర్వంతీత్యర్థః- ఇతివఃయు ష్మాకంస్ఫుటంప్రవ్యక్తమేవ॥ని॥స్ఫుటంప్రవ్యక్తముల్బణమిత్యమరః-కుం భకర్ణభస్మాసురాదిషుతథాప్రసిద్ధత్వాదితిభావః-నియమతః నియమే న*సార్వవిభక్తికస్తసిః-ఆవశ్యకతయేతితాత్పర్యార్థః - దేవానిందాది

లోచయతు॥౩౦॥ ప॥ దదతిచవరందత్వాసద్యస్తమన్యథ
యంతిచద్రుహిణహరగోవిందాద్యా దైత్యేష్వితిస్ఫు
టమేవవః। నచనియమతోదేవానేవానుకంపితుమీశతే
యదసురవరామధ్యేమధ్యేసముద్గమయంతివ ॥ ౨౦॥
ప॥ అతోబ్రహ్మేశవిష్ణూనామపిశుద్ధధిదాత్మనాం।ఆచూ

నేవఅనుకంపితుంఅనుగ్రహీతుంనచేశతే సమర్థానభవం తీత్యర్థః- యద్యస్మాత్కారణాత్ మధ్యేమధ్యేక్వచిత్క్వచిత్సమయ ఇత్యర్థః- అసురవరాదానవశ్రేష్ఠాః సముద్గమయంతిసమున్నతాః కుర్వంతీ త్యర్థః కదాచిత్తేషాంఉపచయఃభవతామపచయఃకదాచిద్భవతాము పచయస్తేషామపచయఇతిసర్వైర్విదితమేవేతిభావః॥౨౦॥అతఇతి॥అతః కాలభేదేనఉభయత్రపక్షపాతాపక్షపాతప్రదర్శనాదిత్యర్థఃశుద్ధాః నిర్మలాఃచిత్ బుద్ధిఃయేషాం తేశుద్ధచితఃఏవంభూతాఃఆత్మానఃస్వభావాః యేషాం తేనిర్మలబుద్ధిస్వభావా ఇతియావత్ - ఏవంభూతానామపిబ్ర హ్మేశవిష్ణూనాంవపుఃశరీరంఆచూడాత్ శిరఆరభ్యేత్యర్థఃఆనఖాగ్రేభ్యః నఖాగ్రమభివ్యాప్యేత్యర్థః * ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరిత్యుభయత్రసమా సః-మాయయాఇంద్రజాలేనప్రచురంమాయామయమితి॥ ని॥ స్యాన్మా

యాశాంబరీమాయాకారస్తు ప్రాతిహారిక ఇత్యమరః- ఇతిమన్యేజానే- కదాచిత్ స్వీయాఇవభాసంతేక దాచిత్పరకీయాఇవభాసంతే - అతస్తే షాం-కృత్యమిత్థమితిప్రత్యేతుమశక్యమితిభావః - పరమార్థస్తుశుద్ధచిన్ని ర్వికారచైతన్యమాత్మావిగ్రహాయేషాంతేశుద్ధచిదాత్మానః॥ ని॥ ఆ త్మాయత్నోధృతిర్బుద్ధిస్స్వభావో బ్రహ్మవర్ష్మచేత్యమరః - తేషాంబ్ర హ్మేశవిష్ణూనాంవపుః ఆచూడాదానఖాగ్రేభ్యఃమాయామయంమన్యే మిథ్యాభూతంజానేసచ్చిదానందైకరూపత్వాత్తేషాంవిగ్రహస్యతుచ్ఛ త్వాదితిభావః॥౨౧॥తదితి॥ తత్తస్మాత్పరేభ్యఃఇతరేభ్యఃఅవకాశంఛిద్ర మప్రదాయాదత్వా యుష్మాసుతేషుభవత్సుచేత్యర్థః అన్యోన్యంపరస్ప రంసమవేతేషుమైత్ర్యామిళితేషుసత్సు॥౩౧॥ యదితి॥ యన్నైష్కా-్యం

ఆచూడాదానఖాగ్రేభ్యోమన్యేమాయామయంవపుః॥౨౧॥

॥ తదపరిదాయపరేభ్యోవకాశమన్యోన్యసమవేతేషు

యుష్మాసు॥౩౧॥ప॥ యన్నైశ్చింత్యంయదౌద్ధత్యంయద్బ

లంయాసుఖాసికా। యద్యశోయఃప్రతాపశ్చసర్వంతద

నుచింత్యతాం॥ ౨౨॥ ॥ ఆస్తామిదంఅవశ్యంహివిగృహ్ణా

త్సుయుష్మాసుభవితవ్యంఅప్రకాశేనమయావాభార్గవే

తాచింతాయేభ్యస్తేనిశ్చింతాః తేషాంభావః నైశ్చింత్యంచింతారాహి త్యమితియావత్॥ ని॥స్యాచ్చింతాస్మృతిరాధ్యానముత్కంఠోత్కలికేసమ ఇత్యమరః-యదౌద్ధత్యంయదుత్సాహః యద్బలంయత్పరనిగ్రహసామ ర్థ్యంవర్తతే-యాసుఖాసికాయావాసుఖస్థితిర్వర్తతే- యద్యశఃకీర్తిః భవేత్ -యఃప్రతాపఃకోశదండజంతేజః॥ని॥సప్రతాపఃప్రభావశ్చయత్తే జఃకోశదండజమిత్యమరః- తత్సర్వమనుచింత్యతామనుసంధీయతామిత్య ర్థః- మిళితానాంభవతామసాధ్యాభావాదవశ్యంమేళనంభవితవ్యమితి భావః॥౨౨॥ఆస్తామిదంపతత్తిష్ఠతు॥ ॥సంధౌసాధకముక్త్వావిగ్రహేబా ధకమాహ॥ అవశ్యమితి॥యుష్మాసుతేషుభవత్సుచేత్యర్థః విగృహ్ణాత్సుయు ద్ధంకుర్వత్సుసత్సుమయాభార్గవేణగురుణావాఅప్రకాశేనప్రకాశరహి తేనభవితవ్యంస్థాతవ్యం గురుశుక్రయోరావయోః కేవలసమీపవృత్తి

శ్వేయుద్ధప్రతిబంధకమహావృష్టిసంభవాదితిభావః-తథాచోక్తం॥శ్లో॥గు
రుశుక్రౌసమీపస్థౌకుర్యాదేకార్ణవంజగదితి।దృశ్యౌయదాహానిజనైర్వ్రి
జతోయదాస్తమన్యోన్యతస్సురగురౌయదివార్యశుక్రౌ।కర్మాణితత్రప్రశ
మయేనశుభానికుర్యాన్నైవారభేతశశిజేస్తగతేచవిద్యాం॥౩౨॥ తథా
చేతి ॥ తథాచపవంచేత్యర్థః - అనయోఃగురుశుక్రయోరప్రకాశ
యోః మూఢయోస్సతోరితియావత్ - సురైఃదేవైఃఅసురైఃదానవై
శ్చవాయత్నేనమహాప్రయత్నేననివర్త్యమానాః క్రియమాణా అపి
కాఃక్రియాః కేవావ్యాపారాఃఫలవత్యఃసఫలాస్స్యుఃభవేయుః కాఅపి
క్రియానఫలంతీత్యర్థః ॥ తథాచోక్తం ॥ శ్లో ॥ గురుభార్గవయో
ర్మౌఢ్యేశుభంకించిన్నసిధ్యతీతి॥౨౩॥ఆఖండలస్యేతి ॥ ఆఖండలస్యఇం

ణవా॥౩౨॥తథాచ॥ప॥నివర్త్యమానాయత్నేననిర్జరైర
సురైశ్చవా। కాఃక్రియాఃఫలవంత్యస్యురానయోరప్ర
కాశయోః॥౨౩॥గ॥ఆఖండలస్యమతిరన్యాదృశీ॥౩౩॥ప॥
స్థీయతామగ్రజైస్స్వర్గోజీయతామనుజేనవా।సర్వ
థాభాత్యభాగ్యేనసంవృతంనఃప్రయోజనమితి॥౨౪॥గ॥
భోభోసకలకలాశయమర్మజ్ఞాసంధివిగ్రహయోగ

ద్రస్యమతిబుద్ధిరన్యాదృశీప్రకారాంతరవతీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ స్థీయ
తామితి॥అగ్రజైఃజ్యేష్ఠభ్రాతృభిఃఅసురైఃస్థీయతాం- భావేలోట్ ఉషి
తంస్యాదిత్యర్థః-సర్వథాసర్వప్రకారైరిత్యర్థః భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్యకనిష్ఠ
స్యవాభాగ్యంశుభకర్మ॥ ని॥ భాగ్యంకర్మశుభాశుభమిత్యమరః- తేన
నఃఅస్మాకంప్రయోజనంసంవృత్తంసంప్రాప్తం ఇత్యాఖండలస్యే త్య
న్వయః-అసురాణాంస్వర్గాధిపత్యేఇంద్రాగ్రజః స్వర్గమధితిష్ఠతీతిప్ర
వాదస్స్యాత్ ఉపేంద్రస్యాధిపత్యేఇంద్రానుజః స్వర్గమధితిష్ఠతీతిప్ర
సిద్ధిస్స్యాదుభయథాపిమమకీర్తిరస్త్యేవేతిభావః॥౨౪॥అ॥ సంప్రతిసా
మాజికాన్ప్రత్యాహ॥భోభో ఇతి॥భోభో ఇతినిపాతఃసంబోధనార్థకః॥ఆ
దరాద్ద్విరుక్తిః॥ని॥అథసంబోధనార్థకాఃస్యుఃప్యాట్పాడంగహేహైభోః ఇ
త్యమరః- సకలాఃసమస్తాఃయాఃకలాఃవిద్యాఃతాసాంయఆశయాఃఅభి

షాడ్గుణ్యాః యాని షడ్గుణాని గోప్యార్థాః తాని జానంతీతి తజ్జ్ఞాః - సంధిః మైత్ర్యా ఉభయోర్మేళనం - విగ్రహః ద్వేషేణ ఉభయోః కలహః - తావేవ యోగౌ జయసాధనోపాయౌ ॥ ని ॥ యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిష్విత్యమరః - తయోః పారంగామినః పారదృశ్వాన ఇతి యావత్ - తథావిధా భవంత ఏవ - నీతిపథే నీతిమార్గే - స్థితానామిత్యస్య గమ్యమానత్వాదప్రయోగః - అర్థేషు ప్రయోజనవిషయే ప్రమాణం ప్రమాతారః జ్ఞాతార ఇతి యావత్ ॥ ని ॥ ప్రమాణం హేతుమర్యాదశాస్త్రేయత్తాప్రమాతృష్విత్యమరః - సంధివిగ్రహాదిస్వరూపవిదాం భవతాం నీతిమార్గస్సమీచీన ఇత్యనుభవగోచర ఏవేతి భావః ॥ ౩౪ ॥ నేతి ॥ ఆత్మనస్స్వస్య సచివః తేన ఉక్తం కథిత ఇత్యేవ ఏతావతా హేతునైవ నాదరణీయం నాదర్తవ్యం ఖలు - తదుక్తమప్యయుక్తం చేత్ ద్వేయమేవ భవతీతి భావః - పరః శ

పారగా భవంత ఏవ నీతిపథార్థప్రమాణం ॥ ౩౪ ॥ గ ॥ నఖ
ల్వాత్మనస్సచివోక్తమిత్యేవాదరణీయం పరసచివోక్త
మితి వాపహరణీయం ధీమతాం ధీరేవ సచివశ్శాసితేత్య
భిధాయ విరమతి గురౌ ॥ ౩౫ ॥ గ ॥ అవలోకితో బలినా
భార్గవస్సామాజికాననుమోదయన్నిదమాచచక్షే ॥

త్రుః ॥ ని ॥ పరోరిః పరమాత్మనోరితి విశ్వః - తస్య సచివః మంత్రీ తేనోక్తం గదిమితి వా - ఏతేనైవ హేతునేత్యర్థః ॥ ని ॥ ఇతి హేతుప్రకరణప్రకారాదిసమాప్తిష్విత్యమరః - అపహరణీయం పరిత్యక్తవ్యం న భవతి - తదుక్తమపి యుక్తం చేద్గ్రాహ్యమేవ భవతి ॥ శ్లో ॥ యుక్తియుక్తం వచో గ్రాహ్యం బాలాదపి శుకాదపీతి న్యాయాదితి భావః ధీమతాం బుద్ధిశాలినాం ధీరేవ సచివః శాసితా శిక్షకః ॥ ని ॥ మంత్రీ ధీసచివోమాత్య ఇత్యమరః - వివేకినం ధీరేవ అమార్గాన్నివర్తయతి సన్మార్గే ప్రవర్తయతి - తతః బుద్ధిశాలినః మంత్ర్యంతరాపేక్షా నాస్తీతి భావః - ఇతీత్థం అభిధాయ దేవగురౌ సురాచార్యే ఉపరమతి తూష్ణీంభూతే సతి ॥ ౩౫ ॥ అవలోకిత ఇతి ॥ బలినా దానవేంద్రేణాలోకితః సాభిప్రాయం దృష్టః భార్గవః అసురగురుః ఇదం స్వబుద్ధిస్థం సామాజికాన్ సభాసదః ॥ ని ॥ సభాసదస్సభాస్తారాస్సభ్యాస్సామాజికా

శ్వత ఇత్యమరః అనుమోదయా అనుమానయా సన్నిదం స్వబుద్ధిస్థం ఆచచక్షే జగాద॥ ౩౬॥ యద్యపీతి ॥ అద్యేదానీం సుమనసో దేవాః గతాః శ్రియః సంపదో యేషాం తే తథాభూతాః దరిద్రా ఇతి యావత్ - యద్యపి అసౌ తేషాం దరిద్రసుమనసాం గురురుపదేష్టా మంత్రీ - యద్యపి నః అస్మాకం సురైర్దైవైస్సంధాయ స్సంధిం కృత్వా సాధ్యం సంపాదనీయం న కించిత్ కించిదపి నాస్తీత్యర్థః - అథాపి దివ్యః స్వర్గవాసీ మునిః మననశీలః గురుః ఉదధిం సముద్రం నిర్మథ్య సుధామమృతం లబ్ధ్వా పాత్ర్యవయం మిళిత్వా పాస్యామః పానం కరిష్యామః ఇతి రహసి ప్రకాంతే యదాహ యద్వచనము వాచ తద్వచనం కించిత్పర్యాలోచ్యం పరిభావనీయం - బహుషూక్తేష్వీదమేకం మమ సారవద్భాతీతి భావః॥ ౨౭॥ ఇతీతి॥ ఇత్థం ప్రకారం తద్వచనం శ్రు

౩౬॥ ప॥ యద్యప్యద్య గతశ్రియస్సుమనసో యద్యప్యసౌ తద్గురుర్యద్యప్యస్తి ఫలం న కించిదపి నస్సంధాయ సాధ్యం సురైః। పర్యాలోచ్యమథాపి కించిదుదధిం నిర్మథ్య లబ్ధ్వా సుధాం పాస్యామో వయమిత్యసౌ రహసి మాం యత్ప్రాహ దివ్యో మునిః॥ ౨౭॥ ఇతి॥ గ॥ తచ్ఛ్రుత్వాంత ఏవ దానవాః సంమోహితా మాయయా వైష్ణవ్యా సద్య ఏవ సంమేనిరే॥ ౩౭॥ అహుశ్చ॥ ప॥ సంధాస్యామశ్శమధనగిరా నిర్వ్యలీకం సురైః ప్రాక్ తోక్ష్యామో జలధిమమృతం తత్ర

త్వాంత ఏవ శ్రోతార ఏవ వైష్ణవ్యా మాయయా - మాయయా యాః విష్ణుసంబంధిత్వే॥ శ్లో॥ దేవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయేతి। గీతావచనం మాయనం - మోహితాః వంచితాస్సంతః ముగ్ధాః కృతాస్సంత ఇత్యర్థః - సద్యః తత్క్షణాదేవ సమ్మేనిరే సమ్మతిం చక్రిరే॥ ౩౭॥ ఆహుశ్చేతి॥ శమః అంతరింద్రియనిగ్రహః ధనం యస్య స తథాభూతః గురుః తస్య గీర్వాక్ తయా నిష్కృత్రిమ మళీకమప్రియమనృతం వా యస్మాత్తథాభూతం యథా తథా॥ ని॥ అళీకం త్వప్రియే నృత ఇత్యమరః - సురైః దైవైః ప్రాక్ పూర్వం సంధాస్యామః సంధిం కరిష్యామః - జలధిం సముద్రం తోక్ష్యామః మథిష్యామః - తత్ర జలధౌ అమృతం సుధాం లప్స్యామహే పాస్యామ

మహే చ-అథఅమృతలాభానంతరంఅమీ దేవాఃసాధవఃసజ్జనాఃస్యుర్యది భవేయుర్యదీత్యర్థః - ఉభయేతేవయంచేత్యుభయేపాస్యామఃపానంకరిష్యామః ఏవంసాధవఃనచేత్ నభవేయుర్యదీత్యర్థః- ఇయతాప తావతాకిం విహతంకింవిగతంనకిమపీత్యర్థః * హానహింసాగత్యోఃనపుంసకేభావే క్తః-నఃఅస్మాకంబాహవఃభుజాఃక్వకుత్రగమనాగతాః- తదానీంతేస హృదయానభవేయుర్యదిఅస్మద్భుజబలతిరస్కృతాస్సంతఃఇదానీమివా శ్రుతనామానోభవిష్యంతీతిభావః॥౨౯॥తతఇతి॥తతోనంతరంసచివేనఅమాత్యేనగురుణాసహసాధుసాధుశోభనంశోభనంఆదరాద్ద్విరుక్తిః॥సి॥ సుందరంరుచిరంచారుసుషమంసాధుశోభనమిత్యమరః- ఇతీత్థమనుమోదమానాస్సంమాన్యమానాస్సంతః- ప్రథమతఃపూర్వంవాచస్పతింసుర

లప్స్యామహే చ। పాస్యామశ్చ పృథగుభయేయద్యమీ
సాధవస్స్యుర్నైవంచేత్కింవిహతమియతా బాహవః క్వా
గమంనః॥౨౯॥ ౫॥ తతస్సాధుసాధ్విత్యనుమోదమానా
స్సచివేనప్రేష్ఠాప్యవాచస్పతింప్రథమతస్సంధాస్యంతః
ప్రతస్థిరేదానవాప్యుపవమందరం॥౩౦॥ ౫॥ పూర్ణ
మనోరథశ్చగురుఃపునరుపావర్తమానస్సందదర్శమం
దరమేత్యశివధ్యాననిర్ధూతకల్మషాన్ శివార్చనప్రతి
నశ్శివార్పితప్రాణాన్ శివనామకీర్తనపవిత్రితముఖాన్

గురుంప్రస్థాప్యప్రయాణంకారయిత్వేతియావత్ -దానవాస్సంధాస్యంతస్సంధింకరిష్యంతస్సంతః- సద్యఃతత్క్షణా దేవమందరమద్రింప్రతి ప్రతస్థిరేప్రయయురిత్యర్థః॥౩౦॥ పూర్ణేతి॥ పూర్ణాఃసఫలాఃమనోరథాఃకామాయస్యసతథాభూతఃగురుశ్చ ఉపావర్తమానః పునః ప్రతినివృత్తస్సన్నిత్యర్థః-మందరమద్రిమేత్యప్రాప్యశివఃపరమేశ్వరః తస్యధ్యానంచింతనంతేననిర్ధూతానివినాశితానికల్మషాణి పాపానియేషాంతేతథాభూతాస్తైఃధ్యానప్రకారఃకైవల్యోపనిషది ॥శ్రు॥ ఉమాసహాయంపరమేశ్వరంప్రభుంత్రిలోచనంనీలకంఠంప్రశాంతమ్। ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతిభూతయోనింసమస్తసాక్షింతమసఃపరస్తాదిత్యాదినాశ్రు

యతే। ధ్యానేనపాపాన్నివృత్తిశ్చ నారదపరివ్రాజకోపనిషది॥ శ్రు॥ తదభి
ధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావాద్భూయశ్చాంతే విశ్వమాయానివృత్తిః॥
జ్ఞాత్వాదేవాముచ్యతే సర్వపాశైః క్షీణైః క్లేశైర్జన్మమృత్యుప్రహాణిరి
త్యాదినా శ్రూయతే॥ శివస్యార్చనం వ్రతం చేత్యుభౌ యేషాం త ఇతి శి
వార్చనవ్రతినః - శివార్చనప్రకారస్తు ప్రథమాశ్వాసేవక్తవ్యోపి ప్ర
సంగాదత్రోచ్యతే। ఆదౌ మూర్తికాలక్షణం॥ శ్లో॥ శ్వేతా లక్ష్మీప్రదా చై
వ గౌరీ రాజ్యప్రదా భవేత్। రక్తా యా శ్రియమాప్నోతి కృష్ణా వైరివినాశిని
తి॥ అథ పూజకవ్యాపారశ్శివాగమే॥ శ్లో॥ శుభే హ్ని ప్రాతరుత్థాయ శివం
ధ్యాత్వా సమాహితః। గత్వా దీచీం దిశం దేవి మంత్రవిన్మంత్రముత్తమం।
నమో గణేభ్య ఇత్యేనం ప్రజపన్నిశ్చలాంతరః। శుద్ధప్రదేశసంభూతాం
మృదమాదాయ యత్నతః। యే పథామితి చానీయ జపన్మంత్రముదీరితం।
సంశోధ్య చ జలేనాశు పిండీకృత్వా శనైశ్శనైః। పవిత్రదేశే సంస్థాప్య తత
స్స్నాయాద్విధానతః। నిత్యం నైమిత్తికం కృత్వా విధాయ సకలం పుమాన్।
అంగన్యాసం తతః కుర్యాన్మంత్రైరేతైస్సమాహితః। లలాటే తు శివః
ప్రోక్తః కంఠే రుద్రస్సమీరితః। ఈశానో నాభిదేశే తు జాన్వోశ్శంకర
ఏవ చ। సర్వవ్యాపీ గుల్ఫయోశ్చ పాదయోస్తు సదాశివః। ఏవం న్యాసం పు
రా కృత్వా ధ్యాయేద్దేవం మహేశ్వరమ్। స్థితం కల్పతరోర్మూలే జ్ఞానము
ద్రాలసత్కరమ్। పద్మాసనసమాసీనం యోగపట్టవిరాజితం। మంగళా
యతనం దేవం మనోహరతరాకృతిం। ఉమయోపాసితం శ్రీమచ్చంద్ర
శేఖరముజ్జ్వలం। తతో ధ్యాయేత్సహస్రీశసహస్రక ఇతీరయన్। ఏవం
ధ్యాత్వా సుధీః కుర్యాత్పంచాష్టైకాదశాథవా। లింగాని మంత్రముచ్చా
ర్య రుద్రేభ్యో మేదివీతి చ। మానస్తోకేతి సంప్రోక్ష్య వారిణావాహనం చరే
త్। ఓం నమః ప్రథమం బ్రూయాద్భగవత్యై తతో వదేత్। శివపత్న్యై త
తో నేన వామే దేవీన్నియోజయేత్। యే పృథివ్యా ఇతి పఠన్నాసనాది ప్రక
ల్పయేత్। హిరణ్యబాహవే వస్త్రం భూషణం శంభవే తతః। ధృష్ణవే చోత్త
రీయం చ కిరికేభ్యోపవీతకం। గంధం దద్యాన్నమశ్వేభ్యః పుష్పం పార్యాయ
మంత్రతః। నమః కపర్దినే ధూపం ప్రదీపం నమ ఆశవే। బభ్లుశాయ చ నైవే

ద్యంపశ్చాద్యథాపర్ణపూగకం । ఆరార్తికంచ తేజోసప తేరుచప్రద
క్షిణం।నమస్త్విత్తినమస్కారః ॥ అథవాన్యప్రకారేణపార్థివార్చావి
ధీయతే।అథాతస్సంప్రవక్ష్యామిశృణుబ్రహ్మన్ప్రయత్నతః । పూజావి
ధిరహస్యంతుశంభునాకథితంపురా । త్రిపుండ్రతిలకంకృత్వాభస్మభృ
చ్చందనైరపి।వ్యాఘ్రచర్మోత్తరీయస్తుపూజాంశైవీంసమాచరేత్।
హరోమహేశ్వరశ్శంభుఃశూలపాణిఃపినాకధృత్। మృదాహరణసంఘ
ట్టప్రతిష్ఠావాహ్వానమేవచ।స్నపనంపూజనంచైవతత్క్షమాపణవిసర్జనం।ఓం
కారాద్యైశ్చతుర్థ్యంతైర్నామభిస్తైరనుక్రమాత్।కర్తవ్యాస్తత్క్రి
యాస్సర్వాభక్త్యాపరమయాసదా ॥అథధ్యానంప్రవక్ష్యామిసర్వసిద్ధి
ప్రదాయకం ॥ ధ్యాయేన్నిత్యంమహేశంరజతగిరినిభంచారుచంద్రావ
తంసంరత్నాకల్పోజ్జ్వలాంగంపరశుమృగవరాభీతిహస్తంప్రసన్నం। ప
ద్మాసీనంసమంతాత్స్తుతమమరగణైర్వ్యాఘ్రకృత్తింవసానం విశ్వా
ద్యంవిశ్వవంద్యంనిఖిల భయహరం పంచవక్త్రంత్రినేత్రం।ధ్యాత్వా
ప్రాణప్రతిష్ఠాంతుపూజాంకృత్వాసమాచరేత్ । పూర్వాద్యాగ్నేయ
పర్యంతంవామావర్తేనబుద్ధిమాన్ । అష్టమూర్త్యంతకైరష్ట నామభి
స్సాయమాచరేత్ । పూజామావరణాఖ్యాంతుప్రణవాద్యైర్నమోం
తకైః। శర్వాయక్షితిరూపాయభవాయబలమూర్తయే । రుద్రాయవ
హ్నిరూపాయతథోగ్రాయసమీరయేత్ ।వాయురూపాయభీమాయ
తథాకాశస్వరూపిణే । మహాదేవాయసోమాయఈశానాయార్కమూ
ర్తయే॥యజమానస్వరూపాయపశూనాంపతయేనమః । మధ్యేసదాశి
వాయాథకథయేత్సర్వమూర్తయే ।యద్వాప్రసాదబీజేన మూలమం
త్రేణవాసుధీః।కుర్యాత్తుపార్థివీంపూజామితికైశ్చిదుదీర్యతే । తతస్త
ర్పణంకార్యంనామమంత్రైఃపృథక్పృథక్ । శివంభవంతథాచోగ్రం
మృడంశంభుంతథైవచ।శశిశేఖరసంజ్ఞఞ్చశంకరంచవిరూపకం। నవమం
విశ్వరూపఞ్చదశమంచకపర్దినం । త్ర్యంబకంతర్పయామీతిప్రణవా
ద్యైశ్చతర్పయేత్ ।ఏవంసంపూజ్యమతిమానుపచారైః క్షమాపయే

త్ ।ఇతివచనానిశివరహస్యస్థాని॥ అథరుద్రాక్షపరీక్షా॥నిక్షేపహేమతే
ఖాఖాయస్యలేఖాప్రదృశ్యతే।తదక్షముత్తమంవిద్యాత్తద్ధార్యంశివపూ
జనే।అథశివపూజావిధిః॥సూతసంహితాయాం। స్నాత్వాశుద్ధేసమేదే
శేగోమయేనోపలేపితే।ఆసీనస్సర్వదామౌనీశ్చలాధఙ్ముఖస్సుధీః। వి
చిత్రమాసనంతత్ర నిధాయబ్రహ్మవిత్తమాః ।ఆగస్త్యేనచశాస్త్రేణ
ప్రోక్తలక్షణలక్షితం । ఆదాయశ్రద్ధయావిప్రాః శివలింగంసమాహి
తాః।తత్రచావాహ్యదేవేశంప్రణవేనహృదిస్థితం।అర్ఘ్యందత్వాముని
శ్రేష్ఠతతఃపూర్వోక్తమంత్రతః।పాద్యమాచమనంచైవదత్వాపూర్వో
క్తమంత్రతః।స్నాపయిత్వామహాదేవమాపోహిష్ఠాదిభిస్త్రిభిః।తథాపు
రుషసూక్తేనశ్రీమత్పంచాక్షరేణచ।పునరాచమనందత్వాప్రతిష్ఠాప్యా
సనేహరం॥దత్వావస్త్రంమునిశ్రేష్ఠప్రణవేనసమాహితః। ఉపవీతంపు
నర్దత్వాభూషణానిచసాదరం।గంధంపుష్పంతథాధూపందీపం చైవాద
రేణతు।శ్రీమత్పంచాక్షరేణైవప్రణవేనయుతేనచ । హవిర్నివేద్యదేవా
యపానీయేనసహాదరాత్। పునరాచమనందత్వాతాంబూలం చోపదం
శకం।మాల్యందత్వానులేపంచప్రణమ్యభువిదండవదితి॥అథక్షమాపణప్ర
కారః॥ అపరాధాక్షమస్వేశమమశంకరసర్వగ।స్వరూపంశివవిజ్ఞా
తుంశక్యమేవనసర్వదా। క్షంతవ్యంమహతాసర్వంవిషవద్భవతాఖలు।
క్షమావిషయభూతోఽస్మినాతఃపరనివేదనం।అజ్ఞానాద్వాప్రమాదాద్వా
వైకల్యాత్సాధనస్యచ । యన్న్యూనమతిరిక్తంవాతత్సర్వం క్షంతుమ
ర్హసి। బాలోఽహంబాలబుద్ధిశ్చబాలచంద్రధరప్రభో । నాహంకిమపి
జానామిస్వతఃప్రీతోభవప్రభో। ప్రాయశ్చిత్తంవైదికానాంయాగా
నామపికర్మణాం । శివస్మరణమేవేతిశ్రుతిరప్యస్తిశంకరేతి ॥ ప్రకృత
మనుసరామః ॥ శివార్చనస్వరూపంకించిదుక్త్వా కించిచ్ఛివస్వరూప
ముచ్యతే॥ దశశైవవ్రతాన్యాహుఃజాబాలశ్రుతిపారగాః । ప్రత్యష్ట
మ్యాంప్రయత్నేనకర్తవ్యంనక్తభోజనం।కాలాష్టమ్యాంతుతత్త్యాజ్యం
భోజనంయత్నపూర్వకం । అవశ్యంసితభూతాయాంకర్తవ్యం నిశిభో
జనం । అసితాయాంతుభూతాయాంతన్నకార్యంద్విజాతిభిః। ఏకాద

ర్త్యాంసితాయాంతుత్యాజ్యంభోజనమాస్తికైః । అసితాయాంతుభో
క్తవ్యంరాత్రావేవప్రయత్నతః । శివలింగార్చనంకృత్వాస్వశక్త్యా
యత్నపూర్వకం। నశియత్నేనకర్తవ్యంభోజనంసోమవాసరే। ఉపో
షణాదినాప్యస్మిన్ దివసేనియమోహ్యయం । పర్వణ్యపిదినేత్యాజ్యం
భోజనంసోమవాసరే। కిముతాన్యేషుదివసేష్వితిజాబాలవాదినః। సో
మాసితభూతాయాసార్ద్రాపాతసమన్వితా । తస్యాముపోషణంకా
ర్యంనిశిజాగరణంతథా। భోజనీయః ప్రయత్నేనశైవోభక్తిపురస్సర
మితి రుద్రయామళవచనాని ॥ శివేపరమేశ్వరేఅర్పితాఃసమర్పితాః
ప్రాణాయైస్తైతథాభూతాన్॥తథోక్తంశంకరసంహితోత్తరభాగే॥శ్లో॥
లింగేప్రాణంసమాధాయప్రాణేలింగంతుశాంభవం। సశరీరేమనఃకృ
త్వానకించిదపిచింతయేత్। ఏతత్ప్రాణార్పణంప్రోక్తమితి॥ శివేతియ
న్నామతస్యకీర్తనముచ్చారణం తేనపవిత్రితంపావితంముఖం స్వస్వ
వదనంయేషాంతేతథాభూతాన్।తథోక్తంకేదారఖండే॥శ్లో॥శివేతిద్వ్య

శివకథాపారాయణపరాయణాన్ శివాహం భావభావి
తాన్ శివాద్వైత వాదకోవిదాన్ భస్మదిగ్ధత నూరు

క్షరంనామత్రాయతేమహతోభయాత్ । తస్మాచ్ఛివంచింతయతాం
స్మరతాంచద్విజోత్తమాః।కింపునర్బహునోక్తేనశివఇత్యక్షరద్వయం।
ఉచ్చారయంతియేనిత్యంతేరుద్రానాత్రసంశయః । శివేతిద్వ్యక్షర
న్నామయైరుదీరితముచ్చకైః । తేధన్యాస్తేమహాత్మానఃకృతకృత్యాస్త
థైవచేతి॥ శివసంహితాయాం ॥ ఉచ్చారయంతియేమర్త్యాశ్శివనామా
మృతోపమం । జ్ఞానతోఽజ్ఞానతోవాపినాస్తి తేషామఘంధ్రువమితి ।
లింగపురాణేచ ॥ హత్వాభిత్త్వాచభూతానిన్యాయతోఽన్యాయతోపి
వా। శివమేకంసకృత్స్మృత్వాసర్వపాపైఃప్రముచ్యతఇతి ॥ శివస్యక
థాఃత్రిపురహననాదిప్రస్తావాఃతాసాంపరాయణాః ముఖ్యాశ్రయాఇ
త్యర్థః ॥ ని ॥ అయనంనిలయేవర్త్మనీతినానార్థమాలా-యద్వా- శి
వకథానాంపరాయణేషుపరాయణాజాగరూకాఇత్యర్థః- శివోహంశి
వోహమితిమయూరవ్యంసకాదిత్వాత్స మాసఃశివోహమితిభావః అభి

ప్రాయః॥ ని॥ భావోఽభిప్రాయ ఆశయ ఇత్యమరః - తేన భావితాః శోధి
తా ఇతి వార్థః - సంభావితా ఇత్యర్థః - అథవా- శివాహంభావే శివా
హంభావబుద్ధౌ భావితాః స్థాపితా నిత్యర్థః * ణిజంతాద్భవతేః కర్తరి
క్తః- ఇతరానుపదిశ్య తానపి శివాహంభావే స్థాపయంతీతి భావః- యద్వా-
శివాహంభావస్య శివః కేవలోఽహమితి బుద్ధేః భావితాః భావయంత ఇత్య
ర్థః- విగ్రహే కర్మణి షష్ఠీ బోధ్యా - సదాశివోఽహమితి బుద్ధిధారా అ
స్యంత ఇతి భావః - భస్మభిః దిగ్ధాని లిప్తాని తనూరుహాణి లోమాని యేషాం
తే తథాభూతాః- భస్మచ్ఛన్నత్వాద్భస్మశాయిత్వాచ్చేతి భావః - ద్వి
తైవ ద్వైతం * స్వార్థే అణ్ప్రత్యయః- న ద్వైతమద్వైతం నఞ్ సమాసః
శివాద్వైతం శివస్యాద్వితీయమిత్యర్థః - తస్య వాదః కథనం * వ్యక్త
వాగ్వాచకాద్వదతేర్భావే ఘఞ్ ప్రత్యయః - తస్మిన్ కోవిదాః బు
ధాః॥ ని॥ విద్వాన్ విపశ్చిద్దోషజ్ఞస్సన్ సుధీః కోవిదో బుధ ఇత్యమరః- త
థాభూతాః త్ర్యవయవాశ్చ తే పుండ్రాశ్చేతి శాకపార్థివాదిత్వా

హారభసితత్రిపుండ్రమండితపంచాష్టాదిస్థానమనోహ
రాః ప్రాలంబిజటాజూటవలయావలంబితశశినికులనా

త్సమాసః - తతః భసితేన త్రిపుండ్రా ఇతి తత్పురుషః - రేఖాత్రయస
ముదాయః పుండ్రశబ్దేన వివక్షితః ॥ని॥ పుండ్రోదకేక్షుతిలకభేదక్రిమ్య
తిముక్తయోరితి నానార్థమాలా - తైః మండితాని భూషితాని యాని పం
చాష్టాదిస్థానాని తైః మనోహరాః దర్శనీయాః తథాభూతాః అత్ర
త్రిపుండ్రశబ్దస్య శాకపార్థివాదిత్వాన్నాశ్రయణే తద్ధితార్థేత్యాది
నా సమాహారసమాసే అకారాంతోత్తరపదత్వేన ద్విగోరితీకారే త్రి
పుండ్రీతి స్యాత్ -అత ఏవ ద్విగోర్లుగనపత్య ఇత్యత్ర త్ర్యవయవా విద్యా-
త్రివిద్యా తామధీతే త్రైవిద్యః నతు తిస్రో విద్యా అధీతే ఇత్యణ్ ప్రత్యయః
తద్ధితార్థేత్యాదినా సమాసః ॥ అత ఏవ భాష్యకారః అత్ర అణ్ ప్రత్య
యస్య లుగభావ ఇత్యాహ ॥ భస్మధారణప్రకారః - భస్మధారణస్థా
నాని చ- శంకరసంహితాయాముపరిభాగే ॥ శ్లో ॥ ధ్యాయేచ్ఛివం జలా
ధృతుంబీమాపస్సర్వమిత్యపి । శంకరం భస్మనా తథా శ్రీమత్పంచాక్షరేణ

షు | భస్మస్నానంతతః కుర్యాజ్జన్మకర్మనివృత్తయే - అగ్నిరిత్యాదిభి ర్మంత్రైస్సద్యోజాతాదిమంత్రతః | సర్వాంగోద్ధూళనంకుర్యాదా పాదతలమస్తకం | భస్మనానాత్సర్వపాపానాంభాసనాత్పరమాత్మనః భస్మేతిగీయతే సద్భిర్వేదాంతేష్వాగమేషుచ | త్రిపుండ్రంధారయేత్స ర్వోద్ధృష్మనా సజలేనచ| శ్రీమత్పంచాక్షరేణైవమంత్రేణభిషడాననః | లలాటే భగవాన్ బ్రహ్మాహృదయేహవ్యవాహనః| నాభౌస్కందోగళే పూషాబాహుమూలేతుదక్షిణే | రుద్రాదిత్యాస్తథామధ్యేమణిబంధే శచీపతిః | వామనోవామభాగేతుమధ్యేచైవప్రభంజనః | వాసవో మణిబంధేతుపృష్ఠదేశే హరస్స్వయం|శిరస్యాత్మామహాదేవఃపరమాత్మేతి విశ్రుతః| త్రిపుండ్రధారణంకృత్వేత్యాదినాప్రదర్శితాని|| ప్రాలంబి న్యోలంబమానాఃయాఃజటాఃమూలావరపర్యాయాః-న్యగ్రోధాదివృక్షే షుశాఖాధోభాగ డోలారజ్జువల్లంబమానాః|| ని|| అత్యున్నతతరుపాత్ర

దశకునావేదితసంగహితశాంభవప్రసాదాన్ శుద్ధాధ్వ
వర్తినోవిజ్ఞానకలమానివశునాసీరముఖాన్ బహిర్ము
ఖాన్||౩౯||ప||ఆఖ్యాయనిఖిలంవృత్తమాశయించవిరోధి

యః కోటర్యోమూలేలగ్నకచేజటేత్యమరః-తాసాంజటానాంసంఘాతాః తేషాంమేవలయాఃమండలానితానవలంబితాఆశ్రితాః - కర్తరిక్తః - యేశకునాఃపక్షిణస్తేషాం నినాదాః ధ్వనయఏవశకునానిభావిశుభసూచ కాపశుభ్రత్యాదీని- తైరావేదితాఃపరిజ్ఞాపితాఃశాంభవాఃశంభుసంబంధి నః ప్రసాదా అనుగ్రహాయేషాం తేతథాభూతాన్ - శుద్ధానాంసతా మధ్వానోమార్గాస్తేషువర్తితుంశీలంయేషాంతేతథాభూతాన్విజ్ఞా నానిశిల్పానిశాస్త్రాణిసాగరాఃనిధయః|| ని || విజ్ఞానంశిల్పశాస్త్రయోరి త్యమరః - విజ్ఞానకలమాఃనితిపాఠే విజ్ఞానస్యధ్యానాదిలక్షణస్యకలమాః శాలయః- తాఇవస్థితా ఇత్యర్థః- తాన్ శునాసీరముఖాన్ఇంద్రాదీన్ బహిర్ముఖాదేవాః|| ని|| బహిర్ముఖాఃక్రతుభుజఇత్యమరః-తాన్ సందదర్శదృష్టవాన్|| ౩౯||అ||అథగురుర్మందరంప్రాప్యకింకృతవానితి పైదతఆహ||ఆఖ్యాయేతి ||సబృహస్పతిఃఅఖిలంసమస్తంవృత్తంనిమ్నాం

ధః౦విరోధినాం ప్రతిపంథి నామాశయంలభిప్రాయంచ ఆఖ్యాయఉ క్త్వా ఆదితేయా దేవాః*కృదికారాద క్తినఇతిజీషం తాదదితిశబ్దాత్ స్త్రీ భ్యోఢగితిఢక్ ప్రత్యయః- తాన్ దైతేయాన్ దానవాన్।పూర్వవత్ ఢక్ ప్రత్యయః-తైస్సహసంధాతుంసంధిం కర్తుం౦సమనీనహత్ సంనాహ యాంమాసేత్యర్థః॥౩౭॥అ॥బృహస్పతిప్రస్థానానంతరందానవాఃకింకృ తవంఇతిచెదతఆహతతఇతి॥తతోబృహస్పతిప్రస్థానానంతరం-మహతా అధికేనబలేన-మూలభృత్యసుహృచ్ఛ్రేణిద్విడాటవికాఖ్యషడ్విధసై న్యేనేత్యర్థః॥ని॥స్థౌల్యసామర్థ్యసైన్యేషుబలం నాకాకసీరిణోరిత్యమ రః-మహతాసంనాహేనప్రయత్నేన-మహతాఽవధానేనఐకాగ్రే ణచసంధాతుంసంధింకర్తుంఆగతాఆయాతాఃసర్వేపిదానవాఃఅసురా

నాం|అదితేయాన్ సదైతేయైఃసంధాతుంసమనీనహత్

౨౭॥ గ॥తతోమహతాబలేనమహతాసం నాహేనమహ

తాచావధానేనసంధాతుమాగతాస్సర్వేపిదానవాఃప్ర

కృతికుటిలా అపిపరిణతత పోవిశేషేణ పరిక్షీణకల్మషత

యాదుర్దశా మధ్యాహ్న భాస్కరాని వదురాస

దాః యుగాంతపావకాని వవిస్రంభణీయాః విశ్వస్య

జఇవపున ౧౧ పునర్దర్శనియ్యాః పూర్ణసుధాకరాని

ప్రకృతిఃస్వభావః॥ని॥ప్రకృతిఃపంచభూతేషుస్వభావేసచివాదిష్వితినా నార్థమాలా-తయాకుటిలావక్రాఅపి-పరిణతానిపరిపక్వాని- ఫలాభి ముఖానీతియావత్ యానితపాంసి తెషాంవిశేషేణఅభివ్యక్త్యా॥ని ॥విశే షోవయవెవ్యక్తా వితినానార్థమాలా | అథవావిశేషోతిశయః- తేనపరి క్షీణానివినష్టానికల్మషాణికాలుష్యాణిమెషాం జా షాంభావ స్తత్తాతయాదు దర్శాః-మః ఖెనద్రష్టుంశక్యానిత్యర్థః*ఈషద్దుస్సుషుకృఛ్రాకృఛ్రా ర్థేషుఖలితిఖల్ప్రత్యయః-అతఏవమధ్యాహ్నః అహ్నోమధ్యభాగః తస్మిన్ సమయెమెభాస్కరాః తానివస్థితాః దురాసదాః దురధిగ మాః యుగాంతెమెగ్నయఃతానివస్థితాః విస్రంభయితుం - విశ్వసి తుంయోగ్యాఃవిస్రంభణీయాః తథాభూతాః విశ్వసృజః నవప్ర త్రే

వతీర్ణవస్థితాన్ ॥ ౧౫ ॥ విధాతావిశ్వసృడ్విధిరిత్యమరః-పునఃపునః ద్రష్టుం యోగ్యాః దర్శనీయాః తథాభూతాన్ పూర్ణసుధాకరాన్ పూర్ణ చం(ద్రా)నివస్థితాన్ గీర్వాణాన్ సంలక్ష్యదృష్ట్వాదుర్విశంకితానిదురధ్య వసాయాన్ సంత్యజ్యత్యక్త్వాఅనుయాతృకాననుచరాన్ ప్రతిషిధ్యనిరు ధ్యఅన్యత్ర స్థాప్యేతిభావఃశస్త్రాణిపరిహృత్య విసృజ్యనిర్మలేన ద్వేషా దిలక్షణమలరహితేనమనసాఅంతః కరణేనఉపలక్షితాః నిరంతర మనవ కాశంయథాపరిరేభిరేఆలిలింగురిత్యర్థః ॥౨౦॥సంక్రందనఇతి॥సంక్రం దనఃఇంద్రఃయథాన్యాయం-న్యాయఃసంప్రదాయః తమనతిక్రమ్యేత్యర్థః దానవైస్సమాగమ్యమిళిత్వాపురోధసంపురోహితం భార్గవం శుక్రం అభివంద్యనమస్కృత్వా వాచస్పతినాగురుణా అనుమతః కృతస

వనంలక్ష్యగీర్వాణాన్ సంత్యజ్యదుర్విశంకితానిప్రతిషి
ధ్యానుయాతృకాన్ పరిహృత్యశస్త్రాణినిర్మలేనమన
సానిరంతరంపరిరేభిరే॥౨౦॥౧ ॥ సంక్రందనోపియథా
న్యాయంసమాగవ్యదానవై రభివంద్యపురోధ సంభార్గ
వమనుమతో వాచస్పతినాకిరన్నివ సుధారసంకించిదిద
మాచచక్షే॥౨౧॥౨॥సాఫల్యంతపసామిదంసుమహతాం
సాఫల్యమస్మాకమిదంసాఫల్యంపితురాశిషామిదమిదంసా

ప్మతిస్సన్నిత్యర్థః-సుధారసంఅమృతరసంకిరన్ ఆకిరన్నివ - కించిదిదం వచనంఆచచక్షేఆచఖ్యౌ॥౨౧॥అ॥అథాసురాన్ ప్రతిఇంద్రఃకిమాఖ్యాత వానితివదతఆహ॥సాఫల్యమితి॥ శ్రీమాన్యఃకాశ్యపఏవతాతపాదోస్మద్గు రుఃతస్యయచ్చరణస్థానం తస్యోచితైరర్హైః పితృసమో జ్యేష్ఠఇతిన్యా యాదితిభావః-జ్యాయోభిరగ్రజైః॥౧॥వర్షీయాన్ దశమీజ్యాయాన్ పూ ర్వజస్త్వగ్రజో గ్రజఇత్యమరః-విరోచనముఖైఃవిరోచనాదిభిఃభ్రాతృభి స్సోదరైఃఅహమింద్రఃవాత్సల్యస్యప్రేమ్ణఃపాత్రీకృతఃభాజనీకృతఇతియ త్ తదిదంసుమహతామత్యధికానాం తపసాంఅస్మ దనుష్ఠితకృఛ్రచాం ద్రాయణాదీనాంసాఫల్యంసఫలత్వం ఫలమితియావత్ ఇదమస్మాకంసహ (స్ర) సంఖ్యాకనుపీతి శేషఃపితుః కాశ్యపస్యయాఆశిషః శుభవాచఃఅఖిలా

షా వా॥ని॥ఆశీరురగదంష్ట్రాయాం శుభవాగభిలాషయోరితి నానార్థమా
లా॥ని॥ఆశీర్హితాశంసాహిదంష్ట్రయోరిత్యమరశ్చ- ఇదం సాఫల్యం ఇ
దమస్యఆయుషః జీవితకాలస్య॥ ని ॥ ఆయుర్జీవితకాలో నాజీవాతుర్జీ
వనౌషధమిత్యమరః-సాఫల్యం సఫలమితియావత్ ॥ శ్లో॥ ఏతిజీవంతమా
నందో నరం వర్షశతాదపీతి న్యాయాదితి భావః- యద్యప్యత్ర సోదరప్రే
మభాజనీభవనం తపఆదీనాం నఫలం -తథాపితస్యఉద్దేశ్యత్వ కృతప్రసా
ధ్యత్వాదిధర్మ సంబంధనిమిత్తైతపఆదిఫలత్వోత్ప్రేక్షణాత్ఫలోత్ప్రే
క్షాలంకారః-సచవ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యః॥ ౨౮ ॥ ఆరాద్ధా ఇతి ॥
నను భో బలిప్రముఖాః భ్రాతర ఇత్యర్థః॥ ని॥ ప్రశ్నావధారణానుజ్ఞానున
యామంత్రణే నన్విత్యమరః - త్రిలోకా ఏవ త్రైలోక్యం తస్యయదాధి

ఫల్యమస్యాయుషః। శ్రీమత్కాశ్యపపాదపద్మచరణస్థా
నోదితైర్భ్రాతృభిర్జ్యాయోభిర్యదహం విరోచనము
ఖైర్వాత్సల్యపాత్రీకృతః॥౨౮॥అపిచ॥ప॥ ఆరాద్ధాస్సు
యూయమేవ గురవస్త్రైలోక్యరాజ్యార్పణాదారాద్ధా
గురుభార్గవప్రభృతయో బ్రహ్మర్షయశ్శక్తితః। కింకర్త
వ్యమితోఽపి కేవలమిహ శ్రాంతోస్మి శాంతోస్మి చ ప్రాప్తం
తత్పరమామృతం యది భవత్యాజ్ఞా యతిష్యే సుఖం॥౨౯॥X॥

జ్యం రాజభావః తస్యార్పణాత్ భవదధీనకరణాద్గురవః యూయం జ్యేష్ఠ
భ్రాతృత్వాత్తేషాం గురుత్వమితి భావః. ఆరాద్ధాః పూజితాః వా*రాధతే
రనుదాత్తత్వాదిడాగమాభావః- శక్తితః గురుభార్గవప్రభృతయః గు
రుశుక్రాదయః బ్రహ్మర్షయః ఆరాద్ధాః పూజితా ఏవ- యథాశక్తితా
సపిపూజితవానస్మి నమస్కారవందనాదిభిరితి భావః - ఇహేదానీమితో
న్యత్ కేవలం కింకర్తవ్యం కోఽపికర్తవ్యాంశః నావశిష్ట ఇతి భావః - శ్రాం
తః శ్రమవానస్మి తపఆదికంకృత్వేతి భావః- శాంతోఽస్మి నిగృహీతాంతరిం
ద్రియగణోఽస్మి సర్వత్ర తుచ్ఛబుద్ధ్యేతి భావః- తత్తాదృశం పరమముత్కృ
ష్టం అమృతం సుధాం ప్రాప్తుం ఆజ్ఞా నిదేశః యది భవతి స్యాచ్చేదితి తాత్ప
ర్యార్థః సుఖమనాయాసం యథా తథా యతిష్యే యత్నం కరిష్యే ॥ ౨౯॥

ఇతీతి ॥ ఇత్థంపదంతమాభాషమాణంఇంద్రంప్రతిఅసురేశ్వరాఃదానవశ్రేష్ఠాఃఆహురూచురిత్యర్థః॥౨౨॥ మైవమితి ॥ హేఅఖండల మైవంమైవంపవంమావక్తవ్యమిత్యర్థః॥౨౩॥ త్వమితి ॥ త్వంశతంక్రతవోయాగాయస్యసశతక్రతుః॥ ని॥సప్తతంతుర్మఖఃక్రతురిత్యమరః - అసిభవసీత్యర్థఃత్వంనీతిఃనయః॥ని ॥ నీతిస్స్యాత్ప్రణయనయఇతినానార్థమాలా-తస్యపంథాఃమార్గఃతస్మిన్కుశలఃశిక్షితః ॥ ని ॥ పర్యాప్తిక్షేమపుణ్యేషుకుశలంశిక్షితేత్రిష్విత్యమరః-అసి-త్వంభగవతః షడ్గుణ శాలినః ప్రమథానామధిపతేఃపరమేశ్వరస్యదయాయాః కృపాయాః ఆస్పదం భాజనమసి*ఆస్పదంప్రతిష్ఠాయామితినిపాతనాత్సాధుః- తవశివపూజాధురంధరత్వాదితిభావః - హేమఘవన్ ఇంద్ర బాలపవబాలకః*అనుకం

ఇతివదంతంప్రాగ్రితరక్షోమింద్రమిదమాహురసురేశ్వరాః॥
౭౨॥౫॥ మైవమాఖండల మైవం॥౨౩॥౫॥త్వమసిశతక్రతు
స్త్వమసినీతిపథేకుశలస్త్వమసిదయాస్పదంభగవతఃప్ర
మథాధిపతేరపిఖలుబాలకేనభవతాభ్యవతాభోఽవ నిఖి
లమనాకులంకులమిదంప్రతిష్ఠితేనః॥౨౨॥౫॥ వ్యాపృతే
త్వయితపసిరాజ్యమిదం వ్యాకులీభవేదితిసంరక్ష్యతే
స్మాభిఃసాహ్యమేవానుచింత్యభవతః॥౨౪॥ ప॥ ఏకేనవి

పాయాంకః ప్రత్యయః॥ని॥బాలస్తుస్యాన్మాణవకోవయస్థస్తనంధయ ఇత్యమరః-తేనభగవతాత్వయానోస్మాకంఇదంకులం అన్వాయఃఅనాకులమవ్యాకులంసత్ ప్రతిష్ఠితంప్రతిష్ఠా మాప్నోతిపకేన సుపుత్రేణభవతైవాస్మదీయంనిఖిలంకులంశోభతఇతిభావః ॥౨౨ ॥ వ్యాపృతఇతి ॥ త్వయితపసివిషయేవ్యాపృతే ఉద్యుక్తేసతి ఇదంరాజ్యం స్వర్గరాజ్యమిత్యర్థః- వ్యాకులీభవేత్ పర్యాకులంస్యాత్ - ఇతిమత్వేతిశేషః - భవతస్తవసాహ్యంసహాయకమనుచింత్యపర్యాలోచ్య అస్మాభిస్సంరక్ష్యతే పాల్యతే-నతుభవతోరాజ్యాపజిహీర్షయేతిభావః॥౨౪॥ఏకేనేతి ॥ హేవత్సఇంద్రపకేనఅసహాయేన-త్వయేతిశేషఃవిధృతంనిర్వ్యూఢంఇదంరాజ్యంరాజ్ఞఃకర్మఇయంతఃబహవఇతిభావః- ఈదృశాఃసహస్రబాహు

త్వాదివిశిష్టాః నిర్వహంతః నిర్వాహం కుర్వంతః వయం తావకం త్వదీయం నైపుణం చాతుర్యం అద్య జానీమః విద్మః ||౩౦|| అమృతమితి || అమృతం పీయూషం భోక్తవ్యం యది అమృతాశనం కార్యం యదీతి తాత్పర్యార్థః - అనుమన్యామహే తరాం అనుమతిం కుర్మహే - తదమృతం సంవిభజ్యైవ సంవిభాగం కృత్వైవేత్యర్థః భోజ్యం భోజనం కార్యం నిర్భజ్య భోజనమకృత్వా ||౯|| నిర్నిశ్చయనిషేధయోరిత్యమరః - న భోజ్యమిత్యన్వయః - యది న విభజ్యేతి పాఠః తదైకం పదం అర్థః ప్రాగ్వత్ - ఇతీత్థం నోస్మాకం మతిర్నిశ్చయః ||౩౧|| తదితి || తత్తస్మాన్నారాయణః వాసుదేవః తేనాదిష్టముపదిష్టం అర్ణవస్య సముద్రస్య యన్మథనం విలోడనం తస్మిన్నుపా

ధృతం రాజ్యమియంతో వయమీదృశాః । నిర్వహంతోద్య
జానీమో నైపుణ్యం వత్స తావకం || ౩౦ || ప|| అమృతం యది
భోక్తవ్యమనుమన్యామహేతరాం || సంవిభజ్యైవ త
ద్భోజ్యం న నిర్భజ్యేతి నో మతిః || ౩౧ ||౮ || తదాఖ్యాతుం భ
వానర్ణవమథనోపాయమాదిష్టం నారాయణేనేత్యను
యుంజానేషు దానవేషు యథాశ్రుతమాఖ్యాయ పురంద
రస్తమేవ మందరముత్పాట్య సాగరే నిపాతయితుముత్సా
హయామాస బలిం ||౩౨||౧ || తతః కియదేతదుత్పాటనం
నామ గిరేర్వ్యథమానో ముఖమారుతేన విక్షిపామో౽గు

యం సాధనం భవానాఖ్యాతు బ్రూహీత్యర్థః భవద్యోగాన్న మధ్యమః - ఇతీత్థం దానవేష్వసురేషు అనుయుంజానేషు పృచ్ఛత్సు సత్సు పురందరః ఇంద్రః యథాశ్రుతం శ్రుతమనతిక్రమ్య ఆఖ్యాయ ఉక్త్వా తం మందరముద్రిమేవ ఉత్పాట్య ఉత్పాటనం కృత్వా సాగరే అర్ణవే పాతయితుం నిపాతయితుం బలిమసురరాజం ఉత్సాహయామాస ఉత్సాహవంతం చకారేత్యర్థః ||౩౨|| తత ఇతి || తతః నారాయణాదేశోపదేశశ్రవణానంతరం దానవేష్వసురేషు గిరేః మందరస్య ఉత్పాటనం ఉన్మూలనం నామైతదిదం కియత్ కిం మహోగుర్వితి భావః - ముఖమారుతేన విక్షిపామః ధ్మానం కుర్మః - యథాహ ప్రస్థం భస్మసంచయం ముఖవాయునా ఉత్పతంతం కుర్మః త

ద్వైతము ద్రింముఖమారుతాధ్మా నేనఉత్పతంతంసమర్థ ఇతిభావః- అంగు ల్యాస్ఫోటనశబ్దేనవిక్షిపామఃవామహస్తేనసవ్యేతరేణ॥ని॥ వామంశరీరే సవ్యంస్యాదపసవ్యంతుదక్షిణమిత్యమరః- సముద్ధరామః ఉత్పాటయా మః-ఏకేనసాయకేనబాణేనసంక్రమయామఃప్రాపయామః- సర్వత్ర మందరాద్రేఃకర్మతయాగమ్యమానత్వాత్తద్వాచకపదస్యాప్రయో గః-ఇతీత్థంబలోత్సేకాత్ బలదర్పాదిత్యర్థః ఉచ్చావచంఅనేకప్రకా రం॥ని॥ఉచ్చావచైకభేదమిత్యమరః- గర్జత్సునదత్సు సత్సుబలిరసురేం ద్రఃఇదంస్వబుద్ధిస్థంఅవాదీదభాణీత్ *వ్యక్తవాగ్వాచకాద్వదతేలుఙ జీవదవ్రజేత్యాదినావృద్ధిః॥౨౭॥హంతేతి ॥యూయంఅర్భకాః శిశవఇవ యుక్తాయుక్తపరిజ్ఞానాదితిభావః - అకృతప్రజ్ఞాఅశిక్షితబుద్ధయఇవశ క్త్యశక్త్యపరిజ్ఞానాదితిభావః- కథంప్రతిజానీధ్వేప్రతిజ్ఞాంకురుధ్వేత్యర్థః

లిస్ఫోటనసముద్ధరామోవా మహస్తేన సంక్రమయా
మప్సాయకేనన్నైక్షితి బలోత్సేకాదుచ్చావచంగర్జత్సు
దానవేషుబలిరిదమవాదీత్॥౨౭॥ హంతకథమర్భ
కాఇవయూయ మకృతప్రజ్ఞాఇవనిరం కుశంప్రతిజానీ
ధ్వే॥౨౮॥ వింశత్యాపిభుజైః పురాగిరి వరంవిక్షోభ
యాంచక్రేశూలినః పాదాంగుష్ఠనఖాగ్రయం త్రణదశద్దో

హంతేతివిషాదాదౌ॥ని॥ హంతహర్షేనుకంపాయాంవాక్యారంభవి షాదయోరిత్యమరః॥౨౮॥ వింశతీతి ॥ పురాపూర్వంయఃరావణఃవింశ త్యావింశతిసంఖ్యాకైఃభుజైఃబాహుభిరపి॥ని॥ వింశత్యాద్యాస్సదైక త్వేసర్వాస్సంఖ్యేయసంఖ్యయోరిత్యభిధానాద్వింశతిశబ్దస్య అత్రై కవచనాంతతయానిర్దేశః-గిరివరంకైలాసాద్రింవిక్షోభయత్ - అత ఏవ*విభ్రాడ్వాచ్చలనార్థకాణ్ణిజంతాల్లటశ్శతృ ప్రత్యయః-శూలినఃపర మేశ్వరస్యపాదాంగుష్ఠంపాదస్థూలాంగులిఃతస్యయన్నఖాగ్రంతస్య యద్యంత్రణందృఢంస్థాపనంతేనదళంతఃత్రుట్యంతఃదోష్ణాంబాహూనాం॥ ని॥భుజబాహూప్రవేష్టోదోరిత్యమరః- యేసంధయఃజత్రుణి॥ ని॥ స్కంధోభుజశిరోంసోస్త్రీసంధీతస్యైవజత్రుణీత్యమరః-బంధాఃగ్రథనానియ

స్యసతథాభూతః అతఏవచిరంబహుకాలంవార్షికో వర్షాకాలసం
బంధిన్యఃయానిశారాత్రయః* స్త్రియాఃపుంవదిత్యాదినాపుంవద్భావః
తాసుమోమండూకఃభేకః॥ని॥ భేకేమండూకవర్షాభూరిత్యమరః- తేన
తుల్యంతద్వత్ క్రోశంక్రోశంరుదిత్వారుదిత్వారుత్వారుత్వేతి వా
ర్థః*కుశిఆహ్వానేరోదనే చేతిధాతోర్ణముల్ ప్రత్యయః ద్విర్భావ
శ్చ-శ్రమమాయాసమవాపప్రాప-సలంకాయాఈశ్వరో రావణఃయు
ష్మాభిఃశ్రుతిగోచరంశ్రవణదేశంనగమితఃనప్రాపితఃకిమిత్యర్థః॥ ౩౨॥
అపీతి॥ సిద్ధైర్మహర్షిభిరపియఃమందరాద్రిఃద్రష్టుమపిదృగ్విషయీ
కర్తుమపీత్యర్థః - అశక్యః అలభ్యఇతితాత్పర్యార్థః శంభోః ప్ర

స్సంధిబంధశ్చిరం। క్రోశంక్రోశమవాపదార్షికీర్నిశా
మండూకవద్యశ్రమంయుష్మాభిశ్శ్రుతి గోచరం నగమిత
శ్శంకేసలంకేశ్వరః॥౩౨॥ ప॥ అపిద్రష్టుమశక్యోయస్సి
ద్ధైరపిమహర్షిభిః। వినాశంభోః ప్రసాదేనకథముత్పా
టయేమయం॥౩౩॥క॥తదద్యవయంసర్వే ప్రపద్యభగవం
తముమాకాంతంప్రసాద్యవాఙ్మనః కాయైఃప్రార్థయే
మహిప్రార్థనీయమితి ॥౪॥ ౪ ॥ తతస్సాధుసాధ్వి
త్యభినంద్యమానాభార్గవాంగీరసాభ్యామన్యోన్యశ్రు
తసంవిదోదేవాసురాఃప్రతిపద్యమందరం శైలంప్రణే

సాదేన అనుగ్రహేణ వినాతమద్రిం కథముత్పాట యేమ ఉద్ధ ననంకు
ర్మ ఇత్యర్థః॥ ౩౩ ॥ తదితి॥తత్తస్మాత్ సర్వేవయంభగవంతముమా
కాంతంపార్వతీ పతింప్రపద్య సేవిత్వాప్రసాద్యప్రసాద యిత్వాఅను
గ్రహంలబ్ధ్వేతియావత్ -వాఙ్మనఃకాయైఃమనసావాచాకాయే నచేత్య
ర్థఃప్రార్థనీయమభ్యర్థనీయంప్రార్థయేమయాచామహఇత్యర్థః॥౪॥
తతఇతి॥తతఃఉక్తరీత్యాసమయబంధానంతరంభార్గవాంగీరసాభ్యాం
శుక్రబృహస్పతిభ్యాంసాధుసాధు-ద్విర్భావఆదరార్థః॥ ని ॥ చారుసు
షమంసాధుశోభనమిత్యమరః- ఇత్యనుమన్యమానాస్సంమన్యమానాఃఅ
న్యోన్యంపరస్పరంకృతాఃబంధాఃసంవిదాఃప్రతిజ్ఞాయేషాంతేతథాభూ

తా॥ స॥ సంవిదాగూః ప్రతిజ్ఞానమిత్యమరః - యద్యపి కోశే సంవిచ్ఛబ్దః ప్రతిజ్ఞాపరతయా నిర్దిష్టః తథాపి తస్యైవహాలం తస్యాత్రప్రవృత్తిః భాగురిరిత్యాదినా ఆబంతతామాశ్రిత్య ప్రయోగః కృత ఇతి బోధ్యం. । మందరం ప్రతిపద్య ఆశ్రయిత్వా మనాంసి ప్రణిధాయ నిగృహ్య కఠోరే దుష్కరే తపసి అనశనవ్రతాదౌ వర్తమానాః దేవాసురాః ఇత్థం వక్ష్యమాణప్రకారం అంబికాయాః పార్శ్వస్థ్యాః రమణం ప్రియం పరశివం అస్తువన్ స్తుతిం చక్రుః॥౪౦॥ అ॥ తం ప్రకారమేవాహ॥ యుగవిగమేతి॥ యుగానాం కృతాదీనాం విగమః అవసానం నైమిత్తిక ప్రళయ ఇతి యావత్ అస్యైవ దైనందిన ప్రళయ ఇతి నామాంతరం అత్ర ప్రళయే మానం తు॥ శ్లో॥ ఏష నైమిత్తికః ప్రోక్తః ప్రళయో యత్ర విశ్వసృట్। శేతేనంతంసనేనిత్యమాత్మసాత్కృత్యచాత్మభూరితి వచనం। తస్మిన్ యదున్మిషద్వికసద్ద్విషమలోచనం తృతీయనయనం ఉన్మీలితఫాలనేత్రమితి సముదితతాత్పర్యార్థః- తస్యకోణమె

ధాయసునాంసివర్తమానాఃకఠోరేతపసి వాగ్భిరస్తువ
న్నిత్థమంబికారమణం॥౪౦॥ ప॥ యుగవిగమోన్మిషద్విష
మనలోచనకోణపతద్ధుతవహవిస్ఫులింగహుతసర్వజగద్ధ

కదేశః తస్మాత్పతన్ నిపతన్ యః హుతవహః ప్రళయాగ్నిరితి యావత్ తస్య విస్ఫులింగాః కణాః॥ ని॥ త్రిషు స్ఫులింగోగ్నికణ ఇత్యమరః- తైః హుతం హవనం కృతం సర్వం స్థావరజంగమాత్మకం జగదేవ హవిః చరుపురోడాశస్థానీయం యస్య స తథాభూతః తస్మై అచలో మేరుః స ఏవ ధనుః తస్య ధరాయ ధర్త్రే విజయః అర్జునః॥ వి॥ విజయో జయపార్థయోరితి నానార్థమాలా। బీభత్సుర్విజయః కృష్ణ ఇతి స్మరణాచ్చ తస్య జయః శత్రునిగ్రహరాజ్యలాభాదిరూపః తస్య ఏకహేతుః ముఖ్యకారణం వాసుదేవః॥ శ్లో॥ మయైవ తే నిహతాః పూర్వమేవ నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్నితి శాస్త్రాదితి భావః॥ స వాసుదేవః విశిఖో బాణః యస్య స తథాభూతః తస్మై హరిణాంకః మృగాంకశ్చంద్ర ఇతి యావత్ స శిఖామణిః శిరోమణిః యస్య స తథాభూతాయ భవతే తుభ్యం నమః అస్తు మేరుధన్వత్వం హరిశర

త్వంచపరమేశ్వరస్యాస్తీత్యుక్తం। జైమినినా వేదపాదస్తవే॥ శ్లో॥ రథో భూర్జ్యాఫణీశశ్శైలః శరశ్చాపోగిరిర్హరిః। త్రయీరథాంగేచంద్రార్కౌ బ్రహ్మాభవతిసారథిరితి॥౩౮॥ శివమితి॥ అంతఃహృదయే సకలానిసమస్తానియానిజగంతిలోకాః॥ని॥ లోకోయంవిష్టపంజగదిత్యమరః తేషాంశివం మంగళం॥ని॥ స్వశ్రేయసంశివంభద్రంకల్యాణం మంగళంశుభమిత్యమరః-ధ్యాయసిచింతయసి॥ శ్లో॥ శివస్తుకరుణాసింధుః ధ్యాయన్నాస్తేజగద్ధితమిత్యాదిప్రసిద్ధేరితిభావః శివంమంగళం యచ్ఛసిదదాసిభక్తేభ్యఇతిశేషః*పాఘ్రాధ్మేత్యాదినాదాణ్ ధాతోర్యచ్ఛాదేశఃలటిసిపీతిబోధ్యం తథాశివరహస్యే॥ శ్లో॥ సద్యఃఫలప్రదంపుణ్యంమంగళంమంగళప్రదం। దుష్టగ్రహోపశమనంసర్వపాతకనాశనం। సర్వదుఃఖప్రశమనంసమస్తాధివినాశనమిత్యుక్తం-త్వంభవాన్ నామ్నానామధేయేనశివఃఅసిభవసి। న

విషే। అచలదనుర్ధరాయహరిణాంకశిఖామణయే విజయైకహేతువిశిఖాయనమోభవతే॥ ౩౮॥ ప॥ శివం ధ్యాయస్యంతస్సకలజగతాం యచ్ఛసిశివంశివోసిత్వన్నామ్నానను శివతరశ్చాసివిదితః। శివార్థీజంతుస్తద్భువమఖిలభావేనభగవన్ భవంతంహిత్వాన్యం శరణయతుకంన్యాయశరణః॥ ౩౯॥ ప॥ మందిరంతూళయంతస్తేమ

మస్మైవాయచేతిశ్రుతేఃతథాశివతరఃఅతిశయేనశివశ్చవిదితోసిప్రసిద్ధోభవసిశివతరాయచేతిశ్రుతేఃతస్మాత్ హేభగవన్ శివార్థీశుభాపేక్షీజంతుః ప్రాణీ॥ ని॥ ప్రాణీతుచేతనోజన్మీజంతురిత్యమరః-అఖిలభావేనసర్వాత్మనా॥ని॥ భావస్సత్తాస్వభావాభిప్రాయచేష్టాత్మజన్మస్విత్యమరః- శివం మహాదేవం॥ని॥ శివోమోక్షేమహాదేవేకీలకేగ్రహయోగయోఃబాలకేగుగ్గులేవేదేపుండరీకద్రుమేమువ. సుఖక్షేమేచలేక్లీబమితిధనంజయః-భవంతంత్వాం హిత్వాత్యక్త్వాన్యాయః యుక్తాయుక్తవిచారః సఏవ శరణంరక్షకంయస్యసతథాభూతఃపుమాన్॥ని॥ శరణంగృహరక్షిత్రోరిత్యమరః- అన్యంశివాదితిరిక్తంకందేవం శరణయతురక్షితారంకుర్యాదిత్యర్థః*రక్షకవాచకాచ్ఛరణశబ్దాత్తత్కరోతీతిణిచిలోటిరూపం।యస్యశి

వనామాపిఅస్తితం ప్రాప్యకశ్శివంన ప్రాప్నుయాదితిభావః॥ ౩౫ ॥అ॥ అథముఖ్యమీప్సితార్థంప్రార్థయంతి॥ మందరమితి॥ హేభగవన్నితి శేషః తేమందిరంసదనీభూతంమందరమద్రింద్దుగ్ధార్ణవేక్షాళయంతః క్షాళనంకుర్వంతస్సంతః తమద్రింమంథదండం కృత్వాతే నమంథనేకృతేతత్రసోద్రిఃక్షాళితఏవభవతీతిభావఃఅమృతంసుధాం॥ ని॥ పీయూషమమృతంసుధేత్యమరః-లబ్ధుంప్రాప్తుమిచ్ఛామఃప్రార్థయామఇతియత్ తత్ప్రార్థనంఅనుమన్యతాంసమ్మన్యతాంఇత్యేవమస్తు వన్నితి పూర్వేణాన్వయః॥ ౩౬॥ యథేతి॥ఘనస్తనితంమేఘధ్వనిఃతద్వద్గంభీరయాత్వరానుత్పన్నయేతిప్రకరణికార్థః గగనాదాకాశాత్ సంభవయాసంభూతయాయథాతథాయథారుచీతితాత్పర్యార్థఃకురుతకురుధ్వమితిగి

న్దరంమగ్ధసాగరే। అమృతంలబ్ధుమిచ్ఛామఃతద్భవాననుమ
న్యతామితి॥ ౩౬॥ ౫ ॥యథాతథాకురుతేతిఘనస్తనితగం
భీరయాగిరా। గగనసంభవ యాసంతోషితాస్సంతోసు
రాసురాశ్చసమనహ్యన్॥౪౧॥ప॥వినిఘ్నంతఃపాదైరథ
విచలయంతఃకరతలైరుదస్యంతోదండై రుపరిచకిరంత
స్త్రమిషుభిః। నిషేదుశ్శాంతాస్తేయదపిచవిషేదుర్ఘను

రావాచాసంతోషితాః హర్షంప్రాపితాస్సంతస్సురాస్సురాఃదేవాసురాఃసమనహ్యన్సన్నాహంచక్రురిత్యర్థః॥౪౧॥వినిఘ్నన్నితి ॥ అథాకాశవాణీశ్రవణానంతరంతేదనుభువఃఅసురాఃతంమందరాద్రింపాదైశ్చరణైఃవినిఘ్నంతఃధావిత్వాగత్వాప్రహరంతఇత్యర్థః కరతలైఃచలయంతఃఆమూలంఆశృంగంలోలంకుర్వంతః*చలశబ్దాత్తత్కరోతీతిణిజంతాల్లటశ్శతా దేశఃదండైరుదస్యంతఃఉత్క్షిపంతఃఉపరిఇషుభిఃబాణైకిరంతః ప్రహరంతఇతితాత్పర్యార్థఃవర్షంతఇతివా అతఏవశ్రాంతాః శ్రాంతిమంతః అర్శఆది భ్యోజి త్యచ్ప్రత్యయః తథాభూతాస్సంతఃనిషేదుః తస్థురితియత్ అపిచవిషేదుః విషణ్ణాబభూవురితియత్ తదుభయండశనాఃశుక్రః॥ ని॥ఉశనాభార్గవఃకవిరిత్యమరః- తేషుదానవేషువిషయేమస్టంనిమిత్తమితి భావ్యమృతాలాభసూచకమశ్శకునమితి

జగృహేజజ్ఞై॥ ౩౭॥ అథేతి॥ అథదానవశాస్త్రిత్యుపదేశానంతరంచరసం జ్ఞికంలగ్నంచరలగ్నం॥ ని॥ రాశీనాముదయోలగ్నంతేతుమేషవృషాదయఇత్యమరః- చరస్థిరద్విస్వభావభేదేనలగ్నంత్రివిధంజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధం ప్రతీక్షమాణఃప్రతీక్షాంకుర్వన్నిత్యర్థః- దివౌకసాందేవానామాచార్యోగురుః॥ ని॥ బృహస్పతిస్సురాచార్యఇత్యమరః- సంవర్తఃప్రళయకాలఃతస్యోచితమర్హం॥ ని॥ సంవర్తఃప్రళయఃకల్పఃక్షయఃకల్పాంతఇత్యపీత్యమరః- రూపంస్వభావం॥ ని॥ రూపంస్వభావేశుక్లాదావితినానార్థమాలా- ఆలంబ్యాశ్రిత్యసర్వతఃపరితఃవాహిసంచరేత్యర్థః- వాగతిగంధనయోరితిధాతుఃఇత్థంగంధవాహంవాయుం॥ ని॥ గంధవాహోనిలాశుగాఇత్యమరః- సందిదేశఆదిదేశేత్యర్థః॥ ౪౦॥ అథేతి॥ అథగుర్వాజ్ఞానంతరంపవనోవాయుఃపద్మభువోబ్రహ్మణః దివసావసానేదినవిరమేప్రళయ

వోనిమిత్తందృష్టం తన్నిఖిల ముశనాతేను జగృహే॥
౩౮॥౧॥ అథప్రతీక్షమాణశ్చరలగ్నమాచార్యోదివౌక
సాంసంవర్తోచితం రూపమాలంబ్యసర్వతోవాహీతి
సందిదేశగంధవాహం॥ ౪౦॥౧॥ అథదివసావసానఇవపద్మ
భువఃపవనస్స్వయముక్తక్షణాదివదిక్షువిదిక్షుచరన్అ
లఘువిఘూర్ణితార్ణవసముక్షితకుక్షితలశుక్తివలయాద్ర

కాలఇవేతియావత్- బ్రహ్మదినస్వరూపముక్తంపరాశరపురాణే॥ శ్లో॥ కల్పసంఖ్యాదినంచైకంబ్రహ్మణఃకథ్యతేశివే। చతుర్యుగసహస్రాణాంపరివర్తోహికల్పకః। బ్రహ్మణోద్వ్యయుషాంతేచమహాప్రళయఉచ్యతే। విష్ణోరేకదినంప్రోక్తంతస్యాంతేరాత్రికందినం। తస్యాంతేచేశ్వరస్యాహుస్తస్యాంతేచసదాశివఇతి॥ క్షణాదివక్షణమాత్రంవిహాయైవేత్యర్థః- దిక్షుప్రాచ్యాదిచతస్సృషు- విదిక్షుఆగ్నేయ్యాదిచతస్సృషుకోణేష్విత్యర్థః- చరన్వహన్నిత్యర్థః- అహార్యాఃపర్వతాః॥ ని॥ అహార్యధరపర్వతాఇత్యమరః- తేషాంవరంశ్రేష్ఠంమందరాద్రిం॥ ని॥ శైవాద్యప్రతేవరశ్శ్రేష్ఠస్త్రిష్విత్యమరః- అలఘ్వధికంయథాతథావిఘూర్ణితఃభ్రామితోయోర్ణవస్సముద్రః తేనసముక్షితంసంసిక్తం కుక్షితలంజఠరదేశోయ

స్యసతథాభూతః యః క్షితివలయః భూమండలం తస్యార్ద్రతా క్లిన్నతా॥ ని॥ఆర్ద్రం సార్ద్రం క్లిన్నమిత్యమరః-తథాశిథిలంవిభజద్విశ్లిష్యద్వా మూలంమూలదేశః యస్య సతథాభూతం అకృతచకారేత్యర్థః కృధాతో ర్లుఙి*హ్రస్వాదంగాదితిసిజ్లోపః బృహస్పతినిరీక్షితలగ్నప్రవృత్తస్యక స్యవాకార్యంనసిధ్యేదితిభావః॥ ౫౩ ॥ స్తోకేతి॥ తస్యనగస్యమందరా ద్రేః అగ్రే అగ్రదేశే యే పన్నగాః సర్పాః॥ ని ॥ ఉరగః పన్నగో భోగీత్య మరః- చిరం స్తోకం స్తోకం అత్యల్పం యథాతథా॥ని॥స్తోకాల్పక్షుల్లకాః సూ క్ష్మమిత్యమరః-మాంద్యకాదాచిత్కత్వద్యోతనాయద్విర్భావః-ప్రచలన్ ప్రసరన్ యః అనిలః వాయుః తస్య గ్రాసోదనం తస్యదుర్భిక్షమలాభః తేనయేఖేదాః వ్యసనాని తైః కాలకాలం వీప్సాయాంద్విర్భావః నిఖిలంకా లమిత్యర్థః-యాపయాంచక్రిరే క్షపయామాసురిత్యర్థః- తేసర్పాః

తే శిథిలమూలం అహార్యకులం॥౫౩॥ప॥ స్తోకస్తోకప్రచల
దనిలగ్రాసదుర్భిక్షఖేదైః కాలం కాలం చిరమపి కథం యాప
యాంచక్రిరే యే। ఆకంఠం తే పపురిమమవిచ్ఛిన్నధారం
సమీరం ప్రాప్తాశ్శంభోరుపకరణతాం పన్నగాస్తన్న
గాగ్రే॥౫౪॥గ॥ అథతమదృష్టచరం వేగమనలసారథేరభి

అవిచ్ఛిన్నాః అవినష్టా ధారా పరంపరా యస్య సతథాభూతం సమీరం మా రుతం ఆకంఠం కంఠమభివ్యాప్య పపుః పానం చక్రుః శంభోః ఈశస్య ఉపకరణ తాం కంకణత్వగ్రైవేయత్వనూపురత్వాదిరూపోపకరణభావం ప్రా ప్తాః గతాః శేషవాసుకివత్ స్థౌల్యగుణయోగాదితి భావః ఇతి కేచిద్వదంతి అన్యేతు। శంభోరుపకరణతాం ప్రాప్తా యే పన్నగాః శేషవాసుకిప్రభృత యః స్తోకస్తోకః ఈషదల్పః* ఆబాధే చేతి పీడాయాం ద్విత్వాయాం ద్వి ర్భావః- ప్రచలన్యో నిలః తస్య గ్రాసః* గ్రసు అదన ఇతి ధాతోర్భావే ఘ ఞిదంరూపంభవతి। తస్య దుర్భిక్షమన్నాభావః- తత్ఖేదైః కాలం కాలం యా పయాంచక్రిరే తే నాగాః అవిచ్ఛిన్నధారం సమీరం కంఠావధి పపురితి ప్ర కారాంతరేణ యోజయిత్వా విశిష్టార్థంతు ప్రాగ్వదిత్యాహుః॥ ౫౪॥ అథేతి॥ అథసర్పతో వాయువహానానంతరం అనలసారథేః వాయోః అదృ

ష్టచరఃపూర్వంనదృష్టఇత్యర్థః॥భూతపూర్వేచరడితిచరట్-యోవేగఃగ
తిశైఘ్ర్యం తంఅభినందతఃశ్లాఘమానస్యేవమందరస్యగిరేఃమనాక్ శిరః
కంపఃశిఖరభాగచాంచల్యఃలక్ష్యతఅదృశ్యత॥౫౪॥చకంపఇతి ॥ అయంగి
రిఃమందరఃచకంపేదచాలకంపిచలనఇతిధాతోర్లిట్ హంతేత్యనుకంపా
యాం॥ ని॥హంతహర్షేఽనుకంపాయామిత్యమరః-పురహరఃత్రిపురాం
తకఃఅనుచకంపేఅనుజగ్రాహ।ఇదంవిద్యమానంక్లీబాఃషండాఃతేషాం
భావఃక్లైబ్యంజహీతత్యజత * ఓహాక్ త్యాగఇతిధాతోర్లోట్ - ఇదంప
రిదృశ్యమానంవృథావస్థితంముధావస్థానంచజహీతఉత్సృజత-తస్మాదే
వధాతోర్లోట్ఇతీత్థంస్వేనస్వేనస్వయంస్వయంవ్యవసితాఃసమృష్టాధి
యోబుద్ధయోయేషాంతేతథాసమేతామిళితాఃకశ్యపసుతాఃఉభయే

నందతఇవమందరస్యగిరేరలక్ష్యతమనాగివశిరఃకంపః॥
౫౪॥ప॥ చకంపేహంతాయంగిరిరనుచకంపేపురహరో
జహీదంతేక్లైబ్యంజహితవృథావస్థితమిదం।ఇతిస్వేన
స్వేనవ్యవసితధియఃకాశ్యపసుతాస్సమేతాగర్జంతస్స
పదిచలయామాసురచలం॥౫౫॥ప॥ తదానీంనిష్పతద్రు
మముత్పతత్ఖగమద్భుతస్ఖలదశ్మభూఝర్ఝరస్రుతనిర్ఝ
రాంబుఝుళఝుళారవభైరవం।గభీరగహ్వరనిర్భర

పిదేవాసురాఃగర్జంతఃహరహరేతివక్ష్యమాణప్రకారేణనదంతస్సంతః
సపదితత్క్షణంమందరంచలయామాసుఃచంచలయాంచక్రుః॥ చలశబ్దా
త్తత్కరోతీతిణిజంతాత్కృస్వ్రీత్యయెత్యాదినామ్యాపంతాదస్తైరనుప్ర
యోగః॥౫౫॥నిష్పతదితి॥ తదానీంచలీకరణసమయేజనామమందరద్రింని
ష్పతంతఃనిపతంతఃద్రుమాఃవృక్షాఃయస్మాత్సతథాభూతంఉత్పతంతఃఊ
ర్ధ్వంగచ్ఛంతఃఖగాఃపక్షిణోయస్మాత్సతథాభూతంఅద్భుతమాశ్చర్యం
యథాతథాస్ఖలంతఃనిపతంతఃయేఅశ్మానఃపాషాణాఃతేభ్యోభవంతీత్య
శ్మభువఃయేఝర్ఝరాఃధ్వనయః॥ ని॥ఝర్ఝరోఽనదేశక్రుధ్వజేశీర్ణేచ
వాచ్యవదితినానార్థమాలా-తైస్సహస్రుతాఃకర్తరిక్తఃప్రసరంతఇత్య
ర్థఃయేనిర్ఝరాఃప్రవాహాః॥ని॥ప్రవాహోనిర్ఝరోఝరఇత్యమ

తః-తేషాం యాన్యంబూని తేషాం ఝుళఝుళితి యే ఆరవాః ధ్వనయః తైః భైరవః భీషణః॥ని॥ భైరవో నా తు క్షేత్రపాలభర్గయోర్భీషణే త్రిష్వితి నానార్థమాలా-గర్భః కుక్షి దేశః॥ని॥ కుక్షిభ్రూణార్భకా గర్భా ఇత్యమరః-తస్మిన్ యాని గహ్వరాణి దేవఖాతబిలాని॥ ని ॥ దేవఖాతబిలే గుహా గహ్వరమిత్యమరః-తేషు నిర్భరమత్యంతం॥ ని॥ అతిమాత్రోద్గాఢనిర్భరమిత్యమరః-భ్రమద్ఘూర్ణమానః ఉద్భటః బలవాన్మహానితి వార్థః॥ ని॥ స్యాదుద్భటస్తు మహతి బలవత్యపి సంగర ఇతి ధనంజయః-యోऽనిలో వాయుః తేన పూరితః అత ఏవ క్రందత్ అంతరకందరః అంతరస్థా దరీ యస్మిన్ స తథాభూతం॥ ని॥ దరీ తు కందరో వా స్త్రీత్యమరః- ఏవంవిధం చ దదృశుః ఇతి వాక్యాలంకారే॥ ౧౦॥ అ॥ అథ మందరోద్ధారక్రమం వర్ణయితుమారభతే॥ గర్జంత ఇతి॥ పర్జన్యాః గర్జన్మేఘా ఇవ గర్జంతః ధ్వనిం కుర్వంతః॥ ని॥ పర్జ

భ్రమదుద్భటానిలపూరితక్రందదంతరకందరం కిల మంద
రం దదృశుర్జనాః॥ ౧౦॥ గ॥ గర్జంతశ్చ తే తదనుపర్జన్యా
ఇవ గణయంతశ్చ కరగతమివ కార్యమశేషం పూర్వతో ది
క్పతీన్ దక్షిణతః పరాన్ పశ్చిమతో బాణం సహస్రబా
హుముత్తరతో మహాసురానితరానపి విభజ్య విని
యుంజానాః ఖాతే పరితః పరిఘావలయ ఇవ మూలగత్తైక

న్యౌ రసదబ్దేంద్రావిత్యమరః-అశేషం కృత్స్నం॥ ని॥ విశ్వమశేషకృత్స్నమిత్యమరః-కార్యం సాధ్యప్రయోజనం కరగతం హస్తతలప్రాప్తమివ గణయంతః గణనం కుర్వంతః పూర్వతః పూర్వభాగే* ఇతరాభ్యోऽపి దృశ్యత ఇతి సప్తమ్యాస్తసిః - దిశాంపతయః ఇంద్రాగ్నియమనిరృతివరుణవాయుకుబేరేశానాస్తాన్ దక్షిణతః దక్షిణభాగే పరాన్ అన్యాన్ దేవాన్ వసుసప్తమరుదాదిత్యాన్ పశ్చిమతః పశ్చిమదిశి సహస్రం బాహవో భుజాః యస్య స తథాభూతం బాణం బాణాసురం ఉత్తరతః ఉత్తరస్యాం దిశి ఇతరానన్యానపి మహాసురాన్ బలివిరోచనాంధకాసురప్రభృతీన్ విభజ్య విభాగం కృత్వా వినియుంజానాః నియోగం కృత్వా స్థాపయంత ఇత్యర్థః- పరితః మందరమభిత ఇత్యర్థః- ఖాతే అవదారితే* ఖను అవదారణ ఇతి ధాతోర్వ్యావెక్త

ప్రత్యయః-అతఏవపరిఘావలయమేవపరిఘామండలమివస్థితే॥ని॥పరిఘాముద్గరె
ర్గళెఇతి॥ ఘట్టకెపరిఘాత్రేస్త్రియోగెప్రాకారగోపురఇతినానార్థమా
లా-మూలగోర్తీమూలదేశస్థశ్వభ్రేమందరాద్రేఃమూలదేశస్థరేఖాకార
చ్ఛిద్రేఇతిసముదితార్థః॥ కరాంచలానిహస్తాగ్రాణినిదధానాఃన్యస్యంతః
ఉర్ధ్వకుర్వాణాఇతిభావః-ప్రహరణానిఆయుధాని॥ని॥ ఆయుధంతు ప్రహరణమి
త్యమరః-పరిత్యజంతో విసృజంతఃఅంగులీయకానిఊర్మికాః॥ని॥ అంగు
లీయకమూర్మికేత్యమరః - పరిహరంతః ఉత్సృజంతః కటితటేషు
శ్రోణిదేశేషుఅవలగ్నేష్వేయావత్॥ని॥కటిశ్రోణిఃకకుద్మతీత్యమరః-
ఉత్తరాసంగంఉత్తరీయవస్త్రం॥ని॥ద్వౌప్రావారోత్తరాసంగౌసమౌ
బృహతికాతథా।సంవ్యానముత్తరీయంచేత్యమరః ఆబధ్నంతఃఆవేష్టనం
కుర్వంతఃకంకణానికరభూషణాని॥ని॥కంకణంకరభూషణమిత్యమరః-అం

రాంచలాని నిదధానాః పరిత్యజంతః ప్రహరణాని పరి
హరంతో౽ంగులీయకాన్యాబధ్నంతఃకటితటేషూత్తరా
సంగమారోపయంతఃకంకణాన్యంగదస్థానముపవీతయం
తోనివీతలంబీనిహారమండనాన్యుద్బోధయంతఃపరస్పర
మసకృదపిసమంనిధత్తశరాంచలానిసమముత్తంభయం

గదానికేయూరాణి॥ని॥ కేయూరమంగదంతుల్య ఇత్యమరః- తేషాంస్థా
నంఅంసదేశఃతదారోపయంతఃగమయంతః ఆరోహయంతఇతివార్థః
నివీతంకంఠలంబితబ్రహ్మసూత్రంతద్వల్లంబీనిలంబమానానిహారాణాం
వలయానిమండలాని॥ ని॥ హారోముక్తావళీదేవచ్ఛందో౽సౌశతయష్టిక ఇత్య
మరః-ఉపవీతంసవ్యభుజధృతంకుర్వంతః॥ఉపవీతశబ్దాత్తత్కరోతీతిణిజం
తాల్లటశ్శత్రాదేశః॥ని॥ ఉపవీతంయజ్ఞసూత్రంప్రోద్ధృతేదక్షిణేకరే।
ప్రాచీనావీతమన్యస్మిన్నివీతంకంఠలంబితమిత్యుభయత్రాప్యమరః-అస
కృత్ ముహురిత్యర్థః॥ని॥ముహుఃపునఃపునశ్శశ్వదభీక్ష్ణమసకృత్సమా ఇత్య
మరః-కరాంచలానిహస్తాగ్రాణిసమమేకదానిధత్తన్యస్యతేత్యర్థః-స
మమేకదాఉత్తంభయంతఉద్ధరతఉత్పాటయతేతివార్థః- సమమేకదా
విస్రంసయతప్రక్షిపతపాతయేతివార్థః సమమేకదాఉచ్ఛ్వసతఉచ్ఛ్వా

సంకురుత-సమమేకదానిశ్వసితనిశ్వాసంకురుతేత్యర్థః- సమమేకదాబ
లానిసామర్థ్యానికురుతశ్రియతేతితాత్పర్యార్థః-వరధాతధానచేదిత్య
ర్థఃశిఖరాణిశృంగాణిశీర్యేయుఃవిశీర్ణాభవేయుఃఅయంమందరపవవినమే
త్ నమ్రోభవేత్ తత్తస్మాత్ చంద్రాపీడస్యచంద్రావతంసస్యశివస్య
భద్రపీఠంసిహ్మాసనం॥ని॥నృపాసనంతుయద్భద్రాసనంసిహ్మాసనంతుత
దిత్యమరః-క్వాపికుత్రచిదపిచలేత్ స్థలేత్ శివస్య రాజాధిరాజత్వాత్త
దాసనంసిహ్మాసనమితిభావఃతదుక్తంశివరహస్యే॥శ్లో॥రాజాధిరాజస్సర్వే
షాంత్ర్యంబకస్త్రిపురాంతకఃఇతి।శైలరాజస్యహిమవతఃమహితాపుత్రీ
ఉమాదేవీసముద్వేజేతభయంప్రాప్నుయాత్ ప్రమథాఃశివపారిష

తసమంవిప్రంసయంతసమముచ్ఛ్వసితసమంనిశ్వసితస
మంకురుతబలానివరధానిశీర్యేయుశ్శిఖరాణివినమేదయ
మేవమందరఃక్వాపిచలేదపితతోభద్రపీఠంచంద్రాపీ
డస్యసముద్విజేతదుహితాశైలరాజస్యక్షుభ్యేయుఃప్ర
మథాఃకుప్యేదపిశైలాదిశ్చతురంతయానగతఇవభగవా
నంబికారమణశ్చతురతరమస్మాభిర్వాహనీయఇతివా
దయత్సువాదిత్రాణిగంధర్వేషుగాయంతీషుగాథాః

దాఃక్షుభ్యేయుఃచాంచల్యంప్రాప్నుయుః*క్షుభసంచలనఇతిధాతుఃత
తఃలిజ్ సంభావనాయాంశిలాదస్యాపత్యంశైలాదిఃనందీశ్వరఃఅపికుప్యే
త్ అపికోపంకుర్యాత్ అత్రసర్వత్రాపిశబ్దఃసంభావనాయాం॥ని॥గర్హాస
ముచ్చయప్రశ్నాశంకాసంభావనాస్వపీత్యమరఇతిబోధ్యం।భగవాషడ్గు
ణైశ్వర్యశాలీఅంబికారమణఃఉమాకాంతఃచతురంతయానం ధీవరథ
త్రవ్యోర్రాజవాహనవిశేషఃతస్యాందోళికేత్యపినామాంతరం॥ని॥సర్వ
స్యాద్వాహనం యానమిత్యమరో ప్యాపాహతద్గతః యానంప్రాప్త
ఇవవాహనీయఃవోఢవ్య ఇతీత్థం పరస్పరమన్యోన్యం ఉద్బోధయంతః
ఉపదిశంతః దేవాసురాః గంధర్వేషుదేవయోనివిశేషేషు వాదిత్రా
ణివీణామురజకాంస్య వంశలక్షణచతుర్విధవాద్యాని ॥ ని ॥ చతుర్విధ
మిదంవాద్యంవాదిత్రాతోద్యనామకమిత్యమరః - వాదయత్సుసనాద

యత్సుసత్సుకింనరీషుకింనరస్త్రీషు గాధావత్స్వాదోపలక్షితపద్యవిశేషాగా
గాయత్సుసత్సు గాధృప్రతిష్ఠాలిప్సయోగ్రంథేచేతిధాతుఃపచాద్యచి అ
జాద్యతష్టాప్ గాయంతీషు గానంకుర్వంతీషునిర్ఝరవనితాసుదేవవేశ్యా
సునృత్యంతీషునర్తనంకుర్వంతీషుచారణేషు దేవయోని విశేషేషుశ్లాఘ
మానేషుపరమేశ్వరస్తుతింకుర్వాణేషుపరమర్షిషు ఋత్వికఇతిపాఠేక
ప్రకృతిభావాభావః-వసిష్ఠవామదేవాదిషుఆశిషః హితాశంసనానిస్వ
స్తివాచనానీతియావత్ ॥ని॥ స్త్రీత్వాశీర్హితాశంసాహిదంష్ట్రయోరి
త్యమరః-ప్రయుంజానేషుప్రవర్తత్సుసత్సుదివ్యామేవలాహకాః మేఘాః
ని॥ వారివాహస్తనయిత్నుర్వలాహక ఇత్యమరః- పుష్పాణాంవర్షాణివ
ర్షణానివర్షత్సుకుర్వత్స్విత్యర్థః।ధాతూనామనేకార్థత్వాత్-హరహ

కిన్నరీషునృత్యంతీషునిర్ఝరవారకాంతాసు శ్లాఘమా
నేషుచారణేషుప్రయుంజానేష్వాశిషః పరమర్షిషువ
ర్షత్సు దివ్యవలాహకేషు పుష్పవర్షాణిహరహారతి
తారధ్వనిభిరాపూరయంతఃవిధ్యండమండలమున్నయా
మాసురుర్వీధరమందరం॥౫౫ ॥ ప ॥ ఆపాతాళనిమగ్న
మూర్తినిబలాన్మూలేసమున్మూలితే శైలస్యాస్యభుజం
గరాజనగరప్రాసాదశృంగాయితే । శైలంతశ్శతశః

రేత్యేవంవిధైఃతారధ్వనిభిఃఅత్యుచ్చధ్వనిభిఃవిధ్యండ మండలంబ్రహ్మాం
డగోళకంఆపూరయంతఃసమ్యక్పూరణంకుర్వంతతః మందరముర్వీధరం
మన్దరపర్వతంఉన్నమయామాసుఃఉత్పాలయామాసుః॥ ౫౫॥ఆపాతా
ళేతి॥ఆపాతాళంపాతాళలోకమభివ్యాప్యనిమగ్నానిమజ్జస్థితా మూ
ర్తిస్తనుర్యస్యతత్తథాభూతేఅతఏవభుజంగరాజశ్శేషఃతస్యనగరంభోగ
వతీపురంతస్మిన్యఃప్రాసాదఃదేవసదనందేవస్థానమితియావత్ - రాజ
సదనమితిచార్థః॥ని ప్రాసాదోదేవభూభుజామిత్యమరః- దేవాశ్చభూభు
జశ్చేతిద్వంద్వాశ్రయణాత్తస్యశృంగాయితేశిఖరవద్భాసమానేఅస్య
శైలస్యమందరాద్రేః మూలేబలాత్ సామర్థ్యమాశ్రిత్యబల్యాత్క్షేపంచ
మీఉన్మూలితేఉత్పాటితేసతిదేవాసురైరితిశేషః-అథైనతన్మందరమూల

సంబంధిని అంతర్ధౌ॥ని॥ అంతరమవకాశావధిపరిధానాంతర్ధిభేదతా
దర్థ్యే। ఛిద్రాత్మీయ వినా బహిరవసరమధ్యేంతరాత్మని చేత్యమరః- స్వ
చ్ఛందం నిరవగ్రహం యథా తథా ప్రతిబంధరహితం యథా తథేతి యావత్
॥ని॥ స్వతంత్రోపావృతస్స్వైరీ స్వచ్ఛందో నిరవగ్రహ ఇత్యమరః- ఖేలంత్యః
క్రీడంత్యః ఫణీంద్రసదృశః నాగకన్యకాః అవిద్యమానం క్లేశః యస్మిన్ కర్మ
ణి యథా భవతి తథా అవిద్యమానం పార్థితం భావే క్తః పార్థనం య
స్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా హృష్యద్భిస్సంతుష్యద్భిః దివిచరైః దేవాసు
రైరిత్యర్థః- అక్లేశమనాయాసం యథా తథా ప్రతిలేభిరే దదృశిరే॥౪౧॥
అభ్యర్ణేతి॥ అభ్యర్ణస్థలం అంతికప్రదేశం భాజి ప్రాప్తే॥ని॥ ఉపకం
ఠాంతికాభ్యర్ణేత్యమరః - తత్ర శిఖరిణి తస్మిన్ మందరాద్రౌ॥
ని॥ మహీధ్రే శిఖరి క్ష్మాభృదిత్యమరః ఆమూలం మూలమభివ్యాప్య సమున్మీ

ణీంద్రసుదృశస్స్వచ్ఛందమంత్రాస్స్వదేహృష్యద్భిః ప్రతి
లేభిరే దివిచరైరక్లేశమపార్థితం॥౪౧॥ అపిచ॥వ॥ అ
భ్యర్ణస్థల భాజి తత్ర శిఖరిణ్యామూలమున్మీలితే త
త్క్షోభక్షుభితే చ కాంచనగిరౌ కించిత్సమాకుంచితే। వి
భ్రశ్యద్గ్రహభిత్తి విశ్లథపురద్వారం విశీర్ణం త్రుటి
త్సౌధోత్సేధవిటంకసంఘమమజన్నిస్థానం సురాణాం తదా

లితే ఉత్పాటితే తత్క్షోభేన తస్యాద్రేః ఉత్పాటనచాలనాదిలక్షణక్షోభేన
క్షుభితే అస్వాస్థ్యం ప్రాపితే కాంచనగిరౌ సువర్ణాద్రౌ కించిదీషత్సమా
కుంచితే ఆనతే సతి తదా తత్కాలే సురాణాం స్థానం స్వర్గః విభ్రశ్యంత్యః
విపతంత్యః గ్రహభిత్తయః యథా సదనకుడ్యాని యస్మిన్ తత్తథాభూతం
స్త్రియాః॥పుంవదిత్యాదినా పుంవద్భావః॥ని॥ భిత్తిః స్త్రీకుడ్యమేడూకమి
త్యమరః- విశ్లథాని విగళితాని పురద్వారాణి అమరావతీప్రతీహారాః య
స్మిన్ తత్తథాభూతం సౌధాః రాజసదనాని॥ని॥ సౌధోస్త్రీరాజసదనమి
త్యమరః- తేషాముత్సేధః ఔన్నత్యం॥ని॥ సముత్సేధః కాయ ఉన్నతిరిత్యమ
రః- విటంకాః పరిపాలితకపోతపక్షిస్థానాని॥ని॥ కపోతపాలికాయాంతు వి
టంకం పున్నపుంసకమిత్యమరః- తేషాం సంఘః సమూహః స చ తౌ విశీర్ణ

తృటంతః భిన్నభిన్నాః సాధోత్సేధవిటంకసంఘాయస్మిన్ కర్మణి తత్తథాఘాత మజని అసీదిత్యర్థః ॥ ౨౨॥ సముద్ధృత్యేతి ॥ అరసాయాస్తలంపాతా ళావధి ప్రవిష్టం వ్యావ్యస్సంస్థిత మపీత్యర్థః తం మందరాద్రిం సద్యః త త్క్షణే సమారోపితం నిఖాతం కలమం వ్రీహ్యాషధి సస్యమివ॥ ని॥ కలమ శ్శాలిభేద న్యేశాకేలాకూరసేంకురేఇత్యమరః॥ లీలయాభగవదనుగ్రహ ప్రయుక్తానాయాసవిలాసేన సముద్ధృత్య ఉత్పాట్యధృత్వేత్యర్థః- దేవా సురాః దుగ్ధార్ణవం క్షీరసముద్రం ప్రతిప్రస్థితాః ప్రయయుః॥ ౫౬॥ అ॥ అ థతద్వహనచాతుర్యం వర్ణయతి॥ అశిథిలేతి॥ దేవాసురాః మందరాద్రిం ఇ తోతిరిక్తం సర్వం ద్వితీయాంతం క్రియావిశేషణమితిబోధ్యం అశిథిలాన్య విగళవానిశిఖరాణిశృంగాణి యస్మిన్ కర్మణి తత్తథా॥ ని॥ కూటోస్త్రీశిఖ రంశృంగమిత్యమరః- అప్రకంపః అలోలః నితంబః కటకదేశః యస్మిన్ కర్మ

౨౨॥ గ॥ సముద్ధృత్యతమారసాతలప్రతిష్ఠమపి సద్యస్స
మారోపితంకలమమివలీల యాప్రస్థితాదుగ్ధార్ణవం
ప్రతిదేవాసురాః॥ ౫౬॥ గ॥ అశిథిలశిఖరమప్రకంపనితంబ
మఖండితగండోపల మనుజ్ఝితనిర్ఝరప్రవాహమస్ఫుటి
తపర్యంతదర్యంతమభంజితతరుపుంజమనుత్ఖాతలతావి

ణితత్తథా॥ ని॥ కటకోస్త్రీనితంబోద్రేరిత్యమరః- అఖండితాః అశకలీకృ తాః గండోపలాః యస్మిన్ కర్మణి తత్తథా. ని॥ గహ్వరంగండశైలాస్తుచ్యు తాస్థూలోపలాగిరేరిత్యమరః- అనుజ్ఝితః అత్యాజితః నిర్ఝరాణాంగిరినదీ నాం ప్రవాహః ప్రవహనం యస్మిన్ కర్మణి తత్తథా॥ ని॥ ప్రవాహోనిర్ఝ రోఝరఇత్యమరః- యథాపూర్వం ప్రవహంతః పరివహంత్యేవేతిభావః అస్ఫుటితాః అవిదళితాః పర్యంతదర్యంతాః సమీపవృత్తికందరమధ్యదే శాః యస్మిన్ కర్మణి తత్తథా॥ ని॥ పర్యంతభూః పరిసరః- దరీతుకందరోవా స్త్రీతిచామరః- అభంజితాః అభగ్నీకృతాః తరూణాం వృక్షాణాం పుంజా రాశయో యస్మిన్ కర్మణితత్తథా॥ ని॥ స్యాన్నికాయః పుంజరాశీత్య మరః- అనుత్ఖాత మనుత్పాటితం లతానాం వల్లీనాం వితానం పూగోయ స్మిన్ కర్మణి తత్తథా॥ ని॥ వల్లీతువ్రతతిర్లతా। పూగోవితానం ప్రకరఇతిచా

మరః| అస్పందంనిశ్చలంమృగాణాంబృందంసమూహోయస్మిన్ కర్మ
ణితత్తథా-అనుద్భ్రాంతాఃఅభ్రమితాః అనుద్ధాపితా ఇతి వా శకుంతాః
పక్షిణోయస్మిన్ కర్మణితత్తథా॥ ని॥ శకుంతపక్షిశకునీత్యమరః-వ్యాస
న్నాఃపదస్రస్తాఃపన్నగాఃఉరగాఃయస్మిన్ కర్మణితత్తథా॥ ని॥ ఆ
పన్నఆపత్ప్రాప్తస్స్యాత్-ఉరగఃపన్నగోభోగీతిచామరః-అస్తబ్ధఃఅనిరు
ద్ధఃసిద్ధానాం చారణానాం కోలాహలః కలకలధ్వనిర్యస్మిన్ కర్మణి త
త్తథా ॥ ని ॥ కోలాహలఃకలకలఇత్యమరః ఆనవసంనమశాంతంకిన్నరీ
ణాం గానంయస్మిన్ కర్మణి తత్తథా అవిశ్రాంతమశాంతంగం
ధర్వాణాంవాదిత్రంయస్మిన్ కర్మణితత్తథా॥ని ॥ చతుర్విధమిదంవా
ద్యంవాదిత్రాతోద్యనామకమిత్యమరః- అనుపరుద్ధమనివారితం తపోధ

తానమస్పందమృగబృందమనుద్భ్రాంతశకుంతమప్యా
పన్నపన్నగంసంస్తబ్ధసిద్ధచారణకోలాహమనవసన్న
రీగానమవిశ్రాంతగంధర్వవాదిత్రమనుపరుద్ధతపోధనధ్యా
మానందయన్తోభగవంతముమాకాంతమవహంతమందరం॥
౫౭॥ స॥ సచనీయమానస్సరైరపిసురాసురైరఖిలభువ
నాధారస్యపశుపతేరప్యాధారతాపలేపాదివపాదైరా
చక్రామశిరాంసిపర్వతానాం॥౫౮॥ స॥ పరితస్స్ఫురదచ్ఛ

నానాంఋషీణాంధ్యానంపరమేశ్వరానుసంధానలక్షణంయస్మిన్ కర్మ
ణితత్తథాభగవంతముమాకాంతం పార్వతీజానిమానందయంతస్సంతో
షయంతఃఅవహంతఅనయంతేత్యర్థః॥౫౭॥ సచేతి॥సంరాసురైః దేవా
సురైఃనీయమానః యాప్యమానః సచమందరః సకలభువనాని సమస్త
లోకాః తేషామాధారస్యఆశ్రయస్య॥శ్లో॥సమస్తజగదాధారశ్శంభురే
వనచేతరఇతిశాస్త్రాదితిభావః-పశుపతేశ్శివస్య॥ని॥శంభురీశఃపశుపతిరిత్య
మరః-ఆధారతాఅధికరణతాతయాఅవలేపాద్గర్వాదివ॥ని ॥గర్వోఽవలే
పేవష్టంభఇత్యమరశేషః-పాదాఃప్రత్యంతపర్వతాఃపత ఏవ పాదాఃచర
ణాఃతైఃశ్లిష్టరూపకమేతత్ పర్వతానాంస్వాతిరిక్తాద్రీణాంశిరాం సిశిఖ
రాణ్యేవశిరాంసీతిపూర్వవద్రూపకంఆచక్రామఅతిజగామేత్యర్థః- ఉప

త్యవత్తైః తస్యవహనాదితి భావః॥౫౭॥ పరిత ఇతి॥ సగిరిః పరితః సర్వతః స్ఫు
రంతః ప్రకాశమానాః అచ్ఛాః నిర్మలాః యే నిర్ఝరాః గిరినద్యః తేషా
ముపదేశేన వ్యాజేన॥ ని॥ వ్యాజోపదేశో లక్ష్యం చేత్యమరః - దిశాం ముఖే
షు ముఖభాగేషు యశాంసి కీర్తిః॥ ని॥ యశః కీర్తిస్సమాజ్ఞా చేత్యమరః ప్రత్య
క్షమైంద్రియకమివ॥ ని॥ ప్రత్యక్షం స్యాదైంద్రియకమిత్యమరః - చకారచ
క్రే॥ మందరోద్ధారయశః ప్రత్యక్షం కారయామాసైవేతి భావః॥ ౫౮॥ ఆ
కాశ ఏవేతి॥ తస్మిన్ మందరాద్రౌ ఆకాశే ఆకాశమార్గ పవనీయమానే సతి
యాప్యమానే సతి అధస్తనీషు అధోదేశవర్తమానాసు తాసు తాసు దివ్యభూ
మిషు దివ్యస్థానేషు కాశ్యవంతీ కాంచ్యాదిషు తపస్యంతః తపాంసి కుర్వా
ణాః కతిచిత్తపోధనాః తపస్వినః అత్యధికం చకితాః భీతాస్సంతః స్వేషాము
పర్యయం పర్వతః పతేదితి సంభావనమితి భావః పరమాః ఉత్కృష్టాః యా ఆ

నిర్ఝరాపదేశేన ప్రత్యక్షమేవ విచకార దిఙ్ముఖేషు యశాం
సి నిర్మలాని॥ ౫౮॥ ౫॥ ఆకాశపవనీయమానే తస్మిన్నధస్త
నీషు దివ్యభూమిషు తాసు తాసు తపస్యంతస్తపోధనాః క
తిచిదతిచకితాః ప్రాయుంజత పరమాశిషః పరిపేఠుస్స్వ
స్త్యయనాని ప్రజపన్నభయంకరమావర్తయన్నమృత

శిషః సర్వేజనాస్సుఖినో భవంత్విత్యాదిరూపాః హితాశంసాః తాః ప్రా
యుంజత ప్రయుయుజిరే సర్వేషాం శుభాశంసాయాం సర్వాంతఃపాతి తా
త్తేష్వపి శుభం భవేదేవేతి భావః॥ ని॥ స్త్రీ త్వాశీర్హితాశంసాహిదం
ష్ట్రయోరిత్యమరః - స్వస్త్యయనాని నవగ్రహమంత్రాన్ పరిపేఠుః పర్య
షాఠిషుః - గ్రహమఖనవగ్రహమఖనవగ్రహజపాదికం చక్రురితి భావః -
అభయంకరం నః పంథాః అభయంకరోత్విత్యాదికం మంత్రం ప్రజపన్ జ
పంచక్రుః* జపమానసే చేతి ధాతోర్లజ్ అమృతమృత్యుంజయ తారామా
లినిమంత్ర సంపుటీకృత త్ర్యంబక మంత్రమిత్యర్థః ఆవర్తయన్ పునః
పారాయణమకుర్వన్నిత్యర్థః - ఆపద్భ్యః విపద్భ్యః ఉద్ధరతీత్యాపదుద్ధ
రణః* నంద్యాదిత్వాల్ల్యుః యువోరనాకావిత్యనాదేశః - తథాభూతమం
బికారమణం ఉమాకాంతం అనుదధ్యుః ధ్యానం చక్రుః - ఆపతాన్ లేపర

మేశ్వరమంతరా ప్రాప్తుమిష్టమితి భావః - బలాంచ అతిబలాంచ బలాతిబలే తాభ్యాం తత్సంజ్ఞికాభ్యాం విద్యాభ్యామిత్యర్థః - దివిచరాణాం దేవాసురాణాం అశ్రమం శ్రమాభావం ఆశశంసిరే అచకాఙ్క్షిరే బలాతిబలావిద్యాభ్యాం ప్రసన్నాత్ పరమేశ్వరాద్దివిచరానశ్రమం ప్రాపయితుం ప్రార్థయామాసురితి భావః * ఆఙశ్శాసి ఇచ్ఛాయామితి ధాతోర్లట్-బలాతిబలావిద్యాసద్భావే ప్రమాణంతు ॥ శ్లో ॥ బలేత్యతిబలేతిచ ॥ విద్యేతేమయికామత్క్షన్నితి చంపూరామాయణ వచనమితి బోధ్యం ॥ ౨౦ ॥ మహాప్రకాశేతి ॥ మహాన్ అధికః ప్రకాశః దీప్తిర్యేషాం తే తథాభూతాః యే మణయోరత్నాని తేషాం గణః సమూహః తేనకీర్ణః సర్వతో వ్యాప్తః తథాభూతస్య చలతః చంచలస్య తస్య మందరాద్రేః పార్శ్వతలమే

మృత్యుంజయమముదభ్యరావముద్ధారణమంబికారమణ
మాశశంసిరేచ బలాతిబలాఖ్యమశ్రమం దివిచరాణాం ॥
౨౦ ॥ X ॥ మహాప్రకాశమణిగణాకీర్ణస్యతస్యచలతః
పథివశాదాగత్యపార్శ్వతలమధ్యప్రతిరోధాదత్రైవ
నరీయమానః పతిరపిత్విషాం ప్రదీప ఇవ దివా ప్రవర్తితో
భగ్నతేజాదదృశే ॥౨౧॥ X ॥ అపిచ ॥ పునరక్లేశమానీ
యమానాపత్యాసహకాన్త్యాయస్సీరుచిరాః ప్రదేశాః

శపథు భాగం పథివశాన్మార్గవశాత్ అగత్య అధ్వామార్గః తస్య ప్రతిరోధో నిరోధః తస్య - అత్ర పార్శ్వ భాగపవని లీయమానస్తత్రైవ విదితస్సన్ వర్తమానో తఏవం భగ్నం కుంఠీభూతం తేజః దీప్తిర్యస్య సతథాభూతస్త్విషాం పతిస్సూర్యోపి దివాఽహ్ని ప్రవర్తితః ప్రదీప ఇవ రజకాదిధృతస్థూలదీప ఇవ దదృశే దృష్టః తేజస్వ్యపి కః వ్యాపక మహాతేజస్వి సన్నిధానే సతి ప్రబలేన దుర్బలస్య బాధ ఇతి న్యాయాదితి భావః ॥౨౧॥ అపిచేతి ॥ పత్యాధవేన శివేన సహ ॥ని॥ ధవః ప్రియః పతిర్భర్తేత్యమరః అక్లేశమనాయాసం యథాతథా ఆనీయమానాః యాప్యమానాః రుచిరాః మనోహరాః ప్రదేశాః జనపదాః పశ్యతీపీడమానాః అతపవనవిధానబహువిధానివస్తూని ప్రణయేన సంపరశివం అభీక్ష్ణం శశ్వత్ ॥ని॥ యుక్తేద్యాపాం ప్రతంష్ఠానే

ఽభీక్ష్ణంశశ్వదనారతమిత్యమరః - పరిపృచ్ఛంతీచ్ఛాంకుర్వంతీదయా
మయాకృపాప్రచురేత్యర్థః-కాత్యాయనీమహాదేవీ ఉమాదేవీఅపిచ
పునఃపునశ్చాపీత్యర్థః ప్రసన్నే నప్రసాదవిశిష్టేన చేతసాంతఃకర
ణేనఅనుజఃహిమవత్సుతఃమైనాకః తస్యగృహసదనీభూత సముద్రగి
రింమందరపర్వతం-వతుచ్ఛాదినోమహేంద్రాద్రిభ్యోహిమవత్తనూ
జమైనాకస్యసముద్రఏవాస్థితత్వాదితిభావః-స్థాపయిష్యతోనిధాస్యతః
*ణిజంతాత్తిష్ఠతేర్లృటసద్వైరలటశ్శతా ౹ దేశః-దేవాసురాణావిరోధస్య
అసార్వదికత్వాద్యేషాంచవిరోధశ్శాశ్వతికఇత్యేకవద్భావాభావఃఅను
జగృహేఅనుగ్రహంచకారేత్యర్థః*కేచిత్తు అక్లేశంయథాతథారుద
రాణాస్వావాసయోగ్యానిత్యర్థః దేశాణవత్యాసహానీయమానాదయా
మయాఅపిచ పునఃవివిధానిభవిష్యంతీతిశేషః వస్తూని పరిపృచ్ఛంతీకా

పశ్యంతీవివిధానివస్తూనిపరిపృచ్ఛంతీప్రణయిన మభీక్ష్ణం
ప్రసన్నేనచేతసాఅనుజగృహేస్థాపయిష్యతో దేవాసు
రాణాగిరిమనుజగృహే ॥ ౨౨॥ ప॥ ఉడ్డీయస్వయముత్ప
తణాగిరిరసౌవాచైవ నేతుంతుమో భగ్నంస్కంధశిరో
ధరైర్దిణవిచరైరిద్ధంయదద్యోహ్యతే । ఏతత్పర్వతవతు

త్యాయనీప్రణయనమతిప్రీతిపాత్రమపిగిరిం పశ్యంతీ అనుజగృహేస్థాప
యిష్యతోదేవాసురాణా ప్రసన్నేనచేతసాఽభీక్ష్ణమనకృత్వత్యాసహాను
జగృహేశేషం పూర్వవదిత్యన్వయం కథయంతి ॥ ౨౨ ॥ ఉడ్డీయేతి ॥
తతఅనుగ్రహానంతరంపాకిః ప్రథమంఉడ్డీయఉడ్డీనంకృత్వా ॥౯॥ ప్ర
డీనోడ్డీనసండీనాన్యేతాఃఖగగతిక్రియాఇత్యమరః - ఉత్పతణఉత్పత
నంకుర్వణ అతఎవఅసౌగిరిర్మందరః వాచైవఅగచ్ఛతివాఙ్మాత్రేణనే
తుముద్దిష్టదేశంగమయితుం తుమోహాః పూర్వమేతస్యవతు సత్త్వా
దితిభావః-స్కంధాః అంసాశ్శిరాంసిశీర్షాణిచస్కంధశిరఃద్వంద్వ
శ్చపాణిత్తూర్యసేనాంగానామిత్యేకవద్భావః॥౯॥స్కంధోభుజశిరోం
సోస్త్రీ॥ఉత్తమాగంశిరశ్శీర్షమితిచామరః-భగ్నంనష్టపాణియంయత్
స్కంధశిరఃతస్యధరాఃతథాభూతైః పయోధరాదిశబ్దవదతాసిధృథా

తోః పచాద్యచ్-దివిచరైః దేవైః అసురైః అస్మాభిః అద్యేదానీం ఇత్థమేవం ఊహ్యాతే ధృతో భవతీతి యత్ తదేతద్వహనమిత్యర్థః - పర్వతానాం మందరప్రభృతినగానాం పక్షతయః పక్షమూలాని॥ ని ॥ స్త్రీ పక్షతిః పక్షమూలమిత్యమరః- తాసాం క్షతిక్రియః నాశం కృతవతః మూర్ఖస్య బాలిశస్య॥ ని॥ మూర్ఖవైధేయ బాలిశా ఇత్యమరః - దుష్టమేవ దోషస్య్వేందు శ్చేష్టితమిత్యర్థః-స్వార్థేష్యణ్ - పూర్వమనే నేంద్రేణ అనభిజ్ఞేన పర్వతపక్షాణాం ఛేదనాదితి భావః ఇతీత్థమాయస్తాః ఆయాసవిశిష్టాః తే దేవాసురాః పథిమార్గే సుపర్వణాం దేవానామీశ్వరం పతిమింద్రం॥ ని ॥ ఈశ్వరః పతిరీశితేత్యమరః- పర్యభాషత నినిందుః ఉపాలంభయాంచక్రు రిత్యర్థః-పరిపూర్వాద్భాషతేః నిందార్థత్వమాహామరః॥ ని॥ యస్సనింద ఉపాలంభస్తత్ర స్యాత్పరిభాషణమితి॥ ౪౩॥ అపిచేతి॥ సాధవః సజ్జనాః॥

తితిక్షితో మూర్ఖస్య దోషమ్మేవమిత్యాయస్తాః పథి
పర్యభాషత తతో స సర్వే సుపర్వేశ్వరం॥౪౩॥ప॥ అపిచ॥ భ
గ్నో యస్య దశాననః ప్రచలనే కించిత్ప్రవృత్తః పురాశ
క్యం తస్య గిరేః కథం నయనమిత్యస్తావిషుస్సాధవః। కా
న్యే చక్షమి రేన తద్భగవతా శ్లాఘా త్ర శాఖామృగై రానీ
తాశ్చ్యనిపాతితా హి జలధౌ శైలాస్సమూలా ఇతి॥౪౪॥ గ॥

ని॥ సభ్యస్సజ్జన సాధవ ఇత్యమరః- పురా పూర్వస్మిన్ కల్పే దశాననో రావణః యస్య అద్రేః ప్రచలనే ప్రకంపనే॥ ని॥ చలనం కంపనం కంప్రమిత్యమరః కించిదీషత్ప్రవృత్తః ఉద్యుక్తస్సన్ భగ్నః భంగం ప్రాప్తః తస్య తథావిధస్యేతి తాత్పర్యార్థః - గిరేః పర్వతస్య నయనం ఉత్పాట్యఉత్తర దేశప్రాపణమిత్యర్థః * ణీఞ్ ప్రాపణ ఇతి ధాతోర్భావే ల్యుట్ప్రత్యయః - కథమశక్యమిత్యర్థః రావణాపేక్షయైతే మహాశూరా ఇత్యర్థః- అస్తావిషుః స్తుతించక్రుః - అన్యేచ వకార స్త్వర్థే అసజ్జనాస్తు భగవతా భగవత్సహాయేనేత్యర్థః పురా శాఖామృగై ర్వానరైస్సమూలాశ్శైలా ఆనీతా-ఆహృతాః జలధౌ అంబుధౌ నిపాతితాః హి నిపతితాః కృతాః ఖలు అత్ర గిరినయనే శ్లాఘాస్తుతిః కాకేయతీత్యర్థః ఇత్యేతత్ శ్లాఘనం నచక్షమిరే నసే

మిరే * క్షమూష సహనఇతిధాతోర్లిట్ - తదానీమవ్యసజ్జనాఃఅవర్త
స్తపవేతిభావః॥ ౭౭॥ ఇత్థమితి॥ ఇత్థమేవంప్రకారేణాతిభారోత్యంతభా
రః॥ని॥ భారోభరేపీవధే చబలానాంద్విసహస్రకఇతినానార్థమాలా-
తేనభంగురాఃఆనతాః * భంజభాసమిదోఘురచ్ ఇతిభంజధాతోః ఘు
రచ్ప్రత్యయః - సురాసురాఃదుగ్ధనిధేఃక్షీరసముద్రస్యఅంతికం సమీ
పంయావదాసేదుఃఆజగ్ముఃతావచ్ఛ్వేతద్వీపేసీదంతీతిశ్వేతద్వీపసదః
సత్సూద్విషేత్యాదినాషిజ్ ధాతోఃక్విప్ ప్రత్యయః - తేషాంసుతరా
మతితరామిత్యర్థఃఉద్వేగఃభీతిః॥ని॥ స్యాత్పూగఫలముద్వేగండుద్వే
గోభీతిదుర్గమఇతినానార్థమాలా - ఉదజృంభతప్రాదురభూత్ -యా
వత్తావచ్ఛబ్దావత్ర అవధ్యర్థకౌ॥ని॥ యావత్తావచ్చసాకల్యేవధౌమా
నేవధారణఇత్యమరః॥౬౩॥అ॥ అథశ్వేతద్వీపవాసినఉపరిపాతయిష్యం

ఇత్థమతిభారభంగురాస్సురాసురాయావదాసేదురంతి
కందుగ్ధనిధేస్తావచ్ఛ్వేతద్వీపసదాముద్వేగఉదజృంభత ॥
౬౩॥ గ॥ పశ్యతపశ్యతపర్యంతేనీయమానం మహాగిరిం
పాతయిష్యతేనూనమత్రాయమర్ణవేపరిప్లావయిష్య
తేచసనిశ్శేషమిదమంతరీపంతదత్రైవసజ్జీభవత సము

తేమందరమితిభీతాస్సంతః తత్రస్థాతుమన్యత్రగంతుంఊర్ధ్వముత్పతి
తుమపినాశక్నువన్ తస్సంతః పరస్పరంబహుధావివాదయామాసుఃతం
వివాదకోలాహలంశ్రుత్వాభగవాన్వైష్ణవపారిషదశిరోమణిః విష్వ
క్సేనోబహిరాగత్యమందరానయనందృష్ట్వా తత్సర్వంభగవతేన్యవేద
యామాసేత్యాశయేనాహ ॥ పశ్యతేతి॥పర్యంతేపరిసరదేశేనీయమాన
మానీయమానంమహాగిరింమందరాద్రింతత్స్వరూపాపరిజ్ఞానాత్తేషాం
తన్నామనిర్దేశఇతిభావఃపశ్యతపశ్యతఈక్షధ్వమీక్షధ్వంనిత్యవీప్సయో
రిత్యాభీక్ష్ణ్యేద్విర్భావః - అత్రార్ణవేస్మిన్నబ్ధౌఅయమద్రిఃనిపాత
యిష్యతేనిపాతనంకరిష్యతేనూనంనిశ్చయః॥ని॥ నూనంతర్కేఽర్థనిశ్చ
యఇత్యమరః - ఇదమస్మదావాసభూతమంతరీపంవార్యంతస్తటదేశ ఇ
త్యర్థః॥ని॥ ద్వీపోస్త్రియామంతరీపంయదంతర్వారిణస్తటమిత్యమ

రః-నిశ్శేషం సమగ్రంపరిప్లావయిష్యతి ఉన్మజ్జతం కరిష్యతీతి తస్మాద
ద్యైవదానీమేవ సజ్జీభవత సన్నద్ధా భవతేత్యర్థః- సముత్తిష్ఠత సముత్థానం
కురుధ్వంసర్వతోపి సర్వప్రకారైరపీత్యర్థః *ఇతరాభ్యోపిదృశ్యత ఇతి
తృతీయాయాస్తసిః- అథవాపంచమ్యాస్తసిమాశ్రిత్య సర్వతోపి సజ్జీభ
వతేతిభిన్నక్రమేణాన్వయో బోధ్యః - వేలాంసముద్రతీరం ఉచ్ఛ్రియ
ధ్వం ఉద్గత్యభజధ్వమిత్యర్థః అత్రేత్యాదిశబ్దవట్కస్యాపి ప్రకారా
ర్థకస్యవివిధాన్వాదానిత్యనైనాన్వయః ప్రతిపాద్యమానపట్ప్రకారే
షు ఉత్తరోత్తర ప్రకారః పూర్వపూర్వప్రకార ఖండనపరఇతి బో
ధ్యం॥ఇదంమందరానయనసముద్రమథనాదిరూపం బకబంధనకౌశలంక
స్యాపక్షిగ్రహణచాతుర్యం॥ ని ॥ క్వంకౌంచాథబకః కస్యాఃపుమరా
ష్ట్రస్తుసారసఇత్యమరః - కేనవాఉత్ప్రేక్షితంతకీలితమిత్యర్థః- పు

ఉత్తిష్ఠత సర్వతోపి వేలాముచ్ఛ్రియధ్వమితి హంత కే నేద
ముత్ప్రేక్షితంబకబంధకౌశలంకించిదపిచోచ్ఛ్వసతిసా
గరః కింశరణీయముచ్ఛ్రితయా వేలయా తదారోహ్యా
మోపయముద్వైవవైకుంఠంఅరమండలంవా ధామే
త్యనుచితమేతదాలోచిత మయుక్తంహి సేవకానామప

రాకిలకేనచిత్సామరేణబకబంధనోపాయశ్చైవం చింతితః- ఆతపేస్థిత
స్యబకపక్షిణశ్శిరసినవనీతంనిక్షిప్తంచేత్తద్రవీభూయనేత్రయోః పత
తితతశ్చనిమీలితాక్షఃపలాయితుంనశక్నోతితదాగృహీతుం శక్యోభవతీ
తి తద్వదిదంమందరానయనసముద్రమథనం నవనీతప్రాప్త్యాదికమితి
భావఃహం తేతిఖేదే॥ని॥హంతహర్షేనుకంపాయాంవాక్యారంభవిషా
దయోరిత్యమరః - సాగరః సముద్రః కించిదపి ఉచ్ఛ్వసతిచేదభివర్ధ
తేచెద్యథాస్వల్పముఖబిలేజలసంపూర్ణాకలశే ఆకూర్పరంహస్తనిక్షే
పేకలశస్థజలంయథోచ్ఛ్వసతి బహిరపిప్రవహతితయథా మపిసాగరః -
ఉచ్ఛ్వసతిప్రవహతిచేదితిభావః- ఉచ్ఛ్రితయాఆశ్రితయా వేలయాస
ముద్రతీరేణాపికింప్రయోజనం ఉభయత్రసమ్యఙ్మజ్జనస్య సమత్వా
దితిభావః-తత్తస్మాదద్యైవదానీమేవత్రిధామ్నః కేశవస్య ॥ ని॥ త్రిధామా

కేశవేవహన్నిహరిమామృత్యుయోగయోరితినానార్థమాలా - ధామ స్థానం ॥ ని ॥ సంస్త్యాయముటజంధామేత్యమరః - వైకుంఠం వైకుంఠ లోకంలకణమం డలంవాఆరోక్ష్యామః ఆరోహణం కరిష్యామః ఇతీత్థం కేషాంచిద్వివాదప్రకారః అపరేతంప్రకార మసహమానాప్రాహుః - కిమితిచెదతఆహ-ఎతత్పూర్వోక్తమన్యత్రగంతవ్యమిత్యాకారకమిత్య ర్థః ఆలోచితం ఆలోచనం నపుంసకేభావేక్తః అనుచిత మయోగ్య మిత్య ర్థః అసమంజసమితివా॥ని॥ ఉచితంస్యాన్నితేయోగ్యేజ్ఞాతేభ్యస్తేసమంజ సమితినానార్థమాలా-హియస్మాత్కారణాత్ సేవకానాంఅస్మాకం భగవంతంస్వామినమపహాయత్యక్త్వా అన్యత్రగంతుంగమనం కర్తుం అయుక్తమసమంజసమిత్యేకోభిప్రాయః-భగవాన్స్వాసు దేవఏవమం దరస్యఅద్రేః పాతః పతనంతస్యదర్శనంసరీక్షణంతస్మిన్ కౌతూహలం

హాయభగవంతమన్యత్రగంతుమితికిముచ్యతే భగవంత

మపహాయేతికింనవిచారితం భవతాభగవానేవ మందర

పాతదర్శనకుతూహలవ్యాజేనప్రస్థాతుకామోవర్తత

ఇతికతివారానేషపపాతమందరః కతివారాన్నోదజృం

భతసాగరః తస్యబ్రహ్మణః కల్పేనజానీమోవయంపిప్ర

కౌతుకం॥ని॥ కౌతూహలంకౌతుకంచేత్యమరః-తదేవవ్యాజః అపదేశః॥ ని॥ వ్యాజోపదేశౌలక్ష్యంచేత్యమరః - తేనప్రస్థాతుంప్రయాతుంకా మోభిలాషో యస్యసః తథాభూతోవర్తత ఇతిభవద్భి ర్నవిచారితంకి మిత్యేవమాకారకపకః-అతాపికింశబ్దః పూర్వవన్నిశ్నార్థకః-తదస హమానానామపరేషాం వివాదక్రమః కథమితిచెదతఆహఎవఆసీయ మానోమందరః కతివారాన్ కతిష్వసమయేష్వేత్యర్థః॥ ని ॥ నివహోవస రౌ రావావిత్యమరః- వారస్సూర్యాదిదివసేబృందావసరయోరపీతినా నార్థమాలాచ|నపపాతపతనంనచకారేత్యర్థః- సాగరస్సముద్రః కతి వారాన్ కతిషు అవసరేష్వేత్యర్థః నోదజృంభతనావర్ధతేత్యర్థః - ప్రతిప్రాణిమంప్రతికల్పం వర్ధతేత స్యతత్స్వభావత్వాదితిభావః-క స్యబ్రహ్మణః కల్పేఅత్రేదంబోధ్యం - ఏకందైవయుగ సహస్రంమాన

వానామేకఃకల్పః - ద్వైవేద్వేచతుర్యుగసహస్రే తదామానవానాంద్వౌక
ల్పౌభవతఃతచ్చకల్పద్వయంబ్రహ్మణః అహోరాత్రమాత్రమేవ -
తత్రైకఃకల్పఃతస్యదివసః ఏకఃకల్పస్తస్యరాత్రిరితి|అత్రార్థేప్రమా
ణం||శ్లో||దివ్యైర్వర్షసహస్రైర్ద్వాదశభిర్దైవతంయుగం- ద్వేయు
గసహస్రే ద్వేబ్రాహ్మఃకల్పౌతుతౌనృణామిత్యమరాదికమితిబోధ్యం-వ
యంవిప్రవాసంపరస్థలవాసంనవిజానీమఃనవిద్మఃతత్రతత్రకాలేఽస్మా
కమత్రైవావస్థానాదితిభావఃఅమీభిరేతైఃఆధునికైః అద్యతనైః భాగవ
తైఃభగవద్భక్తైఃబాధ్యామహే బాధితాఃక్రియామహే అహోఖ
ల్వాశ్చర్యంఖల్విత్యర్థః॥ ని ॥ వద్వాయథాతథైవైవం సామ్యేహోహీ
చవిస్మయఇత్యమరః ఇత్యేవంవిధఏకః పక్షః- అపరేషాం తదసహమా
నానాంపక్షస్తుభవతుభవతుతిష్ఠతుతిష్ఠత్విత్యర్థః పూర్వవద్విర్భావఃద్వ

వాసమహో ఖల్వమీభిరాధునికైర్బాధ్యామహే
భాగవతైరితిభవతుభవతుకథయంతోపిదృఢమిద్ధమపి క
బళితాస్సరిద్భిస్సాగరైశ్చమహా[illegible]యతనేషు మహాగ
తేషుశార్ఙ్గపాణేః కతినభవద్విధాః పరమ భాగవతా
స్తదాస్యతామిహైవభవద్భిరాధునికైస్తువయమజ్ఞాత

ఘమత్యంతంగాఢం ||ని|| గాఢబాఢదృఢానిచేత్యమరః-కథయంతోవదం
తఃభవద్విధాఃభవత్సదృశాఃమహీభూమిః తాంగతాని పాత్రాణితథా
భూతేషుమహత్సుఉత్కృష్టేషుశార్ఙ్గపాణేః నారాయణస్య యతనే
షుజగన్నాథప్రభృతిస్థానేషుకతికతికియంతఃపరమభాగవతాః సాగరైః
సముద్రైస్సరిద్భిః నదీభిశ్చనకబళితాఃనగ్రసితాఇత్యర్థఃతత్తస్మాద్భవ
ద్భిఃయుష్మాభిరేవఇహాత్రదేశేఆస్యతాం భూయతామిత్యర్థః భావే
లోట్-అజ్ఞాతఃఅవిదితఃపారావారఃసముద్రఃయైస్తైతథాభూతాః॥ని॥
అకూపారఃపారావారస్సరిత్పతిరిత్యమరః - వయంక్వచిత్కుత్రచిత్
యత్రకుత్రచేతిభావఃఆత్మానంశరీరం ||ని||ఆత్మాయత్నోధృతిర్బుద్ధిస్స్వ
భావోబ్రహ్మవర్ష్మచేత్యమరః- గోపాయంతస్సంరక్షమాణాస్సంతః
ఽరంతరంసర్వదేత్యర్థఃగోవిందంవాసుదేవమేవానుసంధీమహిధ్యాయామ

మత్యైవంబహువిధాన్ బహుప్రకారాన్ వాదాన్ వచాంసిప్రవద తాంవక్తౄణామిత్యర్థః।అసకృన్ముహుర్ముహుః ఉన్నమ్యోన్నమ్య ఉత్థాయోత్థాయేత్యర్థః।పశ్యతాంద్రష్టౄణాంఅగచ్ఛతః ఆగతాన్ వైమానికాన్ విమానసంచారిణః।ఏనాన్ పరిపృచ్ఛతాంప్రశ్నంకుర్వతాంఅ ఖిలస్సర్వతః।పరిభ్రమతాంవిఘూర్ణమానానామిత్యర్థః శ్వేతద్వీపవా సినామితి శేషః మహతాఅధికేనకోలాహలేనకలకలధ్వనినా పారిషదా ణాంవిష్ణుపరిషదానాంఅగ్రణీః శ్రేష్ఠః।విష్వక్సేనః।విష్వక్సేనోనామకశ్చ నపారిషదః।అయంఏషకోలాహలః।కుతః-కస్మాత్కారణాద్భవేదితి శేషః

పారావారాగోపాయంతఃక్వచిదాత్మానంగోవిందమే వనిరంతరమనుసందధీమహీతిచవిప్రవదతాం వివిధాన్ వాదానపశ్యతాంఅసకృదున్నమ్యోన్నమ్యపరిపృచ్ఛ తామాగచ్ఛతో వైమానికాన్పరిభ్రమతామభితోపి కోలాహలేనమహతాపారిషదానామగ్రణీః కుపితో విష్వక్సేనో బహిర్నిర్గత్యపరితోపి చక్షుః ప్రసార యన్నవలోకయన్నానీయమానమభ్యర్ణ ఎవసుందర మవధారయన్ననుపదమేవతస్యసింధోనిపాతనంవిజ్ఞాపయామాసవినయేనవిదితవేదితవ్యమపిస్వధర్మ ఇతివిశ్వంభరం॥ ౬౩॥ప ॥వృత్యస్తకౌస్తుభమవప్లుతవైజయంతీ విస్రంస

ఇతిమత్వాఆలోచ్యబహిర్బాహ్యదేశంప్రతినిర్గత్యగత్వాపరితఃసర్వ తోపిచక్షుః ప్రసారయన్ దృష్టింప్రచాలయన్ ఇతిప్రపాతయన్నితి వా ర్థః।అభ్యర్ణఏవ సమీపదేశఏవఆనీయమానంసుందరం అవలోకయన్ అనుపదముత్తరద్వితీయతృతీయక్షణఏవతస్యాద్రేః సింధౌసముద్రే పత నమప్యవధారయ న్నిశ్చిన్వన్నిత్యర్థః - విదితంవిజ్ఞాతం వేదితవ్యం జ్ఞే యాంశః।యేనసతథాభూతంసర్వజ్ఞత్వాత్తస్యేతిభావః।విశ్వంభరంనా రాయణం॥ ని॥ విశ్వంభరః కైటభజిదిత్యమరః-స్వస్యధర్మః కర్తవ్యాంశ ఇత్యర్థః-ఇతిహేతోర్విజ్ఞాపయామాసనివేదయామాసేత్యర్థః-స్వస్యత త్సేవకత్వాద్విజ్ఞాప్యంవిజ్ఞాపనీయమేవేతిభావః॥౬౩॥అ॥అథభగవాన్సు

ప్రాప్త ఇతి కథయన్ తదుత్థానచాతురీమపి వర్ణయన్నాహ॥ వ్యత్యస్తేతి॥ ఈ
శః స్వామీ హరిః కైలాసశైలో రజతాద్రిః తస్య శిఖరాత్॥ ని॥ కూటో౽స్త్రీ
శిఖరం శృంగమిత్యమరః- కాలః నీలః॥ ని॥ కాలశ్యామలమేచకా ఇత్యమరః-
స చాసౌ మేఘః అంబుదః స ఇవ ఫణినాం ఉరగాణాం ఇంద్రః అధిపతిః శే
షః స ఏవ శయనం తల్పం తస్మాదిత్యర్థః- సద్యః విష్వక్సేనః జ్ఞాపనాసమ
కాలమేవ వ్యత్యస్తః విపర్యాసం ప్రాప్తః కౌస్తుభః తన్నామమణిః యస్మిన్
కర్మణి తత్తథా- ద్వితీయాం తత్రయం క్రియాపి శేషణం దక్షిణపార్శ్వమ
ధః కృత్య సుప్తస్య ఉత్థానశయనం ప్రాప్తస్య వా భగవతః వామపార్శ్వ
మధః కృత్య ఉత్థానదశాయాం అధరోత్తరీభవనలక్షణః స్థిరతరలీభావలక్ష
ణో వా కౌస్తుభమణేర్విపర్యాస ఇతి భావః అవప్లుతా అవగలితా వైజయం
తీ వనమాలా యస్మిన్ కర్మణి తత్తథా॥ ని॥ ఆపాదపద్మం యా మాలా వనమా

మానకనకాంబరలోభనీయం। సద్యః ఫణీంద్రశయనా
దుదతిష్ఠదీశః కైలాసశైలశిఖరాదివ కాలమేఘః ॥ ౨౫ ॥

ప॥ దివ్యైః పంచభిరాయుధైస్స వినయైరాబద్ధ సేవాశ్ర
మస్తాతాల్లోపనతైస్తపోధనగణైర్ధన్యైర్వృతః కై
రపి। అభ్యర్ణేవసతస్తదా ఖగపతేరాలంబ్య హస్తం శ

లేతి పామతా- వైజయంతీతి చప్రోక్తేతి కళింగః॥ సుప్తస్య ఝడితి హఠాత్ ఉ
త్థానే ధృతహారాణామివ ప్లుతిః ఛేదాదేస్సంభవాదితి భావః విస్రంసమా
నం ప్రభ్రశ్యత్ యత్కనకాంబరం సువర్ణమయచేలం తేన లోభనీయం
స్పృహణీయం యథా తదానీం యత్కించిదపి ఉత్తరీయస్రంసే ఉరస్థిత
సౌందర్యలక్ష్మ్యాదిదర్శనసంభవాత్ స్పృహణీయత్వమితి భావః ఉదతి
ష్ఠత్ ఉత్తస్థౌ- అతో౽పి మేయోపమానసాదృశ్యవాచకానామీశకాలమే
ఘ ఇవ శబ్దానాం త్రయాణాం ఉపాదానేపి సాధారణధర్మవాచకపదాను
పాదానాల్లుప్తోపమాలంకారః॥ శ్లో॥ సాధారణాదిధర్మస్య చోపమావాచ
కస్యచ। ఏకద్విత్ర్యనుపాదానైర్భిన్నాల్లుప్తోపమాష్టధేతి లక్షణాత్॥౨౫॥
అ॥ అథయయావితి పదద్వయస్య క్రమం వర్ణయతి॥ దివ్యైరితి॥ వినయః నతిః
శిక్షా వా తేన సహితాః సవినయాః తైః॥ ని॥ వినయో౽తిశిక్షాదిధర్మాచా

రప్రశాంతిష్వితినానార్థమాలా।అతఏవదివ్యైఃశ్లాఘ్యైః॥ని॥ దివ్యోదివి
చరేశ్లాఘ్యఇతివిశ్వః - పంచభిఃపంచసంఖ్యాకైఃఆయుధైః।దాశార్ఙ్గ
సుదర్శనాదిప్రహరణైః॥ ని॥ ఆయుధంతుప్రహరణమిత్యమరః-ఆబద్ధః-
ఆసందానితఃవిరచితఇతియావత్ సేవాక్రమః శుశ్రూషాపరిపాటీయ
స్మైసః॥ ని॥ శక్త్యాచరణవిక్షేపేపరిపాట్యామపిక్రమః ఇతినానార్థమా
లా-మూర్తిమద్భిఃశంఖాదిభిస్సేవితఇతిభావః- తత్కాలఃతత్క్షణః।తస్మి
న్నుపనతాః ప్రాప్తాః తైఃఅతఏవనజ్ఞాతైఃధన్యైఃసుకృతిభిః॥ ని॥ సుకృతీ
పుణ్యవాన్ధన్యఇత్యమరః-తపోధనానాంమునీనాంగణాః సముదాయాః
ని॥సముదాయస్సముదయస్సమవాయశ్చయోగణఇత్యమరః- తైఃపరివృ
తఃఆవృతఃవిశ్వంభరఃశ్రీహరిః॥ని॥విశ్వంభరఃకైటభజిదిత్యమరః- తదా
తత్కాలేఅభ్యర్ణేసమీపే॥ ని॥ ఉపకంఠాంతికాభ్యర్ణేత్యమరః వసతఃవ
ర్తమానస్యఖగపతేఃఖగేశ్వరస్య॥ని॥వైనతేయఃఖగేశ్వరఇత్యమరః- హ

నైర్విష్వక్సేననివేద్యమానసరణిర్విశ్వంభరోనిర్య్యయౌ॥
౩౬॥గ॥అథతమతర్కితోపస్థితమరవిందనాభమవస
రజ్ఞోవిధిరర్ధపథేసమేత్యసహమహర్షిభిర్వికోక్తసె

స్తంకరతలమాలంబ్యఆశ్రిత్యవిష్వక్సేనఃపారిషదోత్తమః॥ శ్లో॥ విష్వ
క్సేనముఖాయస్యపారిషద్యాఃపరశ్శతమిత్యాదిస్మృతేః తేననివేద్యమా
నావినివేదితాసరణిఃపద్ధతిర్యస్యసతథాభూతస్సన్॥ ని॥ సరణిఃపద్ధతిఃప
ద్యేత్యమరః-నిర్య్యయౌనిర్జగామేత్యర్థః - యథాలౌకికోరాజాస్వస
మీపవర్తిప్రియపాత్రపరిజనస్యహస్తేస్వస్యాన్యతరహస్తం నిక్షిప్యని
ర్గచ్ఛతితథైవభగవాన్నిర్జగామేతిభావః॥ ౨౬॥అ॥అథసమాగతంశ్రీ
హరిందృష్ట్వాబ్రహ్మావిద్యమానంపర్వతపాతనక్రమదర్శనకౌతూహల
మపిత్యక్త్వాతమేవపశ్యన్నాసేత్యాహ॥అథేతి॥అథానంతరంఅర్ధంపన్థాః
అర్ధపథః * ఋక్పూరబ్ధూపథామానక్షే ఇతి సమాసాంతోప్రత్యయః -
తస్మిన్నర్ధమార్గఇత్యర్థః అతర్కితఃఅనుత్ప్రేక్షితః ఉపనతఃప్రాప్తః
తథాభూతఃతమరవిందనాభం పద్మనాభంఅవసరస్సమయస్తం జానాతీ
త్యవసరజ్ఞఃవిధిర్బ్రహ్మా॥ ని॥విధాతావిశ్వసృడ్విధిరిత్యమరః-మహర్షి

భిఃవసిష్ఠాదిభిస్సహాసమేత్యసమీపంగత్వేత్యర్థః వివిక్తోవిజనప్రదేశః॥ ని॥వివిక్తౌవిజనచ్ఛన్నావిత్యమరః తస్మిన్ సేవాపరిచరణంతస్యక్రమః పరిపాటీతస్యఅవసరఃసమయఃతస్యలాభఃప్రాప్తిఃతేనయోవిస్మయః ఆశ్చర్యంఅత్యంతదుర్లభలాభాదితిభావఃసచ ఆనందశ్చేతితాభ్యాంమందరః మేదురఃవిస్మయానందభరితఇతిభావఃతంభగవంతంపశ్యన్ సన్ అచలఃమందరాద్రిఃతస్యపాతః పతనంతస్మిన్ కౌతూహలం కుతుకంపరివార్యపరివృత్యతంకేవలంశ్రీహరిమేవేత్యర్థః - పశ్యన్ దర్శనంకుర్వన్నవతస్థేఆసామాసేత్యర్థః * సమవప్రవిభ్యస్థఇతితిష్ఠతే రాత్మనేపదంలిట్-ఏతద్దర్శనాదేవతస్య అమృతలాభాత్తద్దర్శనాదస్యతదభావాదత్రైవతస్థావితిభావః॥ ౬౮ ॥ నవేతి॥నవానిసద్యోవికసితానియానికువలయానినీలోత్పలాని॥ ని॥ స్యాదుత్పలంకువలయమిత్యమరః-తానీవశ్యామ

వావసరలాభవిస్మయానందమంథరఃపశ్యంత మచలని
పాతనకౌతుకంపరివార్య కేవలమవతస్థే॥౬౮॥ప॥ నవకు
వలయదామశ్యామలస్నిగ్ధముగ్ధం నళిన నయనమాద్యంత
త్త్వమాలోకయంతః । పరిజహురమరౌఘాశ్చేతసా శా

లోనీలః॥ని॥కాలశ్యామలమేచకాఇత్యమరః తథాభూతఃస్నిగ్ధోమనోహరస్సుందరశ్చతథాభూతః॥ని॥ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితివిశ్వః- నళినేపద్మేఇవనయనేనేత్రేయస్యసతథాభూతం॥ని॥వాపుంసిపద్మంనళినమిత్యమరః-తథాభూతంశ్రీహరిం ఆద్యంజగత్కారణమిత్యర్థః తత్త్వంపరమాత్మానమిత్యర్థః॥ ని ॥ తత్త్వంవిలంబమానేస్యాత్స్వరూపేపరమాత్మనీతినానార్థమాలా-విలోకయంతఃపశ్యంతఃఅమరాణాందేవానాం ఓఘాఃస్తోమాః॥ని॥స్తోమౌఘనికరవ్రాతేత్యమరః చేతసాచిత్తేన॥ని॥ చిత్తంతుచేతోహృదయమిత్యమరః-కార్యమమృతప్రాప్త్యుపాయానుచింతనాదిరూపంకర్మతదేవభారోధూఃతంపరిజహుః పరితత్యజురిత్యర్థః ఉభయేద్వితాస్త్రే దేవాసురాః పాణిభిర్హస్తైఃసముద్రఇతి శేషః శైలస్యఅద్రేర్భారంవహనం * డుభృఞ్ ధారణఇతిధాతోర్భావే ఘఞ్ప్రత్యయః - యద్వాశైలఏవభారఃతమిత్యర్థః పరిజహుఃపరిజ

హు)ః మందరముదధౌ పరిపాతయామాసురితి భావః ॥౪౭॥ అ॥ అథదూరా
దూర్ధ్వదేశాదర్ణవే మందరే పాతితే తదా మహానారవ ఉదభూదిత్యాశ
యేనాహ॥ సురాసురేతి॥ సురాసురాణాం దేవాసురాణాం కరోదరాణి హ
స్తతలాని తేభ్యః స్ఖలితశ్చ్యుతో యశ్శైలః మందరః తస్య యన్మూలస్థలం
అధస్తనప్రదేశస్తస్మిన్ యే స్థితా ఉపలాశ్శిలాః తేషాం తలాని అధః ప్రదే
శాః ॥ ని ॥ తలం స్వరూపాధరయోరితి నానార్థమాలా - తైరాహ
తిః ఆఘాతః తయా క్షుభితః క్షోభం తారళ్యం ప్రాపితః సచాసౌ యస్సిం
ధూనాం సరితాం బంధుః స్వజనః సముద్ర ఇతి తాత్పర్యార్థః ॥ని॥ దేశే
నదవిశేషేఽబ్ధౌ సింధుర్నా సరితి స్త్రియాం। సగోత్ర బాంధవజ్ఞాతిబంధు
స్వస్వజనాస్సమా ఇతి చామరః - బంధూ బంధూక బాంధవావితి నానార్థ
మాలా చ - తస్మాదుత్థిత ఉత్పన్నః తారధ్వనిః ఉచ్చైరవః భ్రమంతః విఘూ

ర్యభారం పరిజహురుభయే తే పాణిభిశ్శైలభారం॥౪౭॥

ప॥ తతశ్చ సురాసురకరోదరస్ఖలిత శైలమూలస్థల స్థితో
పలతలాహతిక్షుభితసింధు బంధూత్థితః। భ్రమత్తిమితి
మింగిలభ్రమితవాలకోలాహలైస్సమం నిఖిలమంబరం ప
రివవార తారస్వనః॥ ౪౮॥ X ॥ స్ఖలదచలల్లోలకల్లోలకో

ణామానాయేతి ముఝషాః మత్స్యవిశేషాః తిమింగిలాస్తద్భక్షకమత్స్యవిశే
షాః ॥ని॥ రాజీవశ్శకులస్తిమిః - తిమింగిలాదయశ్చాథ ఇతి చామరః - ఉ
భయేషాం తేషాం భ్రమితాని విఘూర్ణితాని యాని వాలాని వాలధయః
తేషాం కోలాహలాః కలకలాః ॥ ని ॥ కోలాహలః కలకల ఇత్యమరః -
తైస్తైస్సమం నిఖిలం కృత్స్నం అంబరం పరివవార ఆవృతించకార ॥ ౪౮॥

స్ఖలదితి॥ స్ఖలన్మజ్జన్ యోఽచలో మందరః తేన కరణభూతేన ఉద్భవంత ఉత్పద్యం
తః యే లోలాః తరళాః కల్లోలాస్తరంగాః తేషాం యః కోలాహలః కలకల
ధ్వనిః తస్య వ్యతికరః సంపర్కః తేన- అథవా స్ఖలదచలస్య ఉద్భవల్లోలకల్లో
లానాం చేతి ద్వయోః యౌ కోలాహలౌ తయోస్సంపర్కః తేనేతి వా బో
ధ్యం బధిరాః అశ్రోత్రేంద్రియకల్పాః భ్రమతా ఘూర్ణమానాః కూ
ర్మనక్రద్విపాః కచ్ఛపగ్రాహగజాః ॥ని॥ కూర్మే కమఠకచ్ఛపౌ - గ్రా

హాహావహోరోనక్రన్త | ద్విరదో నేకపోద్విపఇతిచామరః - తేషాం యానిక్రందితాని భావే క్తః రోదనాన్యాహ్వానానీతి వార్థః॥ ని॥ క్రందితంరుదితాహ్వానేఇతి నానార్థమాలా- తైస్స్ఫుటితంక ర్తరి క్తః స్ఫోటం విదళనంప్రాప్తమిత్యర్థః యత్కమలజస్యబ్రహ్మణః అండంకోశః॥ ని॥ పేశీకోశోద్విహీనేండమిత్యమరః- తదేవభాండంకటాహరూపభాజనం॥ ని॥ సర్వమావపనంభాండంపాత్రామత్రంచభాజనమిత్యమరః - తస్య యః ప్రచండస్వనః దుస్సహధ్వనః సఇత్యేవంయఉత్ప్రేక్షణండూహః తేన క్షుభితాః క్షోభం తారళ్యం ప్రాపితాః యేవిబుధాదేవాః తైఃముక్తాఃకృతాహాహారవాః హాహాధ్వనయః తైశ్చాచ్యుత శ్రీహరిః అహాసీత్ హాసం చకారేత్యర్థః కోవాతత్వజ్ఞః పామరానమరాన్ దృష్ట్వానహసతీతి

లాహాలవ్యతికరబధిరభ్రమత్కూర్మనక్రద్వీప క్రందితైస్స్ఫుటితకమలజాండభాండప్రచండస్వనోత్ప్రేక్షణక్షుభిత వివిధముక్త హాహారవైశ్చా హాసీదచ్యుతః॥
౬౫॥ప॥ నిమగ్నమందరమణిద్యుతిసం ప్రదిగ్ధాని ష్పతురంబరతలేపయసః కణాయే। లగ్నాశ్చిరాయ లికుచామలకామ్రమాత్రాస్తారాస్తపవవరిణేమురితి ప్రతీమః॥
భావః ॥౬౬॥ నిమగ్నేతి॥ నిమగ్నః నితరామాపాతాళంమజ్జనమాశ్రితఇత్యర్థః యోమందరః తస్యయేమణయః వజ్రాదయః తేషాంద్యుతయః॥ ని॥ భాశ్ఛవిద్యుతిదీప్తయఇత్యమరః - తాభిస్సహ ప్రదిగ్ధాః వ్యాప్తాః లిప్తా ఇతి వార్థః - పయసః క్షీరస్య॥ని॥ పయఃక్షీరంపయోంబుచేత్యమరః - యేకణాః లేశాః॥ని॥ లవలేశకణాణవఇత్యమరః - అంబరతలేవ్యోమ్ని ॥ని॥ వ్యోమపుష్కరమంబరమిత్యమరః - నిష్పతురుత్పతనంచక్రురిత్యర్థః - లికుచామలకామ్రాణి లికుచామలకచూతఫలాని ప్రమాణం యేషాం తేతథా * ప్రమాణేద్వయసచ్ దఘ్నచ్ మాత్రచఇతి మాత్రచ్ప్రత్యయః॥ ని॥ లకుచాలికుచోడహుః - తిష్యఫలాత్వామలక్యాదిషు త్రిషు। ఆమ్రశ్చూతోరసాలోసావితిచామరః చిరాయచిరకాలాత్॥ ని॥ చిరాయచిరరాత్రాయ చిరస్యాద్యాశ్చిరార్థకాయిత్యమరః లగ్నాః

సంక్రాంతాః తేకణ వతారాః ॥ ని ॥ భం తారతారకాప్యుడు వా స్త్రియామిత్యమరః - పరిణేముః పరిణతా మాపుః ఇతీత్థం ప్రతీమః జానీమః ॥ ౪౮॥ పథీతి ॥ పథిమాన్లైక్యదితు ట్రచిద్యాభరః ధూః తేనఅవసన్నాః సంపీడితాః యే సురాసురాః తైః ప్రతిపదం ప్రతిపాదం వీప్సాయామవ్యయీభావః కృతాః రచితాః స్కంధానాం సాంన్యవ్యత్యాసః విపర్యాసః తద్భుజం విహాయ ఎతావద్భుజేవహనమేతద్భుజం విహాయ తద్భుజేవహనమితి భావః - తస్మిన్ సంభ్రమః స్త్వరా తేన కంపితా చాలితాదస్మాద్గిరివర్యాన్మందరాన్మణిభిః యస్యాం యస్యాం భువి భూమౌ స్ఖలితం భావే క్తః స్ఖలనం జాతమిత్యర్థః స్థలేషు ప్రదేశవిశేషేషు జలేషు చ సా సా భూః ఖని రాకరః సముజని అభవత్ ॥ని॥ ఖని స్త్రియామాకరస్స్యాదిత్యమరః॥ ౫౦ ॥ అపి

౪౯॥ప॥ పథిగిరివరాదస్మాద్భారావసన్నసురాసురప్రతిప
దకృతస్కంధవ్యత్యాససంభ్రమకంపితాత్ ।మణిభిరభి
తో యస్యాం యస్యాం భువిస్ఖలితం క్వచిత్సముజని ఖనిస్సా
సా నామస్థలేషు జలేషు చ॥౫౦॥గ॥అపిచ॥ విదూరాదం
బరతలాదాపతతోఽస్య మహతా వేగేన ప్రకీర్యమాణే ప
ర్యంతగతే నిరవశేషం పరిపీయమానే చ దరీముఖై రేవప
రిసరగతే చ పయసి చ శూన్యమివార్ణవం మన్యమానాన

చేతి దూరేతి ॥ దూరాద్విరకాలగంతవ్యాదిత్యర్థః గగనతలాదంతరిక్షదేశాత్ ఆపతతః పతనం కుర్వత ఇత్యర్థః అస్య మందరాద్రేః మహతా అధికేన వేగేన గతివైఘ్యైః పర్యంతః దూరాసన్నదేశస్థగతే తం ప్రాప్తే పయసి ప్రకీర్యమాణే విక్షిప్తే సతి దర్యః కందరాః తా ఎవ ముఖాని ముఖభాగాః తైరేవ ముఖైః వదనైః శ్లిష్టరూపకమేతత్ పరిసరగతే కేవలసమీపదేశం ప్రాప్తే పయసి నిరవశేషం నిశ్శేషం పరిపీయమానేపీతే సతీత్యర్థః- అర్ణవమబ్ధిం శూన్యమివ రిక్తమివ ॥ ని ॥ అసారం ఫల్గు శూన్యం తు వశికం తుచ్ఛరిక్తకః ఇత్యమరః- మన్యమానాజ్జానంతః నభసి చరంతీతి నభశ్చరాః దేవాసురాః ఉభయే చ భయే భీతౌ నిర్మజ్జః మగ్నా బభూవురిత్యర్థః- పతానానాయాసః పృథాసంజాత ఇత్యభిప్రాయేణ భీతా ఇతి భావః ॥

౬౬॥ఉన్మథితేష్వితి॥కించతస్యమందరస్యమూలవఘోదేశః తేనసంఘట్టనంఘర్షణంతస్మాదర్ణవచరేషు సముద్రచారిషు జంతుషు ప్రాణిషుఉన్మథితేషుసత్సుతతోమందరాత్ పరిభ్రష్టాః చ్యుతాః కరిణోగజాఏవజలకరిణఃజలగజాఃకిరాతాః వ్యాధాఏవజలమానుషాఃనిర్ఝరాఃగిరినద్యఃతేషుచరాస్సంచారిణః శఫరాఃమీనాఏవతిమయః తిమినామకమత్స్యాఃతిమింగిలాశ్చతిమింగిలనామకమత్స్యవిశేషాశ్చసంపేదిరే బభూవురిత్యర్థః॥౬౭॥అపిచేతి॥రసాతలంపాతాళావధీత్యర్థః గిరౌమందరేపునశ్శబ్దోత్యర్థః- అవగాహమానే ప్రవిశతిసతిశిఖరస్థా ఇతి శేషః నందిముఖాఃనందీశ్వరప్రభృతయఃగణాఃప్రమథగణాఃఅభ్యర్ణం అంతికంగతంప్రాప్తందుగ్ధంపయఃసుఖమనాయాసతఃఆదాయగృహీత్వాపారమేశ్వరంపరమేశ్వరసంబంధిలింగంస్ఫటికమరకతబాణవజ్రాదిరూపమిత్యర్థః

భశ్చరానిర్మమజ్జురుభయేపిభయె॥౬౬॥గ॥ఉన్మథితేషు
చతన్మూలఘట్టనాదర్ణవచరేషు జంతుషుతతః పరిభ్ర
ష్టాఃకరిణఏవజలకరిణఃకిరాతాఏవజల మానుషాఃనిర్ఝ
రచరాశ్శఫరాఏవతిమయశ్చతిమింగిలాశ్చసంపేదిరే॥
౬౭॥గ॥అపిచ॥పునరవగాహమానేరసాతలంగిరావభ్య
ర్ణగతందుగ్ధమాదాయాదాయసుఖమభిషించంతఃపా

అభిషించంతఃఅభిషేకంకుర్వంతస్సంతఃఅభ్యనందన్ సంతోషంప్రాపురిత్యర్థః క్షీరాభిషేకకరణలాభాదితిభావః- శివలింగారాధనమాహాత్మ్యముక్తందీపికాయాం॥ శ్లో॥శివలింగసహస్రాణాంపూజయాయత్ఫలంభవేత్।తతశ్శతగుణంపుణ్యంలింగేనాదిసముద్భవే। తస్మాచ్ఛతగుణంప్రోక్తంరత్నలింగస్యపూజనే। గోమేధికాదిలింగాని రత్నలింగాని సంవృతాః।రత్నలింగసహస్రాణాంపూజయాయత్ఫలంభవేత్।తతశ్శతగుణంపుణ్యంధాతులింగస్యపూజనే। ధాతులింగేష్వపిశ్రేష్ఠంహేమలింగమితిశ్రుతం।ధాతులింగసహస్రాణాంపూజయాయత్ఫలంభవేత్। తతశ్శతగుణంపుణ్యంమృత్తికాలింగపూజనే। మృల్లింగానాంసహస్రస్యపూజయాయత్ఫలంభవేత్।తతశ్శతగుణంప్రోక్తంబాణలింగస్యపూజనే। త

తోనంతగుణంప్రోక్తంరసలింగస్యపూజనఇతి॥సారసంగ్రహేతు॥ శ్లో॥ శివనాభిమయంలింగంనిత్యంపూజ్యంమనీషిభిః। యచ్ఛ్రేష్ఠంసర్వలింగేభ్యోగౌరీసాంబంనసంశయఇతి॥తత్రైవ॥ శ్లో॥ కృతేరత్నమయంలింగం త్రేతాయాంహేమసంభవం। ద్వాపరేపారదంశ్రేష్ఠంపార్థివంతుకలౌయుగఇతి।బాణలింగపరీక్షాప్రకారఃశివరహస్యే॥ శ్లో॥త్రిపంచసప్తధాయాంతుతులాతులితమాదరాత్।నయాతిసమతాంకర్తుంబాణలింగమితిశ్రుతం। సపీఠమస్త్వపీఠంవాబాణలింగంశివాత్మకం।పూజనీయంప్రయత్నేనభుక్తిముక్తిఫలేప్సుభిః। సాలగ్రామసహస్రేభ్యోబాణలింగంవిశిష్యతఇతిచ। శివలింగార్చనేనైవముక్తిర్భవతినాన్యథేతి॥ప్రకృతమనుసరామః॥ ౬౮॥ఊర్ధ్వమితి॥ఆద్యలోకాత్ స్వర్గలోకావధేస్సర్థః - ఊర్ధ్వం(ఊర్ధ్వదేశంప్రతిఉత్పతతా ఉత్పతనంకుర్వతాదుగ్ధ

రమెశ్వరంలింగమభ్యనందన్నందీముఖాగణాః ॥ ౬౮ ॥

౫ ॥ ఊర్ధ్వమాద్యలోకాదుత్పతతాచదుగ్ధపూరేణపరిప్లావితాసిద్ధనదీబభూవదుగ్ధనదీ॥౬౯॥౫ ॥ సంసిక్తాశ్చపయసామధురేణసర్వతోనందనోద్యానవన పాదపాస్తదాదిసుధామధురాణిసువతేఫలాని॥౭౦॥వ ॥మజ్జన్మందరశైలకందరపుటవ్యాఘూర్ణదర్ణోభరస్వైరోజ్జా

పూరేణక్షీరపూరేణపరిప్లావితాసేచితాసిద్ధనదీగంగా దుగ్ధనదీక్షీరనదీబభూవసంజాతేత్యర్థః॥౬౯॥సంసిక్తాఇతి॥ నందనోద్యానవనంనందనసంజ్ఞకారామఃతస్మిన్యేపాదపాఃవృక్షాఃతేసర్వతః స్కంధశాఖాదినిఖిలదేశేయదేతిశేషః మధురేణమధురరసేనయయాసాక్షీరేణసంసిక్తాఃసమ్యక్సేచనంప్రాప్తాః తదాదిక్రియావిశేషణమేతత్ తత్కాలమారభ్యేతితాత్పర్యార్థః- సుధాపీయూషంతద్వన్మధురాణిమధురరసవిశిష్టానిఫలానిసువతేజనయంతీత్యర్థః॥౭౦॥

అ॥అథమందరపాతసమయేభగవతఃహర్షాద్యాజనీత్యాశయేనాహ॥ మజ్జన్నితి॥ మజ్జన్మజ్జనంకుర్వన్యోమందరఃతస్యకందరాఃదర్యః॥ ని॥ దరీతుకందరోవాస్త్రీత్యమరః- తేషుపుటంయథాతథావక్రంబుద్బుదం

పాయథాతథేత్యర్థః॥ ని॥ చక్రాణిపుటభేదాస్స్యురిత్యమరః - వ్యా
ఘూర్ణంతిప్రవహంతియాన్యర్ణాంసి జలాని॥ని॥ అంభోర్ణస్తోయపానీయ
నీరక్షీరాంబుశంబరమిత్యమరః - తేషాంభరోతిశయః॥ ని॥ భరోతిశయ
భారయోరితి నానార్థమాలా- తస్మైస్వైరంస్వచ్ఛందంయథాతథా॥
ని॥మందస్వచ్ఛందయోస్స్వైరఇత్యమరః - యఃఉజ్జాగరఃజాగరూకో
ఘోషఃనాదః॥ని॥స్వాననిర్ఘోషనిర్హ్రాదేత్యమరః - తేనభీషణోభ
యంకరః॥ని॥ దారుణంభీషణంభీష్మమిత్యమరః - తథావిధఃపయఃకల్లోలి
నీవల్లభఃక్షీరసరిత్పతిఃయేషు తేతథాభూతాః- అత్రకల్లోలినీశబ్దస్తరం
గిణీశబ్దపర్యాయఇతిబోధ్యం - ఖేదేనసంతాపేన స్తంభితాః స్తబ్ధాఃకృ
తాఃయేకింపచానవిబుధాఃక్షుద్రదేవాః॥ ని॥ కదర్యేకృపణక్షుద్రకింప
చానమితంపచాఇత్యమరః - విబుధౌదేవవిద్వాంసావితినానార్థమాలా
చ- తైఃప్రారబ్ధాః ఉపక్రాంతాఃభూరిస్తవాఃస్తుతయోయేషు తేతథా

గరఘోషభీషణపయఃకల్లోలినీవల్లభాః। ఖేదస్తంభితకిం
పచానవిబుధప్రారబ్ధభూరిస్తవాగోవిందస్య కుతూహ
లంవిదధిరేతేకేచిదేకక్షణాః॥౫౧॥ప॥ మజ్జతిమజ్జతిశైలే
పతతిచపతతికుతూహలంద్యుసదామ్। శరణంశరణమత

భూతాః॥ని॥ స్తవస్స్తోత్రంస్తుతిర్నుతిరిత్యమరః - తేతథావిధాఃఏకేకే
చిత్ఏకక్షణాఃముఖ్యకాలవిశేషాః॥ని॥ ఏకోన్యార్థేప్రధానేచనిర్వ్యా
పారస్థితౌకాలవిశేషోత్సవయోఃక్షణఇత్యమరః - గోవిందస్యకుతూహ
లంకౌతుకం॥ ని॥ కుతుకంచకుతూహలమిత్యమరః - విదధిరేచక్రురిత్య
ర్థః॥౫౧॥మజ్జతీతి॥యతఇత్యాదిశైలేమందరపర్వతేమజ్జతిమగ్నేసతిది
విసీదంతీతిద్యుసదఃదేవాః * సత్సూద్విషేత్యాదినాక్విప్ - తేషాంకౌ
తుకంకుతూహలంమజ్జతిమగ్నంభవతీత్యర్థః * వర్తమానేలట్-శైలేప
తతిగచ్ఛతిసతి*పద్ల్ గతావితిధాతోర్లటశ్శత్రాదేశః-ద్యుసదాంకౌ
తుకంచపతతిగచ్ఛతి - పూర్వవల్లట్ అతఃకారణాత్ హేశార్ఙ్గధరవి
ష్ణో త్వంభవానఃశరణంరక్షకః॥ ని॥ శరణంగృహరక్షిత్రోరిత్యమరః-
ఇతీత్థంవిబుధైఃదేవైఃప్రచక్రుశేరోదనమాహ్వానంవాకృతమిత్యర్థః *

క్రుశ ఆహ్వానేరోదనేచేతిధాతోర్ల్యాపెలిటా - అస్రశార్జధారేతివిశే
ష్యంగిత్తుణసామర్థ్యసన్తాభిప్రాయగర్భమితిపదికశాంకురాలంకారః॥
శ్లో॥ సాభిప్రాయమేవిశేష్యేతుభవేత్పరికరాంకురఇతిలక్షణాత్ ॥౫౨॥ శ
తఇతి॥ తతోవిబుధాకోశానంతరంచకీతాభీకదమేసురాసురాః తేషాంస్తో
మేనసంస్తూయమానఃస్తుతఃభగవానరవిందలోచనఃశ్రీహరిః ప్రసాదః
అనుగ్రహః తేనవిమలానిర్మలాఃతథాభూతైఃప్రవహంతీప్రసరంతీయా
కరుణాకృపాతస్యాఃఆసారఃఅవిచ్ఛేదసృతిః తేన సాంద్రితైః మేదురీకృ
తైః॥ ని॥ సాంద్రస్స్నిగ్ధస్తు మేదురఇత్యమరః - కటాక్షైఃఅపాంగదర్శ
నైః॥ని॥ కటాక్షోపాంగదర్శనఇత్యమరః - అనుగృహ్యఅనుగ్రహంకృ
త్వాపాదరంధ్యప్యేతిభావః - కల్పతరుపల్లవఃకల్పవృక్షఃకిసలయం॥ని॥

తత్వంశార్జ్గధరేతిప్రచుక్రుశేవిబుధైః॥౫౨॥౫॥ తతశ్చ
కీతసురాసురస్తోమ సంస్తూయమానోభగవానరవింద
లోచనఃప్రసాదవిమలపావనైఃపరివహత్కరుణా సార
సాంద్రితైఃకటాక్షైరనుగృహ్యకల్పతరుపల్లవోల్లాసినా
కైవల్యలక్ష్మీనివాస మందిరేణ కరా రవిందేన తా నా
శ్వాసయామాస॥ ౭౧॥ ౫॥ తత్క్షణంచభూభారభంగు

మత్స్యైర్ధపల్లవః। అస్త్రీప్రవాళేనాపిద్దఇతినానాధనమాలా - తస్య
దుల్లాసినావికాసశీలేనేత్యర్థః పార్థితార్థదాత్రేతిభావః - కైవ
ల్యంముక్తిః॥ని॥ ముక్తిః కైవల్యనిర్వాణశ్రేయోనిశ్రేయసామృతమి
త్యమరః- తదేవలక్ష్మీఃతస్యాఃనివాసమందిరేణఆవాసస్థానేనకరారవిం
దేనహస్తపద్మేనతాన్ దేవాసురాన్ఆశ్వాసయామాససమాదధే॥
౭౧॥తత్క్షణంచేతి॥ అథభగవాన్కమఠరూపీసన్నవతతారేత్యాహ॥ భూ
భారేతి ॥ కులిశంవజ్రాయుధంతద్వత్కర్కశంకఠినం ॥ ని ॥ కులిశంభి
దురంపవిరిత్యమరః - కర్కశంకఠినంక్రూరమితిచ ॥ తథాభూతేనశా
ణఃకషోపలః శాణచక్రమితియావత్ ॥ ని ॥ శాణస్తునికషోపలఇత్యమ
రః - తేననిఘృష్టం సమీకృతంయద్వజ్రఫలకం అఖండహీరకంతేవష్ఠి
తేన ॥ ని॥ వజ్రోస్త్రీహీరకేపివావితివిశ్వః స్నిగ్ధేనమసృణేన మేదు

రేణేతివార్థః॥ స॥ దికర్ణనంమసృణంస్నిగ్ధం - సాంద్రస్నిగ్ధస్తు మెదు
రఇతిచామరః - అశేషంకృత్స్నం యద్భువనంలోకఃతదేవఆత్మా శరీరం
యస్యసః॥ స॥ ఓశ్వమశేషంకృత్స్నమిత్యమరః॥ని॥ విష్టపంభువనంజగత్
ఆత్మాయత్నోధృతిర్బుద్ధిస్వభావో బ్రహ్మవర్మణిచేతిసర్వతాపిమరః-స
ర్వతోపిసర్వతాపిఅయుతయోజనానిదశసహస్రసంఖ్యాకాని యోజ
నానిప్రమాణం యస్యసః * ప్రమాణేద్వయసజిత్యాదినామాత్రచ్ప్ర
త్యయః - అయుతయోజనమాత్రశ్చాసౌయోవిస్తరఃవివృత్తిః॥ ని॥ వి
స్తారోపిగ్ర హెూవ్యాసస్సతుశబ్దస్యవిస్తరఇత్యమరః- తేనశాలినాశో
భినేత్యర్థః - పరిమితాక్రియమాణాయామాహత్యదశసహస్ర యో
జనవిస్తారోస్తిపృష్ఠభాగఇతిభావః - అత్రేదంబోధ్యం॥ శ్లో॥ ధన్వంతర

రభుజంగపుంగవభోగవలయ పరిబృంహణాది వమలిశక
ర్ణశేనశాణనికృష్టవజ్రఫలకస్నిగ్ధేనచసర్వతోప్యశేష
భువనాత్మనాప్యయుతయోజనమాత్రవిస్తారశాలినాచ
రమాంగేనపారాశర్యసంఘపరిమితైరనుత్రవైరేవ
చతుర్భిశ్చరణైస్సంకోచవికాసశీలయామాయయైవకం
ధరయాసమస్తాగమస్తోమమస్తకేనేవచమస్తకే సపర

సహస్రంతుకోశంకోశద్వయంపునః। గవ్యూతంస్త్రీతుగవ్యూతిస్త
ద్వయంయోజనంమతమితి॥ చరమాంగేనపృష్ఠభాగేన పరాశరస్యఅప
త్యపుమాన్ పారాశర్యోవ్యాసఃతత్సంబంధీయస్సంఘఃస్వాపీకరణం
తేనపరిమితాఃఇయత్తాంప్రాప్తాస్తథాభూతాఃఅనుత్రవావేదాస్తైరేవ
చరణైఃచతుర్భిఃపాదైః సంకోచవికాసౌహ్రస్వవృద్ధీఫలంయస్యాస్సా-
తథాభూతయా మాయయాత్రిగుణాత్మక ప్రకృత్యా ప్రళయకాలేత
స్యాస్సంకోచఃసృష్టికాలేతస్యాఃవికాసఇతిభావః - తయైవస్థితయాకం
ధరయాగ్రీవయా॥ని॥కంఠోగళోథగ్రీవాయాంశిరోధఃకంధరేత్యపీత్య
మరః - సమస్తాస్సకలాఃయేఆగమాఃవేదాంగశాస్త్రాణి॥ ని ॥ ఆగ
మస్త్వాగతే శాస్త్రఇతినానార్థమాలాయాం తేషాంస్తోమః సమూ
హఃతస్యమస్తిష్కంఖణీభూతస్సారాంశః॥ ని॥ తిలకంక్లోమమస్తిష్కం

గోర్ధంకిట్టంమలో (స్త్రి)యామిత్యమరః - తేనైవస్థితేనపరమాద్భుతేనఆ త్మ్యశ్చర్యకరేణకదాప్యదృష్టత్వాదితిభావః -మస్తకేనమూర్ధ్నా ।ని మూర్ధానామస్తకో (స్త్రి)యామిత్యమరః - భూభారేణభంగురోయోభు జంగపుంగవఃశేషఃతస్యయోభోగఃకాయఃతస్యయే-వలయాఃవేష్టనాఃతే షాంబ్రహ్మణాదభివృద్ధేరివేత్యర్థః * బృహివృద్ధావితిధాతోః పరిపూ ర్వాద్భావేల్యుట్ప్రత్యయః - ఆగళంకాయంబహువలయంకృత్వాగళ దేశముత్క్షిప్యచభూమింధృతవతశ్శేషస్యపకత్తైవదేవాసురావస్థా నప్ర యుక్తభార వశాద్గళదేశస్యనమవాత్సోప్యేకోవలయస్సంజాతఇతివల యాభివృద్ధిరితిభావః - అవనీభూమిస్తస్యాఃగర్భఃకుక్షిదేశః ॥ ని ॥ కు క్షిభ్రూణార్భకాగర్భా ఇత్యమరః - తస్మాచ్చాపోధనుస్తస్మాన్ముక్తః ఉత్సృష్టః సాయకోబాణఇవ ॥ ని ॥ ధనుశ్చాపోధన్వశరాసన కోదండ॥

మాద్భుతేనసముద్భవన్నవనిగర్భాచ్చాప ముక్తఇవసా
యకస్సమగ్రేణరంహాసాసముత్పపాతమపరాకమఠః॥
౭౨॥స॥ప్రత్యుద్యత్కఠోరకఠోరపశ్చిమాంగస్ర్పశిథిలమూ
లసంనివేశః । ఉత్క్షిప్తఃప్రగనురివోపలోబలిస్థైరద్రి

కార్ముకం । శరేఖడ్గేచసాయకాఇతిచామరః - సమగ్రేణాఖండేన ॥ ని॥ సమగ్రంసకలంపూర్ణమఖండంస్యాదిత్యమరః - రంహసావేగేన ॥ ని॥రంహస్తరసీతురయస్యదఇత్యమరః - సముద్భవన్నావిర్భవన్ మహా నధికఃకమఠఃకూర్మః ॥ ని॥ కూర్మేకమఠకచ్ఛపావిత్యమరః - సముద్ర ఇ తిశేషః- సముత్పపాతఉత్ప్లుత్యపతనంచకారేత్యర్థః - ఉత్పద్యమా నఏవసముద్రమావివేశేతిభావః॥ ౭౨॥ ప్రత్యుద్యదితి॥ ప్రత్యుద్యత్ప్ర త్యాగచ్ఛత్ యఃకమఠఃకూర్మఃతస్యయత్కఠోరంకఠినంపశ్చిమాంగం పృ ష్ఠభాగః॥ ని॥ కకఠశంకఠినం క్రూరంకఠోరంనిష్ఠురందృఢమిత్యమరః త స్యవ్యాసంగఃసంబంధః తేనప్రశిథిలఃజీర్ణభగ్నఇత్యర్థః - తథావిధః మూలసంనివేశఃమూలప్రదేశఃయస్యసః-అద్రిర్మందరాచలఃబలిస్థైః కేవ లబలశాలిభిఃఉత్క్షిప్తఃబలాద్దూరంప్రపాతితఇత్యర్థః తనుస్సూక్ష్మఃఉత్ప లఃపాషాణఇవఅర్ణవాత్సముద్రాత్ ల్యబ్లోపేపంచమీవిభూరేఉడపత్ -

పాతాళాదదక్షిపత్ అత్ర పాతాళాత్ ప్రాక్ మందరోద్ధారణార్థమేవమూర్ధ్వముద్గచ్ఛతః కూర్మస్యపృష్ఠభాగేనఊర్ధ్వదేశాత్పరిక్షిప్తస్యమజ్జతో మందరస్యసంఘర్షణాత్ శ్లక్ష్ణీభావః- తతఃతత్పృష్ఠావధానసపూర్వప్రదేశే పాదర్శవంవిహాయబలాద్బలిష్ఠాత్ క్షిప్తలోష్ఠవద్దూరేపాతశ్చాసీదితిభావః॥ ౫౩॥ అపిచేతి। ఉద్వాంతాన్యుద్గీర్ణానియానిసాగరపయసాపి తేషాం భరాఃధురః॥ ని ॥భరోతిశయభారయోరితినానార్థమాలా- తైఃరిక్తాశ్శూన్యాఃగర్భాయేషాంతే - తథావిధాయేపర్యాంతకందరాఃపరిసరదర్యః తేభ్యోగళకాన్నిస్సరన్పవనో వాయుర్యస్యసః-తథాభూతఃగిరీంద్రో మందరఃసలిలతోజలాన్మగ్నోద్ధితఃస్నాతానులిప్తవస్సమాసః-అతఏవ-మహతాఅధికేనశ్రమేణఆయాసేననిస్సీమాని నిర్మర్యాదా

ద్దా ౹గుదపగదర్హవాద్విమారే॥ ౫౩॥ అపిచ॥ప॥ ఉద్వాం
తసాగరపయోభరరిక్తగర్భ పర్యంతకందరగళత్పవనోగి
రీంద్రః। మగ్నోత్థితస్సలిలతోమహాశ్రమేణనిస్సీ
మనిశ్వసితఖిన్నఇవాబభాసే॥ ౫౪॥ గ॥ ఆలక్ష్యచతదా
శ్చర్యమానందమంథరేషుబృందారకేషుకిమతఃపరంకర
వామేతివిజ్ఞాపయత్సువినయేనగరుడధ్వజంసమానయత
వాసుకిమిత్యనుశశాసనమీగతశ్చతురాననః॥ ౬౩॥ గ॥ తత

నిశ్వసితానియస్యసతథాభూతశ్చాసౌయఃఖిన్నఃఖేదయుక్తఃతాదృశఃపుమానివఆబభాసేప్రచకాశేఅత్రపుమానితిశేషోబోధ్యః॥౫౪॥ఆలక్ష్యేతి॥ తదాశ్చర్యంతంవిస్మయమాలక్ష్యదృష్ట్వాఆనందేనసుఖేనమంథరాఃఅలసాఃతథాభూతేషుబృందారకేషుదేవేషువినయఃనమనాదిః॥ ని॥ వినయోనతిధర్మాఽదిశిక్షాచారప్రశాంతిష్వితినానార్థమాలా - తేనగరుడధ్వజంశ్రీహరింకిమితఃపరంఇతఉత్తరంకింకరవామకింకర్తవ్యమితివిజ్ఞాపయత్సునివేదయత్సుసత్సుసమీపగతః అంతికస్థఃచతురాననో బ్రహ్మావాసుకింసర్పరాజం॥ని॥ వాసుకిస్తుసర్పరాజోథగోనసఇత్యమరః- సమానయంతసమాగమయతేత్యర్థః - ఇతఃపరంవాసుక్యాగమనేనభవితవ్యమితిభావః-ఇతీత్థమనుశశాసఆదిదేశేత్యర్థః॥ ౬౩॥ తతఇతి॥తతోనం

తరంతఘటితఘాతవన్విత్యర్థః - తస్యబ్రహ్మణశ్శాసనమాదేశంప్రతి
గృహ్యాస్వీకృత్యబహిఃబాహ్యదేశంప్రతీత్యర్థః॥ ని ॥ సనానిత్యేబహి
ర్బాహ్యేస్తాతీతేష్టశుదర్శ్యశఇత్యమరః - నిర్జగాహనానిర్గచ్ఛంతః ని
జరాడేవాః సమానగ్రామాఃపక గ్రామవాసినో యయాయమేవవా
సుకింసర్పరాజంసాంత్వనేనప్రియవచనేన॥ ని॥సాంత్వనంప్రియభాష
ణమిత్యమరః- సమానయత సమానయనంకురుధ్వంఇతీత్థంఅసురవరాః
బల్యాదీః-ప్రార్థయామాసుఃప్రార్థనంచక్రురిత్యర్థః॥ ౫౪॥ ప్రా
గితి॥పాతాళంపాతాళలోకంజుషంతిసేవంతఇతితేతథా-జుషీప్రీతిసేవ
నయోరితిధాతోఃక్విప్ - తథాభూతానాందారకుమారకాణాం కళత్రపు
త్రాదీనాంప్రవృత్తింవృత్తాంతం॥ ని॥వార్తాప్రవృత్తిర్వృత్తాంతఇత్యమ

[illegible] నాబహిర్నిర్గరా
స్సమానగ్రామాయాయమేవ సమానయత వాసుకిం
సాంత్వనేనేతి ప్రార్థయామాసురసురవరాః॥ ౫౪॥
ప్రాగేవపాతాళజుషాంప్రవృత్తిం జిజ్ఞాసవోదార
కుమారకాణాం। తేమందరోద్ధారబిలాధ్వనైవసద్యో
వతేరుర్దనుజాఃప్రహృష్టాః॥ ౫౫॥ ౫॥ ప్రవిశంతశ్చదదృశు
రతర్కితోద్ధృత మందరమూలకందరోద్భ్రాంతమూ

రః-ప్రాగేవఆదేశాత్పూర్వమేవజిజ్ఞాసవః జ్ఞాతుమిచ్ఛవః తేదనుజాఅ
సురాఃప్రహృష్టాస్సంతుష్టాస్సంతఃసద్యఏవ ప్రార్థనాసమకాలమేవ
మందరస్యోద్ధారఃఉద్ధరణంతస్యబిలాధ్వారంధ్రమార్గః తేనైవఅవతే
రుఃఅవతీర్ణాబభూవురిత్యర్థః॥ ౫౫॥ ప్రవిశంతఇతి॥ ప్రవిశంతఃప్రవేశం
కుర్వంతః తేదానవాః అతర్కితమసంభావితంయథాతథా ఉద్ధృతఃఉ
త్పాటితఃయఃమందరఃతస్యయేమూలకందరాః తైరుద్భ్రాంతాఉద్గీర్ణాః
మూర్ఛితాఃమూర్ఛనంప్రాప్తాః యేపన్నగాస్సర్పాః తేషామాశ్వాస
నంఖేదాపనయనంతదర్థం పరిభ్రాంతాఃవిఘూర్ణమానాయే బంధుజ
నాఃపుత్రమిత్రాదయః తైర్నిరంతరంనిరవకాశంసాంద్రమితియావత్
అణ్వేనిమజ్జన్నితరాంమజ్జనంకుర్వాణోఽచలరాజోమందరస్తస్య

సమ్మర్దస్సంఘర్షణం తేననిర్దళంతః-విస్ఫుటంతః యేతలవితలాదయో లోకాః తేషుయేలోకాజనాః॥ ని॥లోకస్తుభువనేజనఇత్యమరః- తేషాంనిష్పేషోనితరాం పేషణం తేనయోఘోషోనాదః తేనభీషితాఃభీతాఃఆశ్వసంతఃఇతరరక్షాదానపనయంతః ఆశ్వస్తాఇతరైః ఆశ్వాసంప్రాపితాశ్చ యేవిహస్తాఃవ్యాకులాః॥ ని ॥ విహస్తవ్యాకులౌసమావిత్యమరః-జానపదజనాఃదేశీయజనాఃతైరాకీర్ణంవ్యాప్తమిత్యర్థః- అతితూర్ణంఅతిశీఘ్రం॥ ని॥ సత్వరంచపలంతూర్ణమిత్యమరః ఉద్గచ్ఛన్నుత్పతన్నుద్భవన్నితి వా యఃఆదికచ్ఛపోమహాకూర్మః-తస్యనిష్ఠురంయత్పృష్ఠంచరమాంగంతస్యసంఘట్టనమాఘాతః తేనస్ఫుటితాదళితాః యాః శైలశిలాఃమందరోపలాఃతాసాంభంగోనాశః తేనసముచ్ఛలంతఃఉత్పతంతః యేఅభం

ర్ఛితపన్నగాశ్వాసన పరిభ్రాంతబంధుజననిరంతర మ
ర్ణవనిమజ్జదచల రాజసంమర్ద నిర్దళితతలవితలాది
లోకనిష్పేషఘోషభీషితాశ్వసదాశ్వస్తవిహస్త జా
నపదజనాకీర్ణమతితూర్ణముద్గచ్ఛదాదికచ్ఛప నిష్ఠురపృ
ష్ఠసంఘట్టనస్ఫుటిత శైలశిలాభంగసముచ్ఛలద భంగుర
స్ఫులింగపరిష్వంగదందహ్యమాన నగరగ్రామపల్లీనివే
శనిరంతరోత్పాతధారానిరీక్షణసాధ్వసేనపతిష్యతినా
మభూతలంచలిష్యతినామ సుమేరుః స్ఫుటిష్యతినామవి

గురాఃఅనశ్వరాఃస్ఫులింగాఃఅగ్నికణాః తేషాంయఃపరిష్వంగః సంబంధః తేనదహ్యమానాఃఅతిశయేనభస్మీభూతాఃయేనగరగ్రామపల్లీనివేశాఃయస్మిన్ తత్ పురసంవసథకూటగ్రహాయస్మిన్ తదిత్యర్థః॥ని॥ నగరంనగవత్పురఇతిహేమచంద్రః॥ని॥సమౌసంవసథగ్రామావిత్యమరః॥ ని॥ కుటిగ్రామకఘోషాఃపల్లీతిశాశ్వతః॥ని॥నివేశశ్శరణంతుయఇత్యమరశ్చ। నిరంతరం సంతతంయఉత్పాతధారాణాం ఉల్కాపాతధూమకేతురక్తపరివేషాదిభావ్యశుభసూచకపరంపరాణాంనిరీక్షణందర్శనంతస్మాద్యత్సాధ్వసంభయం తేనభూతలంభూలోకఃపతిష్యతిపతనంకరిష్యతి నామస్వోపకీతిభావః - సుమేరుఃహేమాద్రిఃచలిష్యతినామగమిష్యతికిలేత్యర్థః-

విధ్యండకపాలం బ్రహ్మాండకటాహః స్ఫుటిష్యతి నామ దళిష్యతి కిమిత్యర్థః సాగరః అర్ణవః ప్రవేక్ష్యతి నామ ప్రవేశం కరిష్యతి కిం రసాతలం ప్రతీతి శేషః ఆదిశేషః భువనభారం లోకధురం పరిత్యక్ష్యతి నామ పరిత్యాగం కరిష్యతి కిం. అసంభావితమతర్కితం మూలం మందరోద్ధరణాదిలక్షణం యస్మిన్కర్మణి తత్తథా అనుక్షణం ప్రతిక్షణం ఉచ్ఛ్వలంతీభిః ఉద్భవంతీభిః కిం వదంతీభిః జనశ్రుతిభిః తాదాత్వికప్రవాదైరితి యావత్ ॥ ని॥ కింవదంతీ జనశ్రుతిరిత్యమరః- అభితః సమాకులం వ్యాకులం రసాతలం పాతాళం దదృశుః దర్శనం చక్రురిత్యర్థః॥ ౭౫॥ సమాగమ్యేతి॥ తే దానవాః వాసుకిం సర్పరాజం సమాగమ్య సంప్రాప్య యథోచితం యథాయోగ్యం॥ ని॥ ఉచితం స్యాన్నితే యోగ్య ఇతి నానార్థరత్నమాలా - తేనేతి శేషః సభాజితాః

ధ్యండకపాలం ప్రవేక్ష్యతి నామ సాగరః పరిత్యక్ష్యతి నా
మ శేషో భువనభారమిత్యసంభావితమూల మనుక్షణము
చ్ఛలంతీభిః కింవదంతీభి స్సమాకులమభితో రసాతలం ॥
౭౫॥గ॥ సమాగమ్య తే వాసుకిం సభాజితా యథోచితం స
మావేద్య సాగరమథన సంరంభమనుపదమేవ కథాంతే
కథయామాసుశ్శనైరేవ భవితవ్యం భవతా మందరవేష్ట
నేదామ్నేతి॥ ౭౬॥గ॥ అనుమోదమానో వచనమమీషాం
ఆహ చ స్మేరమురగపతిః॥ ౭౭॥గ॥ అహో చిరాయమ

సత్కృతాస్సంతః సాగరమథనే సంరంభః ఉపక్రమః తం సమావేద్య నివేద్య అనుపదం అవ్యవహితోత్తరక్షణ ఏవ కథానామప్రక్రాంతే ఆగమనక్షణోచితప్రస్తావః తస్యాం తే వసానే శనైః మందమిత్యర్థః - భవతా త్వయా మందరః - వేష్ట్యతే యేనేతి కరణే ల్యుట్ప్రత్యయః - మందరవేష్టనం యద్దామ రజ్జుః తత్త్వాని భవితవ్యం వర్తితవ్యం ఇతీత్థం కథయామాసుః ఊచురిత్యర్థః॥ ౭౬॥ అన్వితి॥ అమీషాం దానవానాం వచనమనుమోదమానస్సంతుష్యన్నిత్యర్థః - ఉరగపతిః వాసుకిః సస్మేరం సస్మితం యథా తథా ఆహ చ అవదచ్చేత్యర్థః॥ ౭౭॥ అహో ఇతి॥ భ్రాతృజనస్య దేవాసురాణామితి తాత్పర్యార్థః - అయమభ్యుదయః సముద్రమథనాదమృతప్రాప్తిలక్ష

ణశ్రియ ఇత్యర్థః - చిరాయ చిరకాలస్య ॥ ని ॥ చిరాయ చిరరాత్రాయ చి
రస్యాద్యాశ్చిరార్థకా ఇత్యమరః - శ్రుతః కర్ణగోచరీకృతః అశ్రావి ఇతి
హర్షే ॥ ౭౮ ॥ యదితి ॥ ఆదితేయా దేవాః దైతేయైరసురైస్సమాగత్య మిళి
త్వా యన్మనీషితం యత్ప్రయోజనం ఫలం సాధయంతి సంపాదయంతి తత్ర
తస్మిన్ ప్రయోజనవిషయే అనియుక్తైరననుజ్ఞాతైః అప్రార్థితైరపీతి
వార్థః - భ్రాతృభిః కాద్రవేయైస్సహోదరైః నాగైః ॥ ని ॥ విష్వక్సంతమ
సం నాగాః కాద్రవేయాస్తదీశ్వరా ఇత్యమరః - సాహాయకం సహాయస్య
కర్మ అనువర్తనం తన్నియోగానురూపమాచరితవ్యం కర్తవ్యమిత్యేవం న్యా
యస్సదసద్వివేక ఏవ మాం చోదయతి ప్రేరయతి అత్రాస్మిన్నర్థే భవతాం
యుష్మాకం ఆవేదనేన విజ్ఞాపనేన కిం ఫలమితి శేషః ॥ ౭౯ ॥ పరంత్వితి ॥ పరంతు-

యాం శ్రుతో యమభ్యుదయో భ్రాతృజనస్య ॥ ౭౮ ॥ ౧ ॥ య
త్కిల సమాగమ్య దైతేయైరాదితేయాస్సాధయంతి మనీ
షితం తత్ర స్వయమనుక్తైరపి కాద్రవేయైర్భ్రాతృభిః
సాహాయకమాచరితవ్యం న్యాయ ఏవ చోదయత్యత్ర కిమా
వేదనేన భవతాం ॥ ౭౯ ॥ పరంతు ॥ వ ॥ మూలే వాలధిమగ్రత
స్సురగిరేర్మౌళిం చ మే బధ్నతా కల్పే ప్రాగపి పినాకినా భ
గవతా కృష్టోస్మి యల్లీలయా । తత్రాలశ్లథసంధిబంధ

కీలం త్విత్యర్థః - ప్రాదిప్రాక్తనే కల్పే పద్మాదిసంజ్ఞికబ్రాహ్మదివసే - కల్పల
తు ణముక్తమమరేణ ॥ శ్లో ॥ దివ్యైర్వర్షసహస్రైర్ద్వాదశభిర్దైవతం
యుగం । దైవే యుగసహస్రే ద్వే బ్రాహ్మః కల్పౌ తు తౌ నృణామితి ॥ యది
త్యవ్యయం వేత్యర్థః కం తాత్పర్యప్రకరణాభ్యాం అథవా హేత్వర్థః ॥ ని ॥
యత్తద్యతస్తతో హేతావిత్యమరః - సురగిరేర్మేరుపర్వతస్య మూలే మూ
లదేశే మే వాలధిం లాంగూలం అగ్రతః శిఖరదేశే మౌళిముత్తమాంగం బ
ధ్నతా బంధం కుర్వతా భగవతా పినాకినా పరమేశ్వరేణ లీలయా విలాసే
న ఆకృష్టః సమాకర్షణం గమిత ఇత్యర్థః - త్రిపురసంహారకాలే ధనుష్టం
కారార్థమితి భావః స చాసౌ కాలశ్చేతి తత్కాలః తస్మిన్ శ్లథాని భగ్నా
ని సంధీనాం వంశగ్రంథీనాం బంధాః కీలాః పరివృత్తాని వ్యత్యస్తాని అస్థీని చ యే

షాంతాని-తథాభూతానిమర్మాణిమర్మస్థానానిఅద్యేదానీమపిస్మిత జృం
భితతువధుషుస్మితంతువర్ధసనం॥ ని॥సోత్ప్రాసస్సమనాక్స్మితమిత్యమ
రః-జృంభితంజృంభణం॥ ని॥ జృంభస్తుత్రిషుజృంభణమిత్యమరః-తువధుః
కాసః॥ ని॥ స్త్రీయుతుబ-తంతువఃపుంసికాసస్తుతువధుఃపుమానిత్యమరః-
స్వచ్ఛందఃస్వతంత్రః ॥ ని ॥ స్వతంత్రోపావృతస్వైరిస్స్వచ్ఛందో
నిరవగ్రహాఇత్యమరః-తస్యభావస్స్వాచ్ఛంద్యంముచ్ఛిద్యతే॥రాధాదికా
దుత్పూర్వాచ్ఛిదిద్వైధీకరణఇతిధాతోర్లటిరూపంతాదేశః॥౨౬॥
అపిచేతి॥ రోమాణ్యంకోమలానిమృదూని॥ని॥ కోమలంమృదులంమృద్విత్య
మరః - తథాభూతేషుతల్పేషుశయ్యాస్వపి॥ ని॥ తల్పంశయ్యాట్టదారే
ష్విత్యమరః - అశ్మసుపాషాణేష్వివశయితుంశయనంకర్తుంనశక్నో
మిశక్తోనభవామీత్యర్థః - కుండలితాంవలయవత్తాం త్వక్తోవ్రత్సృజ్య
పరివృత్తాస్థినిమర్మాణితాన్యద్యాపిస్మితజృంభితతువధు
షుస్వాఛంద్యముచ్ఛిద్యతే॥౨౬॥అపిచ॥వ॥యస్తల్పేష్వ
పికోమలేషుశయితుంశక్నోపినాశ్మస్వివత్యక్త్వాకుండ
లతాంస్వవన్నపిచరోనాయంతుమవ్యోత్సహే । పా
షాణద్రుమగుల్మకంటకదరీకూటప్రపాతోద్భటం సో
స్వవన్నపిస్వావంకుర్వన్నపియశ్వాహంఅద్యేదానీమాయంతుం ఆక్ర
ష్టుంభోగమికిశేవః - నోత్సహేనమృష్యామీత్యర్థః - ఉత్పూర్వాత్ష
హమర్షణఇతిధాతోర్లట్ - సోహంవాసుకిఃజరావిప్రసా॥ని॥ పలితంజ
రసాశౌక్ల్యంకేశాదావిస్రసాజరేత్యమరః - తయాజర్ఝరాణిజీర్ణా
నితథాభూతైర్గాత్రైరవయవైః॥ని । గాత్రంవ్రతీకేదంత్యగ్రజం
ఘాభాగేవపుష్యపీతిభాస్కరః - పాషాణైఃశిలాభిఃద్రుమైఃవృక్షైఃగు
ల్మైస్తంబైః॥ ని॥ అప్రకాండేస్తంబగుల్మావిత్యమరః - కంటకైఃవేణ్వా
దిభిఃద్రుమాంగైర్వా॥ ని॥ సూచ్యగ్రేక్షుద్రశత్రౌచరోమహర్షేచ
కంటకఇత్యమరః॥ని॥ కంటకఃపులకేవేణౌద్రుమాంగేక్షుద్రవైరిణీతిభా
స్కరః-దరీభిఃకందరైఃకూటైఃశిఖరైః॥ని॥ అయోఘనేశైలశృంగేసీరాం
గేకూటమస్త్రీయామిత్యమరః - ప్రపాతైఃభృగుభిః॥ ని॥ ప్రపాతస్తుత

టోభృగురిత్యమరః- ఏతైరుద్ఘటందుస్స్పర్శందుర్నిరీక్ష్యమిత్యర్థః-అచలంమందరాద్రింవేష్టయితుంపరివరితుం క్షమః సమర్థః కిం నేత్యర్థః - శయ్యాస్పర్శమపికర్తుం నసమర్థోన-మయాకంటకగుల్మాది సంకులమందరవేష్టనంకర్తుమశక్యమితిభావః ||౫౯|| తదితి||తత్తస్మాత్కించిన్మామనుగృహ్యభవంతోయూయంమహాత్తరుణాః యూనఃతక్షక కర్కోటక శంఖచూడగుళికైరావతప్రముఖాః ప్రభృతయోయేషాంతే తథాభూతాః ఫణాధరాః - సర్పాః నయంతుపాతయంతు||౬౦|| అంతతఇతి|| అంతతఃఅంతేచరమకల్పేఇత్యర్థః - జితఃజితఃశ్రమోగ్లానిరాయాసోవాయేనసతథాభూతంసర్వదాభూభారవహనాదితిభావః - శేషంవానయతఇత్యేవమభిదధానఃభాషమాణో వాసుకిఃఇత్థమభిదధే -అ

హం వేష్టయితుంక్షమః కిమచలంగాత్రైర్జరానిఘ్న
రైః||౫౯||౫||తదాపునరిత్థమభిదధేదానవైః|| ౬౦|| ౫|
అంతతః జితశ్రమం శేషం వానయతఇత్యభి దధానో
వాసుకిరిత్థమభిదధే|| ౬౧|| క్షుద్రైః కింకరణీయమే
భిరురగైః క్షీణాయుషామంతకైర్యాశేషంనయతేతివాగ
జనితేసైవాస్తుసత్యాధునా। భూభారేహ్యుపయుక్తఏ
షవిదితస్సర్వైస్తతోన్యః పునస్త్వం శేషో భవసీతిని

భిహితః||౬౧|| క్షుద్రైరితి||క్షీణంనష్టంఆయుర్జీవితకాలోయేషాంతేతథాభూతానాం||౬౨|| ఆయుర్జీవితకాలో నిత్యమరః - అంతకైర్మారకైః అతఏవక్షుద్రైఃకదర్యైః||౬౨||కదర్యేకృపణక్షుద్రకింపచానమితంపచాఇత్యమరః - ఏభిరురగైఃపన్నగైఃకరణీయంకర్తవ్యం కింఏతైస్సాధ్యంనభవతీతిభావః - శేషంనయతేత్యేవంతేతథావాగజనిఅజాయతాసీదితివార్థః సావాగేవఅధునాసత్యాఽస్తుతథాస్తుభవతుసర్వైఃవిదితఃజ్ఞాతఃఏషోపిశేషోపీత్యర్థః భూభారేభూమిధారణవిషయేఉపయుక్తః తతఃతస్మాద్భూమిభారకాదన్యఃశేషఃపునః అవశిష్టస్త్వేవత్యర్థః త్వంభవానేవాసీభవసీత్యర్థః ఇతిత్థంసస్మితధియఃసిద్ధ్తబుద్ధయఃవయంత్వామేవయాచామహే ప్రార్థయామహే||౬౩|| అపీతి|| అచలంమందర

మపిపాణిభిః హస్తైః కషణాన్ఘర్షణాని తైర్మణినాతుల్యంమణివచ్ఛ్లక్ష్ణీకుర్వాణైః కృశీకుర్వాణైః ॥ ని॥ శ్లక్ష్ణందభ్రంకృశంతన్విత్యమరః ఆదుగ్ధజలధేః క్షీరసముద్రమభివ్యాప్యత్వాం భవంతమపిసుఖేన ఆనాయాసేనశయితంభావేక్తః స్వాపోయస్మిన్కర్మణితత్తథావోఢాస్మఃభుజేషువహిష్యామ ఇత్యర్థః - వహప్రాపణఇతిధాతోర్లృట్ * సహివవహేరోదవర్ణస్యేత్యోత్వంయథాభవాన్తుష్యసిహర్షంప్రాప్నోషితదుపరిమందరోపరిఆవేష్ట్యేతిశేషః సుఖమనాయాసంయథా తథాఆకర్షామః ఆకర్షణంకుర్మః ప్రసీదఆయచ్ఛస్వాగచ్ఛేత్యర్థః శనకైః ప్రచలప్రయాహీత్యర్థః యశఃకీర్తింప్రాప్నుహి॥ ౫౯॥ ప్రాతివేశికాఇతి॥ యతః కారణాద్వయంభవతఃప్రతివేశఃప్రతిసదనంతత్రభవాఃప్రాతివే

శ్వితధియస్త్వామేవయాచామహే॥ ౬౦॥ ప॥ అపిశ్లక్ష్ణీకు

ర్మోమణివదచలంపాణికషణైరపిత్వాం వోఢాస్మస్సుఖ

శయితమాదుగ్ధజలధేః। సుఖంచాకర్షామస్తదుపరియథా

తుష్యతిభవాన్ ప్రసీదాయచ్ఛస్వప్రచలశనకైః ప్రా

ప్నుహియశః॥౫౯॥కింబహునా॥౫॥ప్రాతివేశికావయం

భవతః పరిచితహృదయాశ్చ చిరసంవాసేనతత్రతదవ

ధార్యతాం॥ ౬౦॥ ప ॥ మహద్భిర్గృహీత్వామప్రజమజ

గరైర్మందరచరైర్మహద్భిర్వాపాశైర్భ్రమయితుమ

శక్యాఃఅభిముఖసదనవర్తినఇతియావత్ చిరతరంబహుకాలంసహవాసఃఏకత్రావస్థితిః తేనహ్యేతిశేషఃపరిచితహృదయాఃపరీక్షితమనసఃతతఃకారణాత్తద్భవితవ్యంత్వయైవావధార్యతాం పర్యాలోచ్యతాంభవతోయశశ్చింతకావయంకిమపినమృషావదామఇతిభావః॥ ౬౧ ॥ మహద్భిరితి॥మందరేచరంతిగచ్ఛంతీతిమందరచరాఃతథాభూతైః మహద్భిఃస్థూలదీర్ఘైరిత్యర్థః ఆజగరైఃనాగవిశేషైఃశయుభిః॥ ని॥ అజగరేశయుర్వాహసఇత్యుభావిత్యమరః- స్రజంమాలాంగ్రథ్నీమః గ్రథనంకుర్మఃమహద్భిఃపాశైఃదామభిర్వాత్వమచలంభ్రమయితుంవిఘూర్ణయితుం అలంశక్తాః॥ని॥ అలంభూషణపర్యాప్తిశక్తివారణవాచకంఇత్యమరః- స్మః

భవామః॥ అథవాకరాగ్రైర్హస్తాగ్రైర్జలధింక్షీరార్ణవంమథ్నీమః మంథనంకుర్మః నః అస్మాకంకింతుఃరతి అస్మాకంకిమపినగచ్ఛతీతిహృదయంతేజనాఇతిశేషః తేతవయశః ఉద్గాతుంగానంకర్తుంపునఃపునరపివదామఃబ్రూమఃఇతి॥ ౭౦॥ ఇతీతి॥ఇతీత్థందానవైఃప్రార్థితః అనుత్తరఃప్రతివచనరహితః॥ ని॥ స్త్రీష్వేనుదీచిప్రతివాక్యేనేచత్రిష్వనుత్తరఇతిభాస్కరః - భుజగపతిఃవాసుకిఃయావత్సకలం॥ ని॥ యావత్తావచ్చసాకల్యఇత్యమరః-ఏకంవలయంకుండలంఉత్సృజన్విసృజన్ఉత్తస్థౌఉత్థితఇత్యర్థః తావత్సకలంగద్దీఘూర్ణాఘూతం అర్ణవమథనేన యఃక్షోభః చాంచల్యంతస్మాత్ శంకితంసంభావితమూహితమితియావత్ తథాభూతంపతనంపాతంయస్యాఃతథాభూతాంఅవనింభూమిం ధారయితుంబి

లంస్వస్థమచలం। కరాగ్రైర్మథ్నీమోజలధిమథవాకిం
తురతినోయశస్తేగ్గాతుంతే పునరపివదామః పునరపి॥
౭౦॥ ౫॥ ఇతిప్రార్థితోదానవైరనుత్తరోభుజగపతిః
ప్రస్థాతుకామో వలయమేవముత్సృజన్నేవదుత్తస్థౌ
తావదర్ణవమథనక్షోభశంకితపతనా మవనీంధారయి
తుమవస్థాపితఃస్వయంభువావజ్రస్తంభఇవసందదృశే॥
౭౧॥ ౫॥ తతఃప్రతిష్ఠధ్వమిత్యనుజ్ఞాయదానవాన్ప్రసా
రయన్ మందరోద్ధారరంధ్రాభిముఖం మనువృతస్తక్ష

ఘుంస్వయం భువాబ్రహ్మణావస్థాపితః నిఖాతః వజ్రస్తంభః హీరకస్థూణఇవసందదృశేదృష్టం - యద్వాయావదుత్తస్థౌతావత్సం దదృశే దృష్టఇతివాయోజనా॥ ౭౧॥ తతఇతి॥తతోనంతరందానవాన్ ప్రతిప్రతిష్ఠధ్వంప్రయాణంకురుధ్వమిత్యేవమనుజ్ఞాయఆదిశ్యేత్యర్థః మందరోద్ధారరంధ్రంమందరపర్వతోత్పాటనబిలంతస్య అభిముఖంయథాతథా ముఖంస్వవదనంప్రసారయన్ప్రచాలయన్తక్షకోనాగః॥ని॥ తక్షకోనాగవర్ధక్యోరిత్యమరః- ఆదిర్యేషాం తేతక్షకాదయఃతైరనువృతఃఅనుసృతః భువోభారోద్ధర్తస్యవహనంధారణంతస్మిన్ నిశ్చలేనఅచంచలేనభగవతాపూజ్యేనశేషేణఅనుమతఃసంమతిమాన్సఃశనైశ్శనైః మందంమం

దంభోగస్య కాయస్యమేవలయాః కుండలనానితాన్ శిథిలీచకారశ్లథయాంచకారేత్యర్థః॥౮౫॥ అథేతి ॥ అథప్రస్థానానంతరంఫణీంద్రాస్సర్పశ్రేష్ఠాఃపథిమార్గే ప్రథమే ప్రాథమికే॥ని॥ ప్రథమాప్రవరాదిమా ఇతిభాస్కరః-విశ్రమేవిశ్రాంతిస్థానే బిలాధ్వనామందరోత్పాటనరంధ్రమార్గేణవిశంతం ప్రవిశంతంఅతఏవపార్థివః పృథివీసంబంధఃయో గంధఃఆమోదఃతస్యసారేణస్థిరాంశేనసాంద్రంమేదురం॥ ని॥ సాంద్రస్నిగ్ధస్తుమేదురఇత్యమరః-అయాదితోపార్థివతస్సాన్ ఉపపన్నఃపాప్తః తథాభూతంపవనంవాయుం ఆకంఠంగళపర్యంతంపపుః పానంచక్రుః॥౮౧॥తతఇతి॥ తతోనంతరంప్రపాతఇవపర్వతభృగురివ॥ని॥ప్రపాతస్తుతటోభృగురిత్యమరః-పరిహృతేపరిత్యక్తే నిమ్నోన్నతేనిమ్నోన్న

కాదిభిరనుమతోభూభారవహనవిశ్వాలేనభగవతా శేషేణశనైశ్శనైశ్శిథిలీచకారభోగవలయాన్॥౮౫॥వ॥ అథ తేనబిలాధ్వనావిశంతంపవనంపార్థివగంధ సారసాంద్రం। ప్రథమేపథి విశ్రమేఫణీంద్రాః పపురాకంఠము యాదితోపపన్నం॥ ౮౧॥గ॥ తతః ప్రపాతఇవపరిహృత నిమ్నోన్నతేతస్మిన్ బిలద్వారేమహతాయత్నేన మందం మందముత్సర్పంతో దశయోజనమధః పతంతః శత యోజనమారురుక్షంతః పునరపేక్షమాణానిమ్నోన్న తానిసమీకుర్వంతోభూయసాయావదశ్రాస్త్యన్నిలాశ

తప్రదేశౌయేనతత్తథాభూతే తస్మిన్ బిలద్వారేమందరోత్పాటనచ్ఛిద్రద్వారే॥ని॥స్త్రీద్వార్ద్వారంప్రతీహారఇత్యమరః-మహతాలధికేనప్రయత్నేనమందంమందందశయోజనముత్సర్పంతః ఉద్గచ్ఛంతోపిశతసంఖ్యాకానియోజనానియస్యసతథాభూతంఅధఃఅధోదేశేపతంతఃపతనంకుర్వన్తఃస్స తఃఆరురుక్షంతఃపునఃఆరోఢుమిచ్ఛంతస్త్విత్యర్థః-నిమ్నోన్నతానిసమీకుర్వంతస్సంతఃపునఃఅపేక్షమాణాఃకాంక్షంతఃఅతఏవభూయసాఅధికంపూత్కుర్వంతఃఫూత్కారంకుర్వంతఃఅనిలాశనాస్సర్పాఃయావదశ్రామ్యఃశ్రమంపాపుఃఅతాపవత్యర్థకోయావచ్ఛబ్దః॥ని॥ యావ

త్రావచ్ఛసాకల్యేవధౌమానేవధారణఇత్యమరః॥౮౫॥ తావదితి॥ తావద సురేశ్వరాఃబలివిరోచనప్రభృతయఃకలాఏవావలంబనాన్యాశ్రయాఃతే షాంప్రదానంవితరణంతదేవ అపదేశో వ్యాజఃతేనపరిఘాంతో మరగదా ప్రాసాఃఆదయోయేషాంతేతథాభూతైఃఅత్రమహద్భిరాయసతంతు భిఃవలయితఃసీరంధ్రోబృహద్దండః॥ ని॥ పరిఘఃపరిఘాతనఇత్యమరః-తో మరఃసర్వలాయుధం॥ ని॥ సర్వలాతోమరో(స్త్రి)యామిత్యమరః-గదాఆ యుధవిశేషః॥ని॥ గదోరోగహరిభ్రాత్రోః గదాస్యాదాయుధాంతర ఇతి భాస్కరః-ప్రాసఃకుంతాయుధం॥ ని॥ ప్రాసస్తుకుంతఃకోణస్త్విత్యమ రః-పతదాదిభిరిత్యర్థోబోధ్యఃప్రహరణైరాయుధైః॥ ని॥ ఆయుధంతుప్ర హరణమిత్యమరః సోపానాన్యారోహణానివ॥ ని॥ ఆరోహణంస్యాత్సో పానమిత్యమరః - కల్పయంతఃవిరచయంతఃశనైర్మందంపరికర్షయంతః

నాః॥౮౫॥ గ॥ తావత్కలావలంబనప్రదానాపదేశేనపరి
ఘతోమరగదాప్రాసాదిభిః ప్రహరణైఃప్రకల్పయం
తః సోపానాని పరికర్షయంతశ్శనైరివ ప్రాపయా
మాసురవనితలంఫణాధరానసురేశ్వరాః॥ ౮౬॥ ప॥ ఆ
పాతాళాత్ఫణధరపతే రాచమూలాత్సుమేరో రద్రి
ఘుస్తైస్తిమితపతితంభోగమాయాసయోగాత్ । మం

ఆకర్షయంతస్సంతఃశనైర్మందంఫణాధరాన్సర్పాన్ అవనీతలంభూత లంప్రాపయామాసుఃనిన్యురిత్యర్థః-స్వయంప్రయాసంమహాంతమను భవంతోపిబలినఃకార్యంసాధయంత్యేవేతిభావః॥ ౮౬॥ ఆపాతాళాది తి॥ ఆపాతాళాత్పాతాళలోకమారభ్యసుమేరోస్స్వర్ణమాద్రేఃఆమూలా త్ మూలదేశమభివ్యాప్యేత్యర్థః * ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యో రిత్యనేనో భయత్రపాక్షికావ్యయీభావసమాసాభావః- ఆయాసఃశ్రమఃతస్య యోగస్సంబంధఃతస్మాత్ స్తిమితం నిశ్చలం ఆర్ద్రంచవాతప్పతితంశ యితంచేతికర్మధారయసమాసః॥ ని॥ ఆర్ద్రంసార్ద్రంక్లిన్నంతిమితం స్తిమితంసమున్నముత్తంచేత్యమరః - ఫణాధరపతిఃవాసుకిఃతస్యభోగం కాయం॥ ని॥ భోగస్సుఖేస్త్ర్యాదిభృతావహేశ్చఫణకాయయోరిత్యమ

రః - ఫణాధరపతిః వాసుకిః తస్య భోగం కాయం అవనివ
లయాదగ్రమండలాదతివేగాదతిజవాదుద్ధృతస్య ఉత్పాటిత
స్యమంథానాద్రేః మందరస్య సంబంధీత్యర్థః భువిభూమావాలగ్నం సంగ
తం ఇదానీమితి శేషః త్రుటితం ఛేదం ప్రాప్తమత ఏవ ఘటితం గ్రథితం-అ
థవాపూర్వం త్రుటితం బలాద్దేవాసురైరుత్పాటితాన్మధ్యే ఛిన్నమిదా
నీం దేవాసురైర్ఘటితం ఛిన్నకూపరజ్జువద్గ్రథితమిత్యర్థః సమాసస్తు
స్నాతానులిప్తవత్ - ఏకం ముఖ్యం మూలం మూలభంగమివ అద్రాక్షుః
దదృశుః॥౬౨॥అథేతి ॥ అథ పాతాళం విహాయ భూప్రదేశానయనానంత
రం అహిపుంగవం వాసుకిం కథంచిత్ అతికృచ్ఛ్రేణ ఆశ్వస్తం ఆశ్వాసం
ప్రాప్తవంతం వ్యథార్తత్వాత్తస్యేతి భావః ఆలక్షయంతః పశ్యంతః దాన
వాః నగానామద్రీణాం నగరాణాం పురాణాం గ్రామాణాం సువసథా
నాం నదీనాం సరితాం నదానాం పుంనదీనాం నదీశానాం సముద్రాణాంచ

థానాద్రేరవనివలయాదుద్ధృతస్యాతివేగాదంతలగ్న
గ్నం త్రుటితఘటితం మూలమేకంభుపీవ॥ ౬౨॥ గ॥ అథ
కథంచిదాశ్వస్తమహిపుంగవమాలక్షయంతో దానవా
నగనగరగ్రామనదీ నదనదీశసంతానదంతురేణభౌమే
నపథాపరిక్రమణమావేద్యమాంద్యహేతుమాసాద్యత
దనుజ్ఞామాఫణామండలాదాచవాలమూలంకరాంచలై
ర్యుగపత్ స్కంధేషూపనివేశయంత అపరాన్మహోర

గాంసితాన్యనేకాని తేషాం సంతానాః అపి ఛేదాః సర్వత్రస్థితయా ఇతి
యావత్ ॥సి॥ సంతానస్యావిచ్ఛిత్తిర్వంశాపత్యసురద్రుమా ఇత్యమరశ్శే
షః-తైః దంతురేణ నిమ్నోన్నతేన వ్యాప్తేనేతి వార్థః భూమావాభవః భౌ
మః తథాభూతేన పథామార్గేణ పరిక్రమణం గమనం * పథిపూర్వాత్క్రమ
ముపాదవిన్యాస ఇతి ధాతోర్ల్యుట్ప్రత్యయః - మాంద్యం శైఘ్ర్య
రాహిత్యం తస్య హేతుం కారణమిత్యావేద్య విజ్ఞాప్య తస్యవాసుకేరను
జ్ఞాం అభ్యనుజ్ఞామాసాద్య ప్రాప్య-ఆఫణామండలాదితి పదద్వయం ఫణా
మండలమారభ్యేత్యర్థః ఆచవాలమూలం లాంగూలాగ్రమభివ్యాప్యే
త్యర్థః-కరాంచలైః హస్తతలైః యుగపదేకదా స్కంధేషు అంసేషుతం

వాసుకిం ఉపనివేశయంతః స్థాపయంతస్సంతః అపరాన్ అన్యాన్ మహోరగాన్ స్పృశంతః తక్షకాదీన్ అంగులిభిః కరశాఖాభిః॥ ని॥ అంగుల్యః కరశాఖాస్స్యురిత్యమరః - అంగులీయకాని ఊర్మికాణీవ॥ ని॥ అంగులీయకమూర్మికేత్యమరః - పాదైః నూపురాన్ మంజీరాన్॥ ని॥ పాదాంగదం తులాకోటిర్మంజీరో నూపురోఽస్త్రియామిత్యమరః - పాణిభిః కంకణానీవ॥ ని॥ కంకణం కరభూషణమిత్యమరః - కటిభిః శ్రోణిఫలకైః॥ ని॥ కటో నా శ్రోణిఫలకం కటిః శ్రోణిః కకుద్మతీత్యమరః - కటిసూత్రాణి మాంజీరరజ్జవ ఇవ వక్షసా హారవలయానీవ ముక్తాసరమండలానీవేత్యర్థః వహంతః ధరంతస్సంతః లీలయా క్రీడయా॥ ని॥ క్రీడా లీలా చ నర్మ చేత్యమరః - తారాపథేన అంతరిక్షరూపేణ॥ ని॥ తారాపథోఽంతరిక్షం చేత్యమరః - పథా మార్గేణ దుగ్ధోదధిం క్షీరార్ణవం అభితస్థిరే అభిముఖం ప్రయయురిత్యర్థః॥ ౮౭॥ దూరా

గాన్ అంగులిభి రంగులీయకానీవ పాదైర్నూపురా
ణీవ పాణిభిః కంకణానీవ కటిభిః కటిసూత్రాణీవ వక్షసా
హారవలయానీవ వహంతో లీలయా తారాపథేన పథా దు
గ్ధోదధిమభిప్రతస్థిరే॥ ౮౭॥ ప॥ దూరాదలక్ష్యత సురైర్దన
ుజాంసలగ్నా ద్రాఘీయసీ భుజగపుంగవభోగరేఖా। తి
ర్యక్ప్రవాహముపయాతవతీవ దిష్ట్యా మందాకినీ నిపతితా
శిఖరే హిమాద్రేః॥ ౮౩॥ ప॥ పాయం పాయం పవనమభి

దితి॥ దనుజానామంసేషు స్కంధేషు లగ్నా స్థితా ద్రాఘీయసీ అతిదీర్ఘా భుజంగపుంగవో వాసుకిః తస్య భోగరేఖా కాయదండః సురైః ఇంద్రాదిభిః దూరాత్ హిమాద్రేః శిఖరే నిపతితా ప్రస్తా తిర్యక్ప్రవాహః ప్రవహనం భావే ఘఞ్ తముపయాతవతీ ప్రాప్తవతీ మందాకినీ వియద్గంగేవ దిష్ట్యా ఆనందేన॥ ని॥ దిష్ట్యా సముపజోషం చేత్యానందే థాంతరేంతరేత్యమరః - అదృశ్యత దృష్టేత్యర్థః మహాప్రయాససంపాదనీయస్య వాసుక్యాగమనస్య అనాయాసలాభాదానంద ఇతి భావః॥ ౮౩॥ పాయమితి॥ పవనం వాయుం పాయం పాయం పీత్వా పీత్వేత్యర్థః అభితః స్థౌల్యం స్థూలత్వం ఆపాద్యమానం ప్రాప్నువంతం ఫణాధరపతిం వాసుకిం వాహం వాహం ధృ

త్వాద్వృత్త్వేత్యర్థః విశ్లథాః విగళితాస్సన్ధీనాం బన్ధాః కీలాని యేషాం తే తథాభూతాః దైత్యాదితిపుత్రాః * తిత్యదిత్యాదిత్యపత్యుత్తరపదాణ్ణ్య ఇతి దితిశబ్దాదపత్యార్థేణ్యప్రత్యయః - భారోధూః తస్మాద్విశ్రాన్తిః విశ్రమణం తస్య హేతోః ప్రత్యుద్యాతైః ప్రతిముఖమాగతైః సురపరివృఢైః దేవైః సార్ధం * ప్రభౌ పరిబృఢ ఇతి నిపాతనాత్సాధుః ॥ ని ॥ ప్రభుః పరిబృఢోధిప ఇత్యమరః - భువి శార్ఙ్గం ధనుః పాణౌ యస్య స తథా భూతస్య శ్రీహరేః సంనిధౌ నికటే నిదధిరే నిచిక్షిపుః ఇతః పరం కర్తవ్యోపదేశనాయేతి భావః ॥ ౬౪ ॥
అథేతి ॥ అథ వాసుకిప్రక్షేపానన్తరం శిథిలాః పీడితాః యే అంసాః భుజశిరాంసి తేషు మాంసలితః ఔల్బణ్యం ప్రాప్తః యః ఖేదః బాధా తస్య వినోదకృతే అపనోదనాయేత్యర్థః పరికలితః కృతః అఙ్గానామవయవానాం

తస్థౌసల్యమాపాద్యమానం వాహం వాహం ఫణధరపతిం
విశ్లథస్కన్ధబన్ధాః ప్రత్యుద్యాతైస్సురపరిబృఢైర్భా
రవిశ్రాన్తిహేతోస్సార్ధం దైత్యా భువి నిదధిరే సంని
ధౌ శార్ఙ్గపాణేః ॥ ౬౪ ॥ ప ॥ అథ శిథిలాంసమాంసలితఖే
దవినోదకృతే పరికలితాఙ్గభఙ్గమథితోఽపి వపుర్ధువ
తాం ॥ కరచరణోదరాఙ్గులిభుజాన్తరకన్ధరతో భువి భు
జగా నిపేతురితరే విబుధద్విషతాం ॥ ౬౫ ॥ ప ॥ ఖర్వోన్నతా
సురస్కన్ధసన్ధారణకృతాం వ్యథాం । వీజితో విబుధై

భఙ్గః ఖణ్డః యస్మిన్ కర్మణి తత్తథా ॥ ని ॥ భఙ్గః ఖణ్డే పరాజయే - తరఙ్గే రోగభేదే చేతి భాస్కరః - పరితస్సర్వతోఽపి వపుశ్శరీరం ధువతాం ధూననం కుర్వతాం విబుధానాం విద్విషః తచ్ఛత్రవః అసురాః తేషాం కరాశ్చ చరణాశ్చ ఉదరాణి చాఙ్గుళ్యశ్చ భుజాన్తరాణి చ కన్ధరాశ్చ కరచరణోదరాఙ్గులిభుజాన్తరకన్ధరం తస్మాత్తతః * ద్వన్ద్వశ్చ ప్రాణితూర్యసేనాఙ్గానామితి - ప్రాణ్యఙ్గత్వాదేకవద్భావః - భువి ఇతరే తత్కాదయో భుజగాః సర్పాః వినిపేతుః ॥ ౬౫ ॥ ఖర్వేతి ॥ వాసుకిః దైత్యైరసురైః విబుధైః దేవైః వీజితః తాళవృన్తాదిభిరుపచరితస్సన్నిత్యర్థః ఖర్వో వామనః ॥ ని ॥ ఖర్వో హ్రస్వశ్చ వామన ఇత్యమరః - ఉత్తానాః ఔన్న

త్యశాలినశ్చయేసురాదానవాః తేషాంస్కంధేషుసంధారణేన వహనేన
కృతాం ప్రాప్తాం వ్యథాం దుఃఖం॥ ని॥ పీడాబాధావ్యథాదుఃఖమిత్యమ
రః - శనైర్మందం విజహౌ విససర్జ * ఓహాక్ త్యాగ ఇతి ధాతోః కర్త
రి లిట్॥ ౭౬॥ పరిశ్రాన్తస్యత ఇతి॥ పరిశ్రాన్తస్యతః పరిశ్రమం ప్రాప్తవత ఇ
త్యర్థః వాసుకేస్సర్పరాజస్య అతిక్రాన్తాః వేలామతివేలాః నిర్మర్యా
దా ఇత్యర్థః॥ ని॥ అబ్ధ్యంబువికృతౌ వేలా కాలమర్యాదయోరపీత్యమరః
* అత్యాదయః క్రాన్తాద్యర్థే ద్వితీయయేతి సమాసః - తథాభూతాః
యాః శ్వాసనిశ్వాసానాం పరంపరాః పఙ్క్తయః తాభిః పరిణమన్తో
ప్రాదుర్భవంతో ఉపచయాపచయౌ వృద్ధిహ్రాసౌ యస్యాస్సా కించ పరి
ణతః పరిపక్వః స్థౌల్యం ప్రాప్తో వా యశ్శరస్య తృణస్య కాండో దండః తద్వ
త్పాండురా ధవళా॥ ని॥ శరో దధ్యాద్యగ్రసారే బాణే కాండే తృణాంత

దైఽత్రై త్యగ్విజహౌ వాసుకిశ్శనైః॥ ౭౬॥ ౫॥ పరిశ్రాన్తస్య
తస్య వాసుకేరతివేలశ్వాసనిశ్వాసపరంపరాపరిణమద
పచయోపచయాపరిణతశరకాండపాండరాచ భోగయ
ష్టిరభిపూరయితుం దుగ్ధసాగరమాపతితా విదూరాదు
చ్ఛృంఖల తరంగమాలాసమాకులా స్తంభేవసిద్ధనదీసు
సురైరాలులోకే॥ ౭౭॥ ప॥ క్షితిధరపరిపాతక్షుభ్యదంభో
ధిగర్భప్రచలదమృతబిందుస్యందసాంద్రైస్సమీరైః। ఫ

రం ఇతి భాసురః - భోగయష్టిః దండసదృశః కాయః ఇత్యర్థః దుగ్ధసాగరం
క్షీరసముద్రమభిపూరయితుం పూర్తిం కర్తుం విదూరాత్ బహుదూరా
దాపతితా యాతా ఉచ్ఛృంఖలాః నిర్నిరోధాః యే తరంగాః తేషాం మా
లాభిః సమాకులా సంకులా స్తబ్ధా నిశ్చలా సిద్ధనదీ గంగేవ సురాసురైః ఆ
లులోకే దృష్టేత్యర్థః॥ ౭౭॥ క్షితీతి॥ క్షితిధరో మందరస్తస్య పరిపాతే
న పరిపతనేన క్షుభ్యతా తారళ్యలక్షణక్షోభం ప్రాప్నువతా యోంభోధే
గర్భః కుక్షిదేశః తస్మాత్ప్రచలంతో యే అమృతస్య బిందవః తేషాం స్యం
దః ప్రవహణం తేన సాంద్రైః మేదురైః సమీరైః వాయుభిః అపనీతా వ
ర్తితా స్వేదఖేదౌ ఘర్మోదకశ్రమౌ యస్య స తథాభూతః ఫణిపతిర్వాసు

: త్రిజగతా త్రిభువనేనలనభివేద్యం వెదితుమశక్యం ఆద్యం కారణభూతం దేవం ప్రకాశమానం ముకుందం శ్రీహరిం దదర్శ దృష్టవానిత్యర్థః ॥౮౭॥ అథేతి॥ అథ శ్రీహరిదర్శనానంతరం వాసుకిః ప్రణిః తతా నమస్కారం కుర్వన్ స్వఫణామణీనాం ప్రకాశాయేదీప్తయః తేషాం ధారా అపిచ దావి వర్నీరాజనా న్యారాత్రికాః తైః అరవిందనాభస్య శ్రీహరేః చరణారవిందం పాదకమలమారాధయామాసఆనర్చేత్యర్థః ॥ ౮౮ ॥ ఇదం చాహేతి యోజనా॥ భగవన్నితి॥ హే భగవన్ శేష ఇవ వ్యాకరణే వ్యాకరణశాస్త్రే శిక్షితో నాస్మి న భవామి శేషో యథా స్వేన గ్రంథాకరణాదితి భావః పక్షః పద్మాఖ్య నాగ ఇవ పాంచరాత్రే పాంచరాత్రాగమే అక్షతః క్రమో భ్యాసో యేన స తథా భూతః నాస్మి తేనేవ స్వేన న పాంచరాత్రప్రకాశి

ణిపతిరపనీతస్వేదశాదోదదర్శ త్రిజగదనభివేద్యం దేవమా

ద్యం ముకుందం॥౮౭॥౧॥ ప్రణిపతన్నథ వాసుకిః ఫణామణిప్ర

కాశధారా న్నీరాజనై రారాధయామాస చరణారవిందమరవింద

నాభస్యాహ చేదం॥౮౮॥౧॥ భగవన్న శిక్షితో స్మి శేష ఇవ

వ్యాకరణే అనభియుక్తో స్మి పద్మ ఇవ పాంచరాత్రే అక్ష

తక్రమోస్మి కంబళాశ్వతరావివ గాంధర్వే కేవలమ

హం భగవతో మెరుధన్వనః సాయకసంధానావసరసం

పన్నం భవతశ్చరణారవిందం విన్యాసభాగ్యం పరిశీలయ

కరణాభావాదితి భావః కంబళాశ్వతరావివ కంబళసంజ్ఞకాశ్వతరసంజ్ఞకనాగావివ గాంధర్వే సామవేదోపవేదే అక్షతో క్రమో స్తీతి యోజనా- తాభ్యామివ స్వేన భగవచ్ఛరిత్ర గానస్యాకరణాదితి భావః అహం భవతః అప్రచ్యుతైశ్వర్యశాలినః మేరుః ధనుర్యస్య సతథాభూతస్య పరమేశ్వరస్య త్రిపురసంహారకాల ఇతి భావః సాయకో బాణః ॥ని ॥ శరే షీద్వచసాయక ఇత్యమరః- తస్య సంధానం సంధుకుణం తస్యావసరః సమయః తస్మిన్ సంపన్నం లబ్ధం భగవతో భవత ఇతి శేషః చరణారవిందయోర్విన్యాసః స్థాపనమేవ భాగ్యం కేవలం సౌభాగ్యమేవేత్యర్థః బాణరూపత్వాద్భవత ఇతి భావః అంతరేణ కరణేన అంతః కరణేన పరిశీలయన్ ధ్యాయన్ సన్ భ

గవతశ్శాసనం ప్రథమభువనాధిపత్యలక్షణామాజ్ఞాం పరిపాలయన్నను క్తిర్ఘట భవతోనియోగోనిదేశః సప్రవానుగ్రహఃప్రసాదఃతమాకాం క్షన్నిచ్ఛన్ భవతోధీనఃవశవర్తీసన్ ఆసే తిష్ఠామీత్యాహపూర్వేణాన్వయః॥ ౯౦॥అ॥ అథనిమర్ఘ్రష్టార్థమాహ॥కిమితి॥పద్మనాభస్యతవచరణాంబుజేపాదారవిందేధిషణాబుద్ధిఃనమగ్నా నసంసక్తాయదితంత్రైః పాంచరాత్రాదిభిఃకింప్రయోజనంమంత్రైః ప్రణవాదిభిః కింవ్యాకరణేనఇదముపలక్షణంశిక్షాదివేదాంగైః కిమిత్యర్థః పురాణేనస్కాందాదినా వాకింవేదశాస్త్రాదిభిర్యద్యద్భవతితత్సర్వస్యాపిభగవచ్చరణారవిందభక్త్యైవసంభవాత్తైస్సాధ్యంనభవతీతిభావః॥ ౮౮॥ఇతీతి॥ ఇతీత్థంఅబ్జసం

భ్వాంతరేణకరణేనపరిపాలయన్ భవచ్ఛాసనమాకాం
క్షన్ భవతోనియోగానుగ్రహమాసేభవదధీనఇతి ॥
౯౦॥తదనుచ॥ ప ॥ కింతంత్రైః కింమంత్రైః కింవ్యాకర
ణైఃకింపురాణైః।చరణాంబుజే నిమగ్నాధిషణాయదిప
ద్మనాభస్య ॥౮౮॥ గ॥ ఇతిస్తూయమానమబ్జసంభవాది
భిరిందిరారమణో వాసుకిమిదమువాదీత్ ॥౯౧॥గ॥ వత్స
వాసుకేనవక్తవ్యమిదంత్వయా॥ ౯౨॥గ॥ పరిజానతైవ
హిభక్తిమియతీమపిమయాప్రతిష్ఠాపితోసి ప్రథమభువ
నాధిపత్యేతదిదానీంమాహేశ్వరంధనురనుస్పృశ్యసం

భవో బ్రహ్మాదిర్యేషాంతైస్తూయమానంస్తుతిభాజనీక్రియమాణంవాసుకింసర్పరాజంఇందిరారమణః శ్రీపతిర్విష్ణురిదంవచనమువాదీ దభాణీదిత్యర్థః॥౯౧॥ వత్సేతి ॥ హేవత్సవాసుకేత్వయాఇదంనవక్తవ్యంఅభక్తవిషయత్వాత్ పూర్వోక్తవచనస్యేతిభావః॥ ౯౨॥ పరీతి॥ ఇయతీమేతావతీమపిభక్తింమయితవానురాగమిత్యర్థః పూజ్యేష్వనురాగోభక్తిరితిమహోపాధ్యాయవచనాత్పరిజానతాజానానేనైవమయాప్రథమభువనేనంపాతాళం తస్యాధిపత్యేప్రతిష్ఠితః నిక్షిప్తః తదిదానీంత్రిపురసంహారకాలఇత్యర్థః మాహేశ్వరంపరమేశ్వరసంబంధిధనుః మేరుపర్వతరూపమితిభావః అనుస్పృశ్యస్పృష్ట్వాసంపాదితమాసాదితమి

హితంసార్ధం తథాభూతంచతద్వలయంచేతివార్థః తథాభూతేనవలయే
నఅంబురాశౌసముద్రేమందరంవేష్టయిత్వా వేష్టనంకృత్వా సకాముఖం
ముఖభాగః పుచ్ఛం వాలభాగశ్చేతి పార్శ్వద్వయే ఉభయపార్శ్వ
యోఃశతయోజనేయస్మిన్కర్మణి తత్తథాభవతితథాసురాసురాణాంక
ర్తరిషష్ఠీయంమంథనాయమథనార్థంఉచ్ఛిశేషఅవశేషాబభూవేత్యర్థః
తథాచవలయితాంశంవిహాయముఖభాగేశతయోజనభాగంపుచ్ఛభాగే
ఏకశతయోజనభాగమవశేషితవానితిభావః ॥౧॥౮॥ అథవలయితంవా
సుకింఉభయేపిజగృహురిత్యాహ॥ తతఇతి॥ తతోవేష్టనానంతరందానవే
షుపూర్వజైఃజ్యేష్ఠైరస్మాభిరితిభావఃపూర్వః కాయస్యపూర్వకాయః
శిరోభాగఇత్యర్థః అవరజైఃకనిష్ఠైఃదేవైరితి భావఃఅపరః కాయస్యాప

యేనవలయేనభుజంగరాజః। పార్శ్వద్వయేపిశతయోజన
ముచ్ఛేషపుచ్ఛంముఖంచమథనాయసురాసురాణాం॥
౧॥౯॥ తతఃపూర్వజైఃపూర్వకాయఃఫణిపతేరవరజైర
పర కాయశ్చపరిగృహ్యఇతిన్యాయ మాచక్షాణేషు
దానవేషుకటాక్షేణకమలాక్షస్యశాసనేనచ స్వయం
భువః అనుగృహీతాఃపరికల్ప్య శిరోభాగమాసురంజగృ
హుర్వాలభాగమదితిసుతాః॥ ౧ ॥ ౯ ॥ అనంతరమంత
భ్రమదచలరాజ మూలశిలా సంఘసంఘర్షణకం

రకాయఃపుచ్ఛభాగఇత్యర్థః గృహ్యాః స్వీకర్తవ్యఇత్యర్థః ఇతీత్థంన్యా
యంఉపపత్తింఆచక్షాణేషువదత్సుసత్సుకమలాక్షస్యకటాక్షేణాపాంగ
దర్శనేనస్వయంభువోబ్రహ్మణశ్శాసనేనఆజ్ఞయాచానుగృహీతాఃఅ
దితిసుతాఃదేవాఃశిరోభాగంవాసుకేరితిభావఃఆసురంఅసురాణామిదం*
తస్యేదమిత్యణ్ప్రత్యయః-తాదృశంపరికల్ప్యనిశ్చిత్య విహాయేత్యర్థః
వాలభాగంలాంగూలపార్శ్వంజగృహుఃదధురిత్యర్థః॥౧॥౮॥ అథమం
థనపరిపాటీంవర్ణయతి॥ అనంతరమితి॥అనంతరంముఖపుచ్ఛభాగయోః
దైత్యదేవగ్రహణానంతరంఅంతఃక్షీరార్ణవకుక్షౌ భ్రమణఘూర్ణమా
నోయోఽచలరాజోమందరఃతస్యమూలేయాశ్శిలాః తాసాంసంఘస్స

మూహః తేనసంఘర్షణం లోడనం తదేవ కండూయనం తేన నిద్రాణః శ
యితః యః కమఠరాజః కూర్మః ॥ ని ॥ నిద్రాణశయితౌ సమౌ । కూర్మే కమ
ఠకచ్ఛపావితి చామరః - తస్య శ్వాసానాం ముఖనాసిక వాయూనాం
యాః పరంపరాః పఙ్క్తయః తాభిః పరిహృతం అపోహితం పవనాశనా
నాం సర్పాణాం లోకే భువనే ॥ ని ॥ లోకస్తు భువనే జన ఇత్యమరః - దుర్భి
క్షమన్నాలాభవ్యసనం యస్మిన్ సతథాభూతం కించ అభితస్సర్వతః వికీ
ర్ణాః విక్షిప్తాః యే దుగ్ధకల్లోలాః క్షీరతరంగాః తేషాం నిపాతో నిపతనం తేన
పూరితః భరితః శుద్ధజలార్ణవః శుద్ధోదక సముద్రః యస్మిన్ సతథాభూ
తం ఆమూలం మూలదేశమారభ్యేత్యర్థః పరిభ్రమన్తః విఘూర్ణమానాః
యే అమృతార్ణవస్య సముద్రస్యావర్తాః ఉదకభ్రమాః ॥ ని ॥ స్యాదావ

ఘూయననిద్రాణకమఠరాజనిశ్వాస పరంపరాపరిహృ
తపవనాశనలోక దుర్భిక్షమభితో వికీర్ణ దుగ్ధకల్లోలని
పాతపూరితశుద్ధజలార్ణవమామూల పరిభ్రమదమృత
సాగరావర్తపరిభ్రమితతిమితిమింగిలోద్గీర్ణ తతాల
నిగీర్ణాజీర్ణశఫరతర్ణకాకీర్ణమత్యుచ్చ శిఖరిశిఖరని
ష్పతదచ్ఛనిర్ఝరస్రోతో నిపాతపరిధౌతచక్రవాళశి

ర్తోంభసాం భ్రమ ఇత్యమరః - తైః పరిభ్రామితాః విఘూర్ణనం ప్రాపి
తాః యే తిమితిమింగిలాః మత్స్యవిశేషాః తైరుద్గీర్ణాః వాంతాః తతాల
నిగీర్ణాః తత్క్షణగళితాః జీర్ణా యే శఫరతర్ణకాః మీనశిశవః ॥ ని ॥ సద్యోజాత
స్తు తర్ణక ఇత్యమరః - తైరాకీర్ణం వ్యాప్తం అత్యుచ్చాని అత్యున్నతాని
యాని శిఖరిణాం పర్వతానాం శిఖరాణి ॥ ని ॥ ఉచ్చప్రాంశూన్నతోద
గ్రేత్యాద్యమరః - తేభ్యో నిష్పతంతో యే అచ్ఛాః స్వచ్ఛోదకాః నిర్ఝ
రాః గిరినదీప్రవాహాః ॥ ని ॥ ప్రవాహో నిర్ఝరో ఝర ఇత్యమరః - తే
షాం స్రోతాంసి అంబుసరణాని ॥ ని ॥ స్రోతోంబుసరణం స్పృతిరిత్యమరః -
తేషాం నిపాతేన ధౌతం క్షాళితం చక్రవాళస్య లోకాలోకపర్వతస్య శిలా
నాముపలానాం చక్రం సమూహో యస్మిన్ సః ॥ ని ॥ చక్రం జాలం చ
జాలకమిత్యమరః - తథాభూతం అతిరభసో అత్యంతమథనత్వరా తేన స

త్యర్థః జ్యారూపత్వా త్తవేతిభావః- యశఃకీర్తింమాహేశ్వరంమహే
శ్వరసంబంధీత్యర్థః-తదావాసత్వా త్తస్యేతిభావః ఇదంగిరింఏతంమం
దరంప్రదక్షిణీకృత్యవేష్టయిత్వేతి భావః పరివర్ధయవృద్ధిం ప్రాపయ
ఇతీత్థంఆదిశామికథయామీత్యర్థః మమాత్యంతభక్తత్వా త్తవేతిభా
వః ॥ ౯౩ ॥ తేజసేతి ॥ దివ్యేనశ్లాఘ్యేనతేజసా ప్రభావేనదీప్త్యాబ
లేనేతివార్థః ॥ని॥ తేజఃప్రభావేదీప్తౌచబలెశుక్రేప్యథత్రిష్వితిఅమ
రః - ఆప్యాయయిష్యామివిగతతాపంకరిష్యామీత్యర్థః - అత్రార్థేఅ
సంశయంసంశయోనాస్తీత్యర్థః మంథశ్చాసావద్రిశ్చేతికర్మధార
యః తథాభూతమద్రింఅత్రమంథపదేనమంథపదోపయోగిదండఇతిబో
ధ్యం - తమక్తమనురేణ ॥॥ వైశాఖమంథమంథానమంథానోమంథ

పాదితంయశ్శోమాహేశ్వరంగిరిమిమంప్రదక్షిణీకృత్య
పరివర్ధయేత్యాదిశామి॥ ౯౩॥ ప॥ తేజసాప్యాయయి
ష్యామిదివ్యేనత్వామసంశయం।కామంవేష్టయమంథా
ద్రింకర్షంతుత్వాంసురాసురాః॥ ౯౪॥ గ॥ఇతిదత్తవరో
వాసుకిరిందిరామణేన పరితోషయన్ సురాసురాన్పశ్య
త్సువైమానికేషుసముత్ప్లుత్యవేగేనసద్యఃకృతవిముక్తిమ
కాండవత్సంవేష్టయామాస భోగేన మందరగిరేరాభో

దండకఇతిద్వితీయకాండే - కామమత్యంతంవేష్టయవేష్టనం కురుసురా
సురాదేవాసురాఃవిరోధస్యశాశ్వతికత్వా దేవ*యేషాంచవిరోధశ్శాశ్వ
తికఇతిగోవ్యాఘ్రాదివదేకవద్భావాభావః- త్వాంభవ.తంకర్షం.తుఅ
కర్షణంకుర్వంత్విత్యర్థః॥౯౪॥ ఇతీతి॥ఇతీత్థంఇందిరారమణేనరమాకాం
తేకానదత్తఃవితీర్ణఃవరఃసామర్థ్యలక్షణప్రసాదోయస్య సతథాభూతం
తంవాసుకిఃసర్పరాజఃసురాసురాన్పరితోషయన్ సంతోషంప్రాపయ
న్నిత్యర్థః-విమానేనవ్యోమయానేన చరంతీతివైమానికాః సిద్ధచార
ణాదయఇతియావత్ - తేషుపశ్యత్సుద్రష్టృషుసత్సుసద్యఃవేగేనజవేన
సముత్ప్లుత్యసముత్ప్లవనంకృత్వామంద్రరాద్రేఃఆభోగంపూర్ణతాం॥
ని॥ఆభోగాపూర్ణతాయత్నావితిభాస్కరః - కృతఃవిశాత్యాదినాసమీ

కృతఃయోవిద్రుమకాండః ప్రవాళదండః తేనతుల్యం యథాతథాసంవే ష్టయామాసనంవేష్టనంచకారేత్యర్థః॥ ౯౮॥ ప్రణమంతఇతి॥ భగవం తంషడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నం జనార్దనం శ్రీహరిం ప్రణమంతః ప్రణా మంకుర్వంతఃస్తువంతః స్తుతింకుర్వంతః వాసవాద్యా ఇంద్రాదయఃసు రాసురాఃవవల్గుః ప్రచేలుః మంథనార్థమితి భావఃజగర్జుః సింహనాదం చక్రుః కార్యస్యకరగతప్రాయత్వాదితిభావః॥ ౭౦॥ ఇతి శ్రీమద్భార ద్వాజవేల్లాలమహాదేవసూరి విరచితాయాం విబుధానందసమాఖ్యా యాంనీలకంఠవిజయవ్యాఖ్యాయాంతృతీయాశ్వాసవివృతిః॥

సమాప్తశ్చతృతీయాశ్వాసః

౫౦॥ ౯౮॥ ప॥ ప్రణమంత స్తువంతశ్చభగవంతంజనార్దనం। వవల్గుశ్చజగర్జుశ్చవాసవాద్యాస్సురాసురాః॥ ౭౦॥ ఇతి శ్రీమద్భారద్వాజకులజలధికౌస్తుభ శ్రీనీలకంఠదీక్షి తవిరచితే నీలకంఠవిజయే చంపుకావ్యే తృతీయాశ్వాస స్సమాప్తః

నీలకంఠవిజయే - సవ్యాఖ్యానే.

చతుర్థాశ్వాస ప్రారంభః

ప ॥ సంవేష్టయన్నథసమందరమంబురాశౌ సార్థద్వ

చతుర్థాశ్వాసవ్యాఖ్యా.

ప్రారంభః

శ్లో॥ దేవానామమృతప్రాప్తాగతోయోముఖ్యహేతుతాం । తమి హానందసంప్రాప్త్యై ఫణిరాజముపాస్మహే॥ అ॥ అథకాలకూటోత్పత్తిం తద్భక్షణరూపపరమేశ్వరచరితంచవర్ణయిష్యన్నాదౌమథనప్రకారాది కమాహ॥ సంవేష్టయన్నితి॥ అథానంతరంసభుజంగరాజో వాసుకిఃఅర్ధ యోద్వయమర్ధయం తేనసహితః సార్థద్వయః అర్ధాభ్యాంస

స్యవృత్తాంతోవార్తాయస్మిన్సః తస్యభావస్తత్తాతయాప్రశాంతః అకలి
తః యః గృహోద్యానాదంతస్యసదనవృత్తాంతస్యవిచారోవిచారణా॥ ని ॥ వృ
త్తాంతఉదన్తస్స్యాదిత్యమరః- తేనసుస్థాఅవహితాఃయేపరిజనోరగాఃతక్ష
కాదయః తైర్యత్పరిచరణంసేవాతేనసంభృతానందస్సంపాదితహర్షః
దందశూకానాంసర్పాణాం ఈశ్వరోయస్మిన్సతథాభూతంతత్కాల
మితిశేషః అవలోకయతాంపశ్యతాం అద్భుతమాశ్చర్యకరంశృణ్వతాం
శ్రోత్రాణామద్యాప్యద్భుతతరం అత్యంతాశ్చర్య కరంతదానీం పారి
కల్పభవమంథనాది ద్రష్టౄణాంబహూనాం సత్వాదాశ్చర్య కర
త్వాదధునాకస్యాప్యసత్త్వభావాదదృష్టపూర్వత్వా దద్భుతతరత్వమితి
భావః వాచస్పతేస్సురాచార్యస్యాపిఅపర్యాప్తంఅపరిసమాప్తం యథా

వర్తగర్తసందృశ్యమానఫణిలోకవృత్తాంతయాప్రశాం
తగృహోద్యానాంత విచారసుస్థపరిజనోరగపరిచరణ సం
భృతానందదండశూకేశ్వరమద్భుతమవలోకయతామ
ద్భుతతరమద్యాపిశృణ్వతా మపర్యాప్త ముపన్యసితుం
వాచస్పతే రప్యశక్యంకావ్యశతేనాపివర్ణయితుంకా
వ్యస్యసర్వతోనివృత్తైరపి మహర్షిభిస్సముత్సృజ్య స
మాధిమాలక్ష్యమాణమపక్ష్మపరిక్షేప మనుల్లిఖితార్థ
లాభసముల్లాసేన కించిదవ్యగణిత శరీరక్లేశమాయస్య

తథాఉపన్యసితుంనిరూపయితుమశక్యం కావ్యస్యశుక్రస్యకావ్యానాం
సుగుణాలంకృతిగద్యపద్యానాంశతేనానేకేనాపి వర్ణయితుంవర్ణనం
కర్తుమశక్యంసర్వతఃసర్వప్రకారైః నిర్వృతైఃసుఖితైః విరతైరపివే
త్యర్థః మహర్షిభిః సనకాదిభిః సమాధింనిర్వికల్పసమాధిం ఉత్సృజ్య
విసృజ్యఅవిద్యమానఃపక్ష్మణాంనిమేషాణాంపరిక్షేపః చలనంయస్మిన్క
ర్మణితత్తథా ఆలక్ష్యమాణమాలోక్యమానం అనుల్లిఖితః వాఙ్మనసా
భ్యామసంభావితః యోర్థలాభః అమృతరూపప్రయోజనప్రాప్తిః త
స్మిన్సముల్లాసేనాదరేణేతితాత్పర్యార్థః ఆయస్యద్భిరాయాసంప్రా
ప్నువద్భిరపిసురాసురైః కించిదగణితమనాకలితః శరీరాణాంక్లేశోయస్మి

స్సతథాభూతంసాగరమథనేసంరంభముద్యోగంగోవిందఃఆలోకమానః పశ్యన్సన్ఆననందఆనందంప్రాపేత్యర్థః॥తథాచోక్తందేవీభాగవతే॥

శ్లో॥సముంతాత్తత్ర దైత్యాస్తైర్దేవైస్థభాగజిష్ణుతయా । మందరంచాలయంతో౽ద్రింనష్టాఃకేచిన్మహాహవే । వాసుకేర్ముఖనిశ్వాసై ర్దగ్ధా దైత్యాస్తథాపరే।హతాశ్చశేషదైత్యాశ్చదేవావిష్ణ్వాదయోనృప।పుచ్ఛం గృహీత్వాయోక్త్రస్యవాసుకేఃవృష్ణతిష్ఠితాః।మథితుంసంప్రవృత్తాస్తే సుధార్థంక్షీరసాగరమితి॥ ౹ ॥ నిర్మంథేతి॥నిర్మంథేనమంథనేనశ్లథాః విగళితాఃసంధయః సంధిస్థానానితేషాంబంధాః గ్రంథయోయస్యసత థాభూతఃయోనిఖిలోద్దేశః సర్వప్రదేశస్తస్మాత్ క్షరంతః ప్రస్రవంతఃనిర్ఝరాఃప్రవాహాయస్యసతథాభూతఃశైలోమందరఃఅశ్రాంతం

ద్భిరపిసురాసురైరాలోకమానస్సాగరమథన సంరంభ మాననందగోవిందః॥ ౨౹ ॥ నిర్మంథశ్లథసంధిబంధనిఖిలోద్దేశక్షరన్నిర్ఝర శ్శైలోదృశ్యత సిద్ధచారణమరుద్గంధర్వవిద్యాధరైః।అశ్రాంతభ్రమణశ్రమేణ జలధేః పీతంప్రభూతం పయస్స్రోతోభిఃపునరుద్వమన్నివముఖశ్రోత్రాక్షినాసాదిభిః॥ ౨౹ ॥ అపిచ॥వ॥నిశ్వసతిభోగిభర్తరినిదగ్ధమహాసురైర్విషజ్వాలైః । ఉచ్ఛ్వసితమమరసంతతం॥

ని॥ సతతానారతాశ్రాంతసంతతేత్యమరః-భ్రమణేనయశ్శ్రమఃఖేదః తేనపూర్వంజలధేః పీతంప్రభూతంఅధికంపయః క్షీరంముఖశ్రోత్రాక్షినాసాదిభిః ముఖాదిద్వారైరిత్యర్థః-పునఃస్రోతోభిరంబుసరణవ్యాజైరుద్వమన్ఉద్గిరన్సిద్ధచారణమరుద్గంధర్వవిద్యాధరైఃదేవయోనివిశేషైః॥ని॥మరుతౌపవనామరావిత్యమరః- అదృశ్యతదృష్టః॥ ౨౹ ॥ అపిచేతి ॥ నిర్దగ్ధాఃభస్మీకృతాఃమహాసురాఃయైస్తథాభూతైః విషజ్వాలైః॥ని॥వహ్నేర్ద్వయోర్జ్వాలకీలావిత్యమరః- భోగిభర్తరివాసుకౌ నిశ్వసతి నిశ్వాసంకుర్వతి సతిఅంతర్మనసిఉత్ప్రేక్షితంతర్కితం కార్యేభావినిదైత్యతిరస్కారరూపే సాధ్యేలాఘవంయైస్తే బహూనామిదానీమేవనాశాదితిభావః తథాభూతైరమరవరైర్యేరిందాదిభిరుచ్ఛ్వసి

ముద్ధూతాః సముత్పన్నాః ధాతూనాం మనశ్శిలాదీనాం॥ ని॥ ధాతుర్మ
నశ్శిలాద్యద్రేరిత్యమరః - రాగః ఆరుణ్యం తేన సముద్భావితా తర్జితా
యాఽకాణ్డోఽకాలః॥ ని॥ కాణ్డోఽస్త్రీదణ్డబాణార్వవర్గావసరవారి
ష్విత్యమరః - తస్మిన్ సంధ్యా సంధ్యాకాలః తయా సంసూచితః హాలా
హలోపప్లవో విషసంబంధ్యుపద్రవః యస్మిన్ సతథాభూతం ఉత్ప్లవమా
నాః ఉత్ప్లుతిం ప్రాప్నువంతః యే దుగ్ధకణాః క్షీరశీకరాః తేషామాసారః-
ఆస్వాద ఇతి పాఠాంతరం ధారాసంపాత ఆఘ్రాణనం వా తేన సుహితః
తృప్తో యో భుజంగరాజో వాసుకిః తస్య యో భోగః కాయః॥ ని॥ భోగస్సు
ఖే స్త్ర్యాదిభృతావహేశ్చ ఫణకాయయోరిత్యమరః - తస్య ప్రసారణం
దీర్ఘీకరణం తస్య వేగో జవః తస్మిన్ పతంతః పతనం కుర్వంతః ఉత్పతంతః

లాచక్రమతిరభస సముద్ధూతధాతురాగ సముద్భావి
తాకాండసంధ్యా సంసూచితహాలాహలోపప్లవ ము
త్ప్లవమానదుగ్ధకణాస్వాదసుహితభుజగ రాజభోగప్ర
సారణవేగపతదుత్పతత్సురా సురస్తోమపర్యవస్థాపనవ్య
గ్రపద్మసంభవముభయపార్శ్వసంఘటిత శిలాసంఘ
సంఘర్షణసుఖనిర్ముచ్యమాన చిరపరిణామనిర్మలవా
సుకినిర్మోకశకలపరిధానసంజిఘృక్షూ సుధావత్ప్రమథ

ఉత్తిష్ఠంతశ్చ యే సురాసురాస్తేషాం స్తోమస్సమూహః తస్య పర్యవస్థాప
నం మథనకర్మణ్యవస్థాపనం పలాయనాదికం ప్రతిషిధ్యేతి భావః తస్మిన్
వ్యగ్రో జాగరూకః పద్మసంభవో బ్రహ్మా యస్మిన్ సతథాభూతం ఉభా
చ తౌ పార్శ్వే చేతి కర్మధారయః తయోః సంఘటితాః సంబద్ధాః సం
యోజితా ఇతి వార్థః యే శిలానాం సంఘాః తేషాం సంఘర్షణం ఉల్లేఖ
నం తేన సుఖమనాయాసం నిర్ముచ్యమానః విసృజ్యమానః యః చిరపరిణా
మః చిరకాలావస్థిత్యా పరిపాకః తేన నిర్మలః యో వాసుకేర్నిర్మోకః
కంచుకః॥ ని॥ సమౌ కంచుకనిర్మోకావిత్యమరః - తస్య శకలం ఖండమేవ పరి
ధానం అధోంశుకం తస్య సంజిఘృక్షూ సంగ్రహీతుమిచ్ఛా - అథ వాసునిర్మో
కశకలస్యేతి కర్మణి షష్ఠీం కృత్వా పరిధానార్థం సంజిఘృక్షేతి యోజనా

బోధ్యా॥ ని॥ అంతరీయోపసంవ్యానపరిధానాన్యధోంశుక మిత్యమరః- త
స్యానుధావంతః అన్వాగచ్ఛంతః యే ప్రమథాః పారిషదాః తేషాం యూథ
స్య సంఘస్య నినాదేన కలకలేన మేదురః సాంద్రః తథాభూతం అత్యా
యాసేన పరిశ్రాంతః పరిశ్రమం ప్రాప్తో జరన్ వృద్ధః యః ఉరగరాజో వా
సుకిః॥ ని॥ జీర్ణో జీర్ణో జరన్నపీత్యమరః - తేన సముద్వాంతాః ఉద్గీర్ణాః పరు
షః క్రూరో యో విషానలః తస్య జ్వాలాస్తేషాం కలాపేన సమూహేన॥
ని॥ కలాపో భూషణే బర్హే తూణీరే సంహతావపీత్యమరః - దురాపాదు
ష్ప్రాపా దుస్సహేతి యావత్ యా లాలా తాలునిర్గతజలం॥ ని॥ సృణి
కాస్యందినీ లాలేత్యమరః- తయా ప్రవర్తితః కలితః హాలాహలస్య విషా
ఖ్యస్య బీజానామావాపః ఆవాపనం యస్మిన్ స తథాభూతం ఆవసథస్య
ఆవాసభూతమందరస్య పరిభ్రమణేనావర్తనేన ఉద్విగ్నా భీతా త్రస్వ

యూథనినాదమేదుర మత్యాయాసపరిశ్రాంత జరదుర
గరాజసముద్వాంతపరుషవిషానలజ్వాలాకలాప దురా
పలాలా ప్రవర్తితహాలాహలబీజా వాపమావసథ పరి
భ్రమణ సముద్విగ్నకాత్యాయనీ పరిరంభసంభ్రమా
నందితచంద్రశేఖరతయా ప్రతిక్షణముపర్యుపచీయమా
నమహోత్సవ స్సంభారమారసాతల పరిభ్రమదర్ణవా

భావాదితి భావః యా కాత్యాయనీ గౌరీ తస్యాః పరిరంభే ఆలింగనే యస్సం
రంభః ఉపక్రమః॥ రభ రాభస్యే రాభస్యముపక్రమ ఇతి ధాతుపాఠాత్ -
తేనానందితస్సంతోషం గమితశ్చంద్రశేఖరః యస్మిన్ సః తస్య భావస్త
త్తా తయా॥ తదుక్తం దేవీభాగవతే॥ శ్లో॥ భ్రమతో మందరస్యాద్రేరూ
ర్ధ్వదేశే మహేశ్వరః। సగణస్త్వవసద్దేవ్యా దేవానాం హితకామ్యయే
తి॥ ప్రతిక్షణం వీప్సాయామవ్యయీభావః ఉపరి మందరోర్ధ్వదేశే ఉప
చీయమానోఽభివర్ధమానః మహోత్సవస్సంభారోఽతిశయో యస్మిన్ స త
థాభూతం పరమేశ్వరప్రీణనాదితి భావః- ఆరసాతలం పాతాళ మభివ్యా
ప్య పరిభ్రమంతో విఘూర్ణమానాః యే అర్ణవస్య ఉదధేరావర్తాః అం
భోభ్రమాః తేషాం యే గర్తాః తైస్సందృశ్యమానః ఫణిలోకస్య నాగలోక

తంఅభివృద్ధం-ఓప్యాయీవృద్ధావితిధాతోర్ణ్యన్తాత్క్తః - తదుక్తం దేవీభాగవతే। శ్లో॥ వాసుకేర్ముఖనిశ్వాసైర్దగ్ధా దైత్యాస్తథాపరఇతి॥ ౩॥మథ్నతామితి ॥ ఏవంమహతాధికేనఉత్సాహేనమథ్నతాం మథనం కుర్వతాం తేషాం దేవాసురాణాంశనైశ్శనైశ్శక్తిహ్రాసం ప్రతి అపాంగంకుర్వన్ అపాంగయన్ దేవాసురశక్తిసంకోచంపశ్యన్నితి భావఃస్వతేజసాస్వీయదివ్యసామర్థ్యేనవాసుకిం అంబరచరాన్ దేవాసురానుభయానపీత్యర్థః ఆప్యాయయన్ దివ్యబలదానేన ప్రోత్సాహయన్నిత్యర్థః త్రివిక్రమః శ్రీహరిః స్వయమపిమథితుముపచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ॥ తదుక్తం దేవీభాగవతే॥ శ్లో॥ తతస్స్వయం మధ్యమానేబ్ధౌ దేవైర్దైత్యైశ్చసత్వరం। శివాజ్ఞయాభువంభిత్వా మందరస్సుతలంగతః॥ దేవానాంకార్యసిద్ధ్యర్థందేవీతేజోపబృంహితః।మందరాధారభూతోసౌకూ

వసైర్దుష్ప్రేక్షితకార్యలాఘవైరంతః॥ ౩॥౪॥ మథ్న
తామప్యేవం మహతోత్సాహేన తేషామపాంగయన్
శనైశ్శనైశ్శక్తిహ్రాసమాప్యాయయన్వాసుకిమంబర
చరానపిస్వతేజసా త్రివిక్రమస్స్వయమపి మథితుము
పచక్రమే॥ ౩॥ ప॥ స్వైనైవభ్రామయతిమాధవేభుజా
భ్యాంబభ్రామభ్రమరకవత్సశైలరాజః। కించిత్రంభ్రి

ర్మరూపీదధారతం ॥ స్వస్వరూపేణదేవానాంమధ్యేచక్రగదాధరః। వాసుకేఃపుచ్ఛమాకర్షన్ దేవాన్సత్వరయద్ధరిః ॥ఉపర్యాక్రాన్తవాన్ శైలంవిష్వగ్రూపేణతేజసా। దేవాంశ్చనాగరాజానముపబృంహితవాన్ ప్రభుః ॥ భ్రామితోమందరస్యాద్రేరూర్ధ్వదేశేమహేశ్వరః।సగణస్తత్రవసద్దేవ్యాదేవానాంహితకామ్యయేతి॥ ౩॥

స్వేనేతి॥మాధవేశ్రీప్రియేస్వైనైవభుజాభ్యాంభ్రామయతి విఘూర్ణయతిసతిభ్రామంకలయతిసతిచేత్యర్థః - సశైలరాజో మందరఃభ్రమరస్యప్రతికృతిఃభ్రమరకః*ఇవేప్రతికృతావితకః-బాలక్రీడనకోదారువిశేషః భాషాయాం - బంగరం-బుగరితిచ ప్రసిద్ధః తేనతుల్యంబభ్రామఘూర్ణన్ భ్రాన్తఆసీదితిచార్థః-మహర్షిసిద్ధసంఘభ్రమిభ్రమంపాశ్రి

ప్సు వతిసతి వృద్ధ్యా రేఖునీభూతమ్ప్రత్తికాస్వరూపేక్ష్వచనమందరేమ హాభ్రమోభ్రాంతిః విఘూర్ణనంచాజనీతి కించిత్రంమాయిని వాసుదేవేభ్రమముత్పాదయతిసతికోవాభ్రమంనప్రాప్నుయాదితి భావః॥ ౮॥ అ॥ అథభావిహాలాహలేనజగద్బాధాసూచకారిష్టోత్పాతాన్వర్ణయితుమారభతే ॥ అత్రాంతరఇత్యాదినా॥అత్రాంతరేఅస్మిన్నవసరేసమంతతశ్చదిఙ్ముఖానిప్రకీర్యమాణాఃమందరశిఖరకాననేషుయాని కుసుమాని తేషాంయేపరాగాధూళయః తేషాంపరి చయాత్సంబంధాదివ ధూసరాణిఈషత్పాండువర్ణానిదదృశిరేదృష్టానీత్యర్థః ॥౯॥ ఈషత్పాండుస్తుధూసరఇత్యమరః॥ ౮॥ పరీతి॥ పరిస్ఫుటితావిదళితాశ్చతే నిష్ఠ్యూతావాంతాఃస్నాతానులిప్తవత్సమాసః-వాసుకేఃఫణామణయఇవప్రతీకాః

మతిమహర్షి సిద్ధసంఘేమృద్ధ్యా రేక్ష్వచనమహాభ్రమో
జనీతి॥౮॥౫॥ అత్రాంతరేచ సమంతతః ప్రకీర్యమాణమం
దరశిఖరకాననప్రసూనపరాగపరిచయాది వధూసరా
ణిదదృశిరేదిఙ్ముఖాని॥౮॥౫॥ పరిస్ఫుటితనిపతితాఃఫణామ
ణయఇవవాసుకేః ప్రతిసూర్యాజజృంభిరే॥౫॥౫॥ పరితో
పిఆసన్నము కాండవిప్లవంజగతామపేక్షితుమక్షమేణద
యానిధినామహేశ్వరేణ దృశోర్నిమీల నాది వాకా

లాసూర్యాఃప్రతిసూర్యాఇవజజృంభిరేఉద్బభూవిరఇత్యర్థః॥ ౫ ॥పరీతి॥జగతాంలోకానాంపరితోపిఆసన్నంసంప్రాప్తంఅకాండేఽకాలేస్తస్మిన్విప్లవంఉపద్రవంఅవేక్షితుంద్రష్టుమక్షమేణఅసమర్థేన దయానిధినామహేశ్వరేణదృశోర్దృష్ట్యోర్నిమీలనాదివముకుళనాదివఆకాశేవ్యోమ్ని పద్మబంధురిందుశ్చసూర్యశ్చంద్రశ్చేత్యర్థః నచకాశే నేంధఇత్యర్థః-కదాచిత్ప్రతిదినం ప్రతిసూర్యాదృష్టాః కదాచిత్ప్రసిద్ధసూర్యోపినదృష్టఇతిభావః - అత్రసూర్యచంద్రదర్శనేభగవచ్చక్షుర్నిమీలనంనహేతుః తథాపితస్యాసిద్ధస్యభగవతః సూర్యచంద్రనేత్రత్వబలాత్తత్రహేతుత్వకథనాదసిద్ధవిషయహేతూత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ఉక్తంసుక్తాస్పదాద్యాతుసిద్ధాసిద్ధాస్పదేపరేఇతిలక్షణాత్॥ ౬ ॥ సపర్యాతే

తి॥పర్వతామహేంద్రాదిగిరయః వనానిచంపకాదీని ద్వీపాః కుశద్వీపాదయః తైస్సహితా సపర్వతవన ద్వీపా సాచ సావసుమతీచేతి కర్మధారయః * స్త్రియాః పుంవదిత్యాదినా పుంవద్భావః - తస్యాః కంపేనచలనేనసంపన్నాని సంప్రాప్తానిచలనాని చంచలానియత్ర సుమేరోశ్శిఖరాణి తత్రస్థం యత్సురరాజనగరమింద్రపురం తత్రస్థాయే ప్రాసాదాః భూభుజాం దేవానాం సదనాని॥ని॥ ప్రాసాదో దేవభూభుజామిత్యమరః- తేషాం దీపికాదీపాఇవ తారకానక్షత్రాణిని పేతుః నక్షత్రపాతాదీనాముత్పాతత్వమాశ్వలాయనపరిశిష్టే శాంతిప్రకరణేచోక్తం - తథాహి-పరితస్తారకాని పతంతి గవాంశృంగేషు ధూమోజాయతే గోస్తనేషు రుధిరంస్రవతి కేతురుత్తిష్ఠేదుల్కాః పతంతి రాత్రావింద్రధనుర్దృశ్యత ఇతి ॥

౭॥ ఉద్యదితి॥ ఉద్యంతః ఉద్భవంతః యే నిర్ఘాతాః అశనయః తేషాం ఘో

శేపక్ష్మబంధురిందుశ్చనచకాశే ॥ ౬ ॥ గ॥ సపర్వతవన
ద్వీపవసుమతీకంపసంపన్నచలనసు మేరుశిఖరస్థసురరా
జనగరప్రాసాదదీపికాఇవ పరిపేతురభితోపి తారకాః ॥

౭॥ ప॥ఉద్యన్నిర్ఘాతఘోషప్రతిభయముదయద్ధూమకే
తూపకేతుక్రందద్దిక్పాలగంధద్విపముదధిపతత్తుంగశై
లాగ్రశృంగం। ఉడ్డీనశ్యేనకంకప్రకరముపదితధ్వాంత

షేణధ్వనినా ప్రతిభయంకరం॥న॥ భయంకరం ప్రతిభయమిత్యమరః-ఉదయంత ఆవిర్భవంతః ధూమకేతవః సవాలతారకాః ఉపకేతవః తత్సమీపవర్తిధ్వజసదృశతారకాశ్చయస్మిన్ తత్తథాభూతం క్రందంతః రుదంతః దిక్పాలానాం గంధద్విపాః మదగజా యస్మిన్ తత్తథాభూతం ఉదధౌపతంతి తుంగాని శైలాగ్రాణాం శృంగాణి యస్మిన్ తత్తథాభూతం తథోక్తమాశ్వలాయనపరిశిష్టే ॥ అథయదాస్యమానుషదుఃఖం భవతిపర్వతాస్ఫుటంతి తేపతంత్యాకాశాదున్మూలంతి తరవశ్చతుష్పాదం పంచ పాదంభవంతీతి ॥ ఉడ్డీనాః ఉడ్డీనగతిం ప్రాప్తాః శ్యేనానాం పక్షివిశేషాణాం కంకానాం గృధ్రాదీనాంచ ప్రకరస్సమూహో యస్మిన్ తత్తథాభూతం తదుక్తం తత్రైవ-వాతాః ప్రతికూలా వాంతి కంకకాకగృధ్రానోపరిపాం

సూనాశ్చేష్టం తేశశకా(గ్రా)మంప్రవిశేయుర్మేఘాశ్చరుధిరాణి ప్రవ
ర్షంతి(ద్రు)మాశ్చోద్గిరంత్యాకాశేగంధర్వనగరాణిదృశ్యంతఇతి॥ ఉప
చితమభివృద్ధంధ్వాంతమంధకారంయస్మింస్తత్తథాభూతం ఉద్వాంతా
ఉద్గీర్ణాయస్మింస్తత్తథాభూతంవిశ్వమశేషంజగత్॥ని॥ విశ్వమశేషం
కృత్స్నంసమస్తనిఖిలాఖిలానినిశ్శేషమిత్యమరః - తదానీంవిషోత్పత్తేః
పూర్వకాలేఅకస్మాదజ్ఞాతనిమిత్తాదిత్యర్థః - మృత్యోర్యమస్యముఖబి
లమితివదనద్వారమిత్యర్థః ప్రాప్తంప్రవిష్టమివాసీదభవత్॥౫॥ తద
న్వితి॥ నిర్గమిష్యతఆవిర్భవిష్యతఃకాలకూటస్యవిషస్య॥ ని॥ పుంసిక్లీబే
చకాకోలకాలకూటహాలాహలాఇత్యమరః - ఊష్మణాఉష్ణాంశేనక్వథి
తాత్పక్వీకృతాదుదధేస్సముద్రాదుత్పతంతఃఉత్పనంకుర్వంతఃపయసాం

ముద్భ్రాంతవాతం ప్రాప్తం మృత్యోరకస్మాదివవదన
బిలంవిశ్వమాసీత్తదానీం॥౫॥౧॥తదనునిర్గమిష్యతః కా
లకూటస్యోష్మణాక్వథితాదుదధేరుత్పతంతఃపయః కణా
యత్రయత్రనిపేతుస్తత్రతత్రపర్వతావ్యదీర్యంత పా
దపాఃప్రజజ్వలుః పశుపక్షిణోవినేశుః ప్రాగేవసాగర
చరాణియాదాంసి॥౬॥ ప॥నిస్సంఖ్యస్ఫురితస్ఫులింగజటి
లోత్సంగజ్వలత్పావకజ్వాలాభంగవిటంకసంకలితధూ

క్షీరాణాంకణాఃఅణవఃయత్రయత్రవృక్షాదిషునిపేతుః తత్రతత్రప్ర
దేశేషుపర్వతావ్యదీర్యంతవిదారితాబభూవుఃపాదపాఃప్రజజ్వలుః జ్వ
లితా బభూవుః పశుపక్షిణో వినేశుః నాశంప్రాపురిత్యర్థః ప్రాగే
వమందర పాతా వసరే ఏవసా గరచరాణిసముద్రచారీణి యాదాం
సిజలజంతవః వినేశురిత్యన్వయః॥౬॥

నిస్సంఖ్యేతి॥ తతోఽసంఖ్యానిస్ఫురితానిభావేక్తఃస్ఫురణానియేషాంత
థావిధాయేస్ఫులింగాఃఅగ్నికణాఃతైర్జటిలః వ్యాప్తఃఉత్సంగోయస్య
సతథాభూతఃయోజ్వలత్పావకఇంధాగ్నిఃతస్యయేజ్వాలానాంభంగా
శ్శకలానివిటంకానీవేత్యుపమితసమాసః॥ ని॥ కపోతపాలికాయాంతువి
టంకంపున్నపుంసకమిత్యమరః-తైస్సంకలితఃవ్యాప్తఃయోధూమానాం

స్తోమః తైః భీమః-అథవా తద్వద్భీమః భయంకరః క్రుధ్యతః-క్రోధవిశిష్టస్య కాలస్య మృత్యోః యద్వివృత్తం వివృతం చ తద్వక్త్రకుహరం ముఖబిలం చేతి కర్మధారయసమాసః-తేన ఉన్ముక్తాః కృతా యే అట్టహాసాః తైరుద్భటా దుస్సహాః యే స్ఫాంకారధ్వనయః తైర్భీషణః తద్వద్భీషణః భయంకరః అత ఏవ అద్భుతః ఆశ్చర్యకరః అననుభూతపూర్వత్వాదితి భావః కోఽప్యనిర్వాచ్యః మారుతో వాయుః ప్రవవృతే ప్రవవౌ॥ ౬॥ స ఇతి॥ సః కాలకూటః నిర్జగామ నిర్గచ్ఛన్నేవ దిశః తర్జయన్ భీషయన్ దిశః దుర్జయం నిరోద్ధుమశక్యం యదూష్మ తేన జర్ఝరం జీర్ణం జగత్ బభర్జ భర్జనం చకారేతి యత్ తతో భర్జనాత్ప్రభూతమధికం భూతానాం ప్రాణి

మస్తోమభీమస్తతః క్రుధ్యత్కాలవివృత్తవక్త్రకుహరో
న్ముక్తాట్టహాసోద్భటస్ఫూత్కారధ్వనిభీషణః ప్రవవృతే
కోఽప్యద్భుతో మారుతః॥ ౬॥ ప॥ స నిర్జగామ నేవ యజ్జగర్జ
తర్జయన్ దిశో బభర్జ యచ్చ దుర్జయోష్మ జర్జరం
పునర్జగత్ । తతః ప్రభూతఘాతజాతపాతకావలీవిలాప
నాభిలాషుకః కిమాససాద సాగరం॥ ౭॥ గ॥ తతస్తదాలీ
ఢాస్సప్తాపి సింధవస్సప్తాజ్యబిందవ ఇవ జజ్వలురేకయై
వ జ్వాలయా॥ ౮ ॥ గ ॥ తదగ్రసారోష్మతాపితా ఏవ భ
స్మావశేషతామభజంత జంతవః క్షుద్రాస్త్రిభువనే ॥

నాం ఘాతేన సంహారేణ జాతాని యాని పాతకాని తేషామావలిః పఙ్క్తిః తస్యా విలోపనమపనోదనం తస్మిన్నభిలాషుకో లుబ్ధః॥ ని॥ లుబ్ధోఽభిలాషుకస్తృష్ణక్సమౌ లోలుపలోలుభావిత్యమరః-తథాభూతస్సన్ సాగరమాససాద ప్రాప కిం సర్వపాపనివర్తకసముద్రస్నానేచ్ఛయేతి భావః ॥ ౭॥

తత ఇతి ॥ తతో నిర్గమనానన్తరం తేన ఊష్మణా లీఢాః ఆక్రాన్తాః సప్త సప్తసంఖ్యాకాః తదుక్తమమరేణ॥ ని॥ దధిక్షీరసురాసర్పిర్లవణోదాస్తథాపరే। స్వాదూదకోదశ్చైతే ఊదా ఇతి సప్తప్రకీర్తితాః-సింధవస్సముద్రాః సప్తాజ్యబిందవ ఇవ ఏకయైవ జ్వాలయా జజ్వలుః ఉద్దీపిరే ॥ ౮ ॥

తదితి॥ త్రిభువనే క్షుద్రాః జంతవః ప్రాణినః॥ ని॥ ప్రాణీతు చేతనో జన్మీ

జంతురిత్యమరః - తస్యవిషస్యఅగ్రసరోష్మణాపురోనిర్గతోష్మణైవభ
స్మావశేషతాంభస్మనారూపేణావశిష్టత్వంఅభజంతప్రాపురిత్యర్థః॥
౧౦॥ప్రదీపేతి॥ప్రదీపశిఖరాగ్రేవిన్యస్తేనన్యస్తేనమత్తారస్య కాంచన
వృక్షస్యకుసుమేనపుష్పేణేవ॥ని॥ఉన్మత్తఃకితవోధూర్తోదుత్తూరఃకాంచ
నాహ్వయఇత్యమరః - సుధానిధినాక్షీరార్ణవేనపరిమమ్లే * మ్లైమ్లైహ
ర్షక్షయఇతిధాతోర్మ్లావేలిట్॥ ౧౧॥ ప్రక్షిప్తేతి॥అస్యవిషరాజస్యమ
రుతఃపవనస్యరంహసావేగేనదూరంప్రక్షిప్తఃపతగపతిర్గరు
డఃపవపాతపతనంచకారకిముత్పపాత ఉత్ప్లుత్యధావనంచకారేత్యర్థః-
కిమతప్యతతప్తస్సంజాతఇత్యర్థః-కింనిరదహ్యతభస్మీకృతఃకిమిత్యర్థః-
కింముమూర్ఛమూర్ఛాంప్రాపకిమిత్యర్థః కింజీవితంప్రాణానంజహౌత

౧౦॥ గ॥ప్రదీపశిఖరాగ్రవిన్యస్తేనప్రసూనేనేవదుత్తూ
రస్యసుధానిధినైవసుతరాంపరిమమ్లే॥౧౧॥ గ॥ప్రక్షిప్తో
దూరమస్య మరుతోరంహసాపతగపతిరేవకిం పపాతకి
ముత్పపాతకిమతప్యతకింముమూర్ఛకింజీవితం జహావితి
నజ్ఞాయతే॥ ౧౨॥గ॥ఉద్వాంతవిషానలాంసమమివప్రా
ణైరురగపతేరపితనుర్వ్యధిర్విక్తేవసలిల క్లిన్నావస్త్రభ

త్యాజకిమిత్యర్థః ఇతిఏవమాసీదితినజ్ఞాయతే తత్కాలేతత్రకోపి స్థా
తుంశక్తోమాభూదితిభావః॥౧౨॥ ఉదితి॥ ప్రాణైస్సమంఉద్వాంతఃఉద్గీ
ర్ణః విషానలోయయాసాతథాభూతేవఉరగపతేర్వాసుకేస్తనుః కా
యోపినిస్సారతయానిర్జలతయాసలిలేనక్లిన్నాఆర్ద్రా॥ ని॥ ఆర్ద్రం
సార్ద్రంక్లిన్నమిత్యమరః - వధ్రివవధ్రికాప్యాధ్రేకః చర్మేవేత్య
ర్థః॥ని॥వధ్రీవధ్రీవరత్రాస్యాదశ్వాదేస్తాడనీకశేత్యమరః - రిక్తం
పిష్టతూలాదిరహితంఉదరంకుక్షిదేశోయస్యాస్సాతథాభూతాభస్త్రీవ
భస్త్రికాఅత్రాపిస్వార్థేకః-స్వర్ణకారైః పుటపాకార్థంసన్నిధా
మనోపయోగిసందానితచర్మవికారఃక్రియతేతదేవభస్త్రాశబ్దేనగృహ్యా
తే॥ని॥ త్రైజసావర్తినీమూషాభస్త్రాచర్మప్రసేవికేత్యమరః-తృణాత్
ణంవిహాయశైలపతేర్మందరస్యనితంబతఃనితంబదేశే-సార్వవిభక్తికస్త

సిః- ఆవాలంబతలంబమానాబభూవభగవత్తేజసా ఆప్యాయితాపీతిభావఃతదుక్తం-శ్రీభాగవతే॥ శ్లో ॥ నిర్మథ్యమానాదుదధేరభూద్విషంమహోల్బణంహాలహలాహ్వముగ్రతః। సంభ్రాన్తమీనాన్మకరాహికచ్ఛపస్తిమిద్విపగ్రాహతిమింగిలాకులాత్॥౧౩॥పరేతి॥ మాయాకాపట్యమేషామస్తీతిమాయావినః * అస్మాయామేధాస్రజో ఽనిరితివినిప్రత్యయః-తథావిధాఅపిమహాసురాఃదానవాఃసుకృతంపుణ్యం తచ్ఛాలినోపి సుపర్వాణఃదేవాః మాహాత్మ్యస్యనిధయః స్థానభూతాఅపిసిద్ధాః అణిమాదిశాలినఃమహర్షయఃవసిష్ఠాదయశ్చ తేనపిశేషణేనపర్యావృష్టాస్స్పృష్టాస్సంతఃచిరజీవితాచిరకాలజీవిత్వంతస్యాబలేనపరం సామర్థ్యేనైకేనైవేత్యర్థఃచిన్మాత్రం ప్రజ్ఞామాత్రంతేన శేషితాః అవశేషితాస్సం

స్త్రీకేవరికోద్దరానిస్సారతయాత్కణాదవాలంబతనితంబతశ్శైలపతేః॥ ౧౩॥౧॥పరిస్పృష్టాశ్చతేనమాయావినోపి మహాసురాః సుకృతశాలినోపిసుపర్వాణోమాహాత్మ్యనిధయోపిమహర్షయశ్చిరజీవితాబలేనపరం చిన్మాత్రశేషితాః పరిక్షీణయాగిరా పరిభ్రమితాచలోచనేన పాక్కృతాఇవపర్యవేష్టస్తధరణీతలే॥ ౧౪॥ ప॥ ఊష్మాణావవహద్విభావ సురుభౌసాంసిద్ధికాగంతుకౌ సన్యం

తఃప్రక్షీణయాగిరావినష్టయావాచేత్యర్థః పరిభ్రమితాఘూర్ణమానేనలోచనేనేవధరణీతలేపాక్కృతాఃపృథగ్జనాఇవ ॥౯॥ వివర్ణఃపామరోనీచఃపాక్కృతశ్చ పృథగ్జనఇత్యమరః - పర్యవేష్టం తహస్తపాదాదిఘాతంకృత్వాచేష్టాశ్చక్రురిత్యర్థః - అతోక్తందేవీభాగవతే॥ శ్లో॥ మథ్యమానాత్తతస్తస్మాత్క్షీరాబ్ధేర్దేవదానవైః। తతఃతుణాత్సముభవత్కాలకూటోమహోల్బణః। జ్వాలయాతస్యసర్వేపిమూర్ఛామాపుస్సురాన్నృప।దైత్యాసిశ్చేతనాజాతావిష్ణుఃకృష్ణస్తదాభవదితి॥ ౧౪॥ ఊష్మాణావితి ॥విభావసుస్సూర్యః॥౯॥విభావసుర్గ్రహపతిరిత్యమరః- సాంసిద్ధికాగంతుకౌ స్వాభావికతదాత్వసంప్రాప్తావిత్యర్థఃఉభౌఊష్మాణౌఉభయవిధంతాపమిత్యర్థఃఅవహత్ ధృతవానిత్యర్థః తయోర్విషా

గ్నిసంబంధ్యేకమపరంతువిషాగ్న్యభిభూతతయాబహిః ప్రసరణాభా
వాదంతరేవస్థితంస్థీయమేకమితిభావః పాశినోవరుణస్య॥ ని॥ ప్రచేతావ
రుణఃపాశీత్యమరః-పాథసాంజలానాంవికారః పాథోమయంఅమ్మయ
మిత్యర్థః - క్వథేపాకే క్తః పక్వంసత్ సస్యందేద్రవీబభూవేత్యర్థః
అతిస్ఫారాణ్యభివృద్ధానిసర్వాంగీణాని సర్వావయవవ్యాపీ నిదృగంతే
షుకందళంతి ప్రరోహంతియాన్యశ్రూణి బాష్పాణితేషాంయాధారాః
పరంపరాఃతాసాంశతైరనేకైరిత్యర్థః మఘవతాగాత్రంశరీరమనుక్ష
ణంప్రతిక్షణం సేకంసేకంసిక్త్వాసిక్త్వాజీవితంజీవనం - భావేక్తఃదధా
దధారేత్యర్థః కింవక్తవ్యమితరేషామితిభావః॥౮॥
హతాఇతి ॥ అస్మిన్సముద్రమథనరూపేకర్మణివ్యాపారేభవతాప్రవ

దేక్వథితంశరీరమభితఃపాథోమయంపాశినః సర్వాం
గీణదృగంతకందళదతిస్ఫారాశ్రుధారాశతైః సేకంసే
కమనుక్షణంమఘవతాగాత్రందధేజీవితం॥౮॥ ౯ ॥హ
తాస్మోవయమస్మిన్ కర్మణిప్రవర్తితాభవతేతి పరిభా
షమాణేషు సురాసురేషు పరితప్యమానస్తత్రాపి త్రప
పద్మైవపద్మసంభవోవిశ్వంభరంప్రత్యవాదీత్ భగవన్
కిమేతదితిమన్యసే॥౧౫॥ప॥ నసంవర్తఃప్రాప్తోనచదహ
తిసంవర్తపవనశ్శతేనాబ్దైశ్శోషంనయతినపరంతుత్రిభు

ర్తితాః ఉత్సుకీకృతాస్సంతఃహతాఃహింసితాస్మః ఇతీత్థంసురాసురేషు
పరిభాషమాణేషుసనిందోపాలంభంకుర్వత్సు ॥ని॥ యస్సనిందఉపాలం
భస్తత్రస్యాత్పరిభాషణమిత్యమరః - త్రపయాలజ్జయైవతతోపిపరిభా
షణేనాపి - సార్వవిభక్తికస్తసిః-తప్యమానస్సంతాపితఃపద్మసంభవో
బ్రహ్మా విశ్వంభరంశ్రీహరింప్రత్యవాదీత్ జగాదేత్యర్థః భగవన్విష్ణో
ఏతదుద్యద్వస్తు కిమితిమన్యసేజానాసి ॥ ౧౫॥ నేతి॥ సంవర్తఃప్రళయ
కాలఃనసంప్రాప్తఃనసమాగతఇత్యర్థః॥ని॥సంవర్తః ప్రళయఃకల్పఃక్ష
యఇత్యమరః - సంవర్తకాలోచితశ్చాసౌపవనశ్చేతిశాకపార్థివాది
త్వాత్సమాసః ప్రళయోచితవాయుశ్చేత్యర్థః నవహతినవాతీత్యర్థః

సతుపరం ప్రళయవాయుస్తుశతేనఅబ్దైస్సంవత్సరైః॥ ని॥ సంవత్సరోవ
త్సరోబ్దోహాయనోస్త్రీశరత్సమాఇత్యమరః-త్రిభువనంత్రీఁల్లోకాఁ
శోషంనిస్సారతాంశుష్కతామితివార్థఃనయతిప్రాపయతి - తదుక్తం
శ్రీభాగవతే॥శ్లో॥పర్జన్యశ్శతవర్షాణిభూమౌరాజన్నవర్షతి। తదా
నిరన్నేహ్యన్యోన్యంభక్ష్యమాణాఃక్షుధార్దితాః।క్షయంయాస్యంతి
శనైస్తతఃకాలోపద్రుతాజనాః। సాముద్రందైవికంభౌమంరసంసం
వర్తకోరవిః।రశ్మిభిఃపిబతేఘోరైస్సర్వంనైవవిముంచతి। తతస్సంవర్త
కోవహ్నిఃసంకర్షణముఖోత్థితః।దహత్యనిలవేగోత్థఃశూన్యాన్భూవివ
రానథ।ఉపర్యథస్సమంతాచ్చశిఖాభిర్వహ్నిసూర్యయోః। దహ్యమానం
విభాత్యండందగ్ధగోమయపిండవత్। తతఃప్రచండపవనఃవర్షాణామధి
కంశతం।తతస్సంవర్తకోవాతిధూమ్రంఖంరజసావృతం। తతోమేఘకు

వనం। నచవ్యాపద్యంతేతదుపరిచరంతస్తనుభృతఃకఏష
బ్రహ్మాండంకబళయతినిశ్శేషయతిచ ॥౮॥అపిచ॥వ॥ నా
సౌవహ్నిర్నహిఖలుభవత్యగ్నినాగ్నేఃప్రణాశోనా
పిక్ష్వేళోనహిగరళతోహానిరాశీవిషాణాం । నేదంస్పృ
ష్టంసకృదపిమయానోపదిష్టంత్వయాకిం వ్యాహారైః

లాన్యంగచిత్రవర్ణాన్యనేకశః । శతవర్షాణివర్షంతినదంతి రభసస్వ
నైః॥ఇతి॥ తదుపరి త్రిభువనస్యోపరిచరంతః తనుభృతఃప్రాణినఃనచవ్యా
పద్యంతేవిపదం నప్రాప్నువంతీత్యర్థః ఏషఉద్భవకపదార్థః కఃబ్ర
హ్మాండంకబళంకరోతికబళయతినిశ్శేషంకరోతినిశ్శేషయతి॥తత్కరోతీతి
ణిచ్॥ ౮॥ నేతి॥ అసావుద్భవకపదార్థఃవహ్నిర్నహియస్మాదగ్నినా
గ్నేర్వినాశోనభవతి।ప్రత్యుతతదభివర్ధకత్వాదితిభావః।క్ష్వేళఃవిషమ
పినా॥ని॥క్ష్వేళస్తుగరళంవిషమిత్యమరః - హియస్మాద్గరళతోవిషాదాశీవి
షాణాంసర్పాణాం॥ ని॥ ఆశీవిషోవిషధరఇత్యమరః-హానిఃనాశఃనాస్తిత
స్యతన్ముఖత్వాదితిభావః - ఇదంసకృదేకవారమపిమయానస్పృష్టం త్వ
యావానోపదిష్టంనప్రోక్తంవ్యాహారైరుక్తిభిఃకిం॥ని॥ వ్యాహారఉక్తి
ర్లపితమిత్యమరః-మనుచాంతరాత్మామనః కిమపికింవాక్షుభ్యతిబిభేతి

త్యర్థః- క్షుభసంచలనేభయేచేతిధాతోర్లుట్-జాయమానేపదార్థేః విలక్షణవిలక్షణత్వారోపార్థః౦సయుక్తికం యథాతథావహ్నిత్వాదీనామపహ్నవాద్ధేత్వపహ్నుత్యలంకారః॥శ్లో॥సఏవయుక్తిపూర్వశ్చేదుచ్యతేహేత్వపహ్నుతిరితిలక్షణాత్॥౯॥ఇతీ॥ ,త్థం ధాబ్రహ్మాణ్డఖిదధానేసతిభాషమాణసత్యేవ అశంకితోపనతోతర్కిత సంప్రాప్తోయోరసాతలస్యపాతాళస్యఆతంకఃతాపః॥ ని॥ అధోభువనపాతాళబలిసద్మేత్యమరః-రిక్తాపశంకాస్వాతంకాస్స్వల్పేపిక్లుబ్లకస్త్రిష్వితిచ॥ తేనసంఘటితఃకలితఃయఃసమాధిఃయోగలక్షణనియమస్య॥ ని॥ స్యాస్సమర్థననీవాపనియమాశ్చసమాధయఇత్యమరః - క్షోభఃస్ఖాలిత్యం * క్షుభసంచలనఇతిధాతోఃపచాద్యచ్ - తేనయఃకోపఃకోధః తెనదుర్దర్శః

కింమమచకిమపిక్షుభ్యతీ వాంతరాత్మా॥ ౯॥ ౧౧॥ ఇత్యభిదధానఏవవిధావశంకి తోపనతరసాతలాతంక సంఘటితసమాధిక్షోభకోపదుర్దర్శః కాలరుద్ర సమున్నిద్రితఫాలనేత్రసముత్థిత ఇవమహాప్రళయ పావకఃప్రతిసర్గనిర్గళదనర్గళశేషవిషనిశ్వాసధూమసమాశ్లేషజనిత విషమషీపిండఇవమథనసంక్షోభచలితబడబానలసంవళితస్సుందర తరమందరగిరి కందరశయ స్వాయంభువ

దుర్నిరీక్ష్యోయఃకాలరుద్రః తెనసమున్నిద్రితమున్మీలితంయత్ఫాలనేత్రం౦తస్మాదుత్థితః ఉద్భూతఃప్రళయపావకః ప్రళయకాలాగ్నిరివమథనమేవసంక్షోభఃకర్షణం౦తేనచలితోయోబడబానలెనమిళితః సంవళితఃతథాభూతఃసర్గఃసృష్టిః సర్గేసర్గేప్రతిసర్గే- వీప్సాయామవ్యయీభావః॥ని॥సర్గస్స్వభావనిర్మోక్షనిశ్చయాధ్యాయసృష్టిష్విత్యమరః - నిర్గళంతఃనిస్సరంతః అనర్గళాః నిర్నిరోధాశ్చయే శేషస్యవిషమిశ్రితాఃనిశ్వాసధూమాః తేషాంసంశ్లేషేణజనితః యోవిషమషాయాఃపిండఃగోళకం౦అయోగోళకవత్సఇవేత్యర్థః॥ని॥పిండోవపుషినివాపెగోళేప్యథపిండమయసి గర్భశిశావితిభాస్కరః - సుందరతరోతిశయేనసుందరః యఃమందరగిరిః తస్యకందరేశెతఇతికందరశయం తచ్చతత్స్వాయంభు

వంస్వాయంవ్యక్తంయచ్ఛాంభవలింగంతస్యచలనేన కంపనేనసంభావిత స్సంపాదితఃయఃప్రత్యవాయో దురితంసఇవపరమదారుణోత్యంత భయంకరః క్షీరోదంక్షీరనిధింకల్పానలదగ్ధస్యజగదంతస్యపిండీకరణే ప్రసక్తా ఉద్యుక్తాయాఃకాలచండీతస్యాః కరక్షాళనోదకమివఆకలయ్య కుర్వ భువనేషులోకేషు ప్రథమంనిసృతోనిర్గతఃయఃపవనఃతస్యపరిస్పందమాత్రేణకించిచ్చలనేనైవనిశ్శేషితేషు నిరవశేషితేషు సత్సుదగ్ధవ్యోదహ్యాపదార్థాఃతస్యానుపలంభోఽప్రాప్తిఃఅలాభఇతియావత్ తస్మాత్సంభవా సముత్పన్నాయాక్షుధాక్షుత్ తయాప్రసారితాయా రసనాఃజిహ్వాః తాసాంసహస్రవద్భీషణంభయంకరం తథాభ్యాతేనజ్వా

శాంభవలింగచలనసంభావితప్రత్యవాయఇవపరమదారుణఃకల్పానలదగ్ధజగదండ పిండీకరణ ప్రసక్తకాలచండీకర క్షాళనోదక మివక్షీరోద మాకలయ్య ప్రథమనిస్సృతపవనపరిస్పందమాత్రనిశ్శేషితేషుభువనేషుదగ్ధవ్యానుపలంభసంభవక్షుధాప్రసారిత రసనాసహస్రభీషణేనజ్వాలాకలాపేన లేలిహానఇవవైరించమపిప్రపంచమవసాదితభువన కోలాహలోహాలాహలోనిర్గత్యవారణఇవవారణమభిదుద్రావరమారమణం॥౧౭॥౪॥

తత్క్షణంచపరుషవిషానలజ్వాలాపరిప్లోషప్రతీకార మంలానాంకలాపస్సమూహః తేనవైరించంవిరించిసంబంధినం ప్రపంచంలోకంలెలిహానఃలెహానంకుర్వన్నివఅవసాదితఃవినాశితఃభువనానాం కోలాహలఃకలకలరవఃయేనసతథాభూతఃహాలాహలః కాలకూటః వారణంగజంవారణఇవ॥ ని॥ మతంగజోగజోనాగఃకుంజరోవారణఃకరీత్యమరః-రమారమణంశ్రీహరింఅభిదుద్రావఅనుధావనంచకారేత్యర్థః॥ ౧౭॥

తదిత్యాదేః॥తత్క్షణంపరుషఃదుస్సహఃయోవిషానలః తస్యజ్వాలాభిర్యఃపరిప్లోషఃమ్లానత్వంతస్య ప్రతీకారఃచికిత్సనంతదర్థాఃయేమంత్రాః॥ శు॥ నర్యప్రజాంమేగోపాయేత్యాదయోమంత్రాఃతేషామతుల్యైర్వర్ణైర్ణః రే

వాంగారై రూషితానివ్యాప్తానీవ చతుర్వదనస్య బ్రహ్మణః వదనానిదం
తతాలురసనాధరే మాలిన్యంమలినతా * ప్రాణ్యంగత్వాద్వంద్వ శ్చ
ప్రాణితూర్యాదినా ఏకవద్భావః-దధిరేదధురిత్యర్థః॥ ౧౮॥ మ్లాయంత్యా
మితి॥ అథకాలస్తత్కాలస్తస్మిన్నాత్మాధైర్యంయస్యసః కాలాత్మాయ
ద్వాకాలస్వరూపఇత్యర్థః॥ ని ॥ ఆత్మాయత్నోధృతిర్బుద్ధిరిత్యమరః-
పద్మనాభశ్శ్రీహరిః వైజయంత్యాంవనమాలాయాంమ్లాయంత్యాంమ్లా
లనతాంప్రాప్తాయాంసత్యాంధూమజాలైఃకనకపటేధూసరేమలినే
సతిచక్రేసుదర్శనేనిష్క్రాంతంజ్వాలానాంచక్రంసమూహోయ
స్మాత్తత్ *నిరాదయఃక్రాంతాద్యర్థేపంచమ్యేతిసమాసః-శంఖేపాంచ
జన్యేపరిణతంప్రాప్తఃయస్ఫోటఃవిదళనంతస్మాచ్ఛంకాభీతిర్యస్యేతివ్య

త్రాత్తురాంగారరూషితానీవవదనాని చతుర్వదన
స్యదధిరేసంతతాలురసనాధరైమాలిన్యం॥౧౮॥ ప॥ మ్లా
యంత్యాం వైజయంత్యామథకన కపటేధూసరే ధూమ
జాలైశ్చక్రే నిర్జ్వాలచక్రే సపదిపరిణత స్ఫోటశంకే
చశంఖే । ఉత్సర్పంతంసమంతాదపిపరికలయన్నుద్భ
టంకాలకూటం కాలాత్మపద్మనాభో మనసివినిదధే కాల
సంకర్షయోగం॥౧౦॥ ప॥ సించంతీం పరమామృతానిది

ధికరణబహువ్రీహిః-అథవాపరిణతాస్ఫోటశంకాయస్యస తథాభూతే
సతిసమంతాత్పరితఃఉత్సర్పంతంప్రసరంతంకాలకూటం ఉద్భటందుస్స
హంపరికలయన్ విజానన్ మనసిదత్తేసపదితదానీం కాలాత్సంఘర్షః
పరాభవః తస్యయోగంసంబంధంవినిదధేవివేదేతితాత్పర్యార్థః॥ త
దుక్తందేవీభాగవతే॥ శ్లో॥ జ్వాలయాతస్యసర్వేపిమూర్ఛామాపుస్సు
రాన్నృప। దైత్యానిశ్చేతనాజాతావిష్ణుఃకృష్ణస్తదాభవత్ ॥ పీతాంబరం
ధూసరంతచ్చక్రంనిర్జ్వాలచక్రకం। సశంఖస్ఫోటశంఖోభూత్తస్య
దేవస్యశార్ఙ్గిణః । మందగర్వస్సగోవిందఃజ్వాలావ్యాప్తతనుర్భృశం।
చింతయన్ తత్ప్రతీకారంహృదిసస్మారశంకరమితి॥౧౦॥
సించంతీమితి ॥ దిశిదిశిప్రతిదిశం- వీప్సాయాంద్విర్భావః ప్రకృతేఃకార

గాదనాగతాః ప్రాకృతాః సహేతుకా ఇత్యర్థః న ప్రాకృతాః అప్రా
కృతాః తైః నిర్హేతుకైరితియావత్ - ఆభరణాద్యుపాధ్యప్రయోజకత్వా
దితిభావః- అంశుభిః దీప్తిభిః పరమామృతాని సించంతీం సేకంకుర్వంతీంకి
రంతీమితి తాత్పర్యార్థః మణిమయీం మణిభిః ప్రచురామిత్యర్థః ప్రా
చుర్యార్థే మయట్ ॥ టిడ్ఢేత్యాదినా ఙీప్ - నవాం నూతనాం నౌరేవ
నౌకా తరిః తాం ॥ ని ॥ నవీనో నూతనో నవః। స్త్రియాం నౌస్తరణిస్తరిరితి
చామరః - ఆరుహ్య ఆరూఢాభూత్వేత్యర్థః అమృతార్ణవే ఖేలంతీం
క్రీడంతీమిత్యర్థః స్నిగ్ధాః మసృణాః యే అపాంగాః కటాక్షాః తైః శిక్షితః
భవః విద్యమానః క్ష్వేళః గరళం యస్యాస్సా అపాంగమాత్రేణ విద్యమా
న కాలకూటఘ్నీత్యర్థః ॥ ని ॥ క్ష్వేళస్తు గరళం విషమిత్యమరః - తథాభూ

శిదశ్య ప్రాకృతైరంశుభిః ఖేలంతీ మమృతార్ణవే మణిమ
యీమారుహ్య నౌకాం నవాం ॥ స్నిగ్ధాపాంగతరంగశిక్షి
తభవక్ష్వేళాం ముకుందశ్చిరాదస్మార్షీదమృతేశ్వరీం
భగవతీమంబామహంభావతః ॥ ౧౧ ॥ వ ॥ తామిత్థం స్మ
రతశ్చిరం మధుభిదస్తారాం సుధామాలినీం ధూతద్వైత
కళంకశంకరకలాపుంభావరూపాత్మనః । పాషాణవ్యతి

తాం భగవతీమంబాం అమృతేశ్వరీం తారాసంజ్ఞికాం సుధామాలినీం దే
వీం ముకుందః శ్రీహరిః అహమితి భావః అభిప్రాయః అహంభావస్తస్మా
దహంభావతః ॥ ని ॥ భావః పదార్థే సత్తాయాం క్రియాచేష్టాత్మయో
నిషు - విద్వల్లీలాస్వభావేషు భూత్యభిప్రాయజంతుష్వితి నానార్థ
మాలా- అస్మార్షీత్ సస్మార అహమమృతేశ్వర్యస్మీతి దధ్యావితి భావః ॥
౧౧ ॥ తామితి ॥ సుధాయాః మాలా సుధామాలా అస్యాస్తీతి సుధామాలినీ
ప్రవత్స్యదితి భావః- తథాభూతాం తారాం తారాదేవీం ఇత్థమభేదేనేత్య
ర్థః చిరం బహుకాలం స్మరతః ధ్యాయతః ద్వయోర్భావః ద్వితా సైవద్వై
తం- స్వార్థేణ్ప్రత్యయః- తదేవకళంకోంకంధూతః ఉత్సృష్టః ద్వైత
కళంకో యేన సః స చాసౌ శంకరశ్చేతి కర్మధారయః ॥ ని ॥ త్యక్తం హీనం
విధుతం సముజ్ఝితం ధూతముత్సృష్టమిత్యమరః- కళంకోంకాపవాదయోః

రితిచ॥తథాభూతస్యశంకరస్యయాకలాకలనాకృతిరితి యావత్ శక్తిరి
తివార్థః॥తస్యాః॥ ని॥ కలాంశమాత్రేశిల్పాదౌకలనాకాలభేదయోః।
ఇందోశ్చషోడశేభాగేస్యాన్మూలధనవర్ధనఇతిభాస్కరః- పుంసాపుం
రూపేణభావః భూతిఃపురుషరూపేణభవనమితియావత్॥ ని॥ విద్వల్లీ
లాస్వభావేషుభూత్యభిప్రాయజంతుషు-భావస్సత్తేత్యాదిభాస్కరః-
ఏవంచశంకరకలాయాయః పుంభావఃతస్మిన్ యదూపమాకారఇత్య
ర్థః॥ ని॥ రూపంస్వభావేశుక్లాదౌసౌందర్యేనాణకేపశౌ। గ్రంథావృ
త్తౌనాటకాదావాకారేశ్లోకశబ్దయోరితిభాస్కరః- తద్రూపమాత్మావి
గ్రహోయస్యసః॥ని॥ ఆత్మాయత్నో ధృతిర్బుద్ధిస్స్వభావో బ్రహ్మ
వర్ష్మచేత్యమరః - తథాచాద్వితీయశంకరకలాస్వరూపపార్వతీవివర్త
స్యేతిభావః- ఏవంభూతస్యమురభిదోవాసుదేవస్యసర్వతఃసమంతతఃప

భేదజర్ఝరజరచ్ఛైవాలవత్తత్క్షణా దారాద్గ్రంచిద
పాసరత్పరిగతో హాలాహలస్సర్వతః॥౧౨॥ గ॥అథస్వ
స్థో యథాపురమంబుజేక్షణస్తావతాపి సంరంభేణ తను
మాత్రత్రాణపర్యవసంనేన నిరాశో హాలా హలనిగ్ర
హేనిశ్చినస్వన్నితరసాధ్యసాధనధౌరంధుర్యమంత కాం

రిగతఃపరిప్రాప్తఃహాలాహలఃకాలకూటఃతత్క్షణాత్ - ల్యబ్లోపేపంచ
మీ-ధ్యానక్షణంవిహాయేత్యర్థః॥పాషాణస్యవ్యతిభేదఃఅఘాతఃతేనజర్ఝ
రఃఖండితఃయోజరన్నిస్సారంయచ్ఛైవాలంశైవలంతద్వత్॥ని॥ జలనీలీ
తుశైవాలశైవలేభకుముద్వతీత్యమరః - ఆరాత్సమీపేకించిదల్ప ముపా
సరదపగతఃసుధామాలినీధ్యానేన కించిద్విషబాధాస్వస్యగతేతిభావః॥
౧౨॥ అథేతి॥యథాపురంపురేవస్వస్థఃసుఖితమానసః॥ ని ॥ స్వస్థస్సుఖి
తమానసఇత్యజయః-అంబుజేక్షణః శ్రీహరిఃతనుమాత్రం స్వశరీరమా
త్రంతస్యత్రాణంరక్షణం॥ ని॥తం త్రాణం(త్రి)యామూర్తిః స్తనుస్త
నూః। త్రాణంరక్షితమవితంగోపాయితంగుప్తమితిచామరః-తస్మిన్
పర్యవసంనముపక్షీణంతథాభూతేన తావతాతథావిధేన సంరంభేణ ప్ర
యత్నే నాపిహాలాహలఃకాలకూటఃతస్యనిగ్రహేనివారణవిషయేనిరా
శఃస్పృహారహితస్సన్ ఇతరైస్సాధయితుం యోగ్యంఇతరసాధ్యం ఇత

రైఃకర్తుమశక్యంకార్యమిత్యర్థః॥ ని॥త్రిషుసాధ్యంసాధనీయమితి భా
స్కరః-తస్యసాధనంసంపాదనంతస్మిన్ ధౌరంధుర్యంధురంధరస్య భా
వః ధురీణత్వమితియావత్ ॥ని॥ ధూర్వహేధుర్యధౌరేయధురీణాస్స
ధురంధరాఇత్యమరః - అంతకాంతకస్యపరశివస్యభాగఃఅంశః॥ ని॥
భాగోభాగ్యైరూపకాంశే చతుర్థాంశైకదేశయోరితి నానార్థమా
లా - ఇతీత్థంనిశ్చిన్వన్నిశ్చయంకుర్వన్నాంతరేణకరణేనేతి శేషః మన
సేత్యర్థః శివస్యసాక్షాత్కారః ప్రత్యక్షం తస్యపరదేవతాయాఃప్ర
సాదోనుగ్రహఃతల్లభ్యతాంతత్ప్రాప్యతాం నిర్ధారయన్నిర్ధారణంకు
ర్వన్పాంతరేపరదేవతాప్రసాదమంతరేణవిహాయేత్యర్థః శివసా
క్షాత్కారస్యఅలభ్యతాందౌర్లభ్యం నిర్ధారయన్నితి యోజనా॥
ఆత్మనస్స్వస్యచిచ్ఛక్తిరూపతాం శివశక్తిరూపత్వం చిం

తస్యభాగఇతినిర్ధాయన్నాంతరేణపరదేవతా ప్రసాద
లభ్యతాంశివసాక్షాత్కారస్య చింతయన్నపిచిచ్ఛక్తి
విభూతిరూపతా మాత్మనఃపరమేణ సమాధినా సమా
రాధ్యనారాయణీమిత్థమస్తావీత్॥౧౯॥ప॥యజ్జన్మస్థేమ
భంగవ్రతమిహజగతాంయచ్చసర్వాంతరత్వంయత్స్వ।

తయావిదాపరమేణఉత్కృష్టేన॥ ని॥ పరమంస్యాదనుజ్ఞా
నేవ్యాసన్నాపరమాత్మని। త్రిషూత్కృష్టేపంచమస్తుస్వరేణాపూరణే
త్రిష్వితిభాస్కరః-సమాధినాధ్యానేన॥ ని॥ సమాధిర్ధ్యాననీవాకనియ
మేషుసమర్థనఇతిచ। నారాయణీంశ్రీగౌరీం॥ ని॥ నారాయణీరమాగౌ
ర్యోశ్శ్యతావర్యాంహరౌతువేతినానార్థమాలా - ఇత్థంవక్ష్యమాణప్ర
కారేణఅస్తావీత్ స్తుతించకారేత్యర్థః॥ ౧౯ ॥ యదితి॥జగతాంలోకా
నాంజన్మఉత్పత్తిః స్థేమస్థితిఃభంగఃప్రళయఇత్యర్థఃఏతేషువిషయే య
ద్వ్రతంనియమః॥ ని॥నియమోవ్రతమస్త్రీతచ్చోపవాసాదికర్మకమిత్య
మరః-యద్వ్రతేజగదుత్పత్తిస్థితిలయరూపకార్యంకరోమీతిభావః- స
ర్వేషామంతరఃఅంతరాత్మా॥ ని॥ అంతరమవకాశావధిపరిధానాంతర్ధి
భేదతాదర్థ్యే।ఛిద్రాత్మీయవినాబహిరవసరమధ్యేంతరాత్మని చేత్యమ

రః-తస్య భావ స్తత్త్వం యద్వా ర్తతేఇహాద్యశ్రుతిషు వేదేషు నిగదిత మభి
హితం మోక్షే ముక్తిదానవిషయే యత్స్వాతంత్ర్యం అపావృతత్వం ॥
ని॥ స్వతంత్రో ౽పావృత స్స్వైరీత్యమరః - సామ్రాజ్యస్య మండలేశ్వరత్వ
స్య సమ్యగితరాపేక్షామంతరా రాజతే ప్రకాశత ఇతి సమ్రాట్ తస్య భా
వస్సామ్రాజ్యం స్వప్రకాశత్వం తస్యేతి వార్థః చిహ్నం లక్షణం యద్వ
ర్తతే॥ని॥ చిహ్నం లక్ష్మ చ లక్షణ మిత్యమరః - తత్సర్వం పరబ్రహ్మణి శ్రీప
రమేశే పరశివే య[illegible]ః పరదేవతాయాస్సాహచర్యాత్ సాంనిధ్యాత్
పరిణమతి ఘటత ఇత్యర్థః॥ తథోక్తమాచార్యైః॥ శ్లో॥ శివశ్శక్త్యా యుక్తో
యది భవతి శక్తః ప్రభవితుం న చే దేవం దేవో న ఖలు కుశలః స్పందితుమపీతి॥
ఆద్యా మాదిభవాం॥ ని॥ ఆద్య ఆదిభవే ముఖ్యే భక్ష్యే చాపి త్రిలింగక ఇత్య
మరసారః - ఆత్మవిద్యాం బ్రహ్మవిద్యారూపిణీం తదుక్తం దేవీ మాహా

తంత్ర్యం చ మోక్షే శ్రుతిషు నిగదితం విశ్వసామ్రాజ్య చి
హ్నం। తద్యస్యాస్సాహచర్యాత్పరిణమతి పరబ్రహ్మణి శ్రీ
మహేశే తామాద్యామాత్మవిద్యామహమితి కలయ న్స
ర్వతో నిర్వృతో ౽స్మి॥౧౩॥ ప॥ యల్లక్ష్మీదయితో ౽స్మి యద్దను
భువాం జేతాస్మి యత్కర్మణాం శ్రేయస్స్వభ్యుదయ ప్ర
దో ౽స్మి యదపి ధ్యేయో ౽స్మి వా యోగినాం । తత్సర్వం త్రి

త్మ్యే॥ శ్లో॥ యా దేవీ సర్వభూతేషు విద్యారూపేణ సంస్థితేతి- తాం పరదే
వతాం అహమితి కలయన్ అభేదేన ధ్యాయన్నిత్యర్థః సర్వతః సర్వప్ర
కారైః నిర్వృతః సుఖితః అస్మి భవామి॥౧౩॥ యదితి॥ అహం లక్ష్మ్యా రమా
యాః దయితః ప్రియో ౽స్మీతి యత్ దనుభువాం దానవానాం జేతా జయక
ర్తా అస్మీతి యత్ కర్మిణాం కర్మఠానాం కర్మసు సంధ్యావందనాదిషు స
హప్రవర్తనస్త్రాణం తేషు కర్మసు అభ్యుదయః చిత్తశుద్ధ్యాది శ్రేయః
తస్య ప్రదః ప్రదాతాస్మీతి యోగినాం వా ధ్యేయః ధ్యాతవ్యః అస్మీతి యద
పి తత్సర్వం హే మాతః జనని త్రిభ్యః పురా త్రిపురా బ్రహ్మాదీనాముపాధి
త్వేన పూర్వం వర్తమానా ఇతి భావః - తస్యాస్సంబుద్ధిః మహతీ చ సామా
యేతి కర్మధారయే॥ ఆన్మహత ఇత్యాదినా మహత ఆకారః- తస్యాస్సంబు

ద్ధిః॥ ని॥ స్యాన్మాయాశాంబరీమాయాకారస్తుప్రాతిహారక ఇత్యమరః- తస్యాజగన్మోహత్వాచ్ఛాంబరీవన్మాయాత్వమితి భావః- హేమహేశ్వరిజగన్నియంత్రీత్యర్థః- హేజగద్రూపిణిజగత్స్వరూపే ప్రకృతికార్యత్వాదితిభావః-హేపరదేవతేత్వత్తవసౌభాగ్యం మాహాత్మ్యంతదేవమహావిభూతిఃతస్యావామహావిభూతిస్సంపత్॥ ని॥ భూతిర్భస్మనిసంపదీత్యమరః-తస్యాఃకణికాలేశః తస్యాఃయోలేశఃతస్యలేశాయతే లేశవదాచరతీత్యర్థః॥ ౧౪॥ అతీతేతి॥ త్రిగుణాఏవత్రైగుణ్యం * చతుర్వర్ణాదిత్వాత్స్వార్థేష్యఞ్ప్రత్యయః- త్రైగుణ్యమతిక్రాన్తాఃఅతీతత్రైగుణ్యాయతస్స్వయమేవత్రిగుణాత్మికాతతస్స్వాతిరిక్తసత్వరజస్తమోగుణత్రయరహితేత్యర్థః-తథాభూతాంఅవిద్యమానంశరణంరక్షకో యేషాంతేఅశరణాః అస్మదాదయః తేషాంశరణ్యాంరక్షణధురీణామిత్య

పురేమహేశ్వరిమహామాయే జగద్రూపిణిత్వత్సౌ
భాగ్యమహావిభూతికణికాలేశస్యలేశాయతే॥ ౧౪॥
అపిచ॥ ప॥ అతీతత్రైగుణ్యామశరణశరణ్యాంభగవతీమ
హంతామాలంబేదృఢతరమహంతాంపశుపతేః। తదా
ద్యంతత్వానామజరమపరిచ్ఛేద్యమపరం పరాభూత

ర్థః॥ని॥శరణంగృహరక్షిత్రోరిత్యమరః - భగవతీంమాహాత్మ్యవతీం॥ ని॥భగశ్శ్రీకామమాహాత్మ్యవీర్యయత్నార్కకీర్తిష్విత్యమరః- పశుపతేఃపరమేశ్వరస్యఅహమోభావః అహంతాఅహంకారరూపిణీత్యర్థః తదుక్తం॥శ్లో॥పురమథితురాహోపురుషికేతి। తథాభూతాంతాంపరదేవతాంఅహంఅతిశయేనదృఢందృఢతరం॥ ని॥ గాఢబాఢదృఢానిచేత్యమరః-అవిద్యమానాజరాయస్యతదజరందేశకాలవస్తుభిఃపరిచ్ఛేత్తుం అనర్హమపరిచ్ఛేద్యంఅప్రమేయమిత్యర్థః - అమలంనిర్మలంపరాభూతంతిరస్కృతంద్వైతంయేన తత్తథాభూతంతత్వానాం పంచవింశతిసంఖ్యాకానాంఆద్యంప్రాథమికంతత్త్వమిత్యర్థః-మేమమఆవిర్భవతుస్ఫురతుచకాస్త్విత్యర్థః - యద్వాతత్వానాంముఖ్యంఆద్యం॥ని॥ ఆద్యఆదిభవేముఖ్యఇతిభాస్కరః - పరమంనిరతిశయంయత్పదంవస్తుత

దిత్యర్థః॥ ని॥ పదంవ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తుష్విత్యమరః॥
౧౫॥ఇతీతి॥ఇత్థంఅర్థాః పదాభిధేయాదనపేతాః అర్థ్యాః అన్వర్థా ఇ
త్యర్థః * ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతఇతిసూత్రేణయత్ప్రత్యయః-
తథాభూతాభిస్తుతిభిః॥ని॥ స్తవస్స్తోత్రంస్తుతిర్నుతిరిత్యమరః-శివాంపా
ర్వతీం॥ ని॥ శివాభవానీరుద్రాణీత్యమరః-నిశ్చలమస్ఖలనం యథాతథా
ధ్యాయతః ధ్యానంకుర్వతః అస్య శ్రీకణ్ఠస్య దేహే ఈషన్మాత్రాచలనే
ఽప్యపిగాత్రేష్వవయవేషు॥ని॥ గాత్రంప్రతీకేదంత్యగ్రజంఘాభాగేపపు
వ్యపీటినానార్థమాలా-దక్షిణోభుజః బాహుః॥ ని॥ వామంశరీరేసవ్యం
స్యాదపసవ్యంతుదక్షిణమిత్యమరః పస్పందేకించిత్పస్ఫోరేత్యర్థః* స్ప
దికించిచ్చలనఇతిధాతోర్లిట్-శకున్యార్థాభియుక్తః పకారావశేషః- త
దుక్తందేవీభాగవతే॥ శ్లో॥ అబ్రహ్మాణ్యంబుధ్రవాణోఽసౌ సిద్ధైరభ్యర్థితః

దైత్యంపరమపదమావిశ్యవతుమే॥ ౧౫ ॥ ప॥ ఇతిస్తుతి
భిరర్థ్యాభిర్ధ్యాయతోనిశ్చలంశివాం। అస్పందేన్మస్య
గాత్రేషుపస్పందేదక్షిణోభుజః॥౧౬॥ అవతీర్ణాచా
స్యకర్ణసరణీమశరీరిణీవాణీ॥౨౦॥ప॥ సాధువత్సజగ
న్నాథసాధునిష్ఠాజగన్మయి। పశ్యాస్యసూన్మనాత్మాసంప

స్తదా। కిమేతదితిసంచింత్య బ్రహ్మనారాయణాదయః వ్యాకులిస్తచేతస
స్సర్వేబభూవుస్తిమితేక్షణాః। త్రైలోక్యవిపదంస్పష్ట్వాతతస్సిద్ధామహ
ర్షయః।సంమంత్ర్య విధివిష్ణుభ్యాంధ్యాత్వాదేవీంమహేశ్వరీం। సం
ప్రేరితాస్తథాదేవ్యాలోకానాంహితకామ్యయా। శరణంపాహిపురస్య
గ్రాస్యంకరంకరుణాకరం।కాలకూటోపశాంత్యర్థంసర్వలోకమహే
శ్వరమితి॥౧౬॥అవతీర్ణేతి॥ అస్య శ్రీకణ్ఠః కర్ణసరణింకర్ణపథంప్రతిఅశ
రీరిణీశరీరవ్యనుచ్చారితా వాణీవాక్ అవతీర్ణా అవతతార॥౨౦॥అ॥ తద్వా
గానుపూర్వీమేవాహ॥సాధ్వితి॥ హేవత్సశిశోజగన్నాథజగత్పతేసాధు
తవధ్యానమితిభావః-జగన్మయిజగత్స్వరూపమహానిష్ఠాసాధు॥ని॥సుందరం
రుచిరంచారుసుషమంసాధుశోభనమిత్యమరః-త్వంభవాన్ స్వేనఆత్మ
నాఆత్మానంస్వమేవఐశ్వరంఈశ్వరసంబంధిపరముత్కృష్టం జ్యోతిస్తే

జో రూపం పశ్యజానీహి శివమహం భావేన భజస్వేతి భావః॥ ౧౭॥ అథేతి॥ అథతద్వాక్యశ్రవణానంతరం మాధవః శ్రీవిష్ణుః సమాధిం ధ్యానం యావన్నథయామాస విగళయాంబభూవ తావదేవ- అవధ్యర్థే- కావత్ర యావత్తావచ్ఛబ్దౌ॥ ని॥ యావత్తావచ్చ సాకల్యేవధౌ మానేవధారణ ఇతి కోశాత్ అస్య శ్రీహరేః పురః పురహరం త్రిపురసంహర్తృమహః తేజః॥ ని॥ తేజః పురీషయోర్వర్చో మహస్త్వాత్స్వ తేజసోరిత్యమరః- ఆవిర్బభూవ దృష్టిపథవర్తి బభూవేత్యర్థః- తథోక్తం శ్రీభాగవతే॥ శ్లో॥ తమగ్రవేగం దిశి దిశ్యుపర్యథోపి సర్పమత్సర్పముసహ్యమప్రతి। భీతాః ప్రజాదుద్రువురంగ సేశ్వరా అరక్ష్యమాణాశ్శరణం సదాశివం। విలోక్య తం దేవవరం త్రిలోక్యాభవాయ దేవ్యాసహితం మునీనాం । ఆసీనమద్రావపవర్గహేతోస్తపోజుషాణం స్తుతిభిః ప్రణేమురితి॥ ౧౮॥అ॥ అథశిఖాదినఖపర్యంతం పరశి

రమం జ్యోతిరైశ్వరం॥ఇతి॥ ౧౭॥వ॥ అథయావత్సమాధిం
తం న్నథయామాస మాధవః। తావదావిర్బభూవాస్య
పురః పురహరం మహః॥ ౧౮॥ గ॥ తత్ర చ పూతనదీనదనదీశా
శాదితీర్థస్వరూపతాసంభావితస్వేదస్నైయత్యానువృ
త్త్యేవ సామివికసితలాలాటవిలోచనఘనామరేఖాసంస్త

వం వర్ణయితుమారభతే॥ తత్రేతి॥ తత్ర చ తత్కాలే ప్రదేశే వేత్యర్థః- పూతాని పవిత్రాణి యాని నదానాం శోణాదీనాం నదీనాం గంగాదీనాం నదీశానాం రత్నాకరాదీనాం చ తీర్థాని జలాని॥ ని॥ పూతం పవిత్రం మేధ్యం చ। నిపానం గమయోస్తీర్థమృషిజుష్టజలే గురావితి చామరః - తేషాం స్వరూపః తస్య భావస్తత్తా । శివస్య జలస్వరూపత్వం స్కాందపురాణే॥ శ్లో॥ యోపాం స్వరూపేణ నృణాం కరోతీత్యాదినోక్తం॥ తయా సంభావితస్సంప్రాప్తః స్వేదః క్లేదః ఆర్ద్రత్వమిత్యర్థః॥ ని॥ ఆర్ద్రం సార్ద్రం క్లిన్నమిత్యాదికోశోక్తత్వాత్ - తస్యైవ యత్స్యం సంతతావస్థానం తదనువృత్త్యా తదనుసరణేనైవ॥ ని॥ అనువృత్తిస్త్వనుసరణమనువర్తనజీవనేత్యుజయః- సామ్యర్థం వికసితం స్ఫుటితం లాలాటం ఫాలసంబంధి చ తద్విలోచనం చ॥ ని॥ సామిత్వర్ధే జుగుప్సనే॥ లలాటమలికం గోధిః। లోచనం నయ

సంనేత్రమితిసర్వత్రామరః-తస్యయాధూమరేఖాధూమరాజిః॥ని॥ శ్రే
ణీరేఖాస్తురాజయఇత్యమరః-తస్యాస్సంస్తవస్సంబంధః॥ ని॥ సంస్తవ
స్స్యాత్పరిచయ ఇత్యమరః - తేనైవ - కరణేతృతీయే యం-
కబళితా భక్షితా భరితేతి తాత్పర్యార్థః యా జాహ్నవీగంగా
తస్యాఃకోపః క్రోధః తేనపరిపూరితః సర్వత్రభరితః గర్భః కుక్షిదే
శోయస్యాస్సాతస్యాభావస్తత్తాతయా । హేతౌతృతీయేయం కోపస్య
రజోగుణకార్యత్వేనఆరుణ్యమితిభావః - పరిణతంకాలవశాత్పరిపాకం
ప్రాప్తంపాటలిమశ్వేతరక్తత్వంయస్యతత్ ॥ని॥ పక్వంపరిణతేగూనం।
శ్వేతరక్తస్తుపాటలఇతిచామరః- తథాభూతేజటానాంసటానాంవల
యేమండలే॥ ని॥ వ్రతినాంతుజటాసటేత్యమరః-ప్రతిష్ఠితయాస్థాపితత
యాఽతఏవసాంధ్యరాగఃసంధ్యాకాలసంబంధ్యారుణ్యంతేన సంవలితే

వేనైవకబళితజాహ్నవీకోపపరిపూరితగర్భ- తయేవచ
పరిణతపాటలిమజటావలయె ప్రతిష్ఠిత యాసాంధ్యరా
గసంవలితేనైవ సకలశివజ్ఞానాధిగమారంభ సంసూచ
నాయేవద్వితీయాచంద్ర తాముపజగ్ముషాపరమజ్ఞానరూ
ప తయేవపరిహృతకళంకానుషంగేణ కపర్దబంధనో

నమిళితేనేవస్థితేనేత్యర్థః - సకలస్వరూపశ్చాసౌ శివశ్చేతికర్మధార
యః॥శ్రు॥సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మేతిశ్రుతేః । తద్విషయకంయద్జ్ఞానం
వాసుదేవస్సర్వమితి వచ్ఛివస్సర్వమిత్యాకారకం తస్యాధిగమోలాభః
తదర్థోయఆరంభఃశైవశాస్త్రోపక్రమస్తస్యసంసూచనాయజ్ఞాపనా
యేవేత్యర్థః-యద్వాజ్ఞాయతేయేభిరితికరణేల్యుట్ప్రత్యయేనసకలాని
యానిశివజ్ఞానానిశైవప్రతిపాదకశాస్త్రాణీతివార్థఃశిష్టంప్రాగ్వత్-
అథవాజ్ఞానమిత్యత్రభావేల్యుట్ప్రత్యయవశాత్ సకలానియాని శివ
స్యజ్ఞానానిఉపాసనాన్యపీత్యర్థః-శిష్టంప్రాగ్వత్ ॥ ద్వితీయాచంద్ర
తాంద్వితీయాతిథిచంద్రత్వంఉపజగ్ముషాప్రాప్తవతా పరముత్కృష్టం
యద్జ్ఞానంతద్రూపతయాతత్స్వరూపత్వేనైవభగవన్మనస్సకాశాదుత్ప
న్నత్వాదితిభావః- పరిహృతఃపరిత్యక్తః కళంకస్యఅనుషంగస్సంబంధో

యస్యసతథాభూతేనకపర్దస్య జటాజూటస్యబంధనార్థోఽయఉరగః
సర్పః॥ ని॥ కపర్దోఽస్యజటాజూటః।ఉరగఃపన్నగోభోగీతిచామరః-తస్య
యాదంష్ట్రాతాలు సమీపవర్తిస్థూలదంతస్తస్యాంకురేణోపస్థితేన కుటి
లంవక్రంచతన్నిర్మలంమలరహితంచేతికర్మధారయః- తథాభూతేన
చంద్రఖండేనచంద్రశకలేనమండితమలంకృతం * మడిభూషాయామి
త్యతఃకర్మణిక్తప్రత్యయః-అత్రయద్యపిశివశిరస్థితచంద్రఖండస్య ద్వి
తీయాచంద్రతాయాస్వాభావికత్వాత్తస్య సకలశివజ్ఞానాధిగమారం
భసంసూచనంసఫలం। తథాప్యస్యాసత్ఫలకత్వోక్తేఃఫలోత్ప్రేక్షా
లంకారః॥అఫలస్యఫలత్వకల్పనంఫలోత్ప్రేక్షేతిలక్షణాత్ ॥ జగతాం
లోకానాంనిష్కామతామదనరాహిత్యంసైవనిష్కామతాఫలేచ్ఛారా
హిత్యంశ్లిష్టరూపకం తత్రహేతుతయాకారణత్వేనేవకరణే తృతీయే

రగదంష్ట్రాంకురేణవకుటిలనిర్మలేనచంద్రఖండేన మం
డితంజగన్నిష్కామతా నిష్కామతా హేతు తయేవని
ష్కామ జనో పాసనీ యేన పక్ష్మవివర సముచ్ఛల
దర్చిస్ఫులింగపరిష్వంగమాత్రాదేవనిశ్శేషీభవతి జగతి
నిరీక్షితవ్యాసంభవాదినిత్య నిమీలితేన నిర్మలేన చంద్ర

యం-నిష్క్రాంతాఃకామాఃఫలాభిలాషాః యేభ్యస్తేతథాభూతాయేజ
నాఃతైరుపాసనీయః ఉపాస్యఃతథాభూతేనపక్ష్మణాంనిమేషాణాంవివ
రాణి॥ని॥సుషిరంవివరంబిలమిత్యమరః - తేభ్యస్సముచ్ఛలంతఃసముత్ప
తంతఃఅర్చిషాంఅంతస్థాగ్నిశిఖానాంయేస్ఫులింగాః॥ని॥త్రిషుస్ఫులింగో
గ్నికణఇత్యమరః- తేషాంపరిష్వంగమాత్రాత్ సంబంధమాత్రాదేవ
జగతిలోకేనిశ్శేషీభవతి నిరవశేషభూతేసతినిరీక్షితవ్యః దర్శనీయః త
స్యాసంభవాదివహేతోరిత్యర్థః-నిర్మలేనమలరహితేనకలంకరహి
తేనేతియావత్ చంద్రఖండేనశశిశకలేనకర్పూరేణేతిచగమ్యతేనేత్రా
తిశైత్యసంపాదకత్వేనోపయోగాత్ ॥ని॥ ఘనసారశ్చంద్రసంజ్ఞేత్యమ
రః-నిత్యమనవరతంనిమీలితేనసంఘటితేనేత్యర్థః- భసితానిభస్మరూపా
ణియానిత్రీణిపుండ్రాణితిలకాని॥ని॥ భూతిర్భస్మనిసంపదీత్యమరః- పుం

డోర్ద్విదేశేకుతిలకభేదే క్రీహ్యతిముక్తయోరితి నానార్థమాలాంచ- తాన్యే వహారాఃముక్తావళ్యాదయః॥ని॥ హారోముక్తావళీ దేవచ్ఛందస్సావిత్యమ రః- తేషాంయామాలికాఃనక్షత్రమాలాదయః॥ ని॥ సైవనక్షత్రమాలా స్యాత్సప్తవింశతిమౌక్తికైరిత్యమరః- తాసాంసంబంధీయః పద్మరాగఃత్స జ్ఞికశోణరత్నం॥ని॥ శోణరత్నంలోహితకః పద్మరాగోథమౌక్తికమిత్య మరః-తరళో హారమధ్యభాజ్మణిః॥ని॥ తరళో హారమధ్యగ ఇత్యమరః- తే నేవస్థితేనలలాటలోచనేన ఫాలనయనేనభక్తిరారాధ్యత్వేనజ్ఞానమేషా మస్తీతిభక్తిమంతః తేషామాంతరంహృదయస్థంతమస్తమోగుణమేవాం ధకారః॥ని॥తమోరాహౌ గుణే ధ్వాంతే శోకే ఇతినానార్థమాలా - పరి హరంతంనివారయంతం కుండలి లోకకర్ణకుండలీకృతౌ యాకుండలిరా జౌ సర్పౌతయోఃఫణానాంమణయఃమాణిక్యాని తేషాంయే మయూఖాః

ఖండేనభసితత్రిపుండ్రహారమాలికాపద్మరాగతరళేనే
కలలాటలోచనేనపరిహరంతమాంతరంతమోభక్తిమ
తాంకుండలితకుండలిరాజఫణామణిమయూఖరాజన్నీరా
జితేననిసర్గసుందరేణగండమండలేన శ్రుతిశ్రుత్యుల్లం
ఘనభయాదివకర్ణాంత పర్యవస్థితేన నిరంతరకరుణా

త్విషః॥ ని॥ మయూఖస్త్విట్కరజ్వాలాస్విత్యమరః - తేషాంయారా జిఃపఙ్క్తిఃతయానీరాజితేన ఆరాత్రికీకృతే సేవ్యర్థః - నిసర్గాత్స్వ భావతఏవసుందరేణదర్శనీయేన॥ ని॥ సుందరంరుచిరంచార్విత్యమరః - గండౌకపోలౌ॥ ని॥ అధస్తాచ్చుబుకంగండౌ కపోలౌతత్పరౌ హనురిత్యమ రః - తయోర్మండలంప్రదేశఃతేన॥ ని ॥ మండలంత్రిషుమస్థాస్యాదుప సూర్యకదేశయోరితి నానార్థమాలా - శ్రుతిశ్శ్రోత్రేతథావశ్రుత యోవేదాఃశ్లిష్టరూపకం॥ ని ॥ వేదేశ్రవసిచశ్రుతిరిత్యుభయత్రాప్య మరః-తయోరుల్లంఘనమతిక్రమణం తస్మాద్భయంభీతిఃతస్మాదివహి తోఃకర్ణాంతయోఃశ్రోత్రనికటయోఃపర్యవస్థితేనకృతావాసేన నిరం తరమనవరతంకరుణాయాఃఆసారాః ధారాసంపాతాన్నోఘం శీలం యస్యతత్తథాభూతేనలోచనయోర్యుగళంయుగ్మంతేన॥ ని॥ యుగ్మం

తు యుగళం యుగమిత్యమరః - త్రిపురవిజయః త్రిపురసంహార ప్రయుక్తో విజయస్తస్మాద్యాని యశాంసి తైర్విశదం ధవళం తథాభూతే సేవపరాపర సంజ్ఞికాః యాః అశేషాః నిఖిలాః విద్యాః శాస్త్రాణి తాసాం ఆత్మా స్వరూపం తేన అత్రాయం విశేషః ॥ పరావిద్యా బ్రహ్మవిద్యా అపరావిద్యా శిక్షాద్యంగషట్కోపేతర్గ్యజుస్సామాథర్వణలక్షణకర్మకాండాత్మకవిద్యా ఇతి॥ తథాప్రశ్నోపనిషది ॥ శ్రు ॥ ద్వే విద్యే వేదితవ్యే ఇతి హస్మ బ్రహ్మవిదో వదంతీత్యుపక్రమ్య పరా చైవాపరా చేతి ప్రథమం విభాగం కృత్వా పశ్చాదపరవిద్యాస్వరూపం తత్రాపరా ఋగ్వేదో యజుర్వేదస్సామవేదోథర్వణవేదశ్శిక్షా కల్పో వ్యాకరణం నిరుక్తం ఛందో జ్యోతిషమిత్యనేనోక్త్వా పరవిద్యాస్వరూపమపి అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యత ఇత్యనేనోక్తమి

సారవాహినా లోచనయుగళేన త్రిపురవిజయయశోవి
శదే సేవపరాపరాశేష విద్యాత్మనా ప్రవహతో వచనా
మృతస్య నిష్యందే సేవమందస్మితేన చమదయంతమివమ
నాంసి మహాయోగినాం కదా సాపూర్వేత కదా చేమ
మారోహాయమితి కుతూహలాదస్త్రివమాలోకయం
తమివ చూడాచంద్రమసముదంచితాగ్రపాదతయా
కించిదన్వితో జిగమిషంతమివ ప్రకృతిచాపలేన వేదమ

తిజోర్ధ్వం ॥ ప్రవహతః ప్రసరతః వచనమేవ అమృతం పీయూషం తస్య నిష్యందః ప్రవాహః తేనేవ స్థితేన మందస్మితేన మహాయోగినాం సనకాదీనాం మనాంసి చిత్తాని తం పరితోషయంతమివ స్థితం - కించ అసౌ శిరస్థితశ్చంద్రః కదా పూర్వేత పూర్ణత్వ ధరిత్యోభవేత్ - ఇమమిందుమారోహాయమాదాయాథ భక్ష్యామి ఇత్యేవం కుతూహలాదౌత్సుక్యాదుత్ప్రేక్షాగ్రీవాకంఠో యస్మిన్ కర్మణి తత్తథా క్రియావిశేషణమేతత్ - చూడాచంద్రమసం శిరస్థితమిందుమాలోకయంతం పశ్యంతమివస్థితం కించిదీషదుదంచితాదున్నతాత్ అగ్రపాదాత్ అగ్రచరణాత్ యేన స తస్య భావస్తత్తా తయా ప్రకృతిస్స్వభావః ॥ని॥ ప్రకృతిః పంచభూతేషు స్వభావే సచివాదిష్వపి ఇత్యమరః - తరళాయచ్చాపలంచాంచల్యం ॥ని॥ చాపలం త్వనవ

స్థానమితి కోశలక్షణాత్ తేన - కరణే తృతీయేయం- అన్యతోఽన్యత్ర అన్య
దేశం ప్రతీతి వార్థః జిగమిషంతం గంతుమిచ్ఛంతమివ స్థితం వేదమయం
వేదస్వరూపం మృగం హరిణం॥ ని ॥ మృగే కురంగ వాతాయు హరిణాజిన
యోనయ ఇత్యమరః - అపరపాదయోః పశ్చాచ్చరణయోర్ని యంత్ర
ణేన నియమనే నేత్యర్థః ఆత్మన్యేవ నిభృతం నిశ్చలం యథా తథా నియ
చ్ఛంతం నిగృహ్ణంతం అతికఠినమతినిష్ఠురం॥ ని ॥ కర్కశం కఠినం క్రూరం
కఠోరం నిష్ఠురమిత్యమరః-యదజ్ఞానమేవ పాషాణం తస్య సముట్టంకనం వి
భేదనం తస్మా ఇవ ఇతరస్తదన్యః యః కరో హస్తస్తేన గృహీతస్స్వీకృతః టం
కః పాషాణభేదకాయో వికారో యేన స తథాభూతం॥ ని॥ వృక్షాదనో వృ
క్షభేదీ టంకః పాషాణదారణ ఇత్యమరః - నిష్క్రాంతః ఉపప్లవః ఉత్పా

యం మృగ మపర పాద ని యంత్రణేన నియచ్ఛంత
మాత్మన్యేవ నిభృత మతికఠినాజ్ఞాన పాషాణసముట్టంక
నాయేనగృహీతటంక మిత రకరేణ నిరుపప్లవాపవర్గ
దాన సత్రదీక్షితే జయత్యభయంకరేకరే నిస్సార భోగ
వదాన్యేన కిం మయేతి హ్రియేవ వాఙ్ముఖేన వరాంకితే
నకరారవిందేనాభీరయంత మభిమతాన్యభిసంధిమ

తో విప్లవో వా యస్మాత్సః॥ ని॥ ఉపప్లవస్సైంహికేయే విప్లవోత్పాతయో
రపీతి హేమచంద్రః - తథాభూతశ్చాసావపవర్గో మోక్షః ॥ ని॥
మోక్షోఽపవర్గోఽథాజ్ఞానమిత్యమరః-తస్య దానం వితరణం తదేవ సత్రం
ఏకవత్సరాది బహువత్సరాది సాధ్య యాగవిశేషః-తస్మిన్ దీక్షితే బద్ధదీక్షే
అతఏవాభయంకరే అభయప్రదాతరి కరే హస్తే జయతి సర్వోత్కర్షేణ
వర్తమానే సతీత్యర్థః-నిస్సారస్తుచ్ఛో యో భోగః వైషయికసుఖం తస్య
వదాన్యేన దాత్రా॥ ని॥ భోగస్సుఖస్త్ర్యాదిభృతౌ। వదాన్యో దాతృమహ
తోరితి చామరః - మయా కిం ప్రయోజనమితి హ్రియా లజ్జయేవ అవాఙ్ము
ఖేనాధోముఖేన వరాంకితేన వరదముద్రాంకితేన కరారవిందేన అభిసంధి
మతాం ఫలాభిలాషవతామభిమతాని ప్రార్థితార్థాన్ అభీరయంతం
వితరంతమిత్యర్థః-యోగేన సంరక్షణధురీణమితి భావః - అథవా పూర

యంతం పాలయంతమిత్యర్థః- క్షేమేన సంరక్షకమితి భావః* వ్యాపా
లనపూరణయోరితి ధాతోర్ణిజంతాల్లటశ్శత్రాదేశః - నీరూపం రూపర
హితం యద్దిగేవాంబరం వస్త్రం॥ ని॥ అంబరం వ్యోమ్ని వాససీత్యమరః -
తేనాచ్ఛాదనం పరితో ధారణం తస్మిన్ నిర్వేదో జుగుప్సా తస్మాదివ బహూ
న్యనేకాని రూపాణి నీలపీతాదీని యస్య తత్తథాభూతేన- తరక్షోః వ్యాఘ్ర
స్య ఇదం తారక్షవం వైయాఘ్రమిత్యర్థః- తథాభూతేన చర్మణా అజినే
న॥ ని॥ తరక్షుస్తు మృగాదనః । అజినం చర్మకృత్తిః (స్త్రీ) ఇతి చామరః- చిన్మయే
జ్ఞానవికారే- అత ఏవాతి నిర్మలే అతిస్వచ్ఛే వపుషి శరీరే అభిసంవీతమాచ్ఛ
న్నమిత్యర్థః- జపాకుసుమం బంధూకపుష్పం॥ ని॥ బంధుజీవకబంధూకౌ
జపాస్యాదథ వేతస ఇత్యజయ్యః- తత్పార్శ్వగతః యః స్ఫటికోపలః స్ఫటి
కమణిః తన్న్యాయేన తద్రీత్యేతి తాత్పర్యార్థః మంజీరాః నూపురస్థానీ

తాం నీరూపదిగంబరాచ్ఛాదననిర్వేదాదివ బహురూపే-
ణ తారక్షవేణ చర్మణాభిసంవీతం చిన్మయేఽతి నిర్మలేవ
పుషి జపాకుసుమపార్శ్వగస్ఫటికోపలన్యాయేన మంజీ
రఫణిఫణామణిరాజభాః పుంజపింజరచరణారవిందేనా
తిపచేళిమభాగ్యయోగనిర్మలై రంతఃకరణైరివ చరణ

యోః మే ఫణినస్సర్పాః॥ ని॥ మంజీరో నూపురో (స్త్రి)యాం। చక్షుశ్శ్రవాః
కాకోదరః ఫణీతి చామరః - తేషాం యే ఫణామణిరాజాః మణిశ్రేష్ఠాః తే
షాం యాః ప్రభాః కాంతయః తాసాం పుంజః రాశిః తేన పింజరే అరుణే చ
రణారవిందే యస్య స తథాభూతం- అతిపచేళిమం అత్యంత కాలవశాత్పరి
పక్వం యద్భాగ్యమదృష్టం తేన యోగేన యమనియమాద్యనుష్ఠానేన చ
నిర్మలాని రాగాదిమలరహితాని తథాభూతైః- అతఏవ సమాధిషు ధ్యానే
షు చరణయోః పాదయోః లగ్నాని సంశ్రాంతాని తథాభూతైః మహా
యోగినాం అంతఃకరణైః మనోభిరివ స్థితైః శివమంత్రస్య యదాద్రిధ్యా
య ప్రసిద్ధమంత్రరాజస్యేత్యర్థః పర్యవసితైః పరిణతైః పంచభిః పంచ
సంఖ్యాకైః అక్షరైః వర్ణైరివ స్థితైః- అతిసుందరైరత్యంత మనోహరైః
సవ్యాపసవ్యయోర్వామదక్షిణయోః॥ ని॥ వామం శరీరే సవ్యం స్యాదప

సవ్యంతుదక్షిణమిత్యమరః-పాదయోశ్చరణయోఃనఖైః॥ ని॥ నఖోస్త్రీ
నఖరోస్త్రియామిత్యమరః-ఆదిమాః భారత్యఃఆదివచనానిఆదిగిరః వేదా
ఇతితాత్పర్యార్థః॥ని॥అథ భారతీ। వచనేచసరస్వత్యాంపక్షివృత్తిప్రభే
దయోరితిహేమచంద్రః - స్త్రీప్రత్యయబలాత్ స్త్రీవ్యక్తయః వ్య
జ్యంతే తాసాంచికురాఃచికురప్రాయాఃఉపనిషదః॥ ని॥చికురఃకుంతలో
వాలఃకచఃకేశశ్శిరోరుహఇత్యమరః-తఏవబంధఃఅధిష్ఠానం॥ ని॥ బంధకం
వ్యసనంచేతఃపీడాధిష్ఠానమాధయఇత్యమరః - యద్వాచికురబంధఃచికు
రాధిష్ఠానమిత్యర్థః- ఏవంచాదిమభారతీచికురబంధమిత్యస్య వేదశిర ఇతి
ఫలితార్థః- తమవతంసయంతంవిభూషయంతంఅవతంసయంతమిత్య
త్ర*తత్కరోతీతిణిజంతాల్లటశ్శత్రాదేశః- వేదప్రతిపాద్యమితి భావః-

లగ్నైఙ్స్సమాధిషుయోగినాం పంచభిరతుల్యైశ్శివము
త్రస్యపర్యవసితైరివ సవ్యాపసవ్యయోః పాదయోరఙ్గు
ళ్యగ్రైరివావతంసయంతమాది భారతీ చికురబంధమధ్యా
సీనమధఃకృతలోక వాసనాష్టక మాస్తీర్ణాత్మత్రయ
మహాతల్పకల్పితమఖిలతత్త్వపదోత్తీర్ణమానందమయ
మహార్హమాసనమన్వాస్యమానమఖిలలోకమాతృత

అధఃకృతంలోకవాసనాదీనామష్టకంయేనతత్తథాభూతం-వాసనాష్టక
ముక్తంతత్త్వవివేకే॥శ్లో॥లోకపుత్రధనగ్రామదారశాస్త్రగృహేషుచ
దేహేచవాసనాంత్యక్త్వాసుఖీభవతినాన్యథేతి॥ఆస్తీర్ణంపరిస్తీర్ణంఆ
త్మనామంతరాత్మజీవాత్మపరమాత్మనాం త్రయమేవమహాతల్పం ఉత్కృ
ష్టశయ్యా తేనకల్పితంవిరచితంఅఖిలానాంయే తత్త్వానాంపృథివీతత్త్వజ
లతత్త్వ తేజస్తత్త్వవాయుతత్త్వాకాశతత్త్వానాంపంథానోమార్గాఃతా
నుత్తీర్ణంఉల్లంఘ్యతిష్ఠంతమిత్యర్థఃఆత్మత్రైవిధ్యంపృథివ్యాదితత్త్వపం
చకంసన్న్యస్యసంధ్యావందనప్రకరణేస్పష్టముక్తం-విస్తరభయాన్నే
హతద్వివిచ్యతే ఆనందమయమానందస్వరూపమతఏవమహార్హమత్యు
త్తమమాసనం-భద్రాసనమధ్యాసీనంఆసనేస్థితమిత్యర్థః * అధి
శీఙ్స్థాసాంకర్మేత్యాధారస్యకర్మత్వం- అఖిలలోకానాంమాతృకయా

జనన్యాః సంవిద్జ్ఞానమానందశ్చేత్యేతయోరైక్యేఘనీభావః - నిరంతరీభవనమిత్యర్థః॥ని॥ఘనోమేఘేమూర్తిగుణేత్రిషుమూర్తైనిరంతరఇత్యమరః-యద్వాఘనీభావః మూర్తీభవనమిత్యర్థః తేనసంపన్నోవిగ్రహఃకాయోయస్యాస్సాతథాభూతయాకరుణాకృపాసైవరసః ద్రవద్రవ్యం॥ని॥గుణేరాగేద్రవేరసఇత్యమరః - తేనపూర్ణయాభరితయాకాదంబిన్యామేఘమాలయేవస్థితయా॥ని॥కాదంబినీమేఘమాలేత్యమరః-సాదరంసప్రేమయథాతథా ఆలింగంత్యాఆశ్లిష్టంత్యాసమానానిరూపగుణసౌందర్యశీలానియస్యాస్సా॥ని॥ రూపంస్వభావేశుక్లాదావితిభాస్కరః రూపంస్వభావేసదృత్తఇత్యమరశ్చ - తథాభూతయాభగవత్యామహామహిమశాలిన్యాసర్వమంగళయాపార్వత్యా॥ ని॥ రుద్రాణీశర్వా

యాసంవిదానంద ఘనీభావ సంపన్న విగ్రహయాకా
దంబిన్యేవకరుణా రసపూర్ణయా సాదర మాలింగం
త్యాసమానగుణరూపసౌందర్యశీలయాభగవత్యాసర్వ
మంగళయాసుఖవిశ్రాంతమివశర న్మేఘమండలంసుధా
సారఘటితమివకర్పూరపరాగసంచయమతికోమలమి
వస్ఫటికాచలమాదృతఘనీభావమివచంద్రికాసారమా
వర్త్యపిండితమివపరమామృత మాసేచనక మాసేచన

ణీసర్వమంగళేత్యమరః- అన్వాస్యమానం ఉపాస్యమానం సుఖమనాయాసంయథాతథావిశ్రాంతం విశ్రమంప్రాప్తమిత్యర్థః - శరదిశరత్కాలేయోమేఘమండలఃతమివస్థితం-కించసుధాయాఅమృతస్యఆసారోధారాసంపాతః తేనసంఘటితఃగోళకీకృతఃతథాభూతంకర్పూరస్యపరాగాధూళయః తేషాంసంచయస్సమూహః తమివస్థితంఅతికోమలోత్యంతమృదులః॥ ని॥ కోమలంమృదులంమృద్విత్యమరః-తథాభూతంస్ఫటికాచలమివస్థితం- ఆదృతఃఅంగీకృతఃఘనీభావః సాంద్రీభవనం యేనసతథాభూతం-చంద్రికాయాస్సారఃస్థిరాంశః॥ ని॥సారోబలేస్థిరాంశేచేత్యమరః-తమివస్థితంఆవృత్య ఆవృత్తింకృత్వేత్యర్థః- పిండితంఏకత్రీకృతంపరమామృతమివస్థితం యస్మిన్దృష్టేపిజనా నత

వ్యంతి తే౽త్ర సేచనకాః తేషామప్యాసేచనకం అతిసుందరమిత్యర్థః॥ ని॥ తదాసేచనకం తృప్తేర్నాస్త్యంతో యస్య దర్శనాదిత్యమరః- ఆశ్చర్యాణాం విస్మయకరాణామప్యాశ్చర్యం విస్మయకరం విలక్షణభూషణాదిమత్త్వాదితి భావః॥ ని॥ విస్మయోద్భుతమాశ్చర్యమిత్యమరః- మంగళానాం కల్యాణానామపి మంగళం సర్వస్పృహణీయత్వాదితి భావః॥ ని॥ కల్యాణం మంగళం శుభమిత్యమరః - ఆదిమతాం నిఖిలకార్యాణాం ఆదికారణం॥ శ్రు॥ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంత ఇత్యాది శ్రుతేః - అవసీదతాం వినశ్యతాం అవధిం పరిసమాప్తిస్థానమిత్యర్థః॥ శ్రు॥ యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి శ్రుతేః - విద్యాదీనాం ఋగ్వేదాదీనామాకరముత్పత్తిస్థానం॥ ని॥ ఖనిః స్త్రియామాకరస్స్యాదిత్యమరః॥ శ్రు॥ తస్మాత్తేపానా త్త్రయో వేదా అజాయంత - ఛందాగ్ంసి జజ్ఞిరే తస్మాదితి శ్రుతేః। దయా

కానామాశ్చర్యమాశ్చర్యాణాం మంగళం మంగళానా
మాదిమాదిమతామవధిమవసీదతా మాకరం విద్యానా
మాలయం దయాసౌలభ్యయోరచింతనీయప్రభావమపి
చింతనీయమఖిల లోకస్యాద్వైతబ్రహ్మస్వరూప ము
ప్యావిష్కృతపంచబ్రహ్మరూపమతిదూర మర్వాచాం

సౌలభ్యయోః కృపాభక్తపరాధీనత్వయోరిత్యర్థః- ఆలయం నికేతనం అఖిలలోకస్య నిఖిలజనస్య॥ ని ॥ లోకస్తు భువనే జన ఇత్యమరః- అచింతనీయః అజ్ఞేయః ప్రభావః స్వరూపం యస్య సతథాభూతమపి చింతనీయం జ్ఞేయమిత్యుక్తే విరోధః * చితీసంజ్ఞాన ఇతి ధాతోస్తవ్యత్తవ్యానీయర ఇతి అనీయర్ప్రత్యయః- విరోధపరిహారస్తు అచింతనీయః ప్రభావః ప్రభవసముత్పత్తిర్యస్య సః॥ ని॥ భావస్సత్తాస్వభావాభిప్రాయచేష్టాత్మజన్మస్విత్యమరః- అద్వైతమద్వితీయం బ్రహ్మణస్స్వరూపం స్వభావః యస్య తత్ - అథవా౽ద్వైతం యద్బ్రహ్మ తస్య స్వరూపమపీత్యర్థః- ఆవిష్కృతాని ప్రకటీకృతాని పంచసంఖ్యాకాని బ్రహ్మణస్స్వరూపాణి యస్మిన్ తత్తథాభూతం- అథవా ఆవిష్కృతం ప్రకటితం పంచానాం బ్రహ్మణాం స్వరూపం యస్య సతథాభూత ఇత్యర్థః- ఇత్యుక్తేపి విరోధో బోధ్యః- తత్పరిహారస్తుద్వ

యోర్భావోద్వితాసైవ - తంద్రైస్వాతైణ్యశ్రీయః-అవిద్యమానంద్వై తంయస్యతత్తథాభూతంచతద్బ్రహ్మతస్వరూపమిత్యర్థః॥శ్రు॥ ఏకమేవాద్వితీయమితిశ్రుతేః-అవిస్పష్టానిప్రకటీకృతానిపంచబ్రహ్మ ణాంసద్యోజాతవామదేవాఘోరతత్పురుషేశానసంజ్ఞకానాం పంచ సంఖ్యాకానాం బ్రహ్మణాంస్వరూపాణియస్యసతథాభూతమిత్యర్థో బోధ్యోభవతీతి- అర్వాచాంజఘన్యానాంప్రమాణానాంశాస్త్రాణాం॥ని॥ ప్రమాణంహేతుమర్యాదాశాస్త్రేయత్తాప్రమాతృషిత్యమరః- అతి దూరమగోచరమిత్యర్థః॥శ్రు॥ నావేదవిన్మనుతేదంబృహంతమితిశ్రు తేః॥ అదిగిరాంవేదానాంవిప్రకృష్టందూరంనభవతీత్యవిప్రకృష్టంసన్ని హితదేశఃతస్మిన్ గోచరంవిషయం ॥ ని ॥ స్యాద్దూరంవిప్రకృష్టకమి త్యమరః- అదూరవిప్రకర్షగోచరమితిపాఠేవిద్యమానే దూరవిప్రకృ

ప్రమాణానామవిప్రకర్షగోచరమాదిగిరాం సాక్షాచ్ఛకా
రదాక్షాయణీరమణం॥౧౯॥ప॥ శాణోల్లీఢశరన్మృగాంకశకల
స్తోమాభిరామంమహస్తత్పశ్యన్నిభృతంవినిద్రకమల
ద్రాఘీయసాచక్షుషా । సాహస్రాంబుజపూజనవ్ర
తసమాధిత్సుఃపురా సాహసం చక్రేయద్గిరిశేస్వయం

ష్టరైర్ఘ్యవ్యవధానే యస్మిన్ సః సమీపదేశఃతత్ర గోచర మిత్యర్థః॥ శ్రు॥ తంత్వౌపనిషదంపూరుషంపురాణంపృచ్ఛామీతిశ్రుతేః॥ వేదైరవే ద్యమితిభావః- దాక్షాయణీరమణంపార్వతీపతిం-సాక్షాచ్చకారప్రత్య క్షీచకారేత్యర్థః॥ ౧౯॥ శాణేతి॥శాణఃకషణచక్రం॥ని॥ శాణస్తుని కషోపలఇత్యమరః - తెనఉల్లీఢానిఉల్లిఖితానియానిశరన్మృగాంకశక లానిశరత్కాలచంద్రఖండానితేషాంస్తోమస్సమూహఃసఇవాభిరామం మనోహరంతచ్ఛవరూపంమహఃతేజః॥ని॥ మహస్తూత్సవతెజసోరిత్యమ రః - వినిద్రంవికసితంయత్కమలంతద్వద్రాఘీయసాత్యంత విపులా యతెనచక్షుషానేత్రేణనిభృతంనిశ్చలంయథాతథాపశ్యన్మాధవశ్శ్రీవి ష్ణుః-పూరాపూర్వమీశ్వరభజనకాలేసాహస్రిసహస్ర సంఖ్యాకా నియానిఅంబుజానితైర్యత్పూజనం పూజాతస్య యద్వ్రతంనియమఃత

త్సమాధిత్సుః సమాపయితుమిచ్ఛన్సన్నిత్యర్థః గిరిశే కైలాసనాథవిష
యే యత్సాహసం సంఖ్యాపూరణార్థం స్వనేత్రకమలముత్పాట్య భగవ
దర్పణరూపం యద్దుష్కరంకర్మేత్యర్థః చక్రే కృతవాన్ తత్సాహసమ
ధునోదితం సార్థకమేవ మేనే సమ్యగ్భగవత్స్వరూపదర్శనజనిత హర్ష
లాభాదితిభావః ॥౨౦॥ అపిచేతి॥ వైరాజం వైరాజసంజ్ఞికసామతచ్చ
శాక్వరం శక్వరసంజ్ఞికసామతచ్చ రథంతరం రథతరసామతచ్చ వామదే
వ్యం వామదేవ్యసామతచ్చ కాలేయం కలిదృష్టసామ రాజనం రాజనసామ
గవ్యం గవసామ ఆఘృసామ లోహితసామతచ్చ తాన్యేవ ఆద్యానిము
ఖ్యాని యేషాం తైః తథాభూతైః బహుభిః సామభిః బృహత్సామాదిభిః ఋక్చ
యజుశ్చ ఋగ్యజుషం తేన * అచతురవిచతురస్త్రీపుంసధేన్వనడుహ
ర్క్షామవాఙ్మనసాక్షిభ్రువదారగవోర్వష్ఠీవపదష్ఠీవనక్తందివరాత్రిం

తమదితం మేనేధునా మాధవః॥ ౨౦॥ అపిచ॥ వ॥ వైరాజ
శాక్వరరథంతరవామదేవ్యకాలేయ రాజనగవాం ఘృ
తలోహితాద్యైః। తం సామభిర్బహుభిఋగ్యజుషే
ణచోచ్చైశ్శౌరిస్తువన్పురహరం శతశో వ్యనంసీత్॥ ౨౧॥
వ॥ భావైరష్టభిరాంతరైః పరిచరన్పుష్పైరహింసా

దివాహర్దివసరజసనిశ్శ్రేయసపురుషాయుషద్వ్యాయుషత్ర్యాయు
షర్గ్యజుషేత్యాదినానిపాతనాత్సాధుః - ఉచ్చైరధికం స్తువన్ స్తుతిం కు
ర్వన్ శౌరిః శ్రీహరిః పురహరం తం పరశివం ప్రతి- శతశః అనేకప్రకారైః-
వ్యనంసీత్ ననామేత్యర్థః॥౨౧॥ భావైరితి॥ అంతరాః బాహ్యాః ఉపవ ఆంత
రాః స్వార్థేణ్ప్రత్యయః॥ని॥ అంతరః పరిధానీయస్వీయబాహ్యేషువా
చ్యవదితి నానార్థమాలా - తైః బాహ్యైరిత్యర్థః పుష్పైరష్టభిః అష్ట
సంఖ్యాకైః భావైః - స్తంభప్రళయరోమాంచస్వేద వైవర్ణ్యవేప
థువైస్వర్యాశ్రులక్షణైః సాత్త్వికభావైరిత్యర్థః సహిత ఇతి శేషః అహిం
సాఆదిర్యేషాం తైః పుష్పైశ్చ కుసుమైః ఆదిపదేన సత్యాస్తేయబ్రహ్మ
చర్యాపరిగ్రహగ్రంథాతితిక్షోపరతిసమాధానాని గ్రాహ్యాణి॥శ్లో॥ అ
హింసాప్రథమం పుష్పమింద్రియాణాం చ నిగ్రహః। క్షాంతిః పుష్పం

దయాపుష్పంజ్ఞానపుష్పమతఃపరం ॥ తపఃపుష్పంసత్యపుష్పం భావపు
ష్పమథాష్టమమిత్యభియుక్తోక్తేః - పరిచరణపరిచరణంకుర్వన్నిత్యర్థః
అత్యుత్కటమహామోదదర్శనాత్సంజాత సాత్త్వికభావస్య హార్దైరహి
హింసాదిభిఃశివంపూజయామాసేతిభావః - యద్వాఅంతరఃఅంతరా
త్మాగత్రభవాఃఅంతరాఃఅంతరాత్మస్థాఇత్యర్థః॥తత్రభవఇత్యణ్ప్ర
త్యయః॥ని॥ అంతరమవకాశావధిపరిధానాంతర్ధిభేదతాదర్థ్యే-ఛిద్రా
త్మీయవినాబహిరవసరమధ్యేంతరాత్మనిచేత్యమరః - తథాభూతైఃఅష్ట
భిఃఅష్టసంఖ్యాకైఃఅహింసాదిభిఃఅహింసాప్రభృతిభిఃభావైఃపదార్థై
రిత్యన్వయః ॥ని॥ భావఃపదార్థసత్తాయామితి భాస్కరః- తైరేవపు
ష్పైరితివ్యస్తరూపకమేతత్ - పరిచరణపూజయన్నిత్యర్థః- అథవా
అష్టభిఃఅష్టసంఖ్యాకైఃఅంతరైర్హార్దైఃభావైఃభావనావిశేషైఃపదా
ర్థైరితివార్థః తేచభావాఃస్కందపురాణేఆభ్యంతరపూజాప్రకరణే

దిభిఃకోటీరేపరభక్తి భారనమితే కుర్వన్ప్రణామాంజ

లిమ్। వాగ్భిర్గద్గదనిర్గతాభిరఖిలత్రయ్యంతసైద్ధాం

దర్శితాఃతథాహి ॥శ్లో॥ స్నానంసమత్వసలిలేనహిపూర్ణభావోప
స్త్రంత్రిశక్తిగుణసంయుత యజ్ఞసూత్రం। విద్యానుగంధమిహభూ
తదయాక్షతాంచ గ్రంథాదిపుష్పచయమర్పయనిత్యమంగ ॥ ప్రజ్ఞామ
నోహంకృతిదిత్తధూపం శ్రోత్రాదిపంచేంద్రియదీపమంగ। సద్వా
సనాతైలయుతంచదేహేజీవో పహారంసుఖదుఃఖబాహ్యం ॥ గుణత్ర
యాఖ్యతాంబూలంపాణార్పణ నమస్కృతిం। శాంతిపుష్పాంజలిందే
హేచైకభావేనసంయుతం । ఏవమాభ్యంతరద్రవ్యసంభృతం శివపూ
జనమిత్యాదినాభిహితం। అహింసాదిభిరేవపుష్పైఃవ్యస్తరూపకమేతత్
అహింసాదిభిరిత్యాదినాగ్రంథాదిపరిగ్రహఃపరిచరణపూజాంకుర్వన్ని
త్యర్థః పరానిరతియాయాఃభక్తిః అనురాగస్తైనభారోధూరిత్యర్థః
తేననమితేప్రహ్వీకృతేకోటీరేశిరసి॥ ని ॥ శీర్షేకిరీటేకోటీరమితి హ
లాయుధః - ప్రణామఃప్రణతిముద్రాంకితః యోంజలిః సంఘట్టితహ
స్తయుగమిత్యర్థః ॥ ని ॥ పాణిర్నికుబ్జఃప్రసృతిస్తౌయుతావంజలిఃపు

మానిత్యమరః - గద్గదం గ్రసితప్రత్యుత్తరార్థానాం యథాతథా స్రుతాభి ర్వినిర్గతాభిః అఖిలాస్సమస్తాయే త్రయ్యంతాః తేషాం సిద్ధాంతా ఏవ సైద్ధాంతికాః - స్వార్థేణఠక్ప్రత్యయః - నిర్ణీతార్థా ఇత్యర్థః॥ ని॥ సమౌసిద్ధాంతరాద్ధాంతావిత్యమరః - తఏవస్రోతాంసి ప్రవాహాస్తేషాం సారమయీభిర్ముఖ్యాభిరిత్యర్థః వాగ్భిః వచనైః జ్యోతిషాం సూర్యాదీనాం-జ్యోతిః ప్రకాశకం॥ శ్రు॥ తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతేః తత్ప్రమర్యాఖ్యాతం మహః ఇత్యర్థః అస్తు తస్తుతించ కారేత్యర్థః * ష్టుఙ్ స్తుతావితి ధాతోః కర్తరి లఙ్ ॥ ౨౨ ॥ అ॥ సాంఖ్యమతానురోధేన స్తౌతి॥ సాన్నిధ్యేతి॥ యస్య పరశివస్య సాన్నిధ్యమాత్రతః సన్నిధిమాత్రాదేవబిందోః బిందుసంజ్ఞికాయాః ప్రకృతేరిత్యర్థః స్పందః చలనమేవ ఇదం పరిదృశ్యమానం నామరూపాత్మకం జగత్సర్వం జగద్భగవ

తికస్రోతస్సారమయీభిరస్తుత సతజ్జ్యోతిః పరంజ్యోతి
షామ్॥ ౨౨॥ ప॥ సాంనిధ్యమాత్రతో యస్య స్పందో బిందో
రిదంజగత్। అద్వంద్వమపరిస్పంది తద్ద్వంద్వం నౌమి శాం.
భవమ్॥ ౨౩॥ ప॥ ఓమిత్యుమేతి యువయోరభిధానమేకం

త్ప్రకృత్యోపాధిస్పందప్రయోజ్యమితి భావః॥ తథాచ సాంఖ్యసూత్రం॥ సన్నిధానాదధిష్ఠాతృత్వం మణివత్ ॥ అస్యాయమర్థః యథాఽయస్కాంతమణేస్సన్నిధిమాత్రేణాయశ్శాలకత్వం తథాఽదిపుంసస్సన్నిధిమాత్రేణ సంయోగమాత్రేణ మహత్తత్త్వాది రూపేణ ప్రకృతిపరిణమనేధిష్ఠాతృత్వం॥ తథైవ పౌరాణికవచనం॥ శ్లో॥ అయ ఆత్మని కర్తృత్వమకర్తృత్వం చ సంస్థితం। నిరిచ్ఛత్వాదకర్తాసౌ కర్తా సన్నిధిమాత్రతః॥ నిరిచ్ఛే సంస్థితే రత్నే యథా లోహం ప్రవర్తతే। సత్తామాత్రేణ దేవేన తథైవాయం జగజ్జన ఇతి॥ అద్వంద్వం శీతోష్ణసుఖదుఃఖక్షుత్పిపాసాజరామరణాదిద్వంద్వరహితమిత్యర్థః-అపరిస్పంది పరస్పరసంయోగరహితమిత్యర్థః - శాంభవం శంభుసంబంధి తద్పూర్వోక్తం ద్వంద్వం బిందుపురుషయుగ్మం నౌమి నమస్కరోమిత్యర్థః॥ ౨౩. ఓమితి॥ సాచత్వంచయువాంతయోః యువయోః ప్రకృతిసంజ్ఞికాయా బిందో

భగవతశ్చేత్యుభయోరిత్యర్థః - అభిధానమభిలాపకనామేత్యర్థః ఏ
కంపకజాతీయవర్ణక మిత్యర్థః॥ ని ॥ ఆఖ్యాహ్వే అభిధానంచ నామ
ధేయంచనామ చేత్యమరః- శివస్యపరబ్రహ్మణః ఓమితి ప్రణవో బ్రహ్మణి
ర్దృయం॥ శ్రు॥ ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః- ప్రకృతిబింద్వాదిసం
జ్ఞికాయాః పార్వత్యాస్తు ఉమేతి నామ॥ శ్రు ॥ బహుశోభమానాము
మాం హైమవతీమితి శ్రుతేః - ఏవంచ ఓమిత్యుమేత్యుభయోః శబ్దయో
రకారోకారమకారాత్మకత్వాదభేదఇతిభావః ॥ నను ఓమితినామ్నః అ
కారాద్యవయవకత్వం శ్రూయతే ఉమేతినామ్నః ఉకారాంతావయవ
కత్వం శ్రూయతే- అతః ఏకజాతీయవర్ణకత్వేపి ఆనుపూర్వీభేదాత్క
థమనయోరభేదఇతిచేదతఆహ॥ సృష్ట్యాదితి॥ ఓమితిశబ్దె సృష్ట్యవధిత్వం
వర్తతేకథమితిచేత్ -సృష్టౌ శబ్దనిష్పత్తౌ అః అకారఆదిర్యస్యేత్యాదిరోమ్
శబ్దః-అః అకారః అవధిః అవసానంయస్యేతివ్యుత్పత్త్యా అకారావసానక

సృష్ట్యాదిసృష్ట్యవధితాగుణమాత్రభిన్నం। ఏకంచ
తావదభిధేయమపీహరూపం వేణీజటేతికచసంహతిభేద

ఉమాశబ్దః * వష్టి భాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసర్గయోః - ఆపంచైవ
హలంతానాంయథా వాచానిశాదిశేత్యనేన - అవధిశబ్దావయవావేత్యు
పసర్గావయవస్యఅకారస్య లోపాత్కేవలం వలగ్నవత్ సాదిశబ్ద
వద్వధిశబ్దః ప్రయుక్తఇతిబోధ్యం॥ నను ఓంశబ్దె సృష్ట్యాదిత్వముపపాదయ
తా అఆదీతివక్తవ్యమితి చేన్న ॥ అఆదితిస్థితేపి అకారాకారయోః * అక
స్సవర్ణేదీర్ఘఇతిసూత్రేణాభిన్నమితి ॥ విగ్రహః పరస్పరమితి శే
షః-తథాచ అయమర్థః పరమన్యోన్యం సృష్ట్యాదిసృష్ట్యవధితాగుణమాత్ర
భిన్నంయువయోరభిధానం నామధేయభూతం ఓమిత్యుమేతిశబ్దద్వ
యంఏకం ఏకవిధావాంతరజాతీయవర్ణకదంబకమిత్యవధేయం - ఇతిశ
బ్దః కాకాక్షిన్యాయేనోభయత్రాన్వేతి - తథా వేణీతిజటేతిచయాకచ
సంహతేశ్శిరోరుహసముదాయస్య భేదావిశేషౌ తాభ్యాంభిన్నంభే
దవదిత్యర్థః - అభిధేయంఓముమాశబ్దవాచ్యార్థభూతం రూపంచ
స్వరూపమపీత్యర్థః - ఇహేదానీంతావదేకంఅభిన్నమిత్యర్థః - అ

స్మాకమిదానీమభిన్న తయా ప్రత్యక్షవిషయత్వాదితి భావః - యద్వా
యువయోర్బిందోః భవతశ్చేత్యుభయోరభిధానం వాచకశబ్దఏకంపకవి
ధవర్ణవిశిష్టమిత్యర్థః - ఉభయోరకారోకారమకారాంతకత్వావిశే
షాదితి భావః - సృష్టిః నిర్మాణం॥ ని॥ సృష్టిస్స్వభావే నిర్మాణ ఇతి భాస్క
రః - తస్యామాదిః తస్యా ఆదిరితి వా ప్రథమా వా కారణం వా ఉమేత్యర్థః -
ఉమాయాః పంచవింశతి తత్త్వాంతర్గత ప్రాథమిక ప్రకృతి తత్త్వస్వ
రూపత్వాదితి భావః॥ శ్రు॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీః ప్ర
జాం జనయంతీమితి - ప్రకృతేః మహాన్ మహతో హంకార ఇత్యాదిశ్రుతి
స్మృతిభ్యాం జగత్కారణత్వాత్తస్యా ఆదిత్వమితి భావః - పూర్వోక్తభా
స్కరకోశాత్ సృష్టిస్స్వభావః తస్యా ఏవ అవధిర్మర్యాదా స్థానమిత్యర్థః॥
ని॥ పరిచ్ఛేదే బలేవధిరిత్యమరః అవధిత్వం తు పరమేశ్వరస్య॥ శ్రు॥ యస్మా
త్పరం నాపరమస్తి కించిదిత్యాదిశ్రుతిః॥ ఏవం చ సృష్ట్యాదిశ్చ సృష్ట్యవధిశ్చే
తి ద్వంద్వః తయోర్భావస్తత్తా సైవ గుణః విశేషణమిత్యర్థః॥ ని॥ త్యాగా
దావప్రధానే చ గుణ ఇతి భాస్కరః - స ఏవ గుణమాత్రం॥ ని॥ మాత్రం

భిన్నం॥ ౪౨॥ ప॥ యద్ఘోరఘోరతరరూపమఘోరసం

కార్త్స్న్యేవధారణ ఇత్యమరః - గుణమాత్రేణ భిన్నం గుణేనైవ పరస్ప
రం భేదవదిత్యర్థః - అభిధేయం వాచ్యార్థభూతోమామహేశ్వరాఖ్య
వస్తు చ వేణీతి॥ ని॥ వేణీ ప్రవేణీ శీర్షణ్యా శిరస్యా విశదే కచ ఇత్యమరః - జ
టేతి॥ ని॥ శిఖాచూడా కేశపాశే వ్రతినాం తు జటా సటేత్యమరః - కచశ్శి
రోరుహాః॥ ని॥ కచః కేశశ్శిరోరుహ ఇత్యమరః - తేషాం సంహతిర్బృందం॥
ని॥ స్త్రియాం తు సంహతిర్బృందమిత్యమరః - తస్యాః యా భేదౌ ప్రకారౌ
తాభ్యాం భిన్నం పరస్పరం భేదవదితి తాత్పర్యార్థః - తాదృగ్రూపమ
పి ఇహేదానీం ఏకం తావదభిన్నమేవేత్యర్థః అర్ధనారీశ్వర తయా అ
స్మాకం ప్రత్యక్షవిషయత్వాదితి భావః॥ ౪౨ ॥ యదితి॥ ఆ
వర్తితే సర్వతో విఘూర్ణితే యే భ్రుకుట్యౌ అక్షికనీనికే॥ ని॥ తంద్రీ ప్రమీ
లా భ్రుకుటిర్భ్రూకుటిర్భ్రుకుటిః స్త్రియామిత్యమరః - తాభ్యాం భీషణం దా
రుణం॥ ని॥ దారుణం భీషణం భీష్మమిత్యమరః - ఘోరాణాం భయంకరప్ర
మథభూతపిశాచానాం ఘోరమత్యంత భయంకరమిత్యర్థః తథావిధం

రూపమాకారఃయస్యతత్తథాభూతంఅఘోరమితిసంజ్ఞానామధేయం యస్యతత్తథాభూతంపశవో బ్రహ్మాదయఃతేషాంపతిఃతస్యతేతవ ॥శ్లో॥ బ్రహ్మాద్యాఃపశవఃప్రోక్తాశ్శివస్తేషాంపతిస్స్మృతా ఇతిపురాణోక్తేః-య దాననంముఖంవక్త్ర తేసాంసారికాణాం సంసారిణాం సంబంధినీయాఆ ర్తిఃపీడా॥ని॥ ఆర్తిఃపీడాధమష్ఠోట్యోరిత్యమరః - తస్యాఃహరణంనాశ కమతఏవపరముత్కృష్టంపదంప్రాప్యస్థానభూతం ॥ ని ॥ పదంవ్యవసి త త్రాణ స్థానే త్యాద్యమరః - తచ్ఛివ దక్షిణ ముఖం మమశరణంసంరక్షకమితి ॥ ని ॥ శరణంగృహరక్షిత్రో రిత్యమరః ప్రపద్యేప్రపన్నోస్మీత్యర్థః-తమంతకావిపదాముద్ధర్తురభావాదితి భావః ॥ ౨౫॥ ఇతీతి॥ఇత్థంస్తువంతంస్తుతింకుర్వంతం ఇందిరారమణం

జ్ఞఆవర్తితభ్రుకుటిభీషణమాననంతే । తద్దక్షిణంపశుప తేఃపరమంపదంమేసాంసారికార్తి హరణంశరణంప్రప ద్యే॥ ౨౫ ॥ గ ॥ ఇతిస్తువంతమిందిరారమణమిందుశేఖ రఃపరిరభ్యబాహుభ్యామూచచక్షే॥ ౨౦ ॥గ॥ భగవన్క మలలోచనభవద్దర్శనేనపరమామస్మినిర్వృతింప్రా ప్తఆత్మనోపికిమధికంప్రేమ్షదం॥ ౨౧॥ తథాహి॥ వ॥ శి వాఘోరాచేతిశ్రుతిషువిదితే యేమమతనూతయోరా

శ్రీహరింఇందుశేఖరఃశ్రీచంద్రమౌళీశ్వరఃబాహుభ్యాంభుజాభ్యాంప రిరభ్యఆలింగ్యఇదంవచనంఆచచక్షేజగాద॥ ౨౦॥ భగవన్నితి ॥హేభ గవన్అప్రచ్యుతషాడ్గుణ్యశాలిన్ హేకమలలోచనపుండరీకాక్ష భవత స్తవదర్శనంప్రేక్షణంతేనపరమాంనిరతిశయాంనిర్వృతింసుఖం॥ని ॥ని ర్వృతిర్మనసస్తోషే మోక్షేవ్రత్యాగతావపీతినానార్థమాలా - ప్రా ప్తోస్మిఆత్మనస్స్వస్మాదపిప్రేమపదంప్రీతిస్థానంకింనకిమపీతిభావః ॥ ౨౧॥ అ॥మమార్థమిదమంతకసూదనస్యదేపిత్వమివతదితిప్రతిపాదయంతి ॥ శి వేతి॥శ్రుతిషువేదేషు ॥ని॥ శ్రుతిస్స్త్రీవేదఆమ్నాయఇత్యమరః- ఇతిశ బ్దఃకాకాక్షిన్యాయేనశివాపదఘోరాపదయోస్సంబధ్యతేతథాచ శివేతి ఘోరాచేతిమమపరశివస్యయేద్వేతనూశరీరే ॥ని ॥ స్త్రియాంమూర్తి

స్తను స్తనూరిత్యమరః - విదితేప్రఖ్యాతేవర్తతే ఇత్యస్య గమ్యమా
నత్వాదప్రయోగః॥ని॥ బుద్ధంబుధితంమనితంవిదితం ప్రతిపన్న మవసితా
వగతేఇత్యమరః॥శ్రు॥ తస్యై తేతనువౌ ఘోరా న్యాశివా న్యాతనూరితి
చశ్రుతేః॥తథోక్తంమహాభారతేపి ॥ శ్లో॥ ద్వేతనూతస్యదేవస్యవేద
జ్ఞాబ్రాహ్మణావిదుః । ఘోరాచాన్యాశివాచాన్యా తేచైవశతథాపున
రితి॥తయోఃశివాఘోరయోర్మధ్యేఆద్యాప్రథమోక్తాశివాఖ్యాపరమర
మణీయాత్యంతదర్శనీయా మేమమమూర్తిశ్శరీరంత్వమసిభవాన్ భవ
సీత్యర్థః అర్ధాంగీకృతదాంపత్యస్యమమేతిపదద్వయశేషః దేహేశ
రీరేఅర్ధమర్ధాంశఃత్వమసి॥తథాచోక్తంరహస్యాగమే॥శ్లో॥యోయంచ
కాస్తిగగనార్ణవరత్న కాంతిర్యోయం సురాసురగురుః పురుషఃపురా
ణః॥యద్వాఉమయాసాకంవిష్ణోరభేదాదితిభావః- మమదక్షిణంవదనం

ద్వామూర్తిఃపరమరమణీయాత్వమసి మే। త్వమస్యర్థం
దేహేత్వమసివదనందక్షిణమితిత్వయి ప్రియే యావత్త
వభవతి తావచ్చవిదితం॥ ౨౧॥గ॥కిమిచ్ఛసికింకరణీయమిత్య
భిదధత్యుమావల్లభేరమావల్లభే నేదమభిదధే॥ ౨౨॥గ॥కిమ
న్యద్దేష్టవ్యం॥ ౨౩॥గ॥ ఇదంకిలకిమపిశ్శృంఖలంమద్యశఇవ

ముఖంచత్వమసి॥శ్లో॥ విష్ణురూపంముఖంరమ్యంఅఘోరందక్షిణంమమే
తిచంద్రికోక్తేః- ఇతిహేతోః ॥ ని ॥ ఇతిహేతుప్రకరణప్రకారాదిస
మాప్తిష్విత్యమరః-త్వయిభవద్విషయే అహంయావత్- యదిత్యర్థః-
ప్రియేచసంతుష్టోభవామీత్యర్థః- తావత్తత్సకలమిత్యర్థః॥ ని॥ యా
వత్తావచ్చసాకల్యేవధౌమానేవధారణఇత్యమరః- తవవిదితంబుద్ధమిత్య
ర్థః॥ ని॥ బుద్ధంబుధితంమనితంవిదితంప్రతిపన్నమవసితావగతేఇత్యమ
రః॥ ౨౧॥కిమితి ॥ కిమిచ్ఛసిఅపేక్షసేకింకరణీయంకర్తవ్యంమయేత్యాది
ఇతీష్టంఉమాధవేగౌరీవల్లభే అభిదధతివదతిసతిరమాధవేన లక్ష్మీపతినా
ఇదంవచనమభిదధేఉక్తమిత్యర్థః॥౨౨॥కిమితి॥ అన్యత్పరిదృశ్యమానా
దతిరిక్తంమమేతి శేషఃకిమాదేష్టవ్యంకింవక్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౨౩॥ ఇదమి
తి ॥ సంభావితస్యబహుమానితస్యసంబంధిదుర్యశః అకీర్తిరివవిశ్శృంఖ

లంనిర్నిరోధం యథాతథా సద్యస్తత్క్షణం సమాక్రాన్తం విధ్యండస్య మండలం బ్రహ్మాండగోళకం యేన తత్తథాభూతం దుర్విదగ్ధస్య అతిగర్వితస్య॥ని॥ దుర్విదగ్ధోతిగర్విత ఇతి రుద్రః - పాండిత్యం శాస్త్రీయజ్ఞానమివేత్యర్థః తృణీకృతాని బల్బజీకృతాని బ్రహ్మాదిదైవతాని యేన తత్తథాభూతం నీచః పృథగ్జనః॥ ని॥ వివర్ణః పామరో నీచః ప్రాకృతశ్చ పృథగ్జన ఇత్యమరః- ఈశ్వరః స్వామీ॥ ని॥ ధనీ స్వామీత్యీశ్వరః పతిరీశితేత్యమరః- తస్య భావః ఐశ్వర్యమివ నిమిషార్థమపి కలామాత్రమపి క్షుంతుం సోఢుం అక్షమం అశక్యం బాలిశో మూర్ఖః తథాభూతో యో రాజా॥ ని॥ మూర్ఖే వైధేయ బాలిశా ఇత్యమరః- తస్యోపసేవనం సమీపసేవేత్యర్థః ప్రతిక్షణం ద్రియమాణం వైచిత్ర్యభాగిత్యర్థః - పాశుపతాశ్శివభక్తాః

సంభావితస్య సద్యస్సమాక్రాంతవిధ్యండమండలదుర్వి
దగ్ధస్య పాండిత్యమివ తృణీకృతబ్రహ్మాదిదైవతం నీచగత
మైశ్వర్యమివ నిమిషార్ధమపి క్షుంతుమక్షమం బాలిశరా
జోపసేవిజీవనమివ ప్రతిక్షణం ద్రియమాణం॥ ౨౮॥ గ॥
పాశుపతావహేళనమివ భస్మీకృతజగత్త్రయం క్షీణాయు
ష్యామామయాల్బణ్యమివ పరిభవత్ప్రతీకారప్రకారం

శివభక్తస్వరూపం స్కాందే॥ శ్లో॥ యోహస్తేపి శివలింగనిష్ఠం నివేశ్య తల్లీనమనః ప్రచారః। బాహ్యక్రియాసంకులనిస్పృహాత్మా సంపూజయత్యంగ సవీరశైవః ఇతి తేషామవహేళనమవజ్ఞైవ॥ని॥ అవజ్ఞావహేళనమసూక్షణమిత్యాద్యమరః - భస్మీకృతం జగతాం లోకానాం త్రయం యేన తత్తథాభూతం॥ తథాచోక్తం స్కాందే॥ శ్లో॥ భక్తానాం గణమూర్తానాం ప్రాణలింగాంగసంగినాం। అతిథీనాం ద్విజాగ్ర్యాణాం ప్రాజ్ఞస్సన్మానమాచరేత్। అన్యథా తు మహారిష్టమితి ప్రాహ మహేశ్వర ఇతి। క్షీణమాయుర్జీవితకాలః యేషాం తే తేషాం ఆమయో రోగః॥ ని॥ రోగవ్యాధిగదామయా ఇత్యమరః - తస్యౌల్బణ్యం ఉపచయ ఇవ విఫలీభవన్ వ్యర్థీభవన్ ప్రతీకారస్య చికిత్సాయాః ప్రకారో యస్య తత్తథాభూతం పాషండాః సర్వలింగినః బౌద్ధాదయః। తేషాం ముఖమివ॥ని॥ పాషండాస్సర్వలిం

గినఇత్యమరః-అత్ర సుధాయాంతు॥ శ్లో॥ పాలనాచ్ఛత్రయోర్ధర్మః పా
శబ్దేననిగద్యతే । తంఖండయంతి తేయస్మాత్పాషండాస్తేన హేతునేత్యు
క్తం ॥ దర్శనమోః దృశోః పంథాః మార్గః తస్మాత్ దర్శనపథాత్ *
ఋక్పూరిత్యాదినాసమాసాంతాదప్రత్యయః। పరిహరణీయంపరిహర్త
వ్యందృష్టిప్రసారణానర్హమితిభావః-ప్రతారకాః వంచకాః తేషాంసౌ
హార్దమేవమైత్రీవ * సుహృద్దుర్హృదౌమిత్రామిత్రయోరితి నిపాత
నాత్సాధుః-పరమదారుణమత్యంతభయానకమిత్యర్థః॥ ని॥ ఘోరంభీ
మంభయానకమిత్యమరః - విషంగరళంతస్యనిషేవణం సేవనమివవ్యా
మోహః మూర్ఛాతస్యకారణంనిమిత్తమిత్యర్థః భవతఃపదాబ్జేపాదక
మలేతయోర్వైముఖ్యమభజనంవా తస్మాజ్జాతంతజ్జందురితమివ భవ

పాషండముఖమివపరిహరణీయందర్శనపథాత్ప్రతారకం
సౌహార్దమివపరమదారుణవిషయనిషేవణమివ వ్యా
మోహకారణంభవత్పాదాబ్జవైముఖ్యజందురితమివభ
వత్ప్రపతనైకభేషజమవ్యపదేశ్యమనిర్ధార్యమదూరవి
ప్రకర్షేణ శక్యమివవిషమితివ్యపదేష్టుమతరితో పన
తమతీతభవప్రారబ్ధమివసమాక్రమ్యజగత్రయ సన్ని

తఃప్రపతనంప్రపత్తిః ప్రణిపాతఇతియావత్. తదేకంముఖ్యం భేషజం
ప్రతీకారోయస్యతత్తథాభూతం యథాభవద్భజనాభావ ప్రయుక్తదు
రితంభవన్నమస్కారేణైవ నిరస్యతేతద్వదిదమపి తేనైవనివర్తనీయమి
తిభావః॥ని॥ భేషజౌషధభైషజ్యాదికిత్సారుక్ప్రతిక్రియేతిచామరః-అవ్య
పదేశ్యంనామ్నాఇదమిత్థమితివక్తుమశక్యమిత్యర్థః- అనిర్ధార్యంస్వ
రూపేణాపిఇదమిత్థమితిజ్ఞాతుమశక్యమిత్యర్థః- అదూరంసమీపప్రదే
శఃతస్మిన్ విప్రకర్షః విబాధనంతేన॥ ని॥ ద్వయోస్తుస్యాద్విప్రకర్షః
వ్యవధానేవిబాధనఇతి హేమచంద్రః-విషమితిగరళమిత్యేవం వ్యపదే
ష్టుంనామ్నానిర్దేష్టుమిత్యర్థః - అశక్యమివతరితమసమాహితంయ
థాతథాఉపనతం సంప్రాప్తః అతీతః అతిక్రాంతోయోభవః జన్మప్రా
గ్జన్మేతియావత్ తత్సంబంధియత్ప్రారబ్ధం అవశ్యభోక్తవ్యకర్మేత్య

ర్థః తదివస్థితం దుర్నివారత్వాదితి భావః జగత్త్రయం త్రిభువనం సమా
క్రమ్య దేవాసురాః సన్నిపాత్య పాతయిత్వేత్యర్థః కమలాసనం బ్ర
హ్మాణం ప్రక్షోభ్య ప్రధావ్యక్షోభం ప్రాపయిత్వా వేత్యర్థః మామ
పి పరివృత్య సర్వతో వ్యాప్యేత్యర్థః భూషణాంబరాదిషు ప్రవృత్తమి
దం కిల సముద్రవినిర్గతం వస్తు భగవత్యాః సుధామాలిన్యాః అమృతేశ్వ
ర్యాశ్చరణారవిందయో ర్యత్స్మరణం ధ్యానం తస్య ప్రభావః మహిమా త
స్మాత్ శనైః క్షణం కించిదల్పం అనుసృత్యేవ నివృత్త్యేవ విశ్వం కృత్స్నమి
దం భువనమధరోత్తరయతి వ్యత్యాసం ప్రాపయతీత్యర్థః॥ ౨౪॥ అక్షో
భ్యమితి॥ భిషజాం చికిత్సకానాం॥ ని॥ భిషగ్వైద్యౌ చికిత్సకావిత్యమరః॥ శ
స్త్రైః అక్షోభ్యః నివార్యం శస్త్రస్య ఆయుధస్య అస్త్రస్య బ్రహ్మాస్త్రాదే

పాత్య దేవాసురాః ప్రక్షోభ్య కమలాసనం పరివృత్య
మామపి ప్రవృత్తం శనైర్భూషణాంబరాదిషు భగవత్యా
స్సుధామాలిన్యాశ్చరణస్మరణప్రభావాదపసృత్యేవ కిం
చిదధరోత్తరయతి విశ్వమిదం॥౨౫॥ ప॥ అక్షోభ్యం భిష
జాం శస్త్రైరవిషయశ్శస్త్రస్య వాస్త్రస్య వా దుస్సాధం మ
ణిమంత్రయంత్రశతైర్దుర్నిగ్రహం యోగిభిః। వ్యా
ముహ్యత్కమలాసనం వినిపతద్దేవర్షిసిద్ధాసురం నిర్వ్యాపారి

వాః॥ ని॥ ఆయుధం తు ప్రహరణం శస్త్రమస్త్రమథాస్త్రియామిత్యమ
రః- అవిషయం అగోచరం లక్ష్యం న భవతీతి యావత్ మణయో గారుడమ
ణిప్రభృతయః మంత్రాః విషఘ్నశాబరాదిమంత్రాః యంత్రాణి గారు
డయంత్రాణి తేషాం కరణాస్థాపనధారణపారాయణాది క్రియాః తైః
దుస్సాధం నియంతుమశక్యమిత్యర్థః- అథవా నిరసితుమశక్యమిత్యర్థః
యోగిభిః సనకాదిభిః దుర్నిగ్రహం నిగ్రహీతుమశక్యమిత్యర్థః- వ్యా
ముహ్యన్విమూర్ఛన్ యః కమలాసనో బ్రహ్మా యస్మాత్తథాభూతం విని
పతంతః దేవర్షయః సిద్ధాః అసురాశ్చ యస్మాత్తథాభూతం ని
ర్వ్యాపారితం గతచేష్టీకృతం విష్టపం లోకః యస్మాత్తథాభూతం ఇదం
పరిదృశ్యమానం అస్మదరిష్టం కింభవేత్ కిం నామ కిం నామధేయకం నజ్ఞా

యతేనజ్ఞాతమిత్యర్థః॥ ౨౭ ॥ యదితి॥ హేజగన్నాథపరశివభవతాజగ
ద్భువనంపాల్యంరక్షణీయమితి మహ్యామితిశేషః యదాదిష్టం యత్సంది
ష్టంతద్భువన్నిదేశః ఏతత్పర్యంతమే తావత్కాలపర్యంతం తవకరుణ
యాకృపయాసాధితమివసంపాదితప్రాయమేవేత్యర్థః - దురూహో
ఊహితుమశక్యోమహత్యధికేఅస్మిన్ ప్రవిలయేపునః ఏతస్మిన్వినాశకా
లేత్విత్యర్థః-తవచరణయోః తత్వస్యస్వరూపస్యకథన మభిధానమితి
యత్ ॥ని॥తత్వంవిలంబమానేస్యాత్స్వరూపేపరమాత్మనీతి నానార్థర
త్నమాలా - తదిదంమయాకార్యం కర్తవ్యమిత్యర్థః - మమస్వరూ
పమేతావదితికథనమేవమేరోచతఇతిభావః॥ ౨౮॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థంనిర్విణ్ణే

పారితమద్భుతంచకిమిదంకింనామనజ్ఞాయతే॥ ౨౭॥ ప ॥
యదాదిష్టంపాల్యం జగదితిజగన్నాథభవతా తదేతత్ప
ర్యంతంశివకరుణయాసాధితమివ।దురూహేమస్మాథమ
హతిపునరస్మిన్ ప్రవిలయేమమేదంకార్యంయత్తవచరణ
యోస్తత్వకథనం॥ ౨౮ ॥గ॥ ఇతినిర్విణ్ణఇవనివేదయతి
గరుడధ్వజే ప్రహసన్పార్వతీరమణఃపశ్యతావదితిభ్రు
వన్ ప్రసారయన్దక్షిణంబాహుమనుసస్మార హాలా
హలం॥ ౨౯॥ ప॥ సర్వాతంకవిశంకశంకరజటాలంకార

ఖవిశిష్టఇవగరుడధ్వజే నివేదయతిఅభిదధానేసతి పార్వతీ రమణఃఉ
మాకాంతఃప్రహసన్ హాసంకుర్వన్ సన్నిత్యర్థః పశ్యతావదితిభ్రు
వన్దక్షిణంబాహుంవామేతరభుజం॥ ని॥ వామంశరీరేసవ్యంస్యా దప
సవ్యంతుదక్షిణమిత్యమరః - ప్రసారయన్ప్రసారణంకుర్వన్సన్హా
లాహలంవిషరాజంఅనుసస్మారస్మృతవానిత్యర్థః॥ ౨౯॥ సర్వేతి॥ స
ర్వేసమస్తాఃయేఆతంకారోగాఃసంతాపాఇతివార్థః॥ని॥రుక్తాపశంకా
స్వాతంకఇత్యమరః - తేభ్యఃవిశంకఃభయరహితఃయచ్ఛంకరస్సదాశి
వస్తస్య యాజటాః॥ని॥ ప్రతీనాంతుజటాసటేతికోశాత్ - జడీభూత
శిరోరుహాఇత్యర్థః- తాసాంఅలంకారఃమండనభూతఃయచ్చంద్రాం
కురః బాలచంద్రః తస్యయాజ్యోత్స్నచంద్రికాతయో నిర్ఝరమ

త్యంతంపూరితాభరితాఃయాస్తిస్రోజగత్యోలోకాః॥ ని ॥ జగతీభువనే త్య్మాయామితివిశ్వః-తాసాంగర్భఃకుక్షిదేశః॥ ని॥ కుక్షిభ్రూణార్భకాగ ర్భావిత్యమరః- తేనఅవధూతఃనిష్కాసితఃసఃక్ష్వేళఃవిషం॥ ని ॥ క్ష్వేళ స్తుగరళంవిషమిత్యమరః-మహాన్ యశ్శుండాలోగజఃతస్యశుండఃకరఃత యాఆహతిరాఘాతః తయాక్షుభ్యత్తారళ్యంప్రాప్నువద్యత్ క్షుద్ర సరఃస్వల్పజలకాసారః॥ ని ॥ కాసారస్సరసీసరఇత్యమరః-తస్మిన్ యే తరంగాఃఊర్మయః తేషాంనికరస్సమూహః తేనవ్యాకీర్ణంప్రకీర్ణం- అథవామగ్నమిత్యర్థః - యచ్చైవాలంజంబాలః తేనతుల్యంతద్వదిత్య ర్థఃబహిః క్వచనయత్రకుత్రవాక్కైరప్యదృష్టస్థలేవ్యలీయత విలీనమ భూదిత్యర్థః॥౨౯॥అజనీతి॥కాలకూటఃవిషరాజఃసఏవసంతమసంతమః

చంద్రాంకురజ్యోత్స్నానిర్భరపూరితత్రిజగతీ గర్భా
వధూతోబహిః । సక్ష్వేళఃక్వచనవ్యలీయతమహాశుం
డాలశుండాహతిక్షుభ్యక్షుద్రసరస్తరంగనికర వ్యా
కీర్ణశైవాలవత్ ॥ ౨౯ ॥ ప ॥ అజనిశనైర్విశదంజ
గదపసర్పతికాలకూటసంతమసే । తాత్పర్యమివకవీ
నాంతారకకోలాహలోపరమే॥ ౩౦॥ గ॥ సాంనిధ్యత
ఎవభగవతశ్చంద్రచూడస్య పల్లవితాన్యరణ్యాని పర్య

*అపసమంధేభ్యస్తమసఇత్యకారాంతశ్శబ్దః॥ ని ॥ ధ్వాంతేగాఢంధత మసంక్షీణేవతమసంతమఇత్యమరః - తస్మిన్ అపసర్పతిఅపసరణేసతిఅ ఖిలంజగద్భువనజాతంతారకాశుష్కనైయాయికాః తేషాంకోలాహ లఃకలకలధ్వనిఃతస్యఉపరమః ఉపరతిఃఅవసానమితియావత్ తస్మిన్సతి కవీనాంకావ్యాలంకారవిదాంతాత్పర్యం ఉద్దిష్టార్థఇవశనైర్మందం విశ దంప్రకాశమానమజనిబభూవేత్యర్థః॥ ౩౦ ॥ సాన్నిధ్యతఇతి॥చంద్ర శ్చూడాయాంయస్యసతథాభూతఃచంద్రశేఖరఇత్యర్థః-తస్యసాన్ని ధ్యతస్సంనిధానాత్ అరణ్యానివిపినానిపల్లవితాని సంజాతకిసలయానీ త్యర్థః-సాగరాస్సముద్రాఃపర్యపూర్యంతపరిపూరితా బభూవురిత్య ర్థః - సరితోనద్యఃప్రావర్తంతప్రవహంతీత్యర్థః-మరుతోవాయవః

పస్పందిరే ప్రచేలురిత్యర్థః-జ్యోతీంషి సూర్యాదయః ప్రచకాశిరే బభు
రిత్యర్థః-దిశః కకుభః ప్రసేదుః విమలా బభూవురిత్యర్థః - ఉత్పాతాః
ధూమకేతూపకేత్వాదయః॥ ని॥ అగ్న్యుత్పాతౌ ధూమకేతూ ఇత్యమ
రః-ప్రశేముః శాంతిం ప్రాపుః మంగళాని కల్యాణాని ప్రాదురభూవన్
ప్రాదుర్బభూవురిత్యర్థః- జంతవః ప్రాణినః అచేతయంత సంజ్ఞాం ప్రా
పురిత్యర్థః వాసుకిస్సర్పరాజో యథాపురం పూర్వకాలమివావబుధ్యత
ప్రబోధం ప్రాపేత్యర్థః- దేవాసురా ఉత్తస్థుః ఉత్థానం చక్రురిత్యర్థః-
అంభోజసంభవశ్చతురాననోపి శనైస్సంజ్ఞాం ప్రజ్ఞాముపలభ్య ఆశ్రిత్య
చంద్రశేఖరం చంద్రమౌళీశ్వరం దదర్శ అపశ్యత్ ॥౨౬॥ పరీతి॥ అసౌ బ్ర

పూర్యంత సాగరాః ప్రావర్తంత సరితః పస్పందిరే మ
రుతః ప్రచకాశిరే జ్యోతీంషి ప్రసేదుర్దిశః ప్రశేమురు
త్పాతాః ప్రాదురభూవన్మంగళాన్యచేతయంత జంత
వో యథాపురమవబుధ్యత వాసుకిరుత్తస్థుర్దేవాసురా
శ్శనైరుపలభ్య సంజ్ఞామంభోజసంభవోపి సందదర్శ చం
ద్రశేఖరం॥ ౨౬॥ ప॥ పర్యాప్తేందుశతద్యుతిం పరిచితం స
త్యా శుకశ్యామయా సాకూతస్మితసుందరాధరపుటం శా
ర్దూలచర్మాంబరం। సావజ్ఞాగ్రకరప్రసారణమహో సం

హ్మపర్యాప్తాః పరిపూర్ణా యే ఇందవః రాకాచంద్రాః తేషాం యాని శ
తాని తేషాం ద్యుతిః కాంతిః యస్య స తథాభూతం శుకవత్ శ్యామా శ్యామ
లా తథాభూతయా సత్యా పతివ్రతయా పరిచితమాశ్లిష్టం శుకశ్యామ
లాంబయేతి యావత్ సతీదేవ్యేతి వార్థః శుకశ్యామలాంబాస్వరూపం వ
ర్ణితమస్మత్తాతపాదైః॥ శ్లో॥ వపుషా వచసా శుకాయమానామధరే వా
సపి కింశుకాయమానాం। శివకాయశుభాం శుకాయమానాం గజదిత్తా
త్మవిదాం శుకాయమానామితి॥ ఆకూతం కర్తవ్యార్థవినిశ్చయః తేన స
హితం సాకూతం యత్స్మితం తేన సుందరం దర్శనీయం అధరపుటమధరప్ర
దేశః యస్య స తథాభూతం శార్దూలచర్మ వ్యాఘ్రాజినం తస్యాధరం ధ
ర్తారం పరశివమిత్యర్థః సావజ్ఞం సావహేళనం యథా తథా యదగ్రకర

స్యప్రసారణంతస్మిన్ మహాన్ మహాసంరంభః మహానుద్యోగః సఏవసంభా
వనాబహుమానం-మహారంభస్యఉద్యోగస్యసంభావనాశ్లాఘనేతి వా
ర్థః-తయాసంభృత్యన్ హర్షంప్రాప్నువన్ యః కమలేక్షణశ్శ్రీహరిః
యస్యసతథాభూతంతమపిపశ్యన్ తృప్తింఅలంబుద్ధింనయయానప్రాప॥
౩౧॥తతఇతి॥ తతోభవద్దర్శనానంతరంప్రతిలబ్ధాప్రాప్తాచేతనాప్రజ్ఞా
యైస్తేతథాభూతాబ్రహ్మాదయః సుప్తోత్థితాఃప్రసుప్తాఃపశ్చాదుత్థితా
ఇతిస్నాతానులిప్తవత్సమాసః - పక్షిణఉచ్చావచైరనేకవిధైః కోలాహ
లైః కలకలధ్వనిభిః ప్రాతరుద్యంతంఉద్భవంతంసహస్రకిరణమాదిత్యమి
వఉమారమణంపార్వతీపతింయావదుపతిష్ఠంతే సేవంతే॥౩౨॥తావదితి॥

రంభసంభావనా సంభృత్యత్కమలేక్షణంచ తమసౌ
పశ్యన్నతృప్తింయయౌ॥ ౩౧॥ గ॥ తతఃప్రతిలబ్ధచేతనా
బ్రహ్మాదయఃపక్షిణఇవసుప్తోత్థితాః ప్రాతరుచ్చావచైః
కోలాహలై రుద్యంతమివ సహస్రకిరణముపతిష్ఠంతే
యావదుమారణం॥ ౩౨॥ గ॥ తావదస్యభవసాగరనిమ
గ్నభక్తజనోద్ధారదర్శితానురాగఇవపరిణామకఠోరప
శుపాశగ్రంథివిశ్లథనాయాససంభృతారుణ్యఇవ పా
ర్వతీకుచకుంభకుంకుమాలేపపరిచయపాటలఇవతామ

తావద్భవఃజననమరణప్రవాహలక్షణసంసారః సఏవసాగరఃతస్మిన్మ
గ్నాఃయేభక్తాజనాః తేషాముద్ధారఃఉద్ధరణంతస్మిన్దర్శితః అనురాగః
యేనసతథాభూతఇవస్థితేపరిణామః పరిపాకఃతేనకఠోరాఃకఠినాః యేప
శూనాంపశుకల్పప్రాణినాంపాశానాం సంసారపాశానాం అవిద్యాప
రపర్యాయాణాంగ్రంథయఃకిణాఃపర్వపర్యాయాణి॥ ని ॥ గ్రంథిర్నాప
ర్వపరుషీత్యమరః - భ్రమాఫవగ్రంథయఇతితాత్పర్యార్థః తేషాంవిశ్ల
థనంవిమోచనంతస్మిన్ యఆయాసః తేనసంభృతంసంపాదితం ఆరు
ణ్యంయేనతత్తథాభూతఇవస్థితేపార్వత్యాఃయౌకుచకుంభౌతయోర్య
త్కుంకుమంతస్యపరిచయస్సంబంధః తేనపాటలేరుణితేతామరసేనసో
దరీసదృశీత్విట్ యస్యసతథాభూతఇవస్థితేఅస్యపరశివస్యపాణితలేహ

స్తప్రదేశేపల్లవేకిసలయేమధువ్రతఃభ్రమరఇవపద్మరాగశ్శోణరత్నం॥ ని॥శోణరత్నంలోహితకంపద్మరాగోథమౌక్తికమిత్యమరః-తన్మయంయతకరండంభాజనంతస్మిన్ కస్తూరికేవమృగమదఇవ జాంబవంజంబూఫలంమాత్రంప్రమాణంయస్యతజ్జాంబవమాత్రం * ప్రమాణేద్వయసజిత్యాదినామాత్రచ్ప్రత్యయః ॥ ని ॥ బార్హతంచఫలేజంబ్వాజంబూస్త్రీజంబుజాంబవమిత్యమరః - అతఏవపరిమాణేన ఇయత్తయాజాతః ప్రాప్తఃసంకోచఃపూర్వాపేక్షయాహ్రాసోయస్యతత్తథాభూతం ఊష్మణాఉష్ణాంశేనదురాధర్షంనిగృహీతుమశక్యమిత్యర్థః - అతిదారుణేనఅత్యంతభయంకరేణతేజసాప్రభావేన॥ని॥ తేజః ప్రభావేదీప్తౌచేత్యమరః- దుర్దర్శంకృచ్ఛ్రేణద్రష్టుంశక్యమిత్యర్థః * ఈషద్దుస్సుషు

రససోదరత్విషిపాణితలేపల్లవఇవమధువ్రతఃపద్మ
రాగకరండఇవకస్తూరికాజాంబవమాత్ర పరిమాణజా
తసంకోచమపిదురాధర్షమూష్మణాదుర్దర్శమతిదారు
ణేనతేజసాచ సమాలక్ష్యతతరళమివసాధ్వసేనతద్గర
ళం॥ ౨౮॥ప॥ ఆశ్చర్యస్తిమితత్రివిష్టపమతిప్రేమ్ణాహి
తాత్యాహితప్రత్యుభ్యద్గిరిజాగృహీత పునరుద్ధూతా
గ్రహస్తాంబుజం।మహ్యం మహ్యమితిప్రతి స్వమసకృ

కృథాకృథార్థేషుఖలితిఖల్ప్రత్యయః-సాధ్వసేనభయేనైవతరళంచంచలంతద్గరళంవిషంఆలక్ష్యతదృష్టమిత్యర్థః-సర్వైరిత్యస్యగమ్యమానత్వాదప్రయోగః॥ ౨౮ ॥ ఆశ్చర్యేతి॥ఆశ్చర్యంవిస్మయరసఃతేనస్తిమితానిఆర్ద్రాణి॥ని॥ఆర్ద్రంసార్ద్రంక్లిన్నంతిమితంస్తిమితంసమున్నముత్తంచేత్యమరః- త్రీణివిషయాణిభువనానియస్మిన్ తత్ అతిప్రేమ్ణా అత్యంతస్నేహేన॥ని॥ప్రేమానాప్రియతాహార్దంప్రేమస్నేహోథదోహదమిత్యమరః - ఆహితంయదత్యాహితంమహాభీతిః తేనప్రత్యుద్భ్యంతీవ్యథాతయాసహితాయాగిరిజాపార్వతీతయాగృహీతం పునరుద్ధూతంపునస్త్యక్తంఅగ్ర్యంశ్రేష్ఠంహస్తాంబుజంయస్మిన్ తత్తథాభూతం॥ని॥త్యక్తంహీనంవిధుతంసముజ్ఝితంధూతముత్సృష్టమిత్యమరః- ప్ర

తిస్వం ప్రత్యేకం-వీప్సాయామవ్యయీభావః- ప్రతివ్యక్తీతియావత్ మహ్యంమహ్యమితి అసకృద్వారంవారంత్ప్వేళస్య అర్పణంసమర్పణంతస్యప్రార్థనాయాచనాతస్యాం సంనహ్యంతస్సంనాహం కుర్వంతః యేగణాఃప్రమథాః॥ ని॥ గణోతిసూత్మేధాన్యాం కెసంఘాతేప్రమథగణ ఇత్యమరః- తేషువిషయేదర్శితఃస్మితస్యలవోలేశో యస్మిన్తత్తథాభూతంశంభోశ్శివస్యస్థితంస్థితిః - భావేక్తః - నఃఅస్మాన్పాతురక్షత్విత్యర్థః॥౩౨॥తతఇతి ॥ తతోనంతరంజగతిలోకేప్రకృతిస్స్వభావఃతయాతిష్ఠతీతిప్రకృతిస్థంతథాభూతేసతి దేవాసురేషుప్రబుద్ధేషు జాగరూకేషుసత్సుపద్మవిష్టరేఅరవిందాసనేబ్రహ్మణిపద్మనాభేచ నారాయణేచపరిష్టువతిస్తుతింకుర్వాణేసతినిశ్చలంయథాతథాఅర్పితాః విన్యస్తాః దృష్ట

త్ప్వేళార్పణప్రార్థనా సంనహ్యద్గణదర్శితస్మితలవం
శంభోస్థితంపాతునః॥ ౩౨॥ ౫॥ తతఃప్రకృతిస్థేజగతిప్ర
బుద్ధేషుదేవాసురేషు పరిష్టువతిపద్మవిష్టరే పద్మనాభేచ
నిషేద్ధుమనివర్తితుమప్యపారీణతయా నిశ్చలార్పితదృ
ష్టిషునందిముఖేషుపారిషదేషు అంతరేవమంగళమాశా
సనయా సర్వమంగళయా సమాలింగితోదృఢం హాలా
హలోనామవిషరాజోయమాచమ్యతే స్మాభిర్మాబిభీత

యోయైస్తథాభూతేషు నందిముఖేషునందీశ్వరముఖేషు పారిషదేషు ప్రమథేషు॥ ని॥ప్రమథాస్స్యుఃపారిషదాఇత్యమరః-నిషేద్ధుంనిరోద్ధుంఅనువర్తితుమనుసర్తుంవాఅపారీణేషు అసమర్థేషుఅంతరేహృదయఏవమంగళంకల్యాణంఆశంసమానయా కామయమానయాసర్వమంగళయాఉమాదేవ్యాదృఢంగాఢం॥ని॥ గాఢబాఢదృఢానిచేత్యమరః - ఆలింగితఃదేవోమహాదేవఃఉమాధవః పార్వతీపతిఃహాలాహలోనామహాలాహలఇతిప్రసిద్ధఃవిషరాజఃవిషసార్వభౌమః అస్మాభిఃఆచమ్యతే అద్యతేయాయమిత్యస్యగమ్యమానత్వాదప్రయోగః మాబిభీతభయంమాప్ప్నుభజతేత్యర్థః-విజ్వరావిగతసంతాపాఃభవతఇతీత్థంపశ్యతఃద్రష్టౄన్జనాన్ప్రతిప్రబోధ్యబోధయిత్వామాధవశ్శ్రీపతిః నవనీతం హయ్యంగ

వీనమివ * హైయంగవీనంసంజ్ఞాయామితినిపాతనాత్సాధుః ॥ ని ॥ న
వనీతంనవోద్ధృతం । తత్తుహయ్యంగవీనంయదిత్యమరః - గరళంవిషం
ఉపయుయుజేబుభుజేత్యర్థః ॥ తథాచోక్తం దేవీభాగవతే ॥ శ్లో ॥ ఇతి
సంప్రార్థితో దేవైర్బ్రహ్మావ్యమాసైర్మహర్షిభిః । తత్రావిరాసభగ
వాన్మహాదేవస్స్వయంప్రభుః । సురాణాంసాధ్వసందృష్ట్వాసంస్మర
న్నచ్యుతేశ్వరం । త్రైలోక్యోద్భటభూతంతత్కాలకూటంమహేశ్వ
రః॥హస్తేనాకర్షయద్వేగాత్ ఖాద్యసారసమప్రభం। ముఖేజగ్రాహ
భగవాన్జంబూఫలమివాశుతదితి॥౨౫॥ యస్యేతి॥ యస్యవిషరాజస్య
శిష్యాఃఅంతేవాసినః॥ని॥ఛాత్రాంతేవాసినౌశిష్యావిత్యమరః- తేషాంవ
ర్గే సమూహే శిష్యకోటావితియావత్ బడబానలః బాడబాగ్నిః భుజి
ష్యాఃపరిచారకాః॥ ని॥నియోజ్యకింకరప్రైష్యభుజిష్యపరిచారకాఇత్యమ

విజ్వరాభవతేతి ప్రతిబోధ్యపశ్యతోజనాన్ మాధవఇవ
నవనీతముమాధవోగరళముపయుయుజే॥౨౫॥౫॥యస్య
శిష్యవర్గేబడబానలః భుజిష్యవర్గేభుజగ విషాణివనీపకవ
ర్గేవజ్రనిష్పేషోగణనీయ ఏవగగనమణిస్తాదృశి కాలకూ
టే తాదృశీమపి దారుణతాముపసంగృహ్య జంబూఫలఇ
వజీర్ణామలకఇవ ఖర్జూరపిండఖదిరసారఖండఇవ విశతి
నిశ్శంకమాననంవిషమలోచనస్య జఠరస్థజగత్ప్రోషమా

రః- తేషాంవర్గేషుభుజగానాంవిషాణివనీపకాఃయాచనకాః॥ ని॥ వనీప
కోయాచనకోమార్గణోయాచకార్థినావిత్యమరః - తేషాంవర్గేవ
జ్రనిష్పేషః అశన్యాఘాతఃతాదృశితథావిధేకాలకూటే విషరాజేతావ
తీంతత్తాదృశీమపిదారుణతాంభయంకరత్వంఉపసంగృహ్య ఉపసంహృ
త్యజంబూఫలఇవజీర్ణాతపాదిశుష్కంయథామలకంధాత్రీవృక్షఫలం త
స్మిన్నివఖర్జూరకంఖర్జూరఫలం॥ ని॥ఖర్జూరః కేతకీతాళీఖర్జూరీచతృణద్రు
మా ఇత్యమరః - తస్యపిండ కేగోళకేపిష్టఘనీభూతఖర్జూరఇతియావత్
ఖదిరసారః ఖదిరవృక్షనిర్యాసఃతస్యఖండఇవశర్కరాఖండే ఇత్యపికే
చిత్ - నిశ్శంకంనిర్భయంయథాతథా ఆననంవిషమలోచనస్యేతి నేత్ర
స్యస్వామినోముఖం విశతిప్రవిశతిసతిజఠరస్థానియాని జగంతిలోకాః

తేషాం ప్లోషః దాహః తమాశంకమానా తం ప్రతిబిభ్యతీ తేషామపి స్వపు
త్రత్వాదితి భావః-దయామయీ కృపారూపా దాక్షాయణీ ఉమాదేవీ జ
గన్మాతా పల్లవః కిసలయః తద్వత్ కోమలేన మృదునా పాణినా హస్తేన కం
ఠపదం కంఠస్య పదం స్థానం పరామమర్శ పస్పర్శేత్యర్థః ॥ తథోక్తం దేవీభా
గవతే ॥ శ్లో ॥ వామభాగస్థితా గౌరీ లోకానాం హితకామ్యయా । గ్రీవాం
జగ్రాహ సహసా శివస్య పరమేశితుః । అంతరంగలితే కాలకూటే దగ్ధం జ
గద్భవేదితి ॥ శ్రీమహాభాగవతేపి ॥ శ్లో ॥ తతః కరతలీకృత్య వ్యాపి హాలాహ
లం విషం । అభక్షయన్మహాదేవః కృపయా భూతభావన ఇతి ॥ ౩౦ ॥ నిర్మర్యా
దేతి ॥ నిష్క్రాంతా మర్యాదా ఇతి * నిరాదయః క్రాంతాద్యర్థే పంచమ్యే
తి సమాసః-తథా చ నిర్మర్యాదః నిస్సీమః యో భవజ్వరః సంసారరోగః స

శంకమానా దయామయీ దాక్షాయణీ పల్లవకోమలేన
పాణినా పరామమర్శ కంఠపదం ॥ ౩౦ ॥ ప ॥ నిర్మర్యాదభవ
జ్వరజ్వలనసీదజ్జీవజీవాతునా సంస్పృష్టం కరపల్లవేన
జగతాం మాతుస్సుధాస్యందినా । సద్యశ్శీతలితం శరత్ప
రిణతజ్యోత్స్నామృతస్యందవత్ తస్తంభే గరళం గళే భ
గవతశ్చంద్రార్ధచూడామణేః ॥ ౩౩ ॥ వ ॥ యచ్ఛైప్యలే

ఏవ జ్వలనోఽగ్నిః తేన సీదంతః ఖిన్నాః యే జీవాః జీవతీతి జీవాః ఇతి వ్యుత్ప
త్త్యా ప్రాణిన ఇత్యర్థః-తేషాం జీవాతుః జీవనౌషధం ॥ ని ॥ జీవాతుర్జీవ
నౌషధమిత్యమరః - తథాభూతేన సుధాయా అమృతస్య స్యంది స్రావి త
థాభూతేన జగతాం లోకానాం మాతుః జనన్యాః ఉమాదేవ్యాః కరపల్లవే
న కరకిసలయేన సంస్పృష్టం పరామృష్టం అతఏవ శరది శరత్కాలే పరిణతా
కాలవశాత్పరిపాకం ప్రాప్తా యా జ్యోత్స్నా చంద్రికా తస్యాస్స్యంద
స్స్రవణం సృతిరితి యావత్ తేన తుల్యం స్యందవత్ * తేన తుల్యం క్రియా
చేద్వతిరితి వతిప్రత్యయః-సద్యః తత్క్షణం శీతలితం శీతలీకృతం సదిత్యర్థః
గరళం విషం చంద్రార్ధచూడామణేః అర్ధేందుశిరోమణేః పరమేశ్వర
స్య గళ ఏవ తస్తంభే స్తబ్ధమభూదిత్యర్థః-బహిర్న నిస్ససార ఉదరం చ నా
విశదితి భావః ॥ ౩౩ ॥ యదితి ॥ సహసా అతర్కితం యథా తథేత్యర్థః ॥ ని ॥

అతరిఖతేతు సహసాస్యాదిత్యమరః - పతస్యపరమేశ్వరాపహృతస్యే
త్యర్థః। తస్యవిషరాజస్యయద్యోంశఇత్యర్థః। శైలేషుపర్వతేషులేపా
త్మనాలేపనస్వరూపేణఅవశేషితంఅవశిష్టంకృతమభూదిత్యర్థః। యత్
యోంశఃఉద్భిజ్జేషుతరుగుల్మాదిషు॥ని॥ఉద్భిజ్జా స్తరుగుల్మాద్యాఇత్యమ
రః-యదంబురాశిషుఉదకసమూహేషుయజ్జంతుషు వృశ్చికాదిప్రాణి
షు క్వాపిక్వాపియత్రయత్రచేత్యర్థః। లేపాత్మనా శేషితమవశేషితమి
త్యర్థః సౌరాష్ట్రికశ్చదారదశ్చ సౌరాష్ట్రికదారద దౌతావాదీయే
షాంతేషాంభిదయాభేదేన॥తథాచోక్తమమరసింహేన॥శ్లో॥ పుంసిక్లీబే
చ కాకోలకాలకూటహలాహలాః। సౌరాష్ట్రికశ్శౌక్లికేయో బ్రహ్మపుత్రః
ప్రదీపనః। దారదోవత్సనాభశ్చవిషభేదాఅమీనవ॥ విఖ్యాతం ప్రసిద్ధంత

షుయదంబురాశిషుయదు ద్భిజ్జేషుయజ్జంతుషు క్వాపి
క్వాపిహృతస్యతస్యసహసాలేపాత్మనా శేషితం। తత్సౌ
రాష్ట్రికదారదాదిభిదయావిఖ్యాతమద్యాప్యహో
కీటాయాపినమన్యతేఖగపతింధన్వంతరించాశ్వినౌ॥3౪॥

ప॥ అంతర్నిగీర్ణమపి తేనతదావిరాసీత్కహ్లోన్మిష
త్కువలయచ్ఛవికంఠమూలే। ఆయస్యగుప్తమపిఖల్వ
నృతంకదాపిసద్యస్స్ఫుటీభవతిసాధుషునిర్మలేషు॥ 3౫॥

త్ అవశిష్టవిషాంశఃఅద్యాపిఖగపతింగరుడంధన్వంతరింఅశ్వినౌస్వర్వై
ద్యౌచకీటాయాపిక్రిమిపశేషవదిత్యర్థః। నమన్యతేనమనుతే-త్వాంతృ
ణాయాపినమన్యఇత్యత్రేవచతుర్థీబోధ్యా॥ 3౪॥ అంతరితి॥ తదాత
స్మిన్సమయేతేనపరమేశ్వరేణఅంతః హృదయేనిగీర్ణంగిళితమపి తద్గ
రళంకాలేఉన్మిషద్వికసద్యత్కువలయంనీలోత్పలంతస్యఛవిః కాంతిరివ
ఛవిర్యస్యతత్తథాభూతంసత్ కంఠస్యమూలేమూలదేశేఆవిరాసీత్ ప్ర
కటీబభూవేత్యర్థః॥ తథాహి॥యుక్తమేతత్ ఆయస్యఆయాసంప్రాప్య
ప్యగుప్తంరక్షితమపి॥ని॥అవితంగోపాయితంచగుప్తమిత్యమరః- ఖర్వాః
అల్పాఃతైఃకృతంకర్మఖల్వనృతమిత్యేకఃపాఠః నిర్మలేషునిష్కల్మషేషు
సాధుషుసద్యఃసద్యస్స్ఫుటీభవతిప్రకాశీభవతీత్యర్థః - అత్ర ప్రస్తుతేన

శివకంఠేగరళప్రకాశేనసహఅప్రస్తుతస్యనిర్మలసజ్జనేషు ఫల్గుజనకృత
గుప్తకర్మప్రకాశీభవనస్యోక్తేరర్థాంతరన్యాసాలంకారః॥ శ్లో॥ ఉక్తిర
ర్థాంతరన్యాసస్స్యాత్సామాన్యవిశేషయోరితిలక్షణాత్ ॥౩౫॥ అథేతి॥
అథానంతరంఅనాయాసేన అశ్రమేణఉమప్రియత్నేనేతివార్థఃకక
బలీకృతఃగ్రాసీకృతఃకాలకూటోయేనసతథాభూతం ఆవిష్కృతంప్రక
టితంయన్మందస్మితంతేన సుందరందర్శనీయంకించ అశ్వస్తయాసమా
శ్వాసంకుర్వంత్యాఆశ్లిష్యఆలింగ్యచుంబంత్యాచుంబనంకుర్వంత్యా భ
వాన్యాఉమాదేవ్యాముహుర్ముహురసకృత్ పరామృశ్యమానం సం
స్పృశ్యమానంకంధరాయాఃకంఠస్య ॥ ని ॥ కంఠోగళోథగ్రీవాయాం

గ॥ అథభగవంతమనాయాసకబలీకృతకాలకూటమావిష్కృ
తమందస్మితసుందరమాశ్వస్తయా భవాన్యా ముహుర్ము
హురాశ్లిష్య పరిచుంబంత్యా పరామృశ్యమాన కంధరాప
దమానందతుందిలతయాకిమప్యజ్ఞాతకరణైరైరాలింగద్భి
రంతరేతరమన్యోన్య మాస్ఫోటయద్భిరపహసద్భిరన్యో
న్యమరగణై రన కృదుప సంగృహ్యమాణ చరణార వింద
మాలక్ష్య చంద్రశేఖర మానంద నిర్భరా గోవింద విధిపు
రందరాదయోదేవాబలివిరోచనాదయోదానవా బ్రహ్మర్షయ

శిరోధిఃకంధరేత్యపీత్యమరః -పదంస్థానంయస్యసతథాభూతంఆనందేన
తుందిలాఃపిచండిలాః॥ ని॥ తుందిలస్తుందిబృహత్కుక్షిఃపిచండిలఇత్యమ
రః-తేషాంభావస్తత్తాతయాకిమపిఅజ్ఞాతకరణైస్మైః అవిదితకారైర్వైరిత
రేతరమన్యోన్యమాలింగద్భిఃఆశ్లిష్యద్భిఃఅన్యోన్యం * కర్మవ్యతిహారేస
ర్వనామ్నోద్వేవాచ్యేఇతిద్విర్భావః * సమాసవద్భావ పూర్వపదస్థ
స్యసుపఃసుర్వక్తవ్యఇతిసుపఃసురాదేశః॥ ఆస్ఫోటయద్భిఃఅంగుళిస్ఫోటం
కుర్వద్భిఃఅన్యోన్యమపహసద్భిఃఅమరాశ్చగణాశ్చేతిద్వంద్వఃతైఃదేవైః
ప్రమథైశ్చేత్యర్థఃఉపసంగృహ్యమాణేనిపీడ్యమానేచరణారవిందేయ
స్యసతథాభూతంభగవంతంచంద్రశేఖరమాలక్ష్యదృష్ట్వాఆనందేననిర్భ
రాఃభరితాఃగోవిందోహరిఃబ్రహ్మాపురందరఇంద్రః ఏతేఆదయోయేషాం

తైతథాభూతాః దేవాస్సురాః బలివిరోచనాదయః దానవా అసురాః సన
కాదయః సనకప్రభృతయః బ్రహ్మర్షయః మహర్షయశ్చ యథామతిస్వస్వ
మతిమనతిక్రమ్యేత్యర్థః స్తోతుం స్తుతింకర్తుం ఆరేభిరే ఉపచక్రమిర ఇత్యర్థః॥
౩౧॥ దిష్ట్యేతి॥ విషేణ కాలకూటేనభగ్నాః భంగం ప్రాప్తాః వయం అద్యే
తి శేషః దిష్ట్యా ఆనందేనస్మః వర్తామహే- త్వయాపీతం గళితం ఇదం గరళం
దిష్ట్యా ఆనందేనవర్తతే దివ్యస్థానలాభాదితిభావః- త్వాంభవంతం నీలః కం
ఠోయస్యసతథాభూతంగృణతీ అభిదధానా శ్రుతిః॥ శ్రు॥ నమోనీలగ్రీవా
యచశితికంఠాయచేతి। త్రిలోచనంనీలకంఠం ప్రశాంతమిత్యాది వేదవి
భాగస్సార్థతా అమృషాభూతాస్థాసతీ దిష్ట్యా ఆనందేనవర్తతే॥ ౯॥ దిష్ట్యాస
ముపజోషంచేత్యానందేథాంతరేంతరేత్యమరః- తథాచోక్తం దేవీభాగ

శ్చ సనకాదయోయథామతిస్తోతుమారేభిరే॥ ౩౧॥ ప॥ ది
ష్ట్యావిషేణభగ్నాస్మో దిష్ట్యాపీతమిదంత్వయా। దిష్ట్యాచ
నీలకంఠత్వాంగృణతీసార్థతా శ్రుతిః॥ ౩౬॥ ప॥ పాషా
ణాః సితనీలపీతహరితాః వైడూర్యవజ్రాదికాః కం
ఠేవతుసిమూర్ధ్నివానిదధతాం కానామ తేనస్తుతిః। ఏత
ద్భూషణమేతదేవజగతాం దుస్సాధమజ్జీవనం కంఠేయ
ద్భగవన్నియచ్ఛసిసుఖం కాకోలముచ్ఛృంఖలం॥ ౩౭॥

వతే॥ శ్లో॥ గ్రీవాంజగ్రాహజనసీలోకానాంహితమిచ్ఛతీ। నీలాగ్రీవాతదా
జాతానీలగ్రీవస్తతోభవదితి॥ ౩౬॥ పాషాణాఇతి॥ వైడూర్యమణిః వజ్ర
మణిశ్చేత్యేతౌ ఆదీయేషాం తేతథాసితనీలపీతహరితాద్యశ్చైవత్యాదిరూ
పతయేతిభావః- మూర్ధ్ని శిరోమణితయేతిభావః సిదధతాం దధానానాం
తేన కానామస్తుతిః కావాస్తుతిరిత్యర్థః- హేభగవన్ సాంబమూర్తే ఉ
చ్ఛృంఖలం దుర్నిరోధం కాకోలం విషం॥ ని॥ పుంసిక్లీబేచ కాకోలకాలకూ
టహలాహలాఇత్యమరః- కంఠే గళేనియచ్ఛసినిగృహ్ణాసీతియత్ ధరసీతి
యావత్ - ఏతత్కంఠవిషధారణంజగతాం బాహ్యాంతరలోకానామజ్జీ
వనం ప్రాణధారణం ఏతదేవ ఇతరైరిత్యాదిదుస్సాధం సంపాదయితుమ
శక్యంభూషణమితిజానీమ ఇతిభావః॥ ౩౭॥ అద్యేతి॥ హేస్వామిన్ అద్యప్రభృ

త్తైశ్వర్యశాలిః పరమేశ్వర* స్వామినై ఇశ్వర్య ఇతి నిపాతనాత్సాధుః - తవకంఠం యదాఘనో మేఘః తద్వచ్ఛ్యామలం నీలం॥ ని॥ కాలశ్యామల మేచకా ఇత్యమరః - ఆకలయామహే దదృశిమ *వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వేతి లిడపవాదోత్ర లట్ప్రత్యయః - తదాదీత్యస్య అధ్యాహారః అద్యేదానీమహం విష్ణుః జగతాం లోకానాం పరిపాలకః అస్మి సంవృత్తః అద్య ఏష ఆత్మభూః బ్రహ్మా ధాతా నిర్మాతా ఇమే ఏతే ఇంద్రాదయః అద్య హరిదీశ్వరాః దిక్పతయః దానవాః బలిప్రభృతయః అసురాః మునివరాః వ్యాసాదయః అద్య చిరజీవినః అద్యేదానీం భుజబలైః బాహుబలైః ఉద్భటాః మత్తా ఇత్యర్థః॥ ౩౮॥ అ॥ అథైకేన గద్యేన సర్వవిరచితస్తుతిప్రకారం బహుభిస్సంబోధనాంతైః ప్రదర్శయతి॥ శైలాదీతి ॥ శిలముంఛమత్తీతి

ప॥ అద్యాహం పరిపాలకోస్మి జగతామద్యైవ ధాతాత్మ
భూరద్యేమే హరిదీశ్వరా భుజబలైరద్యోద్భటా దాన
వాః । అద్యైతే చిరజీవినో మునివరాస్త్వంత్రైశ్చమం
త్రైరపి స్వామిన్నాకలయామహే తవ యథా కంఠం ఘ
నశ్యామలం॥ ౩౮॥ గ॥ శైలాదికృతనిషేవణ కైలాసశిఖ
రభూషణ తత్త్వార్థగోచర చంద్రార్థశేఖర శాపా

శిలాదః॥ ని॥ శిలాముంఛశ్శిలాగ్రావేతి భాస్కరః - తస్యాపత్యం శైలాదిః * అత ఇఞితి ఇఞ్ ప్రత్యయః - తేన కృతమనుష్ఠితం సేవా యస్య స తస్య సంబుద్ధిః కైలాసస్య పర్వతవిశేషస్య యచ్ఛిఖరం శృంగం తస్య భూషణం అలంకారభూత తత్త్వం పరమాత్మా అర్థః అభిధేయం యేషాం తాన్యుపనిషద్వాక్యాని తేషాం గోచర విషయేత్యర్థః వేదాంతవేద్యత్వాదితి భావః॥ ని॥ తత్త్వం విలంబమానేర్థే స్వరూపే పరమాత్మనీతి నానార్థమాలా॥ శ్రు॥ తంత్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామీతి శ్రుతేః - చంద్రార్థం శేఖరమాపీడం యస్య స తస్య సంబుద్ధిః శాపః ఆయుధం యేషాం తే శాపాయుధా ఋషయః తేషాం యత్కులం యూథం తేన అర్థ్యా సంప్రార్థ్యా స్మితాపాంగా యస్య స తథాభూతం త్రిపురసంహారార్థం హాసస్య కామవినాశార్థం అపాంగస్య చ ప్రార్థనాదితి భావః - కోపేన క్రోధేన అరు

శౌరక్తాయాఃకటాక్షౌతాభ్యాంభస్మితఃవినాశితఃఅనంగః కామోయస్య
సతథాభూతేతిసంబోధనాంతఃవిభూతిః భస్మైవదివ్యఃశ్లాఘ్యోంగరాగః
గాత్రవిలేపనంఊరీకృతః అంగీకృతఃభస్మదివ్యాంగరాగోయేనసతథా
భూతేతిపూర్వవత్సంబోధనం॥తథాచోక్తంస్కాందే॥ శ్లో॥ భస్మోద్ధూళి
తసర్వాంగమితి। గౌరీగిరిజాదేవీతయాపరిగృహీతఃస్వీకృతఃసవ్యాంగ
భాగఃవామశరీరార్ధంయస్యసతథాభూతేతిపూర్వవత్॥ ని॥ వామం
శరీరేసవ్యంస్యాదిత్యమరః-తథాచోక్తం॥శ్లో॥ఉమాలంకృతవామాంగః
కింకిణీకృతవాసుకిరితి॥ అంగానుషంగోవయవసంబంధస్తేనపావితాపవి
త్రీకృతానరాస్థిమయీమాలాసరఃయస్యసతథాభూతేతిపూర్వవద్గం
గాయాస్తరంగాఃతైఃభావితః అధ్యుషితఃజటాప్రదేశః సటాదేశోయ

యుధకులాధ్యక్షస్మితాపాంగకోపారుణ కటాక్ష భ
స్మితానంగసస్మితాపాంగఊరీకృతవిభూతిదివ్యాంగ రా
గగౌరీపరిగృహీతసవ్యాంగభాగ అంగానుషంగపావిత
నరాస్థిదేశగంగాతరంగభాసితజటాప్రదేశ వందనాభి
రతాఖండలస్యందనాయితభూమండల ఆశ్రితదాసతా
పసకదంబచక్రీకృతార్కశీతకరబింబఆదృత పురాణవే
తండస్వీకృతసుమేరు కోదండఖర్వీకృతాసుర మదాను

స్యసతథాభూతవందనంనమనంతస్మిన్అభిరతఆసక్తఃఆఖండలఇంద్రో
యస్యసతథాభూతేతిపూర్వవత్ స్యందనాయితంరథవదాచరత్ మహీ
మండలంయస్యసతథాభూత॥తథాచోక్తంవేదపాదస్తవే॥శ్లో॥రథోభూ
రితి। అక్రీతాఃవేతనాదిభిరసంభూతాఃదాసాఃకర్మకరాః యేతాపసా
వ్యాసాదయఃతేషాంకదంబస్సమూహఃసోస్యాస్తీతి * అర్శఆదిభ్యోజితి
అచ్ప్రత్యయః-తస్యసంబుద్ధిః॥తథాచోక్తం॥ శ్లో॥వ్యాసప్రష్ఠాభువనవి
దితాయస్యవాహాధివాహాఇతి॥ చక్రీకృతౌరథాంగీకృతౌఅర్కశీతకర
యోర్బింబౌమండలౌయస్యసతథాభూత ॥ తదుక్తంజైమినిస్తవే॥శ్లో॥
రథాంగేచంద్రార్కౌబ్రహ్మాభవతిసారథిరితి॥ఆదృతఃపురాణవేతండః
గజశ్రేష్ఠఃగణపతిరితియావత్ యేనసతథాభూతపుత్రత్వాత్తస్యేతిభా

వః స్వీకృతః విధృతః మేరురేవకోదండః ధనుర్యేనసతథాభూత ॥ తథాచోక్తం॥ శ్లో॥ శ్రీకంఠో మేరుకోదండశ్చండపాపహరోహరఇతి ॥ ఖర్వీకృతః ప్రాస్వీకృతః అసురాణాం శూరపద్మతారక ప్రభృతిదానవానాం సంబంధినీయానుదానుపూర్వీ మదసంతతిః తస్యాః వికాసో యేనసతథాభూత దర్వీకరేశ్వరేణ వాసుకినాగృహీతః అంగీకృతః మౌర్వ్యాః శింజిన్యాః విలాసః యస్యసతథాభూత॥ తదుక్తం తత్త్రైవస్తోత్రే॥ శ్లో॥ రథోభూః జ్యాఫణీశౌరిః శరశ్చాపో గిరిర్హయః। త్రయీరథాంగే చంద్రార్కౌ బ్రహ్మాభవతి సారథిరితి ॥ వీణాపాణిశ్చాసౌమునీంద్రశ్చేతి శాకపార్థివాదిత్వాత్ సమాసః- నారదస్తుంబురురితివా తేనఖ్యాపితే ప్రఖ్యాపితె గరిమగౌరవంచ పౌరుషం వీర్యంచేత్యేతె యస్యసతథాభూత- బాణస్యఅధికారః కృత్యంతస్మిన్ స్థాపితః పరమపూరుషః శ్రీహరిః యేనసతథాభూత- అనిలాశనాస్సర్పాః తైః విహితం నైపథ్యం ప్రసాధనం యస్యసతథాభూ

పూర్వీవికాసదర్వీకరేశ్వరగృహీతమౌర్వీవిలాస వీణా
ముసీంద్రఖ్యాపితగరిమ పౌరుషబాణాధికారస్థాపితపర
మపూరుష అనిలాశనవిహితనైపథ్యకమలాసన విహిత
పారథ్య విశ్వాధికత్వపరికలితోపలంభ అశ్వాయితోద్య

త॥ న॥ ఆకల్పవేషో నైపథ్యం ప్రతికర్మప్రసాధనమిత్యమరః - కమలాసనో బ్రహ్మా తేనవిహితం అనుష్ఠితం పారథ్యం సారథికృత్యం యస్యసతథాభూత- త్రిపురసంహారకాలఇతి భావః - విశ్వేభ్యస్సర్వేభ్యో అధికః ఉత్తమః విశ్వాధికః తస్యభావః విశ్వాధికత్వం తదేవపదంలక్షణం॥ న॥ పదంవ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తుష్విత్యమరః - తస్యాలంబఆశ్రయః తస్యసంబుద్ధిః సర్వోత్తమలక్షణలక్షితత్వాత్తస్యేతిభావః - తథాచోక్తం పరాశరపురాణే॥ శ్లో॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి దేవతాధిక్యమాదరాత్। యస్యస్మరణమాత్రేణ ప్రసీదతిమహేశ్వరః। అచేతనేభ్యస్సర్వేభ్యశ్చేతనాధికతాముసే। చేతనేషుమనుష్యాశ్చమనుష్యేష్వధికాద్విజాః। ద్విజేషుబ్రాహ్మణాస్తేషుకులీనాఅధికాస్మృతాః। తేభ్యోమనుష్యగంధర్వాఅధికావేదవిత్తమ। తేభ్యోపిదేవగంధర్వాః పితరశ్చతతఃపరం। క

స్మ దేవసమాఖ్యాంచతథా దేవా స్తతఃపరం। తేభ్యఇంద్రోఽధిక స్తస్మాదధి
క స్తుబృహస్పతిః। బృహస్పతేరధిపాఽజ్ఞః ప్రజానాథోఽధిక స్తతః। ప్రజా
పతేరపిబ్రహ్మా బ్రహ్మణో విష్ణురాస్తికాః। విష్ణోరపిహర స్తస్మా న్మాయీ
సాక్షాన్మహేశ్వరః। తతోఽధికతరస్సాక్షాచ్ఛివస్సాంబస్సనాతనః। తదన్య
ద్విశ్వమీశాన స్సతువిశ్వాధికశ్శివఇతి ॥ శ్రుతిశ్చ ॥ విశ్వాధికో రు
ద్రోమహర్షిరితి ॥ అధికం గ్రంథవిస్తరభయాన్నలిఖ్యతే అశ్వాయితాః ఆద్య
వచోగుంభాః యస్య సతథాభూత- ఇదమపి త్రిపురసంహారకాల ఇతి భా
వః- కుందానాం కుందకుసుమానాం॥ న॥ కుందం మాఖ్యాచకుందో నానిధి భే
దమురద్విషోరితి భాస్కరః- యః స్మయః గర్వః తస్యహారః అపహర్తా తస్య
సంబుద్ధిః ధావళ్యాతిశయాదితిభావః - మందస్మితం మందహాసః తస్య
యో లేశః తేనశాంతాః త్రిపురాసురాయస్యతథాభూత- హాసమాత్రే
ణత్రిపురవినాశాదితిభావః- నాదఇతిబిందురితికలేతి అంతః ప్రణవస్యావ

వచోగుంభకుందస్మయహరకాంతిప్రకరమందస్మిత లవ
శాంతత్రిపురనాదబిందుకలాభిజ్ఞాస్పదభూరిభద్ర స్వే
దబిందులవావిర్భావిత వీరభద్రతత్ర స్తరజా పరతంత్ర

యవవిశేషా నాదబిందుకలాః అభిజానంతీతి తేతథా తేషామాస్పద స్థా
స్థానభూతఇత్యర్థః- అత్రాయంవివేకః॥ బ్రహ్మప్రణవోద్వివిధః సృష్టి
ప్రణవః సంహారప్రణవశ్చేతి । తతోద్వివిధః సఏవ బ్రహ్మప్రణవః పునః
అంతః ప్రణవః బహిః ప్రణవః ఉభయాత్మక ప్రణవశ్చేతి త్రివిధః సచాం
తః ప్రణవోఽష్టవిధః అకారః ఉకారః మకారః అర్ధమాత్రా నాదో బిందుః
కలా చేతి। సర్వమేతన్నారదపరివ్రాజకోపనిషదిస్పష్టం । ద్వితీయాశ్వా
సోపయోగితయా కలావిభాగోత్ర లిఖ్యతే। అకారః ప్రథమాకలా। ఉకా
రోద్వితీయాకలా। మకార స్తృతీయాకలా । అర్ధమాత్రా చతుర్థీ నా
దః పంచమీ బిందుష్షష్ఠీకలా సప్తమీ కలాతీతా అష్టమీ కలా శాంతిః నవమీ
శాంత్యతీతా దశమ్యున్మనీకలా । ఏకాదశీ మనోన్మనీ ద్వాదశీ పురీ త్రయో
దశీ మధ్యమా చతుర్దశీ పశ్యంతీ పంచదశీ పరా షోడశీ వైఖరీత్యేతత్సర్వం
నారదపరివ్రాజకోపనిషదుక్తం లిఖితో మయేతి। తత్స్వరూపస్యగురుము

ఖాదేవఅవగంతవ్యత్వాద్విష్టరస్తునకృతః సర్వమేతత్ప్రణవ నాదబిం
దూపనిషదిస్పష్టంభూరీణి అనేకానిభద్రాణిమంగళానియస్య స తస్య
సంబుద్ధిః॥ ని॥ శ్వశ్శ్రేయసంశివంభద్రమిత్యమరః- స్వేదః స్వేదోదకంత
స్యబిందోర్లవః తేనావిర్భూతః వీరభద్రఃయస్యసతథాభూత-శ్రీభ
గవతోజటాఘాతాద్వీరభద్రఃసంజాతఇతివర్తతే|తథాపిదేవీభాగవతా
నురోధాత్-వినేత్థముక్తమిత్యనుసంధేయం-త్రస్తాఃసంసారత్రస్తాః అ
స్మదాదయః తేషాంరక్షారక్షణంతస్మైపరతంత్రఃపరాధీనః తస్యసం
బుద్ధిః॥ని॥పరతంత్రఃపరాధీనఇత్యమరః- కిరీటేనిహితానివివిధానిబహువి
ధానివేధఃకపాలానికర్పరాఃశిరోస్థిశకలానీత్యర్థః॥ని॥ స్యాత్కర్పరఃక
పాలోస్త్రీకీకసంకుల్యమస్థిచేత్యమరః- తానియస్యతస్యసంబుద్ధిః - చ
పేటఃవిస్తృతాంగులికరః తేనాఘాతః ప్రహారః తేనశిథిలౌపతద్దంతౌభా
స్వత్సూర్యస్యకపోలౌగండదేశౌయస్యతస్యసంబుద్ధిః॥ ని॥ అధస్తాచ్చ

ధ్వస్తరక్షాధ్వరతంత్ర కిరీటనీతవివిధవేధః కపాలచపే
టాఘాతశిథిల భాస్వత్కపోలజృంభిత విక్రమోద్దండ
స్తంభితచక్రిదోర్దండ బ్రహ్మస్తవోపచితమహాహర్ష
జిహ్మస్వభావజనదురాధర్ష వసుంధరాధరసుతోపలా

బుకంగండకపోలౌతత్పరాహనురిత్యమరః ॥ తదుక్తందత్తోపాఖ్యానే॥
శ్లో॥పూష్ణోదశనరేఖాంసుదీప్తాంముక్తావళీమివ । జఘానధనుషఃకోట్యా
స తేనాస్పష్టవాగభూదితి॥ జృంభితఃవిజృంభితః ప్రకటీకృతఇతియావత్
విక్రమః పరాక్రమోయస్తేతథాభూతాః దోర్దండాభుజదండాయ
స్యసతస్యసంబుద్ధిః స్తంభిత స్తబ్ధీకృతఃచక్రిణః శ్రీహరేః దోర్దండోభు
జదండోయేనసతథాభూత॥తథాచోక్తం దేవీభాగవతే॥శ్లో॥సనాదకరం
తస్యపోద్ధృతంమధువిద్విషః| పశ్యతాందివిసిద్ధానాం స్తంభయామాస
హుంకృతిరితి ॥ బ్రహ్మవిరచితఃయస్తవః స్తుతిః తేనోపచితః అభివృద్ధఃమ
హాన్హర్షోయస్యసతథాభూత-జిహ్మఃకుటిలః స్వభావోయేషాంతేజిం
హస్వభావాస్తథావిధాయేజనాః తైః దురాధర్షః ధర్షయితుమశక్య
ఇత్యర్థః-దుష్టాసురప్రయుక్తఅభిభవరహితఇతిభావః - వసుంధరాధరః

హిమవాన్ తస్య సుతా ఉమా తద్విరచితం ఉపలాలనం యస్యేతి శాకపా
ర్థివాదిత్వాదుత్తరపదలోపబహువ్రీహిః జలంధర ఇతి కశ్చనాసురః త
స్య శిరః ఉత్తమాంగం తస్య వినిపాతకా పాతయిత్రీత్యర్థః - కోపేన క్రో
ధేన ఆహతః సంతాడితః అత ఏవ పతితః నిపతితః అంతకో యమః యస్య స
తథాభూత - వ్యాపాదితః విహింసితః సమదః మదసహితః అంధకాసురో
యేన స తథాభూత - పరముత్కృష్టం యత్సంహననం శరీరం॥ ని॥ గాత్రం వ
పుస్సంహననం శరీరం వర్ష్మ విగ్రహ ఇత్యమరః - తేన జటాభ్యస్సకాశాత్
సంభృతః సంపాదితః పరభాగః వర్ణోత్కర్షః యస్య స తథాభూతశ్చాసౌ
గౌరశ్చేతి కర్మధారయః తస్య సంబుద్ధిః - నృసింహస్య నృసింహమూర్తేర్ని
యమనం నిగ్రహః తదర్థమవలంబితః గృహీతః శరభస్యావతారో యస్య
స తథాభూత ప్రపన్నానాం భయం తస్య మోచన మోచక విభిన్నే ఉత్పా

లనజరంధరాసుర శిరోనిపాతనకోపాహత పతితాంతక
వ్యాపాదిత సమదాంధక పరసంహనన జటాసంభృతపర
భాగగౌరనరసింహ నియమనాలంబిత శరభావతార ప్ర
సన్నభయమోచన విభిన్నభగలోచన ప్రపంచదహనకా
రక విరించవదనహారక సంచారపూతమందర పంచాయు
ధాతిసుందర అపనీతదక్షానన అభినీతభిక్షాటన ధారిత

తే భగస్య సూర్యమూర్తిభేదస్య విలోచనే యేన స తథాభూత - వీరభ
ద్రావతార ఇతి భావః - తథాచోక్తం దక్షోపాఖ్యానే॥ శ్లో॥ భగస్య నే
త్రే విపులే శతపత్రసమప్రభే। ప్రసహ్యోత్పాటయామాస వీరభద్రః
ప్రతాపవానితి॥ ప్రపంచస్య దహనం భస్మీభవనం తస్య కారకః కర్తా తస్య
సంబుద్ధిః ప్రళయకాలరుద్రాదిరూపేణేతి భావః - విరించేః వదనం పంచ
వక్త్రం తస్య హారకః అపహర్తా ఛేత్తేతి యావత్ తస్య సంబుద్ధిః - పంచా
యుధః మదనః తద్వదతిమోహనసుందర శ్రీవిష్ణుమోహిన్యవతారే కామ
కోటిసౌందర్యం దధారేతి భావః - సంచారేణ పూతః పవిత్రః మందరో య
స్య స తథాభూత అపనీతం అపహృతం దక్షస్య ప్రజాపతేరాననం యస్య స
తథాభూత - కామేశ్వరావతార ఇతి భావః - దారితో విదారితః దారుకా

సంజ్ఞికవనేయాఃకులపాలికాః కులస్త్రియఃపతివ్రతాఇతియావత్ తా
సామహంకారోయేనసతథాభూతసుందరేశ్వరావతారేణేతిభావః- స
మావర్జితానివిషయేభ్యఃప్రత్యాహృతానియాని భక్తమానసానితేషా
మనుసారఃఅనుసరణంయస్యసతథాభూత - పరావర్తితఃఅభినివర్తితః
దృప్తతాపసానాం దారుకావనస్థతపోమదమత్తఋషీణాం అభిచారః
అభిచారికఃయేనసతథాభూత-ఇదంకూర్మపురాణప్రసిద్ధం। సుందరేశ్వ
రావతారేమోహితానాం స్వస్త్రీణాంపతివ్రతాత్వ శైథల్యాత్కుపి
తాః దారుకావనవాసినోదృప్తతాపసాః మహేశ్వరంప్రత్యాభిచారిక
యాగంచక్రురితి। వైయాసికోక్తయః బ్రహ్మసూత్రాణి తేషాంగోచర
విషయీభూత-తత్ప్రతిపాద్యత్వాదితిభావః - వైయాఘ్రీచసాకృత్తి

మేరుకాననకుసుమమాలికాలంకార దారితదారుకావ
నకులపాలికాహంకారసమావర్జిత భక్తమానసాను
సారపరావర్తిత దృప్తతాపసాభిచార వైయాసికోక్తి
గోచరవైయాఘ్రీకృత్తిభాసురగతపరికర్మకృతస్పృహ
కృతకరిచర్మపరిగ్రహ స్వధ్యానశమితపాతక ప్రసంగ
విధ్యాదివిబుధపూజిత స్వలింగశాంత మానసానురోధ

శ్చేతికర్మధారయే* స్త్రియాఃపుంవదిత్యాదినాపుంవద్భావః॥౯॥ అజినం
చర్మకృత్తిస్స్త్రీత్యమరః - తథాభాసుర ప్రకాశమానేత్యర్థః అతఏవగ
తాయాతాపరికర్మణిఆభరణాదిధారణేస్పృహేచ్ఛాయస్యసతథాభూ
త-అతఏవకృతఃరచితః కరిచర్మణఃపరిగ్రహఃస్వీకారోయేనసతథాభూ
త-స్వధ్యానేనశమితః వినాశితః పాతకానాం ప్రసంగోయస్యసతథా
భూత-విధ్యాదయో బ్రహ్మాదయోయేవిబుధాః దేవాఃతైః పూజితాని
స్వలింగాని యస్యసతథాభూత - తథాచోక్తం సారసంగ్రహదీపికా
యాం॥ శ్లో॥ బ్రహ్మాదయస్సురాస్సర్వే మునయోయక్షరాక్షసాః। గంధ
ర్వాశ్చారణాస్సిద్ధా దైతేయాదానవాస్తథా। పూజయిత్వామహాలిం
గంభక్త్యాసర్వార్థసిద్ధిదం। ప్రాప్తాఃకామానభీష్టాంశ్చతాంస్తాంత్స

నుసరణంయస్యసతథాభూత - శ్రాంతఃమర్షితఃతాపసానాంఅపరా
ధోయేనసతథాభూత - ఫాలానలఃఫాలనయనాగ్నిఃతస్యయద్వలనంచల
నంతేనభీషణభయంకరేత్యర్థః - హాలాహలఃగరళభూషణంకంఠాభర
ణంయస్యసతథాభూత - అరుణానిఅంశూనాందీప్తీనాంకందళాని యే
షాం తేతథాభూతాఃమణయః యేషాంతథాభూతాయే ఫణినఃసర్పాః
తఎవకుండలానికర్ణభూషణానియస్యసతథాభూత - చరణాగ్రేణ
యంత్రితంనిగృహీతందశకంధరస్య రావణస్యభుజానాం మండలంయ
స్యసతథాభూత-కైలాసోద్ధరణసమయఇతిభావః-ఆనందేననిరతిశయ
సుఖేనయత్తాండవంనటనంనృత్తానుకృతిస్తస్యానుబంధస్సంబంధోయస్య
సతథాభూత - గోవిందేనవాసుదేవేనపూజితేచరణారవిందేయస్యస

శ్రాంతతాపసాపరాధఫాలా నలవలనభీషణ హాలాహల
గరళ భూషణ అరుణాంశు కందళ మణి ఫణి కుండలచ
రణాగ్రయంత్రితదశకంధరభుజమండలఆనంద తాండ
వనటనానుబంధగోవిందపూజితచరణారవిందవినయాన
తామృతాశనసహస్రాహిత ప్రమోదతనయాభిలాషి
మాధవతపస్యాకృతప్రసాదదివ్యాస్త్రదానతోషిత భృ
గుసూనునమ్యసవ్యార్థభాగభాపితహరిరూపరమ్యవం

తథాభూత-తథాచోక్తందేవీభాగవతే॥ శ్లో॥ ప్రియశ్శంభుభక్తేషు
విష్ణోత్వంప్రోచ్యసేభవాన్।ఏకోనేబ్జసహస్రేత్వందదౌనేత్రాంబుజం
భవానితి॥శ్రీహరింప్రతివీరభద్రవచనమేతత్ -వినయేనఆనతాఃప్రణతా
యేఅమృతాశనాఃదేవాస్తేషాంయానిసహస్రాణితైరాహితఃసంపాది
తఃప్రమోదఃఆనందఃయస్మాత్సఇతితథాభూత-తనయాభిలాషీపుత్రార్థీ
యోమాధవశ్శ్రీకృష్ణఃతస్యయాతపస్యాతపఃతయాకృతఃప్రసాదఃఅను
గ్రహోయస్యసతథాభూత-తథాచోక్తం॥శ్లో॥శివానుగ్రహసంజా
తఃపుత్రస్సాంబఇతిస్మృతఇతి-దివ్యాస్త్రస్యకుఠారరూపస్యప్రదానేన
వితరణేనతోషితోహర్షితఃయోభృగుసూనుఃపరశురామఃతస్యనమ్యః
ప్రణామభాజనంతస్యసంబుద్ధిః-సవ్యార్థభాగేవామశరీరార్థభాగే

భావితంస్థాపితంయద్ధరిరూపం తేనరమ్యారమణీయేత్యర్థః - హరిహరక్షే
త్రేఅద్యాపిశివఃహరిహరాత్మనై వవర్తతఇతిప్రసిద్ధిః-వందినాం స్తుతిపా
ఠకానాంభావో వందితా॥ని॥వందినస్తుతిపాఠకాఇత్యమరః-తథాఆగతా
యాశ్శ్రుతయఃఋగాదయఃతాఃధరతీతిధరఃతస్యసంబుద్ధిః-శ్రుతీనాం
వందిత్వంశ్రుతిగీతాసుభాగవతేఉక్తం-నందీనందీశ్వరస్తేనపాలితఃరక్షి
తఃప్రతీహారఃగృహద్వారంయస్యసతథాభూత-బుద్ధంవిదితంనానార్థా
నాంనానాపదార్థానాంరహస్యంయేనసతథాభూత- సర్వజ్ఞత్వాత్త
స్యేతిభావః - శతమన్యురింద్రఃముఖ్యోయేషాంతథాభూతాఃయేఅమ
రాఃదేవాఃతేషాంభక్తైరనురాగవిశేషస్యగోచరఆస్పదభూతఇత్యర్థః-
దుగ్ధపానార్థంతపస్యాయఃఉపమన్యుఃగంధర్వబాలఃతస్మైవిశ్రాణితఃవి

దితాగతశ్రుతిధర నందిపాలిత ప్రతీహారబుద్ధనానార్థర
హస్యశతమన్యుముఖ్యామరభక్తిగోచరదుగ్ధపానార్థత
పస్యదుపమన్యువిశ్రాణితదుగ్ధసాగరఅధికచాలితదుష్టపీ
డాకరణహరివిరించాపదృష్టచూడాచరణ అంచద్ధర్మవృ
షాధారఅధర్మప్రక్షాళనాదరపంచబ్రహ్మమయాకారవే
దాశ్వవరోహితస్వామ్యశ్వేతాశ్వతరోపనిషద్గమ్యచాప

తీర్ణఃక్షీరసాగరఃయేనసతథాభూత-అధికమత్యంతంచాలితాః-ణిజంతా
త్కర్తరిక్తఃసన్మార్గాజ్జనాంశ్చాలయంతఇత్యర్థః యేదుష్టాస్తేషాంపీడాక
రణ-ఉపద్రవకారిన్-హరివిరించాభ్యాంవిష్ణుబ్రహ్మభ్యాంఅపదృష్టౌచూ
డాచరణౌయస్యసతథాభూత-మహాలింగోద్భవసమయఇతిభావః-అం
చన్సంచరన్యోధర్మరూపోవృషోవృషభః సఆధారోయస్యస తథా
భూత-అధర్మస్యపాపస్యప్రక్షాళనమపనోదనంతస్మైఆదరప్రసీదమ
హాదేవమంతరాపాపాపనోదనంనభవతీతిభావః-పంచబ్రహ్మమయాఃస
ద్యోజాతవామదేవాదిస్వరూపాఃఆకారంయస్యసతథాభూత- వేదా
ఏవాశ్వవరాఃతైరుపహితంవిధృతంస్వామ్యంయస్యసతథాభూత- శ్వే

ద్రియలౌల్యంతద్రహితాఃయేమునయఃతైర్గమ్యః వేద్యః స్వభావోయ
స్యసతథాభూత- కైవల్యవచనానికైవల్యోపనిషద్వచాంసి ఉమాసహా
యమిత్యాదీనితైర్గమ్యఃప్రభావఃస్వరూపంయస్యసతథాభూత - అఖ
ర్వాఅనల్పామఖాధిరాజ్యంయాగాధిపత్యంతచ్చప్రతాపశ్చేత్యేతౌయ
స్యసతథాభూత॥ శ్రు॥ఆపోరాజానమధ్వరస్యరుద్రగ్ం హూతార
మితిశ్రుతేః - అథర్వశిఖానామకాచిదుపనిషత్ తయాప్రతిపాద్యంస్వ
రూపంయస్యసతథాభూత - అవిద్యమానోగర్వోయస్యసతథాభూ-
తోయోనరోర్జునః తత్కృతయాస్తుత్యాముదితహృష్ట- అర్జునస్యపాశుప
తాస్త్రలాభావసరఇతిభావః-అథర్వశిఖానామపంచరుద్రాంతర్గతా
కాచనఉపనిషత్ తన్నామికాయాశ్రుతిఃతయావిదితజ్ఞాత-నాదోనామ

ల్యరహితరమ్యస్వభావకైవల్యవచనగమ్యప్రభావఅఖర్వ
మఖాదిరాజ్యప్రతాపఅథర్వశిఖానువాద్యస్వరూపఅగర్వ
నరస్తుతిముదిత అథర్వశిరస్తుతివిదితనాదాంత విభావనీయ
ప్రణతార్తిహరప్రణవార్థసారముగ్ధలావణ్యాధారశు
ద్ధచైతన్యాకార ఆశీవిషధారకకాశీపురనాయక హృదం
బుజకృతవిలాస చిదంబరకృతనివాస ఆకర్ణచలితా

ప్రణవచరమావయవస్తస్యాం తేవసానే విభావనీయధ్యేయ స్వరూపే
త్యర్థః-వేదాంతైరుపనిషద్భిఃవిబోధనీయవిజ్ఞేయేత్యర్థః- ప్రణతానా
మస్మదాదీనాంఆర్తిహరపీడానివారకేత్యర్థః- ప్రణవస్యఓంకార
స్యఅర్థభూతశ్చాసౌ సారశ్చేతికర్మధారయఃతస్యసంబుద్ధిః - ముగ్ధ
స్సుందరశ్చాసౌ లావణ్యస్యాధారశ్చేతిసమానాధికరణసమాసః తస్య
సంబుద్ధిః-శుద్ధఃరజస్తమోభ్యామసంమిశ్రఃచైతన్యస్యాకారఃస్వరూపం
యస్యసతథాభూత-ఆశీవిషాణాంసర్పాణాం ధారకోధర్తాతస్యసంబు
ద్ధిః - ఆభరణత్వేనేతిభావః - కాశీపురస్యవారాణస్యాః నాయకనాథ
హృదంబుజేహృదయకమలేగతఃప్రాప్తః- విలాసఃఅభివ్యక్తిర్యస్యసత
థాభూత-చిదంబరంచిదంబరక్షేత్రంతస్మిన్కృతఃరచితఃనివాసఃఆవా
సఃయస్యసతథాభూత- ఆకంఠంకంఠావధిచలితావపాంగౌ యస్యస

తథాభూత- గోకర్ణం పశ్చిమసముద్రతీరవర్తి గోకర్ణక్షేత్రం త
స్మిన్ రచితః ఆసంగః ఆసక్తిర్యేన స తథాభూత- తత్ర మహాబలి స్వామి
రూపేణావస్థానాదితి భావః- ఘోరాః భయంకరాః యేసురాః తేషాం పు
రం తస్య ధూమకేతురూపం ఉత్పాతరూపం స్మితం హాసో యస్య స తథా
భూత॥ని॥ అగ్న్యుత్పాతౌ ధూమకేతూ ఇత్యమరః- వారాశిః దక్షిణసము
ద్రః తం గతః ప్రాప్తః రామకృతో యః సేతుః తస్మిన్ స్థితః తస్య సంబుద్ధిః-
రామేశ్వరరూపేణేతి భావః- రక్షణలీలాయా వికాసో యస్య స తథాభూ
త దక్షిణకైలాసః కాళహస్తి క్షేత్రం తస్మిన్ వాసః ఆవాసః యస్య స తథా
భూత- ఆతామ్రే ఈషదరుణే లోలే చంచలే నయనే యస్య స తథాభూత-
చంద్రసూర్యరూపత్వాన్నయనయోశ్చాంచల్యమితి భావః- ఏకమత్యం

పాంగ గోకర్ణరచితాసంగ ఘోరాసురపురధూమకే
తుస్మిత వారాకరగత రామసేతుస్థిత రక్షణలీలావిలాస
దక్షిణకైలాసవాస ఆతామ్రలోలనయన ఏకామ్రమూ
లభవన అఖిలవిధుసేవన శ్రీశైలశిఖరపావన ద్రాక్షామ
ధురవాగ్గుంభ రుద్రాక్షరుచిరదోస్తంభ కాలకంఠరుచి
ఘటితలావణ్య నీలకంఠ మఖినిహితకారుణ్య సేవాపర

తం ఆమ్రస్య చూతస్య మూలం భవనం నికేతనం యస్య స తథాభూత-
కాంచీక్షేత్రే చూతవృక్షమూలే ఏకామ్రేశ్వరరూపేణావస్థానాదితి భా
వః- అభిలషితమపేక్షితం విధునా విష్ణునా సేవనం యస్య స తథాభూత॥
ని॥ విధుర్విష్ణౌ చంద్రమసి పరిచ్ఛేదే బలే వధిరిత్యమరః శ్రీశైలః శ్రీశైల
సంజ్ఞికో గిరిః తచ్ఛిఖరం పావయతి పవిత్రయతీతి తథాభూత- ద్రాక్షావ
న్మధురాః వాగ్గుంభాః వాక్సందర్భాః యస్య స తథాభూత - రుద్రాక్షాః
రుద్రాక్షమణయః తైః రుచిరాః మనోహరాః దోస్తంభాః బాహుదం
డా యస్య స తథాభూత - కాలాశ్యామలా యా కంఠస్య రుచిః కాంతిః త
యా ఘటితం సంబద్ధం లావణ్యం సౌందర్యం యస్య స తథాభూత - నీలకం
ఠమఖీ ఏతద్గ్రంథకర్తా నీలకంఠ యజ్వా తస్మిన్ నిహితం ఆహితం కారు
ణ్యం కరుణా యేన స తథాభూత- సేవాపరతం తః పావకః అగ్నిః యస్య

సతథాభూత - అగ్నిస్త్వగత్యనేత్రరూపేణస్థిత్వాశివంసేవతఇతిభా
వః-శైవానిశివసంబంధీనియేఆగమాః యానితంత్రాణిచసిద్ధాంతాశ్చ॥
ని॥తంత్రంప్రధానేసిద్ధాంతఇత్యమరః - తయోఃకారకఃనిర్మాతాతస్య
సంబుద్ధిః-తథాచోక్తంకూర్మపురాణే॥ శ్లో॥ తస్మాద్వై వేదబాహ్యానాం
రక్షణార్థాంచపాపినాం। విమోహనాయశాస్త్రాణికరిష్యావోవృషధ్వ
జ-ఏవంసంచోదితోరుద్రఃమాధవేనమురారిణా। చకారమోహశాస్త్రా
ణికేశవోపిశివేరితఇతి - సర్గస్థితిసంహృతయఃసృష్టిస్థితిప్రళయాఏవ
కార్యాణితేషాంత్రయేత్రితయేస్థేయస్థిరతరేత్యర్థః॥ ని॥ స్థాస్నుస్థిర
తరస్థేయానిత్యమరః-శ్రూయతఇతిశ్రుతిరితివ్యుత్పత్త్యాభర్గశ్రుతిః భ
ర్గపదంతయాయంత్రితాయా గాయత్రీసూర్యదేవతాకగాయత్రీ త
యాఅనుధ్యేయధ్యాతవ్యేత్యర్థః- అధ్యాసితఃఆశ్రయాకృతఃవరనికుంజ

తంత్రపాలకశైవాగమతంత్రకారకసర్గస్థితి సంహృ
తిత్రయస్థేయ గర్భశ్రుతియంత్రిత గాయత్ర్యనుసం
ధేయ। అధ్యాసితవరనికుంజగృహహిమాహార్య అధ్యాపి
తహరివిరించముఖశివాచార్య అర్చితానంతవిహారసచ్చి
దానందశరీరవిజయీభవవిజయీభవ॥ ౩౨॥ వ॥ భుంజీ

గృహాయుక్తఃహిమాహార్యోహిమవత్పర్వతోయేనసతథాభూత ॥ ని॥
అహార్యధరపర్వతాఇత్యమరః- అధ్యాపితాఃహరివిరించిప్రముఖాఃవిష్ణు
బ్రహ్మప్రభృతయః శైవాచార్యాఃశైవశాస్త్రవ్యాఖ్యాతారః యేనస
తథాభూత॥ ని॥మంత్రవ్యాఖ్యాకృదాచార్యఇత్యమరః - యోబ్రహ్మా
ణంవిదధాతిపూర్వంయోవై వేదాంశ్చప్రహిణోతితస్మాఇతిశ్రుతేః-
అనంతాఃఅసంఖ్యేయాఃవిహారాఃవిహృతయోయస్యసః-అర్చితశ్చాసౌ
అనంతవిహారశ్చేతికర్మధారయఃతస్యసంబుద్ధిః - సంతౌఅబాధ్యాయా
చిదానందౌతా వేవశరీరంయస్యసతథాభూత - విజయస్సర్వోత్కర్షః
సోస్యాస్తీతివిజయీభవవిజయీభవేతిద్విరుక్తిః - సకలపురాణార్థ
సంగ్రాహకగద్యసమాప్తిద్యోతనాయ॥౩౨॥భుంజీథాఇతి॥ హేమహా
దేవత్వంఏవంవిధంఇత్థంప్రకారంజగద్వినాశకారణమితిభావః - హాలా

హాలంవిషంనభుంజీథాయదిభోజనంకురుష్వనయదీత్యర్థః- ఇమేపరిదృశ్యమానాఃఇంద్రాదయస్సురాఃముఖేషుయాగేషు॥ ని॥సప్తతంతుర్మఖః క్రతురిత్యమరః - చరుపురోడాశాదికంహవ్యంహోమద్రవ్యంభుజీరన్భోజనంకుర్వీరన్ని-మిత్యర్థః-యజమానదేవయజనయోరుభయోరన్తరేణవినాశోభవేదితిభావః- స్వయంత్వమిత్యస్యానుషంగః భూతాని॥ని॥భూతంన్యాయేసమేప్రాప్తేయథార్థాతీతయోరపి। క్లీబేత్వయంపిశాచాదావితినానార్థమాలా-భేతాళాదిగణాన్సంమోహయన్మోహంప్రాపయన్పితృవనేశ్మశానే॥ని॥శ్మశానంస్యాత్పితృవనమిత్యమరః-నాసీథాయదినవర్తసేచేదిత్యర్థః - సుకృతినఃపుణ్యవంతఃఇమేసురాద

థానహాలాహలం యదిమహాదేవత్వమేవంవిధం భుంజీ
రన్కిమిమేసురాశ్చరుపురోడాశాదిహవ్యంమఖే। ఆసీ
థానయదస్వయం పితృవనేభూతానిసంమోహయన్నా
సీరన్కిమిమేజనాస్సుకృతినో హర్మ్యేషుసౌధేషుచ॥
౩౯॥కింబహునా॥ ప॥ త్వత్ప్రసూతాస్త్వయాగుప్తా
స్త్వయావ్యాపాదితావయం। త్వాంవిదంతోవిదంతో
వాత్వామేవప్రీణయామహే॥ ౪౦॥ గ॥ఇతిస్తువతోదే

యఃఇంద్రాదయః రమ్యేషురమణీయేషుహర్మ్యేషు ప్రాసాదేషుఆసీరన్నవర్తేరన్కిమిత్యర్థః - యద్యేవంత్వంనకుర్యాస్తదా భేతాళాదయఃపురగ్రామాదీన్ ప్రవిశ్యసర్వాన్భక్షయేయురితిభావః॥౩౯॥ కింబహునేతి॥ వయంత్వత్ప్రసూతాఃత్వయాఉత్పాదితాఃపూర్వమితిభావః-త్వయాగుప్తాఃసంరక్షితాఃఇదానీమితిభావః - త్వయాభవతావ్యాపాదితాఃభవిష్యామఇతిశేషః-త్వాంవిదంతఃజానంతఃఅవిందంతఃతత్త్వతఃప్రీణయామహఇతిపాఠే నమోభిరితిశేషః-అజానంతోవాత్వామేవప్రణమామహేనమస్కుర్మహేసర్వథాపిత్వచ్ఛరణే న్యస్తాత్మనఇతిభావః॥౪౦॥ ఇతీతి॥ ఇత్థంస్తువతఃస్తుతింకుర్వతోదేవాన్బ్రహ్మవిష్ణ్వాదీన్పునఃఇత్థంపురశాసనఃత్రిపురాంతకఃఅనుశశాస - శిక్షితవానిత్యర్థః॥

౩౩॥పుత్రా ఇతి॥ బ్రహ్మనారాయణాద్యాఃయూయంభువనేషులోకేషువిదితాఃప్రఖ్యాతాఃమమేత్యాదిఃపుత్రాస్తనయాఇత్యర్థః - తథాచోక్తంవాయవీయసంహితాయాం॥ శ్లో॥ త్రయస్తేకారణాత్మానస్సాక్షాజ్జాతామహేశ్వరాత్। విష్ణుర్జాతోస్యవామాంగే బ్రహ్మాత్వస్యతు దక్షిణే-పృష్ఠదేశేమహేశానః॥త్రీన్పుత్రానసృజత్ప్రభురితి। శతమఖముఖాదేవాఇంద్రాదయః దేవాఃసురాఃదాసాఃభృత్యాః తథాచోక్తం॥ శ్లో॥శారీపాలాశ్శతమఖముఖాశ్చందనద్రుర్మనోభూరితి- దానవేశాఃబలిబాణప్రభృతయఃఅసురశ్రేష్ఠాఃతతోపిదేవేభ్యోపీత్యర్థఃదాసాఃఅతిశయితభృత్యాఇత్యర్థః॥సి॥ భృత్యేదాసేయదాసేరదాసగోప్యకచేటకాఇత్యమరః- బాణరావణబలివిభీషణాదీనాంపారిషదకోటిప్రవిష్టత్వా

వాః పురశాసనఇత్థమనుశశాస॥ ౩౩॥ప॥పుత్రాయూా
యంభువనవిదితా బ్రహ్మనారాయణౌ దాసాదేవా
శ్శతమఖముఖాదానవేశాస్తతోపి। కస్యాన్యస్యవ్యసన
మహరం కాలకూటేనిగృహ్ణన్ లజ్జేభూయస్తుతిషు భ
వతాంవ్యాపృతస్స్వేకుటుంబే॥౪౧॥గ॥తదలమతిక్రామ
తికాలోమథనస్య॥ ౩౪॥ గ॥ వత్సాదేవాసురాఃవత్సభో
చతురాననశ్శృణుతావహితాఃపరముపదేశమిమం॥ ౩౫॥

ద్దాసతరత్వమితిభావః - కాలకూటంవిషరాజం నిగృహ్ణన్ నిగ్రహంకుర్వన్నహంభావేనేతిభావః-అన్యస్యస్వీయవ్యతిరిక్తస్యకస్యవ్యసనందుఃఖంఅహరంఅపహృతవానస్మీతిభావః - పరకీయస్యఏతముపకారంనకృతవానితిభావః స్వేస్వీయేకుటుంబేపోష్యవర్గేవ్యాపృతఃవ్యగ్రః - అహంభవతాంస్తుతిషుభవత్కర్తృకస్తోత్రేష్విత్యర్థః- భూయఃఅధికంలజ్జేజిహ్రేమీత్యర్థః॥ ౪౧ ॥ తదితి॥తత్తస్మాత్ మథనస్యకాలఃఅవసరఃఅతిక్రామతిఅతిగచ్ఛతీత్యర్థః అలంస్తవనేనసాధ్యంనాస్తీత్యర్థః॥ ౩౪ ॥ వత్సాఇతి ॥ వత్సాఃశిశోరాః హే దేవాసురాః వత్సభోచతురానన హేవిరించేఇత్యర్థః - యూయంఅవహితాఃఅవధానసహితాఃపరముత్కృష్టంఇమంమదీయమితిభావః ఉపదేశంహితవచనం శ్రోతవ్యంశృణుధ్వ

మిత్యర్థః॥౩౫॥ అముమితి॥ అరవిందేఇవఈక్షణేనేత్రేయస్య సతథా భూత మముంపరిదృశ్యమానం యంవిష్ణుంపురుషంపురుషాకృతిం వీక్ష్య ధ్వేపశ్యథేత్యర్థః అసౌవిష్ణుఃమత్ప్రియతమామమాత్యంతదయితా సర్వేషాంచభవతామపిసవిత్రీజనయిత్రీత్యర్థః-తథాచోక్తం॥శ్లో॥ యోయంచకాస్తిగగనార్ణవరత్నకాంతిరోయ్యంసురాసురగురుఃపురుషఃపురాణః। యద్వామమర్ధమిదమంతకసూదనస్యదేవిత్వమేవసఇతిప్రతిపాదయంతీటి॥శ్లో॥కదాచిల్లలితాదేవీధృతశ్శ్రీవిష్ణువిగ్రహా । వేణునాదవినోదేనకరోతివివశంజగదిత్యాదివచనైః పార్వతీవిష్ణ్వోరభేదాదితిభావః - తతఃకారణాద్యూయంచతురాననప్రభృతయఃభవంతఃఅస్యశ్రీవి

ప॥ అముంయంవీక్ష్యధ్వేపురుషమరవిందేక్షణమసౌసవి
త్రీసర్వేషామపిచభవతాంమత్ప్రియతమా। మదాజ్ఞా
మస్యాజ్ఞాంమమభజనమేతస్యభజనం విజానంతోయూ
యంవినమతతథాస్మిన్మయియథా॥ ౪౦॥ గ॥ భగవన్నర
విందలోచనజానామిభవతో మయిప్రీతిమన్యాదృశీం ॥
౩౬॥గ॥కామమగ్రసహైవాస్వహే॥౩౭॥గ॥కాలస్త్వ
య మేషామత్యేతిసుధాప్రధానస్య మథనస్య తదద్యవి
యోగేనమేనాహాసివైక్లబ్యమధిగంతుం॥౩౮॥ ప॥ భ
వానితిభవానీటిపశ్యభేదఃకియానయం। విగ్రహాప్రాప్త

ష్ణోఃఆజ్ఞాంనిదేశమిటిఏతస్యహరేర్భజనంమమపరశివస్యభజనం సేవనం అథవాఅస్యాజ్ఞాంఅస్యభజనంమమభజనమిత్యన్వయః- విజానంతఃవిదంతస్సంతః॥ ౪౦॥ భగవన్నితి॥ హేభగవన్ అరవిందలోచన పుండరీకాక్షఅన్యాదృశీం అసదృశీంభవతోమయిప్రీతింభక్తింజానామి వేద్మీత్యర్థః॥౩౬॥కామమితి॥ అగ్రేసముద్రమథనానంతరంకామమత్యంతంసహైవమిళిత్వైవఆస్వహేవర్తావహే॥ ౩౭॥ కాలఇతి॥ఏషాందేవానాం సుధాప్రధానస్య అమృతప్రధానస్యమథనస్యకాలః సమయస్తుఅత్యేతి అతిగచ్ఛతీత్యర్థః తత్తస్మాదద్యమేవియోగేనవిశేషేణవైక్లబ్యం ఖేదమధిగంతుంనాహాసివియోగఖేదస్యఅనవసరఇతిభావః॥ ౩౮ ॥ భవా
నితి॥ [illegible]నాసీతిపార్వతీత్యేవంప్రకారః అయంభేదఃవై

రూప్యంకియాః ఈకారమంతరా భవాః భవానీతిశబ్దానుపూర్వో వ్యస్స ర్వతస్స్వామ్యాదితిభావః- ఏకంవిగ్రహంశరీరంప్రాప్తయోరావయోః విశ్వంభరేణవిష్ణునాసహస్రశః ప్రదక్షిణీకృత్య మూర్ధ్ని స్వశిరసిపాదౌ శివచరణౌ ఆధాయస్థాపయిత్వా బాహుభ్యాంనిర్భరందృఢం పరిరభ్య ఆలింగ్యకథంచిత్కృఛ్రేణేత్యర్థః విసృష్టః ఉజ్ఝితస్సః దేవాసురేషు పశ్యత్సుదర్శనంకుర్వత్సుసత్సుపార్వతీగిరిజాదేవీతయాసహితఏవతిరోదధే అంతర్దధే ॥ ౩౯ ॥ తదన్వితి ॥ దివ్యాభిఃఅబాధితార్థాభిః స్తుతిభిఃస్తోత్రైః స్తువంతఃగుణాన్కథయంతఃశతశఃఅనేకశః సంఘీభూయసంఘీ

యోరేకంవిశ్లేషఃకఇవావయోః॥ ౪౩ ॥x॥ ఇతిప్రసాదయ
న్నిందుశేఖరంప్రదక్షిణీకృత్యసహస్రశఃపాదావాధా
యపరిరభ్యమూర్ధ్నిపరిరభ్యనిర్భరంబాహుభ్యాంవిసృ
ష్టఃకథంచిదపివిశ్వంభరేణపశ్యత్సుదేవాసురేషుపార్వ
తీసహితస్తిరోదధే॥ ౩౯॥ తదనుచ॥ప॥స్తువంతోదివ్యా
భిఃస్తుతిభిరభిసంగమ్యశతశస్స్పృశంతఃకోటీరైశ్చరణక
మలంకైటభభిదఃస్మరంతశ్శ్రీకంఠంసమమసురవీరైర్దివి
చరాఃప్రహృష్యంతస్సింధుం సమథితుముపాక్రంసత
పునః॥౪౪॥ఇతిశ్రీమద్భారద్వాజకులజలధికౌస్తుభశ్రీనీల
కంఠదీక్షితవిరచితే నీలకంఠవిజయేచంపుకావ్యే

చతుర్థాశ్వాసః.

భూయమేతియావత్ అభిసంగమ్య ఆగత్యకోటీరైర్మకుటైః కైటభభిదఃశ్రీవిష్ణోశ్చరణకమలం పాదారవిందంస్పృశంతఃస్పర్శనంకుర్వాణాః శ్రీకంఠంనీలకంఠంస్మరంతఃధ్యాయంతఃప్రహృష్యంతః హర్షంప్రాప్నువంతస్సంతఃఅసురవరైస్సమందివిచరాదేవాః సింధుంసముద్రంపునః ప్రమథితుంమథనంకర్తుంఉపాక్రంసతఉపచక్రమురిత్యర్థః- అంతరాయనివృత్తౌ శ్రేయస్సాధనోద్యోగంకేవావివేకినఃత్యజేయురితిభావః॥౪౪॥

ఇతిశ్రీమద్భారద్వాజవెల్లాలమహాదేవసూరివిరచితాయాంవిబుధానందసమాఖ్యాయాంనీలకంఠవిజయవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థాశ్వాసః.

శ్రీరస్తు.

నీలకంఠవిజయే - సవ్యాఖ్యానే - పంచమాశ్వాసప్రారంభః

మంగళశ్లోకః

శ్లో॥ విద్యావితరణశీలం విద్యాధీశం విరించిహరివంద్యం।
విశ్వాధికవిబుధేడ్యం విజయోపాస్యం వినౌమి విషకంఠం॥

ఆలోడ్యేతి॥ఏకతానాః అనన్యవృత్తయః॥ ని॥ ఏకతానోనన్యవృత్తిరిత్యమరః- తథాభూతైః సురదైత్యసంఘైః ఆమూలం మూలమవధి- ఆలోడ్యమానః మథ్యమానః అబ్ధిః పునః సముద్రస్తు తత్పరమామృతం ఉత్కృష్టామృతం ప్రాదుష్కరిష్యన్ ఉత్పాదయిష్యన్ సర్గక్రమేణ ఈశానః పరమేశ్వర ఇవ ప్రాసీదత్ ప్రసన్నో దేశ్యర్థః * పాఘ్రిత్యాదివాసదేస్సి

నీలకంఠవిజయే - పంచమాశ్వాసప్రారంభః

ప॥ ఆలోడ్యమానః పునరేకతానైరామూలమబ్ధిస్సురదై
త్యసంఘైః। ప్రాదుష్కరిష్యన్ పరమామృతం తం ప్రా
సీదదీశానఇవక్రమేణ॥౧॥ తతశ్చ॥ ౧॥ తతః క్షుభ్యమా
ణాత్సజాతీయమందర సంఘర్షణమసహమానతయా స
ముత్థిత ఇవ మైనాకభూధరః పరిగళత్కలుషమదజలాసా
రపరిజిహీర్షయా నిర్వాసిత ఇవ భువి నైర్మల్యైకమత్యా

దాదేశః కర్తరిలబ్॥౧॥ తత ఇతి॥ ఐరావత ఉద్బభూవేత్యాహ॥ తతః క్షుభ్యమాణాన్మథ్యమానాత్ అర్ణవాత్సముద్రాత్సజాతీయః పర్వతత్వరూపైకజాతివిశిష్టః యో మందరః తస్మాత్సంఘర్షణం మథనరూపాభిభవం అసహమానః అనంగీకుర్వాణః తస్య భావస్తత్తా తయా సముత్థితః సముద్గతః మైనాకభూధర ఇవస్థితః- నైర్మల్యం నిర్మలత్వం తస్మిన్ విషయే యదైకమత్యం ఏకవిధత్వే నావస్థానత్వబుద్ధిరిత్యర్థః - తేనాస్థితాః విద్యమానాః తథాభూతైః అంతరైః సముద్రాంతర్గతైః జంతుభిః ప్రాణిభిః పరిగళంతిపరి

తస్ఖలంతియానిపదజలాని తేషామాసారః ధారాసంపాతః తస్యపరిజిహీర్షాపరిహర్తుమిచ్ఛాతయాభువినిర్వాసితః నిష్కాసిత ఇవస్థితః సలిలే ఉదకఏవ సంతతమనవరతం యావ ప్రక్రియాతిర్యగ్దంత ప్రహారరూపః తస్యాంపరిశీలనమభ్యాసః తేనసంసక్తైః లగ్నైః దుగ్ధసాగరేయాని సరోజాని తేషాంనాళైః మృణాళైరివస్థితైః వజ్రవలయైః వజ్రమణిఖచితకటకైః వలయితాః వేష్టితాశ్చత్వారోదంతాః యస్యసతథాభూతః- విష్టిబలాత్కారః ॥ ని ॥ మాస్యాంమూలేలగ్నకచేవిష్టిర్నరః పాతనే । బలాత్కారేచభద్రాఖ్యకరణేకర్మ వేతనఇతి నానార్థరత్నమాలా- తయాగ్రహణంస్వీకారః తస్మాచ్ఛంకాభయంతయా సంతతంభువోభారః భరణంతేనపరిశ్రాంతాః పరిశ్రమం ప్రాప్తాయేదిగంతదంతావళాః దిగ్గ

స్థితైరాంతరైర్గంతృభి స్సలిలపవ సంతతవప్రక్రియా
శీలనేనసంసక్తైర్దుగ్ధసాగరసరోజనాళై రివవజ్రవలయై
రావేష్టితచతుర్దంతస్సంతత భూభారపరిశ్రాంత దిగం
తదంతావళ రాజదృష్టిపథాన్నిలీయ విష్టిగ్రహణ శంక
యావినిర్గతస్స్వయమేవ బహిరివ కేనాపి పథావిస్మ
యనీయవిగ్రహోమహానైరావతోనామ మతంగజః
ప్రాదురభూత్ ॥ ౧॥ ప॥ పరిచలితదుగ్ధవేలాపరిచయవిమ

జాః తేషాంరాజః పఙ్క్తిః తస్యాః దృష్టిపథాత్ దృఙ్మార్గాత్ * ల్యబ్లోపే పంచమీ- కేనఅజ్ఞాతేనేత్యర్థః పథామార్గేణనిలీయదృగవిషయీభూయస్వయమేవఅప్రేరితఏవేత్యర్థః బహిః వినిర్గతః సమాగతఇవస్థితః-విస్మయనీయః ఆశ్చర్యకరః విగ్రహశ్శరీరంయస్యసతథాభూతః॥ ని॥ శరీరం వర్ష్మవిగ్రహఇత్యమరః- మహానురుః ఐరావతోనామప్రసిద్ధోమతంగజోగజః ప్రాదురభూత్ ప్రాదుర్బభూవేత్యర్థః॥ ౧ ॥ పరిచలితేతి॥ అయమైరావతోనామగజః పరిచలితా సేవితాయాదుగ్ధవేలా క్షీరసముద్రతటంతస్యపరిచయస్సంబంధః తేనవిమలః మలరహితః తథాభూతస్య- పాతాంతరే పరిచలితాయాదుగ్ధవేలాదుగ్ధవికృతిః ఫేనమితియావత్ తస్యాః పరిచయ ఇత్యర్థః॥ ని॥ అబ్ధ్యంబువికృతౌ వేలేత్యమరః - మందరస్య

గిరేఃమందరాద్రేరిత్యర్థః॥అభ్యర్ణమంతికదేశే॥ స॥ ఉపకంఠాంతికాభ్యర్ణేత్యమరః-పరిచరన్ సంచరన్ తస్యగిరేరర్భకఃడింభఇవ॥ న్రి॥ పోతః పాకోర్భకోడింభ ఇత్యమరః-సందదృశేజనైర్దృష్టఇత్యర్థః॥ ఎ॥ ఆజిఘ్రన్నితి ॥ ఐరావణఃఐరావణసంజ్ఞికఃవారణోగజఃపుష్కరేణ శుండయా॥స॥పుష్కరంకరిహస్తాగ్రఇత్యమరః- ఆజిఘ్రన్నివగంధగ్రహణం కుర్వన్నివజలధేస్సముద్రాదర్ణంపిబన్ పానంకుర్వన్ తనూమభితఃశరీరస్యసర్వతఇత్యర్థః॥అభితఃపరితఇత్యాదినాద్వితీయా-శీకరైఃఅంబుకణైరాసించన్ సేచనంకుర్వన్నివసురాణాం ద్రాదిదేవాన్ స్రోతోభిః అంబుసరణైః॥స॥స్రోతోంబుసరణంస్వతఇత్యమరః- ఆప్లావయన్ ఆప్లలస్యమందరస్యగిరేఃఅభ్యర్ణముపసరన్నయమర్భక ఇవతస్యసందదృశే॥ ఎ॥ప॥ఆజిఘ్రన్నవపుష్కరేణజలధేరర్ణంపిబన్ శీకరైరాసించన్నభితస్తనూమివసురాన్ స్రోతోభిరాప్లావయన్। వప్రాఘాతమివాచరన్ శిథిలయన్మంథానమేవాచలం హర్షాయాజనిపశ్యతాం దివిషదామైరావణోవారణః॥ 3॥౫॥ సచబహిర్నిస్సరన్నశిక్షితాధోరణనియంత్రణతయా మనాగప్యగణయన్ దేవాసురానమృతోపయోగ సహితతయాకిమప్యనాలోవనంకారయన్నిత్యర్థః-శీతలయన్నితియావత్-వప్రఃతీరం॥ స॥ వప్రోస్త్రియాంతీరసేతుప్రాకారేష్వేవ. వాచకఇతిభాస్కరః - తస్మిన్ ఆఘాతందంతప్రహారంచరన్ అనుతిష్ఠన్ అతఏవమంథానం మంథనదండసదృశమచలంమందరాద్రిమేవశిథిలయన్ శిథిలంకుర్వన్ సన్ పశ్యతాం ద్రష్టౄణాందివిషదాందేవానాంహర్షాయపరితోషాయ అజనిబభూవేత్యర్థః-రమణీయవిగ్రహఃకేషాంవాహర్షాయనభవతీతిభావః॥3॥సచేతి॥ బహిర్నిస్సరన్ నిర్గచ్ఛన్ అశిక్షితమనధ్యాపితమాధోరణైఃహస్తిపకైః నియంత్రణంనియమనంప్రహ్వీభవనం వాదీనలక్షణంయేనసతస్యభావస్తత్తాతయామనాగపి దేవాసురానగణయన్ గణనమకుర్వన్నిత్యర్థః- అమృతోపయోగః క్షీరస్యఅమృతస్యవాభోజనంతేన సహితతయాఆ

ప్రతయా ఉపనీయమానా నాయమానాసిక్తులతానాం భారాః స ఘూ తానితియావత్ -కిమపికించిదపిఅనాలోకయః అపర్యైః ఉపహ్రియమా ణానిఉపహారీకృతానికదళీకాండాని రంభాస్తంభాః సంభ్రియమాణా నసంపాద్యమానాని పిప్పలానామశ్వత్థానాంపల్లవాని కిసలయాః స్వనా లోకయన్నిత్యన్వయః - సచైరావతః సర్వతఃపరితః యాదాంసిజలజం తూః పరామమర్శపస్పర్శేత్యర్థః-స్వభావస్యదురతిక్రమత్వాదితిభా వః॥౨॥తమితి॥ ఇత్థం అతిరిక్తః అచింతితఏవఉపనిపాతితం నిర్గతం తమైరావతంఆలక్ష్యంతఃపశ్యంతః దేవాసురాః పునరర్ణవంయావత్ ఆవిలయాంబభూవుః ఆవిలయాంచక్రురిత్యర్థః॥ ౩॥ తావదితి॥ఉత్స్రు

కయన్నుపనీయమానానియులతాభారాన్ ఉపహ్రియ

మాణానికదళీకాండానిసంభ్రియమాణానిపిప్పలపల్లవా

నిచ సర్వతఃపరామమర్శయాదాంసి॥ ౨ ॥ ౪॥ తమిత్థ

మతిరిక్తోపనిపాతితమాలక్ష్యంతఃపునరపి యావ

దావిలయాంబభూవురర్ణవం దేవాసురాః॥ ౩॥౪॥ తావ

దుద్వేలహేషాహాలాహాలోన్మేషపోషితకల్లోల కోలా

హలఃచటులఖురపుటవిద్ధదుగ్ధసాగరశీకరాసారదుర్దిన

దుర్దర్శదిఙ్మండలః సంతతసలిలనిమజ్జనోన్మజ్జనక్లేశస

ష్టావేలాముద్వేలాఃనిర్మర్యాదా ఇత్యర్థః యే హేషాసంజ్ఞకాఃహాలహా లేత్యేవంప్రకారాధ్వనయః॥ ని॥ హైవతం హేషతేవాజీ-కశ్యేతుమధ్య మశ్వానాం హేషాహ్రేషాచనిస్వనఇతిచామరః - తేషామున్మేషోవికా సః తేనపోషితఃవర్ధితఃకల్లోలానాంతరంగాణాంకోలాహలఃకలకలధ్వ నిర్యస్యసతథాభూతః॥ని॥ కోలాహలఃకలకలఇత్యమరః - చటులైఃచప లైఃఖురపుటైఃశఫదేశైః॥ని॥శఫంక్లీబేఖురఃపుమానిత్యమరః ఆవిద్ధఃఆహ తఃయఃదుగ్ధసాగరఃక్షీరార్ణవః తస్యయానిపయాంసి తేషాంశీకరాః క ణాః తేషామాసారైః ధారాసంపాతైః తైరేవదుర్దినైః మేఘచ్ఛన్నది వసైర్దుర్దర్శం ద్రష్టుమశక్యందిఙ్మండలంయస్యసతథాభూతః - సలిలేని మజ్జనోన్మజ్జనాభ్యాంయఃక్లేశః దుఃఖంఉదయాస్తమయ కాలయోరితి

భావః - తస్య సహానం తస్మిన్ అక్షమతయా అసమర్థతయా బంధనము న్ముచ్య విస్రంసయిత్వా బహిరుచ్చలితః ఉద్గతః కుముదబాంధవస్య చంద్రస్య స్యందనం రథః తస్య సందానితః బద్ధః॥ ని॥ బద్ధే సందానితం మూతము ద్దితం సందితం సితమిత్యమరః- సైంధవః అశ్వ ఇవస్థితః॥ ని॥ హయసైంధవ సప్తయ ఇత్యమరః - కోపి అదృష్టపూర్వ ఇత్యర్థః సజ్జీకృతః ఆరోహణా హీనః కృతః యథార్థనామునగతార్థం నామ యస్యసః ఉచ్చైశ్శ్రవా నామ ప్రసిద్ధో వాజీ అశ్వః సమున్మమజ్జ ఉత్థితా వితి అర్థః॥ ౮॥ ఆప్య ఇతి॥ యః ఉచ్చైశ్శ్రవా నామాశ్వః గచ్ఛన్ ఆప్యోపి అప్తుం శక్యోపి మారుతేన వాయునా రంహసా వేగేనచ నాప్యః అప్తుమశక్యః ఇత్యుక్తవిరోధః తదాభాస

హానాక్షమతయా సైంధవ ఇవ కుముదబాంధవ స్యందన
సందానితః కోపి సమున్ముచ్య బంధనముచ్చైశ్శ్రవా నామ
యథార్థనామా సమున్మమజ్జ సజ్జీకృతో వాజీ॥౮౫॥ ఆ
ప్యోపి రంహసా గచ్ఛన్న నాప్యో మారుతేన యః। సైంధవ
సైంధవాద్గర్భాదుత్తతార సపాండరః॥౮౬॥ సచకిం
చిదుదంచితాగ్రపాదతయా ముహుర్ముహురాధిత్సన్ని
వశిరసి పదమనలసారథేః అపహసన్నివ హేషారవైరవని
తలమాత్ర సంచార శిక్షితా నిత్యారట్టజ వనాయుజాన

స్తు ఆప్యోపీత్యత్ర ఆప్సుభవోపీత్యర్థాశ్రయణాదితి బోధ్యం - పాండరః ధవళః సతథాభూతః- సైంధవః అశ్వః సైంధవాత్సముద్రాద్గర్భాత్ కుక్షి దేశాత్ ఉత్తతార వినిర్యయావిత్యర్థః॥ ౮॥ సచేతి॥ కించిదుదంచితౌ ఈషదుత్క్షిప్తౌ అగ్రపాదౌ అగ్రచరణౌ యేన తస్య భావస్తత్తా తయా - అనలస్య అగ్నేః సారథిరివ సారథిః అనుకూల ఇత్యర్థః- తస్య వాయోరితియా వత్ శిరస్యుత్తమాంగే పదం పాదం ముహుర్ముహుః ఆధిత్సన్నివ నిధాతుమిచ్ఛన్నివేత్యర్థః- హేషారవైః స్వీయధ్వనిభిః ఆరట్టజాః ఆరట్టజాతాః *సప్తమ్యాం జనేర్డ ఇతి డప్రత్యయః- తథాభూతానశ్వాన్ వనాయు దేశే జాతాః వనాయుజాః * పూర్వవడ్డప్రత్యయః- తానప్యశ్వానిత్యర్థః॥ ని॥ వనాయుజాః పారశీకాః కాంభోజా బాహ్లికా హయా ఇత్యమరః॥ ని॥ ఆర

ట్టజాజానపదాఇతి అశ్వనామమాలాయాముక్తం - అవనితలమాత్రే భూతలమాత్రే సంచారః తస్మిన్ శిక్షితా ఇతి అపహసన్నివ అపహాసంకు ర్వన్నివస్థితః-కించవరుణస్యపశ్చిమదిగధిపతేర్వాజినోశ్వాన్- మత్స్య మండూకకర్కటాఇవమీనభేకకులీరాఇవేత్యర్థః ॥ ని ॥ భేకేమండూ కవర్షాభూః|స్యాత్కులీరఃకర్కటకఇతిచామరః - సలిలమాత్రే సంచా రఃతచ్ఛీలినః తదేకచతురాఇత్యర్థః - ఇత్థమపహాసన్ తైలయంత్రం తైలసంపత్తిసాధనం అథస్తిలఘాతకన్నిఖాతదారువిశేషఇత్యర్థః - త స్మిన్నియంత్రితాఃబద్ధాఃయేబలీవర్దాఃవృషభాఃతఇవ ॥ ని ॥ ఉక్షాభ ద్రోబలీవర్దఇత్యమరః - సంతతమనవరతంభ్రమణమాత్రంసంచార మాత్రం తేనగర్వితాఃఉద్ధతాఇతిఅంభోజబాంధవస్యసూర్యస్య సైంధ

సలిలమాత్రసంచారశీలినోమత్స్యమండూకకర్కట
కాఇవేతివాజినోవరుణస్య తైలయంత్రనియంత్రితబ
లీవర్దాఇవసంతతభ్రమణమాత్రగర్వితాఇతిసైంధవా
నంభోజబాంధవస్య మారుతవిజయాదేవమనాంసిజిగా
య॥ ౫ ॥అపిచ॥ ౧॥ బాడబానామాజానసిద్ధోమనోజయః
కస్తత్ర యత్నఇతి కథయితుకామఇవ చలపోథతయా

వానపహాసన్సచతుశ్చైత్రవాః మారుతవిజయాదేవమనాంసి జిగా యపరాబభూవేత్యర్థః॥ ౫॥అపిచేతి ॥ చలేచంచలేపోథే ఘోణాయాస్య సగస్వభావస్తత్తాతయా॥ ని॥ ఘోణాతుపోథమస్త్రియామిత్యమరః- బాడబానామశ్వానాం బ్రాహ్మణానామితిచవ్యజ్యతే॥ ని॥ వామ్యాశ్వబ డబాబాడబంగణే।ద్విజాత్యగ్రజన్మభూదేవబాడబాఇత్యమరశ్చ- మనో జయఃమనోవిజయఃమనోనిగ్రహఇతిచవ్యజ్యతే । అజన్మజనిమారభ్యేత్య ర్థః సిద్ధఃప్రాప్తఃసహజఇతియావత్ తత్ర మనోజయవిషయేకో య త్నఃప్రయాసఇత్యర్థః-ఇత్థంకథయితుంవక్తుంకామోయస్యసతథా భూతమివస్థితం ॥ లుంపేదవశ్యమఃకృత్యేతుంకామమనసోరపీతిమకార లోపః-వాలధిఃలాంగూలం॥ ని॥ పుచ్ఛోస్త్రీలోమలాంగూలే వాలహస్త

శ వాలధిరిత్యమరః-తసాదిశే...ఉ...తే ...జనమితి ... - తెనవిగా

తంనిరసితం మేఘమండలంయస్యతస్యభావస్తత్తాతయా- ఆఖండలస్య ఇంద్రస్యప్రాచీనంపురాతనంవాహనంమేఘరూపంయానం॥ ని॥ సర్వం స్యాద్వాహనంయానమిత్యమరః - మేఘవాహనత్వాదింద్రస్యేతిభా వః-అభిభవంతంతిరస్కుర్వంతమివస్థితం- ఉచ్చైశ్శ్రవసం అనిమేషేణ పక్ష్మవిక్షేపరహితేనచక్షుషాపశ్యన్ పద్మనాభఃస్వయమంగీకృతా విధృ తాహయగ్రీవతనుర్మూర్తిర్యేనసతథాభూతః- అధ్యాపనమాత్రేణకే వలవేదప్రవచనేననిర్వృతఃసుఖితఃపద్మనాభఃశ్రీవిష్ణుః సర్వతోపిసర్వ ప్రకారైరపివిస్మయనీయే చిత్రీయేతదీయే ఉచ్చైశ్శ్రవస్సంబంధినిగత యఃపంచధారాః॥ని॥గతయోమూఃపంచధారాఇత్యమరః- తాసుచాతు

వాలవిక్షేపధ్వస్తమేఘమండలతయావాహనం ప్రాచీ
నమభిభవంతమివాఖండలస్య పశ్యన్నుచ్చైశ్శ్రవసమ
నిమేషేణ చక్షుషాపద్మనాభస్స్వయమంగీకృత హయ
గ్రీవతనురధ్యాపనమాత్రనిర్వృతస్సర్వతోపివిస్మయనీ
యేతదీయేగతిచాతుర్యేసాసూయఇవబభూవ॥ ౬ ॥ వ॥
యావద్యావత్సాగరంతేమమంథుస్తావత్తావత్సోర్పయ
న్నేకమేకం। భూయోభూయఃక్షోభమేవాపదేవైఃదృ
ష్టాస్స్వాదాస్తత్రకింతేదయంతే॥ ౫॥ ప॥ తతశ్చ॥ సాధ్వీ

ర్యం నైపుణ్యంతస్మిన్ సాసూయఃఅసూయాపరఃఉత్కర్షాసహిష్ణుత్వం తయాసహితఇవబభూవతస్థివానిత్యర్థః - అసూయాలక్షణంతుప్రాచీ నైః॥ శ్లో॥ పరోత్కర్షాసహిష్ణుత్వమసూయాపరికీర్తితేత్యుక్తం॥౬॥ యావదితి॥ తేదేవాసురాఃయావద్యావత్ యద్యత్కాలపర్యంతమిత్య ర్థః-సాగరంసముద్రంమమంథుఃమంథనంచక్రుః తావత్తావత్ తత్కా లపర్యంతంససముద్రః ఏకమేకంశ్లాఘ్యంవస్తు అర్పయన్ వితరన్ భూ యోభూయఃపునఃపునఃదేవైఃఇదముపలక్షణంఅసురైరిత్యర్థః - క్షో భంమథనక్లేశమేవఆప ప్రాపేత్యర్థః - దృష్టాస్స్వాదాఃఅనుభూతస్వా దిమానఃతేదేవాసురాఃఅత్రసముద్రవిషయేదయంతేకింఅనుగృహ్ణాత్య జంతికిమితియావత్॥౫॥కామధేనురుదభూదిత్యాహ॥ సాధ్వీతి॥ సాధ్వీ

సాధుత్వగుణవతీ * ఓతోగుణవచనాదితివాఙీష్-సురభిర్నామసురభిరితి ప్రసిద్ధాగౌః ధేనుః స్వయంగోప్రసూతాహిగవానూతాచేదిత్యర్థః॥ స॥హిహేతావవధారణఇత్యమరః- అసాధుఃఅపభ్రంశభూతః గావీచ గావీశబ్దవాచ్యంచస్యాంభవేయంఇతీత్థంజానతీజానానాసతీసాగరాత్స ముద్రాదుదభూదుత్పన్నాబభూవేత్యర్థః * నన్వత్రగోశబ్దాత్తస్యా పత్యమితిసూత్రేణఅణ్ప్రత్యయేకృతేగావీతిశబ్దఃనిష్పన్నోభవేత్ స చాసాధుః శ్రీభాష్యకారైః పస్పశాహ్నికఏకైకస్యశబ్దస్య బహవోప భ్రంశాఇత్యుపక్రమ్యయథాగోశబ్దస్య గావీగోణీగోతాగోపోతలికే త్యాదినాగోశబ్దాపభ్రంశేషుతస్యపాఠాత్ - ఏవంచగావీపదార్థఃఅ సాధుపదార్థః కథమితిచేన్న - తథాహి- దేవపూర్వంగిరింతఇతిభా రవిప్రయోగే ధనురుపపదంవేదమస్యాదిదేశేతి కాళిదాసప్రయోగే।

గాస్సురభిర్నామసాగరాదుదభూత్స్వయం। గోప్రసూ
తాహిగావీస్యామసాధుశ్చేతిజానతీ॥ ౮॥ వ॥స్నాతుం
వాంఛతిశంకరోపిసముసాత్తన్యేనయస్యాస్స్వయంతో
యంనిర్మలపావనం త్రిజగతాంయద్గాత్రనిష్యందజం।

హిరణ్యపూర్వంకశిపుంప్రచక్షతఇతిమాఘప్రయోగేచ। యథాక్ర మందేవశబ్దపూర్వత్వస్య గిరిశబ్దవృత్తిత్వేపిధనురుపపదత్వస్య వేదశబ్ద వృత్తిత్వేపిహిరణ్యశబ్దపూర్వత్వస్యకశిపుశబ్దవృత్తిత్వేపి అర్థఃలక్షణా మాశ్రిత్యదేవశబ్ద పూర్వగిరిశబ్దవాచ్యమిత్యాద్యర్థఇతి తద్వ్యాఖ్యా తృభిర్వ్యాఖ్యాతంతథాప్రకృతేపి అసాధుర్యోగావీశబ్దః తద్వాచ్యమి త్యర్థాశ్రయణాన్నకోపిదోషః॥౮॥ స్నాతుమితి॥శంకరశ్శివః * శమ్ధా తోస్సంజ్ఞాయామిత్యచ్ప్రత్యయః - స్వయంయస్యాఃకామధేనోః స్తన యోర్భవం స్తన్యం*శరీరావయవాద్యదితియత్ప్రత్యయః- తథాభూతే నపయసాక్షీరేణ॥స॥పయఃక్షీరంపయోంబుచేత్యమరః-స్నాతుంస్నానం కర్తుంవాంఛతిభక్తైఃపూజాకరణసమయఇతిభావః - యస్యాఃధేనోఃగా త్రంశరీరం॥స॥గాత్రంవపుస్సంహననమిత్యమరః-తస్మాన్నిష్యందఃప్రవ హణేనజాతం యన్నిష్యందఃమూత్రంతదాత్మనాజాతంతోయంగో

మాత్రం త్రిజగతాం త్రయాణాం లోకానాం నిర్మలంచ తత్పావనం చేతి విశేషణయోరపి మిథో విశేషణవిశేష్యభావవివక్షయా విశేషణసమాసః నిర్మలం సత్ పాపవిశోధకమిత్యర్థః - శమః అంతరింద్రియనిగ్రహః ధనం ధనవద్గోప్యం యేషాం తే తథాభూతాః - ఋషయ ఇతి యావత్ - పురాభవాం పురాణీం అనాదిమిత్యర్థః * తథా పురాణప్రోక్తేష్విత్యాదిట్యుల్యలంతో నిపాతితః * టిడ్ఢేత్యాదినా ఙీప్ - అతఏవ పరాముత్కృష్టాం వాచం శృతిగిరం॥ శ్లో॥ అనాదినిధనా నిత్యా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా। ఆదౌ వేదమయీ దివ్యా యతస్సర్వాః ప్రవృత్తయ ఇతి శాస్త్రాదితి భావః - యస్యాః ధేనోః రూపమివ రూపం యస్యాస్తథాభూతాముపాసతే ధ్యాయంతీత్యర్థః॥ వాచం ధేనుముపాసీతేతి శ్రుతేః - దివ్యా సర్వోత్కృష్టా సా సురభిః కామధేనుః॥ ని॥ క్షత్రియేపి చ నాభిర్నా సురభిర్గవి చ స్త్రియామిత్య

యద్రూపాం సముపాసతే శమధనా వాచం పురాణీం ప
రాం సా దివ్యా సురభీ కరోతు సురభిర్వాచం కవీనామపి॥
౭ ॥ వ ॥ ప్రథమసముద్గతామఖిలకామదుఘామనఘాం
సురభిమభిప్రపద్య సురసిద్ధమహర్షిగణే । స్తువతి ధృతా
క్షమా ఇవ వదాన్యశిఖామణయః స్వయముదయాంబభూ

మరః - కవీనాం పండితానాం॥ ని॥ సంఖ్యావాన్ పండితః కవిరిత్యమరః - వాచం గిరం సురభీ కరోతు మనోహరయత్విత్యర్థః॥ ౭ ॥ ప్రథమేతి॥ సురాణాం సిద్ధానాం ఋషీణాం చ గణః సంఘః తస్మిన్ ప్రథమం పూర్వం సముద్గతాం సముద్భూతాం అఖిలా యే కామాః అపేక్షితార్థాః తేషాం దుఘాం దోగ్ధ్రీమిత్యర్థః * దుహః కప్ ఘశ్చేతి కప్రత్యయః * ఘస్యాంతాదేశః అజాద్యతష్టాప్ - తథాభూతాం - సురభిం ధేనుం॥ ని॥ సురభిర్గవి చ స్త్రియామిత్యమరః - అభిప్రతిపద్య అభిప్రాప్య స్తువతి స్తోత్రం కుర్వతి సతి - ధృతా అక్షమా సహనం యైస్తథాభూతాః - వదాన్యా బహుప్రదాః॥ ని॥ స్యుర్వదాన్యస్థూలలక్ష్యదానశౌండా బహుప్రద ఇత్యమరః - తేషాం శిఖామణయః శ్రేష్ఠాః పంచసంఖ్యాకామమహీతరవః సంతానమందారాదయో వృక్షాః స్వయం ఉదయాంబభూవుః ఉత్పన్నా బభూవురిత్యర్థః - యేవదాన్యశిఖా

మణయః పంచమహాతరవః కృతాః తమాఇవస్వయముదయాంబభూవు రితివాన్వయః॥ ౮॥ అమీషామితి॥ అఖిలానియానిభువనానిచతుర్దశాపి లోకాః తేష్వద్భుతానిఆశ్చర్యకరాణివిస్మయోద్భుతమాశ్చర్యమిత్యమరః- తథాభూతానామమీషాంసంతానాదివృక్షాణాం కిసలయానిపల్ల వాన్యేవ॥ని॥పల్లవోస్త్రీకిసలయమిత్యమరః- కనకమయానిఅంశుకానివ స్త్రాణిపీతాంబరాణీతియావత్ ॥ ని ॥ చేలంవసనమంశుకమిత్యమరః-జీ ర్ణానియానిపర్ణాని॥ని॥దళంపర్ణంఛదఃపుమానిత్యమరః- తాన్యేవచీనాం బరాణిజీర్ణవస్త్రాణీత్యర్థః-ముకుళాఃకుట్మలాఏవ॥ ని॥ కుట్మలోముకు ళో స్త్రియామిత్యమరః-ముక్తాఫలానిముక్తామణయఇత్యర్థః॥ ని ॥ ము క్తాథవిద్రుమఃపుంసీత్యమరః-నిర్యాసాః స్రుతద్రవీభూతసారాంశాఏవ

పురథపంచమహాతరవః॥ ౮॥౯॥ అమీషాంచపునరఖిలభు వనాద్భుతానాం కిసలయాన్యేవకనకాంశుకానిజీర్ణప ర్ణాన్యేవచీనాంబరాణిముకుళాఏవముక్తాఫలాని నిర్యా సాఏవవైడూర్యాణిఫలకాఏవపద్మరాగాః పరాగాఏవ పటవాసాః మధుకరాఏవమహేంద్రోపలాః ప్రరోహా ఏవహారలతాః ప్రసవాఏవ సుధారసస్వాదిమ పరిణా మాఇత్యాచక్షతే॥ ౭॥ ప॥కింకర్మదుష్కృతమిదంతరుజ

వైడూర్యాణివైడూర్యమణయః ఫలానాంపాకాః పరిపాకాఏవ పద్మ రాగాః॥ని॥శోణరత్నంలోహితకంపద్మరాగోథమౌక్తికమిత్యమరః - ప రాగాఃపుష్పరజాంస్యేవ॥ని॥పరాగస్సుమనోరజఇత్యమరః- పటవాసాః గంధద్రవ్యచూర్ణాణి॥ ని॥ ప్రసాధనీకంకతికాపిష్టాతఃపటవాసకఇత్యమ రః-మధుకరాఃభ్రమరాఏవ॥ని॥మధువ్రతోమధుకరఇత్యమరః-మహేం ద్రోపలాఃఇంద్రనీలమణయః ప్రరోహాఏవ లంబమానజటాఏవ హారల తాఃముక్తాహారాదయః ప్రసవాఏవఫలపుష్పాణ్యేవసుధాయాః అమృ తస్యరసఃస్వాదిమాతస్యపరిణామాఃపరిణతయఇత్యాచక్షతేఆహురిత్య ర్థః॥౬॥కిమితి॥తరుజన్మనఃహేతుఃకారణం॥ ని॥హేతుర్నాకారణంబీజ మిత్యమరః-దుష్కృతంపాపరూపంకర్మకింభవేత్ । ఈదృశీదసాక్షీతి

శ్చేతికర్మధారయే * స్త్రియాఃపుంవదిత్యాదినాపుంవద్భావః తస్యాః మూలంకారణభూతంమహత్ ఉత్కృష్టంసుకృతంకర్మవాకింభ వేత్ ॥ ని॥ శ్రేయసీసుకృతంవృషఇత్యమరః- ఈదృశంయశస్వివృత్తజన్మ హేతు భూతంతృతీయమిదంకర్మ అన్యదేవపుణ్యపాపవ్యతిరిక్తమేవకింవా భవేత్ కింవేత్యర్థః- ఇతీత్థంమునీనాంవాదకథాసంవాదఃఅద్యాపినశామ్యతి శాంతంనభవతీత్యర్థః *దివాదిత్వాచ్ఛమిధాతోశ్శ్యనిశ్యమామష్టానామితి దీర్ఘః-అతివిలక్షణంతేషాంజన్మేతిభావః॥౯॥అవస్థాప్యేతి॥ తా సంతానాదికల్పవృక్షా ఆనుపూర్వ్యేణఅనుగతాఃపూర్వంఅనుపూర్వాః తేషాంభావః ఆనుపూర్వ్యంతేనక్రమేణేతియావత్ - అవస్థాప్యస్థాపయిత్వాపరిహృతఃపరిహృపితః జరారోగాభ్యాంపరిశ్రమోయాభిస్తాస్తథా

న్మ హేతుఃకింవామహత్సుకృతమీదృశకీర్తిమూలం। కిం
వాతృతీయమిదమీదృశమన్యదేవేత్యద్యాపిశామ్యతినవా
దకథామునీనాం॥ ౯॥ ౫॥ అవస్థాప్యచతానానుపూర్వ్యే
ణపరిహృతజరారోగపరిశ్రమాసువంచేంద్రియ సముజ్జీ
వనీషుఛాయాసు తేషామాయాసమవధూయపునరపి తే
మమంథురమృతార్ణవం॥ ౮॥ ౬॥ అభ్యుద్యతీమథనతః
కిలనిష్కళంకా మానందకందళమయీ మమృతాంశురే

భూతాసు- పంచయానిచక్షురాదీనీంద్రియాణితేషాంసముజ్జీవిన్యః ఉజ్జీవకాఃహర్షప్రదాఇతియావత్ -తథాభూతాసు- తేషాంకల్పకాదీనాం ఛాయాసుఅనాతపేషు॥ ని॥ఛాయాసూర్యప్రియాకాంతిఃప్రతిబింబమనాతపఇత్యమరః- ఆయాసంశ్రమమవధూయపరిహృత్యపునరపి తే దేవాసురాఃఅమృతార్ణవంక్షీరసముద్రంమమంథుః విలోడయామాసురిత్యర్థః॥ ౮ ॥అభ్యుద్యతీమితి ॥ ముకుందఃశ్రీవిష్ణుఃమథనతస్సముద్రమథనాదభ్యుద్యతీమావిర్భవిత్రీంనిష్కళంకాంఅపగతకళంకాంఅతఎవఆనందస్య యత్కందళంతస్యేమాంతన్మయీంతత్స్వరూపామిత్యర్థః * వికారార్థేమయటటిడ్ఢేత్యాదినాజీప్ -అమృతాంశురేఖాంచంద్రరేఖాంఇయము మాపతేః పరమేశ్వరస్యఉత్తంసపుష్పకలికాశేఖరీభావికోరకఇత్యర్థః॥

ని॥పుంస్యుత్తంసావతంసౌ వా కర్ణపూరేపి శేఖర ఇత్యమరః - కలికాకో రకః పుమానితిచ- ఇతీత్థమాలోచయా పరిభావయా మనసా ఉపదధే ఉపాయనంచకారేత్యర్థః * ఉపపూర్వస్య దాధాతో రుపాయనార్థత్వే శక్తిగ్రాహకప్రమాణంతు॥ ని॥ ఉపాయనముపగ్రాహ్యముపహారస్తథోపధేత్యమరః- ద్రవీభూతామృతస్య దేవభాగత్వేపి ఘనీభూతామృతంతు పరమేశ్వరస్యైవ సమర్పణీయమితి భావః॥ ౧౦॥ తత ఇతి॥ తతశ్చింతాద్రావిర్భావానంతరం చింతితః చింతావిషయ ఏవ సన్ సన్నిహితః అంతికగతః నందీ నందీశ్వరః శివః పరమేశ్వర ఇవ దేవాసురైస్సభాజితస్సన్ మధుసూదనేన హరిణా సమర్పితాముపహారీకృతాం శశాంకరేఖాం చంద్రరేఖామాదధానః స్వీకుర్వాణః సాదరం యథాతథా ఇదం వచనముపాదీత్

ఖాం। ఉత్తంసపుష్పకలికేయముషాపతే రిత్యాలోచయ
న్నుపదదే మనసా ముకుందః॥ ౧౦॥ గ॥ తతశ్చింతితపవస
న్నిహితో నందీ శివ ఇవ సభాజితో దేవాసురైస్సమర్పితాం
మధుసూదనేన శశాంకరేఖామాదధానస్సాదరమిదము
వాదీత్॥ ౮॥ ప॥ కిమువ దయితం శంభోః కేన ప్రసీదతి దేవ
ఇత్యవిరతసమాసక్తం చిత్తం తవైవహరే హరే। తదిహ
భగవన్మాహాభాగ్యం తవ ప్రణుమః కథం త్వమసి శరణం శై

ఉవాచ॥ ౮॥ కిమితి॥ హే హరే శ్రీవిష్ణో తవ భవత ఏవ చిత్తం శంభోః పరమేశ్వరస్య కిం వస్తు దయితమిష్టం భవేత్ వస్తుగత్యా తస్య హేయోపాదేయయోరభావాదితి భావః దేవః పరమేశ్వరః కేన వాకయా వా సేవయేత్యర్థః- ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవతి * పాఘ్రేత్యాదినా సదస్సీదాదేశః- ఇతీత్థం హరే పరమేశ్వరే॥ ని॥ హరస్మరహరో భర్గ ఇత్యమరః- అవిరతం సంతతం సమాసక్తం సంక్రాంతమిత్యర్థః- తత్తస్మాది హేదానీం తవ మహాభాగస్య భావో మాహాభాగ్యం సుకృతమితి యావత్ కథం ప్రణుమః స్తుతిం కుర్మ ఇత్యర్థః- అత్యంతసుకృతశాలిన ఏవ శివభక్తిస్సంభవాదితి భావః శైవానాం శివభక్తానాం నః అస్మాకం త్వమేవ శరణం రక్షకః॥ ని॥ శరణం గ్రహరక్షిత్రో రిత్యమరః- అసి భవసి పాలనాం శస్య విష్ణు కార్యత్వాదితి భా

వః-త్వమేవగురుఃఉపదేష్టా॥సి॥ గురుగీఃష్పతిపి త్రాద్యాదిష్వి త్యమరః-నేత్రకమలసహితసహస్రకమలాదినాశివపూజాకరణాత్ శివభక్త్యవశ్యకతాకసన్మార్గప్రదర్శకత్వాదితిభావః॥౧౧॥జానీషఇతి॥ హేకేశవవాసుదేవనఃఅస్మాకంనాథస్యస్వామినః జగన్నాథస్యజగదీశ్వరస్యశివస్యేత్యర్థః-పుష్పేషుకుసుమానాంమధ్యఇత్యర్థః - నీలోత్పలేకువలయే॥సి॥స్యాదుత్పలంకువలయమిత్యమరః- అన్యైఃపుష్పైఃసుఖేనలబ్ధుమశక్యామిత్యర్థః ఇతరపుష్పదుష్ప్రాపామితియావత్ -పరమైవపారమికీ * స్వార్థేఠక్ప్రత్యయః * టిడ్ఢాణ్ద్యాదినాజీప్- తథాభూతాం-ప్రీతిమనురాగంహర్షంవేత్యర్థః॥సి॥ముత్ప్రీతీప్రమదోహర్షఇత్యమరః-జానీషేననుజానాసిఖల్విత్యర్థః - భూతానామీశితాఅధిపతిః తస్యశివ

నాంనస్త్వమేవమహాగురుః॥ ౧౧॥ ప॥ జానీషేననునామకేశవ జగన్నాథస్యనాథస్యనః ప్రీతింపారమకీమనన్యసులభాంపుష్పేషునీలోత్పలే। అస్మిన్నుత్పలబంధురిత్యతితనూ భూతేపిభూతేశితుః ప్రీతించింతయతావతీముపచితామిందౌతతోవాధికాం॥ ౧౨॥ క॥ తదహమేవప్రసాధయన్ననేనభగవతఃకపర్దమారాధయామి హ

స్యేత్యర్థః॥సి॥భూతేశఃఖండపరశురిత్యమరః- అతితనూభూతేఅత్యంతకృశేపీత్యర్థః-బాలత్వాదిదిభావః-అస్మిన్నిందౌచంద్రేఉత్పలానాంకువలయానాంబంధుః ప్రియఇతిహేతోః ఉపచితామభివృద్ధిం ప్రాప్తాంతావతీంనీలోత్పలేయావతీప్రీతిస్తావతీమిత్యర్థః- ప్రీతింపేక్షమపి శేషంచింతయపశ్యేత్యర్థః-తతోనీలోత్పలప్రీతేః అధికాంవాప్రీతింహర్షంచింతయజానీహీత్యర్థః - స్వప్రేమాస్పదస్యాపియత్ప్రేమాస్పదంతత్రకస్యవాప్రేమనభవేదితిభావః॥౧౨॥తదితి॥ తత్తస్మాదనేనచంద్రేణభగవతఃపరమేశ్వరస్యకపర్దోజటాజూటఃతస్యపదంస్థానంప్రసాధయన్అలంకరిష్యమాణఇత్యర్థః * వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వేతిలట్తస్యస్థానేశతృ।దేశః- తేతవహస్తేనపరమాత్మానంసాంబశివంఆరాధయామి * అత్రాపివర్తమానవద్భావేనలట్- అహమేవపరశివంసం

పూజ్యతదాతవహస్తేనపూజాసముజనీతిభావయామీతిభావః॥ ౯॥అగ్ర
ఇతి॥విశ్వేషాందేవానాంమధ్యేఅగ్రేభుజేప్రథమభోక్త్రే క్రతుష్వితిశే
షఃసూర్యాగ్నిరూపత్వాత్తస్యేతిభావః - అథవాఅగ్రేభుజేప్రథమతో
విషభోక్త్రే అగ్రభుక్ ఈశ్వరఃఇతిశాస్త్రాదితిభావః- యద్వాఅగ్రేభు
జేప్రథమతోవిషభయాత్పాలయిత్రఇత్యర్థః- శివాయేతిశేషః * భుజ
పాలనాభ్యవహారయోరితిధాతోఃక్విప్ - పరిపాలకపూజాకరణస్యప్ర
థమతోయుక్తత్వాదితిభావః - అగ్రపూజనమితియత్ ప్రథమసపర్యేతి
యదిత్యర్థఃఏతత్పూజనంఉచితంఅర్హంయథాతథాఆచరితంఅనుష్ఠి
తమిత్యర్థః- అథవాఅగ్రేభుజేఅగ్రభుగీశ్వరఇతిప్రథమభోక్త్రే అగ్ర
పూజనంప్రథమతఃపూజాకరణమితియత్ ఏతదాచరితం పూజానుష్ఠా

స్తేనతేపరమాత్మానం॥ ౯॥గ॥ అగ్రభుజేవిశ్వేషామగ్ర
పూజనమేతముచితమాచరితం॥ ౧౦ ॥గ॥ తదితోయథా
భిమతమిమాని వస్తూన్యుపయుజ్యంతా మిత్యభిధాయతి
రోభవతిశిలాదనందనేపునరపి సుచుక్షోభసారస్వతోగ-
ర్భః॥ ౧౧॥ ప॥ నైర్మల్యాదుపస భృతాఃఫణధరఃస్తై
ణానుబింబాశ్మతం స్వస్థానక్షుభితోద్గతామృతరసస్యం

నంభావేక్తాఉచితమర్హమిత్యర్థః - ఇతినాన్వయోబోధ్యః॥ ౧౦ ॥
తదితి॥తత్తస్మాత్ ఇతో న్యాకీతి శేషఃఇదానీముత్పన్నానిఉత్పద్యమానాని
చేత్యర్థః వస్తూనియథాభిమతంభవతోయథారుచీత్యర్థః - ఉపయు
జ్యంతాంఉపయుక్తానిక్రియంతామిత్యర్థః - ఇత్థమభిధాయఉక్త్వాశి
లాదనందనేనందీశ్వరే తిరోహితేఅంతర్హితేసతి పునరపిసరస్వతస్స
ముద్రస్యఅయంసారస్వతఃసముద్రసంబంధీత్యర్థః*తస్యేదమిత్యణ్
గర్భఃకుక్షిః॥ని॥కుక్షిభ్రూణార్భకౌగర్భావిత్యమరః - సుచుక్షోభమథిత
ఇత్యర్థః॥౧౧॥నైర్మల్యాదితి ॥ నైర్మల్యాన్నిర్మలత్వాద్ధేతోఃఉపసం
భృతాస్సంపాదితాఃస్వంస్వకీయంయస్థానంతస్మాత్ క్షుభితఃచాలితః
అతఏవఉద్గతఃనిర్గతోయోమృతరసః అథవాస్వస్థానస్యక్షుభితంక్షో
భః-భావేక్తః తేనఉద్గతఃవినిర్గతఃయఃఅమృతరసఃతస్యస్యందః ప్రస్య

తిః తస్యోపసందానం సంబన్ధస్తస్మాత్తతఇత్యర్థః- పంచమ్యాస్తసిః ప్రాప్తస్సంప్రాప్తః ప్రాణానాంసమాగమః ఆగమనంయైస్తథాభూతాఃశతంశతసంఖ్యాకాఃఫణాధరాణాంనాగానాంయాస్త్రియఃతాసాం సంబంధినస్త్రైణాః * స్త్రీపుంసాభ్యాంనఞ్స్నఞౌభవనాదితినఞ్ప్రత్యయః-తథాభూతానుబింబాఃప్రతిబింబాఇవస్థితాఃనానాఅనేకే * వినఞ్భ్యాంనానాఞౌనసహేతినశబ్దాన్నాఞ్ప్రత్యయః| జయాంకాఃవిజయచిహ్నానియాసాంతాఃతథాభూతాః రతిపతేః మన్మథమహారాజస్య నాసీరం సేనాముఖభాగః||ని|| సేనాముఖంతునాసీరమిత్యమరశేషః - తస్మిన్యాఃఅగ్రాః పరార్ధ్యాః ||ని||పరార్ధ్యాగ్రప్రాగ్రహరప్రాగ్ర్యాగ్ర్యాగ్రీయమిత్యమరః - పతాకికాఃవైజయంత్యఇవస్థితాః|| ని || పతాకావైజయంతీస్యాదిత్యమరః స్త్రియోనార్యఃతతస్సముద్రాత్ ప్రా

దోపసందానతః | ప్రాప్తప్రాణసమాగమాఇవతతః
పాత్రీదుర్భభూవుస్త్రియో నాసీరాగ్రపతాకికారతిపతే
ర్నానాజయాంకాఇవ| ౧౩|| గ|| తతశ్చవిద్రుమలతాఇ
వవీచీభిరాహృతాఃతటితఇవతస్సమయోపనమ్రపయో
ధరాంక పరిభ్రష్టాఃకౌస్తుభరత్న పాంచాలికాఇవ కా

దుర్భభూవుఃపాత్రీకురాసాంబభూవురిత్యర్థః||౧౩|| తతఇతి|| వీచయస్తరంగాఃతైః||ని||స్త్రియాంవీచిరథోర్మిష్విత్యమరః-విద్రుమాణాంఆహృతాఆనీతాఃప్రవాళాని|| ని || అథవిద్రుమఃపుంసిప్రవాళంపున్నపుంసకమిత్యమరః- తేషాంలతాఇవస్థితాః|| ని || వల్లీతువ్రతతిర్లతేత్యమరః- తేచ తేసమయాశ్చతత్సమయాఃవర్షాకాలఇత్యర్థః- తేషుఉపనమ్రాఃఉపనతాయేపయోధరాఃమేఘాః||ని||స్త్రీస్తనాబ్దౌపయోధరావిత్యమరః- తేషామంకస్సమీపదేశః|| ని|| అంకోనాకటవిచ్ఛేదేసంఖ్యాయాంయుధిభూషణే| సమీపేరూపకేస్థానేమతావుత్సంగచిహ్నయోరితిభాస్కరః- తస్మాత్పరిభ్రష్టాఃచ్యుతాఃపతితాఇత్యర్థః|| ని||ప్రస్తంధ్వస్తంభ్రష్టమిత్యమరః-తటితఃవిద్యుతఇవస్థితాః - కేనాపియేనకేనచిత్సంసేత్యర్థః- కౌతూహలాయ||ని||కౌతూహలంకౌతుకంచేత్యమరః- వికాసాయవిరచి

తాఃనిర్మితాఃకౌస్తుభసంజ్ఞికానియానిరత్నాని తన్మయాశ్చతాః యాః
పాంచాలికాఃపుత్రికాఇత్యర్థః॥ ని॥ పాంచాలికాపుత్రికాస్యాదిత్యమ
రః-తాఇవస్థితాఃయద్వాకేనాపిబ్రహ్మణాపీత్యర్థః- సజీవాఇతిశేషః॥
ని॥మాగుతేవేధసిబ్రధ్నేపుంసికఃకంశిరోంబుమోరిత్యమరః-శిష్టంప్రా
గ్వదిత్యవస్థేయం । పరిగ్రహీతాఃవిధృతాఃవిగ్రహాఃశరీరాణియాసాం
తాః॥ని॥శరీరంవర్ష్మవిగ్రహఇత్యమరః- తాఇవస్థితాఃపంచశరోమదనః
తస్యయాలక్ష్మీఃతస్యావిభూతయఃఅంశాఃతాఇవస్థితాఃతుల్యాఃఏకవిధా
వయః కాలోరూపంసౌందర్యం విభ్రమోవిలాసశ్చతేయాసాంతాః
తథాభూతాః - తుల్యేఅంబరంవస్త్రంఆభరణంచేత్యేతేయాసాంతాః
తథాభూతాః - అంభోదానాంమేఘానాంవిగమోపసరణంతస్మిన్ శర
త్కాలఇతిభావః - మానసాత్ మానససరోవరంవిహాయేత్యర్థః - ల్య

తూహలాయవినిర్మితాః కేనాపిపంచశరరాజ్యలక్ష్మీవి
భూతీరివపరిగృహీతవిగ్రహాస్తుల్యవయోరూపవిభ్రమా
స్తుల్యాంబరవిభూషణాః హంసీరివమానసా దంభోదవి
గమేసముత్తరంతీఃతాః బహిరాలక్ష్యసర్వేపి సురాసు
రాః విరమ్యసాగరమథనవృథాక్లేశా దుత్తరమప్యమృత
ముపేత్య సంనిహితాధరామృతఏవ దృష్టిమాదధిరే॥

బ్లోపేకర్మణిపంచమీయం॥ని॥చిత్తేసరసిమానసమితిభాస్కరః-ఉత్తరం
తీఃఉద్గచ్ఛంతీః హంసానాంస్త్రియోహంస్యః * పుంయోగాదాఖ్యా
యామితిజీష్-తాఇవస్థితాః-తత స్తస్మాత్సముద్రాద్బహిఃబాహ్యదేశం
ప్రతీత్యర్థః-ఉత్తరంతీఃఉద్గచ్ఛంతీఃతాఃఅప్సరసఃసర్వేపిసురాసురాదే
వాసురాఃఆలక్ష్యదృష్ట్వాసాగరస్యయన్మథనంతస్మిన్యఃక్లేశఃసర్పరాజా
కర్షణరూపప్రయాసఇత్యర్థః-తస్మాద్విరమ్యతత్క్లేశంవిహాయతూ
ష్ణీంభూత్వేత్యర్థః-ఉత్తరంఉత్పత్స్యమానంఅమృతంసుధాం॥ ని ॥ పీ
యూషమమృతంసుధేత్యమరః-ఉపేత్యఅగణయిత్వేత్యర్థః- సన్నిహి
తంసమీపస్థంయదధరామృతంఅప్సరసాంసంబంధీతిభావః-తస్మిన్దృష్టిం
బుద్ధిం॥ ని॥ దృష్టిర్జ్ఞానేక్ష్ణిదర్శనఇత్యమరః-ఆదధిరేనిదధిరేనిహితవంత

ఇతియావత్ ॥శ్లో॥బలవానింద్రియగ్రామోవిద్వాంసమపికర్షతీతిన్యాయాదితిభావః ॥ ౧౨ ॥ తాపసాఇతి ॥ అప్సరసాందర్శనమవలోకనం తేనక్షోభితానిసంజాతక్షోభాని హృదయానియేషాం తేతథావిధాస్తాపసా అపితపస్వినోపీత్యర్థః॥ ని ॥ తపస్వీతాపసఃపారికాంక్షీవాచంయమోమునిరిత్యమరః-మంత్రాణాంజపః అర్థానుసంధానమిత్యర్థః - తస్యజ్జపథాతోరర్థానుసంధానార్థకత్వేప్రమాణంతు *తజ్జపస్తదర్థభావనమితిపాతంజలసూత్రమితిబోధ్యం ఉపరమ్యతూష్ణీంభూత్వేత్యర్థః-మణితానిరతికాలికనాదాః॥ని॥మణితంరతికూజితమిత్యమరః- తేషాంభేదాఃప్రభేదాఃతాన్ అధిజిజ్ఞాసాంచక్రిరేవివిదిషాంచక్రురిత్యర్థః - తేషామపియద్యేవంఇతరేషాంతుకింవక్తవ్యమితిభావః॥౧౩॥పంచేతి॥ పరమర్షయోపిపంచాస్త్రస్య మదనస్యయావిద్యాకళాశాస్త్రమితి తాత్ప

౧౨॥ గ॥ తాపసాఅపితద్దర్శనక్షోభితహృదయాఃమంత్ర
జపాదుపరమ్యమణితభేదానధిజిజ్ఞాసాంచక్రిరే॥ ౧౩ ॥
గ॥ పంచాస్త్రవిద్యామేవపరమర్షయోపిబహుమేనిరే॥
కింబహునా॥ ౧౪॥ గ॥శ్రుతిన్యాయవిదోపిసూక్ష్మదర్శిన
స్తాసామాలోకనంఅగ్నిష్టోమస్యద్వారోపసర్పణంద్వా
దశాహస్యగాననిషేవణంగవామయనస్యనాట్యావలో

ర్యార్థః తామేవబహుమేనిరేశ్లాఘయామాసురిత్యర్థః॥ ౧౪॥ శ్రుతీతి॥ శ్రుతీనాంన్యాయః అధికరణాపరపర్యాయాయుక్తిపూర్వమీమాంసాశాస్త్రమితిభావః - తద్విదస్తచ్ఛాస్త్రవేత్తారఃసూక్ష్మదర్శినఃపండితాఅపి॥ ని॥ దూరదర్శీదీర్ఘదర్శీసూక్ష్మదర్శీబుధేపుమానితినానార్థమాలా । అగ్నిష్టోమస్యతత్సంజ్ఞికయాగస్యతాసామప్సరసామవలోకనం దర్శనంఫలమాచక్షతేవదంతీత్యేవముత్తరత్రాన్వయోబోధ్యః- ద్వాదశాహస్య ద్వాదశాహస్సాధ్యక్రతువిశేషస్యద్వారోపసర్పణం తద్గృహద్వారోపగమనమిత్యర్థః-గవామయనస్యఏకసంవత్సరసాధ్యగవామయనసంజ్ఞికాయాగాననిషేవణంఆలాపశ్రవణమితియావత్ -నతుత్రసత్రస్యనతుత్రేష్టియాగస్యతాసాంనాట్యావలోకనంవాజపేయస్యబహువశుకర

ణకవాజపేయసంజ్ఞకయాగస్యతాసాంవాఙ్మిశ్రణంప్రశ్నోత్తరరూపం వాఙ్మేళనమిత్యర్థః-పౌండరీకస్యసోమసంస్థావిశేషస్యేత్యర్థః - తాసాం పరిష్వంగఃఆలింగనంవాజిమేధస్యఅశ్వమేధయాగస్యేత్యర్థః -వదనా స్వాదనంముఖచుంబనమిత్యర్థః దాక్షాయణ సంజ్ఞకోయోయజ్ఞః త స్యదంతానాంక్షతం అంకనమిత్యర్థః నానావిధానామనేకప్రకారా ణాంసంస్థానాం సోమసంస్థానాంహవిస్సంస్థానాంచేత్యర్థః॥ అత్రేదం బోధ్యం। సామాన్యతస్సంస్థాఃత్రివిధాఃపాకయజ్ఞసంస్థాఇతిహవిర్యజ్ఞ సంస్థాఇతిసోమయజ్ఞసంస్థాఇతిభేదేన।తత్రపంచమహాయజ్ఞాష్టకాపా ర్వణశ్రాద్ధశ్రావణ్యాగ్రహాయణీచైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్తపాకయజ్ఞ సంస్థాః - అగ్న్యాధేయమగ్నిహోత్రందర్శపూర్ణమాసావాగ్ర యణంచాతుర్మాస్యాని నిరూఢపశుబంధస్సౌత్రామణీతిసప్తహవిర్యజ్ఞ సంస్థాఇతి-అగ్నిష్టోమోత్యగ్నిష్టోమఉక్థ్యష్షోడశీవాజపేయః - అతిరా

కనంనక్షత్ర సత్రస్యవాఙ్మిశ్రణం వాజపేయస్య పరి
ష్వంగఃపౌండరీకస్యవదనాస్వాదనంవాజిమేధస్యదంత
క్షతందాక్షాయణయజ్ఞస్యనఖలేఖనంనానాసంస్థానాం
చరణతాడనం చాంద్రాయణస్యపరిభాషణంచ పరాక

త్రోఽప్తోర్యామఇతిసప్తసోమసంస్థాఇతి- ఏతత్త్రివిధసంస్థానామితియా వత్ -తాసాం స్తనయోఃనఖలేఖనంనఖక్షతమిత్యర్థఃకుండపాయినామ యనస్యానేకసంవత్సరసాధ్యస్యయాగవిశేషస్యేత్యర్థః- తాసాంకుచ మర్దనం స్తననిష్పీడనమిత్యర్థః రాజసూయస్యసార్వభౌమానుష్ఠిత రాజసూయయాగస్యేత్యర్థః తాసాంరసనయావమర్శనంరసనావమ ర్శనంతత్సంజ్ఞకంచుంబనవిశేషః తంవిశ్వసృజామయనస్య విపరీతరతము పరతమిత్యర్థః - చాంద్రాయణస్యచంద్రకలావృద్ధిహ్రాసానురోధేన కబళవృద్ధిహ్రాసీకరణరూపవ్రతవిశేషస్య చరణతాడనం చరణసంబంధ ఇతితాత్పర్యార్థః పరాకసాంతపనేప్రాయశ్చిత్తార్థకృచ్ఛ్రేతయోః తాసామప్సరసాంపరిభాషణంసనిందదుర్వాదమిత్యర్థః॥ ౯॥ యస్సనిం ఉపాలంభస్తత్రస్యాత్పరిభాషణమిత్యమరః- తాతాంబూలికతాంబూలా

దివర్జనాదేఃవాసనావశాదద్యాపిఅనుష్ఠితత్వాదితిభావః - ఫలంఫల రూపమాచత్ను తెలఅహురిత్యర్థః॥ ౧౫ ॥ సౌహార్దమితి॥తదాతత్కాలే పరముత్కృష్టంసౌహార్దం స్నేహం॥ ని॥ ప్రేమానాప్రియతాహార్దం ప్రేమస్నేహోథదోహదమిత్యమరః - ఈయుషాముపేయుషామిత్య ర్థఃఅమృతసంపాదనార్థమితిభావః - తాసామేవకృతేఅప్సరస్త్రీని మిత్తమేవేత్యర్థఃవిగ్రహెయుద్ధే॥ ని॥ రణాఃకలహావిగ్రహావిత్యమరః- శనైస్సంనహ్యతాంయతమానానామిత్యర్థః సుమనసాందేవానాంగై త్యేశ్వరాణామపి అనతిప్రౌఢంఈషదుల్బణం వివాదం విసంవాదంస ద్యఃక్షాళయితుంపరిహాపయితుం సరోజేక్షణోభగవాన్ పుండరీకాక్షః ఉభయానిమాన్ దేవాసురాన్ సంగృహ్ణన్ ఆమంత్ర్యఉపవేశయన్ని

సాంతాపనయోఃఫలమాచత్నుతే॥ ౧౫॥ వ॥సౌహార్దం
పరమాయుషామపితదాసంనహ్యతాం విగ్రహెతాసా
మేవకృతెశనైస్సుమనసాందైత్యేశ్వరాణామపి। సద్యః
క్షాళయితుంవివాదమనతిప్రౌఢంసరోజేక్షణః సంగృ
హ్ణన్నుభయానిమానభిదధేతథ్యంచపథ్యంవచః॥ ౧౬ ॥
క॥ హంతభోదేవాసురాఃకిమిదమజానతామివభవతా
మపివైమత్యం॥ ౧౭॥క॥ తుల్యేపరిశ్రమేతుల్యేచాభిజనే
తుల్యేనైవవోభావితంఫలెభవితవ్యం॥ ౧౮॥ క॥ తదిమా

త్యర్థః తథ్యంసత్యభూత-॥ ని॥ సత్యంతథ్యమృతంసమ్యగిత్యమరః-ప థ్యంహితకరంవచఃఅభిదధేజగాదేత్యర్థః॥౧౬॥ హంతేతి॥హంతేతివిషా దేవాక్యారంభెవా॥ని॥ హంతహర్షేనుకంపాయాంవ్యారంభవిషాదయో రిత్యమరః- భోదేవాసురాఃభవతామపిగురుభార్గవశిష్యాణామపిత్వా శయః-అవివేకినాంసదసద్వివేకరహితానామివ విమతానాంభావోవై మత్యంఅన్యోన్యవిద్వేషఇత్యర్థః హంతేతిఖేదే ॥ ౧౭ ॥ తుల్యఇతి॥పరి శ్రమఃమథనప్రయుక్తఖేదః తస్మిన్ తుల్యేసమానేసతి ఉభయేషామపి మథనేప్రవృత్తత్వాదితిభావః - అభిజనేవంశేపి॥ ని॥కులాన్యభిజనాన్వ యావిత్యమరః-ఉభయేషామపికాశ్యపసంభూతత్వాదితిభావః - తుల్యే

ద్వైవేవైకే నైవఫలేనాపిభవితవ్యం అమృతైకఫలోద్దేశే నైవ ఉభయేషాం ప్రవృత్తేరితిభావః॥ ౧౭॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్సముద్రసంభవాః సముద్రోత్పన్నాః అప్సరసో నామ ప్రసిద్ధాః॥ ని॥ (స్త్రియాం బహుష్వప్సరసః ఇత్యమరః- తరుణ్యోఽపి యువత్యోఽపి భవతాముభయేషామపీత్యర్థః - సాధారణ్యః అవిశేషతో వర్తమానా ఇత్యర్థః భవంతు సంత్విత్యర్థః- ముఖ్యఫలవన్నాన్యయత ఆనుషంగిక గౌణఫలస్యాప్యుభయగామిత్వాదితిబోధ్యః ॥ ౧౮॥ గజమితి॥ అనుజే ఇతి శేషః ప్రీతిర్యదిఅనురాగః అస్తిచేదిత్యర్థః ఏకం గజమేకమశ్వం ఏకాం గాం ధేనుం పంచ పంచసంఖ్యాకాన్ ద్రుమాన్ వృక్షాంశ్చదత్త్వా వినాశితం సర్వస్వం సర్వసౌభాగ్యం యేనసతథాభూతం వాసవం సంభావయత బహుమానం కురుతేత్యర్థః॥ శ్లో॥ సోదరేదత్తమక్షయమితి

స్సముద్రసంభవా అప్సరసా నామ తరుణ్య స్సాధార
ణ్యో భవంతు భజతాం॥౧౮॥గ॥ గజమేకమశ్వమేకం గా
మేకాం పంచద్రుమాం దత్త్వా సంభావయత వినాశితస
ర్వస్వం వాసవం యది ప్రీతిః॥౧౯॥గ॥ ఇత్యభిహితమాత్ర
ఏవ సాదరమాధాయ శాసనం శిరసి కిం ప్రతిబ్రూమో భ
వచ్ఛాసనే కింతు స్వామినే కిమప్యనుపహృత్య నయుక్తమ
స్మాభిరియదాసేవితుం తదగ్రే యదుత్పత్స్యతే తద్భవా
ననుమన్యతామితి ప్రార్థ్యమాన స్సురాసురైరంతరే

శాస్త్రాదితిభావః॥౧౯॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థమభిహితమాత్రా ఏవ తే దేవాసురాశ్శాసనం శ్రీవాసుదేవాజ్ఞాం సాదరం యథాతథా శిరసి ఆధాయ నిధాయ భవతశ్శాసనమాజ్ఞా తస్మిన్విషయే ప్రతిబ్రూమః కిం ప్రతికూలోత్తరం వదామః కిమిత్యర్థః కింతు స్వామినే ఈశ్వరాయ భవతే కిమపి కించిదపి అనుపహృత్య ఉపాయనమకృత్వేత్యర్థః అస్మాభిః ఆసేవితుం ఉపయోక్తుం అయుక్తం యుక్తం న భవతీత్యర్థః - యద్వస్తు సముద్రాదితి శేషః అగ్రే ఉత్తరముహూర్తేషు ఉత్పత్స్యతే జనిష్యతీత్యర్థః - తద్వస్తు భవాననుమన్యతాం అంగీకురుష్వేత్యర్థః ఇతీత్థం సురాసురైః అతఏవ అంతరేవకృతం స్మితం మందహాసో యేనసతథాభూతం తత్వజ్ఞత్వాదితిభావః- రమారమ

ణః లక్ష్మీపతిః కించిదీషదసమున్నతఅంగీచకారేత్యర్థః॥ ౨౦ ॥ అథేతి॥ అ
థైకమత్యానంతరం పునరపి విబుధాశ్చేతి దానవాశ్చేతి ఉభయే ఉదధిం
సముద్రం యావత్ ఆవిలం అస్వచ్ఛం॥ ని ॥ త్రిష్వాగాధాప్రసన్నో
చ్ఛః కలుషోనచ్ఛః ఆవిల ఇత్యమరః- వ్యధుః చక్రురిత్యర్థః తావదఖిలాయే
జనుష్మంతః ప్రాణిన ఇత్యర్థః- జనుశ్శబ్దాదుత్పత్తివాచకాత్ * తదస్యా
స్త్యస్మిన్నితి మతుబితి మతుప్ప్రత్యయః- తేషామాశయైర్మనోభిస్సమం॥
ని॥ భావోభిప్రాయ ఆశయః సాకం సత్రా సమం సహేతి చామరః - త్రి
లోకీ త్రిభువనమనావిలా అత్యంతస్వచ్ఛ నిర్మలా సమజని సమభూదిత్య
ర్థః - ఉత్పత్స్యమానాయాః భగవత్యాః మహాలక్ష్మ్యాః ప్రభావాదితి
భావః॥ ౨౧॥ అభ్యగ్రేతి॥ అభ్యగ్రమంతికం॥ ని ॥ ఉపకంఠాంతికాభ్యర్ణా
భ్యగ్రా అప్యభితో వ్యయమిత్యమరః- తస్మిన్ అవతరిష్యంతీ ఉత్పత్స్యమా

వకృతస్మితః కించిదన్యాన్యతరమారమణః॥ ౨౦ ॥ గ॥ అథ
పునరపి యావదావిలం తే వ్యధురుదధిం విబుధాశ్చ దాన
వాశ్చ సమమఖిలజనుష్మతాం మనోభిస్సమజని తావ
దనావిలా త్రిలోకీ॥ ౨౧॥ గ॥ అభ్యగ్రావతరిష్యదర్ణవ
సుతాహస్తాగ్ర సంభావనా సంహృష్యత్కనకారవింద*

నాయాః అర్ణవసుతా లక్ష్మీః తస్యాః యద్ధస్తాగ్రం కరాగ్రం తేన యా సం
భావనా స్వీకారరూపసన్మాన ఇత్యర్థః- తథా సంహృష్యంతీ హర్షమా
పద్యమానాయాః కనకారవిందకలికా సువర్ణకమలకుట్మలమిత్యర్థః॥
ని॥ కలికా కోరకః పుమానిత్యమరః - తస్యాః యత్సౌరభ్యం గంధపరిమళః త
స్యాః సారః స్థిరాంశః॥ ని ॥ సారో బలే స్థిరాంశే చేత్యమరః- తం స్పృష్టవం
తః సారస్పృశ ఇత్యర్థః * స్పృశోనుదకే క్విన్నితి క్విన్ప్రత్యయః- ధారణ
మహిమ్నా లక్ష్మ్యాః కరస్థకమలకుట్మలం వికసితమభూత్ తతః కమలస్థ
గంధసారగ్రాహిణ ఇతి భావః- అమందం యథా చందనద్రవశైత్యం కి
రంతీతి అమందచందనకిరః - అత్ర చందనశబ్దః లక్షణయా చందనద్రవశై
త్యవాచక ఇతి బోధ్యం - ఏవంవిధా యే మారుతాః వాయవః మందమం
దం పస్పందిదేవవురిత్యర్థః తైః శైత్యసౌరభ్యమాంద్య త్రివిధలక్షణగుణ

విశిష్టవాయుభిరిత్యర్థః హరేర్వాసుదేవస్యాంగమంగం ప్రత్యవయవ మిత్యర్థః॥ని॥అంగం ప్రతీకోవయవ ఇత్యమరః- కాలస్సముచిత కాలఇత్య ర్థః- తేనఉన్నిద్రః పుష్పితః యః కదంబః అర్జునవృక్షః తస్యడంబర ఇవ డంబరోగర్వో యస్యతత్తథాభూతం॥ ని॥ తథాపుష్పితమున్నిద్రంహసి తోన్మీలితానిచేత్యమరః- కదంబఃకకుభోర్జునఇతిచ-ఆసీదభూదిత్యర్థః- యథాకదంబవృక్షఃక్రమేణ శాఖోపశాఖాసుపుష్పితో భవతి తథాహరిః నిఖిలాంగోపాంగేషురోమాంచితోఽభూదితిభావః - తైరంగమంగంహ రేరితిసుపాఠః॥ ౨౨ ॥ తతఇతి॥తతోఽనంతరంసమసమయః పకకాలః త స్మిన్‌సమున్మిషంతి వికాసమాపద్యమానానికనకారవిందాని సువర్ణప ద్మానియస్మిన్.తత్తథాభూతం యతాఽననంవనంతస్య శ్రీరివనయనా నామానందసంధాయినీహపఞజనకేత్యర్థః కాచనఇదమితివక్తుమశక్యే

కానన శ్రీ రివ నయ నానందసంధాయినీసమభాగ
రోమాజితశరదిందుకందళబాలారుణప్రవిలాపన చాకచ
క్యలక్ష్మీరివచమత్కారకారిణీసాగరావర్తవివర సము
త్థితఫణాసహస్రమణిప్రభేవఫణిరాజస్యకాంచనకాం

త్యర్థః-అనిర్వాచ్యేతియావత్ - సమాః శంకరహితత్వేనసదృశోభా గావవయవాయస్మిన్‌కర్మణి తత్తథాసమభాగంయథాతథా రోమాజితే శరావకపాలద్వయవత్సంఘటితేయేశరదిందుకందళేయేశరత్కాలబా లచంద్రాకృతయోర్మధ్యదేశ ఇతిభావః- బాలారుణస్యప్రాతఃకాలసూర్య స్యయత్ప్రవిలాపనం మూషానిష్టప్తద్రవీభూతకాంస్యసీసాదే రివనిష్ట ప్తద్రవీకృతస్య ప్రతపణమిత్యర్థః తేనయాచాకచక్యలక్ష్మీరివ ధాళధ ళ్యరూపకాంతిరివేత్యర్థః చమత్కారః చమత్కృతిః విజాతీయాహ్లాద ఇతియావత్ తంకర్తుంశీలంయస్యాస్సాతథాభూతా ఫణిరాజస్య శేష స్యసాగరస్సముద్రస్తస్మిన్‌యేఆవర్తాః అంభోభ్రమాః తేషవవివరాణి రంధ్రాణి ॥ ని ॥ స్యాదావర్తోఽమ్భసాంభ్రమ ఇత్యమరః - సుషిరంవివ రంబిలమితిచ- తేభ్యస్సముత్థితాఫణానాంసహస్రేయేమణయోరత్నా నితేషాంయా ప్రభాదీప్తిస్సైవేత్యర్థః- దుగ్ధకల్లోలేషుక్షీరతరంగేషు

సమ్మూర్ఛితా సమ్యక్ప్రసృతా * మూర్ఛామోహసముచ్ఛ్రాయయో
రితిధాతోః కర్తరి క్తప్రత్యయః - కాచనకాంతిధోరణీ కాంత్యతిశయః క
మలాతుస్యకమలేక్షణ అక్షిణీ యస్య స తస్య భావ స్తత్తా ఇయముక్త కమ
లాతుతా పూర్వమేవ మహేశ్వర సాయుజ్య తాగ్రా స్సఫలాసంజాతా ఇ
దానీంతు కమలాయాం మహాలక్ష్మ్యాం అక్షిణీ యస్య స ఇతి విగ్రహః తస్య
భావ స్తత్తా తా మేతా మపి కమలాతుతా మద్య సఫలీచకారేత్యర్థః- శ్రీ
హరేః తత్రా అంతి దర్శనానంతరం మహాలక్ష్మ్యాం దృష్టిరభూదితి భావః ॥
౨౩॥తత్రేతి ॥ తత్ర తస్మిన్ కాలే తాళవృంతం వ్యజనం తచ్చ చామరం ప్ర
కీర్ణకం తచ్చ తాంబూలచత్వరకః కమండలువిశేషః సచకనకాలుకా
భృంగారుః సా చ తా ఏవ ఆదయో యేషాం తే తథాభూతా యే పరికరాః

తిథోర సంమూర్ఛితా మగ్ధకల్లోలేషు సంధ్యైవ సఫలీచ
కారకమలాతుతాం కమలాతుస్య॥ ౨౩ ॥ ౫ ॥ తత్ర చ
తాళవృంత చామర తాంబూలకరంక కనకాలుకాది పరిక
రపాణయో భావానుభావ దేవతా ఇవ పరిణతాః శరీరబం
ధేన శృంగారస్య రంభాది రామణీయక మాత్రనిర్వర్ణనని
ర్వృతాని లజ్జయంత్యో నయనాని నాకసదాం ప్రాదు

ఉపకరణాని తైస్సహితాః స తాళవృంత చామర తాంబూలకరక కనకాలు
కాది పరికరాః తథాభూతాః పాణయో యాసాంతా స్తథాభూతాః॥ ని ॥
వ్యజనం తాళవృంతకం। చామరంతు ప్రకీర్ణకం। కమండలౌ చ కరక ఇతిస
ర్వత్రామరః- తాంబూలకరంక తాంబూలకరండేతి పాఠే తాంబూలదా
నోచితవర్తులపాత్రవిశేష ఇత్యర్థో బోధ్యః- కించ శరీరబంధేన దేహబం
ధేన పరిణతాః కాలవిశేషా దేవం రూపతామాపన్నా ఇత్యర్థః మూర్తిమ
త్య ఇతి భావః- శృంగారస్య శృంగారిరసస్యేత్యర్థః విభావానుభావౌ స్థా
యీ భావోపచాయక భావవిశేషౌ తయోర్యా దేవతాః అభిమానిదేవతాః
తా ఇవ స్థితాః రంభాదీనాం అప్సరసాం యద్రామణీయకం సౌందర్యం త
న్మాత్రస్య నిర్వర్ణనం దర్శనం స్మరణాదికం॥ ౯॥ నిర్వర్ణనంతు నిధ్యానమిత్య
మరః- తేన నిర్వృతాని సుఖితాని నాకసదాం దేవానాం నయనాని లజ్జయం

త్యః లజ్జితానికుర్వంత్యః కమలాలయాయామహాలక్ష్మ్యాః పరివారశ
క్తయః ఆవరణదేవతాః అగ్రతః ప్రథమతః ప్రాదుర్బభూవుః- యస్యాః
కటాక్షమాత్రాదేవపుంసః పరివారాభవంతి తస్యాః లక్ష్మ్యాః పరివార
సద్భావేకింవక్తవ్యమితిభావః || ౨౪ || తదనుచేతి || పరమస్సర్వోత్కృష్టో
య ఆనందః తస్యఘనీభావః- కఠినీభవనమిత్యర్థః || ని || కఠినాధికచంద్రే
షు వాక్యానధ్యమన్విత్రయోః । ముస్తాముద్గరమేఘేషు త్రిష్వక్లీబేషు
మూర్తౌఘనఇతిభాస్కరః - తస్యయః పరిణామః పరిణతిః పరిపాకఇతియా
వత్ తన్మయ్యాః తత్స్వరూపేత్యర్థః ఆనందమూర్తిరితిభావః మాతృకావ
ర్ణాః అకారాద్యక్షరాణిమంత్రశాస్త్రప్రసిద్ధేషామక్షరాణాం తథావ్యవ
హారాత్ తైస్సంపన్నాచ సామకుటాదిచరణాంతసర్వాంగేషు ఇతిఅర

ర్బభూవురగ్రతః పరివారశక్తయః కమలాలయాయాః ||
౨౪ || ౬ || తదనుచపరమానందఘనీభావపరిణామమయ్యా
మాతృకావర్ణ సంపన్నమకుటాది చరణాంతసర్వాంగ
సుందరీపతిదేవతాధర్మనియంత్రణేన పరాఙ్ముఖలక్ష్మ్యైక
పాతిభిరపికటాక్షవృత్తిభిః పరిసరనిష్యందమాత్ర పరి
పోషితజగత్త్రయ్యా జాతజాయమానజనిష్యమాణరూపా
పిజాతరూపైకమయ్యా వలక్ష్యమాణాధర్మ్మమయ్యా ధాత్రి

భ్యపాదాంతావయవేషుసుందరీచేతికర్మధారయః- పంచాశద్వర్ణమ
యసుందరమూర్తిరితిభావః తథాచోక్తం శ్లో॥ పంచాశద్వర్ణమయ్యా పర
దేవతాహిమేస్ఫురతీతి। పతిదేవతా ఉపాస్యమూర్తిర్యస్యాస్సాతథా
భూతాధర్మేణనియంత్రణం నియమనం సన్మార్గానుష్ఠానమితియావత్
తేనపత్యుర్ముఖమేవలక్ష్యం తస్మిన్నేకపాతిభిః అత్యంతంపతంతీభిరపిక
టాక్షాణాంవృత్తయః తాభిః పరిసరః సమీపదేశః నిష్యంతమానః పరిసరని
ష్యందః- తస్మిన్నిష్యందమాత్రం తేనపరిపోషితా అభివర్ధితా జగతాం లో
కానాంత్రయ్యాః త్రితయం యస్యాస్సాతథాభూతా జాతాన్యుత్పన్నాని
జాయమానాని ఇదానీముద్భవంతి జనిష్యమాణాని కాలాంతరేభవిష్యంతి
చయానివస్తూని తేషాంస్వరూపాపిజాతరూపైకమయ్యా జాతైకవస్తుమ

యావలక్ష్యమాణాపరిదృశ్యమానా-త్రివిధవస్తురూపాయాఃపకవిధవస్తు
రూపత్వేవిరోధః తదాభాసస్తుజాతరూపంసువర్ణంతదేకమయీవేతిసవి
రోధః॥ ని॥ చామీకరంజాతరూపమిత్యమరః-ధార్మికేషుధర్మనిష్ఠేషుధర్మ
మయీసుకృతమయీత్యర్థః॥ని॥ స్యాద్ధర్మమస్త్రియాంపుణ్యశ్రేయసీసు
కృతంవృషఇత్యమరః-విప్రేషుబ్రాహ్మణేషువిజ్ఞానమయీశాస్త్రశిల్పా
దిజ్ఞానరూపేత్యర్థః ॥ ని ॥ మోక్షేధీర్జ్ఞానమన్యత్రవిజ్ఞానంశిల్పశాస్త్ర
యోరిత్యమరః బాహుజాఃక్షత్రియాః॥ ని॥ బాహుజఃక్షత్రియోవిరాడి
త్యమరః-తేషుపరాక్రమమయీశౌర్యస్వరూపేత్యర్థః రాజసుప్రణతా
శేషసామంతేషుఅధీశ్వరేష్విత్యర్థః॥ని॥ రాజాతుప్రణతాశేషసామంత
స్స్యాదధీశ్వరఇత్యమరః - సంపన్మయీశరారుషుఘాతుకేషు॥ని॥ శరారు
ర్ఘాతుకోహింస్రఇత్యమరః-సాహసందండోపాయస్తన్మయీత్యర్థః॥ని॥

కేషువిజ్ఞానమయీ విప్రేషు పరాక్రమమయీబా
హుజేషుసంపన్మయీరాజసుసాహసమయీశరా
రిషుకారుణ్యమయీభక్తేషుకామకలామయీ పరిణేత
రివిజయపతాకికాజనార్దనస్య జీవికామకరధ్వజస్యమా
తాచరాచరాణాంమహిషీనారాయణస్య సమలక్ష్యత

సాహసంతుదమోదండఇత్యమరః-భక్తేషుభక్తిమత్సుకారుణ్యమయీ
కృపారూపేత్యర్థః॥ని॥ కారుణ్యంకరుణాఘృణేత్యమరః- పరిణేతరివివా
హవిధినాస్వీకర్తరీత్యర్థః॥కామస్యకలాశీలంతన్మయీత్యర్థః॥జనార్ద
నస్యశ్రీహరేఃజయపతాకికాజయధ్వజరూపేత్యర్థః॥ ని॥ పతాకావై
జయంతీస్యాత్కేతనంధ్వజమస్త్రియామిత్యమరః- మకరధ్వజస్యమన్మ
థస్యజీవికాజీవనౌషధమిత్యర్థః చరాచరాణాం స్థావరజంగమానాం
మాతాజననీమూలప్రకృతిత్వాత్తస్యాఇతిభావః- నారాయణస్యవాసు
దేవస్యమహిషీ॥ ని॥ కృతాభిషేకామహిషీభోగిన్యోన్యానృపస్త్రియఇ
త్యమరః - ఏవంవిధాసౌభాగ్యదేవతామహాలక్ష్మీఃసమాలక్ష్యతదృష్టాబ
భూవేత్యర్థః॥తథాచోక్తందేవీభాగవతే॥శ్లో॥తతస్సురత్నహస్తాంశుశీ
తాంశుసదృశప్రభా। మహాలక్ష్మీస్సముదభూద్విలాసికమలేక్షణా॥ శ్రీ

యావలోకితా దేవా హర్షనిర్భరమానసాః । మునిశాపః నిర్ముక్తా గోవిం
దస్య కృపావశాత్ । దూర్వాసః ప్రాహ యత్పూర్వం శాపాంతం లో
కరీతితః । కరిష్యత్యేవ గోవిందః కుశలాన్ సురాసురా ఇతీతి ॥౨౫॥ అ॥ అథమ
హాలక్ష్మీం వర్ణయతి ॥ విరహేణ సహేతి ॥ తస్యా మహాలక్ష్మ్యాః కుటిలా అంగుళీ
యకవత్ వక్రతా సహితాః కచానాం శిరోరుహాణాం సంహతిః సమూ
హః ॥ ని ॥ కచః కేశశ్శిరోరుహ ఇత్యమరః - స్త్రియాం తు సంహతిర్బృందమి
తి చ । విరహః వియోగః తస్యా సహా సహమానే వ అననేందునాముఖచం

సౌభాగ్యదేవతా ॥౨౫॥ ప॥ శ్లో॥ విరహేణ సహైవ సతతం విహి
తస్థితిరాననేందునా సవిధే । కువలయవనీవ రేజే కుటిలాక
చసంహతిస్తస్యాః ॥౧౫॥ ప॥ కపోలౌ నిర్మాతుం కిల శకలమే
కం హిమరుచేర్యదాదాయాత్యాక్షీదసమమిదమస్యా ఇ

ద్రేణసహ సవిధే విహితా విరచితా స్థితిరవస్థానం యయా సా తథాభూతా
కువలయవనీవ నీలోత్పలవనమివ రేజే ప్రచకాశే ॥౧౫॥ కపోలావితి ॥ విధిర్బ్ర
హ్మా తదా తత్కాలే అస్యాః కపోలౌ గండదేశౌ ॥ ని ॥ అథస్తాచ్చుబుకం గం
డకపోలౌ తత్పరా హనురిత్యమరః - నిర్మాతుం కిల నిర్మాణం కర్తుమివేత్య
ర్థః హిమరుచేః చంద్రస్య యదేకం శకలం ఖండమాదాయ గృహీత్వా
ఇదమస్యాః అసమమనురూపం ఇతి మత్వా అత్యాక్షీత్ విససర్జేత్యర్థః అఖి
లానాం దివిషదాం దేవానామాశ్చర్యం విస్మయకరం పరమం తచ్చంద్రశ
కలమద్యాపి పురమథితుః పరమేశ్వరస్య మకుటే శిరసి అవతంసభూతం ఉ

శ్లో॥ విరహేతి ॥ తస్యాః లక్ష్మ్యాః కుటిలా కచసంహతిః - స్వపదే ఇతి
పాఠః స్వస్థానే ఇత్యర్థః విరహం వియోగమసహా అసహమానా ఏవ ఆ
ననేందునా ముఖచంద్రేణ సహ * వినాపి తద్యోగం తృతీయేతి సహార్థే తృ
తీయా - అతిసుందరోపి వ్యజ్యతే - సతతం విహితా స్థితిర్యయా - పక్షాంతరే
అననేందునేతి కర్తరి తృతీయా - విహితస్థితిరిత్యత్ర తత్పురుషే బహువ్రీ
హిః - కువలయవనీవ రేజే - అనేన కాదిన్నాయికా వ్యజ్యతే - యథా రూప
వానప్యప్రగల్భతయా సారాసారవివేకాధమాంగనాసక్తో భవతి తద్వది
తి ధ్వనిరితి సుధియో విభావయంతు.

త్తంసీభూతంసద్వృత్తే కిల॥ ని॥ పుంస్యుత్తంసావతంసౌ ద్వౌకర్ణపూరేపి శేఖరఇత్యమరః॥ ౧౬॥ కమలాసనేతి॥ కవయఃపండితాః॥ ని॥ సంఖ్యావాన్ పండితఃకవిరిత్యమరః - కమలాసనపదం బ్రహ్మలక్షణపదం ప్రదదాతీతికమలాసనపదప్రదం- యద్వా- కమలాసనస్యపదప్రదం సంరక్షణప్రదం తథాభూతస్య॥ ని॥ పదంవ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మాంఘ్రివస్తుష్విత్యమరః-బ్రహ్మణో మాతృత్వాత్తస్యాఇతిభావః-మీనకేతనో మదనః॥ ని॥ ప్రద్యుమ్నోమీనకేతనఇత్యమరః - తజ్జనకస్యకామసంజీవినీత్వాత్తస్యా ఇతిభావః తన్నయనస్యలక్ష్మీనేత్రయుగ్మస్యేతితాత్పర్యార్థః కమలోపమాంపద్మసామ్యం మీనసాదృశ్యంమత్స్యోపమానమపికథయితుంనిగదితుంఅపత్రపం తెలజ్జంతఇత్యర్థః అత్రైదంబోధ్యంకమలమాసనంపీఠా

తివిధిః తదాశ్చర్యంమత్వాపరమమఖిలానాందివిషదాం
తదుత్తంసీభూతంపురమథితురద్యాపిమకుటె॥ ౧౬॥ గ॥ క
మలాసనపదప్రదస్యకమలోపమామీనకేతనజనకస్యమీ
నమపిసాదృశ్యమపి కథయితుమపత్రపం తే కవయోపిత
న్నయనస్య॥ ౧౭॥ గ॥ కరగతకమలాఘ్రాణసంసక్తంత్ర
త్యమౌక్తికమివవతస్యానాసామణిః పరిణేమే॥ ౧౮॥ వ॥ క

దిరూపంయస్యసకమలాసనః॥ ని॥ పీఠాద్యమాసనమిత్యమరః- తత్పదప్రదస్యైకత్ర మీనాత్కేతనం భృత్యకృత్యంయస్యసః మీనకేతనః తజ్జనకస్యేత్యేకత్ర విగ్రహః ఏవంచయన్నయనావలోకితో బ్రహ్మా పీఠవత్కమలమధః కృత్యతదుపరితిష్ఠతి ఏవంయన్నయనావలోకితో మదనః మీనమపికింకరీకృత్య జీవతి తాదృశలక్ష్మీనయనస్యకమలమీనాభ్యాం సామ్యం కథయితుంపండితానాంమహాలజ్జేతినిగూఢాశయఇతి॥ ని॥ మందేథ కేతనంకృత్యే కేతావుపనిమంత్రణఇత్యమరః ॥ ౧౭ ॥ కరేతి ॥ కరఃహస్తః తంగతం యత్కమలంతస్య యదాఘ్రాణం గంధగ్రహణం తేన సంసక్తంసంక్రాంతంమౌక్తికంముక్తాఫలం ఇవకారోభిన్నక్రమః తస్యాశ్రీదేవ్యాః నాసామణిః నాసికాలంకారమణిస్సక్ పరిణేమఇవపరిణతోబభూవేవేత్యర్థః విధృతనాసాభరణేతిభావః॥ ౧౮॥ కస్యామితి॥ మణికణిక

కామణిమయకర్ణభూషణమిత్యర్థః - కస్యాం శ్రుతౌ కస్మిన్ కర్ణే॥ ని॥ కర్ణికా తాళపత్త్రం స్యాత్కుండలం కర్ణవేష్టనం - కర్ణశబ్దః శ్రవః శ్రోత్త్రమితిచామరః - మణికర్ణికా మణికర్ణికాతీర్థం॥ శ్లో॥ మణికర్ణికాసమం తీర్థం నాస్తి బ్రహ్మాండగోళకే - ఇతి కాశీరహస్యవచనాత్ - కస్యాం శ్రుతౌ కస్మిన్ వేదఇతిచవ్యజ్యతే॥ ని॥ శ్రుతిస్త్రీ వేదఆమ్నాయఇతి కోశాభిధానాత్ - అధిగతా విజ్ఞాతేత్యర్థః ఇత్థం ప్రలపతామనర్థకవచాంసి కథయతామిత్యర్థః॥ ని॥ ప్రలాపోనర్థకం వచ ఇత్యమరః - మూఢాః సదసద్వివేకరహితాః ఆత్మానోయేషాం తేషాం ముఖాని వదనాని తేషాం ముద్రణం వాక్స్తంభనం తస్మాయిత్యర్థః - అశేషాస్సమస్తాః జనతాయాజనసమూహస్యయేభవే సంసారే తాపాః ఆధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికాఖ్యాః తేషామపహంత్రీ నిహంత్రీత్యర్థః॥ ని॥ గ్రామతాజనతాధూ

స్యాం శ్రుతావధిగతా మణికర్ణికేతి మూఢాత్మనాం ప్ర
లపతాం ముఖముద్రణాయ । ఆసీదశేషజనతాభవతా
పహంత్రీ మాతుః శ్రుతావధిగతా మణికర్ణికైవ ॥ ౧౭ ॥

గ॥ పద్మహస్తాయాశ్చతస్యాః పాణికమలయోర్ద్వివేకామ్యేత్యమరః - భవస్సంసారరుద్రయోరితి భాస్కరః - మణికర్ణికా మణిమయకర్ణభూషేత్యర్థః పూర్వవత్తీర్థమితిచవ్యజ్యతే - ఏవకారోభిన్నక్రమః మాతుః అఖిలలోకజనన్యాః శ్రుతావేవ శ్రోత్ర ఏవేత్యర్థః మాతుః త్రివిక్రమావతారే జగన్నిర్మాణకర్తుర్వాసుదేవస్యేతిచ వ్యజ్యతే - శ్రుతావేవ వేదేష్వేవేతిచవ్యజ్యతే ఆసీత్ బభూవేత్యర్థః॥ శ్రు॥ ఛందాంసి జజ్ఞిరే తస్మాత్ । తస్మాత్తేపానాత్త్రయో వేదా అజాయంత అస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేద ఇత్యాది శ్రుతిభిస్తస్మాత్పరమపూరుషాద్వేదాజాతా ఇతి శ్రూయంతే । తాదృశపరమపూరుషసంబంధిన్యామేవ శ్రుతావధిగతేత్యుత్తరమితి నిగూఢాశయః॥ ౧౭॥ పద్మహస్తాయా ఇతి ॥ పద్మం హస్తేయస్యాస్సాతథాభూతాయాస్తస్యామహాలక్ష్మ్యాః కంకణాని కరభూషణాని॥ ని॥ సాతురాంగుళిముద్రా సా కంకణం కరభూషణమిత్యమరః - కరశ్చకమలం చేతిద్వంద్వః తయోః కరకమల

యోర్గ్రీవేశాయ అయం హస్త ఇతి ఇదం కమలమితి చ భేదజ్ఞానాయేత్యర్థః చిహ్నతయా లక్షణత్వేన॥ టి॥ చిహ్నం లక్ష్మ చ లక్షణమిత్యమరః - కల్పితానీవబద్ధానీవ విధాత్రేతి శేషః ప్రచకాశిరే బభురిత్యర్థః * కాశృదీప్తావితి ధాతోర్లిట్ ధాతోరనభ్యాసస్యేతి ద్విత్వే కుహోశ్చురిత్యభ్యాసకకారస్య చకారః హలాదిశ్శేషః॥ ౭౮॥ ఆజానేతి॥ జనిమారభ్య ఆజానం సరళం వ్యాదశమిత్యర్థః - అస్యాః మహాలక్ష్మ్యాః హృదయం నిరవశేషం నిశ్శేషమేవకృత్స్నమేవేతి యావత్ అవృణ్వాతోః వ్యాప్నువతోరిత్యర్థః కఠినయోరితి శేషః కుచకుంభయోః కోపః రోపః తేన అరుణా రక్తాః పుండరీకాక్షస్య శ్రీహరేః కటాక్షాః అపాంగదర్శనాని॥ టి॥ అపాంగౌ నేత్రయోరంతౌ కటాక్షోఽపాంగదర్శనమిత్యమరః - కుంకుమం సువాసినీభిర్ని

యకల్పితాని చిహ్నానీవ పంకజాని ప్రచకాశిరే॥ ౭౮॥
౭॥ ఆజానసరళమస్యా హృదయమావృణ్వతోరనవశేష
మేవకుచకుంభయోః కోపారుణాః కటాక్షా ఇవ పుండరీ
కాక్షస్య కుంకుమపత్రభంగా దదృశిరే॥ ౭౯॥ వ॥ వక్త్రా
క్షిపాణిచరణాననధారణాని పద్మాని యాని షడిమాని హ
రిప్రియాయాః। ఉద్బద్ధమేకమపి తేషు కిల వ్యనక్తి సం

టిలదేశే ధార్యమాణః కాశ్మీరజన్మ ఇతి చూర్ణవిశేషః తేన రచితాని పత్రాణీతి శాకపార్థివాదిత్వాన్మధ్యమపదలోపీ సమాసః తేషాం మకరికాదిపత్రాణాం భంగాః శకలాని॥ టి॥ అథ కుంకుమం। కాశ్మీరజన్మాగ్నిశిఖం వరం బాహ్లీకపీతనే।అనుబోధః పత్రలేఖా పత్రాంగులిరిమే సమా ఇతి చామరః- భంగః శకలం ఖండే పరాజయ ఇత్యభిధానరత్న ॥ దదృశిరే దృష్టా బభూవురిత్యర్థః॥ ౭౯॥ వక్త్రేతి॥ హరిప్రియాయాః లక్ష్మ్యాః॥ టి॥ కమలా శ్రీర్హరిప్రియేత్యమరః - తస్యాః షట్సంఖ్యాకాని ఇమాని పరిదృశ్యమానాని ప్రసిద్ధానీతి వార్థః- వక్త్రాక్షిపాణిచరణాననరూపాణి ధారణానిహస్తధృతకమలం చేతి యాని పద్మానివర్తంత ఇతి శేషః॥ టి॥ వా పుంసి పద్మం నలినమిత్యమరః - తేషు షట్సు పద్మేషు ఏకమపి కమలం ఉద్బద్ధం సమ్యగ్విదితం ధ్యాతమితి యావత్॥ టి॥ బుద్ధం బుధితం మనితం విదితం ప్రతిపన్నమ

వసితావగతఇత్యమరః - సంసారఃజననమరణప్రవాహః సచమోహః
అహమాద్యభిమానఃసచసంసారమోహఏవరజనీతమీ ॥ ని ॥ రజనీయా
మినీతమీత్యమరః - తాంఅణుమాత్రేణశిష్యతఇత్యణుమాత్రశేషః అవ
శిష్టలేశాంశేత్యర్థః తథాభూతాంవ్యనక్తికిలకరోతీత్యర్థః - అ
త్రకిలేతివార్తాయాం॥ ని॥ వార్తాసంభావ్యయోఃకిలేత్యమరః - సర్వే
షాంవక్త్రీకమలానాంధ్యానేకింవక్తవ్యమితిభావః ॥ ౧౭ ॥ పద్మఇతి॥
యాలక్ష్మీఃపద్మేకమలేస్వయమితిశేషః నివేశ్యఉషిత్వేతియావత్ పద్మం
కమలమేవపరిగృహ్యచహస్తేధృత్వాచేత్యర్థః- అఖిలంసమస్తంపద్మే
షురాగోనురాగః ॥ ని ॥ రాగోనురాగేమాత్సర్యేలాక్షాదౌ రక్తిమ
త్విషోరితిభాస్కరః - తండుదాజహారజహారేత్యర్థః - అథవాఉపపాద
యామాసేత్యర్థః॥ ని ॥ ఉపోద్ఘాతఉదాహార ఇత్యమరః - అత్రయా

సారమోహరజనీమణుమాత్రశేషాం॥౧౭॥ ప॥ పద్మేని
వేశ్యపరిగృహ్యచపద్మమేవసాపద్మరాగమఖిలంస్వము
దాజహార।తస్యాశ్శ్రియస్సముచితానిహితన్మయానితా
టంక కంకణముఖానివిభూషణాని॥౧౮॥ ప॥విహారోప్యే
తస్యావికసతిసరోజేచరణయోఃప్రసూతే లౌహిత్యం

లక్ష్మీఃఅఖిలంపద్మరాగం - శోణరత్నం॥ ని॥ శోణరత్నంలోహితకంపద్మ
రాగోథమౌక్తికమిత్యమరః - స్వంస్వకీయమిత్యర్థః॥ ని॥ స్వోజ్ఞాతా
వాత్మనిస్వంత్రిష్వాత్మీయేస్వోస్త్రియాంధనఇత్యమరః - ఉదాజహార
ఆచఖ్యావితిచవ్యజ్యతే- తస్యాఃశ్రియోదేవ్యాఃతాటంకకంకణముఖాని
కుండలవలయాంగులీయకప్రభృతీనీత్యర్థః-విభూషణానిఆభరణానితన్మ
యానిహిపద్మరాగమాణిక్యప్రచురాణ్యేవేత్యర్థః॥ ని॥ హితంహితావవధా
రణఇత్యమరః-సముచితానియోగ్యాని॥ని॥సముచితోజ్ఞాతేభ్యస్తేసమంజ
సఇతినానార్థమాలా॥౧౮॥ విహారఇతి॥ వికసితంఉన్మీలితంయత్సరసిజం
కమలంతస్మిన్ విహారః విహరణమపిసంచారోపీత్యర్థః।ఏతస్యాశ్శ్రియో
దేవ్యాశ్చరణయోః లౌహిత్యమారుణ్యంప్రసూతే యదిజనయతిచేదిత్య
ర్థః - కమలాపేక్షయాదేవీచరణయోఃమృదుత్వాదితిభావః - సాసు

ముఖిలక్ష్మీః పప్రకస్మిన్ దేశే చరతు విహరే దిత్యర్థః- చరతేస్సంభావనా యాం లోట్ ॥ ఇతీత్థం ధ్యాయం ధ్యాయం ధ్యాత్వా ధ్యాత్వే త్యర్థః హృషీకేశః శ్రీనారాయణః నవనీతం హయ్యంగవీనం॥ ని ॥ నవనీతం నవో ద్ధృతం- తత్తుహయ్యంగవీనం యదిత్యమరః -తస్మాదపిమ్మృదుని కోమలే॥ ని॥ కోమలం మృదుల మృదిత్యమరః- నిజేస్వీయహృదయమేవభవనం సదనం తస్మిన్ వాసంస్థితిం ఉచితం యోగ్యమితి మేనే బుబుధ ఇత్యర్థః పతివ్రతాయా స్తస్యాః పతిశరణత్వ మర్హమితి భావః ॥ ౨౦ ॥ తత ఇతి॥ త తోనంతరం సహస్రసంఖ్యాకాః యే ఆదిత్యాస్సూర్యాః తేషాం వర్చ స్తే జఇవ వర్చో యస్య సః ॥ ని ॥ తేజః పురీషయో ర్వర్చ ఇత్యమరః తథాభూ తేన కౌస్తుభేన మణినా సహ॥ని॥ కౌస్తుభో మణిరిత్యమరః- సాగరాత్సము

యది వరతు సాకు త్ర సుముఖి। ఇతి ధ్యాయం ధ్యాయన్మృ
దుని నవనీతా దపి నిజే హృషీకేశో మేనే హృదయభవనే
వాసముచితం॥ ౨౦॥ ౪॥ తత స్తదింగిత వేదినీ మంగళదేవ
తా పరివృతా విభూతిభిః పశ్యత్సు దేవాసు రేషు సహస్రా
దిత్యవర్చసీ సహకౌస్తుభేన సాగరాదుత్తరంతీ పద్మేనస
హ చింతామణిమపి పాణినా ధారయంతీ భుజాద్భుజాంత

ద్రాత్ * ల్యబ్లోపే కర్మణి పంచమీ - ఉత్తరంతీ ఉద్గచ్ఛంతీత్యర్థః పద్మేనకమలేన సహ చింతామణిం చింతామాణిక్యమపి పాణినా నిజహస్తే న ధారయంతీ ధృతవంతీత్యర్థః తస్య భగవతః ఇంగితం అభిప్రాయం॥ ని॥ ఇంగితం స్యాదభిప్రాయే గమనే విషయే పుమానితి హలాయుధః - తస్య వే దినీ విదితవతీత్యర్థః- అతఏవ విభూతిభిః స్వపరివారశక్తిభిః పరివృతా మంగళదేవతా రమాదేవీ॥ ని ॥ రమామంగళదేవతేత్యమరః- భూభుజాం రా జ్ఞాం భుజాత్ ఏకేషాం భుజం విహాయేత్యర్థః భుజాంతరం అన్యం భుజమి త్యర్థః అన్యేషాం భుజమితియావత్ - చరంతీ సంచరంతీ స్వభావచాంచ ల్యాదితి భావః - అతఏవ కృతశిక్షేవ దిరదితాభ్యాసేవ భూవల్లభస్య భూ మిదయితస్య శ్రీహరేః భుజాంతరం వక్షస్థలమేవేత్యర్థః॥ ని॥ నవాక్రో డం భుజాంతరం।ఉరో వత్సం చ వక్ష శ్చేత్యమరః- సమారురోహ ప్రవివేశే

త్యర్థః-తథాచోక్తంశ్రీభాగవతే॥ శ్లో ॥ తస్థానిధాయనికటేతదురస్స్వధామసవ్రీడహాసవికసన్నయనేనయాతా। తస్యాశ్శ్రియస్త్రిజగతోజనకోజనన్యావక్షోనివాసమకరోత్పరమంవిభూతేః ॥ ౩౦ ॥ దివ్యాఇతి॥ సురాఇంద్రాదయః తైరప్యజ్ఞాతమవిదితంహరేర్నారాయణస్యహృదయమేవఅంతఃపురం॥ ని ॥ స్త్ర్యగారంభూభుజామంతఃపురంస్యాదవరోధనమిత్యమరః - ఆరూఢాంప్రవిష్టాంతాంశ్రీదేవీం అభితఃపరితఃదివ్యాఃదివిభవాఇత్యర్థః మందుభయఃభేర్యః॥ ని ॥ భేరీస్త్రీమందుభిఃపుమానిత్యమరః-వినేదుఃవధ్వనురిత్యర్థః-నదశబ్దఇతిధాతోః * అతఎవహల్మధ్యేనాదేశాదేర్లిటీతిసూత్రేణత్వమభ్యాసలోపశ్చ - కిన్నరాఃదేవయోనివిశేషాఃస్నిగ్ధం మేదురంయథాభవనోహరంయథాతథాజగుః గా

రమేవభూవల్లభస్యసమారురోహ॥ ౩౦॥వ దివ్యాదుందుభయోవినేదురభితస్నిగ్ధంజగుఃకిన్నరా జానంతః
పరదేవతాంజయజయేత్యస్తావిషుస్తాపసాః। అమ్లానైర్వవృషుస్సుమైరభినవై రాశ్చర్యమేఘాశ్చతా మారూ
ఢాంహృదయంహరేరపిసురైరజ్ఞాతమంతఃపురం॥ ౩౧॥
వ॥చంద్రంచంద్రికయేవచండకిరణం దీప్త్యేవశక్త్యాతత

నంచక్రురిత్యర్థః- తాపసాఃతపస్వినః పరదేవతాంజానంతఃవిదంతస్సంతఃజయజయేత్యస్తావిషుఃస్తుతించక్రురిత్యర్థః - ఆశ్చర్యకరాశ్చతేమేఘాశ్చేతికర్మధారయఃవిస్మయకరమేఘాఇత్యర్థః అమ్లానైఃమ్లానరహితైఃసురభిభిఃసుగంధిభిరిత్యర్థఃసుమైఃపుష్పైః॥ ని॥ప్రసూనంకుసుమంసుమమిత్యమరః-వవృషుఃవృష్టించక్రురిత్యర్థః - తథాచోక్తంశ్రీభాగవతే॥శ్లో॥శంఖతూర్యమృదంగానాంవాదిత్రాణాంపృథుస్స్వనం।దేవానుగానాంసస్త్రీణాంనృత్యతాంగాయతామభూత్ । బ్రహ్మరుద్రాంగిరోముఖ్యాస్సర్వేవిశ్వసృజోవిభుం। ఈడిరేవివిధైర్మంత్రైస్తల్లింగైః పుష్పవర్షిణఇతి॥౩౧॥చంద్రమితి॥చంద్రంచంద్రికయేవజ్యోత్స్నయేవ ॥ ని ॥ చంద్రికాకౌముదీజ్యోత్స్నేత్యమరః-చండకిరణంతిగ్మాంశుందీప్త్యేవప్రభయేవ॥ ని॥ భాశ్ఛవిద్యుతిదీప్తయఇత్యమరః - అనన్యయాస్వా

భిన్నయాంతయాశక్త్యాయుభయోరపి మూలప్రకృతిత్వాదితిభావః నిత్య మనవరతమాశ్లిష్టంఆలింగితమపి॥ ని॥ నిత్యానవరతాజస్రమిత్యమరః త దానీంతత్కాలఇవమిళితంశ్లిష్టం దేవం నారాయణంవాసవో దేవేంద్రః దర్శందర్శందృష్ట్వాదృష్ట్వాపి అనివృత్తాంతృప్తిమప్రాప్తామిత్యర్థః ఆ సేచనకత్వాత్తస్యేతిభావః - అక్ష్ణాం నేత్రాణాందశశతీంసహస్రమి త్యర్థః పాదయోః కిరన్ ప్రక్షిపన్ సన్ కమలాలయాం మహాలక్ష్మీంపు నరభిముఖీకర్తుంస్వస్మిన్ ప్రసాదాభిముఖాంకర్తుమిత్యర్థః అస్తావీత్ స్తుతించకారేత్యర్థః ష్టుఞ్ స్తుతావితిధాతోర్లుఙి * సిచివృద్ధిఃపరస్మైపదే ష్వితివృద్ధిః॥౨౨॥భగవతీతి॥ భక్తవత్సలా అస్మదాది సేవకానుగ్రహతత్ప రాతస్యాస్సంబుద్ధిః భగవతిజగజ్జననిజగన్మాతః భవత్యావినాకృతః త్వ

యానిత్యాశ్లిష్టమనన్యయాపిమిళితం దేవంతదానీమివ।
దర్శందర్శమనిర్వృతాం దశశతీమక్ష్ణాం కిరన్పాదయో
రస్తావీత్కమలాలయామభిముఖీ కర్తుంపునర్వాసవః ॥

౨౨॥ గ॥భగవతిజగజ్జననిభక్తవత్సలేపరమఃపుమానపి
భవత్యావినాకృతోపినీహారఇవభాను మాన్నిదాఘాంత
ఇవచంద్రమా నానందయామాసనయనానిమాదృశాం॥

౩౧॥అధునాతు॥ప॥ యాత్వేషాతులసీతివక్షసిహరేర్యా

యావిరహితఃవియుక్తఃపరమఃపుమాన్ నారాయణోపీతితాత్పర్యార్థః నీహారఃహిమం॥ ని॥ అవశ్యాయస్తునీహారఇత్యమరః అస్మిన్ భానుమాన్ సూర్యఇవనిదాఘాంతే వర్షాకాలప్రారంభే చంద్రమాఇవమాదృశాంన యనానినానందయామాసనాహ్లాదయామాసేత్యర్థః - త్వత్సాన్నిధ్య మంతరాదర్శనీయోపిఅదర్శనీయోభవతీతిభావః॥౩౧॥యేతి॥ హరేర్నా రాయణస్యవక్షసిఉరస్థలే॥ ని॥ ఉరోవత్సంచవక్షశ్చేత్యమరః-యైషాతు లసీత్యాఖ్యయానామధేయేన॥ని॥ఆఖ్యాహ్వేఅభిధానంచేత్యమరః-యా కాపివన్యౌషధిస్తువనోత్పన్నౌషధివిశేషఃవర్తతేవనమాలారూపేణేతి భావః- శ్రీవత్సఇత్యాఖ్యయాబహుమతస్సంమతః యశ్చతిలకాలకః రో మావర్తఃవర్తతఇతిశేషః లాంఛనరూపేణేతిభావః ధ్యాయతాంధ్యానం

షుర్వతాంశమవతాంశాంతాంతర్ముఖానామిత్యర్థః॥ఆలంబనం ధ్యానా స్పదంతద్వయమపి తులసీశ్రీవత్సోభయమిత్యర్థః॥ హేపద్మాక్షి శ్రీః తే తవ చారుణీసుందరేయేచరణౌపదే॥ ని॥పదంఘ్రిశ్చరణో(స్త్రి)యామిత్యమరః - తయోఃన్యాసేనవిన్యాసేనచారూణాం సుందరాణాంమధ్యేచారు సుందరమిత్యర్థః॥ ని॥సుందరంరుచిరంచారుసుషమంసాధుశోభనమిత్యమరః-ఆసీత్ అభూత్ హంతేతిహర్షే॥౧౩॥ యామితి॥ హేజనని ఇయంతం కాలంపతావతి కాలఇత్యర్థః॥అరాతయశ్శత్రవః॥ ని॥ అభియాతిపరారాతిప్రత్యర్థిపరిపంథినఇత్యమరః- తేషాంభవనాని సదనేష్విత్యర్థః - ఉభయత్ర * కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగ ఇతిద్వితీయా-ఆసేదుషీం

కాపివన్యౌషధీర్యశ్చాసౌ తిలకాలకోబహుమత శ్రీవత్స
ఇత్యాఖ్యయా । హంతాసీత్తదపిద్వయంశమవతామా
లంబనం ధ్యాయతాంచారూణామపిచారుచారుచరణ
న్యాసేనపద్మాక్షి తే॥౧౩॥ క॥ యామేవభవతీమియంతం
కాలమాసేదుషీం మరాతిభవనాని మణిప్రభామివమ
హోరగఫణాగతామాలక్ష్యచకితోస్మి॥ ౩౨॥ క॥ తా
మేవసర్వలోకశరణ్యస్యభగవతస్సరసిజేక్షణస్యవక్షో
గతామాలక్షయన్ సర్వతోనిర్వృతోస్మి॥ ౩౩॥ ప॥ అజ్ఞా

స్థితామిత్యర్థః అథవాకర్మణిద్వితీయా- ఏతావంతంకాలం హేమాతః శత్రుభవనమేవాశ్రిత్యఆసేదుషీమిత్యస్యసంప్రాప్తామిత్యర్థోవాచ్య ఇతిబోధ్యం- యామేవభవతీంత్వామిత్యర్థః మహోరగః ఉరగః సర్పః తస్యఫణాగతాంఫణామాశ్రితాంప్రభాంత్విషమివసమాలక్ష్య దృష్ట్వా చకితచకితోత్యంతభీతః అస్మిఅభవమిత్యర్థః * వర్తమానసామీప్యేవ ర్తమానవద్వేతిలడితిబోధ్యం॥ ౩౨॥ తామితి॥ తాంభవతీమేవఅఖిలలోకానాంశరణ్యః సంరక్షణధురీణః తథాభూతస్యభగవతః సరసిజేక్షణస్యపుండరీకాక్షస్యవక్షోగతాంఉరస్స్థలగతాంఆలక్షయన్ పశ్యన్ అహంనిర్వృతఃసుఖితోస్మిభవామీత్యర్థః॥ ౩౩॥ అజ్ఞానాదితి॥ అజ్ఞానాత్ స్వరూపమాహాత్మ్యపరిజ్ఞానాత్ అపిచ - హేమాతః తేతవచ అతిలాలనాత్ ప్రే

మాతిశయకరణాత్ మాద్యతా మదభాజేత్యర్థః సుయా ఇంద్రేణవరదై
వతస్యఅంబికాయా ఇత్యర్థః నిర్మాల్యేధృతమాలావిషయేఉచ్ఛృంఖలం
నిర్నిరోధంఅమర్యాదంయథాతథేతియావత్ కించిదీషత్ యచ్చరితం అ
పచరితమిత్యర్థః॥అపచారప్రకారశ్చదేవీభాగవతే॥శ్లో॥ దుర్వాసాశ్శం
కరస్యాంశశ్చచారపృథివీమిమాం। సదదర్శస్రజందివ్యాందేవ్యావిద్యా
ధరీకరే। తాంయయాచేస్రజందేవ్యావిద్యాధరవధూముని। యాచితా
మునినాగీతామాలాంవిద్యాధరాంగనా। దదౌతస్మైస్రజందేవ్యాస్సాద
రంప్రణిపత్యతం। తామాదాయాత్మనోమూర్ధ్నిస్రజంసమునిసత్త
మః। త్రైలోక్యాధిపతిందేవంసంముఖాదశచీపతిం। దృష్ట్వైవశక్రందు
ర్వాసాఃకృపాళుస్మునిసత్తమః। దేవ్యాస్రజంస్వశిరసస్సుగంధోన్మత్తష
ట్పదాం।ఆదాయహస్తాచ్ఛక్రాయచిక్షేపోన్మత్తవన్మునిః। సాగృహీతా

నాదతి లాలనాదపిచ తే యూతర్మ్యయామాద్యతా నిర్మా
ల్యేవరదైవతస్యచలితంయత్కించిదుచ్ఛృంఖలం। త
త్సోఢవ్యమనన్యవేదినిచిరాపన్నే ప్రపన్నేమయీత్యా
ఖ్యాతం మఘవ తమాదిజననీ దిష్ట్యాదయామాససా॥

తుశక్రేణచతుషార్హార్పితాపురా। శిరసానధృతాభక్త్యానాఘ్రాతా
మరద్విష్టతః। సావజ్ఞమేకహస్తేనస్రగ్రైరావతమూర్ధని। న్యస్తారరాజ
కైలాసశిఖరేజాహ్నవీయథేత్యాదినా॥ హేఅన్యంపరకీయంవేదితుంశీ
లంయస్యాస్సా అన్యవేదినీసానభవతీత్యనన్యవేదినీతస్యాస్సంబుద్ధిఃసర్వే
వయంత్వత్పుత్రత్వాదితిభావః-చిరాదాపన్నఃవిపదంప్రాప్తః॥ ని॥ ఆప
న్నఆపత్ప్రాప్తస్యాదిత్యమరః-తథాభూతేప్రపన్నశ్శరణాగతః తథా
భూతేమయివిషయేతత్పరదేవతాపచారలక్షణమాగఃక్షంతవ్యంసోఢవ్య
మిత్యర్థః ఇతీత్థమాఖ్యాతంవిజ్ఞాపయంతంమఘవంతమింద్రం ఆదిజననీ
ఆదిమాతాసాలక్ష్మీఃదృష్ట్యాఅవలోకనేన॥ ని॥ దృష్టిర్జ్ఞానేక్ష్ణిదర్శనఇత్య
మరః - దయామాసఅనుజగ్రాహ॥ దయాదానఇతిధాతోః * దయా
యాసశ్చేత్యామ్కాస్ప్రత్యయ యాదామంత్రేలిటిత్యసధాతో రను

ప్రయోగః॥ ౨౪॥ పునరితి॥ ఏవం వాదిని అభిదధానే మఘవతి దేవేంద్రే సని పతంతీం ప్రసరంతీం ప్రసాదోనుగ్రహః తేనవిమలాం నిర్మలశీతలాం పాణివల్లభస్య పాణిదయితస్య శ్రీహరేః దృశం పశ్యంతీ వా లక్ష్మీః తద్చింతాయాస్స్మృతేరనురూపమనుగుణం॥ ని॥ స్యాద్చింతాస్మృతిరాధ్యానమిత్యమరః- చింతామణినా తమింద్రమాహ్లాదయామాసతోషయామాసేత్యర్థః॥ ౩౪ ॥ ఇత్థమితి॥ ఇయం తపతావత్యపి సంవిధానే సందర్భే చలతి సతి పరమేశ్వరస్య శ్రీహరేః మఘవతి దేవేంద్రే విషయేపక్షపాతే అభిమానే పశో ర్మూఢస్యాపి ప్రవ్యక్తే విస్పష్టే సతి ప్రకృత్యైవ స్వభావేనైవ మదాం

౨౪॥౧॥ అపిచ॥ పునరేవం వాదిని మఘవతి పతంతీం పశ్యంతీం ప్రసాదవిమలాం దృశం పాణివల్లభస్య చింతానురూపమేవ తస్య చింతామణినా తమాహ్లాదయామాస ॥ ౩౪॥౧॥ ఇత్థమియత్యపి చలతి సంవిధానే ప్రవ్యక్తే చ పశోరపి పక్షపాతే మఘవతి పరమేశ్వరస్య మదాంధాః ప్రకృత్యైవ మాయయా చ విశిష్య మోహితా మహాసురాః ॥ ౩౫॥ ౧॥ కింగతమేతైరతితుచ్ఛైః కించిత్తు వయమనువర్తమానాః క్షణమపహరిష్యామ సుధామిత్యంతర్నిహితేన ఛద్మనా పద్మనాభమనురుధ్యావతస్థిరే॥ ౩౬॥ ౧॥ అథ మథనవిషణ్ణదేవాసురస్తోమజీవాతుభిః శ్రమశిథిలితబంధ

ధాః మత్తాః విశిష్య మాయయా చ విమోహితాః మహాసురాః॥ ౩౫॥ కింగతమితి॥ అతితుచ్ఛైః అతిజఘన్యైరితి తాత్పర్యార్థః- ఏతై రింద్రాదిభి వితీర్ణైః వస్తుభిరిత్యర్థః కింగతం నః కిముపగతమిత్యర్థః వయం కించిత్ క్షణం వయమనువర్తమానాః అనుసరంతః సుధామపహరిష్యామః ఇతీత్థం అంతః నిహితేన విన్యస్తేన ఛద్మనా కైతవేన॥ ని॥ కపటో స్త్రీ వ్యాజదంభోపధయశ్ఛద్మకైతవ ఇత్యమరః- పద్మనాభం శ్రీహరిం అనురుధ్య అనుసృత్య అవతస్థిరే స్థితవంత ఇత్యర్థః॥ * సమవప్రవిభ్యస్స్థ ఇత్యాత్మనేపదం॥ ౩౬॥ అథేతి॥ అథానంతరం మథనే న విషణ్ణాః దుఃఖితా యే దేవాసురాః తేషాం స్తోమస్సమూహః తస్య జీవాతుభిర్జీవనౌషధైరిత్యర్థః॥ ని॥ జీవాతుర్జీ

వనౌషధమిత్యమరః - శ్రమేణ శిథిలితః శిథిలీకృతః భోగః కాయో యస్య స
తథాభూతః యః వాతం పవనం ధయతి పిబతీతి వాతంధయః సర్పో వాసుకిః
తస్య యే ప్రాణాః తేషాం నాడింధమాః స్వర్ణకారాః॥ ని॥ నాడింధమస్స్వ
ర్ణకార ఇత్యమరః - కలాదో రుక్మకారక ఇతి చ - తథాభూతైః వ్యత్యస్త
ప్రాణశరీరయోస్సమీకరణాన్నాడింధమసామ్యమితి భావః - దయాయా
స్సారః స్థిరాంశః తేన పుష్టైః పరిపుష్టైః శ్రియః శ్రీదేవ్యాః అపాంగైః క
టాక్షైః శిశిరితాః శీతలీకృతాని హృదయాని యేషాం తే తథాభూతాస్సం
తః దేవగణ్యాం స్యైవభటాః దేవాసురా ఇత్యర్థః పునరపి జలరాశిం అక్షో
భయన్ అమమంథురిత్యర్థః॥ ౨౫॥ తత ఇతి॥ తతః పునర్మథనానంతరం సంత
తం సంతన్యమానం బహులీక్రియమాణం యన్మథనం తద్దేవనిర్బంధః నిరో

వాతంధయప్రాణనాడింధమైః। శిశిరితహృదయాద
యాసారతుంగైరపాంగైః శ్రియః పునరపి జలరాశిమ
క్షోభయన్ దేవరక్షోభటాః॥ ౨౫॥ గ॥ తతో నిరంతరసం
తన్యమానమంథననిర్బంధనిర్విణ్ణ ఇవ సర్వస్వహరణస
ముత్పన్నవైరాగ్య ఇవ తనయావియోగతరళాంతః కర
ణ ఇవ వరుణాలయస్త్రిజగదగదంకారాంకితేన దివ్యౌష

ధః తస్మాన్నిర్విణ్ణ ఇవ దుఃఖిత ఇవ సర్వాణి యాని స్వాని ధనాని॥ ని॥ స్వో
స్త్రియాం ధన ఇత్యమరః - తేషాం హరణం గ్రహణం తస్మాదేవ సముత్ప
న్నం తత ఆవిర్భూతం వైరాగ్యం విరాగః యస్య స తథాభూత ఇవ తనయ
యా పుత్ర్యా శ్రీమహాలక్ష్మ్యా వియోగః భర్తృగృహప్రేషణలక్ష
ణో విరహ ఇత్యర్థః - తేన తరళమనవస్థితం అంతఃకరణం యస్య స తథా
భూత ఇవ వరుణాలయస్సముద్రః - త్రయాణాం జగతాం సమాహారస్త్రి
జగత్ తస్య అగదంకారో వైద్యః॥ ని॥ రోగహార్యగదంకార ఇత్యమరః - త్రి
జగదగదంకార ఇతి యద్బిరుదం ఇతర వైలక్షణ్యస్య స్వగుణస్య చ ద్యోతకం
లక్షణమిత్యర్థః తేన అంకితః చిహ్నితః తథాభూతేన - దివ్యాని ఉత్తమాని
యాని ఓషధాని భేషజాని॥ ని॥ భేషజౌషధభైషజ్యాన్యగదో జాయురిత్య
పీత్యమరః - తైః పరివృతో యుక్తః తథాభూతేన కరౌ కమలే ఇవ కరకమలే

తాభ్యాంగృహీతఃవిధృతోయః కనకకుంభస్సువర్ణమయకలశః తేనసం భృతంధృతంయదమృతంతస్యయోగంధఃపరిమళం తేనమంథరః మేదురః యఃగంధవహోవాయుఃతస్యస్పందమాత్రమీషత్సంచారః తేననియంత్రితాఃనిగృహీతాః జరామరణంచఅవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశల క్షణపంచక్లేశాఏవపాశాశ్చేతియస్యసతథాభూతేన జగతాంలోకానామనుగ్రహీతుమిచ్ఛాఅనుజిఘృక్షాతదర్థంగృహీతఃస్వీకృతఃతథాభూతేనజనార్దనస్యశ్రీహరేర్మూర్తిభేదేన అవతారభేదేనేవస్థితేన భగవతా షడ్గుణైశ్వర్యశాలినాధన్వంతరిణాసహ ఆవిర్భూయసమాగత్యేత్యర్థః భూయసాఅధికేనభక్తిభారేణఅనురాగవిశేషేణేత్యర్థః - పూ

ధీపరిధృతేనకరకమల గృహీతకనకకుంభసంభృతామృత గంధమంథరవహస్పందమాత్రనియంత్రిత జరామరణ క్లేశపాశేన జగదనుజిఘృక్షాగృహీతేనజనార్దనస్యైవ మూర్తిభేదేనభగవతాధన్వంతరిణాసమమావిర్భూయ భూయసాభక్తిభారేణపురుషోత్తమంప్రణిపత్య పరిష్టువన్నాదాయతస్యకరాదమృతకలశమగ్రేనివేదయన్నిద మాచచక్షే॥ ౩౭॥

ప॥ త్వమసిపరమంబ్రహ్మత్వంనాథస ర్వజనాంతరస్తవకిమవశేరమ్యంవస్తుస్థలేషుజలేషుచ ।

జ్యేష్వనురాగోభక్తిరిత్యభియుక్తవచనాత్- పురుషోత్తమం శ్రీహరిం ప్రణిప్రణిపత్యనమస్కృత్యపరిష్టువన్ స్తుతింకుర్వన్నిత్యర్థః తస్యధన్వంతరేరిత్యర్థఃకరాద్ధస్తాత్ స్వయమితిశేషః అమృతభరితఃకలశఃఅమృతకలశఃతమాదాయగృహీత్వాఅగ్రే వాసుదేవపురోభాగేనివేదయన్ నిక్షిప్యనిర్దిశన్నిత్యర్థఃఇదంవచనమాచచక్షేజగాదేత్యర్థః॥ ౩౭॥ త్వమితి॥ హేనాథజగదధిపతేత్వంపరమంసర్వోత్కృష్టం బ్రహ్మాసిత్వంసర్వజనానాంఅంతరఃఅంతరాత్మేత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ అన్యోంతరఆత్మానందమయఇతిశ్రుతేః- స్థలేషుభూభాగేషుజలేషురమ్యంరమణీయంకింవస్తుకః పదార్థఃఅవశేఅనధీనేఅస్వాధీనంసద్వర్తతేఇహేదానీం లక్ష్మీపతేస్తవకృపణైఃకదర్యైఃకుత్సితస్వామిభిరిత్యర్థః॥ న॥కదర్యేకృపణక్షుద్రకిం

పచానమిత్యంపచా ఇత్యమరః - జనైః ఉపదాతవ్యం దేయం వస్తు కిం న కిమపీ
తి భావః హే స్వామిన్ తదపి తథాపి తత్ త్వం త్వత్స్వరూపం॥ ని॥ తత్త్వం విలంబ
మానేపి స్వరూపే పరమాత్మనీతి భాస్కరః - తస్య నివేదనాత్ పరిజ్ఞానాత్
అస్మాసు పిపచయేదయసే అనుగృహ్ణాసి పాసీతి వార్థః - దయదానగతిరక్షణ
హింసాదానేష్వితి ధాతోర్గ్రద్రూపమేతత్ ॥ శ్లో॥ జ్ఞానీ స చ మమ ప్రియ ఇతి
శాస్త్రాదితి భావః॥ ౨౮॥ అపిచేట్॥ గాం కామధేనుం అశ్వముచ్చైశ్శ్రవసం
కరిణమైరావతం మణిం చింతామణిం కౌస్తుభమాణిక్యమణీ ఇతి ద్వివచ
నాంతస్సపాఠః హిమకరం చంద్రం కన్యాః రంభాద్యప్సరసః అద్భుతానా
శ్చర్యకరాన్ తరూన్ పారిజాతాదివృక్షాన్ అన్నం అదనీయమమృతం సు

తవకిముపదాతవ్యం లక్ష్మీపతే కృపణైర్జనై స్తదపిదయ
సే స్వామిన్నస్మాసు తత్త్వనివేదనాత్ ॥ ౨౮॥ ప॥ అపిచ॥ గా
మశ్వం కరిణం మణిం హిమకరం కన్యాస్తరూనద్భుతాన
న్నంచామృతమంతతస్త్రిజగతీజీవాతుమేతాం సుతాం।
ప్రాణాచార్యమముం చ తే చరణయోః ప్రాణైస్సమం వి
న్యస్య స్వామిన్ కామపి తే ప్రసాదకణికాం యాచేద
యాచేన్మయి॥ ౨౯॥ ప॥ వదతి మధురమిత్థం వల్లభే వాహినీ
నాం జనయితరి రమాయా జాతహర్షో ముకుందః। సకరుణ

థామిత్యర్థః త్రిజగతీనాం జీవాతుం జీవనహేతుం పతాం త్వమసి పరిదృ
శ్యమానాం సుతాం పుత్రీం మహాలక్ష్మీం ప్రాణానామాచార్యః ప్ర
తిష్ఠాపనాచార్యః తథాభూతం అముం ధన్వంతరించ ప్రాణైస్సమం మ
త్ప్రాణైస్సహ తే తవ చరణయో ర్విన్యస్య సమర్పయన్నహమితి శేషః
మయి కృపయా దయయా అస్తి చేత్ కామపి ప్రసాదకణికా మనుగ్రహలేశం
యాచే ప్రార్థయామీత్యర్థః॥ ౨౯॥ వదతీతి॥ రమాయా జనయితరి పితరి
వాహినీవల్లభే నదీభర్తరి సముద్రే॥ ని॥ సేనానద్యోస్తు వాహినీత్యమరః-
ఇత్థముక్తప్రకారం మధురం మనోహరం యథాతథా వదతి విజ్ఞాపయతి
సతి జాతః సముత్పన్నః హర్షః ఆనందో యస్య స తథాభూతః ముకుందో నా
రాయణః సానురాగైః ప్రేమసహితైః అపాంగైః కటాక్షైరనుగృహ్ణా

ప్రసాదంకుర్వన్సన్ ఏనంసముద్రంప్రతి * ద్వితీయాటౌస్స్వేన ఇతి ఏనాదేశః - అమృతంవర్షన్తీతి తాని తథాభూతైః అత ఏవ ఆర్ద్రైశ్శీతలైః వచోభిః అకిరత్ వ్యాజహారేతి తాత్పర్యార్థః - స్వీకృతకన్యారత్నోపహారః కోవా ఉపగన్తారం ప్రతి సానురాగం న భాషత ఇతి భావః ॥ ౧౮ ॥

తదన్విత్యాది ॥ తదను అనన్తరం సరస్వతి సముద్రే ॥ సి ॥ సరస్వాంస్తు సాగరోర్ణవ ఇత్యమరః - ఆగతమాగమనం అనతిక్రమ్య యథాగతం * అవ్యయంవిభక్తీత్యాదినా అవ్యయీభావసమాసః - గతే ప్రయాతే సతి సరస్వతీరమణో బ్రహ్మా శతమన్యురింద్రః తావేవ ముఖే ప్రభృతీ యేషాం తే తథాభూతా బర్హిర్ముఖా దేవాః ॥ సి ॥ బర్హిర్ముఖాః క్రతుభుజ ఇత్యమరః - పరమేశ్వరస్య శివస్య ॥ సి ॥ శివశ్శూలీ మహేశ్వర ఇత్యమరః నిదేశం మదాజ్ఞామస్యా

మనుగృహ్ణన్ సానురాగైరపాంగై రకిరదమృతవర్షై
రేనమార్ద్రైర్వచోభిః ॥ ౨౮ ॥ గ ॥ తదను యథాగతం గతే
సరస్వతీసరస్వతీరమణ శతమన్యుముఖా బర్హిర్ము
ఖాః ప్రతీక్షమాణాః నిదేశం పరమేశ్వరస్య పరివార్య కేవల
మవతస్థిరే ॥ ౩౮ ॥ గ ॥ దానవాస్తు మధ్యనిధాతవ్యస్యామృ
తకలశం మధుసూదనస్య పురోనిహితస్యథాశంకమానా
గణయంతః పక్షపాతం గరుడధ్వజస్య చింతయంత శ్చిం

జ్ఞామిత్యాదినా పూర్వోక్తామాజ్ఞామిత్యర్థః ప్రతీక్షమాణాః పరిపాలయంతస్సంతః కేశవం శ్రీహరిం పరివార్య ఆవర్త్య అవతస్థిరే ఊషురిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ అ ॥ అథరక్షసాంవృత్తాంతంవర్ణయతి ॥ దానవా ఇతి ॥ మధ్యే దేవాసురాణామితి శేషః నిధాతవ్యస్య నిధాతుం యోగ్యం అమృతకలశం మధుసూదనస్య శ్రీహరేః అగ్రే పురోభాగే నిహితమితి నిక్షిప్తమితి అన్యథాప్రకారాంతరమాశంకమానాః సందిహానాః అమృతముభయేభ్యో దేయాత్ అథ అస్మాన్ ప్రతార్య తేభ్య ఏవ దేయాదితి సంశయం ప్రాప్తా ఇతి భావః - గరుడధ్వజస్య శ్రీహరేః దేవేష్వితి శేషః పక్షపాతం అభిమానం గణయంతః ఆఖ్యాయంత ఇత్యర్థః వాసవస్య ఇంద్రస్య సామాజికానాం సభాసదాం చింతామణి ప్రధానం చింతామణేః దానమితి భావః - వైపష్యం

తరతమభావః తస్య కారణం నిమిత్తం చింతయంతః జానంత ఇత్యర్థః పర
స్పరమాలోచ్య సామాజికానాం సభాసదాం మధ్య ఇత్యర్థః॥ ని॥ సభ్యా
స్సామాజికాశ్చత ఇత్యమరః- సాంత్వనాయైవ శ్రమాపనోదనాయైవేత్య
ర్థః సుధాకలశం పరివృత్యాసీదంతః తిష్ఠంతః సుధాకలశం పరివృత్య స్థితవం
త ఇతి భావః దానవాః అసురాస్తు అత్ర తు శబ్ద ఏవకారార్థః ప్రహరణా
న్యాయుధాని॥ ని॥ ఆయుధంతు ప్రహరణమిత్యమరః- పరిగృహ్ణంతః ధరంత
ఇత్యర్థః- యుద్ధార్థమితి భావః స్వేషాం బాంధవాః స్వజనాః॥ ని॥ సగో
త్ర బాంధవజ్ఞాతిబంధుస్వస్వజనాస్సమా ఇత్యమరః- పరిమేళయంతః పుం
జీకుర్వంతః ఆదితః ఆదౌ సప్తమ్యాస్తసిః కామపి యాం మే కామిత్యర్థః వి
వాదస్య కథా ప్రస్తావః తాం అవతారయామాసుః ఉపచక్రమురిత్యర్థః॥

తాపణి ప్రదానం వైషమ్య కారణమాలోచ్య పరస్పర
మాసీదంత ఇవ సాంత్వనాయ సామాజికానాం పరివృత్య
సుధాకలశం పరిగృహ్ణంతః ప్రహరణాని పరిమేళయంతస్స్వ
బాంధవానవతారయామాసురాదితః కామపి వివాదక
థాం॥ ౩౯॥ ౧॥ భగవంతౌ చక్రాయుధ చతుర్ముఖౌ కథమత్ర
భవితవ్యం విభాగేన॥ ౪౦॥ అథవా న పృచ్ఛామో యువాం॥
౪౧॥ ప॥ ఆమంత్రితాస్స్మో న వయం యువాభ్యామభ్యర్థితా

౩౯। భగవంతావితి॥ హే భగవంతౌ చక్రాయుధ చతుర్ముఖౌ విష్ణుబ్రహ్మా
ణావిత్యర్థః అత్ర ఏతదమృతవిషయే కః భాగేన భిన్నాంశేన॥ ని॥ భాగస్తురీయః
పాదస్స్యాదంశభాగౌ తు వంటక ఇత్యమరః - కథం భవితవ్యం కేన వా ప్రకా
రేణ విభజనం కార్యం తద్బ్రూహీత్యభిప్రాయః॥ ౪౦॥ అథవేతి॥ అథవా
ఆహోస్విత్ యువాం న పృచ్ఛామః పృచ్ఛాం న కుర్మ ఇత్యర్థః॥ ౪౧॥ అ॥
తతః కుత ఇతి చేదత ఆహ॥ ఆమంత్రితా ఇతి॥ యువాభ్యాం భవద్భ్యాం ఆ
మంత్రితాః ఆహూతాః న స్మః న బభూవిమేత్యర్థః * వర్తమానసామీ
ప్యే వర్తమానవద్వేతి వా లట్- సాంత్వవాదైః ప్రియోక్తిభిః అభ్యర్థి
తాః సంప్రార్థితాశ్చ న స్మః - ఆదౌ ప్రథమం యే దేవాః ఆగత్య అస్మాభి
స్సమం సమయం శపథం॥ ని॥ సమయాశ్శపథాచార కాలసిద్ధాంత సంవిద

ఇత్యమరః-బబంధుఃచ స్రిితితాత్పర్యార్థః- తాన్ దేవాన్ ప్రతివయం
ఆలపామః పృచ్ఛామః ॥ ని ॥ స్యాదాభాషణమాలాపఇత్యమరః॥ ౨౯॥
నన్వితి॥ననుచభో భ్రాతరః అవరజాఇత్యర్థః॥ ని॥ భగిన్యాం భ్రాతరావిత్య
మరః-వఃయుష్మాకంమాచార్యేణ బృహస్పతినా అస్మాసువిషయేకృతం వ్య
వస్థితంసమయంసిద్ధాంతంయూయం భవంతోపిజానీధ్వే ననుమనుధ్వేకి
లేత్యర్థః॥ ౨౯॥ అ॥ సంధికాలేసురాచార్య ప్రతిజ్ఞాతసమయ ప్రకార
మేవశ్లోకద్వయేనాహ॥ క్ష్వేతి ॥ మహాగిరిర్మందరఃక్వమర్త్యరథ్యావా
నేతుమశక్యఇతిభావఃమఃఖన ఉత్తరీతుంశక్యఃమరుత్తరః లవణాదిసము
ద్రానుల్లంఘ్యక్షీరార్ణవగమనందుష్కరమితిభావః- ఫణీంద్రాణాం

స్మానచసాంత్వవాదైః అస్మాభిరాదౌ సమయంబబంధు
రాగత్యచైతాన్వయమాలపామః॥౨౯॥౯॥ననుచభో భ్రా
తరస్సుపర్వాణశ్శృణుతయూయంజపిజానీధ్వేసమయ
మాచార్యేణకృతమస్మాసు॥౨౯॥ క్వమందరో మహాగి
రిఃక్వసాగరోదురుత్తరఃక్వవాసవాసుకిఃఫణీఫణీంద్రమం
డలాగ్రణీః।భవంతఏవసాధయంతుభావయంతుచామృ
తంపిబంతుచాతిథీనిమాన్సురాన్విధాయదానవాః॥౩౦॥
కింబహునా॥ వశక్తాభవేమయదికింవరయేమయుష్మాన్

సర్వాణాంమండలంసమూహః॥ ని ॥ మండలంచక్రవాళకమిత్యమరః-
తస్మిన్ తస్యవాఅగ్రణీఃశ్రేష్ఠస్సవాసుకిఃక్వ - వృద్ధస్యతస్యాగమనంక
థంసంభవేదితిభావః- భవంతఏవఉపకరణానీతి శేషఃసాధయంతుసంపా
దయంతుఅమృతంచభావయంతు ఉత్పాదయంత్విత్యర్థః - పరంత్వితి శే
షః హిదానవాః సురాన్ దేవాన్ సమానస్మానతిథీన్ విధాయకృత్వాపిబం
తుపానంకుర్వంతుఇతి సమయబంధంజానీధ్వేనన్వితిపూర్వేణాన్వయః॥
౨౯ శక్తాఇతి ॥ వయందేవాఇత్యర్థఃశక్తాయదికార్యంనిర్వోఢుంసమ
ర్థాశ్చేదిత్యర్థఃయుష్మాన్ వరయేమకింప్రార్థయామకిమిత్యర్థః - అ
శక్తాహిపరానపేక్షంతఇతిభావః- తత్తస్మాన్మథనకర్మణియూయందాన
వాఏవసాధకాఃకార్యనిర్వాహకర్తారఇత్యర్థః- పరంతువయంచదేవా

వయమపీత్యర్థః తస్మిన్మథనకర్మణి శక్త్యా సామర్థ్యేన యతేమహి య
త్నంకరవామః ఇతరానస్మానపి యత్నానురూపమస్మత్ప్రియా సానుగు
ణం భావయధ్వం పర్యాలోచయతేత్యర్థః ఇతి సమయబంధం జానీధ్వ ఇతి
పూర్వేణాన్వయః॥ ౩౧॥ తదితి॥ తత్తస్మాద్భవంత ఏవ విదాంకుర్వంతు ప
శ్యంత్విత్యర్థః * విదాంకుర్వంత్విత్యన్యతరస్యామితి నిపాతనాత్సాధుః।
౪౩॥ కతీతి॥ గిరిర్మందరః తస్య వహనే కతిదానవాః భగ్నా నష్టా ఇత్యర్థః
వాసుకేస్సమానయనే కతిదానవాః పతితాః చ్యుతా ఇత్యర్థః బహవో
నష్టా ఇతి భావః- భుజగో వాసుకిః తస్య విషైః కతిదానవా దగ్ధాః ఇహ అవశి
ష్టా వయం కతి భాగాస్స్వ చేమే॥ తథాచోక్తం దేవీభాగవతే॥ శ్లో॥ సమం

తత్సాధకామథనకర్మణి యూయమేవ। శక్త్యా యతేమ
హి వయం చ పరం తు తస్మిన్ యత్నానురూపమితరానపి
భావయధ్వం॥ ౩౧॥ గ॥ ఇతి తదిహ భవంత ఏవ విదాంకు
ర్వంతు॥ ౪౩॥ ప॥ కతి భగ్నా గిరివహనే కతి పతితా వాసుకె
స్సమానయనే। కతి దగ్ధా భుజగవిషైః కతి భాగాస్సహపి చే
మేతి॥ ౩౨॥ గ॥ ఇతి వదత్సు దానవేషు వాచస్పతిరిదమభా
షత॥ ౪౫॥ ప॥ యద్యగ్నేషు భవత్సు పూర్వమనిలేనైవాద్రి
రాకంపితో యచ్చాపత్యకళత్రదర్శనకృతే యూయం
గతా భూతలం। యద్వా భోగిపతేః ఫణాగ్రవహనం యు

తా తత్ర దైత్యాస్తే జ్యేష్ఠభాగజిఘృక్షయా। మందరం చాలయంతోద్రిం
నష్టాః కేచిన్మహాహవే। వాసుకేర్ముఖనిశ్వాసైర్దగ్ధా దైత్యాస్తథాపర ఇతి॥
౩౨॥ ఇతీతి॥ ఇత్థం దానవేషు వదత్సు సత్సు వాచస్పతిరిదం వచనమభాష
త॥౪౪॥ యదితి॥ హే దానవాః భవత్సు యుష్మాసు భగ్నేషు భంగం ప్రాప్తే
షు సత్స్విత్యర్థః పూర్వం ప్రథమతః అనిలేనైవ అద్రిః మందరః ఆకంపితః
ప్రచాలిత ఇతి యత్ కించ- అపత్యకళత్రదర్శనకృతే పుత్రదారాదిసం
దర్శనార్థమిత్యర్థః యూయం భూతలం పాతాళం గతాః యాతా ఇతి
యత్ భోగిపతేర్వాసుకేః ఫణాగ్రవహనం వా యుష్మాభిరేవ అర్థితమి
తి యత్ తత్సర్వం భవతామాచార్యపాదః ఉపదేష్టా॥ ని॥ మంత్రవ్యాఖ్యా

కృదాచార్యఇత్యమరః-సఏషకవిఃశుక్రః॥ ని ॥ ఉశనాభార్గవఃకవిరిత్య
మరః వేదజ్ఞానాతీత్యర్థః॥ ౩౩॥ ఇతీతి॥ఇతీత్థంఉత్తరోత్తరముపర్యుప
యుక్తిం స్వపక్షసాధనోపపత్తింవదతోఃశీలంయస్యసతథాభూతే వాచ
స్పతౌ॥ఏపయేర్భార్గవేకవౌయథా శక్తిప్రవదతిప్రత్యుత్తరంకుర్వతిసతి
శనైశ్శనైఃకలహః యుద్ధంతస్మిన్పరిణమతిప్రసక్తేసతిదానవేషుప్రహ
రణాన్యాయుధానితేషామాదానంధారణంతేనభీషణేషుసత్సు॥ ని॥ దా
రుణంభీషణంభీష్మమిత్యమరః - నిజరాదేవాస్తేషుపరికరంకచ్ఛపుటల
తుణగాత్రబంధం॥ ని ॥ పరివారేపరికరఃపర్యంకనికురుంబయోః॥ప్రగా
ఢగాత్రబంధేచవివేకారంభయోరపీతిభాస్కరః - ఆబధ్నత్సుబంధనం

ష్వాభిరేవార్థితం సర్వం వేదసఏషఏవభవతా మాచా
ర్యపాదఃకః॥ ౩౩॥ గ॥ఇత్యుత్తరోత్తరయుక్తివాదినివా
చస్పతౌప్రతివదతియథాశక్తిభార్గవేపరిణమఃశనైఃకల
హేప్రహరణాదానభీషణేషుదానవేషుపరికరమబధ్న
త్సునిర్జరేషు చింతయన్మనసాచిరమారాధ్యపరాంశక్తిం
ఆసాద్యతదీయమేవమోహనంరూపమతిసంధాయదాన
వాననుగృహ్ణీయామమరానితి॥౪౫॥ గ॥కృతనిశ్చయస్స
ద్యఏవతిరోదధేసహకమలాసనేనకమలలోచనః॥ ౪౬॥
తతశ్చ॥ ప ॥ దోర్భిర్దుర్ధ్వరశైలనిభరపరీవర్తానసీద

త్సుసత్సుమనసాచింతయన్నాలోచయన్ కమలలోచనః పరాము
త్కృష్టాంశక్తిం ఆదిదేవతాందుర్గాదేవీమిత్యర్థః ఆరాధ్యస పూజ్య॥
ని॥శక్తిఃకాథూః ప్రభుత్వాదిబలందుర్గాది దేవతామితిభాస్కరః - తదీ
యంపరదేవతాసంబంధీత్యర్థః మోహనంజగద్విమోహకంరూపమాసా
ద్యపాప్యదానవానతిసంధాయవంచయిత్వా అమరాననుగృహ్ణీయాం
ప్రసాదంకుర్యామిత్యర్థః॥ ౪౫॥ ఇతీతి॥ ఇత్థంకృతనిశ్చయస్సన్సద్య
ఏవకమలాసనేన బ్రహ్మణాసహతిరోదధే అంతర్దామభజతేత్యర్థః॥
తథాచోక్తందేవీభాగవతే॥ శ్లో॥మహాలక్ష్మీప్రసాదేనవిష్ణుస్స్త్రీరూపమా
స్థితఇతి॥ ౪౬॥ దోర్భిరితి ॥ దుఃఖేనభరితుంశక్యోదుర్భరఃయశ్శైలోమం

దరః తేననిర్భరమత్యంతం పరివృత్తాని వ్యత్యస్తాని అవసీదద్బలాని వినశ్య
త్సామర్థ్యాని యేషాం తైః తథాభూతైః దోర్భిః బాహుభిః మందరవహనా
దేవవినష్టభుజబలా ఇత్యభిప్రాయః ఉద్భటాః అతిదుస్సహాః యే కాలకూ
టస్య గరళస్య జ్వాలాః తైః అవలీఢాశ్చ తే ఉద్ఘృష్టాశ్చేతి స్నాతానులి
ప్తవత్సమాసః తథాభూతైః గాత్రైః దేహైః॥ స॥ గాత్రం వపుస్సంహన
నమిత్యమరః - ఉత్తాలైః ఉత్సృష్టతాళపరిమాణైః అతిదీర్ఘైః శ్వసితైః
ముఖవాయుభిః ప్రస్థాతుం ప్రయాతుమిచ్ఛంతః ప్రతిష్ఠాసవః తథాభూ
తైః ప్రాణైశ్చ ఉపలక్షితా ఇతి శేషః దానవాః బలిబాణాదయః స్పర్ధా
మాత్రం అభిభవనేచ్ఛైవ బలం సామర్థ్యం తేన ఉత్తరాః ఉత్తమాస్సం

ద్ఘృష్టైర్గాత్రైరుద్భటకాలకూటగరళ జ్వాలావలీఢో
ఘృష్టైః । ఉత్తాలైశ్శ్వసితైరుపర్యుపరి చ ప్రాణైః ప్ర
తిష్ఠాసుభిస్స్పర్ధామాత్రబలోత్తరా యుయుధిరే దేవైస్స
మం దానవాః ॥ ౩౪॥ ప॥ భగ్నరథా భగ్నాశ్వా భగ్నబ
లా భగ్నశస్త్రాస్త్రాః నిర్విద్య భువి నిషేదుస్సమముభయే
సర్వతో భగ్నాః ॥౩౫॥ గ॥ పరిశ్రాంతాశ్చ తే పరితోపి చ
క్షుర్వ్యాపారయాంచక్రిరే॥ ౪౬॥ గ॥ అద్రాక్షుస్తే
కించిదపర్యాయసమున్మిషచ్చంపకవకుళహరిచందనతిల

తః॥ స॥ ప్రసూదీచ్యోత్తమోర్ధ్వమూత్తర ఇతి భాస్కరః - దేవైస్సమం
యుయుధిరే యుద్ధం చక్రురిత్యర్థః॥ ౩౪॥ భగ్నేతి॥ భగ్నరథాః వినష్టస్యం
దనాః భగ్నాశ్వాః భగ్నబలాః భగ్నశస్త్రాస్త్రాః అత ఏవ సర్వతో భ
గ్నాః ఉభయే దేవాసురాః సమమేకదా నిర్విద్య యుద్ధాన్నిర్వేదం ప్రా
ప్యేత్యర్థః భువి నిషేదురుపవిశురిత్యర్థః॥ ౩౫॥ పరీతి॥ పరిశ్రాంతా వి
శ్రాంతాః సర్వే తే దేవాసురాః పరితస్సర్వతోపి చక్షుః వ్యాపారయాం
చక్రిరే ప్రసారయామాసురిత్యర్థః॥ ౪౬॥ అద్రాక్షురితి॥ తతః చక్షుః
ప్రసారణానంతరం చ తే సర్వే దేవాసురాః కించిదీషదప్యపర్యాయేణ ప
ర్యాపర్యరాహిత్యేన సమున్మిషంతః వికసంతః యః చంపకః చంపేయః
వృక్షః॥ స॥ అథ చాంపేయశ్చంపకో హేమపుష్పక ఇత్యమరః సనవక

శ్లో॥ ని॥ వకుళో వంజుళో శోకే సమావిత్యమరః - సచహరిచందనః శ్రీ
గంధవృక్షః తిలకః॥ ని॥ తిలకః క్షురకః శ్రీమాన్ సమౌపిదుళజాబుకావిత్య
మరః - తౌచమల్లికా గిరిమల్లికా వృక్షః శ్రీహస్తినీ వృక్ష ఇతివార్థః॥ ని॥ వత్స
కో గిరిమల్లికా శ్రీహస్తినీతు భూరుండీత్యృణశూల్యం తుమల్లికేతి చామరః
సహకారోరసాలః సచ - మాధవీ వాసంతికా లతా॥ ని॥ వాసంతీ మాధవీ
లతేత్యమరః - సాచ కరవీరః కరవీరవృక్షః సచేతి ద్వంద్వః సమున్మిషతా
మే తేషాం యాని కుసుమాని తేషాం పరిమళో గంధః॥ ని॥ పరిమళో గంధే
జనమనోహర ఇత్యమరః - తముద్గిరితుం ప్రకటీకర్తుం శీలం యస్య తస
థాభూతో మందమారుతః తమనుసర్తుం శీలం యస్య స తథాభూతా యే
మధుకరాః భ్రమరాః తేషాం గానేనయః కలకలః కోలాహలధ్వనిః తేనమ
న్మిశ్రః మిళితః కాలకంఠానాం భరతాఖ్యపక్షిణాం తేషాం యో నాదః ధ్వ

కమల్లికా సహకారమాధవీ కరవీర వాసంతికాకుసుమ
పరిమళోద్గారి మారుతానుసారి మధుకరగాన కలకలో
న్మిశ్ర కాలకంఠకంఠ నాదమేదురం ఉదారత పిక చూ
దంతమాయమానా సమానినీజనావర్జితపల్లవశయన సము
ల్లసితలతాకుంజమంజుళవిటపీసంచరదళికులఝాంకారపర్యా

నః॥ ని॥ దాత్యూహాః కాలకంఠకాః ఇత్యమరః - తేన మేదురం సాంద్రం॥ ని॥
సాంద్రస్స్నిగ్ధస్తు మేదుర ఇత్యమరః - దుఃఖేన అతిశయం బుద్ధం నిగ్రహీతుం
శక్యః దురంతః దుర్నిగ్రహ ఇతియావత్ * ఉపసృష్టస్పృష్టేత్యాదినాఖ
ల్ప్రత్యయః - తథాభూతో యో పికహూంకారః మానగ్రస్తాంతః॥
ని॥ మానగ్రస్తా ప్రవృత్తి గ్రస్తచిత్తా ఉద్దంతస్యాదథాభ్యాయ ఇత్యమరః - తేన
దూయమానానాం దుఃఖితానాం మానినీనాం ప్రమదానాం॥ ని॥ ప్రమదామానిని
నీకాంతేత్యమరః - ఆవర్జనాని చైతన్యదూరీకృతాని పరిదలితాని యాని ప
ల్లవభంగానాం కిసలయశకలానాం రూపాణి శయనాని శయ్యాః॥ ని॥ శ
యనం మంచపర్యంకపల్యంకా ఇత్యమరః - తైస్సముల్లసితాః - కర్తరి
శమానా ఇత్యర్థః - యే లతాకుంజాః లతాగృహాః॥ ని॥ నికుంజ
కుంజౌ వా క్లీబే లతాదిపిహితోదర ఇత్యమరః - విటపీ పాదపస్తరురితిచ-

తేషు సంచరంతి యాన్యళీనాం భ్రమరాణాం కులాని॥ ని॥ షట్పదభ్రమ
రాళయః। సజాతీయైః కులం యూథమితి చామరః - తాన్యేవ భారాః వోఢ
వ్యవీవధవిశేషః॥ ని॥ భారో భరే వీవధే చ పలానాం ద్విసహస్రక ఇత్యమర
శేషః- తేన పర్యాకీర్ణాః వికీర్ణాః యః పరాగాణాం పుష్పధూళీనాం పుంజో
రాశిః॥ ని॥ పరాగస్సుమనోరజ ఇత్యమరః - స్యాన్నికాయః పుంజరాశీతి చ-
తైః పింజరాః చిత్రవర్ణాః ఆసారాః ధారాసంపాతాః యాసాం తథాభూ
తాః సారిణ్యః క్షుద్రకుల్యాః తాసాం సలిలపూరః తేన పూరితాని ఆలవా
లాని మూలస్థలపరిష్కృతభూమయో యేషాం తథాభూతాః యే బాలపా
దపాః వృక్షాః తేషాం ఛాయాః అనాతపాః తేషు సుఖేన నిషణ్ణాః ఉపవిశం
త్యః యాః కింనర్యః కింనరస్త్రియః తాసాం సల్లాపాః ఆలాపాః తేషాం స
మాకర్ణనం శ్రవణం తేన సముల్లసితాః వికసితాః యే కర్ణికారాః వృక్ష

ర్ణపరాగపుంజపింజరాసారసారిణీ సలిల పూరపూరి
తాలవాలబాలపాదపచ్ఛాయసుఖనిషణ్ణ కిన్నరసల్లా
పసమాకర్ణనోల్లసితకర్ణికారకలికానికాయ రమ
ణీయమనతిక్రమణీయశంబరాసనవీటికాయమాన పల్ల
వభంగధారణనిరాతంకశారికాసంఘకింకరీభూతయువ
లోకలోచనానందనం వనమివ భువి నివేశితమఖిల గుణా

విశేషాః॥ ని॥ కర్ణికారః పరివ్యాధో లకుచో లికుచో డహు రిత్యమరః- తేషాం
కలికానాం కోరకాణాం॥ ని॥ కలికా కోరకః పుమానిత్యమరః- నికాయః పుం
జః॥ ని॥ స్యాన్నికాయః పుంజరాశీత్యమరః - తేన రమణీయం మనోహరం
అనతిక్రమణీయః అనుల్లంఘ్యశాసనో యశ్శంబరశాసనః మదనః తస్య
వీటికాయమానాః సుధాలిప్తచర్వణోపయోగితాంబూల దళాయితా
ఇత్యర్థః- తథాభూతాః పల్లవభంగాః కిసలయశకలాని తేషాం ధారణం
వహనం తస్మిన్ నిరాతంకాః జాగరూకాయాః శారికాః పక్షివిశేషాః తేషాం
సంఘస్య కింకరీభూతాః దాసతాం ప్రాప్తాః యే యువలోకాః యువజ
నాః తేషాం యాని లోచనాని తేషామానందనః హర్షకరః తథాభూత
కించ భువి నివేశితం వనం ఇంద్రవనమివ స్థితం ఆరామముపవనం

క్షుః దదృశురిత్యర్థః॥ ౪౮॥ తత్ర చేతి॥ తత్ర ఆరామే మందస్పందః మందచ
లనం యస్య సః తథాభూతో యః రసాలశ్చూతస్సాలసంజ్ఞికః సాలవృక్షః॥
ని॥ అనోకహః కుటస్సాల ఇత్యమరః - తస్య యచ్ఛిఖరం తస్మిన్ క్రీడంత్యః
విహరంత్యః యాః పికానాం కోకిలానాం శ్రేణ్యః పఙ్క్తయః తాసాం కం
ఠైరుదంచితాః సముత్పన్నాః యే పంచమధ్వనయః॥ ని॥ పికః కూజతి పంచ
మమితి కోశాభిధానాత్ - తేషాం యే చమత్కారాః చమత్కృతయః విచ్ఛి
త్త్యపరపర్యాయాః తైర్యః ప్రకారః సాదృశ్యమిత్యర్థః - తత్ స్పృష్టవం
తః తత్స్పృశః కోకిలధ్వనివన్మధురా ఇతి భావః - కందర్పాహవః మదనయు
ద్ధరతాపరపర్యాయం తస్మిన్ వివశే ఖిన్నాః ఖేదభాజః యాః కింనరవధ్వ
స్తాసాం కంఠేభ్యః ఉన్మిషంత్యః ఉద్భవంత్యః యాః కాకల్యః మధురాస్ఫు

భిరామమారామం॥ ౪౮॥ తత్ర చ॥ ప॥* మందస్పందర
సాలసాలశిఖరక్రీడత్పికశ్రేణికాకంఠోదంచితపంచమ
ధ్వనిచమత్కారప్రకారస్పృశః। కందర్పాహవఖిన్న
కిన్నరవధూకంఠోన్మిషత్కాకలీకాకువ్యాకులితారవా
దివిషదాం జీవాతవో జజ్ఞిరే॥ ౪౯॥ ౫॥ ఉపవనే చ తస్మి
న్నుపాంతనిరూఢకదళీగర్భకందలితహిమవాలుకాప

టధ్వనయః యాశ్చ కాకవః శోకభీత్యాదిప్రయుక్తవికారధ్వనయః॥ ని॥
కాకలీతు కలే సూక్ష్మే ధ్వనౌ తు మధురాస్ఫుటే। కాకుః స్త్రియాం వికారో
యశ్శోకభీత్యాదిభిర్ధ్వనేరితి చామరః - ఉభయీభిస్తాభిః వ్యాకలితాః
రవాః ధ్వనయః దివిషదాం దేవానాం జీవాతవః ఉజ్జీవకాః॥ ని॥ జీవా
తుర్జీవనౌషధమిత్యమరః జజ్ఞిరే సంజాతా ఇత్యర్థః॥ ౪౯॥ ౫॥ పరదే
వతాం మోహినీరూపధారిణీం వర్ణయితుమారభతే॥ ఉపేతి॥ తస్మిన్ను
పవనే ఆరామే॥ ని॥ ఆరామస్స్యాదుపవనమిత్యమరః - ఉపాంతస్సమీపదే
శః తస్మిన్ నిరూఢాః యాః కదళ్యః రంభాసంజ్ఞకసప్తపర్ణవృక్షాః తా

మందస్పందాః సుకుమారచంచలాః యే రసాలసాలాః తేషాం యాని శిఖ
రాణి తేషు క్రీడంతః యే పికాః తేషాం శ్రేణయ ఏవ శ్రేణికాః స్వార్థే కః-
...సాంకంఠైరిత్యాది యోజనా సాంప్రదాయికీతి విచారయంతు

సాంగర్భాః కుక్షిదేశాః॥ ని॥ కుక్షిభ్రూణార్భకౌగర్భా ఇత్యమరః తేషు కందళితాస్సముత్పన్నాః హిమవాలుకాః అర్ద్రకర్పూరాణి తాసాంప రాగాః రేణవః॥ ని॥ ఘనసారశ్చంద్రసంజ్ఞస్సితాభ్రో హిమవాలుకేత్య మరః పరాగః కౌసుమం రజ ఇతి చ-తపవవాలుకాః సైకతవిశేషాస్తేషాము నుసారః అనుసరణం తేనజనితం ఉత్పాదితం యజ్జడిమశీతళత్వం తేన హి మాః శీతళాః యాః కుల్యాః కృత్రిమసరితః॥ ని॥ తుషారశ్శీతలశ్శీతో హిమ స్సప్తాన్యలింగకాః॥ కుల్యాల్పాకృత్రిమాసరిదితిచామరః - తాసాం నిపా తః నిపతనం తేన శీతళితాః శీతలీకృతాని ఆలవాలానాం వృక్షాధః పరిమృ తభూమీనాం యాని మూలాని మూలదేశా ఇత్యర్థః॥ ని॥ స్యాదాలవాల మావాలమిత్యమరః- తేషు సుఖనశయితాః నిద్రాశివః॥ ని॥ స్వప్నక్ఛయా ళుర్నిద్రాళుర్నిద్రాణశయితౌ సమావిత్యమరః - యే కేకినః మయూరాః తేషాం కేకేతియే నినాదాః ధ్వనయః॥ ని॥ కేకావాణీమయూరస్యేత్యమ

రాగవాలుకానుసారజనితజడిమహిమకుల్యానిపాతశీ
తళితాలవాలమూలసుఖశయితకేకికేకానినాదమనోర
మే హరిమణిహారితపరిసరధరణినిపతద్విహళముకుళ
పరిమళపరిమిళదళికులగరుదుపచితమరుదుపహృతకుసు

రః-తైః మనోరమం మనోహరం తథాభూతే హరిమణయః ఇంద్రనీలో పలాః॥ హరిమణిస్వరూపం రత్నశాస్త్రే చోక్తం॥ శ్లో॥ విశ్వరూపవధప్రా ప్తదోషశాంత్యై పురందరః। అశ్వమేధం చకారాధ తస్మాత్ప్రాతదంగ జం। చాతుపంచమలం యత్ర విముక్తం యత్ర కేవలం। ఇంద్రనీలా ఇతి ఖ్యాతామణయస్సంభవంతి హి॥ తైర్మణిభిః హారితాః హరితవర్ణాః యాః పరిసరధరణ్యః సమీపభూమయః తాసు నిపతంతః యే వకుళవృక్షాణాంము కుళాః కుట్మలాని॥ ని॥ స్యాద్గుచ్ఛకస్తు స్తబకః కుట్మలో ముకుళో స్త్రియా మిత్యమరః- తేషాం యః పరిమళః విమర్దజన్య సౌరభ్యవిశేషః॥ ని॥ విమర్దో త్థే పరిమళో గంధే జనమనోహర ఇత్యమరః- తేన పరిమిళంతః పుంజీభవంతః యే అళయః భ్రమరాః తేషాం కులస్య సమూహస్య యాః గరుతః పక్షాః॥ ని॥ గరుత్పక్షచ్ఛదాః పత్రం పతత్రం చ తనూరుహమిత్యమరః - తైరుపచి

తః అభివర్ధితః యో మరుద్వాయుః తేన ఉపహృతాని సమర్పితాని యాని
కుసుమాని తేషాం-కుసుమజరజో రాజీతి పాఠే కుసుమజాని యాని రజాంసి
తేషామిత్యన్వయః-యాని రజాంసి పుష్పపరాగాః తేషాం రాజయః పఙ్క్తి
యః తాభిః నిర్మలం తథాభూతేకస్య చిద్వకుళస్య వకుళవృక్షస్య మూలే
మూలప్రదేశే కన్యాముపలేభిరే ఇత్యనేనాన్వయః - సాకీదృశీత్యాకాం
క్షాయామాహ। నిటలతటం ఫాలదేశః తస్య నిర్మాణవిషయే యత్కౌతుకం
కుతూహలం తేన ఆవిష్టః ఆక్రాన్తః యః నీరజసంభవో బ్రహ్మా తేన అపా
స్తా అవమత్య ఉత్సృష్టేత్యర్థః యా శశాంకకలా తదనుకారిణీ తద్వత్ స్థి
తా సీత్యర్థః- యాని కేతకీపుష్పాణాం పత్రాణి తైః చిత్రితమలంకృతం వే
ణీపదం విశదకచసంహతిర్యస్యాస్సా తథాభూతాం॥ ని॥ వేణీ ప్రవేణీ శీర్ష
ణ్యా శిరస్యా విశదే కచ ఇత్యమరః - నభో నభస్యరజన్యోః శ్రావణభాద్ర

మజరజో రాజినిర్మలైమూలేకస్య చిద్వకుళస్య నిటలతటని
ర్మాణకౌతుకావిష్టనీరజసంభవాపాస్తశశాంక శకలా
నుకారికేతకీపత్రచిత్రితవేణీ పదాం నభో నభస్య రజ
న్యోః కేశపక్షయోః నవనవోన్మిషద్వివాదపరిహారకసీ
మావిభాగవీథికయేవసీమంతరేఖయా పద్మరాగ సిందూ
రపాటలీకృతయా సంఘటయంతీమివ సాంధ్యరాగ సం

పదకృష్ణపక్షరాత్ర్యోరివస్థితయోరిత్యర్థః- అతినైల్యాదితి భావః॥ ని॥ న
భాః శ్రావణికశ్చ సః । స్యుర్నభస్యః ప్రౌష్ఠపదభాద్రభాద్రపదాస్సమా
ఇతిచామరః॥ శ్రు॥ నభశ్చ నభస్యశ్చ వార్షికావృతూ ఇతి శ్రుతేశ్చ । కేశ
పక్షౌ కేశకలాపౌ॥ ని॥ పాశః పక్షశ్చ హస్తశ్చ కలాపార్థాః కచాత్పర ఇత్య
మరః - తయోర్నవనవం ప్రతిక్షణం ఉన్మిషన్ యో వివాదః కలహః తస్య పరి
హారికా నివారికా సీమా అవధిరూపా యా విభాగవీధికా తయేవ స్థితయా
పద్మరాగః శోణరత్నం॥ ని॥ శోణరత్నం లోహితకం పద్మరాగోఽథ మౌక్తిక
మిత్యమరః- సపవసిందూరం చూర్ణధ్రియమాణః తేన పాటలీకృతా తథా
భూతయా సీమంతరేఖయా సంధ్యారాగః సంధ్యాసంధిరాగః తస్య సం
పదతిశయః స్పర్ధయంతీమభి భవితుమిచ్ఛంతీమివ స్థితాం కింకరీభూతభు

సతథాభూత హే భగవన్ అప్రచ్యుతైశ్వర్యశాలిన్ హే స్వామిన్ పరమపురుష తవ కరుణాకృపాతయా నిష్పాదితః ఆతంకః రుగాదిర్యస్మిన్ కర్మణి తత్తథా క్షుద్రాః కదర్యాః దైత్యాః జితాః నిర్జితాః అఖిలమేవ త్రిభువనం జితం కర్తవ్యమనుష్ఠేయం సర్వం కృతం అనుష్ఠితం ఇతఃపరం నోఽస్మాకం కింకరణీయం కిమివ భవేదిత్యర్థః భవదాజ్ఞావిధాయకావయమితి భావః॥ ౫౨॥ ఆసీలేతి॥ ఆసీలాః కేశాః యస్య తత్తథాభూతం అరవిందదళైరివ ఆయతే అక్షిణీ యస్య తత్తథాభూతం ఆవిష్కృతం ప్రకటితం స్మితం మందహాసం యస్య తత్తథాభూతం అపారాం నిస్సీమాయా కృపా దయా తత

నిరుపధిదయా సా రభగవన్ ప్రపన్నానుగ్రాహిన్ పర
మ పురుష త్వత్కరుణయా। జితాః క్షుద్రా దైత్యా జి
తమఖిలమేతత్త్రిభువనం కృతం కర్తవ్యం నః కిమివ కరణీ
యం పునరితః॥ ౫౨॥ ప॥ ఆసీలకేశమరవిందదళాయ
తాక్షమావిష్కృతస్మితమపారకృపానిధానం। కూలం
కషస్తనతటార్పితకుంకుమాంకం శార్ఙ్గిన్నిదం శరణమే
వ తవాద్యరూపం॥ ౫౩॥ ప॥ ఉల్లంఘ్య నిర్మాల్యముదా
సితం యదజానతా నేన పదే భవత్యాః। యత్స్వామిని స్వా
మినివాసవేనః క్షంతవ్యమిత్యేవ నివేదయామః॥ ౫౪॥ ౫॥

స్యా నిధానమాదికారణం కూలంకషయోః స్తనతటయోరర్పితం యత్కుంకుమంతదేవాంకం చిహ్నం యస్య తత్తథాభూతం - తవేదం రూపమేవ హే ఆద్య శార్ఙ్గిన్ నః శరణం రక్షకమిత్యర్థః॥ ౫౩॥ ఉల్లంఘ్యేతి॥ హే స్వామిని-స్వామిన్ శబ్దాత్ * ఋన్నేభ్యఇతి ఙీబంతాత్సంబోధనరూపం- భవత్యాః పరదేవతాయాః పదేపాదౌ అజానతా ఽవిదుషా అనేనేంద్రేణ నిర్మాల్యం మర్త్యాస సాపితీర్ణం ఉల్లంఘ్య ఉదాసితమితి యత్ - భావే క్తః తత్ ఉదాసీనజన్యమాగః నోఽస్మాకం స్వామిని ఈశ్వరే వాసవే విషయే క్షంతవ్యం క్షంతుం యోగ్యమిత్యర్థః - అస్మత్స్వామిరక్షణమేవాస్మాకం రక్షణమితి భావః - ఇత్యేవ ఏతావదేవ నివేదయామః జ్ఞాపయామః॥ ౫౪॥

ఇతీతి॥ఇతీత్థంసుపర్వభిః దేవైః స్తుతిభాజినీక్రియమాణైవసా నారాయణీ పరదేవతా॥సి॥ నారాయణీరమాగౌర్యోరితిభాస్కరః- ఇదంకిమాపతితం కిమాగతమిత్యర్థః ఇయంతరుణీ కేతిశంకాసందేహః తేనకళంకితాః కలుషితాః తథాభూతైః రిక్తంశూన్యంఅమృతభాజనంసుధాకలశం ఆలోక్యఆవిష్కృతః ప్రకటీకృతఃమహానధికశ్చాసౌరోపః క్రోధః తేనపరుషాః కఠినాః తథాభూతైః అసురైః యుద్ధాయసంనహ్యమానేసతి సంనాహవతీవసద్యపవశంఖచక్రాభ్యాంగదాఖడ్గాభ్యాంసరసీరుహేనకమలే నచలాంఛితంలక్షితమిత్యర్థః అసురలోకానాంభయంకరంభీతికారణం రూపంఆబభారదధారేత్యర్థః ॥ తథాచోక్తందేవీభాగవతే॥ శ్లో॥ పునఃప్రకృతిమాపన్నఃపుంరూపేణైవసంస్థితఇతి ॥ ౬౩ ॥

ఇతిస్తూయమానైవసాసుపర్వభిరిదంకిమాపతితమియం కాతరుణీతి శంకాకళంకితైరాలోక్యరిక్తమమృత భాజనమావిష్కృతమహారోషపరుషైరాసురైస్సంనహ్యమానేయుద్ధాయసద్యపవశంఖచక్రగదాఖడ్గ సరసీరుహలాంఛితమసురలోకభయంకరమాబభార రూపం నారాయణీ॥ ౬౩॥ X॥ భోభోమహేంద్రప్రముఖా దేవామఃశకానివైతానుత్సార్యదానవాన్మందరం యథాపురంప్రతిష్ఠాప్యవాసుకిం విసృజ్య విరూపాక్షమభిప్రసాద్యలబ్ధానుజ్ఞాస్సుఖంపాలయత స్వారాజ్య మిత్యనుగృ

భోఇతి ॥ భోభోమహేంద్రప్రముఖాః ఆదిత్యేషాంతథాభూతాః హేదేవాఃఏతానసురాన్ మశకానివకీటాదీనివఉత్సార్యనిరస్యయథాపురంపురేవేత్యర్థః మందరమద్రింప్రతిష్ఠాప్యసంస్థాప్యేత్యర్థః వాసుకింసర్పరాజంచవిసృజ్యపాతాళంగమయిత్వేత్యర్థః విరూపాక్షంశ్రీకంఠం॥సి॥ విరూపాక్షస్త్రిలోచనఇత్యమరః- అభిప్రసాద్యప్రసాదయిత్వాలబ్ధాఆజ్ఞాఆదేశఃయైస్తథాభూతాఃసంతఃస్వారాజ్యంసౌవర్గరాజ్యంపరిపాలయత సంరక్షణంకురుతేత్యర్థః ఇతీత్థందేవాననుగృహ్యాచతుర్ముఖోబ్రహ్మతేనసహశార్ఙ్గధరఃశార్ఙ్గధన్వాహరిః అంతర్దధౌఅం

తథాऽనంచకారేత్యర్థః - అదృష్టస్సంజాతఇతి భావః ॥౬౪॥ తిరోభూతఇతి॥ త్రిభువనం త్రిలోకీ తస్యగురుః పితా॥ని॥ స్యాన్నిషేకాదికృద్గురురిత్యమరః॥ శ్లో॥ అహంబీజప్రదఃపితేతిశాస్త్రాదితిభావః - స్వామినః పరమేశ్వరేహరౌ శ్రీవాసుదేవే సద్యః తిరోభూతే అంతర్హితేసతి నిమీదంతఃక్లిశ్నంతః దైత్యాఃదితిపుత్రాః శతశః అనేకధావిబుధానాంగురురాచార్యః తం అనన్యనమస్కృత్యభోగినాంసర్పాణాంభువనః లోకః పాతాళసంజ్ఞికః తస్మిన్ నిభృతం నిశ్చలం యథాతథా అభయం అభీతియథాతథేత్యర్థః స్థాతుం వర్తితుం అయాచంత ప్రార్థయామాసురిత్యర్థః విబుధా అపిదేశికగిరా గురువాక్యాత్ తత్ప్రార్థనం తథేతిస్వీచక్రుః అంగీచక్రురిత్యర్థః - భగవదనుగ్రహే సతి కేనామ అసమర్థా భవంతీతిభావః॥ ౬౫॥

హ్యాదేవానంతర్ధిషేసహచతుర్ముఖేనశార్ఙ్గధరః॥౬౪॥

ప॥ తిరోభూతేసన్ త్రిభువనగురౌ స్వామినిహరౌ నిమీ
దంతో దైత్యా విబుధగురుమానమ్య శతశః। అయాచంత
స్థాతుం నిభృతమభయం భోగిభువనే తథేతి స్వీచక్రుస్తద
పి విబుధా దేశికగిరా॥ ౬౫॥ * ॥ అథపునరంతర్నిగూ
ఢమత్సరా నప్యభిసీత మహావినయా నపసీత విషానివమ
హోదారగా నసురాన్విసృజ్య సుధారసాస్వాద సుహిత

అథేతి॥ అథానంతరం అంతర్నిగూఢః అంతర్నిహితఃమత్సరః మాత్సర్యం యేషాంతే॥ ని॥ మత్సరోన్యశుభద్వేష ఇత్యమరః - తథాభూతైః అభిసీతః అనుసృతః వినయః యైస్తే తథాభూతైః అతఏవ అపసీతమపయాతంవిషం యేభ్యస్తే తథాభూతాన్ మహోదారగాన్ కృష్ణసర్పానివస్థితాన్ అసురాన్ దానవాన్ విసృజ్య ప్రయాప్య సుధాయాః ఆస్వాదకపానం తేన సుహితాస్తృప్తాస్తేషాం భావస్తత్తా తయా మందరమద్రిం కందుకమివకరే ధారయంతః వహంతస్సంతః భవతః ప్రసాదోనుగ్రహః తేనవయ మమర్త్యాః అమరణధర్మరహితాః అభూమ అస్మ ఇతీత్థం వాసుకిం నిర్భరమత్యంతం పరి

---

*అంతర్నిగూఢమత్సరాభిసీతమహావినయాపసీతవిషానితిమస్తపాఠమనుసృత్యవ్యాఖ్యాతంవ్యస్తపాఠో మూలపుస్తకేషుసమస్తేష్వస్తి ఇతినివేదితం

రభ్యాఆలింగ్య ప్రశంసంతః స్తువంతస్సంతః రసాతలం ప్రస్థాప్య పేషయిత్వా యథాపురం పురేవ మందరం ఉపవేశయతః చంద్రశేఖర ముపతస్థిరే తుష్టువురిత్యర్థః ॥ ౬౫॥ అథ॥ అథశశిశేఖరం భగవంతం స్తోతుం సముపచక్రమిరే॥ తుమేధా ఇతి॥ హే శ్రీకంఠవిషకంఠేత్యర్థః కాకోలం విషం కబళయితుం భక్షయితుమాశాసనం ప్రార్థనమపి తు మేధాః తుమస్స్వేత్యర్థః అహరహః ప్రత్యహం పూజాసు విషయే యదపచరితం అననుష్ఠానలక్షణః యః అపచారః - స్వకార్యవ్యాపృతత్వాదితి భావః - తదపచరితం తుమేధాః తుమస్స్వేత్యర్థః ఆపద్యమానః శరణ సాధుశ్శరణ్యః యే

తయాకం తుక మివమందరం కరత లేన ధారయంతః ప్రశం
సంతో వాసుకిం భవత్ప్రసాదేన వయమనుస్తాన్యభూ
మేలి పరిరభ్య నిఖరం ప్రస్థాప్య రసాతలముప నివేశయం
తో యథాపురం మందరముపతస్థిరే చంద్రశేఖరం॥ ౬౫॥
ప॥ తుమేధా శ్రీకంఠ ప్రచలనమిదం మందరగిరేః తుమే
ధాః కాకోలం కబళయితుమాశాసనమపి । తుమేధాయ
త్పూజాస్వపచరిత మాసీదఘహర ప్రపన్నాస్త్వా మే
కం శరణమశరణ్యా వయమమీ॥ ౬౬॥ *॥ప॥ అక్ష్ణోః పు

ష్పంతేరక్షుకాంతరరహితా ఇత్యర్థః తథాభూతాః అమీ వయం త్వామేకం భవంతమేవ శరణం రక్షితారం సంతం ప్రపన్నాః ప్రాప్తాస్మః ॥ ౬౬॥ అక్ష్ణోరితి॥ చతురః నిపుణః అచ్యుతః శ్రీహరిః పుష్పవతోః సూర్యచంద్రరూపయోరిత్యర్థః॥ సి॥ ఏకయోక్త్యా పుష్పవంతౌ దివాకర నిశాకరావిత్యమరః - అక్ష్ణోః నేత్రయోః అర్ఘ్యత్వేకమక్షి హే ఈశ తేతవ పదే అర్పయత్ సమర్పయత్ పుండరీకస్య ఆభా కాంతి ర్యయోస్తే తథాభూతే చక్షుషీ నేత్రే అలభత ఆభజతేత్యర్థః తథాచోక్తం దేవీభా

---

*అత్ర యథోక్తవ్యాఖ్యానే చతురాదివ్యంజకశబ్దానామసార్థక్యాద్దివాకరాది రూపనయనాన్యతరసమర్పణ పూర్వకపుండరీకాక్షత్వలాభస్య చాతుర్యే తదద్యోతకత్వాచ్చాతుర్యం దర్శయతి ॥ అక్ష్ణోరితి ॥

గవతే॥ శ్లో॥ ప్రాయశశ్శంభుభక్తేషు యతస్త్వం ప్రోచ్యసే గ్రణీః। పఙ్క్తే,
నాబ్జసహస్రేస్త్వం దదౌ నేత్రాంబుజం భవానితి విష్ణువీరభద్రసంవాదే॥
౫౭॥ దేవానామితి॥ హే స్వామిన్ పరమేశ్వర జనః భక్తలోకః ద్వేధా
త్రీణి వా ద్విత్రాణి తథా భూతైః బిల్వదలైః పూజయేతి శే
షః శివం ప్రతార్యేవంచ యిత్వా దేవానామింద్రాదీనాం దుర్లభం దు
ష్ప్రాపం ఇదం పదం స్థానం ఉపాయతః అనాయాసతః లబ్ధం ప్రాప్తమితి

ష్వవతో రేకమపి యన్నిశ తేపదే। చక్షుషీ పుండరీకా
ఖే చతురో లభతాచ్యుతః॥ ౫౭॥ ప॥ దేవానామపి దుర్ల
భం పదమిదం లబ్ధం మయోపాయతో ద్విత్రైర్బిల్వద
లైః ప్రతార్య శివమిత్యేవం జనోమన్యతే। మద్భక్తాంఘ్రి
రజస్స్పృశోపి సులభం తున్ద్రం పదం వేధసో దత్వా సేవ

స్థం మన్యతే అభిజానాతీత్యర్థః మమ యే భక్తాః పూజాధ్యానాదిశీలాః
తేషాం యేంఘ్రియః తేషాం యాని రజాంసి తాని స్పృశః విస్పృష్టవతో
పి పునః సులభం సుఖేన ప్రాప్యం తున్ద్రం తుచ్ఛం వేధనః బ్రహ్మణః పదం
స్థానం దత్వా వితీర్య సేవకః పూజక ఏవ వంచితః ప్రతారిత ఇతీత్థం భవాన్న
న్యతే త్వం జానాసీత్యర్థః - భవన్మహిమా వర్ణయితుమస్మాభిః నశక్య
ఇతిభావః - తథాచోక్తం దేవీభాగవతే॥ శ్లో॥ తతో దేవా ముదాయుక్తా
మందరం స్థాప్య పూర్వవత్। ప్రణిపత్య మహాదేవం వాసుకింతం విసృజ్య చే

హే ఈశ చతురః దక్షః॥ ని॥ దక్షేతు చతుర పెశలపటు ఇత్యాద్యమరః- కార్య
కాంక్షీతి యావత్ - అచ్యుతః పుష్పం అనయోరస్తీతి పుష్పవతీ * తదస్యా
స్త్యస్మిన్నితి మతుబితిసప్తమ్యర్థే మతుప్ - తారకామధ్యవర్తిశుక్లబిం
దుమతీత్యర్థః- తథాభూతయోః అక్ష్ణోరితి నిర్ధారణే షష్ఠీ- నేత్రమధ్య ఇ
త్యర్థః ఏకం ప్రథమమిత్యర్థః॥ ని॥ ఏకోన్యార్థే ప్రధానేచ ప్రథమే
కేవలే తథేత్యమరః - తేతవపదే అర్పయన్ సన్ ఏకమేవ పాదం పూజయ
న్నిత్యర్థః - పుండరీకస్య ఆభే వా భా యయోస్తథాభూతే చక్షుషీ అ
లభత జఘన్య వస్తుదానేనోత్తమ వస్తు సంపాదనమపమేవాత్ర చాతుర్య
మితివ్యజ్యతే ఇత్యాదియథామతి సుధీరిణో విభావయంతు.

టి॥౫౮॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థంస్తువంతోవిబుధాదేవాఃయుష్మాసు విషయేవయం ప్రసన్నాఃఅనుగ్రహీతారస్సఃభవామఃయథాపురంపురేవస్వారాజ్యం పరిపాలయత సంరక్షణంకురుతేత్యర్థః ఇత్యేవంప్రకారాంప్రసన్నా అర్థమధురాచ సాగంభీరాశ్రావ్యాచేతి కర్మధారయః తథాభూతా మాకాశసంభవామాకాశోత్పన్నాంపారమేశ్వరీం ఈశ్వర సంబంధి నీంగిరమాకర్ణ్యశ్రుత్వాపరమానందేననిర్భరాఃసాంద్రాస్సంతఃప్రా క్ప్రస్థాపితేనప్రేషితేన గురుణావాచస్పతినా సజ్జీకృతాం వాసార్థం కృతామిత్యర్థః అసురైఃతత్ర్యాదానపైఃపరిత్యక్తాంవిసృష్టాం విశ్వక

కర్మణాదేవశిల్పినాపరితోపిప్రసాధితాం అలంకృతాంఅతఏవ అభినవాం

ఇతిస్వామిభిర్భవాన్మన్యతే॥ ౫౮॥ X॥ ఇతి స్తువంతోవిబుధాఃప్రసన్నాస్స్మోయుష్మాసుపరిపాలయ తయథాపురంస్వారాజ్యమితిప్రసన్నగంభీరామాకర్ణ్య పారమేశ్వరీంగిరమాకాశసంభవాంపరమానందనిర్భ రాః ప్రాక్ప్రస్థాపితేనగురుణాసజ్జీకృతాం పరిత్యక్తా మసురైఃప్రసాధితాంవిశ్వకర్మణాపరితోప్యభినవామివ సర్వసౌభాగ్యవతీమమరావతీమాసాద్యప్రణమ్య వాచ స్పతింప్రసాద్యయథోచితం మహర్షిగణాన్పరిరభ్యపర స్పరం ప్రతిష్ఠాప్యసింహాసనే శతక్రతుమాదిష్టా నితేన స్వానిస్వానిస్థానానియథాపురమమరాః పరిపాలయాం

నూతనరతాచిమివస్థితాంసర్వైఃప్రకారైరపిసౌభాగ్యవతీంకామనీయ శాలినీమిత్యర్థః తథాభూతాంఅమరావతీందేవపురీమాసాద్య ప్రాప్య వాచస్పతింగురుంప్రణమ్యయథోచితంయథార్హంమహర్షిణాంగ ణాసంఘాన్ప్రసాద్యఅనుగృహీతాన్కృత్వేత్యర్థఃపరస్పరంపరిర భ్యఆలింగ్యశతక్రతుందేవేంద్రంసింహాసనేప్రతిష్ఠాప్యస్థాప యిత్వేత్య ర్థఃతేనదేవేంద్రేణఆదిష్టాస్సందిష్టాస్సంతఃయథాపురంపురేవస్వస్వా నిస్వకీయస్వకీయానిస్థానానిపదానిపరిపాలయాంచక్రిరేపరిపాలయా మాసురిత్యర్థః - తథాచోక్తందేవీభాగవతే॥ శ్లో॥ మహాదేవేనచాజ్ఞ

ప్తా గురుశ్చ సుశిక్షితాః । దివం ప్రాప్య యథా పూర్వమన్వశాసత్ త్రి విష్టపమితి ౫౬॥ అర్చంత ఇతి ॥ త్రిదివౌకసః ఇంద్రాదిదేవాః తరుణేం దుబాలచంద్రః చూడాయాం యస్య స తథాభూతం పరమేశ్వరం అ ర్చంతః పూజయంతః అసకృన్ముహుర్ముహుః హరిం సంకీర్తయంతః నా మోచ్చారణం కుర్వంత ఇత్యర్థః త్రిజగతః త్రిభువనస్య విమోహో వ్యామోహః తస్య జననీముత్పాదికాం శాంభవీం శంభుసంబంధినీం పరాం ఉత్కృష్టాం శక్తిం సామర్థ్యరూపాం పరదేవతామిత్యర్థః ధ్యాయంతః ధ్యానం కుర్వంతః స్మరంత ఇతి వార్థః సురాణాం గురురాచార్యస్తస్యా జ్ఞాం నిదేశం మూర్ధ్నా శిరః తస్మిన్ బిభ్రతః నిదధానాస్సంతః మునీన్ నార దాదీన్ ఆనందయంతస్సంతోషయంతః అవ్యాహతం అప్రచ్యుతం స్వా

చక్రిరే ౫౬॥ ప॥ అర్చంతస్తరుణేందుచూడమసకృత్సం
కీర్తయంతో హరిం ధ్యాయంతస్త్రిజగద్విమోహజననీం
శక్తిం పరాం శాంభవీం । ఆజ్ఞాం మూర్ధ్ని బిభ్రతస్సురగురో
రానందయంతో మునీన్ స్వచ్ఛందాస్త్రిదివౌకసో బుభు
జిరే స్వారాజ్యమవ్యాహతం ॥ ౫౭॥ ప॥ వాచం వ్యాకురు
తే చిరంతనగిరం మీమాంసతే చోభయాం పాంథః కావ్య
పథేషు పాదకమలే సక్తః పురారేరితి । మామేతతరుథయి

రాజ్యం స్వర్గసామ్రాజ్యం స్వచ్ఛందం స్వేచ్ఛం యథాతథా యథేచ్ఛ మితి వార్థః బుభుజిరే అనుబభూవురిత్యర్థః - భుజపాలనాభ్యవహార యోరితి ధాతోః కర్తరి లిట్ ॥ ౫౭॥

వాచమితి ॥ కవిరివ వాచం వ్యాకురుతే ప్రకృతిప్రత్యయాదిజ్ఞానపూర్వక మభివదతీత్యర్థః ఉభౌ అవయవౌ యస్యాస్సా తథాభూతాం చిరంతనగిరం కర్మబ్రహ్మకాండాత్మక వేదవాచమిత్యర్థః మీమాంసతే విచారయతీత్య ర్థః - పూర్వమీమాంసాయాముత్తరమీమాంసాయాం చ అధ్వర బ్రహ్మ ణోర్విచారకుశల ఇతి భావః- కావ్యస్య సగుణాలంకారశాస్త్రస్య పంథా నః మార్గాః తేషు పాంథః నిత్యసంచారీత్యర్థః పురారేస్త్రిపురాంతకస్య ప రశివస్య పాదకమలే పాదారవిందే సక్తః ఆసక్తః భక్త ఇతి వార్థః ఇత్యేవం

విథం మాం కథయి ష్యతి వ్యాకరణమీమాంసాదిశాస్త్రజ్ఞ త్తమిత్యే వం వదిష్యతీత్యర్థః ఇతిమత్వా మయాయదేతత్కావ్యం నిర్మితమి త్యర్థః తత్కావ్యం అథవా తావత్తత్సకలమిత్యర్థః వక్ష్యాభిధాస్యతి।

ష్యతీతి రచితం కావ్యం మయా తత్పునస్తావద్వ్యత్యాన

వాతదుపరి న్యస్తస్సమస్తో భరః॥ ౬౦॥ ....*

ఇతి శ్రీమద్భరద్వాజకులజలధికౌస్తుభ శ్రీకంఠమత ప్రతి

ష్ఠాపనాచార్యచతురధికశత ప్రబంధనిర్వాహ శ్రీమన్మ

హావ్రతయాజి శ్రీమదప్పయదీక్షితసోదర్య శ్రీమదాచా

దీక్షితపౌత్రేణ నారాయణదీక్షితాత్మజేన భూమిదేవీగర్భ

సంభవేన శ్రీనీలకంఠదీక్షితేన విరచితే నీలకంఠవిజయే

చంపుకావ్యే పంచమాశ్వాస స్సమాప్తః.

సమాప్తశ్చ గ్రంథః.

అథవా నవక్ష్యతితస్య కావ్యస్యోపరి కావ్య ఏ వేత్య ర్థః సమస్తః సకలః భరః భారః న్యస్తః సమర్పితః॥ ౬౦॥ ....

ఇతి శ్రీమద్భారద్వాజ వెల్లాలమహాదేవసూరివిరచితాయాం

నీలకంఠవిజయవ్యాఖ్యాయాం విబుధానందసమాఖ్యాయాం

పంచమాశ్వాసవివృతిః.

సమాప్తశ్చ గ్రంథః.

